

MENGELWERK,

VOOR

1792.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

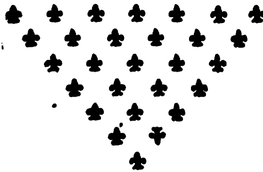
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1792.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1792.

MENGELWERK,

VOOR

1792.

Be-

I N H O U D.

Over

de

Brief

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

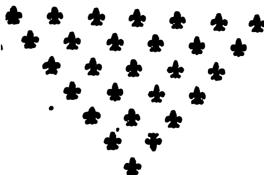
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK

VOOR

1792.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1792.

zy leeven; voor veragting en smaad is niemand ongevoelig.

Onder de voordeelen, die Godsdienst en Deugd vergezellen, wordt de Eer, welke zy den Mensch aanbrengen, in de gewyde Bladeren, als een der aanmerkelykste gerekend. SALOMO, die in zyn Spreukenboek door *Wysheid* het Beginzel van Godsdienst verstaat, 't geen tot een deugdzaam Gedrag opleidt, spreekt hier over op den verheevensten trant, als hy zich dus laat hooren: „ De Wysheid is het voornaamste, verkrygt dan Wys- „ heid, en verkrygt Verstand met alle uwe bezittingen. „ Verheft ze, en zy zal u verhoogen; zy zal u vereeren „ als gy haar omhelzen zult. Zy zal uwen hoofde een „ aangenaam toevoegzel geeven; eene cierlyke kroone „ zal zy u leveren. (*)"

't Is te meer noodig op deeze aanpryzing van den Godsdienst onze aandagt te vestigen; dewyl dezelve door Lieden van de Wereld daaraan menigmaalen ontzegd wordt. Hunne begrippen van Eer loopen alle eenen anderen weg op. Wanneer men van Godsdienst spreekt, hegten zy daar aan denkbeelden van zwaargeestigheid en neerslagtigheid. Zy stemmen mogelyk toe, dat de Godsdienst nuttig kan weezen voor de menigte, als een beginzel om hun van ongeregeldheid en misdryven te rug te houden; dat dezelve aan Lieden van eene byzondere geestgesteltenisse troost kan verschaffen, te midden van de rampen deezes leevens. Maar van de werkzaame tooneelen deezer Wereld, van die moedige uitoefeningen, welke der Menschen bekwaamheden met het meeste voordeel ten toon spreiden, willen zy den Godsdienst geheel hebben uitgeslooten. Deeze moge den vreesagtigen, of den loggen, streelen; maar zy merken denzelven aan als geene betrekking altoos hebbende met het geen geschikt is om den Mensch onderscheidende Eer by te zetten. —— Ik zal my bevlytigen om deeze smaad van den Godsdienst af te wenden; en te toonen, dat, in elken Leevensstand, zelfs in den hoogsten, de Godsdienst zo wel de Eer als het Geluk des Menschen uitmaakt.

Doch dat wy vooraf zorgvuldig bepaalen wat Godsdienst is. —— Ik erken, 'er is eene soort van Godsdienst (indien wy dien heiligen naam daar aan mogen geeven,) welke geen eisch heeft op zulk eene onderschei-

(*) SPREUKEN, IV: 7, 8, 9.

scheiding; wanneer men, naamlyk, dezelve geheel in Bespiegeling en Geloof stelt, in de geregelde toebrenging van uitwendigen Eerdienst, of in den vuurig heeten yver voor betwiste gevoelens. Uit kragt van eene Bygeloovigheid, diep in 's Menschen boezem gehuisvest, is de Godsdienst der menigte al te zeer met dien geest behebt geweest. Zy dienen GOD gelyk zy een trotschen Meester zouden dienen, die genoegen vindt in hunne onderwerpingen, bevredigd wordt door hunne giften, en gestreeld door luidrugtige betuigingen van gehegtheid aan zyne belangen, en door de sterkste verklaaringen van vyandschap tegen allen, die zy veronderstellen zyne vyanden te weezen. —— Maar deeze is de Godsdienst niet aan welken SALOMO zo veel goeds en de waare Eer toeschryft; deeze is de Godsdienst niet van JESUS CHRISTUS. De Godsdienst van deezen grootsten Afgezant des Hemels bestaat in liefde tot God en liefde tot den Naasten, gegrond op 't geloof in Hem als den Verlosser der Wereld, de Voorspraak der Boetvaardigen, en den Patroon der Deugdzaamen, door wien wy den troostvollen toegang hebben tot den Opperheer des Heelals in onze Godsdienstverrigtingen: deeze bestaat in Regtvaardigheid, Billykheid en Liefde, in Opregtheid en Edelmoedigheid van hart, gepaard met maatigheid en zelfbestuur, en eene gestadige agtgeeving, in alle onze verrigtingen, op ons Geweeten en de Wet van GOD. Een Godsdienstig en geheel deugdzaam Character beschouw ik als een en 't zelfde.

Door de waare Eer van den Mensch hebbe men niet te verstaan, 't geen enkel uitwendige Eerbetooning verwekt, maar eerbied des harten, 't geen niemand verheft tot een erkende uitmuntenheid boven anderen van dezelfde soort; 't geen altoos agting baart, en, in den hoogsten graad opgevoerd, eerbied inboezemt. De vraag valt, waaruit dus eene voortreflykheid gebooren wordt? En hoe men dezelve verkrygt?

Uit Rykdom komt ze niet voort. Schatten, weeten wy allen, kunnen den snoodsten onder de Kinderen der Menschen ten deele vallen. De Voorzienigheid heeft ze onder de menigte uitgedeeld, met eene niet onderscheidende hand, als ten doele hebbende, om daar door te toonen, hoe luttel zy betekenen in het oog van GOD. De ondervinding bewyst dagelyks, dat derzelver bezit

bestaanbaar is met de algemeenste veragting. Hierop behoef ik geen oogenblik langer stil te staan.

's Menschen waare Eer ontstaat ook niet enkel uit de Waardigheid, welke hy bekleedt, of het Ampt, waarin hy gesteld is. Werden zodanige onderscheidingen altoos, of zelfs doorgaans, verworven door zeldzaame verdiensten, zy zouden, indedaad, Eer op het Character verspreiden. Doch, 't is maar al te wel bekend, dat, in den tegenwoordigen staat der Maatschappye, dit op verre na het geval niet is. Dikwyls zyn ze de gevolgen van geboorte alleen, zomtyds de vrugt van kruipende afhanglykheid, of de belooning van vleiery, zwenking, en kunststreeken; en dus zamengevoegd met laagheid en slegtheid van Character. Aan Persoonen, in hoogen rang gebooren, op verheevene posten gesteld, is men veel uitwendigen eerbied verschuldigd. Zulks vordert de ondergeschiktheid der Maatschappye noodwendig, en elk goed Lid van dezelve zal ze gaarne toebrengen. Maar hoe menigwerf is het gebeurd, dat zodanige Persoonen, schoon, uitwendig geëerbiedigd, door de eerbiedigers zelve in 't hart versmaad, ja zomtyds openbaar gevloekt, wierden? Hunne verheffing, indien zy zich derzelver onwaardig aanstellen, is zo verre van hun waare Eer toe te brengen, dat ze alleen hunne weinig beduidenheid, misschien hunne schande, te zigtbaarder maaken. De aandagt hunne bedryven trekkende, komt het in het helderst daglicht hoe weinig zy den staat, door hun bekleed, verdienen.

Ik moet hierby in opmerking neemen, dat de waare Eer der Menschen niet ontstaat uit eenige dier schitterende bedryven en bekwaamheden, die hooggaande bewondering baaren. Dapperheid en Moedbetoon, Krygsroem, Overwinning en Vermeestering, mogen den naam van een Man vermaard maaken, zonder zyn Character waarlyk Eerwaardig te doen worden. Veele dappere Mannen, veele Helden, in de Geschiedboeken vereeuwigd, beschouwen wy met verwondering. Hunne verrigtingen worden vermeld. Hun lof wordt opgezongen. Zy staan als op eene hoogte boven de rest des Menschdoms verheeven. Hunne verheevenheid kan, egter, niet van die soort weezen, voor welke wy met inwendige hoogagting nederbuigen. Iets meer wordt 'er ten dien einde vereischt, dan de overwinnende arm en het onverschrokken hart. De Laurieren des Krygshelds zyn altoos met bloed bespat, en vogtig van de

traanen der Weduwen en Weezen. Maar, indien ze, daar en boven, bevlekt zyn door Roof en Onmenschlykheid; indien ſlordige gierigheid, of beestlyke wellust, 'er bykomt, dan daalt de groote Held tot de kleinheid van een veragtlyk Man. 't Geen wy op een afſtand, of by eene oppervlakkige beſchouwing, bewonderen, wordt gering, en misſchien haatlyk, als wy het van naderby bezien. 't Is 'er mede als met een reusagtig Standbeeld, welks verbaazende grootte den Aanſchouwer van verre met verbaasdheid vervult, doch, van naby bekeeken, blykt vol oneevenredigheden, wanſtaltig en ruw, te zyn.

Soortgelyke aanmerkingen mogen toegepast worden op alle agting, ontleend van Burgerlyke Bekwaamheden, van de verfynde Staatkunde der Staatsdienaaren, of de poogingen om Letterroem te behaalen. Deeze verſchaffen uitſteekenheid en onderſcheiding, en moeten het, in zekere maate, doen. Zy ontdekken talenten, die op zich zelve ſchitteren, en hoogst dierbaar worden, als men ze aanwendt tot het bevorderen van het heil des Menschdoms. Vanhier geeven zy dikwyls geboorte aan vermaardheid. Maar men hebbe onderſcheid te maaken tusſchen Vermaardheid en waare Eer. De eerſte is eene luidrugtige en veel geraas maakende toejuiching; de laatſte eene ſtiller en inwendige hulde. Vermaardheid zweeft op de lippen der menigte; Eer rust in het oordeel der denkenden. Vermaardheid moge lof ſchenken, terwyl dezelve van agting beroofd blyft. Waare Eer ſluit agting in, met eerbied gemengd. De Eer betreft byzonder uitſteekende talenten; de ander het geheele Character. Te deezer oorzaake kan de Staatsman, de Redenaar, of de Dichter, vermaard zyn; terwyl de Man zelve verre van geagt is. Wy benyden zyne bekwaamheden. Wy wenſchen hem daarin te evenaaren; doch wy zouden niet begeeren, over 't geheel, met den bezitter van dezelve gerangſchikt te worden. Voorbeelden van deezen aart ontmoet men maar al te veel in de oude en in de hedendaagſche Geſchiedenisſen.

Uit dit alles volgt, dat wy, om te onderkennen waarin 's Menſchen waare Eer gelegen is, het oog niet moeten vestigen op eenige bykomende omſtandigheden van tydlyk geluk; niet op eene enkele ſchitterende hoedanigheid, maar op 't geen een Mensch in 't geheel uitmaakt, en hem, als zodanig, regt geeft om hoog geplaatst te worden in den rang der Weezens, tot welken hy behoort;

met één woord, wy moeten op zyne zielsgesteltenisse agt geeven. —— Eene Ziel, verheeven boven Vrees, boven Baatzugt en Omkooping; eene Ziel, bestuurd door de beginzelen van eenpaarige Regtheid en Braafheid, dezelfde in voor- en tegenspoed; die geen geld kan verlokken, geen schrik bedwelmen; die door vermaak tot geene verwyfdheid vervalt, en door tegenheid niet wegzinkt in moedloosheid, is de Ziel die den Mensch tot hoogheid onder de Menschen verheft. —— Een, die in geene omstandigheid des leevens beschaamd of bevreesd is om zyn pligt te doen, en met onbezweeke standvastigheid te volbrengen; getrouw aan GOD dien hy dient, getrouw aan 't Geloof, voor welke belydenis hy uitkomt; vol van genegenheid tot zyne Broederen, het Menschdom; opregt voor zyne Vrienden, edelmoedig omtrent zyne vyanden, met teder medelyden jegens de ongelukkigen vervuld. Zelfverloochenend ten opzigte van kleine byzondere belangen en vermaaken; waar volyverig voor 't algemeen belang en geluk; grootmoedig zonder trots; nederig zonder laagheid; eenvoudig in zyne zeden, maar grootsch in zyne gevoelens; op wien gy u geheel kunt verlaaten; wiens gelaad u nimmer bedriegt; wiens betuigingen van goedwilligheid de uitboezemingen van zyn hart zyn. —— Een, in 't kort, dien gy, onafhanglyk van eenige inzigten van voordeel, zoudt verkiezen voor uwen Meerderen; op wien gy als een Vriend zoudt vertrouwen, en kunnen liefhebben als een Broeder. —— Deeze is de Man, dien gy in uw hart het meest eert en moet eeren.

Zodanig een Character, hoe onvolkomen ook geschetst, moeten allen bekennen, dat alleen gevormd wordt door den bestendig werkenden invloed van Godsdienst en Deugd. 't Is het uitwerkzel van beginzels, die, op het Geweeten werkende, 't zelve eenpaarig bepaalen, „ om alles te bedenken wat waaragtig is, wat eerlyk is, wat regtvaardig is, „ wat rein is; wat liefIyk is; wat welluidt, zo daar eenige „ Deugd is, zo daar eenige lof is (*).” Door deeze middelen brengt ons de Godsdienstige Wysheid tot Eere.

Tot nadere staaving deezer Leere hebbe men op te merken, dat de Eer, die een Mensch verkrygt door Godsdienst en Deugd, onafhangelyker en volkomener is, dan de Eer, welke door eenige andere middelen kan verworven worden. Dezelve hangt niet af van iet vreemds of uit-

(*) PHILIPPENSEN, IV: 8.

uitwendigs. 't Is geene gedeeltlyke maar eene volkomene agting, welke zy ons bezorgt. Waar wereldlyk geluk in betrokken is, zal de Stand of Rang ons ontzag afvergen. Waar eenige uitschitterende bekwaamheid onze verwondering trekt, is het alleen aan een gedeelte van 't Character, aan 't welk wy onze hulde afleggen. Maar, wanneer iemand uitsteekt, in weezenlyke waarde en goedheid, is het de Man, de geheele Man, dien wy agten. De Eer, welke hy bezit, is inwendig. Stelt hem in eenigen leevensstand, zelfs in eenen geringen, doch geeft alleen gelegenheid dat zyne Deugden te voorschyn komen, en gy zult hem eeren, als een Burger, of als een Vader des Huisgezins. Schittert hy in hooger leevenskring, met meer luister, zulks heeft men niet alleen toe te schryven aan de meerdere agting, uit Rang herkomstig; maar daar aan, dat hem een ruimer kring van werkzaamheid geopend is: dewyl zyne Deugden zich in een wyder veld vertoonen, en dermaate in 't licht verschynen, dat zy de post, welke hy bekleedt, luister byzetten. Zelfs in de stilte van een amptloos leeven, en den omslag ontwykenden Ouderdom, zinkt zodanig een Mensch niet weg in een vergeeten duisternis. Zyne herdagte Deugden worden nog vereerd, als derzelver daadlyke uitoefening voorby is, en, tot het laatste tooneel des leevens, volgt hem de algemeene Hoogagting. Terwyl, indien weezenlyke waarde mangelt, de toejuiching, welke een Mensch voor eenigen tyd vergezeld heeft, allengskens verdooft. Schoon hy een gedeelte zyns leevens de Wereld verblindde, ontstondt zulks daaruit, dat zyne gebreklykheid, in weezenlyke bekwaamheden, niet vermoed wierd. Zo ras het bedrog ontdekt is, verdwynt de verschietende Star in donkerheid. —— Daar is, derhalven, een maatstok van onafhangelyke innerlyke waarde, aan welken wy, in 't einde, alles, wat na Eere onder de Kinderen der Menschen dingt, moeten afmeeten. Naar deezen moeten wy het afpassen, en wy zullen altoos bevinden, dat niets, dan 't geen weezenlyk tot den Mensch behoort, het vermogen hebbe, om de Eer, die uit het hart voortkomt, weg te draagen.

Men voege hier by, dat de algemeene toestemming des Menschdoms, in het vereeren van weezenlyke Deugd, genoeg is om te toonen, wat het waare gevoelen der menschelyke Natuure is ten deezen opzigte. Alle andere eischen op Eere zyn voorbygaande en veranderlyk. De maate van

agting beweezen aan uiterlyke omstandigheden, veranderen met de vormen van Regeering, en de heerschende Mode der tyden. Hoedanigheden, welke men in 't eene land hoogst vereert, worden in een ander klein geagt. Ja, 't geen, in eenige Gewesten der Aarde, den eenen Mensch boven den anderen verheft, zal hem elders aan veragting en uitjouwing blootstellen. Doch waar was ooit op 't gansche Wereldrond een Volk, 't welk innerlyke waarde, ongemaakte Godsvrugt, standvaste en geregeld werkende Deugd, niet eerde? Voor wien werden, in de Heidensche Wereld, Altaaren opgerigt, dan voor de zodanigen, die, door hunne Verdiensten en Helden-arbeid, door hunne uitvinding van nuttige Kunsten, of door eenige treffende bedryven van weldaadigheid voor hun Vaderland of voor het Menschdom, waardig gekeurd werden, naar het heerschend gevoelen, om van onder de Menschen weggenomen, en aan 't getal der Goden toegevoegd, te worden? —— Zelfs de namaakzels der Deugd, zo vaak in de Wereld voorkomende, werken tot haaren lof mede. De Geveinsde weet, dat hy, zonder den mantel der Deugd om te hangen, alles niet genoegzaam is om hem agting te verschaffen. Tusschen beiden komend belang, of verkeerdheid van aart, moge nu en dan eenigen aanzetten om den opregten en goeden tegen te streeven, ja zelfs te haaten. Maar hoe zeer de Characters van zodanige Persoonen mogen misnomen, of in een verkeerden dag gesteld worden, durven nogthans de boozen, hun, in zo verre men ze voor deugdzaam erkent, niet schandvlekken. Waare Deugd spreekt eene taal, die de geheele Wereld door gehoord wordt; eene taal, die allen verstaan, in elk Land, onder welke Lugtstreek, is de hulde, daar aan toegebragt, dezelfde. In geen gevoelen stemt het Menschdom meer overeen.

Eindelyk, de Eer, door Godsdienst en Deugd verworven, is Godlyk en Onsterflyk. 't Is Eer. niet alleen volgens de waardeering der Menschen, maar in 't oog van GOD, wiens oordeel ten maatregel strekt van waarheid en regt; wiens goedkeuring een onverwelklyke kroon schenkt. Alle Eer, welke zy onder de Menschen kunnen behaalen, is bepaald. Haare kring is eng. Haar duur kort en voorbygaande. Maar de Eer, gegrond op waare Deugd, vergezelt ons door ons geheel volgend bestaan. Deeze treedt met den Mensch in eenen toekomenden staat, en volduurt met helderen glans in eeuwigheid. 't Geen hem op Aarde agting bezorgde, zal hem agtenswaardig maaken in het gezelschap

der

der Engelen, in de vergadering van de Geesten der volmaakt Regtvaardigen, waar wy verzekerd worden, dat zy die in Regtvaardigheid hebben uitgemunt, „ zullen schynen „ met den glans des uitspanzels, en als de Starren, voor „ eeuwig (*)." —— Aardsche Eer is kortstondig, en in die kortstondigheid nog met vlekken besmet. In een of ander gedeelte taant de helderheid, en de verheffing wordt vernederd. Maar de Eer, die van GOD en Deugd komt, is onvermengd en zuiver. 't Is een luister, die van den Hemel afdaalt, en in de Heilige Bladeren vergeleeken wordt, „ by het licht van den Morgenstond, wanneer de Zon op- „ gaat, zelfs by een onbewolkten Morgen; by een licht „ 't geen in glans toeneemt, tot den vollen dag toe (†)." Terwyl de Eer; die de Wereld schenkt, gelykt naar de zwakke, en by flikkering lichtende, fakkel, dikwyls verdonkerd door den daar mede gepaard gaande rook, altoos verteerende, en eindelyk geheel uitgedoofd.

Dat hy, derhalven, die eenig bezef heeft van 's Menschen waardigheid, die in zich de begeerte tot Eere, met den Mensch te eener dragt gebooren, gevoelt, na de voldoening van die aandrift streeve, door middelen zyner Natuure waardig. Dat hy het niet laate berusten by eene dier uitwendige Onderscheidingen, door ydelen trots ingevoerd. Deeze kunnen hem niets meer dan de schynvertooning van Agting verzorgen. Dat hy zich niet kittele wegens de toejuiching, welke deeze of geene ten toonspreiding van bekwaamheden hem verwekke. Deeze toejuiching kan met versmaading gepaard gaan. Dat hy uitzie na 't geen zyn Character, als Mensch, waardigheid byzet. Dat hy deeze zedelyke hoedanigheden aankweeke, welke alle Menschen in hun hart eerbied toedraagen. „ Dan „ zal de Wysheid zynen hoofde een aangenaam toevoeg- „ zel geeven, en hem eene cierlyke Kroone leveren." Na deeze Eere mogen wy allen streeven. Na dien prys mag ieder, van welk een Leevensrang ook, dingen. 't Is altoos in zyne magt zich derwyze te onderscheiden door een waardig en deugdzaam gedrag, dat hy de Agting der geenen, die hem omringen, wegdraage, en, 't geen 't meest van allen is, de goedkeuring van GOD.

Niemand maake zich diets, dat 'er in het Godsdienstig gedeelte van dat Character iets is, 't welk daarover een don-

(*) DAN. XII: 3.
(†) 2 SAM. XXIII: 4. SPR. IV: 18.

donkere schaduw verspreidt, of strekt tot wegneeming van die Agting, welk de Menschen doorgaans genegen zyn aan voorbeeldlyke Deugd te schenken. Valsche denkbeelden moge men zich van den Godsdienst vormen; valsche en onvolkomene bevattingen van de Deugd hebben menigmaal in de weereld de overhand gehad. Doch tot waaren Godsdienst behoort geen naare droefgeestigheid, geen ongezellige gestrengheid, strekkende om de Menschen de zamenleeving te doen ontvlieden, of de betooningen van werkzaame Deugd te belemmeren. Integendeel, het Godsdienstig beginzel, wel begreepen, vereenigt zich niet alleen met alle zodanige Deugden; maar onderschraagt, versterkt en bevestigt, dezelve. Godsdienst is verre van den luister eens Characters te verdooven, integendeel wordt die daar door vermeerderd. Deeze voegt aan de Zedelyke Deugden iets eerwaardigs toe, en maakt een deugdzaam Character heiliger. Met de cieraaden van een Paleis, om zo te spreeken, vereenigt dezelve de grootsheid van een Tempel.

Hy, die Godsdienst en Deugd vaneen scheidt, kent noch den een, noch de ander. 't Is de vereeniging dier beiden, welke 's Menschen Character volmaakt. 't Is derzelver vereeniging, welke de groote Mannen vormde, die, in vroegere eeuwen, met zo veel Eere schitterden, en wier Gedagtenis nog leeft in de Naagedagtenis der volgende Geslachten. „ Zy waren Mannen der Barmhar„ tigheid, wier geregtigheden niet worden vergeeten; zy „ werden in vrede begraaven, en hun naam blyft van ge„ slachte tot geslachte: de Volken vertellen hunne wys„ heid, en de Gemeente verkondigt hun lof." —— „ Ik „ hieldt," zegt daarom de Schryver van het *Boek der Wysheid*, „ meer van de Wysheid, dan van Schepters „ en Throonen; Rykdom agtte ik voor niets in vergely„ kinge met haar. Ik vergeleek geen Edelgesteente by „ haar: want al het Goud ten aanzien van haar is als „ een weinig Zands; en Zilver is als slyk tegen haar te „ rekenen. Boven Gezondheid en schoone Gestaltenisse „ heb ik haar bemind, en heb ze verkooren voor een „ licht: want de glans uit haar wordt niet uitgebluscht. „ Zy is den mensche een schat, die niet afneemt, en die „ dezelve gebruiken krygen Vriendschap by GOD (*)."

(*) *Boek der Wysheid.* VII. 8, 11, 14.

WAAR-

WAARNEEMING EN GENEESWYZE, GEHOUDEN NA HET DOORZWELGEN VAN EEN SPELD.

Dat het ongelukkig doorflikken van Spelden en Naalden, in ons Land, menigwerf gebeurt, en niet zelden de treurigfte gevolgen na zich fleept, is meer dan te veel bekend, en men vind, in verfcheide Geneeskundige Werken, merkwaardige voorvallen daar van opgetekend; dan men heeft niet altyd gezorgd, om teffens eene, beide met eene goede Theorie en Practyk, overeenftemmende Geneeswyze aan de hand te geeven, en dit is ongetwyffeld de oorzaak waarom meenig Geneeskundige, fchoon tydig by zulk een voorval geroepen, gewoonlyk geene andere middelen aanwend, dan om, ware het mogelyk, de nadeelige toevallen voor te komen; verwachtende dat de goede moeder Natuur het overige werk wel afdoen, en dit vreemde lichaam op deeze of geene wyze wederom ontlasten zal. Daar evenwel door deeze, of zomtyds nog wel erger, behandeling de Lyders aan het dreigendfte gevaar blootgefteld worden, zo is het wel der moeite waardig, om eene andere en betere Geneeswyze algemeen bekend te maaken, in hoop dat men daardoor, by zoortgelyke voorkomende ongevallen, terftond de vereischte hulpmiddelen zal gebruiken, om de doorgaans zorglooze, doch altyd ongelukkige, Lyders, of liever Lyderesfen, eene *fpoedige* hulp te verfchaffen, en het is *alleen tot dat oogmerk*, waar toe de volgende Waarneeming en de daarby gehoudene Geneeswyze, aan het Publiek word medegedeeld.

De Dienstmaagd van den Heer J. W...., te Amfterdam, had het ongeluk, om op Zondag namiddag den 13den November 1791, een zeer fcherpe fpeld, van meer dan een duim lengte, by het aankleeden, door te flikken; terftond hier op gevoelde zy eene fterk fteekende pyn in den flokdarm (*Oefophagus*) op de hoogte van het fchildwyze kraakbeen (*Cartilago Thyroidea*); men liet haar kruim van brood en gekookte aardappelen doorflikken, doch dit vermeerderde de pyn grootlyks, toen deed men haar eene goede hoeveelheid boomöly met zoetemelk drinken, het welk eene verzagting te weeg bragt, maar geene walging noch overgeeven, zo als men gehoopt hadde.

Den volgenden dag haar bezoekende, was de pyn nog op dezelfde plaats; zy had een onrustigen nagt doorgebragt,

even-

evenwel was 'er weinig opzetting in de pols, zo dat ik voor als nog eene aderlaating onnodig oordeelde. Uit de bovengemelde en meer zoortgelyk genomene Proeven om drooge lichaamen door te flikken, waar by dan telkens de pyn vermeerderde, scheen het my toe, dat de speld, met de punt naar om laag, schuins in het inwendige bekleedzel van den *Oesophagus*, stak, en daar door belet wierd om naar beneden te kunnen daalen; ik schreef haar, met oogmerk om te beproeven, of dezelve naar boven konde ontlast worden, deeze infusie voor, ℞ *rad. Ipecac:* ʒ*ii*, *inf. cum f. q.* △ *ad* ℥*vi: col. adde* ♀*i emetici gr. iv*, *oxymell. squill:* ℥*i. m.* — Dan zy, om het overgeeven zich gemaklyker te maaken, dronk zulk eene hoeveelheid water en melk, dat het vomitief daardoor dermaate verzwakt wierd, dat het slegts twee keeren, en nog maar zeer flaauw, werkte.

De hier op gevolgde nagt was niet rustiger dan de voorige; op den 15den bevond ik alle de omstandigheden even als daags te vooren; ik besloot dus om door een ander middel te beproeven, of ik myn oogmerk bereiken konde; ik liet haar eene vry aanzienelyke portie half gaar gestoofde roode kool eeten, en liet haar een vierendeel uurs daar na het volgende poeijer op eene keer inneemen, ℞ *pulv. rad. Ipecac:* ʒ*i*, ♀*i emet. gr. iii*, *Arcani dupl:* ℈*i m. pro dosi.* verbiedende haar daar by, om niet meer water en melk te drinken, dan alleen voor den dorst nodig was. Dat ik, door het eeten der roode kool, niets anders beoogde, dan om daardoor een middel te krygen, waardoor de speld konde gevat en naar boven uit gebracht worden, laat zich ligtelyk begrypen; ook heb ik naderhand tot myn genoegen ontdekt, dat de Heer LE TUAL, by gelegenheid dat zich eene doorgeslikte speld reeds in de maag bevond, juist het zelfde middel beproefd heeft, en daar mede naar wensch geslaagd is (*). Dan dit volgde hier niet, de kool en een goed gedeelte slym, wierd naar boven uitgeworpen, doch de speld bleef op de oude plaats steeken.

In den volgenden nagt echter zakte hy van zelve om laag, en ik bevond haar den 16den over eene geweldig steekende pyn klaagende, omtrent den grond der maag, naar deszelfs uitgang (*pilorus*). Dit bewoog my om op eene andere wyze te werk te gaan, en ik liet haar dierhalven, twee ach-

(*) Vide *Comment. de rebus in scient. nat. & med. gestis*, Vol. XVII, pag. 314.

achter een volgende dagen niet anders dan in zoetemelk dik gekookte rystenbry eeten, en schreef haar ieder dag den volgenden koeldrank voor. ℞ *Aq. Hordei* ℥viij, *sal. prunell.* ʒi, *spec. diatrag. fr.* ʒiii, *Syr. Moror.* ℥ß, *Laud. Liquid. Sydenh.* ℈i *m.* Myn doeleinde was hier mede tweeledig, eerst om de ontsteeking te weeren, en dan om, door eene zwaare en lyvige stoffe, de speld naderhand zo veel te gemakkelyker uit de maag door het darmkanaal te kunnen afvoeren.

Den 18den bevond ik alles nog in denzelfden toestand; nu schreef ik haar het volgend middel voor, ℞ *Aq. Hordei* ℥viij, *pulv. rhei, spec. diatrag. fr. ana* ʒii, *salis prunell.* ʒi, *Syr. Mororum* ℥i. *m.* om alle uuren een theekopje daar van koud te gebruiken. Naa het gebruiken van het braakmiddel had zy geen stoelgang weder gehad, maar hier op volgden dien dag vier ruime ontlastingen; zy bragt den volgenden nagt zeer onrustig door, tot in den morgenstond van den 19den, toen zy omstreeks 6 uuren eene hevig steekende pyn in den endeldarm gevoelde, met persing om af te gaan, het welk dan ook kort daar op volgde, en waar by teffens deeze gedugte vyand gelukkig geloosd wierd.

Daar ik haar op dien dag reedlyk wel bevond, schreef ik alleen eenige volgende dagen een zagten leefregel voor, en verliet haar met wederzyds groot genoegen.

Amsterdam, 23 *Dec.* 1791. ..... Med. Dr.

BERIGT VAN DE *Nardus Indica*, of *Oost-Indische Nardus.* Door GILBERT BLANE, M. D. F. R. S.

(*Uit de* Philosophical Transactions P. II. for. 1790.)

Dr. BLANE heeft, met veel oordeels, en zeer voldoende, ons de waare *Oost-Indische Nardus*, onder de Ouden zo zeer beroemd als een heilzaam Geneesmiddel en aangenaam Reukwerk, doen kennen. De ontdekking werd gedaan door zyn Broeder, in *Indie*, vergezeld met deeze optekenenswaardige omstandigheden. — Den *Nabob Visier* vergezellende op eene zyner Jagtpartyen, na het Noordlykst gebergte, stond ik versteld, wanneer wy de Rivier *Rapty*, omtrent twintig mylen van den voet der bergen, overgetrokken zynde, de lugt met een geur van wel-

welriekende kruiden vervuld vonden. De reden vraagende, kreeg ik tot bescheid, dat die geur voortkwam uit de wortelen van het Gras, platgetreeden en uit den grond gerukt door de pooten der Olyphanten en Paarden, in den stoet des *Nabob Visiers*.

Het land was wild en onbebouwd, en dit was het gemeen Gras 't welk den grond bedekte; groeijende in groote bosschen digt by elkander, en in 't algemeen van drie tot vier voeten lang. Naardemaal het winter was, bloeide het niet. Het grootste gedeelte was ook afgebrand op den weg dien wy volgden, ten einde het geen beletzel mogt veroorzaaken aan den *Nabob*, om zich ergens neder te slaan.

Ik droeg zorg, om, met beleid, eenige Planten uit te spitten, welke ik zond om geplaatst te worden in myn tuin te *Lucknow*. Zy tierden 'er weeldrig, en in den Regentyd schooten zy ter hoogte van omtrent zes voeten op. De Inboorelingen noemen deeze Plant *Terankus*, 't welk in de *Hindoo-taal* letterlyk betekent *Koorts-bedwinger*, uit hoofde van de kragt, welke zy daar aan toeschryven. De geheele Plant heeft een sterke specery-geur; dan en de kragt en de reuk huisvesten voornaamlyk in de wortelen, die in het kaauwen een bitteren, warmen, prikkelenden, smaak hebben, eenigzins gepaard met dat gloeiende in den mond, 't welk Cardamom veroorzaakt.

Deeze ontdekking van de *Nardus Indica* beantwoordt zeer juist aan een voorval door ARRIANUS verhaald, in zyne Geschiedenis des Krygstochts van ALEXANDER DEN GROOTEN in *Indie*. Hy schryft *Lib*. VI. c. 22. „ dat, geduurende zyn optocht door de wildernissen van *Gadrosia*, „ de lugt vervuld was met de geur van de *Nardus*, plat„ getreeden door de voeten des Legers; en dat de *Pheni„ ciers*, die den tocht bywoonden, een zeer grooten voor„ raad daar van, als ook van *Myrrhe*, verzamelden, om ze „ in hun eigen Land, als Koopwaaren, over te brengen."

Eene Aftekening van de Plant in bloei, en een welbewaarde gedroogde Plant, stelden Sir JOSEPH BANKS in staat, om, volgens de kenmerken der Kruidkunde, te bepaalen, dat dezelve eene soort van *Andropogon* was, verschillende van alle Planten, onder den naam van *Nardus* uit *Indie* gebragt, alsmede van alle van die soort tot nog toe in de Plantkundige Stelzels beschreeven.

PROEVE, GENOMEN OP ZEEWATER UIT WYD VAN EEN GELEGEN DEELEN DES OCEAANS. DOOR DEN HEER BAUMÉ.

(Hist. & Mem. de l'Academie Royale des Sciences, &c)

De Heer DE PAGES verschafte den Heer BAUMÉ vier vlessen Zeewater, door hem op zyne Reize gevuld, in onderscheide deelen des Oceaans, op twaalf vademen diepte beneden het oppervlak der Zee. Eén deezer Vlessen, gevuld op 31°, 41′ Noorderbreedte, en 21° 15′ Westerlengte, van *Parys*, gaf een vry sterken zwavelreuk uit, die, nogthans, in 't verloop van één dag weg was, schoon men de Vles, onmiddelyk naa het openen, weder wel toegekurkt hadt. —— In alle de Vlessen was het Water volkomen helder, zonder eenig bezakzel. —— De evenredigheid van *Zout* was in alle bykans gelyk, en bleek, by de Proeve, alleen een vyf en twintigste gedeelte van 't gewigt des Waters te bedraagen.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

Onder de veelvuldige Naaspeuringen, die, zints eene Eeuw, de aandagt der Natuurkundigen bepaald en hun geest geoefend hebben, is 'er geene, welke meer aan den voortgang der Natuurkennisse toegebragt, en aan het Menschdom uitgestrekter en onmiddelyker voordeelen bezorgd, heeft, dan die de Natuur en de Eigenschappen des Dampkrings zich ter voorwerpe stelden. Om niets te zeggen van de diepzinnige Opspeuringen van SCHEELE, van CAVENDISH en van PRIESTLEY, die zo gelukkig de verborgenste hoedanigheden deezer Vloeistoffe ontwikkeld hebben, is het aan de ontdekking van derzelver algemeener en merkbaarder eigenschappen, ik wil zeggen haare Zwaarte en Veerkragt, dat de Werktuigkunde en Starrekunde haare volmaaking hebben dank te weeten.

De Barometer is het werktuig, 't welk de Natuurkundigen eerst opgeleid heeft om te veronderstellen, en vervolgens volkomen te bevestigen en te bepaalen, de uitgestrektheid

heid en grenspaalen dier eigenschappen. Aan den Barometer zyn wy verschuldigd de oplossing van een vraagstuk, 't welk, vóór deszelfs uitvinding, buiten het bereik van 's menschen verstand scheen; naamlyk, de naauwkeurige kennis van het gewigt des geheelen Dampkrings, die onzen Aardbol omringt. —— 't Is dit Werktuig, 't geen in de handen van OTTO GUERIKE, en van onzen onsterflyken Landsgenoot BOYLE, aanleiding gaf tot de ontdekking en verbetering van den Lugtpomp; eene ontdekking, die op zichzelve ontelbaare andere heeft doen gebooren worden. —— Het is de Barometer, die ons kennis heeft doen krygen van de veerkragt, de verdikking en verdunning der Lugt; eigenschappen van welken men zo gelukkige toepassingen gemaakt heeft op de Werktuigkunde, het zamenstellen van Waterwerktuigen en het meeten van Hoogten. — Aan denzelven zyn wy nog verschuldigd eene veel juister kennis van de wetten der schommelingen des Slingers, en van de straalbreeking des Lichts; eene kundigheid, van welke de Starrekunde, en bygevolge de Zeevaardkunde, de grootste voordeelen getrokken heeft. Men mag tevens met waarheid beweeren, dat de hedendaagsche Natuurkunde aan dit Werktuig haar bestaan verschuldigd is.

Hoe uitgestrekt, hoe veelvuldig, de voordeelen ook mogen weezen, welke het Menschdom uit het bezit deezes Werktuigs ontleend hebbe, het wagt 'er nog een veel grooter van, de Weêrvoorspelling. Deeze verwagting is niet geheel bedrieglyk, inzonderheid, in omstandigheden, waar in die voorspelling van de meeste aangelegenheid is. Indien wy ons vervoegen tot verscheide agtbaare Mannen, tot Dr. HALLEY (*), tot Capitein MIDDLETON (†), tot Lord MULGRAVE (‡), en een groot getal *Fransche* Zeelieden, (§), mist de Zee-barometer nooit een' Storm, veele uuren vóór dat dezelve begint te woeden, aan te kondigen.

Men moet, ondertusschen, toestemmen, dat haare aankondigingen, wat mindere Weêrsveranderingen betreft, niet even vast gaan, schoon zy, met eenige bepaalingen, ons aanleidingen verschaffen, die tot grondslagen van waarschynlyke gissingen kunnen dienen. De reden van dit verschil is, gelyk wy in 't vervolg zullen aantoonen, dat de hoog-

(*) IV *Philos. Transact.* abr. II. p. 6.
(†) VIII *Philos. Transact.* abr. p. 468.
(‡) PHIPPS *Voyage.* p. 74.
(§) *Encyclop. par ordre des matieres*, Navigation. *Tom.* I. p. 112.

hoogte van de Kwik, geen onmiddelyk en noodwendig verband heeft, met den Regen of schoon Weêr. Het lydt geen twyfel, of de veranderingen in de hoogte van de Kwik zyn een onmiddelyk gevolg van de veranderingen in de drukking des Dampkrings: maar de oorzaaken van die veranderingen, in de drukking, zyn tot nog toe niet volkomen bepaald. Men heeft 'er, 't is waar, veele aangeweezen; maar geene strekt zich uit zo verre de verschynzels reiken. De weinig gelukkige uitslag der geenen, die my voorgegaan zyn in deeze Naaspeuringen, geeft my regt om verdere in deeze zaak te doen, en zal my teffens ter verschooninge dienen, wanneer myne poogingen vrugtloos mogten afloopen. Om myn Onderwerp met orde te behandelen, zal ik, in de eerste plaats, de voornaamste Waarneemingen, wegens de veranderingen van den Barometer gedaan, opgeeven. Vervolgens de voornaamste oorzaaken overweegen, aan welke men die veranderingen heeft toegekend. — Hier by zal ik eenige aanmerkingen voegen om de onvoldoenendheid aan te wyzen, en besluiten met myn eigen gevoelen voor te draagen.

EERSTE WAARNEEMING. De grootste Veranderingen, in het daalen en ryzen van de kwik, kunnen voorvallen op plaatzen zeer wyd van een gelegen, in zeer korten tusschentyd. Dit is waargenomen door den Eerw. DERHAM, in den Jaare MDCXCIX, tusschen de hoogte van de kwik te *Upminster* in *Essex*, en te *Torrutey* in *Lancashire*, en vervolgens door den Heer MARALDI, tusschen de veranderingen te *Parys* en te *Genua* (*), op een afstand van omtrent 4° Breedte. De Heer DERHAM merkte dezelfde overeenkomst op te *Berlyn* op 53°, en te *Pithau* op 65° Breedte (†). ASCLEPI deedt dezelfde waarneemingen te *Rome* op 42°, en te *Padua* op 45° Breedte (‡). Maar ik merk op, dat dezelfde overeenstemming geen stand grypt op Plaatzen die zeer in Lengte verschillen. De Heer HALLEY heeft waargenomen, dat te *Londen* en te *Padua* de veranderingen menigmaal tegen elkander overstaan (§). Dit valt gewoonlyk voor te *Ponoi* op 67° Breedte en 47° Lengte O, en te *Petersburg* 60° Breedte en 30° Lengte O: en

(*) *Mem. Par.* 1709.
(†) VIII *Philos. Transact.* abr.
(‡) LA COTTE *Meteorol.* p. 181.
(§) VIII *Philos. Transact.* abr. p. 587.

en dit verschil van veranderingen is nog grooter tusschen *Petersburg* en *Jatkutsky*, 62° Breedte 129° Lengte O (*). De Heer MARALDI heeft elders waargenomen, dat 'er verschillende Winden te *Parys* en te *Genua* waaiden, geduurende de overeenkomst der veranderingen in den Barometer. Daarenboven heeft men groote verschillendheden ontdekt in de hoogte van de Kwik, op zeer naby elkander liggende Plaatzen; als by voorbeeld *Franeker* en *Leeuwarden*, gelyk ons de Hoogleeraar VAN SWINDEN verzekert (†).

TWEEDE WAARNEEMING. De Afwykingen der Kwik, van de gemiddelde hoogte, zyn veel menigvuldiger en veel uitgestrekter naby de Poolen, dan by de Middaglyn. Te *Petersburg* zag de Heer COUSSET, in den Jaare MDCCXXV, eens den Barometer op de verbaazende hoogte van 31,59 duimen, en vervolgens tot 28,14 daalen. In de Noordlykste gedeelten van *Frankryk* zyn de veranderingen veel grooter dan in de Zuidlyke (‡). Te *Napels* verschillen ze naauwlyks éénen duim (§). In *Peru* onder de Middaglyn, en op gelyke hoogte met de Zee, bedraagen zy slegts twee of drie tiende deelen van een duim; maar op andere Plaatzen, eenige Graaden van de Linie verwyderd, doet de aannadering van Regen of Onweer den Barometer één duim en meer zakken (**).

DERDE WAARNEEMING. Buiten de Keerkringen zyn de Barometer-veranderingen veel grooter en veelvuldiger in den Winter dan in den Zomer (††).

VIERDE WAARNEEMING. De Barometer-veranderingen zyn veel minder op zeer groote Hoogten, dan op gelyken grond met de Zee. In de daad de Heer BOUGUER merkte op, dat, daar op de Kusten van *Peru* de Barometer-veranderingen zich uitstrekten tot een vierde van een duim, dezelve te *Quito*, 9374 voeten boven 't waterpas der Zee gelegen, niet verder gingen dan tot 0,085 duim. De Hoogleeraar SAUSSURE heeft dergelyke Waarnee-

(*) XIV *N. Act. Petrop.*

(†) *Observations sur le froid de l'Année* 1776. p. 55. VIII *Philos. Transact.* abr. p. 555.

(‡) LA COTTE. p. 186.

(§) VIII *Philos. Transact.* abr. p. 566.

(**) BOUG. fig. XXXIX. *Philos. Transact.* 1778. p. 182. *Hist. of Jamaica* Vol. I. p. 372.

(††) VIII *Philos. Transact.* abr. p. 605. LA COTTE p. 298.

neemingen in *Savoye*, en de Heer LAMBERT in *Zwitzerland*, gedaan (*).

VYFDE WAARNEEMING. De gemeene hoogte van den Barometer is op plaatzen, waterpas met de Zee gelegen, in bykans alle de Gewesten des Aardryks tot nu bezogt, omtrent 30 duimen. De Heer BOUGUER nam dezelve onder de Linie waar op 29,908 duimen: maar dewyl zyne Barometer niet van Lugt gezuiverd was door het vuur, is het waarſchynlyk dat dezelve laager bleef dan behoorde. De Heer GEORGE SCHUCKBURGH ſtelt, naa eene groote menigte van waarneemingen op de Kusten van *Italie* en *Engeland* genomen, de gemiddelde hoogte op 30,04. In de nabyheid der Poolen verſchillen de jaarlykſche gemiddelde hoogten veel meer van dit punt, dan in de Zuidlyker deelen van ons Halfrond.

Wat het verband betreft tusſchen de Barometer-veranderingen met de wisſelingen van het Weêr, dunken my de vier volgende Waarneemingen van Dr. HALLEY, in *Engeland* gedaan, de over 't algemeen gegrondſte, en zy zyn zodanig gevonden door den Heer MELANDER op de Breedte van 30° (†), door den Heer DE LUC op de Breedte van 46° (‡).

ZESDE WAARNEEMING. „ By bedaard Weêr als de „ Lugt zich tot Regen ſchikt, is de Barometer door- „ gaans laag.

ZEVENDE WAARNEEMING. „ Wanneer 'er ſterke Winden „ waaijen, ſchoon *niet* vergezeld van Regen, valt de „ Kwik *zeer laag*, volgens den hoek uit welken de Wind „ *komt*.

ACHTSTE WAARNEEMING. „ Als het Weêr beſtendig „ en helder is, ſtaat de Kwik gemeenlyk hoog; desge- „ lyks by ſtil en koud Weêr.

NEGENDE WAARNEEMING. „ Men heeft opgemerkt, „ dat de Kwik hoogst klimt by Ooste en Noord-Ooste „ Winden. Ik voeg 'er by, dat dezelve doorgaans by „ een Zuiden Wind laagst ſtaat."

De oorzaaken, aan welken men deeze Verſchynzels heeft toegeſchreeven, zyn, voor *eerst*, de Veranderingen van de Lugtsgeſteltenis. —— Ten *tweeden*, de Snelheid en an-

(*) SAUSSURE's. *Voyage aux Alpes*. p. 577.
(†) *Schwed. Abhand* 1773. S. 255.
(‡) DE LUC *Modif.* p. 77.

andere hoedanigheden der onderscheide Winden. —— Ten *derden*, de werking der Dampen.

Over den invloed van 't verschil der Lugtsgesteltenisse.

Men weet, dat de Lugt door de Warmte verdund en door de Koude verdikt wordt: men weet desgelyks dat de dikke Lugt zwaarder is dan de verdunde, welke ook de gesteldheid des Dampkrings moge weezen, en by de soortlyke zwaarte der Lugt is het noodig, om verandering in den Barometer te wege te brengen, dat de hoeveelheid der Lugt, die op den Barometer weegt, ongelyk zy; want deeze dezelfde zynde, zal ook de hoogte van den Barometer een zelfde blyven. Indien, derhalven, eene verandering van Lugtsgesteltenisse de hoogte van den Barometer doet veranderen, geschiedt zulks ingevolge van de vermeerdering of vermindering der grootte des Dampkrings. —— Maar de Waarneeming wyst uit, dat eene verandering van Lugtsgesteltenisse niet noodzaaklyk eene verandering in de grootte des Dampkrings te wege brengt: want de Kwik staat dikwyls op dezelfde hoogte in verschillende Jaargetyden, en op onderscheide Plaatzen in 't zelfde Jaargetyde, als, by voorbeeld, in den Winter te *Londen* en te *Petersburg*, waar de Barometer-hoogten zomtyds dezelfde zyn, hoe veel ook de Lugtsgesteltenisse verschille; en zelfs wanneer de hoogte des Barometers gelyktydig met de Lugtsgesteltenisse verandert, is die verandering dikwyls rechtstreeks overgesteld tegen die, welke de verandering der Lugtsgesteltenisse zou hebben moeten doen verwagten. In de daad den 9den van January MDCCLXXVII stondt te *Londen*, 's morgens ten acht uuren, met een Noorden Wind, de Thermometer op 19°, en de Barometer op 29,69: en naa den middag, ten twee uuren, toen de Wind Zuid-Oost geloopen was, rees de Thermometer tot 31,5°, en de Barometer op 29,7, in stede van te daalen gelyk men zou hebben moeten verwagten, uit de vermeerdering van 12,5° Warmte.

Daarenboven hebben de grootste veranderingen in de Lugtsgesteltenisse alleen plaats in het benedenste gedeelte van den Dampkring: ze zyn zeer gering in veel hoogere. Nu is de vermeerdering of de vermindering van de hoeveelheid Lugts van dit laage gedeelte des Dampkrings, die toegeschreeven kan worden aan de verandering der Lugtsgesteltenisse, te klein om eenige aanmerkelyke veran-

de-

dering in de hoogte van den Barometer te veroorzaaken: want in den Winter gaat de hoogte, tot welke men kan veronderstellen, dat eenige aanmerkelyke verandering der Lugtsgesteltenisse zich uitstrekt, naauwlyks 5000 voeten te boven, gelyk wy des onderrigt worden door het getuigenis der Lugtreizigers, en door de hoogte der Wolken; en, in de daad, de Winden, welken op de oppervlakte der Aarde waaijen, en de voornaamste bewerkers zyn van de verandering der Lugtsgesteltenisse, bereiken zelden die hoogte, en komen 'er zeker niet in de Noordlyk gelegene Gewesten. Maar te *Parys*, toen 'er, den 1 October MDCCLXXXIII, een Zuide Wind beneden waaide, hadt men een Noorden Wind op de hoogte van 1280 voeten (*), en men heeft dezelfde tegenoverstelling in den Lugtstroom te *Besançon*, in January MDCCLXXXIV, waargenomen. Dikwyls zag men, te *Ponoi*, de Wolken onbeweeglyk stil blyven, geduurende een geweldigen Storm (†); en den 21 December MDCCLXXIX, de Thermometer in de open lugt op 49° staande met een Zuid-*Zuid-Oosten* Wind, was de Barometer 28,91 duim; 's anderen daags, wanneer de Wind Noord-Noord-Oost liep, daalde de Thermometer tot 30°, en de Barometer klom tot 29,89. Hier hebben wy een verschil in de Lugtsgesteltenisse van 19°, en de verandering van den Barometer is omtrent $\frac{8}{10}$ duims. Laaten wy onderzoeken hoe men dit kan verklaaren, op de veronderstelling, dat de digtheid des *Dampkrings* in het benedenste gedeelte vermeerderd wordt, in evenredigheid der verdikking van zyne uitgestrektheid.

Vooreerst kan men zeggen, dat de warmte in haaren voortgang, van beneden na boven in de onderscheide Lugtlaagen, bykans in eene Arithmetische Evenredigheid afneemt. De wyze, om de hoogte der Bergen, door behulp van den Barometer, te meeten, is grootendeels op deeze veronderstelling uitgevonden; en daar de misslagen van deeze wyze van meeten geen twee of drie voeten, en zelfs zelden één voet op duizend, bedraagen, kunnen wy dezelve, als genoegzaam naauwkeurig, aanmerken, en gevolglyk ook als zodanig de veronderstelling, op welke zy gebouwd is. Naa een groot aantal Waarneemingen van deeze soort onderzogt te hebben, bevond ik dat de verschil-

(*) *Mem. Paris* 1783. p. 650.
(†) FAUJAS BALOUS. p. 274. XVI. N. Act. Petrop. p. 68.

ſchillen van Warmte, op onderſcheidene hoogten tot de verſchillen der Logarithmus der hoogte van de Kwik op die zelfde hoogten ſtaan omtrent als 160 tot 1; en het verſchil der Logarithmus laat zich vinden by nadering, als men door 60,000 verdeelt de hoogte, aangeweezen door het getal der voeten. Indien, derhalven, in het even bygebragte voorbeeld, de Zuide Wind gekomen is op de hoogte van 5,000 voeten, dan zal het verſchil der Logarithmus zyn $\frac{5000}{60000}$ = 0,083333, die vermenigvuldigd door 160, 13°,33, geeven voor het verſchil der Lugtsgeſteltenisſe aan de Oppervlakte der Aarde, en op de hoogte van 5,000 voeten; maar de Lugtsgeſteltenisſe aan 's Aardryks Oppervlakte 49° zynde, zal de Lugtsgeſteltenisſe op 5,000 voeten 35°,67 weezen, en gevolglyk de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe 42°,33, en de Lugtſtroom, die van 't Zuiden komt, zal de laatstgemelde Graad van Warmte hebben. — Van den anderen kant, veronderſteld zynde, dat de Noorde Wind tot dezelfde hoogte kwam als de gemelde Zuide Wind, de Lugtsgeſteltenisſe beneden 30° zynde, dan zal dezelve op de hoogte van 5,000 voeten 16°,67 weezen, en de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe 23°,33. Dus zal, de gebrooken getallen agterwege gelaaten, de gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe door den Zuiden Wind voortgebragt 42°, en die van den Noorden Wind 23°, en het verſchil tusſchen die twee Lugtsgeſteltenisſen 19° zyn. Maar 5000 voeten = 60000 duimen; en daar, volgens de Proeven van den Generaal ROY (*), bekend is, dat 1000 deelen Lugts, in eene Lugtsgeſteltenisſe van 42°, omtrent 40 van derzelver uitgebreidheid verliezen, door eene Koude van 19°, zo volgt dat 60000 deelen 2400 zouden verliezen. Maar in dit geval de hoogte van de Lugtkolom veronderſteld zynde dezelfde te weezen vóór en naa de verdikking, moet haare hoeveelheid zeer veel vermeerderen door de byvoeging van 2400 duimen; dus, wanneer de Barometer op 29,89 ſtaat, en de Thermometer op 23°, 76236 Greinen weegen; en dewyl $\frac{1}{10}$ van een duim Kwik, zelfs in eene Lugtsgeſteltenisſe van 62°, 34432 Greinen weegt, volgt dat de vermeerdering van zwaarte, waarover wy hier handelen, gelyk ſtaat aan eene drukking van een weinig meer dan $\frac{2}{10}$ duims Kwik, en dat dezelve, by gevolge, kan voortbrengen eene Barometer-verandering van omtrent $\frac{2}{10}$ duims, en niet van $\frac{8}{10}$ duims, 't welk de verandering is, wel-

(*) *Philoſ. Tranſact.* 1777. P. II.

welke voorvalt in de omſtandigheden, die wy bezig zyn te verklaaren. —— Deeze oorzaak, derhalven, ſchoon dezelve niet volſtrekt niets is, op de veronderſtelling, dat de geheele hoeveelheid van de Lugtkolom, welke aan den Barometer beantwoordt, vermeerderd zy door de toevoeging van eene nieuwe hoeveelheid Lugts in evenredigheid der *verdikking*, is nogthans onvoldoende, om reden te geeven van het voortgebragte uitwerkzel.

Over den invloed der Winden.

De Winden, welker invloed op de veranderingen van den Barometer ik nu gaa onderzoeken, zyn die, welke in de laagſte deelen van den Dampkring heerſchen, en ook voornaamlyk in aanmerking komen by de Natuurkundigen, die toevlugt genomen hebben tot derzelver werking.

I. Dr. HALLEY ſchryft het klimmen van den Barometer, boven de middelbaare hoogte, toe, aan de opeenſtapeling der Lugt ter plaatze der Waarneeminge: en deeze opeenſtapeling kent hy toe aan twee ſtrydige Winden, die na deeze plaats waaijen; maar indien dit de oorzaak ware van het klimmen des Barometers, zouden wy altoos ſtil Weêr hebben, wanneer de Kwik het hoogst ſtaat. Want die opeenſtapeling zou geen plaats vinden, dan wanneer de twee ſtrydige Winden met eene gelyke kragt waaiden; dewyl, de een de overhand op den anderen hebbende, deeze den zwakſten zou voortdryven, en de Lugt niet dan door eene gelyke werking dier Winden kon opgehoopt worden. Nu weet men dat de grootſte hoogten van den Barometer vergezeld gaan van een Oosten of Noorden Wind, gelyk Dr. HALLEY ze zelve heeft waargenomen; en kan men op deeze veronderſtelling niet verklaaren die gelykheid van hoogte des Barometers, welke wy in onze *Eerſte Waarneeming* gezien hebben, dat plaats grypt in zeer wyd van elkander liggende Landen, waar zeer onderſcheide Winden waaijen. Allerſterkst wordt zulks wederſprooken, door de Waarneeming van den Heer FORTH, die bevondt, dat, op een tyd wanneer door gansch *Engeland* de Barometer zeer laag ſtondt, de Wind Noord-Oost was in het Noordlykst deel des Eilands; en Zuid-Oost in het Zuidlykst (*).

II.

(*) VIII *Philoſ. Tranſact.* abr. p. 497.

II. Volgens deeze veronderstelling wordt het daalen van den Barometer, beneden de middelbaare hoogte, toegeschreven aan de verdunning der Lugt boven de plaats der Waarneeminge: eene verdunning veroorzaakt door twee tegen elkander strydige Winden, by voorbeeld, over *Engeland* als een Ooste Wind over de *Noord-Zee* waait, en een Weste over de *Iersche Zee*. Maar, in die omstandigheden, schynt het my onmogelyk dit als de oorzaak der verdunning aan te merken: want, die twee strydige Winden veronderstellende, zal de Lugt, uit het Noorden en Zuiden komende, het evenwigt in dezelfde evenredigheid herstellen; of wel, vier strydige Winden laatende werken, zou die bovenlugt nederdaalen, en eene vermindering van Warmte veroorzaaken; die men zeldzaam in *Engeland* waarneemt, wanneer de Barometer laag staat: in tegendeel heeft men doorgaans een warmen Zuiden Wind, aan welke Lugtsgesteltenisse men nogthans de verdunning der Lugt, gelyk wy reeds gezien hebben, niet kan toeschryven.

III. Zie hier hoe Dr. HALLEY de groote daaling van de Kwik, by zwaare Stormwinden, verklaart: „het ge„west, waar zich deeze Winden loslaaten, zich niet „rondsom den Aardkloot uitstrekkende, blyft de Lugt „daar agter stil, en kan zich aan de zyden met geene „genoegzaame snelheid uitzetten, om de ruimte, door „een zo snellen Lugtstroom veroorzaakt, te vullen; „waaruit ontstaat dat de Lugt verdund moet worden, „overal, waar deeze Winden blyven waaijen. Daar en „boven heeft de horizontaale beweeging zo veel snel„heid, dat de Lugt zeer wel een gedeelte van de „rechtstandige drukking konne verliezen." —— Deeze laatste reden schynt eenige maate van versterking te krygen door eene Proeve van den Heer HAWKSBY: deeze vernuftige Natuurkundige een Lugtstroom in een doos gemaakt hebbende, in welke hy het kortste gedeelte van een Barometer stak, merkte op, dat de Kwik daalde, wanneer de Lugtstroom door de doos ging. Hy merkte hetzelfde op in een anderen Barometer, die gemeenschap hadt met de doos, maar door welke de Lugtstroom niet heen ging.

Zelfs dit alles toegestaan zynde, zal het verschynzel, daar het hier op aankomt, onverklaard blyven; want, niet alleen geduurende den Storm, maar eenige uuren

ja zomtyds eenige dagen van te vooren, gelyk HALLEY zelve getuigt, (en allen die den Barometer op Zee aanpryzen,) daalt de Kwik op eene aanmerkelyke wyze, en anderzins zou dezelve den Zeeman van geen dienst weezen. De Heer CASWEL fchryft, dat, twee dagen vóór den zwaaren Storm, in January des Jaars MDCCXXXIV, de Kwik $\frac{1}{10}$ van een duim beneden 28 duim daalde (*). Maar wanneer de daaling alleen een gezellinne was van den Storm, zouden de redenen van HALLEY derzelver verband niet bewyzen. Want zal een Lichaam zich in de Lugt met genoegzaame fnelheid beweegen, om eene ruimte agter zich te laaten, dan moet het 11 of 1200 voeten in een feconde voortgaan, gelyk de Heer ROBINS beweezen heeft. Nu blykt het, uit de Waarneemingen van den Heer BRICE en veele anderen, dat de fnelfte Winden niet meer dan 92 of 93 voeten in een feconde afleggen (†).

De Heer DE LUC heeft duidelyk de ongenoegzaamheid aangetoond, van de tweede reden door Dr. HALLEY bygebragt. Wat de Proeve van den Heer HAWKSBY aanbelangt, deeze is althans niet beflisfende; dewyl het blykt, dat het gedeelte Lugts, eerst in de doos beflooten, verdreeven is door een geblaas der Lugt. En, om geen twyfel altoos over te laaten, wegens de ongenoegzaamheid deezer verklaaringe, heb ik alleen noodig de Waarneeming te herinneren van Dr. DERHAM, die opgemerkt heeft, dat in het hevigst woeden van een Stormwind, de Kwik, in ftede van te zakken, rees (‡). En heb ik te *Londen*, in den Jaare MDCCLXXXV, den 28 Feb. het zelfde waargenomen.

(*Het vervolg by eene nadere gelegenheid.*)

(*) VIII *Philof. Transact.* abr. p. 458.
(†) *Philof. Transact* 1766. p. 266.
(‡) IV *Philof. Transact.* abr. P. II. p. 77.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG, WEGENS HET INVOEREN DER ZYDEWORMEN IN EUROPA.

(Overgenomen uit *An Historical Disquisition, concerning the Knowledge, which the Ancients had of India, and the Progress of Trade with that Country prior to the Discovery of the Passage to it by the Cape of Good Hope. Whit an Appendix, containing Observations on Civil Polity, the Laws and Judical Procedings, the Arts, the Sciences, and Religious Institutions of the Indians. By* WILLIAM ROBERTSON, D. D. F. R. S. 1791 (*).)

De veelvuldigheid der openbaare vyandlykheden tusschen de Keizers van *Constantinopole* en de Monarchen van *Persie*, gepaard met de aangroeiende mededinging hunner Onderdaanen in den Handel op *Indie*, gaf gelegenheid tot eene Gebeurtenis, welke eene groote verandering in de Natuur van dien Handel veroorzaakte. Naardemaal het gebruik der Zyde, zo in Kleeding als tot Huiscieraad, allengskens algemeener werd ten Hove der *Griekfche* Keizeren, die de Vorsten van Asia in schitterenden luister van Hofhouding naavolgden, en overtroffen; en dewyl *China*, waar, volgens het eenpaarige Getuigenis der Oosterfche Schryveren, de Zydeteelt oorspronglyk bekend was (†), nog het éénig Land bleef, 't welk die kostelyke Waar uitleverde, wisten de *Persen*, zich bedienende van de voordeelen welke hunne ligging gaf boven de Kooplieden van de *Arabische Golf*, deezen den voet te ligten op alle Marktplaatzen van *Indie*, werwaards de Zyde ter Zee uit het Oosten gebragt werd. Het desgelyks in hunne magt hebbende, om de Caravaanen, die, om het *Griekfche* Ryk van Zyde te voorzien, te Land na *China* trokken, door de Noordlykste Landschappen huns Koningryks lastig te vallen en af te snyden, trokken zy dien geheelen Handeltak aan zich. *Constantinopole* werd afhanglyk

(*) Dit belangryk Werk, der penne van den grooten ROBERTSON waardig, word thans vertaald, en staat uitgegeeven te worden by den Drukker deezes J. YNTEMA en A. LOOSJES PZ. Dezelfde hand, die ons de *Geschiedenis* van *America* en van *Schotland*, door dien beroemden Man opgesteld, in 't *Nederduitsch* leverde, zal ook die Vertaaling vervaardigen.

(†) HERBELOT *Biblioth. Orient.* Art. HARIR.

lyk van eene mededingende Magt ten aanziene van een Artykel, 't geen Weelde aanzag als onmisbaar tot verfraaijing en opschik, en diensvolgens sterk zogt.

Met de greetigheid, Opkooperen eigen, deeden de *Persen* den prys van de Zyde tot zulk eene verbaazende hoogte stygen (*), dat JUSTINIANUS, 'er niet alleen op gesteld om een voldoenden en zeker gaande toevoer te krygen eener Koopwaare van een onmisbaar gebruik geworden, maar ook begeerig om den Handel zyner Onderdaanen te ontheffen van de verdrukkingen zyner Vyanden, zyn best deedt, om, met hulpe van zynen Bondgenoot, den *Christen Monarch* van *Abyssinie*, een gedeelte van den Zydehandel den *Persen* te ontweldigen. Deeze onderneeming mislukte hem. Doch, toen hy 't het minst verwagtte, verkreeg hy, door eene onvoorziene gebeurtenisse, eenigermaate het voorwerp zyner wenschen.

Twee *Persische* Monniken, als Zendelingen afgevaardigd na eenige der Christen-Kerken, volgens het berigt van COSMAS in verscheide deelen van *Indie* opgerigt, waren doorgedrongen tot het Land van de *Seres*, of *China*. Daar zagen zy het spinnen der Zydewormen, en kreegen kennis aan de werkzaamheden der Menschen, om het voortbrengzel van deezen Worm tot zo veelerlei fraaije Stoffen te vervaardigen. —— Het vooruitzigt op winst, of misschien een verontwaardigingvolle yver, verwekt door deezen ryken winstgeevenden Handeltak in de handen van Ongeloovige Volken te zien, zette hun aan om na *Constantinopole* weder te keeren. Hier verklaarden zy by den Keizer den oorsprong der Zyde, als mede de onderscheide wyzen van die te bereiden en te verwerken; verborgenheden tot dus lang onbekend, of zeer onvolkomen in *Europa* begreepen (†).

Aan-

(*) PROCOP. *Hist. Arcan.* C. 25.

(†) Vroeger hadt de Heer ROBERTSON, 't geen wy hier kortlyk byvoegen, opgemerkt, dat de *Griekscha* en *Romeinsche* Schryvers, eeuwen lang naa dat het gebruik daarvan algemeen geworden was, toonden niets te weeten van de wyze, waar op dezelve voortkwam. „ Eenigen veronderstelden, dat de Zyde „ een fyne dauw was, kleevende aan de bladeren van sommige „ boomen of bloemen; anderen hielden dezelve voor eene tedere „ soort van Wolle of Katoen, en zelfs zy, die geleerd hadden „ dat de Stoffe het werk was van een Insect, toonen, door hunne „ beschryvingen, geen onderscheiden denkbeeld gehad te hebben hoe dit spinnen geschiedde. De Heer MAHUDEL heeft, in „ een Vertoog, aan de *Academie des Inscriptions & Belles Lettres*, „ in

Aangemoedigd, door 's Keizers milde beloften, namen zy het op zich een genoegzaam aantal van deeze wonderbaare Insecten, aan welker arbeid de Mensch zo veel verschuldigd is, in de Hoofdstad te brengen. Zy volvoerden dit door de Eytjes van den Zydeworm in een hol Riet te verbergen. Deeze werden uitgebroed door de warmte van een Mesthoop, en gevoed met de bladeren van den Wilden Moerbezieboom; zy vermenigvuldigden en werkten op dezelfde wyze als in die Lugtstreeken, waar zy eerst de voorwerpen waren van der Menschen aandagt en bezorging (*).

Welhaast kweekte men, in verscheide deelen van *Griekenland*, byzonder in *Peloponesus*, deeze Insecten in grooten getale. Op *Sicilie* ondernam men, vervolgens, met een even gunstigen uitslag, het teelen van Zydewormen, en het werd, van tyd tot tyd, in verscheide Steden van *Italie* gevolgd. Op alle deeze plaatzen rigtte men Handwerken op, en hieldt ze aan den gang met de Zyde, daar vallende. De vraag om Zyde uit het Oosten nam gevolglyk af; de Onderdaanen der Grieksche Keizeren waren niet langer genoodzaakt zich tot de *Persen* te vervoegen om voorraad van Zyde te verkrygen, en 'er greep eene verbaazende verandering plaats in den aart der Handelgemeenschap tusschen *Europa* en *Indie* (†).

ZEER

„ in den Jaare 1719 voorgeleezen, de onderscheide gevoelens der „ Ouden, over de natuur en den oorsprong der Zyde verzameld, „ 't welk strekt om hunne onkunde ten dien opzigte te toonen. „ —— Het is eene byzondere omstandigheid in de Geschiedenis der Zyde, dat de *Mahomethaanen*, uit hoofde dat dezelve het uitwerpzel is van een Worm, de Zyde aanzien voor „ een onreine Kleeding, en het is, met algemeene toestemming „ der Leeraaren, bepaald, dat een Persoon, die eene Kleeding „ geheel van Zyde draagt, de dagelyksche Gebeden in den *Coran* voorgeschreeven, niet wettig kan uitstorten." HERBEL. *Biblioth. Orient.* Art. HARIR.

(*) PROCOP. *de Bello Gallico.*

(†) De invoering van Zydewormen in *Europa*, en de Uitwerkzels, welke dezelve voortbragt, kwamen onder 't oog van den Heer GIBBON, by het schryven der Geschiedenisse van Keizer JUSTINIANUS, en, schoon dit een byzonder geval was, slegts van een ondergeschikt aanbelang, te midden van de groote menigte der gewigtige Gebeurtenissen, die zyne aandagt moesten bezig houden, heeft hy deeze byzonderheid nagegaan met eene naauwkeurigheid, die geen hooger bedoeling hadt. — Vol. IV. p. 71. &c.

ZEER GEWIGTIGE BYZONDERHEDEN, DEN AART EN ZEDEN DER HINDOOS BETREFFENDE.

(Ontleend uit een in 't voorleden Jaar uitgegeeven Werk, getyteld: *Sketches chiefly relating to the History, Religion, Learning, and Manners of the Hindoos, with a concise Account of the present State of the Native Powers of Hindostan.*)

De invloed van de geregeldste Lugtsgesteltenisse, die de behoeften des leevens vermindert, en den Mensch afkeerig maakt van den arbeid, misschien ook het zeer spaarzaam gebruik van Dierlyk voedzel, en de onthouding van geestryke dranken, brengt veel toe om de *Hindoos* de zagtaartigste en waarschynlyk het verzwaktste Volk des Aardbodems te maaken (*). Dat zy Geduld bezitten, en zeer onderwerpelyk zyn te midden van wederwaardigheden, zal niet veel verwonderings verwekken; nademaal dezelfde oorzaaken, die strekken om moedbetoon te dempen, deeze hoedanigheden kunnen hervoortbrengen; doch wy hebben, des niet tegenstaande, veelvuldige voorbeelden van Standvastigheid en Moed, die ons grootlyks moeten verbaazen. De zagtaartige en doorgaans beschroomde *Hindoo* zal door den invloed van Godsdienstige begrippen, of van zyne gedagten over Pligt en Eer (†), niet alleen den dood met onverschilligheid ondergaan; maar by verkiezing omhelzen.

Een *Engelschman*, op een Jagtparty, gaf, in haast, een slag

(*) In een Land van zulk eene onmeetlyke uitgestrektheid, ontmoet men, ongetwyfeld, uitzonderingen op dit algemeen Character; een Volk, aan den Oorlog gewoon, verkrygt moed door veelvuldig aan gevaar blootgesteld te weezen: en zyn de Inwoonders der Noordlyke Gedeelten van *Hindostan* geharder en sterker dan die de Zuidlyke bewoonen.

(†) Veele denkbeelden van Eer hangen af van aangenomene begrippen. De *Grieksche* en *Romeinsche* Helden schynen niet zo

ſlag aan een *Peon* (*), om dat hy op een ongelegen tyd een Jagthond losliet. De *Peon* was een *Rajah-Pout*, of uit den Stam der *Hindoo-Krygslieden*. Den ſlag ontvangende, ſprong hy te rug, met een gelaad vol verbaasdheids en ſchriks, en trok zyn Dolk. Doch zich weder herſtellende, en zyn Heer ſterk aanziende, zeide hy: „ ik „ ben uw Knegt, en ik heb lang uw brood geëeten. (†)" Dit gezegd hebbende, ſtak hy den Dolk in zyn eigen hart. Met die weinige woorden gaf hy zeker zeer nadruklyk te kennen. „ De arm, dien gy gevoed hebt, „ zal zich niet uitſtrekken om uw leeven weg te nee„ men; maar uw leeven beſpaarende, moet ik myn ei„ gen opofferen; ik kan myn oneer niet overleeven."

Eenige *Sepoys* in *Engelſchen* dienst, ter oorzaake van muitery ter doodſtraffe veroordeeld zynde, werd bevolen dat zy voor de trompen van 't Geſchut zouden geſteld en weg-

zo gevcelig geweest te zyn voor zekere betooningen van ſmaad of dezelve als ſmaadheden aangemerkt te hebben, boven welke een hedendaagſche Held, misſchien van minder moed, het ondergaan van den dood zou kiezen. THEMISTOCLES kon zeggen; *ſlaa; doch hoor my!* —— Valschheid en verraad ſchynt overal voor eerloos gerekend. —— Dit mag misſchien ontkend worden; doch ik geloof, dat veele Reizigers tot dwaalbegrippen vervallen zyn, door verhaast over Volken te oordeelen, uit het geen hun byzonder in perſoon wedervoer; en, ſchoon deeze ondeugden in eenige Landen meer mogen heerſchen dan in andere, kende ik nooit eenig Land, in 't welk iemand, op deeze daaden betrapt, niet poogde zich te verontſchuldigen en te regtvaardigen, en hier door zyne bewustheid, van een ſchandelyk bedryf gepleegd te hebben, aan den dag lag.

(*) Een *Peon* is eigenlyk een Soldaat te voet. Lieden van Rang hebben altoos *Peons* in hun dienst. Zy draagen een Sabel en Dolk. Zy vergezellen hunne Meesters als zy uitgaan, doen boodſchappen, en zyn over 't algemeen zeer getrouw. Die eigenlyk tot de *Hindoo-Casten* behooren, zullen niet ligt eenig gemeen dienstwerk verrigten; maar de *Europeaanen* neemen doorgaans *Parians* (dat is de zodanigen, die het voorregt van hunne *Cast* verbeurd hebben) in hun dienst.

(†) Letterlyk is de uitdrukking: „ Ik heb lang uw Ryst geëe„ ten." Zomtyds zeggen zy: „ Ik heb lang uw *Zout* geëeten," uit hoofde van de ſchaarsheid van Zout in veele ſtreeken van *Hindoſtan*, en de hooge waarde gevolglyk daaraan toegekend, als van de hoogſte noodzaaklykheid tot het gereed maaken van voedzel.

weggeschooten worden. Eenigen deezer Misdaadigers waren Grenadiers, en ziende, dat zy niet voor anderen ter strafplaatze geleid wierden, riepen zy uit: „ Waarom „ word ons, daar wy meest altoos op de gevaarlykste „ posten vooruit gingen, thans die eer geweigerd?" —— Zy traden na de Kanonstukken toe met de grootste bedaardheid en standvastigheid, met verzoek dat men hun verschoonen zou van de schande om vastgebonden te worden, en, de borst voor de trompen van het Geschut zettende, werden zy weggeschooten. Schoon een groot aantal tot die straffe verweezen was, wrogt het gedrag deezer kloekmoedigen zo sterk op den bevelvoerenden Officier, dat de overigen vergiffenis kreegen.

De *Rajah* van *Ongole*, uit zyne Bezittingen gedreeven zynde, besloot, na veele vrugtlooze poogingen, om dezelve te herkrygen, eene laatste pooging in 't werk te stellen. Hy rukte ten dien einde het Land in, aan 't hoofd der geenen die hem hadden blyven aanhangen, en veelen zyner Onderdaanen versterkten dit Leger. De *Engelsche* Officier (*), die te *Ongole* het bevel voerde voor den *Nabob* van *Arcot*, toog uit hem te gemoete. De slag ving aan. In het gevegt werd de *Rajah* gedood door een Snaphaanschoot, en de meesten zyner voornaamste Volgers mede gesneuveld zynde, toog de rest, in wanorde gebragt, op de vlugt. De *Engelsche* Bevelhebber, onderrigt, dat een Bloedverwant van den *Rajah* op 't veld gewond lag, ging tot hem, vergezeld van een Tolk, om hem zyne bescherming en bystand aan te bieden. Hy vondt hem op den grond uitgestrekt liggende, en spreekende tot een oppasser, vroeg hy of het Lichaam van den *Rajah* was weggevoerd. Dit met ja beantwoord zynde, gaf hy, zonder eenig woord meer te spreeken, zich eene wonde met zyn Dolk, en stierf op 't oogenblik.

Wanneer een *Hindoo* bemerkt, dat zyn leeven ten einde loopt, spreekt hy met groote bedaardheid over zyne ontbinding: en, indien hy zich naby de *Ganges* of eenige andere heilige Rivier bevindt, zal hy verzoeken op den oever gebragt te worden, om daar den laatsten leevensadem uit te blaazen; hy zal niets doen om zyn leeven te bewaaren, 't welk eenigzins aanloopt tegen de regelen

(*) De Luitenant Colonel FLETCHER.

len van zyn *Cast* of Godsdienst. —— Een der Inboorelingen, die eene aanzienlyke post op eene *Engelsche* Vastigheid bekleedde, liet zich in eene gevaarlyke Ziekte overhaalen, om een *Europischen* Geneesheer te spreeken; deeze bevondt, dat door de lange Spysonthouding, welke de zieke *Hindoos* zomtyds tot buitenspoorigheid voortzetten, de maag niet langer iets verdraagen kon. De kwaal van een rottenden aart zynde, wilde de Arts hem Kina met Wyn geeven: maar de *Hindoo* weigerde volstrekt dien te drinken, ondanks alles wat de Geneesheer zeide, en het aandringen van den Gouverneur die 'er by was, en anders grooten invloed op den *Hindoo* hadt. Zy beloofden, dat het een onschendbaar geheim zou blyven; doch hy antwoordde, met de uiterste bedaardheid, „ dat hy het voor „ zichzelven niet kon verbergen," en hy werd korte dagen daar naa het slachtoffer van zyne volstandigheid.

Schoon ik hier zeer veele voorbeelden zou kunnen byvoegen, van daadlyken en lydenden moed der *Hindoos*, zal ik my vernoegen met het ophaalen van de voornaamste omstandigheden eener droeve Geschiedenisse, reeds breedvoerig verhaald door een uitmuntend Geschiedschryver, en die, naar de gewoonte van *Hindostan*, in Gezangen word vermeld.

De Heer DE BUSSY, in den Jaare MDCCLVII het Leger, waar over hy toen het bevel voerde, in de Landschappen, de *Noordlyke Circars* geheeten, gebragt hebbende, waren de inkomsten van dezelve door zyn toedoen aan de *Franschen* vergund, door den *Soubadar* SALABET JUNG. VIZIARAMRAUZE, *Rajah* van *Vizianagaram*, de magtigste der *Rajahs* van *Cicacole*, werd voornaamlyk door hem geraadpleegd over de zaaken van dat Landschap, en bezat een groot deel van zyn betrouwen. De *Rajah*, of de inkomsten van *Cicacole* voor zekere som verpagt hebbende, of met de bekeering daarvan belast zynde, maakte welhaast gebruik van het gezag, 't welk zulks hem gaf om voldoening te schenken aan een wrok, die, zints lang, in zyn borst woelde.

De Landbezittingen van RANGAROW, *Rajah* van *Boobelee*, grensden aan die van VIZIARAMRAUZE, en de geschillen over de grensscheidingen en het afleiden des Waters (*) wa-

(*) In een Gewest, waar men het Water zo zeer behoeft tot den Landbouw, verwekt hetzelve dikwyls groot geschil tusschen de nabuurige Landeigenaaren.

waren veelvuldig. Maar de heimlyk en waarschynlyk sterkstwerkende oorzaak van zyn haat, was het Aanzien, dat RANGAROW van zyne Geboorte ontleende, na 't welk de ander, niettegenstaande hy dien *Rajah* in rykdom en bezittingen overtrof, te vergeefsch dong. RANGAROW hadt de eer, van uit zeer doorluchtige Voorouderen af te stammen, en kon niet altoos de verontwaardiging bedekken, welke zomtyds in een hoogmoedig hart opkomt, als het zich blootgesteld vindt aan de onbeschoftheid van eenen minder aanzienlyken, doch door het Geluk meer begunstigden. Hy rekende af te stammen van de oude Koningen van *Orixa*; zyn Persoon en Gezin werden algemeen hooggeagt. VIZIARAMRAUZE was, in vergelyking met hem, een Man van geringe afkomst; zyne Familie was in aanzien en rykdom opgeklommen door derzelver Kunstenaryen aan de Hoven der *Mahomethaansche* Onderkoningen. Hy nam schielyk eene gelegenheid waar, om aan RANGAROW te schryven, hem opeischende, om by hem te komen als de Afgevaardigde van het Gouvernement, en af te rekenen wegens de cyns. De ander zag het gevaar, waaraan hy zich by weigering blootstelde — en de laagheid, waartoe hy verviel, als hy gehoorzaamde; zyne aandoeningen waren te sterk, om na de inboezemingen van voorzigtigheid te luisteren. Zonder zich te verwaardigen, om VIZIARAMRAUZE te antwoorden, schreef hy aan den Heer DE BUSSY, dien verzekerende van zyne bereidvaardigheid, om in alles aan diens bevelen te gehoorzaamen, uitgenomen het bevel, om *zyne opwagting te komen maaken by zyn geslaagen vyand*; eene kwelling, welke hy DE BUSSY smeekte, dat hem niet mogt worden aangedaan.

De Brief was waarschynlyk onderschept door VIZIARAMRAUZE, en RANGAROWS stilzwygen en niet opdaagen werd uitgeduidt voor versmaading en ongewilligheid. Omtrent denzelfden tyd werden eenige *Sepoys* in *Franschen* dienst, met eenige van VIZIARAMRAUZES *Peons*, als zy in het Landschap *Boobelee* wilden gaan, te rug gedreeven. Het Volk van dat Land zegt, dat zy met oogmerk van hem gezonden waren, zonder den *Rajah* eenige kunstschap te doen, ten einde wederstand te verwekken. Doch hoe dit ook bykwame, deeze omstandigheid versterkte den Heer DE BUSSY in het denkbeeld, 't geen men hem hadt zoeken in te boezemen, en VIZIARAMRAUZE bediende zich

van dit gevoelen, om DE BUSSY over te haalen, dat zy met vereende magt na *Boobelee* zouden rukken.

Toen RANGAROW den optocht des *Franschen* Legers vernam, en dat VIZIARAMRAUZE, 't zelve vergezelde, besloot hy uit den voorgaanden inval, op zyn Grondgebied gedaan, en het niet beantwoorden van zyn Brief, dat men zyn val en verderf bepaald hadt. Te volmoedig zynde om te vlugten, en alles liever willende ondergaan, dan als een Verraader in een ander Landschap te verschynen, nam hy het noodlottig besluit, en, in stede van regt te vraagen by den Heer DE BUSSY, zich ter verdeediging gereed te maaken, en liet zich opsluiten in een kleine, slegt aangelegde, Sterkte, met zyne Familie en voornaamste Aanhoorigen. De plaats werd onmiddelyk aangetast, het Geschut maakte schielyk bres in de Wallen; maar de Belegerden, vegtende met den moed, die ontstaat uit wraak en wanhoop, wederstonden een langduurigen aanval. Een tweede bestorming weerden zy desgelyks af, op den vier en twintigsten van January MDCCLVIII, doch het getal der Belegerden thans zeer veel gedund zynde, verzamelde RANGAROW zyne Medegenooten, en onderrigtte hun, „ dat hy, „ dewyl het onmogelyk was, de plaats veel langer te ver„ deedigen, of misschien een derden aanval uit te staan, „ besloten hadt zyn ongeluk niet te overleeven, of zich „ en zyne Familie bloot te stellen aan de vernedering, „ om als Gevangenen te verschynen voor een Persoon, „ door hem veragt; dat hy egter niet wenschte, dat „ zyn voorbeeld op hun eenigen invloed zou hebben; „ dat hy, de voorschriften van de inspraaken van zyn ei„ gen hart gevolgd hebbende, hun overliet, die van hun „ eigen gemoed te volgen; hy zag niet, dat zy zich „ met hem in 't zelfde geval bevonden: want dewyl de „ wraak zyner Vyanden het alleen op hem gemunt hadt, „ zouden zy, naa zyn dood, waarschynlyk min tot „ strengheid overslaan."

Maar zy keurden eenpaarig zyn besluit goed, en verklaarden hem niet te zullen overleeven. Hy zondt daarop om zyn éénig Kind, een Zoon, en dien in zyne armen neemende, en aanspreekende als het eenig overschot van een oud, doorlugtig, maar ongelukkig Geslacht van Vorsten, gaf hy het den laatsten zegen, en het over aan aan de bezorging van twee zyner Officieren, op welken hy veilig durfde vertrouwen, en verzogt, dat zy zich met

met het Kind in eene heimlyke plaats tot den avond zouden verbergen, en tragten 't zelve te brengen tot een zyner Vrienden, een *Rajah* aan het Westlyk Gebergte met deeze boodschap. —— „ RANGAROW zend u „ zyn Zoon, als het laatste pand van zyn vertrouwen „ en genegenheid!"

De besluiten, in deeze Vergadering genomen, werden omhelsd door allen, die zich in de plaats bevonden, zy besteedden een korten tyd in het verrigten van eenige Godsdienstplegtigheden, en het plegtig afscheid neemen van elkander. Wederkeerende tot hunne wooningen, maakten zy alles gereed, om dezelve te verbranden met stroo en alle brandbaare stoffen, welke zy konden byeenzamelen. De Vrouwen stonden hun yverig by, en elk haarer ontving den doodsteek van den Persoon, die zy het naaste was, of volbragt dit werk met eigen hand. Deeze treurrol volspeeld zynde, staken zy den brand in de huizen, op dat zy dit zien mogten, en zeker weezen, dat de lichaamen hunner Vrouwen niet blootgesteld zouden zyn aan eenige onteering.

De Vyand den brand ziende, was weder op de bres geklommen, ten tyde dat RANGAROW met zyne Volgers zich derwaards begaaven. Hy viel door een Snaphaanschoot, en elk die hem vergezelde, sneuvelde: dewyl zy geen genade wilden ontvangen. De eenige leevende Persoon, dien zy in het Fort vonden, was een oude *Brahman*, die verslag gaf van het voorgevallene (*).

De Heer DE BUSSY, zegt men, was zo diep getroffen door deeze jammerlyke ontknooping, dat hy besloot eene plaats te verlaaten, waar elk voorwerp hem ter herinnering diende van het deerlyk lot der laatste Bewoonderen. —— Niettegenstaande de veelvuldige Omwentelingen, welke het Ryk ondergaan heeft, hadden zy nog een kleinen en afgelegen hoek van de uitgestrekte Landbezittingen hunner Voorouderen behouden, dien zy nog eenige eeuwen zouden hebben

(*) Ik hoorde de bovengemelde omstandigheden verhaalen door eenige *Rajahs* van die Landstreeke, die gelegenheid gehad hadden, om des naar behooren onderrigt te worden. Niet veele Jaaren geleden, was het Land in 't bezit des *Rajahs* van *Vizianagaram*, schoon ik geloof, dat RANGAROWS Zoon toen nog leefde, en misschien leeft hy nog. Hy werd onderhouden door de goedgunstigheid van eenige *Rajahs*.

ben kunnen bezitten, was het niet dat det *Europeaanen* doldriftig voortslaan hun daar van beroofde. Zy hebben, by meer gelegenheden, dan in dit geval, oorzaak geweest van veel jammers en onheils, door blindeling deel te neemen in de *Asiatische* twisten, zonder die recht te verstaan, of naar eisch te onderzoeken.

De twee Officieren, aan wier zorge RANGAROW zyn Zoon hadt aanbevolen, de zaak hun toevertrouwd, wel voltooid hebbende, kwamen vermomd als *Yogeys* in de Legerplaats van VIZIARAMRAUZE, op den dag, vóór dat hy met zyn Leger uit *Boobelee* zou trekken. Met de vryheid, aan deeze Boetelingen vergund, namen zy hun verblyf onder een boom, naby de Tent van de *Rajah*, zonder dat men hen des iets vroeg. In den nagt sloopen zy 'er in, door langs den grond te kruipen, en een hol te graaven aan eene zyde, waar geen Schildwagt stondt. VIZIARAMRAUZE was een dik zwaarlyvig Man; zy vonden hem slaapende op zyn bedde; zy maakten hem wakker, en, zeggende, wie zy waren, doorstaken zy hem met hunne Dolken. De Wagts, gerugt verneemende, stooven na binnen: maar VIZIARAMRAUZE lag dood, met verscheide wonden doorstooken; schoon zy hadden kunnen ontkomen langs den weg, dien zy in de Tent ingekomen waren, deeden zy hiertoe geene pooging in 't minste; maar bleven staan, en, op het Lyk wyzende, zeiden zy, ,, zie ,, hier, wy zyn voldaan!" Zy verhaalden, op welk eene wyze zy beraamd hadden den dood van hun Opperhoofd te wreeken, en verklaard hebbende, dat niemand anders hun oogmerk wist, of eenigermaate met hun in verbintenis stondt, werden zy ter dood gebragt; wel te vrede over het volbragte werk, leeden zy dien met volkomen gelaatenheid.

(*Het Vervolg by de eerste gelegenheid.*)

VOORDEELEN DER AANDOENLYKHEID.

Eene Zedeleerende Geschiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

'T Was, gedunrende de strenge Vorst, van 't Jaar MDCCLXXXIX, dat de Heer COURLAND, uit zyn huis gedreeven door de rustlooze beweegingen van een gewond

wond gemoed, mymerend zwierf door de velden, omstreeks de Hoofdstad. Zyn gelaat droeg alle de tekens van hartzeer, en de verbysterende ongeduldigheid van zyn gestoorden vrede der Ziele duidde aan, dat hy tragtte te ontvlieden die knaaging, welke hem verscheurde.

Wanneer de Ziel zo verwilderd, en in haare eigene ongesteltenisse als verlooren is, kan de geringste omstandigheid somwylen de vlugtige vermogens der rede herroepen, en de bekwaamheden van smertelyke overdenking opwekken.

't Geviel, op dien tyd, dat een kreupel, en, met gescheurde kleederen gedekte, oude man, op geen grooten afstand van hem voorby ging, met een vergenoegd gelaat, en neuriënde op een toon zo vol te vredenheids, dat hy de aandagt van den ongelukkigen Lyder trok.

„ Helaas!" zeide hy tot zich zelven, „ hoe verkeerd oor-
„ deelt het Menschdom menigwerf over 't geluk en ongeluk
„ hunner Medeschepselen! Hoe menigmaal worden de zugten
„ van medelyden, en het gegrom van den nyd, verkeerd ge-
„ plaatst. —— Wie, die u, halfgekleedde Bedelaar, bykans
„ barrevoets hinkende over de Sneeuw, beschouwt, voelt de
„ kloppingen niet van medelyden; wie, die my dus gedekt
„ ziet tegen de ongenade der lugt, kan zich wederhouden van
„ te morren over de ongelyke verdeeling der aardsche zege-
„ ningen? — Nogthans is het voorwerp van medelyden wel
„ te vrede, vrolyk, terwyl ik, het benyde Kind des over-
„ vloeds . . . . . . Maar deeze gelukkige Bedelaar is, door
„ eene langduurige gemeenzaamheid met jammer en elende,
„ verhard geworden tegen lichaamsleed. Aanhoudend lyden
„ heeft zyn gevoel verdoofd. Helaas! waarom kan Zielsly-
„ den niet even zo het gevoel van Aandoenlykheid verstom-
„ pen? —— Myne Vrouw! myn Plaag! myne Schande! was
„ Natuur niet overdwarst geworden; hadt een trotsche Va-
„ der, my, in myne jeugd, niet gescheurd uit de armen van
„ myne dierbaare MARIA! Ik was nu (naa achtien jaaren verdrie-
„ tig oppassens van eene Vrouw, die ik nooit kon beminnen,)
„ niet gebrandmerkt met schande —— niet onteerd door myn
„ Stalknegt.

„ Dood! is dit het loon van Kinderpligt! Pligt? 't was geen
„ Pligt. Het edelmoedig vertrouwen van myne MARIA maakte
„ alles misdaadig, 't geen haare vrede en eer kon schenden.
„ 't Is regtvaardig! 't Is regtvaardig! Deeze myne ongelegen-
„ heid is slegts een geringe wedervergelding voor myne on-
„ menschelyke verlaating van de beminnelykste haarer Sexe.
„ —— Maar met myn Stalknegt! MARIA zou my zo niet be-
„ handeld hebben. Neen, beledigde onschuld! Schoon gy
„ laag waart van geboorte, schoon eene vreemdeling ten op-
„ zigte van de kiesche verfyningen van hedendaagschen trots,
„ zou, nogthans, de aangeboore waardigheid van eer, de

„ edelmoedige genegenheid die u bedroog, en de gevoeligheid
„ van uw hart, uw COURLAND bewaard hebben van deeze
„ knaagingen der schaamte.

„ Onmenschelyke Vader! zie, indien uw geest iets kan op-
„ merken, hoe uw hoogmoed my dwong, om onschuld, waar-
„ heid en geluk op te offeren? Maar wat baat het Ge-
„ voel! wat helpt Aandoenlykheid! Beter, dat het bezef van
„ Eer nooit in dit hart gegloeid hadt, dan dat het dus geschokt
„ wierd, door de valschheid eener Vrouwe, omtrent welke
„ haare kiesche beginzels my aandreeven, om haar met aan-
„ houdende tederheid te behandelen, hoewel zy my nimmer met
„ genegenheid konden vervullen of gelukkig maaken! —— Be-
„ ter ware het, dat medelyden nimmer in deezen boezem woon-
„ de, dan dat ik het zelve zo langen tyd te vergeefsch koes-
„ terde voor de beledigde onschuld, welke ouderlyke hoog-
„ moed my verhinderde, gelukkig te maaken! —— Ach MA-
„ RIA! MARIA! tot wat einde verwyten my deeze boezemzugten
„ myne voorgaande wreedheid, en pleiten by den Hemel, om
„ hergeeven te worden (schoon niet aan uwe armen, want
„ dat ben ik onwaardig) aan uw medelyden en aan uw ver-
„ trouwen.

„ Helaas! de knaaging van Aandoenlykheid baat niets; zy
„ strekt alleen, om den schuldigen te plaagen, en het lyden des
„ ongelukkigen te verdubbelen!"

Dit waren de ontrustende bedenkingen van COURLAND, die met leedweezen te rug zag op de dagen zyner jeugd, en de verwyten van berouw over gepleegde wreedheid gevoelde. Hy zwierf om, tot zyn redelyk vermogen geheel verbysterd werd, en zyne beroerde verbeeldingskragt hem bykans tot bysterzinnigheid vervoerde.

Geduurende de voorgemelde Alleenspraak, was een jong Vrouwsperfoon, van omtrent achttien Jaaren, schraal, doch voegelyk gekleed, in 't gewaad van onverdiende armoede, een en andermaal, onopgemerkt den Heer COURLAND genaderd, met oogmerk, om hem een aalmoes af te vraagen; zy was even zo veel keeren te rug getreeden, buiten staat, om de haar ongewoóne taal eener Bedelaaresse te voeren. In 't einde kreeg de taal der Natuure de overhand op haare kieschheid, en zy wierp zich voor hem neder, zeggende met eene zwakke stem, die ten teken strekte van haare uitgehongerdheid en schaamte. „ Ach,
„ myn Heer! heb medelyden met het lyden van een on-
„ gelukkige, ongelukkiger dan gy. Indien gy hoopt dat Hy,
„ die den balzem des vredes kan storten in elk gewond hart, uwe
„ onheilen zal verligten, verzuim dan niet, die verligting te
„ schenken, waartoe de Vader der Genade u in staat stelt, aan
„ eene, die kwynt in de grootste ongelegenheid. —— Ver-
„ schoon, myn Heer! deeze stoorenis van eene die nooit voor-

„ heen

„ heen de taal eener Bedelaaresse sprak; honger, droefheid, en
„ wanhoop hebben my, na lang tegenworstelens, tot deeze
„ stoutheid gedreeven. Hoor myne geschiedenis . . ."

Maar 't was niet noodig, haar gelaat pleitte voor haar ten sterkste. Elke traan, die haar ten ooge uitbiggelde, viel op 't hart van COURLAND, en deedt het in medelyden wegsmelten. —— „ Doe," was zyn woord, „ u zelve geene moeite aan „ met het smertend verhaal. Aanvaard deeze beurs, (en op dit oogenblik haalde hy zynen Goudbeurs uit, en reikte dezelve haar over) en wees niet langer ongelukkig, voorheen onge-
„ lukkige Schoone! Gaa, koop wat u noodig en verkwikkend
„ is, en smeek in uwe gebeden om het eeuwig geluk van hem,
„ die hier op aarde geen geluk meer kan smaaken. —— En
„ gy beledigde Onschuld!" riep hy uit, zich omwendende, zonder te letten op de dankbetuigingen van de verwonderd staande beweldaadigde, en zich vervoegende tot het beeld, 't welk zyne verbeelding hem schilderde van zyne MARIA, „ en gy bele-
„ digde Onschuld! indien de valschheid van uwe COURLAND, u
„ van dit aardsch tooneel gedreeven heeft, zweef dan, eene
„ wyl, dierbaare schim over uwen berouwvollen Minnaar,
„ daar hy de gelofte doet, van nimmer eene traan te zien in
„ 't oog van hulplooze schoonheid, zonder zyne poogingen
„ te zullen aanwenden, om die af te droogen. Nooit zal
„ het verhaal van vrouwlyke behoefte het oor van uwen
„ COURLAND treffen, of hy zal, zo lang hy daar toe vermogen
„ bezit, om uwent wil, zyn best doen tot het toebrengen van
„ hulpe! Ontvang, dierbaare Cherub! ontvang deeze beste
„ verzoening, welke het noodlot toelaat, toetebrengen, aan den
„ wreeden misleider van uwe Onschuld. —— Ja, gy zult de-
„ zelve willen aanneemen: gy waart geheel gevoel, geheel goed-
„ heid; en uw schim zal blyven waaren omstreeks alle kinde-
„ ren des onheils, en ze met mededoogen aanschouwen."

Zodanig waren de wilde uitboezemingen, die de ongelukkige COURLAND, goeddaadig te midden van zyne verbystering, toebragt aan de nagedagtenis van het eerste voorwerp zyner genegenheid.

Zo ras de beweldaadigde bekomen was van haare verbaasdheid, en dankzeggingen van haar getroffen hart uitgestort hadt, liep zy, met zo veel spoeds, als haare zwakke voeten wilden gehengen, na de gevangenis, waar haare zieke en verlegene Moeder hooploos kwynde. Niets, in de daad, dan de ongelegenheid van eene tederbeminde Moeder, zou haar hebben kunnen aanzetten om het medelyden van een vreemdeling te smeeken.

Het besluit, om daadlyke verligting toe te brengen, waar toe COURLAND zich bewoogen gevoelde, gaf eenige verzagting aan zyn gewond hart, en schonk bezigheid aan zyne verbeelding, opende hem een vooruitzigt van hoope in de elenden,

welke hy dagt te voorkomen, en het geluk 't geen hy voor hadt te bezorgen.

Verzagt, door deeze overdenkingen, werd hy eerlang bedaard genoeg, om te bevroeden, dat hem nog eene vertroosting was overgebleeven —— een Vriend, by wien hy zyn zorgvollen boezem kon ontlasten, en op wiens raad hy zich kon verlaaten. Hy vervoegde zich daarop ten huize van den Heer ELPHINSTON, en dien aantreffende, ontdekte hy hem al de schande, hem overgekomen, en de verlegenheid, waarin hy zich bevondt; de trouwloosheid eener Vrouwe, dien hy nimmer beminde; en de diepgaande knaaging, welke hem aangreep, wegens het ongelyk, door hem aangedaan aan eene schuldelooze Schoone, die hy nooit hadt opgehouden, te beminnen.

Zyn Vriend, hoewel zeer getroffen, stondt niet versteld op het verhaal. COURLANDS aanhoudend hartzeer over het verlies van de beledigde MARIA, en zyne onverschilligheid of liever afkeer van zyne Vrouw, schoon nooit zigtbaar voor anderen, waren niet bedekt gebleeven voor het vertrouwen der Vriendschap; de ligtvaardigheid en onbestendigheid van die trouwlooze was het diep doorziend oog van ELPHINSTON niet ontglipt, hoewel hy wyslyk bedagt hadt, dat het ontdekken dier ongelukken, welke noch hersteld noch voorgekomen kunnen worden, veeleer de rol is van vyandschap dan vriendschap.

De eenige zorg van den Heer ELPHINSTON was (nu bedekken niet langer kon baaten) hoe hy best de wonde van zyn Vriend zou heelen. Dit onderneemende ging hy niet te werk, als een die zich geoefend hadt in de beschouwende grondregelen van Kluizenaars, of Wysgeeren; maar als een Man van verstand, die een voorraad van kennis van het menschlyk hart, en van het groot tooneel der Wereld hadt opgedaan. Met één woord, hy deedt zyn best niet, om door bewysredenen zyne droefgeestige driften te onder te brengen; maar zogt de wanhoop zyns Vriends te verbannen, door de voordeelen aan te wyzen, welke zyn toekomend geluk mogt ontleenen uit eene omstandigheid, die hem in staat kon stellen, om zich te ontslaan van eene Vrouw, welke hy nooit bemind hadt, en regt te laaten wedervaaren aan de beminnelyke MARIA, wegens welker gemis zyns Vriends hart bloedde.

Overeenkomstig met dit denkbeeld, raadde hy hem, de vaardigst werkende middelen by de hand te neemen, om eene Echtscheiding te bewerken: en hy boodt zichzelven aan, om terstond te gaan na de Geboorteplaats van MARIA en allen mogelyk onderzoek te doen na die haars tegenwoordigen verblyfs, en van den toestand, waarin zy zich bevondt; en of zy, als hy haar aantrof, nog waardig was die genegenheid die COURLAND bestendig voor haar koesterde, en alle noodige stappen te doen tot het vestigen van beider geluk.

Een plan, zo geheel zamenstemmende met zyn pligt en wenschen,

ſchen, kon niet miſſen greetig omhelsd te worden door den Heer COURLAND: en, ſchoon een droefgeestig voorgevoel hem verboodt met veel vertrouwen te hoopen, dat zyne MARIA nog in leeven zou zyn, en geneegen, om gehoor te geeven aan zyn berouw hebbende liefdedrift, drong hy by zyn Vriend aan, om terſtond de reis na M —— aan te vangen. Intusſchen verzagtte hy de uuren van angstvallig wagten. door het opſpeuren van gelegenheden, om zyn weldaadig beſluit te werk te ſtellen, 't geen hy, in de vervoering zyner Aandoenlykheid genomen hadt, als eene voldoening voor het onregt, voorheen aan de beminnelykſte der Sexe aangedaan.

Dewyl de Leezer misſchien niet weinig belang ſtelt in het lot van de ongelukkige ANNA, wier aanzoek zo ſterk de aandoening van onzen Held trof, zál men het ons ten goede duiden, dat wy, geduurende den tyd dat de Heer ELPHINSTON op reis was, vermelden, hoe zy ontvangen werd van haare Moeder, als zy in de elendige gevangenis kwam, met de tyding van haar onverwagt goed geluk.

ANNA hieldt zich alleen onder den weg op tot het koopen van zulke behoeften, als zy wist dat haare Moeder onmiddelyk noodig hadt, en haastte zich toen, om een maaltyd toe te bereiden, die haar vrolyk uitzigt en blykbaare vergenoegdheid, dubbel aangenaam maakte aan haar kwynende Moeder.

Tot dus lang hadt ANNA de gelukkige omſtandigheid verzweegen, welke haar in ſtaat geſteld hadt, om haar dit onthaal te verſchaffen, en de Moeder, onkundig van de verlegene omſtandigheden, waarin haare Dogter, zints eenige dagen verkeerde, verbeeldde zich, dat zy dit onthaal te danken hadt aan de vrugt van het gelukkig vlytbetoon haarer Dogter. Maar toen de lieve Maagd, gedagtig aan den zwakken ſtaat der gezondheid van haare Moeder, met een onbeſchryſlyk genoegen op 't gelaat, 't welk de voldoening haarer Ziele aankondigde, haar wat wyn voorzette, werd zy verlegen, en deedt onderzoek, wat haar in ſtaat geſteld mogt hebben om eene verkwikking te bezorgen, die, ſchoon haar geheel dienſtig in haare zwakheid, haare omſtandigheden als gantsch overtollig ſcheenen te verbieden.

„ Myn waarde Kind," ſprak zy, „ waarom hebt gy uw ſchraal „ gewin dus uitgeput, om dingen te koopen, buiten welke wy „ het zeer wel zouden kunnen ſtellen. Ik vrees, myne ANNA, „ dat uwe bezorgdheid. om den tegenwoordigen dag by uitſtek „ verkwikkelyk te maaken, u heeft doen vergeeten, dat 'er nog „ veele dagen van behoefte voorhanden zyn. Put, u, myne „ Waarde, mynent halve niet geheel uit. Draag meer zorgs voor „ u zelve. Gy zyt jong, onſchuldig, en zonder vrienden; „ 't is hard, dat gy zoudt lyden om myne ongelukken. Helaas! „ waarom beroof ik u van alle de vertroostingen deezes leevens? „ De wetten der Natuure ſchynen omgekeerd, daar ik dus aan

 „ op

„ op den arbeid myns Kinds. Gy zyt my geen onderhoud,
„ geen voedzel verschuldigd — ik moest het u geeven. Maar,
„ wanneer ik niet meer ben, zal misschien de vertroosting van,
„ voor eén korten tyd, myn leevensdraad gerekt te hebben,
„ door uwe Kinderliefde eenige vergoeding schenken voor uw
„ betoonde trouwe, en de Hemel zal gewis uwe deugden be-
„ loonen. Ik bid u, myn Kind, beroof u niet te zeer om
„ mynent wil."

Het hart van ANNA was te vol, om haare Moeder te stuiten in deeze tedere aanspraak, doch, zo dra zy zich lugt gegeeven hadt door een traanenvloed, zeide zy, vriendlyk lachende,
„ laat deeze kommervolle denkbeelden vaaren. De goede He-
„ mel verhoede het, dat gy dus zoudt omkomen. Gy zult leeven,
„ en wy zullen weder gelukkig zyn. Niet myn arbeid; maar
„ de edelmoedigheid van een vreemdeling heeft deeze verkwik-
„ kingen bezorgd, ja hy heeft gezorgd voor ons bestaan in
„ het toekomende."

De verwonderde Moeder, riep uit, „ wat meent myn Kind?"

„ Dat gy niet meer in deeze elendige gevangenis zult slaa-
„ pen. Zie, zie, myn waarde Moeder!" met haalde zy de beurs uit, die zo wel van Banknooten als Geld voorzien was. „ Zie, wat deeze goede Vreemdeling voor ons gedaan
„ heeft!"

Beevende voerde de Moeder haar te gemoet, „ Helaas! de
„ Hemel verhoede het, dat myn Kind deeze verkwikking te
„ duur gekogt hebbe. O, de Driften, niet de Aandoeningen
„ van de andere Sexe, maaken hun edelmoedig jegens behoeftige
„ en jeugdige Schoonheid; Ach, indien eenige verlokkingen
„ der verzoeking —— eenige aandrang van behoefte, myne
„ ANNA bewoogen hebben, om te gelooven, dat overvloed
„ wenschlyker is dan onschuld, dan is zy de wreedste en bit-
„ terste myner vyanden; en myn ontmenschte schuldeischer is
„ edelmoedig, met haar vergeleeken."

„ Ach! twyfel niet," sprak de bloozende ANNA, „ gy weet
„ niet, hoe veel ik reeds heb moeten lyden, of gy zoudt tevens
„ weeten, hoe onmogelyk het voor uwe ANNA is zulk eene
„ opoffering te doen."

Het hart van de bedroefde Moeder begon zich gerust te stellen. Maar zy keerde het hoofd af, met een zugt, en wischte een opwellende traan af. ANNA voer voort met de omstandigheden van COURLANDS edelmoedigheid, niet zonder traanen te storten, als onder het vermelden van de droeve verbystering haars Weldoenders. Doch het verhaal hadt eene geheel andere uitwerking, dan zy verwagtte, op het gemoed van haare Moeder.

„ Kunt gy denken, myn waarde ANNA! dat wy regt hebben,
„ om gebruik te maaken van het geld, 't welk de oogenbliklyke
„ aandrift van krankzinnigheid, veeleer dan de welbedagte
„ overleggingen van een weldaadig hart, in onze magt gesteld
„ heeft?

„ heeft? Zal onze verlegenheid, hoe drukkend ook, ons tot
„ oneerlykheid vervoeren? Ons aanzetten, om voordeel te trek-
„ ken van de onbedagte ryklykheid, door een mymerenden aan
„ ons besteed? Zullen wy ons toeëigenen, 't geen de eigendom
„ is van iemand, die niet weetende, wat hy deedt, het ons
„ toereikte? De grootheid der gifte is op zichzelven genoeg,
„ om ons te overtuigen, dat, hadt de ongelukkige geever by
„ zyn verstand geweest, zo veel nooit aan eene volstrekt
„ vreemde en onbekende zou gegeeven hebben. —— Ja,
„ misschien, voegde het hem van regtswegen niet, dusdanig
„ eene gift te schenken; hy kon eene verdienstlyke Vrouw,
„ een Kind, of Bloedverwanten hebben, welke hy moest be-
„ zorgen, en die het verlies zouden voelen van 't geen hy
„ zo kwistig wegwierp aan die van natuure geen eisch op
„ zyne goedheid konden hebben. Het kan niet zyn, myn
„ Kind, dat iemand met volle bewustheid, zulk een ruime
„ som aan een vreemdeling geeft. Gy moet gaan ter plaatze,
„ waar gy hem ontmoette, en onderstaan, of gy hem niet we-
„ der kunt aantreffen: en, indien dit niet gelukt, dan moeten
„ wy 't geval in de nieuwspapieren plaatzen, op dat het geld
„ aan den rechten eigenaar ter hand kome. 't Is beter, te
„ vrede te weezen met een klein geschenk, 't geen zy denken
„ aan onze braafheid verschuldigd te zyn, dan onze verlegen-
„ heid verligt te voelen, door eene daad, die, schoon de Wet
„ ze ons toewyze, ons Geweeten ons zegt, dat noch eerlyk,
„ noch regtvaardig is."

De tedere ANNA, wier drift, om haare Moeder te helpen, haar belet hadt op deeze omstandigheden agt te slaan, bezat nogthans eene Ziel, vatbaar voor de kiesheid van de zwaarigheden van haare *Moeder*. Zy gehoorzaamde, overzulks, zonder *wederspreeken*, schoon het bekoorelyk uitzigt van *naderend geluk* verdween, vertroostte zy zich met de verzekering, dat de Deugd, in 't einde, haare eigene belooning medebrengt; en dat lieden, omtrent welken zy zich met zulk eene naauwgezette eerlykheid gedroegen, niet zouden naalaten, haar te verlossen uit eene ongelegenheid, die zy dus toonden dat haar niet af kon brengen van het pad des Regts.

Het zoeken van de beminnelyke ANNA na haaren veronderstelden krankhoofdigen Weldoender was vrugtloos: zy zwierf om, 's morgens, 's middags en 's avonds, ter plaatze waar zy hem eerst aantrof, zy beschreef hem aan ieder een, en deedt veelvuldige naaspeuringen; doch kon geen bescheid altoos opdoen. De Bekendmaakingen wrogten niets meer uit. ELPHINSTON, de éénige Vriend, die iets van de zaak wist, was buiten de Stad, en hy was zo bezig met het volvoeren van zyne eigene plans, dat hy geen tyd of smaak vondt, om zich onledig te houden met het leezen van Nieuwspapieren.

COURLAND bragt den lastigen tyd van afwagten, wat zyn Vriend voor hem zou uitvoeren, niet geheel door in het her-

denken van aangedaan ongelyk, en ydele befpiegelingen van toekomend geluk; hy vondt een kragtdaadiger verligting in het volvoeren van de genomene goeddaadige voorneemens. Het afgedroogde oog van meenig een fchreiende Schoone, en de, van dankbaarheid kloppende, boezem der geredde, leenigde de fmert van zyn eigen.

Naa het verloop van vier dagen keerde zyn Vriend ELPHINSTON weder. Hy hadt alles volvaardig aangewend, om zyn Vriendfchapspligt te volbrengen, maar hy bragt geen gerustftellende tyding mede. Geen kundfchap van MARIA hadt hy opgedaan, dan die ftrekte, om al de hoop van COURLAND te doen verdwynen, en zyne Ziel in een afgrond van verdriet te ftorten.

MARIA hadt haare Geboorteplaats verlaaten: niemand wist, werwaards. Zy was in 't eerst overftelpt geweest van veragting en armoede, een prooi van fchaamte en wroeging, en bykans volftrekt behoeftig, tot dat haare blykbaare zwangerheid haar blootftelde aan de ongenade des Regts. Om zulks te ontwyken, was zy fpoedig verdweenen, en men hadt haar niet meer gezien.

„ Hemel en Aarde!" riep de verwilderde COURLAND uit, „ wat heb ik gedaan? —— Maar wat zegt myn Vriend, —— „ Geld gebrek —— Hier moet bedrog en fchurkery onder „ fchuilen. Ik dagt haar wel bezorgd te hebben, als ik haar, „ door MASON, Banknooten zondt ter waarde van vyftien hon„ derd Ponden. —— Een Kind!.... Welk een vermeerdering „ van fpyt. Ik dagt genoegzaame zekerheid te hebben in de „ moederlyke genegenheid, tegen de fchriklyke misdaad, om „ de dierbaare afftammeling myner Liefde niet blootgefteld te „ zien aan behoefte en fchande, toen ik haar, in myn Brief „ verzogt, my te laaten weeten of 'er eenige vrugt was van „ onze omhelzingen; ten einde ik fchikkingen mogt maaken „ noodig tot welweezen van dit pand onzer Liefde."

ELPHINSTON antwoordde, „ het blykt niet, dat uw last ooit „ volvoerd is, of dat de hulpe, door u beftemd en toegefchikt, „ immer de ongelukkige ter hand kwame."

„ O fchurk!" riep COURLAND uit, „ zal de wraak zulk een „ gedrocht niet verpletten? —— Maar ik was de eerfte Ver„ leider. Ik gaf een flegt voorbeeld, en hy gaf flechts een „ flaauwe afbeelding van myne trouwloosheid. —— Ach MA„ RIA! Ach myn Kind! myn Kind! Verleiders der onfchuld „ neem een les aan myne verbystering en hartzeer! Kon, in „ het zieden van 't jeugdig bloed, wanneer fchoonheid de lust „ aanprikkelt, en de begeerte fcherpt, het beeld, 't welk nu „ voor myne verbeelding zweeft, daar voor komen —— konden „ wy in die oogenblikken flegts bedenken, dat een elendige „ zuigeling, door onze drift geteeld, door zyn geheel volgend „ beftaan, reden kan hebben, om onze geftoole lustvoldoening „ te vloeken; zeker 'er was geen Mensch boos genoeg, om

„ zulk

„ zulk een misdaadig vermaak te neemen. —— O schrik! welk „ een vooruitzigt!"

Elphinston viel hem in de reden, „ Helaas! myn Vriend! ik „ weet niet, of het u tot vertroosting zal dienen, de droeve „ verzekering te hooren, dat gy geene reden hebt, om ontrust „ te weezen over zulk een vooruitzigt. Men gelooft, te „ M —— in 't algemeen, dat MARIA en uw Kind niet meer „ zyn!"

„ 't Is wel! 't is wel!" sprak COURLAND, de kamer op en neder wandelende met eene bedaardheid, die gelyk is aan eene doodlyke stilte, welk een storm voorgaat. „ Zy zyn ingeleid „ in zaliger gewest, myn lot is misdryf en knaaging!" Dit zeggende, wierp hy zich neder op een Sopha, in spraaklooze boezemsmerte, en gaf zich over aan zyn lot. Geen aanzoeken konden hem uit zyne mymering trekken, of beweegen, om eenig voedzel te gebruiken, of na troostredenen te luisteren, tot dat hy, naa eenige uuren in dien staat doorgebragt te hebben, ontdekte, dat ELPHINSTON, hem oppassende, aan zyne zyde zat, en hy, in 't einde, na bedde ging; niet, om daar verligting van hartenleed te vinden; maar om het oppassen van zyn Vriend te ontgaan.

('t Vervolg by de eerste gelegenheid.)

BY DEN AANVANG VAN HET JAAR 1792.

Tot hier toe heeft ons de Heere geholpen.

SAMUEL.

Geachte Nederlanders!

Daar ziet gy weder een Jaar verdweenen, een onherroepelyk Jaar voorbygegaan! —— en zyt een schrede nader gevorderd tot dat geen, dat wy allen te gemoet gaan, en —— dat niemand nog door rykdom, nog door eer, nog door macht kan ontwyken! gy ziet het, boven zoo veelen uwer natuurgenooten, die reeds, door de dood, na de Eeuwigheid zyn weggenomen, en —— hoe toont u deeze dag weder de uitsteekendste blyken van Gods voorzorg, en liefde voor u! hoe wordt gy hierdoor, meer en meer, in het gevoelen bevestigd, dat God, uw liefderyke Vader en Weldoender is. —— Hy bewaart u nog in deeze sterflykheid, op dat gy u voor de onsterfelykheid zoude schikken! en —— is dit begonnen Jaar wel iets anders, dan een vrywillig geschenk, uit de hand des grootsten Weldoeners; of —— hing het niet geheellyk van Hem af, die Waerelden scheppen, en Waerelden in één oogenblik vernietigen kan! dat wy ons, met den aanvang van dit Jaar, gezond, en vrolyk gevoelden! Had Hy ons, in het ver-

loopene Jaar, niet ten duisteren Grafkelder kunnen doen wegdraagen! was het Hem niet, even zoo ligt mooglyk, het bloed, dat nu nog door onze aderen rolt in zynen loop te stuiten! Ja gy, voor wien het verloopene Jaar, een Jaar, van zegen, voorspoed, en Welvaart was, gy inzonderheid, hebt dubbele reden van dankzegging aan Hem, wiens zegen ryk maakt! Dan —— mooglyk zullen sommigen myner Landgenooten zeggen, hoe! wy hebben geene reden van dankzegging —— veele zyn voor ons de tegenspoeden in het verdweenen Jaar geweest: de kelk van ons lyden was vol —— ten boorden vol —— doch Nederlanders! wat klaagt gy —— gy murmureert, die gisteren nog niet was, en —— morgen, zal vergeeten zyn: het is God, die elks deel heeft verordend, de Alwetende, de Almagtige —— de wegen Zyner Aanbiddelyke Voorzienigheid zyn duister, —— maar goed! den Mensch is het weefsel zyner lotgevallen onbekend: maar; een Wyze Hand, bestuurt den loop uwer dagen: ô! gewisselyk de Eeuwige telde alle de hairen op uw hoofd: ja —— weet, dat 'er millioenen schepselen, beklagenswaardiger zyn, dan gy. Edoch —— die God', die u, in het afgeloopene Jaar, uit den bittren rampkelk heeft doen drinken, kan u in dit begonnen Jaar, zelfs aan de grenzen van uw leven, nog de hoogste blydschap schenken: hy kan, door zyne Vaderlyke Hand, in 't einde nog uwe traanen afdroogen —— houdt moed! was u een treurig Jaar beschoren, even heerlyk zal voor u, eens op den morgen eenes beteren levens, de Zon opgaan! Dan, —— inwoonders van dit land, *wat klaagt een levendig Mensch! een ieder klaage van wegen zyne Zonden*! hoedanig was uw gedrag, ten aanzien van uwen God! —— uwen naasten, en —— u zelven! allezins ondankbaar, ongodsdienstig, als zonder God in deeze Waereld leevende, behandelde gy zynen heiligen dienst als onverschillig: die hartgrondige iever voor den dienst van uwen God, waardoor uw Vaderland verheven is geworden, is niet meer te vinden, —— het is te laag —— het valt niet in den smaak, Godsdienstpligten te verrigten! Neen, ongeloof, en —— spottemy speelt thans haaren rol: en, gaat gy dus voort, ontwyfelbaar zeker, zult gy eens daarvan de wrange vruchten smaaken: —— dan —— verder! —— hebt gy ook met uwen naasten zoo gehandeld, als gy gaarne van hun wenschte behandeld te worden! Laat ik u slegts vraagen! heeft eene strikte Regtvaardigheid by u plaats gehad! —— hebt gy Weldadigheid geoeffend aan hun, die gebrek hadden! kend gy u zelven vry van knevelary en onderdrukking! —— hebt gy het loon van den —— voor u slaavenden arbeider, niet beknibbeld, wel ten vollen voldaan? —— hebt gy niet gezegd tot uwen naasten! *gaa heenen, en morgen zal ik geeven!* terwyl het in het vermogen uwer hand was, het te doen: wat zult gy, hier op antwoorden! kunt gy ieder verstreeken oogenblik, met vreugde, zonder schaamte en berouw u herinneren, en ——

zeg-

zeggen, ik ben rein van alle deeze dingen! Ja, —— dat nog meer te zeggen —— hoe is onze Vaderlandsche Zedigheid veranderd in losbandigheid, —— de naarstigheid, in luiheid, — de spaarzaamheid in verkwisting en die allerverregaandste *Mode*-zucht, die Huisgezinnen doet ten gronde gaan! —— 't moet immers, alles naar den smaak, naar de *Mode* zyn — dus — hebt gy uw Vaderland zien opryzen door deftige Zedigheid! door losbandigheid, en verwyfdheid zal het te gronde gaan! Doch Landgenooten! wenscht gy egter, dat dit begonnen Jaar, voor u van zegen zy: wat is dan pligmatiger, dan dat gy u zelven vraagt, wat u te doen stae, om —— de gunst der hoogste Goedheid te erlangen! maakt door uw gedrag de Zegeningen des Hemels u waardig —— dat Godsdienstige verrigtingen uw Sieraat zy. —— Tracht alles in het werk te stellen tot welzyn van uw lieve Vaderland, en deszelfs Medeburgeren, —— helpt hun, die gebrek hebben, droogt de traanen der bedroefden, bevordert door uw raad en daad de luisterryke instandhouding van alle Maatschappyen, tot nut van 't algemeen ingerigt. —— Stelt alles in het werk, wat strekken kan, ter behoorlyke opvoeding van het aankomend geslacht: boezemt de jonge Jeugd edele beginselen in, opdat zy in den volgenden tyd, ter Eere van hunnen Schepper, en ten wezentlyken nutte van hun Vaderland mogen leeven: en —— tracht altoos door naarstigheid, Ingetogendheid, en eenen regt Zedelyken Wandel, aangenaam in de oogen van uwen God te zyn, —— dan zal die God, die met eenen wenk Koningryken kan vernietigen —— Gemeenebesten omkeeren, zyne oordeelen van uw afwenden, en —— ten goede aan u gedenken, ja, gy zult in eene dubbele mate van hem gezegend worden, *uwe kudden zullen by duizenden werpen, by tien duizenden vermeenigvuldigen op uwe hoeven*, uwe kielen zullen vol, en —— ongestoord, ter plaatze hunner bestemming aanlanden, *uwe winkelen zullen, den eenen voorraad na den anderen* uitleveren! en, gy zult in alle opzigten ondervinden, de zegenende Hand van den aanbiddelyk Wyzen, maar tevens goeden, bestuurder van ons lot.

En Gy, o God, en Vader van alle menschen! die ons Vaderland, ver, boven onze verdiensten, met uwe weldaden zegent —— die ons weder een Jaar, in uwe gunste, gespaard hebt, ons, naar den geest, en het lichaam, met uwe goedertierenheden omringt, en meer zegen hebt laaten ondervinden, dan wy van u hoopen, of —— verwachten konden! Gy zyt het, in wien zich de gantsche onafmeetbare schepping verheugt! 't zyn uwe *goedertierendheden, dat wy nog niet vernield zyn, en, uwe bermhartigheden, dat wy nog geen einde hebben:* 't is op uwen wenk, dat wy dit nieuw begonnen Jaar aanschouwen —— alle de treffende blyken uwer gadelooze menschenliefde overal gewaar worden: en —— hoofd voor hoofd, dagelyks aan ons zelven ondervinden: Dank —— vuurige, hartlyke dank, en de hoogste lof, worden u, door ons toegebracht: hebt gy ons

ons Vaderland meer Zegen geschonken, dan het verdiende! laat het u dan niet mishaagen, dat wy het zelve, met den aanvang van dit Jaar, aan uwe genadige Bescherming nogmaals eerbiedig opdraagen! bewaar, ô God, ons Vaderland, voor alle gevaaren, en onheilen, die het zelve zouden kunnen naderen, en treffen; —— neem het zelve onder uwe goedertierene bescherming: laaten vrede, en eendragt, belanglooze Vaderlandsliefde en Burgertrouw, zich telkens verder onder ons uitbreiden; dat elk de kragten en vermogens, welke gy hem geschonken hebt, voortaan, op de waardigste wyze gebruiken, —— in alles hunnen pligt trachten te volbrengen: —— steeg wyzer en beter worden, en —— allezins gelaaten berusten in het lot, welk ons, onder uwe wyze en goede Regeering, te beurt valt! laat elk regtgeaart Vaderlander steeds bedenken, dat het begonnen Jaar ons opwekt —— toeroept, om onze verplichtingen, jegens u, onze medemenschen, en ons zelven te vervullen, — om met vernieuwden yver den weg van deugd te bewandelen, en alle onze lichaamskragten, en Zielsvermogens tot anderer, en onzer eigen Welvaart, aan te leggen en te besteeden:

Dan — Heilige God! hoe zeer moeten wy met schaamte te rugge zien op onze gebreklykheden en verzuimenissen, op onze zonden, die veele zyn! —— Vergeef, o God! den Inwoonderen des Lands alle derzelver overtredingen: —— geeft, dat wy voortaan aan onze goede voorneemens getrouwer beantwoorden, —— de kragten van ons lichaam, en onzen geest waardig gebruiken, —— de noodige bezigheden onzes levens, yveriger en vlytiger verrigten, en —— zoo veel goeds op aarde stigten, als onze vermogens gehengen! opdat wy uwer genade en goedertierendheid steeds waardiger worden. —— Och! dat ons Vaderland, onze geschokte Republiek met alle deszelfs duurgekogte Voorregten, en wy —— altoos waardige voorwerpen uwer gunste, en genade mogen zyn en blyven: —— dat het ons, en onze Kinderen, en den Lande altoos wel gaa: laat de Koophandel, die zenuw van onzen Staat, altoos groeijen en bloeijen: —— laat elk arbeidzaam Burger, van zyn eerlyk bestaan, eenen ruimen zegen genieten, ter instandhouding en ondersteuning, van zich en de zynen: —— Zegent in allerlei opzigten de Handhavers van alle nuttige Kunsten en Wetenschappen, ten nutte van het Algemeen, en — laaten wy door welvaart en milde voorspoed vergezeld, het goede van dit leeven smaaken, en —— dus onze Jaaren in vergenoegdheid ten einde brengen, —— en laat ons, door uwe kragt gesterkt, in opregtheid voor uw aangezigte wandelen, en — deugdzaam zyn.

HET ZY ZOO —— ——

Rotterdam,
den 1 January 1792.

J. D. V.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ANTWOORD

aan het HAAGSCH GENOOTSCHAP, *dat, yverende voor de Eer van het Evangelie, en voor de belangen onzer Vaderlandsche Gemeenten, thans vraagt:*

„ Welke zyn de voornaamste oorzaaken van het klein
„ getal der geenen, die zich in ons Vaderland voor-
„ bereiden tot den openbaaren Predikdienst? — En welke
„ zyn de gereedste middelen, om veelen daartoe op te
„ wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten
„ voor te komen?"

De *eerste* deezer twee Vraagen geeft inderdaad weinig eere aan het Vaderland. Zy kondigt aan een zeer diep verval, in een zaak van het allerhoogste belang. Ligtelyk zou men echter de daar uit vloeiende smert vergeeten kunnen, zo de *tweede* Vraag volkomen beantwoord mogte worden; dat is, indien men zeer gereede middelen kon vinden, en waarlyk aanwenden, zo wel om onze zinkende eer te herstellen, als om een gedreigd oordeel over veele Vaderlandsche Gemeenten, by tyds, te voorkomen.

Gaarne willen wy, tot het bereiken der beide einden, eenige Aanmerkingen op het papier werpen: Aanmerkingen die wel veel waarheids zullen bevatten; maar, mogelyk, onvoldoende gekeurd worden, om het groote doelwit te bereiken. Dan, hoe zulks ook moge weezen, wy willen de volgende proeve ter overweeginge overgeeven.

De *eerste* oorzaak van 't klein getal der geenen, die zich thans tot den Predikdienst voorbereiden, moet gezogt worden in de *afkeer*, welke aan sommige jonge Lieden of gegeeven is, of die zy zelve uit die bediening afleiden. De middelen, noodig tot het opstellen van goede Leerredenen, zyn wel, van tyd tot tyd, door de uitgaaf van voortreffelyke Boeken, zeer vermeerderd; maar de begeerte, om wel uitgewerkte Predikatien te hooren, is by veelen ook niet weinig toegenomen, en dit heeft den arbeid der Leeraaren

niet weinig vergroot. Hiervan is het thans de tyd niet meer, om te ondernemen, een Leerreden, gelyk men het noemt, voor de vuist te doen, of uit den mouw te schudden. De vermeerderde leeslust, ook onder het gemeen, min gewoon in voorige jaaren; de tegenwoordige kieschheid, de gezuiverde en verbeterde smaak, zo niet van allen, ten minsten van zeer veelen, laaten den Predikanten niet toe, over eenig stuk heen te loopen, zo zy in eenige achtinge willen staan, en Toehoorders behouden. Zy zyn dus verpligt meer te studeeren, vooral, wanneer zy geen sterk geheugen hebben, of geen scherp gezigt, om hunne opstellen vlot te kunnen leezen, hoewel de meesten het leezen, met regt, altyd zullen blyven afkeuren. —— Daarenboven zyn sommige Gemeenten te talryk, om, naar behoozen, door éénen Herder te kunnen bestierd worden; ten minsten gaat daardoor, dewyl men 'er thans, meer dan ooit, op schynt gesteld te zyn, zo veel des kostbaaren tyds verlooren, dat de huisselyke studie zeer verzwaard wordt. Wy zullen niet aanmerken, dat men, oudtyds, maar honderd en vyftig Leden onder het bestier van éénen Herder vertrouwde, en nu kennen wy Leeraars in het Vaderland, die, zonder Kinderen en Dienstboden te rekenen, vyftien honderd Ledemaaten onder hun opzigt tellen: wy zullen ons niet herinneren eenen Man, die, weekelyks, zes honderd Katechisanten heeft te onderwyzen: wy zullen niet zeggen wat het zy, als dan nog twee Predikatien op te stellen, (ten minsten een nieuwe, terwyl de namiddagspreek slegts een verbetering ondergaat): wy verzwygen, dat Lieden van geene groote vlugheid of sterk geheugen daar aan werken, (zodanigen hebben wy gekend,) van 's maandags 's morgens tot 's zaturdags avonds: wy zullen onze smert niet uitdrukken, dat het Plan van Prins Willem den IV, (volgens welk alle Namiddags-Predikatien ten platten lande veranderd moesten worden, in openbaare Katechisatien, het geen den Leeraaren veel gemaks, en der Gemeenten veel voordeels, zou gegeeven hebben,) onuitgevoerd gebleeven is: wy zullen geene meer andere dingen hier byvoegen, en verder afdwaalen; maar tot dit besluit komen: „ zodanige niet verligte, maar meer en meer verzwaarde, arbeid, dagelyks gezien van de Kinderen der Predikanten; soms opgemerkt van zulken der Familie, die hen komen bezoeken, of van anderen waargenomen, die toevallig daarvan kennis kreegen, heeft deeze ongelukkige uitwerking op veelen gehad, dat ik menigmaal, wanneer Kinders alleen

wa-

waren en vry praaten hadden, hen heb hooren uitvaaren tegen zodanige moeilyke bediening, en elkander afschrikten, om 'er immer toe over te gaan: ook weet ik zeker, dat verscheidenen, die anders daartoe neigden, volkomen, door zodanige redenen, tot andere studien gekomen zyn."

De *tweede* oorzaak zoeken wy in de hoogere *kosten*, die thans tot de studien verëischt worden, zwaarer in der daad, dan in voorige tyden, zo wel wegens den gedaalden prys van het geld, als om de hedendaagsche kostbaarer leevenswyze. Ouders, ten platten lande woonende, zeggen: „ Zullen wy onze zoonen, vyf of zes jaaren, naar een duure Stad op de Latynsche Schoolen zenden?" en de Stedelingen voegen daarby: „ Zullen wy daarna onze zoonen naar een Academie zenden, waar men, (om maar ééne staal aan te haalen,) vóór dertig jaaren, een goede kamer voor vyftig guldens huurde, die nu negentig of meer moet kosten? Zullen wy, dit al eens overslaande, en aan andere dingen van meer duurte niet denkende, het overige berekenen; en zo alles al eens wel uitvalt, het geen onzeker is, voort moeten gaan om hen te onderhouden, tot zy een goed beroep ontvangen, hoe veel zal dat niet kosten? Wanneer zullen zy, of wy, intrest van de uitgegeeven gelden ontvangen, of zal het Tractement op een Dorp, de rente van het verstudeerd Capitaal, (laat my 't zo eens noemen) kunnen uitmaaken; en wat zal hy dan hebben voor zynen arbeid van prediken, enz.? Wy hebben eenen tyd beleefd, waarin men drie honderd en vyftig Proponenten telde; waarin 'er zes en vyftig hunne gaaven op ééne vacatuur lieten hooren, waarin sommigen der bekwaamsten, agt of meer jaaren, ledig liepen; eenen schat verteerende met hun heen en weêr reizen naar openstaande plaatsen, waarin anderen, geen beroep kunnende verkrygen, of van verdriet byna vergingen, of verpligt waren, zich tot een ander beroep te begeeven. En zullen wy onze Zoonen, zo zy een plaats verkrygen, in een ordentelyk huisraad zetten, die thans tweemaal hooger loopt, dan in onze vroege jeugd? Zullen wy het examineeren, het zitting neemen in een Classis, het intreeden in Weduwe Beurzen, opschieten, al 't welk, hier en daar, op vyf of zes honderd guldens loopt, betaalen? en dan, dan nog onze Kinderen zien op een arm, afgelegen, onvermaakelyk Boeren Dorp, waar geen gezelschap ter waereld is, waar zy geheel vergeeten worden: neen, dat, dat zal voorzeker nimmer gebeuren." —— Deeze of dergelyke redeneering,

ring, door Ouders gedaan, is al mede oorzaak geworden, van de thans zo weinig ſtudeerende jonge Lieden. —— Sedert de, in ons Vaderland zo gelukkig opgekomen, Hervorming, byzonder in Holland, waar men toen maar twee Leeraars kende, is het getal ongemeen vermeerderd; en ſchoon men nu een meerder, dan een minder, getal telde; men kan zich niet herinneren, dat men ooit gebrek gehad heeft. Waren 'er weinig Proponenten, dan werden de Ouders aangemoedigd, om meer Kinders tot de ſtudie te beſtemmen: waren 'er veelen, dan zagen zy daarvan af; maar, zo veel wy weeten, (wy herhaalen dit) 'er kwam geen gebrek aan Leeraaren, door Gods goede Voorzienigheid. Maar na den jaare 1750, toen het getal tot byna vier honderd Proponenten opklom, zagen veele Ouders geheel van de Theologiſche ſtudie af, en niet minder de opgroeiende Zoonen; te meer, om dat men merkte, dat de Proponenten, wegens hun groot getal, in verachting vielen. Wy kunnen ons herinneren, dat ſommigen den ſmaadnaam van *Wagtmeesters* ontvingen. Van anderen zeide men, dat men *de zilveren bruiloft van hun Proponentſchap wilde vieren.* Had een Proponent zyne gaaven aan een Gemeente laaten hooren, hy wilde wel, met den hoed in de hand, in het Doophek ſtaan voor een Boeren-Kerkenraad; maar van deezen, toen byster kiesch op hunne manier, onzoete aanmerkingen over gaaven en preek, als van zulke ongeſchikte en onbedreeven Richters, te hooren, viel niet weinig zuur. Zodanige boerſche behandeling bleef niet verborgen, zy kwam den Ouderen en anderen ter ooren, en liet niet na, by een grievende ſmert, een diepen nadeeligen indruk, tegen de Godgeleerde Studien te maaken. En ik ben wel verzekerd, dat veele in leven zynde Predikanten, nog gedagtig aan die verſmaadende tyden, niet bewoogen hebben kunnen worden, om hunne Zoonen tot de heilige Bediening te laaten overgaan. En men mag vraagen, of niet zulke Gemeenten, toen zo vieſche veragters van braave jonge Nazireërs, thans, door een rechtvaardig oordeel van God, met gebrek aan Leeraars gedreigd worden? Of zou de heilige en regtvaardige Heer van zyne Kerk dat aangezien hebben met onverſchillige oogen?

Laat ons tot een *derde* oorzaak komen, wy bedoelen de *geringe beſolding*, welke den Predikanten te beurt gevallen is. Hier boven hebben we reeds één woord daarvan gerept; een byvoegſel zal, ter deezer plaatze, niet gewraakt worden. Men moet nu niet meer zeggen, dat de tegenwoor-

woordige loon der Leeraaren gelyk ſtaat met den verleden: of weet men niet, dat de Tractementen veel geringer in onzen tyd geworden zyn, wegens de gedaalde waarde des gelds? Gewislyk, de dagen zyn voorby, in welken men, voor tien duiten, brasſen kon. Wy hebben een Predikant gekend, die jaarlyks, voor al zynen arbeid, niet meer dan twee honderd en zes en dertig guldens ontving. Veele anderen kennen wy nog, die ſlegts op drie of vier honderd guldens *hoopen* mogen. In een groote ſtreek onzes Lands, *trekken* alle Leeraars, ten platten lande, niet meer dan vier honderd en vyf en zeventig guldens, waarvan zy met Vrouw en Kinders, ſoms zes, agt of meer in getal, een geheel jaar moeten leeven. Welk een jammerhartige beſolding! — Eenmaal heb ik met eigen oogen gezien, dat een oud Predikant agter den ploeg ging, terwyl zyn oudſte Zoon de paarden mende: want, in ſommige Provintien, betaalt men hen maar ten deele in geld; moetende het overige uit landeryen, die aan de Pastoryen eigen zyn, gevonden worden. Het ongewoon gezigt van een zwaar ploegenden Predikant, gewis overvreemd in ons Vaderland, trof myne geheele ziel: ik verzugtte, en moest 'er myne oogen afwenden. Uit den mond eens anderen hoorde ik eens: „ myn Schoolmeester heeft het beter, dan ik." En een derde getuigde: „ myn Roomſche Pastoor kan ruimer leeven, dan ik. Twee oxhoofden Rhynſchen Wyn drinkt hy jaarlyks met de gasten, die hem bezoeken; terwyl ik, zondags avonds, na mynen zwaaren arbeid, niet meer dan een glas Bier kan hebben." Dit ſober inkomen is den Staaten van Holland niet verhoolen gebleeven. Men heeft my dikwyls verhaald, dat de Rentmeester Generaal der Geestelyke goederen, vóór eenigen tyd, van die Staaten gevraagd werd, of men den Predikanten, jaarlyks, eene verhooging van vyftig guldens zou kunnen betaalen, waarop de gemelde Heer, alles nagezien hebbende, ten antwoorde zou gegeeven hebben: „ niet ſlegts vyftig, maar twee honderd guldens." Dan, van zodanige verhooging is dus lang niets geworden. De Staaten van Gelderland ſcheenen, vóór meer jaaren, ook iets van dien aart in den zin gehad te hebben; geevende in last, dat de Predikanten van hun Gewest een opgaaf van alle hunne inkomſten zouden inzenden, om alles in een geregelder orde te brengen, en aan hun, die te weinig hadden, meer toe te leggen. Maar ook die verwagting is verdweenen; doch 'er is overgebleeven een weerzin in Ouders en Zoonen, om zo veele jaaren der ſtudie toe te wy-

 den,

den, en, na zwaare uitgiften, voor een fobberen loon, al hun leven te dienen. Of is een arbeider, (al heeft men intusschen hooger bedoelingen, dan de winst van aardsche inkomsten) zyn loon niet waardig? Paulus schreef niet minder, dan een half Hoofdstuk, om zulks der eerste Gemeenten te beduiden. De gevolgen heeft men ook gezien, zo dra de verlangde verhooging agterbleef. Onder anderen hebben wy een geleerden Proponent, wiens naam wy zouden kunnen noemen, en aan welken men niet, met regt, een Hoogleeraars-ampt te Leiden zou hebben kunnen weigeren, om deeze en geene reden, naar Indiën zien vertrekken. Meer andere gevallen zouden wy hierby kunnen voegen: maar zy krabben de oude wonden op, zonder de tegenwoordige te kunnen heelen.

Als een *vierde* oorzaak willen wy hier aanvoeren, dat de *grilligheden* der geenen, die, ten tyde des grooten aantals van Proponenten, de beroepingen in handen hadden, daar men naauwlyks wist, wien te neemen, zeer dikwils de minst bekwaame Proponenten boven anderen voortrokken, en de kundigsten lieten agterstaan. Hierdoor viel de moed der laatsten; en veele Ouders, dat verneemende, riepen uit: „ gaat het 'er zo toe, onze Kinders zullen geene Godgeleerden worden!" Men moet hier niet aanvoeren, dat zulks te vooren ook dikwyls is gebeurd, en in het vervolg zal blyven gebeuren. Wy zullen zulks niet ontkennen; maar 't gaat vast, dat deeze voorvallen toen een grooten invloed hebben gehad, om de Theologische Studien agter de bank te zetten. En daar de toen heerschende denkwyze en partyschappen van die dagen, meer dan thans, de bevordering van deezen, al was hy minder dan een ander van tegenstrydige gevoelens, bewerkten, zo vermeerderde zulks den weerzin in den Predikdienst.

Een ander nadeel, reeds van ons genoemd, is, als een *vyfde* oorzaak, van langzaamerhand, hierby gekomen, namelyk: de *verhoogde prys der meeste dingen*, de *mindere waarde van het geld*, en de *kostbaarheid der leevenswyze*, waarbuiten een Leeraar, hoe ongezind hy ook daartoe moge weezen, zich niet geheel kan houden. Alles hier by te haalen, ten bewyze deezer drie genoemde dingen, duldt ons bestek niet. Met drie voorbeelden willen wy ons vergenoegen. De beste spiegel, in de schoonste kamer van een Predikants huis voorheen gehangen, werdt, ten tyde zyner volwassen Kinderen, zo slegt gerekend, dat dezelve niet te goed geacht werd, om op eene meiden-kamer gehangen te worden. Men heeft een

een Amsterdamsch Predikant hooren zeggen, dat zyn geheel Tractement weg was, wanneer hy zyne huishuur, 't loon zyner dienstbooden, en het schoolgeld zyner kinderen betaalde. Wy weeten, dat Predikants Vrouwen, zelfs in afgelegen Dorpen, gedrongen worden om sakken te draagen, zullen zy in geene algemeene verachting vervallen. En zullen Zoonen, die al vroeg bemerkt hebben, hoe veel meer een huishouding thans kost; die hunnen Vader, of den Predikant hunner plaats, hoorden klaagen, dat hy geen nieuw uitkomend Boek koopen kon, (en hoe noodwendig zyn thans kostbaare groote Bibliotheeken geworden?) die ondervonden hebben, hoe bekrompen alles in deszelfs huis toeging: hoe zullen zy, zeg ik, lust krygen, om tot zodanigen kommerlyken staat over te gaan? —— Daarenboven, hoe menigmaal gebeurt het, dat een Student op de Latynsche Schoolen, in Steden, verlokt door de vermaaken, door uitspanningen, en voorbeelden van anderen, of door de winsten, die hy ziet door den koophandel te zullen krygen, vóór 't gaan naar de Academie, begint te denken: „ indien ik my tot den kansel schikke, en geene brillante gaaven heb, (wie toch kan daar voor instaan?) dan worde ik, waarschynlyk, naar eenen achterhoek des Vaderlands verschooven, waar ik naauwlyks het brood zal hebben; waar (gelyk ik zo dikwerf van anderen hoorde) geene gegoede Juffrouw, aan het stedelyk leven gewoon, my zal willen volgen; waar eene min vermogende my te beurt zal vallen; waar geene Kinderen eenige Opvoeding naar hunnen staat zullen kunnen verkrygen, en welke ik, by gebrek van geld, naar elders niet zal kunnen zenden: en waarom zal ik dan nu naar de Academie gaan, om my tot het Leeraarampt bekwaam te maaken? Men sprak my gisteren van een Predikant, wiens tien Kinders, by zyn sterven, verpligt waren, om voor meiden en knegts te gaan dienen: men wees my Zoonen en Dochteren van Predikanten, die thans boeren en boerinnen zyn, en met groenten ter markte komen!"

De *zesde* oorzaak moet gezogt, en zal gevonden, worden in de *onverdiende Verachting*, welke op de orde onzer Geestlyken, ten deezen tyde, meer dan voorheen, gevallen is, en hen voor bitterheden bloot stelt. De beroemde Salisburysche Bisschop BURNET, die in de voorige Eeuw ons Vaderland bezogt, verwonderde zich niet weinig over het aanzien, waarin de Leeraars alhier stonden, en den invloed, dien zy in veele zaaken hadden.

 Maar

Maar, maar die tyden, zegt men, zyn voorby. Hierom hoorde men, niet lang geleeden, in een der voornaamste Steden, lang vóór de Omwenteling, by de bevestiging van een Predikant, den Bevestiger tot zynen nieuwen Amptgenoot zeggen: „ dat de Regeering aldaar niet naliet de magt en het gezag der Leeraaren klein te houden." Wy hebben eenen Drossaard gekend, die des Predikants Vrouw dreigde in boete te slaan wegens Sabbathschennis, dewyl zy, kleine kinders hebbende, eenige natte doeken ter drooginge had laaten hangen op de hegge van haaren Tuin. Met andere voorbeelden, alle blyken van versmaading, die wy in eene groote menigte zouden kunnen aanvoeren, willen wy ons niet ophouden; maar liever aanmerken, dat dezelve invloed hebben op het week hart van Zoonen, die anders neigen zouden tot deeze eerwaardige Ambtsbediening, vooral, wanneer, gelyk niet vaak gebeurt, de versmaading afdaalt van den Vader tot op de Zoonen. Men moet hier niet tegen zeggen, dat 'er altoos Lieden zyn geweest, en altyd blyven zullen, die geringe achtingstekenen aan Predikanten hebben laaten blyken. Dan, wy moeten daar op aanmerken, dat, over 't gemeen genomen, de achting voor Leeraars, van tyd tot tyd, gedaald is, en dat deeze vermindering ook invloed heeft op 't geen, waarvan wy thans handelen. In vroeger tyden zag men Edellieden, Mannen van geboorte, Zoonen van Regenten, den Kansel beklimmen. Maar rekent men het thans niet te laag voor den Zoon eens Magistraatspersoon, een' Dorppredikker te worden? Welk Regent krygt het nu in den zin, zynen Zoon de voortreffelykheid van het Opzienders-Ambt voor te preeken, en hem tot de Theologische Studie op te wekken? Welk geschreeuw zou 'er ontstaan, vooral onder de lieden van de *bon ton*, indien dat gebeurde? Wy hebben onze gedagten laaten gaan over de jonge Lieden, die thans aan onze Academien zyn; doch hebben 'er niet éénen Zoon van een Regent onder hen kunnen vinden. — Evenwel de Kerkelyke Leerstoelen moesten beklommen worden, en wat is toen gebeurd? Zo dra de Regenten hunne Zoonen terug hielden van den Kansel der Godgeleerden, en de zinnen der eersten vroeg begocheld werden door ingebeelde Waereldgrootheid, bleef egter de eerbied voor de heilige Studie nog volstaan by de eerste Burgers; maar toen veelen van deezen ook besmet werden door den damp van ydele glorie, zagen de

min-

mindere Burgers, dat men hunne kinders nog tamelyk goed genoeg keurde, om 's Volks Leeraars te worden. Dan, onder zulke Burgerzoonen, waren 'er van de laagste Klasse, die, op de beurzen van anderen bekrompen studeerende, ter Kerke intraden, en, geene beschaafde opvoeding, naar de keur van de hedendaagsche Heeren en Dames gehad hebbende, aan den *exquisen* smaak der welleevende Waereld sobertjes voldeeden. En wat was hiervan het gevolg? Mindere Lieden, Dienstbooden en andere, hoorende deeze *beau monde* dagelyks snaateren van zodanige Geestelyken, die onderneemen durfden de gebreken der Eeuw aan te randen: en dezelve te bestraffen, verlooren al mede den nog gebleeven eerbied voor de Gezanten van JESUS. En de goeden moesten toen meer lyden, wanneer 'er, hier of daar, één onder liep, die de toets niet kon doorstaan: want hier ging het altoos, en het zal altyd zo gaan, dat men, onder de Theologanten zo wel als onder de Regtsgeleerden, Geneesheeren en andere Klassen van Geleerden, kaf onder het koorn vindt; en het ontbreekt dan veelal aan bescheidenheid, waardoor men de vlekken des eenen ook den anderen, zonder eenig regt of reden, aanwryft.

De *zevende* oorzaak zoeken en vinden wy in de *Vrygeestery* van onzen tyd. De bron van dit euvel wordt aangetroffen in de losbandigheid, in de weelde, wellust, bedorven smaak, en kwaade Boeken, zo gemeen in onze dagen. Zeer veelen, en meer dan men denkt, van onze aanzienlyke Jongelingen zyn, min of meer, tot de Vrygeestery verleid. En waren 'er geen ouden van dagen, die zingen, gelyk nu de jongen piepen. Openlyk of bedekt schimpen met het Evangelie, (waarvan men zo veel geleerd heeft, zonder overtuiging, als 'er noodig is om belydenis te doen, zonder welke men in geene posten van Regeering kan komen) openlyk of bedekt schimpen, met 't Evangelie, zeg ik, heeft ten gevolge, dat de achting der zulken voor Leeraars allergeringst moet weezen. En gaan zodanige Leidslieden voor, op welk eene wyze volgen dan de geringen; of hoedanig is de vrugt der prediking der eersten? En zal dat euvel, wordt het den Ouderen of Zoonen bekend, gelyk het voor hun niet verhoolen kan blyven, hen aanmoedigen, om de verkondiging van een versmaad Evangelie boven een ander ongehoond beroep in de Waereld te stellen? —— Hier, hier weent

de beledigde versmaade Waarheid, en alle Opregten weenen met haar.

Traag en huiverig komt de hortende pen tot de *agtste* en laatste oorzaak van de kwynende studie in de schoonste Weetenschap. Zy word afgeleid uit de laatste treurige Gebeurtenissen voor de Vaderlandsche Kerk, uit de bekende *Remotien van Predikanten.* Een vry groot aantal van Leeraaren onzer Gewesten, en, 't geen te aandoenlyker is, van de bekwaamsten, na veele laage en smertelyke behandelingen van het gemeene Volk geleeden te hebben, is, openlyk, uit hunne bediening gezet. Dit moest, natuurlyk, veele jonge Lieden, die van gelyke denkwyze waren, en op het punt stonden, om de Theologische Studie te omhelzen, doen stil staan, doen weifelen, en, na eenig beraad, hen doen omkeeren tot een ander beroep of studie. Om ons niet langer hiermede op te houden, zeggen wy alleen, dat de bekende gevallen omtrent Predikanten in en buiten Groningen, Harderwyk, Utrecht, Rotterdam, Vlissingen, Middelburg en elders, Ouders en Zoonen diep getroffen hebben, ten grooten nadeele der Kerk. Men vraage niet, wat Academien, Illustre en Latynsche Schoolen, daardoor reeds geleeden hebben, en nog verder zullen lyden: want dit is niet onbekend.

Na het opgeeven van deeze *agt* oorzaaken, moeten wy overgaan tot het *tweede* Deel der Vraage: „ *En welke zyn de gereedste middelen, om veelen daartoe op te wekken, en alzo een gevreesd gebrek aan Predikanten voor te komen?*".

Wy moeten hier aanstonds aanmerken, dat de oorzaaken eener kwaal veelal ligter te ontdekken zyn, dan de hulpmiddelen tot herstel; of dat de hulpmiddelen gemakkelyker op te geeven zyn, dan zy uitgevoerd kunnen, of zullen, worden. Dit maakt ons huiverig in het beantwoorden van dit *tweede* Deel der Vraage. Dan daar de oplossing van het *eerste* Deel niets baaten kan zonder dit tweede aan te voeren, vinden wy ons gedrongen, ook eenige voorstellen omtrent dit Stuk te doen.

1. Allerwege gaan klagten op over de gebreken der Latynsche Schoolen in het Vaderland; maar wat baat het klaagen? Wat helpt het, dat het Vlissingschs Genootschap de noodzaakelyke verbeteringen, voorgesteld door de Heeren KROM, VAN DER PALM en VAN VOORST, den Vaderlande heeft laaten bekend maaken; zo lang men, in het algemeen, die verbeteringen niet ter harte neemt? Zullen

len dan Ouders en Kinders aangemoedigd worden ter Studien, dat de Algemeene Staaten te zamen, of de byzondere van elke Provintie; en, gaat dat niet, dat de Regenten der Steden, waar Latynsche Schoolen zyn, onderzoek doen naar derzelver gebreken; dat ze die wegneemen, en vooral zorgen, dat jonge Lieden, in korter tyd, en op een gemaklyker wyze, de doode Taalen leeren. Dit kan den eersten grond ter aanmoediginge leggen.

2. De Stedelyke Regenten behooren aan jonge Lieden, die van het platte Land komen, om de Latynsche en Grieksche Taalen te leeren, een *douceur* of *premie* te geeven, te meer, daar de studie van deezen kostbaarer valt; dan van de geenen, wier Ouders in de Steden zelve woonen.

3. Dewyl veele Beurzen, geschikt voor Studenten in de Godgeleerdheid, of verdonkerd, of tot andere slinksche oogmerken uitgegeeven worden, behoorde men te onderzoeken, welke dat lot ondergaan hebben, om dat misbruik weg te neemen, en aan het godvrugtig oogmerk der Stichteren volkomen te beantwoorden. Men zou hiervan niet reppen, ten zy men volkomen verzekerd ware van zulk een schandelyk misbruik. 'Er zyn Studenten op onze Academien, aan welken twee Ducaaten gebooden werdt, zo zy een getuigenis van hunne studien in de Godgeleerdheid, ondertekend door een Hoogleeraar, bezorgen wilden aan Lieden, welken wy niet noemen kunnen, op dat die zelfde Lieden daarop zouden kunnen ontvangen de Inkomsten der Beurzen. Dit laat een Student zich welgevallen; hy trekt die twee Ducaaten daarvoor, en noemt dat *gevonden geld*.

4. De Promotien op de Latynsche Schoolen moesten met grooter plegtigheid geschieden: en, in de eerste twaalf jaaren, moest men niet alleen een Prys voor een Student, die naar de Academie zou gaan, om in de Godgeleerdheid te studeeren, aanzienlyker maaken in waarde; maar ook, by die gelegenheid, hem een dubbele eer aandoen, boven anderen, die zich in andere Weetenschappen zouden gaan oefenen, om alzo de aanmoediging tot het Predikambt daarvoor te vermeerderen.

5. Door het gantsche Vaderland moesten de Tractementen der Predikanten, byzonder der geenen, die geene *f* 500-: trekken, op staande voet vermeerderd worden, ten minsten tot *f* 600-: en vervolgens eene aanzienlyke verhooging voor de overigen bepaalen, in zo verre, dat al-

alles, na genoeg, op een gelyken voet, gebragt worde binnen korten tyd. Men kon uitzonderen de hooge Tractementen van eenige Predikanten in de Ommelanden, die boven de duizend en nog hooger loopen.

6. Wy hebben aangetoond, dat de Zoonen der Predikanten de minste aanmoediging ontvangen tot de studie hunner Vaderen; en wanneer men de rekening eens wilde opmaaken, zou men, meen ik, ontdekken, dat, naar gelange, juist de Zoonen van Predikanten de Godgeleerdheid 't minst omhelzen. Om dan deeze afkeerigheid uit hen weg te neemen, behoorde men een aanzienlyk *douceur* aan zodanige Zoonen, jaarlyks, te geeven, tot zy hunne Studien voltrokken zouden hebben, onder dit verband, dat zy, van zin daarna veranderende, en tot een andere Studie overgaande, al het genootene zouden hebben terug te geeven, gerekend van den tyd, dat zy op de Latynsche Schoolen gekomen waren; tot den dag van hunne veranderde keuze.

7. Men behoorde allerwege de Predikanten, welke toch veele jonge Lieden, van de vroege jeugd af, katechiseeren, en dus ligtlyk ontdekken, in welken edele en veel beloovende gaaven van God gelegd zyn: men behoorde, zeg ik, de Predikanten ernstig te verzoeken, om de Ouders van zodanige Zoonen met allen yver op te wekken, om dezelven op te leiden tot de Studie der Godgeleerdheid, vooral wanneer zulke Ouders vermogen hebben, om de kosten, daar op loopende, zeer wel te kunnen draagen. Verder, moest men, indien zy daartoe min gegoed waren, by de Regeering van vermogende Dorpen of Steden, aanzoek doen, om in de kosten te voorzien, met deeze voorzorge, dat zodanige jonge Lieden gedekt werden tegen den smaad, van op giften van anderen te studeeren. Men zou dat kunnen tegengegaan door zodanigen eenen eernaam te geeven. In oude tyden deeden de Steden dat meermaalen. Amsterdam, meen ik, hadt *Arminius* voor haare rekening genomen, en liet hem, niet alleen, reizen, zelf tot in Italie, maar ook daar, gelyk ook te Geneve, en elders, zyne Studien voortzetten en voltrekken.

8. Aan elken Student, Proponent geworden zynde, behoorde op het getuigenis der Clasfis, dat hy zeer kundig in 't Examen bevonden was, uit naam der Provintie, of van wegen der Generaliteit, indien hy onder deszelfs Landen behooren mogt, een aanzienlyk Geschenk van Godgeleerde Boeken ter verklaaringe des Bybels gegee-

geeven te worden, welks vermelding, op een der schoone Schutbladeren dier Boeken, door den Secretaris der Stad, tot deszelfs eer, moest ingeschreeven worden. Dit besluit moest, voor de eerste twaalf jaaren, gemaakt worden.

9. Het geen tot verbetering der Hooge Schoolen zou kunnen gedaan worden, gaat wel niet geheel buiten ons bestek; maar andere pennen zullen eerlang, zo wy het wel hebben, derzelver gebreken aanwyzen, nevens de middelen tot verbetering, die gewis veel aanmoediging zullen geeven, maar, dewyl 'er Classen zyn, die, op hoogen last, geen Student mogen onderzoeken, en tot Proponent aanneemen, ten zy hy een getuigenis medebrenge, dat hy, vyf jaaren, op eene Vaderlandsche Academie gestudeerd hebbe, behoorde men aan te houden by de Hooge Overheid, welke dat besluit gemaakt heeft, om het, voor de eerste twaalf jaaren, in te trekken: maar men moest, daarenboven, aan elken Student, die, zonder Illustre Schoolen of Gymnasiums bezogt te hebben, zyne Studie, binnen vier jaaren, op een onzer Academien, *volkomen* geëindigd had, mids mede brengende een loflyk en *voldoenend* Getuigschrift van de Professoren in de Taalen, Wysbegeerte en Godgeleerdheid, een aanzienlyk *douceur* geeven, uit naam van de Stedelyke Regenten, of van de Staaten der Provintie, waar hy mogt t'huis hooren.

10. Men moest zo wel de Proponenten ontslaan van alle kosten by de Examina, en by het sessie neemen in de Classen, als de Predikanten by losmaakingen; of daarin voorzien buiten nadeel van anderen.

Deeze zyn onze gedagten: aan anderen blyve de beöordeeling!

WAARNEEMING WEGENS EENE ONGELUKKIG UITGEVALLENE OPERATIE VAN EENE VERMEENDE VERZWEERING.

Daar de ongelukken van anderen zomtyds tot eene nutte waarschuwing dienen, om by voorkomende zoortgelyke gelegenheden zich daarvoor te kunnen wagten, zo scheen my de navolgende Waarneeming niet ongeschikt, om dezelve aan het Publiek mede te deelen, en wel voornaamelyk, om die redenen, dat het doorgaans zeer moejelyk is, diep onder zwaare spieren gelegene abscesses-

sceslen van andere opgemakken wel en duidelyk te onderkennen, en men door eene verkeerde behandeling ligtelyk gevaar kan loopen, om het leeven van den Lyder en zyn eigen eer en reputatie in gevaar te brengen.

Jannetje Scheitz, oud 17 Jaaren, door eene aanhoudende fleepende Koorts zeer vermagerd, had, omtrent 6 Maanden te vooren, het ongeluk gehad van op de Straat te vallen, waarna zy eene geweldige pyn in de linker dye gevoelde, die men door allerleye zoorten van smeeringen vrugteloos gepoogt had te verdryven; hierop waren de *menstrua* weggebleeven, en eene meer en meer toeneemende steekende pyn, vergezeld van aanhoudende Koortzen, gevolgd.

Op de linker dye bevond men een gezwel ter hoogte van 3 a 4 duimen, hebbende meer dan anderhalve span omtrek, zeer veerkragtig en van eene donkerroode kleur. Men kon geenerhande klopping in het zelve bespeuren, maar wel eene schynbaare *fluctuatie*; zy had het vermogen, om niet alleen het been in alle richtingen te beweegen, maar kon op het zelve vry gemakkelyk gaan en staan; waardoor men dus buiten alle vermoeden bleef, dat het dyebeen zelve zoude aangedaan zyn; maar men verwagtte, voor het waarschynlykst, eene zeer in de diepte liggende verzweering te zullen vinden, welke indien de *tumor* niet geopend, en naar behooren behandeld wierde, het leeven der Lyderesse in zeer groot gevaar moest brengen.

Hierop wierd dan, met goedkeuring van drie zeer kundige Heelmeesters, door middel van eene Bistouri en holle Sonde, het gezwel in deszelfs geheele lengte tot op het been toe geopend; 'er ontlastten zich 8 a 9 oncen zeer gezond bloed, maar geene de minste etterstoffe was er te vinden: dan men ontdekte dat het been niet alleen door eene geweldige *caries* aangedaan was, maar 'er hadden zich reeds aanzienlyke schilfers van hetzelve afgezonderd, die met de *cellulosa* teffens te voorschyn kwamen.

De gemaakte wond wierd behoorlyk gedekt, en de vereischte middelen aan de Lyderesse toegediend; doch de pynen, na de operatie nog veel heviger dan voor dezelve geworden zynde, maakten op 4den dag een einde aan haar elendig leeven.

R.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN PYLSTAART.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Pylſtaart* heet in 't Latyn *Anas cauducata*, te Rome *Coda lancea*, in 't Hoogduitsch *Faſan-ente*, *Meerent*, *Zeevogel* en op eenige plaatzen *Spitz-ſchwantz*, in 't Zweedsch *Aler* of *Ahl-fogel*, in 't Engelsch *Sea-pheaſant* of *Cracher*, in 't Fransch *Pelet* of *Coque de Mer*, op Jamaica *Whitebellied Duch*, in 't Mexicaansch *Tzitzihoa*.

De *Pylſtaart* is een treffelyk wild, en een zeer ſchoone Vogel; zonder de luisterryke kleuren te hebben van de *Slobbe*, is zyne Pluimadie zeer aartig, ligt grys, golfswyze met zwarte ſtreepjes, die men zou zeggen met de pen getrokken te zyn; de groote Dekveeren der vleugelen zyn breed geſtreept, met glinſterend zwart, en ſneeuwwit: hy heeft op de zyden van den hals twee witte ſtreepen, naar linten gelykende, die zich ligt en zelfs op een afſtand doen kennen: de geſtalte en de evenredigheden des Lichaams zyn veel langwerpiger en tederder dan in eenige andere van de Eenden-ſoort; de Hals is zeer lang en dun; de Kop klein en kastanje bruin; de Staart zwart en wit, dezelve loopt uit in twee ſmalle ſtrooken, die men met die der *Zwaluwen* zou kunnen vergelyken: hy draagt denzelven niet horizontaal, maar half opgewipt; het vleesch van deezen Vogel is, in alle opzigten, beter dan dat der wilde Eendvogelen, en min bruin; het dyeboutje, doorgaans hard en taay in den *Eendvogel*, is by de *Pylſtaart* zo zagt als het vleugelboutje.

Men ziet, volgens den Heer HEBERT, in *Brie*, den *Pylſtaart* by twee overtogten; hy onthoudt zich op groote Meiren; zyn geſchreeuw hoort men op een verren afſtand, 't zelve beſtaat in de klanken *hi Zouë Zouë*, de eerſte ſyllabe is een ſcherp geblaas en de tweede een gemurmel min helder doch zwaarder.

Volgens de opmerking van dien voortreffelyken Waarneemer, ſchynt de *Pylſtaart* een overgang uit te maaken van de *Eendvogelen* tot de *Talingen*, en in verſcheide opzigten de laatstgemelde naby te komen: de ſchikking der kleuren komt overeen met die der kleuren in de *Talingen*, hy

hy heeft ook een dergelyken Bek: want de Bek van de *Taling* is niet juist een Eendenbek.

Het Wyfje verſchilt van het Mannetje zo veel als de *Wilde Eend* van den Tammen; het heeft even als het Mannetje den Staart lang en ſpits, buiten zulks zou men 't ligt met den *Wilden Eend* verwarren: maar het kenmerk van den langen Staart is genoegzaam om deezen *Eend* van alle andere te onderſcheiden, die doorgaans een zeer korten hebben. 't Is uit hoofde van deeze twee uitſteekende ſtaartveeren, dat *Duitſchers*, ſchoon oneigen genoeg, den *Pylſtaart* den naam gegeeven hebben van *Faſan-ente*, (*Phaiſant-Eend*) en de *Engelſchen* dien van *Sea-pheaſant*, (*Zee-Phaiſant*). De naam *Winter-and*, in 't Noorden aan den *Pylſtaart* veelal toegevoegd, ſchynt te bewyzen, dat deeze *Eendvogel* de ſtrengſte koude niet ontziet; in de daad LINNÆUS ſchryft, dat men ze in *Zweeden* in de koudſte Winters vindt (*).

Het ſchynt, dat deeze Vogelſoort eigen is aan de oude en nieuwe Wereld; men herkent den *Pylſtaart* in de *Tzitzihoa*, te *Mexico* by FERNANDES, en Doctor MAUDUIT heeft van *Louiſiana* een dergelyken Vogel ontvangen, onder den naam van *Canard paille en queue: de Eend met een Stroo in den Staart*, waaruit men kan opmaaken, dat de *Pylſtaart*, ſchoon natuurlyk een Inwoonder der Noordſche Gewesten, zich ook na heete Landen vervoegt.

By deezen *Pylſtaart*, voegen wy, de *Langſtaartige Eend van Terre-neuve*, ſchoon van den voorgemelden in kleur wydverſchillende, en alleen 'er mede overeenkomende in de twee lange Veeren die ten Staart uitſteeken.

De kleuren zyn op deezen *Eendvogel* fraay geſchikt: de witte bedekt den Kop, en den Hals tot hoog op de Borst en Rug; alleen loopt 'er een Oranjeverwige ſtreep van de Oogen ter wederzyde van den Hals; de Buik als mede twee bundeltjes lange ſmalle veeren, tusſchen den Rug en de Vleugels verborgen, zyn even wit als de Kop en Hals; het overige der Pluimadie is zwart, gelyk mede de Bek; de Pooten zyn zeer donker rood, en men beſpeurt aan de pooten eenig vlies; de langte der twee Staartpennen, vermeerdert de grootte van deezen *Eendvogel*; maar naauwlyks haalt hy de grootte van den gemeenen *Eend*.

EDWARDS veronderſtelt, met veel waarſchynlykheids, dat de

(*) *Habitat in borealibus Sueciæ provinciis, hieme intenſiſſima ad nos accedit* Fauna Suecica.

de *langstaartige Eend uit de Hudsons-Baay* (*) het Wyfje van den boven beschreeven is; de gestalte, de gedaante en de Pluimadie zyn bykans dezelfde; alleen is de rug van die uit de *Hudsons-Baay* met minder verscheidenheids van zwart en wit, en over 't geheel is de Pluimadie veel donkerder. —— De Vogel, die ons toeschynt het Wyfje te weezen, was in de *Hudsons-Baay* gevangen, en de andere op *Terre-Neuve* gedood; en naardemaal dezelfde soort zich voordoet in de *Halvelda* der Yslanderen by WORMIUS (†) blykt het, dat deeze soort, gelyk veele andere van dit Geslacht, de verstafgelegene oorden van het Noorden bewoont. Zy bevindt zich ook aan den Noordöosthoek van *Asia*; want men herkent ze in de *Sawki* der *Kamtschatkaers*, die aan deezen Vogel ook den naam geeven van *Kiangitch* of *Aangitsch*, dat is *Diaken*, om dat in hunne ooren deeze *Eendvogel* zingt als een *Russische Diaken*; en gevolglyk zingt de *Russische Diaken*, gelyk die Eend quaakt (‡).

(*) EDWARDS *Hist*. p. 156.
(†) *Anas Islandica, protensa cauda Halvelda* ipsis dicta *Mus. Worm*. p. 302.
(‡) *Hist. Generale des Voyages*, Tom. XIX Suppl., p. 273 en 355.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

(*Vervolg van bl.* 25.)

Over den Invloed der Dampen.

De Natuurkundigen, die het ondernomen hebben de Veranderingen des Barometers te verklaaren, zagen nooit den Invloed der Dampen geheel en al over 't hoofd. Ondertusschen heeft niemand, wanneer men den Heer DE LUC uitzondert, derzelver werking met naauwkeurigheid berekend. Maar, in deezen laatsten tyd, heeft de Heer DE SAUSSURE het grootste licht over dit Onderwerp verspreid (*). Deeze Hoogleeraar onderscheidt, met veel gronds, twee soorten van Dampen, de *onzigtbaare*, aan welke den naam van Damp eigenlyk toekomt, en de *zigtbaare*; deeze laatste soort verdeelt hy wederom in een *Nevel-*

(*) *Traité de l'Hygrometrie*.

velagtige en *Opeengepakte*. De *onzigtbaare* Damp is soortlyk veel ligter dan de Lugt van dezelfde Gestelteniste: gelyk DE LUC door veelvuldige Waarneemingen, en DE SAUSSURE door rechtstreeksche Proeven, bevestigd heeft, maar de *Nevelagtige* Dampen hebben dezelfde soortlyke zwaarte als de Lugt, waarin ze bestaan. —— Om den invloed dier twee soorten van Dampen op den Barometer te verstaan, is het noodig, vooraf eenige van derzelver voornaamste eigenschappen te neder te stellen, om te toonen, hoe zy de Lugt aandoen.

I. De Heer DE SAUSSURE en de Generaal ROY hebben beweezen, dat het Water in zyn vasten staat uitwaasemt op elken Graad van Koude, tusschen 0 en 32°.; en men meldt te over, dat in den vloeibaaren staat deeze uitwaasseming plaats hebbe; maar in eene veel grooter maate in alle Graaden boven de 32°.

II. Schoon het Water veel schielyker, en in eene veel grooter maate, uitwaasemt in het lugtledige, dan in de Lugt, 't welk ten overtuiglyken blyke strekt, dat de uitwaasseming van het Water niet konne toegeschreeven worden aan deszelfs naaverwantheid aan de Lugt, zal dezelve egter veel schielyker verdikt, en tot een staat van vloeibaarheid gebragt worden, door het aanraaken van veel kouder lichaamen, indien dezelve geen verband met de Lugt hadt, die dezelve dus voornaamlyk ondersteunt in den staat van Damp; en 't is in diervoege, dat men de verschillende gevoelens der Natuurkundigen over dit onderwerp zou kunnen overeenbrengen. De Heer DE SAUSSURE heeft beweezen, dat de geschiktheid der Lugt, om den Damp op te houden, vermindert met haare digtheid, maar niet in dezelfde evenredigheid, wanneer haare Gesteltenisse, koude of hette, dezelfde blyft. Deeze bekwaamheid hangt derhalven deels af van derzelver Gematigdheid, en deels van derzelver digtheid; en het is, te deezer oorzaake, dat de onzigtbaare Damp veelvuldiger gevonden wordt in de benedenste laagen des Dampkrings, dan in die op eene middelbaare hoogte. De Heer LAMBERT heeft beweezen (*) dat de hoeveelheid der Dampen, op onderscheide hoogten in den Dampkring, doorgaans overeenkomt met de vierkanten van de hoogte der Kwik, op diezelfde hoogten. Ik geloof dat dit waar

(*) *Memoires de Berlin*, pour l'Année 1772.

waar is op hoogten voor ons beklimbaar, maar in de hoogere Lugtgewesten, die bovenal vervuld zyn met ontvlambaare Lugt, hel ik over, om te gelooven, dat de Damp veel overvloediger is, dan in Lugtſtreeken op middelbaare hoogten, om dat het Water veel ſterker kleeft aan die Lugt, dan aan de Lugt, voor de Ademhaaling geſchikt; en het is waarſchynlyk, dat deeze omſtandigheid aanleiding gegeeven hebbe tot den zwaaren Nevel, die zich in den Jaare MDCCLXXXIII vertoonde.

III. Aan de fraaije proeven van den Heer DE SAUSSURE hebben wy dank te weeten de gewigtige ontdekking, dat een vierkaute voet Lugt met Damp verzadigd op 32°, omtrent 4 Greinen Waters bevat, en 0,1109 van een Grein aanwint door de verdere verzadiging op elken Graad tusſchen de 32° en 80°, wanneer de Barometer op 28,77 ſtaat; zodanig, dat dezelve op 66° verzadigd zynde, 7,7 Greinen vogts, en omtrent 8,7 bevat, als de Barometer op 30 Duimen ſtaat. —— 't Is waar, ik heb te meermaalen eene grootere hoeveelheid van vogtigheid, dan hier vermeld wordt, in een vierkanten voet Lugts gevonden; maar dit viel voor op ſombere dagen, als de Lugt niet helder was, en zich gevolglyk met eene grootere hoeveelheid van Nevelagtigen Damp belaaden vondt.

IV. Dezelfde Natuurkundige heeft ontdekt, dat de veerkragt (*Elaſticiteit*) van de Lugt, op 65°, die overgaat uit een ſtaat van volſtrekte droogheid tot die van volkomen vogtigheid, $\frac{1}{54}$, of, gelyk ik reken, $\frac{1}{51}$ vermeerderd is; en daar uit leidt hy af, dat de zwaarte van den Damp tot die van de Lugt ſtaat, als 10 : 14; doch dewyl, volgens myne eigene ondervinding, de zwaarte van de gewoone Lugt veel minder is, dan hy veronderſtelt, geloof ik, dat de zwaarte van den Damp tot die der Lugt ſtaat, als 10 : 12. De Heer DE LUC maakt, volgens de Proeven van den Heer WATS, deeze evenredigheid nog veel grooter; maar dewyl deeze Proefneemingen gedaan zyn op Damp in een ziedende hette, ſchynen ze my niet toe tot zulk een beſluit op te leiden. De Veerkragt der Dampen verſchilt dermaate van die der Lugt, dat eene aanmerkelyke vermeerdering van drukking dezelve eenigermaate zou brengen in den ſtaat van Nevelagtigen Damp, bovenal, indien zy bykans in een ſtaat van verzadiging zyn in de zamengedrukte Lugt.

V. De Nevelagtige Damp beſtaat in een groot getal bol-

letjes, zigtbaar voor het oog, ſterk geëlectriſeerd (*), en van veerkragt beroofd. Dezelve bekleedt, als 't ware, een middenplaats tusſchen het Water en den onzigtbaaren Damp: wanneer dezelve in groote hoeveelheid zamen vloeit, worden 'er Wolken en digte Nevels gevormd; weinig zynde, volgt 'er niets meer, dan eene vermindering van de doorſchynende helderheid der Lugt. De Nevelagtige Damp kan voor eenigen tyd niet beſtaan, dan in een Lugt, geheel vervuld met onzigtbaaren Damp; uit welks ontbinding dezelve voortkomt.

IV. De verdikking van den Damp ontſtaat niet alleen uit de koude; maar uit koude en aanraaking: want anderzins zou de Damp zich niet vormen, beneden het Vriespunt.

Dit begrip van de Natuur der Dampen en der veranderingen, welke zy te wege brengen aan de zwaarte en Veerkragt des Dampkrings, toont klaar, hoe zeer derzelver tegenwoordigheid of afweezen invloed hebben op de veranderingen des Barometers. In de daad, veronderſtellen wy, dat de Dampkring volkomen droog is, de Barometer op 30 Duimen, en de Thermometer op 65°, en een kolom van dien Dampkring, die men met vogtigheid moet vervullen, zal zyn Veerkragt, $\frac{1}{51}$ vermeerderd zynde, een $\frac{1}{51}$ minder behelzen van zyn volumen, dan de Lugt vóór de verzadiging; dewyl de toeneeming van de Veerkragt ontſtaat uit de invoering van een nieuwe veerkragtige vloeiſtoffe, gelyk aan $\frac{1}{51}$ van de masſa; en naardemaal van het geheele volumen het gewigt eerst gelyk ſtondt met 30 Duimen Kwik, zal het gewigt $\frac{1}{51}$ van 30 Duimen Kwik verminderd weezen, 't welk op omtrent 0,59 van een Duim uitkomt. Maar, van den anderen kant, wint het $\frac{1}{51}$ in Damp, en dus zal het weezenlyk verlies van zwaarte het verſchil zyn van $\frac{1}{51}$ Lugt, en van $\frac{1}{51}$ Damp; dan het gewigt van de Lugt tot den Damp ſtaat 12:10, de aanwinst is derhalven 0,49 van een Duim: deeze vervolgens aftrekkende van 0,59 verlies, blyft 'er $\frac{1}{10}$ van een Duim verlies over. —— Zodanig is, derhalven, de verandering, die de Barometer zou ondergaan, indien een Lugtkolom van eene volſtrekte droogheid in eene volſlaagene vogtigheid overging; doch deeze omſtandigheid heeft misſchien nooit plaats, vermids de Damp-

(*) De Saussure *Voyage aux Alpes*, p. 259.

Dampkring nooit volkomen droog wordt; daarenboven zien wy dikwyls, dat, door zwaare Regenvlaagen de Barometer van 3, 4 of 5 tiende deelen van Duimen daalt; eene daaling, welke wy weeten, dat daaruit niet kan voortkomen dat de Dampkring met vogt verzadigd is: en ook is 'er geene evenredigheid tusſchen het ryzen van de Kwik naa zwaare Stortregens en het gewigt van den verdikten Damp: want als dan ryst de Kwik menigmaal 3 of 4 tiende deelen van een Duim: en de zwaarſte Stortregen brengt zelden een Duim waters aan; en de zwaarte van een vierkante Duim waters ſtaat niet gelyk met $\frac{1}{10}$ van een vierkante Duim Kwik.

Over de Ongelykheid der Hoogten van de Kolommen des Dampkrings.

Naa in deezer voege de ongenoegzaamheid beweezen te hebben van de oorzaaken, aan welke men gewoonlyk de veranderingen van de zwaarte des Dampkrings en van de hoogte des Barometers toeſchryft, zal ik nu voorts ontvouwen, welke oorzaak my toeſchynt alleen te beantwoorden aan de voortgebragte uitwerkzelen; te weeten, de opeenhooping der Lugt boven die gedeelten des Aardkloots, waar de Kwik boven de middelbaare hoogte klimt; eene hoogte, welke bepaald wordt door haar ſtand, en de vermindering van de natuurlyke hoeveelheid van Lugt boven die Gewesten, waar de Kwik beneden haare middelbaare hoogte daalt. Om den oorſprong aan te wyzen van die opeenhooping en van die vermindering, moeten wy overweegen, 't geen men den Natuurlyken ſtaat des Dampkrings kan noemen, en hoe die ſtaat geſtoord wordt.

Ik noem den Natuurlyken ſtaat des Dampkrings dien, waarin de Barometer, op 't waterpas der Zee, zou ſtaan blyven op 30 Duimen by ſchoon Weêr, overeenkomſtig met de *Vyfde Waarneeming*. Om dien ſtaat voort te brengen, moet het gewigt des Dampkrings gelyk weezen over alle punten van de oppervlakte der Zee. Het gewigt van den Dampkring ontſtaat uit deszelfs digtheid en hoogte, zo dat, om die gelykheid van zwaarte te wege te brengen, de hoogte zeer gering, of de digtheid zeer groot is, en dat de hoogte zeer groot of de digtheid minder is. Deeze uiterſten van digtheid hebben plaats in de Gewesten aan den Equator en aan de Poolen. Onder den Equator is de middelpuntſchuwende kragt de afſtand van het middelpunt der Aarde en de

 warm-

warmte, op hun *Maximum*; in de nabyheid der Poolen zyn deeze, in tegendeel, op hun *Minimum*. Derhalven, indien de hoogte van de Kwik 30 Duimen is onder den Equator en onder de Poolen, moet de Dampkring onder den Equator zeer hoog, en zeer laag onder de Poolen, zyn, met veele tusſchenſtanden.

Maar, ſchoon de Lugt aan den Equator veel minder digtheids hebbe op eene zekere hoogte, dan de Lugt aan de Poolen, moet dezelve egter veel digter weezen op zekere veel grooter hoogten; want dewyl de hoogten van de Kwik by 't waterpas der Zee gelyk zyn, moeten de masſas van de Dampkring-Kolommen, die daaraan beantwoorden, gelyk weezen; maar dewyl het laagſte gedeelte van de Kolom by den Equator, door de warmte, enz. meer uitgezet is, dan een daarmede overeenkomend gedeelte van een Kolom aan de Poolen, moet de masſa ook veel kleinder zyn, dan die van een daarmede overeenkomend gedeelte van een Kolom aan de Poolen; derhalven wordt een naar evenredigheid veel grooter gedeelte van zyn masſa in het bovenſte gedeelte gevonden, dan in het bovenſte gedeelte van de Kolom aan de Pool; derhalven is het laagſte gedeelte van de bovenſte afdeeling van de Kolom, aan den Equator, meer zamengedrukt, en bygevolge veel digter dan het laagſte gedeelte van de bovenſte afdeeling der Pool-Kolom. 't Geen wy hier van den Equator en Pool-Kolommen gezegd hebben, kan men toepasſen op de Kolommen buiten den Equator, met betrekking tot elkander, waar men zeer onderſcheide Graaden van warmte heeft.

Vanhier, dat in de hoogſte Gewesten des Dampkrings de digtſte Lugt aan den Equator, niet onderſteund wordende door daar nevensſtaande Kolommen buiten den Equator, zich zydwaards verſpreidt, en na 't Noorden en Zuiden ſtroomt.

Deeze hooge Lugtvloeden zyn meest zamengeſteld uit brandbaare Lugt, die veel ligter is dan alle andere, en in grooten overvloed voortgebragt wordt tusſchen de Keerkringen; deeze verſchaft ſtoffe aan de Noorder- en Zuiderlichten, welker verbranding ze vernietigt, en zonder welke die hoeveelheid, met der tyd, veel te groot zou worden, en den Dampkring 's jaarlyks overlaaden: maar die verbranding is de voornaame oorzaak van de grootſte veranderingen in den Dampkring, 't welk ik nu gaa bewyzen.

Indien de Lugtſtroom, van het Noorden en Zuiden des Equators weggevoerd, door de op vastbepaalde tyden waai-

waaijende winden, gelyk ſtondt met het wegvloeien der boven Lugt, dan zou het evenwigt kunnen ſtandhouden. Maar de ſnelheid dier winden is zodanig, dat zy niet meer dan 12 voeten in een ſeconde, of omtrent acht mylen in een uur afleggen; terwyl buiten de Keerkringen, of ten minſten op de Breedte van 30°, de Lugtſtroomen des bovenſten Dampkrings onvergelyklyk veel ſneller loopen (*): want, daar de gemiddelde warmte van de geheele ruimte, tusſchen 0 en 30° Breedte, niet meer dan 7 graaden minder is, dan de gemiddelde Warmte onder den Equator, is het verſchil van digtheid niet groot genoeg, om een ſchielyke uitzetting der bovenſte Kolommen in die ruimte te veroorzaaken; maar van 30° tot 60° Breedte, een veel minder ruimte, verſchilt de jaarlykſche gemiddelde Warmte van den Oceaan, van die op 30° bykans 14 Graaden (†). Vanhier is de ſnelheid der boven Lugtſtroomen, na de Poolgewesten, veel grooter, en 'er moeten verſcheide afbreekingen plaats grypen, geduurende welke het gewigt des Dampkrings verminderd wordt. Vanhier, dat, niettegenſtaande de hevige Winden, die menigmaal tusſchen de Keerkringen waaijen, de Barometer ſlegts weinig en zeldzaam verandert; terwyl, buiten die Kringen, de veranderingen groot en veelvuldig zyn, en bykans in evenredigheid van den afſtand des Equators, en hierdoor wordt de *Tweede Waarneeming* genoegzaam opgehelderd.

Naardemaal de vloed des boven Dampkrings zich uitbreidt in zo veel meerder maate, als dezelve minder wederſtands ontmoet, is de rigting van dit *Maximum* van de hoeveelheid verſchillend in onderſcheide jaarſaiſoenen, en in onderſcheide Gewesten.

Wanneer de Zomer heerscht, in het Noordlyk Halfrond, en de Winter in het Zuidlyk, is de digtheid van de Lugt des Equators veel grooter, dan die van de Zuidlyke Lugt op eene mindere hoogte, dan die op welke zy veel grooter wordt, dan de digtheid der Noordſche Lugt, welke als dan zelve uitgezet is, door de tegenwoordigheid der Zonne in den Keerkring van het Noorden. Als dan, derhalven, wendt zich de boven Lugtſtroom boven al na het Zuiden, in ſtede, dat dezelve na het Noorden zich niet uit-

(*) SAUSS. *Hygrom.* 300. GENTIL *Voyage aux Indes*, p. 486.

(†) Van *Aſia* boven de breedte van 30, en Oostwaards van de *Caspiſche Zee. Credo di non capir questo cheho tradotto come ſe vaka erat.*

uitſtrekt, dan in een by vergelyking veel minder gedeelte; 't is daarom, dat de veranderingen van den Barometer voor ons veel min merkbaar zyn in den Zomer, overeenkomſtig met de *Derde Waarneeming*, alsmede, dat men veel minder Noorderlichten heeft.

Op de hoogſte Bergen, welker toppen zelfs in den Zomer met ſneeuw bedekt zyn, zal de Lugt veel kouder weezen dan in de vlakten en Kolommen veel korter; als dan zal de boven Lugt, in haaren loop na de Poolen, zich ophouden en opëenhoopen op die Kolommen, tot dat het verſchil van digtheid groot genoeg worde, om die Lugt heen te dringen door de veel warmer Lugt, welke dezelve omringt, en dus die koude Winden vormen, welke ten dien tyde den Barometer doen ryzen.

(*Het Vervolg en Slot in het volgend Stukje.*)

ZEER GEWIGTIGE BYZONDERHEDEN, DEN AART EN ZEDEN DER HINDOOS BETREFFENDE.

(*Vervolg en Slot van bl.* 36.)

De *Hindoos* zyn ſtipte inagtneemers van het Welvoeglyke: hunne Zeden zyn ongemaakt, zy bezitten veel natuurlyke Beleefdheid, en draagen de behoedzaamſte voorzorgen, om niets te zeggen of te doen, 't geen zy denken dat kwetzend of beledigend zou kunnen weezen. De *Brahmans* betoonen doorgaans de minſte beleefdheid, 't welk moet toegeſchreeven worden aan de Meerderheid, welke zy zich boven de andere *Casten* aanmaatigen, en den Eerbied, hun ſteeds toegedraagen.

Eenige jaaren geleeden, werd de Bevelhebber van eene *Europiſche* Vastigheid, met eenige andere Heeren, genoodigd, om een Feest by te woonen, door een *Rajah* gegeeven, by gelegenheid van een Huwelyk. 't Zelve beſtondt, gelyk hunne Avondvermaaken altoos, uit Vuurwerken, danſen en zingen. De plaats, waar de *Rajah* de Gasten ontving, was een Parterre of kleine Bloemtuin, omringd van een open gaandery, belegd met Carpetten; en deeze, gelyk het gebruik medebrengt, overdekt met linnen kleeden. In 't midden van het Parterre, was een Waterkom met een Fontein. De Gasten kwamen in door een poort, in 't midden des gebouws, tegen over de zyde waar de *Rajah* zat,

en,

en, door het Parterre heen wandelende, groetten zy deezen, en namen hun plaats in de gaandery. Een oud Man, zyne pligtpleeging afgelegd hebbende, viel onverhoeds in den Waterkom. De Oppasfers schooten terstond toe, om hem te helpen, en haalden hem uit het water. De gebaaren en de betuigingen van alle de Inboorelingen duidden deelneeming aan in het ongeluk; doch, wanneer hun angstvalligheid bedaard was, door te verneemen, dat de oude Man geen letzel ontvangen hadt, stonden zy zeer versteld, als zy bemerkten, dat eenige *Europeaanen* in een schaterenden lach uitborsten; van zulk een gelach konden zy geen reden geeven.

Ik herinner my eenen jongen *Rajah* gezien te hebben, een jongeling van omtrent twaalf jaaren, die een *Engelschman* kwam bezoeken, en, schoon hy nimmer te vooren eenen *Europeaan* gezien hadt, was zyn houding beleefd en onbedwongen; hy gaf geene verwondering te kennen over de Kleeding, en de veelvuldige, hem nieuwe, voorwerpen; dit ondstondt egter niet uit afkeer of mangel aan opmerking: want, ik vernam, naderhand, dat hy zeer weetgierig was, en veele zeer wel ter sneede komende vraagen deedt.

De Ziels- zo wel als Lichaams-vermogens der Menschen schynen in *Hindostan* vroeger tot rypheid te komen, dan in kouder lugtstreeken: het is geenzins ongewoon te zien, dat Kinderen met eene maate van ernsthaftigheid, en gepastheid, spreeken, welke met hunne jaaren niet schynt te strooken. Maar de Ziel, zo wel als het Lichaam, komt mogelyk niet tot die sterkte, als men by de Inboorelingen van *Europa* aantreft. —— Behalven zedelyke oorzaaken, die ongetwyfeld hieraan veel toebrengen, strekt de Lugtstreek zeker, om ten minsten het lichaam te verzwakken; het is min bekwaam, om vermoeienis uit te harden; de Leevensbehoeften weinig en gereed te bekomen zynde, is het vlytbetoon gering, en alles werkt zamen, om werkloosheid en zugt tot gemak aan te moedigen.

De gewoonte, om de Dooden te verbranden, is bykans algemeen, en die, dat eene Weduwe zich op den Houtstapel, nevens het Lyk van haaren Egtgenoot, ter verbrandinge overgeeft, grypt nog stand. Het schynt de toeleg geweest te zyn der *Mahomethaansche* Regeeringe, om een gebruik, voor de Menschlykheid zo aanstootelyk, af te schaffen; maar, men beschuldigt de Landvoogden der Gewesten, dat zy het vooroordeel der *Hindoos*, tot hun eigen voordeel, bekeeren, door voor eene somme gelds het oog-

 lui-

luikend toe te ſtaan. Thans heerscht het meest in de *Mahratten* heerſchappyen, en in de Landen van de oude *Rajahs*, waar men die voorbeelden vaak aantreft, byzonder by de aanzienlykſte Familien. —— De *Engelſchen* hebben, in de Landen aan hun onderhoorig, 'er zich allerwegen tegen aangekant, en het gebeurt zeldzaam, of men moet het heimlyk verrigten, of eer zy, die de magt bezitten om het te voorkomen, zulks ontwaar worden.

De Wet pryst deeze gewoonte eer aan, dan dat zy dit Bedryf beveelt. „ 't Is," dus luidt dezelve, „ *voeglyk*: „ of het past eene Vrouwe, dat zy zich met het Lyk van „ haaren Man verbrande," en worden haar de grootſte toekomende zegeningen voor dit Bedryf beloofd. —— Maar, in gevalle eene Weduwe liever verkiest in 't leeven te blyven, is zy verpligt eene onſchendbaare Kuischheid te bewaaren, het hair af te ſnyden, en geene Juweelen of eenig ander cieraad te draagen. —— Eenige gevallen zyn 'er, waarin het uitdruklyk verboden wordt. Eene Vrouw, die Zwanger is, mag zich niet ter verbrandinge aanbieden, ook niet, wanneer haar Egtgenoot op een verren afſtand van haar geſtorven is, of zy moet zyn Gordel en Tulband weeten te krygen, en die op den Houtſtapel plaatzen.

Het oogmerk van eene zo barbaarſche Gewoonte is blykbaar genoeg; in alle Oosterſche Landen ſchynt de Meerderheid en Veiligheid des Mans, als mede de Bewaaring van zyn Huislyk Gezag, een hoofdöogmerk der Wetgeeveren geweest te zyn. —— Zo ſterk is de invloed der gezagvoerende Gewoonte, en zo kragtig werkend het gevoel van ſchande, dat eene Vrouw van de aanzienlykſte Geboorte, met alle zagtheid en zorgvuldigheid, haaren rang voegende, opgebragt, vol van die ſchroomachtigheid, eigen aan haar Sexe, en bovenal in dit Land, deeze ſchriklyke Opoffering ondergaat, met zo veel kloekmoedigheid, en bedaardheid van geest, als ooit eenig Held of Wysgeer van den ouden tyd betoonde. Nooit vond ik my tegenwoordig by zulk eene droeve Lykplegtigheid; dan een myner bekenden, die ze bywoonde, gaf 'er my de volgende beſchryving van. — Een houtmyt opgerigt zynde, op een plek gronds ten dien einde geheiligd, werd het Lyk van den *Rajah* uit de ſterkte gebragt, vergezeld door veele *Brahmans* en anderen, en gevolgd door de Weduwe, met haare Bloedverwanten van beide de Sexen. Tot den Houtſtapel genaderd, werd het Lyk daar op gelegd, men volvoerd eenige plegtigheden, en de Weduwe nam afſcheid van haare Bloedverwanten.

Zy

Zy omhelsde die van haare eigene Sexe, nam eenige van de Juweelen af, welke zy droeg, en verdeelde ze onder haar, als de laatste tekens van haare genegenheid. De Vrouwen scheenen grootlyks aangedaan; eenige schreidden in stilte, andere boezemden weeklagten uit. Maar de Weduwe was volkomen bedaard, glimlachte en poogde haar te vertroosten; zy tradt na den Houtstapel, en wandelde 'er staatlyk rondsom heenen. Zy stondt stil, en het Lyk beschouwd hebbende, raakte zy den voet met haare hand aan; dien tot haar voorhoofd opbeurende, en voorover bukkende. Daarop groette zy de omstanders; door de *Brahmans* geholpen, klom zy ten Houtstapel op, en plaatste zich nevens het Lyk. Eenige, die digt by haar waren, met Fakkels in de handen, staken 'er den brand in, en was de Houtmyt, van droog hout en stroo zamengesteld, terstond in vlam. De rook was in den beginne zo zwaar, dat ik my verbeeldde, dat dit jeugdig ongelukkig Slachtoffer onmiddelyk moet gestikt weezen, 't geen my de verligtende troost gaf, dat haar lyden schielyk geëindigd was.

De Heer HOLWELL (*) heeft een omstandiger verslag van deeze Zelfopoffering gegeeven, 't welk allermededeelings waardigst is. Op den 4. van Feb. 1742, overleedt RHAAM CHUND, *Pundit* van den *Mahratten* stam, acht en twintig jaaren oud. Zyne Weduwe, (want hy hadt maar ééne Vrouw,) tusschen de zeventien en achttien jaaren, weigerde, zo ras haar Man het leeven had afgelegd, den tyd te verbeiden, haar tot bedenken gelaaten, en verklaarde terstond aan de *Brahmans*, en de daar by zynde getuigen, haar besluit, om zich, nevens haaren overleden Man, te laaten verbranden. Naardemaal haare Familie zeer aanzienlyk was, lieten alle de Kooplieden van *Cossimbuzaar*, en haare Bloedverwanten, niets onbeproefd, om haar dit te ontraaden. Mevrouw RUSSEL, vol mededogen en menschliefde, deedt haar verscheide boodschappen ten zelfden einde, —— de jongheid haarer Kinderen, (twee Meisjes en één Jongetje, de oudste vier jaaren) en de verschriklykheden en pyn van den dood, dien zy zogt, werden haar met de leevendigste kleuren voor oogen geschilderd. —— Zy was doof voor alles, —— zy bedankte Mevrouw RUSSEL, en liet haar boodschappen, dat 'er niets meer overig was, waarom zy zou

(*) HOLWELL's *Mythology and Cosmogony of the Gentoos or Hindoos.*

zou leeven; doch beval haare Kinderen aan haare bescherming. Toen men de smert der vlamme haar voorhieldt, stak zy, met groote bedaardheid, haar vinger in 't vuur, en hieldt 'er dien eene geruime wyl in; waarop zy met de eene hand vuur in de andere hand deed, 'er wierook ópstrooide, en daar mede de *Brahmans* bewierookte. —— Op het aandringen, dat zy haare Kinderen Ouderloos liet, gaf zy ten antwoord: „ Hy die ze maakte, zal 'er voor „ zorgen!" —— Men deed haar, in 't einde, weeten, dat het haar niet zou toegestaan worden, zich te verbranden: dit scheen, voor een korten tyd, haar zeer te bedroeven; maar, welhaast zich herstellende, betuigde zy, dat de dood in haare magt stondt, en dat, indien men het haar niet veroorloofde, volgens de beginzelen van haare *Cast*, zich der vlammen op te offeren, zy de handen aan zich zelve zou slaan. Haare Vrienden, haare volslaagene onverzettelykheid bemerkende, stemden in 't einde toe.

Het Lyk des overledenen werd, 's anderen daags 's morgens vroeg, na den waterkant gebragt; de Weduwe volgde ten tien uuren, vergezeld van de voornaamste *Brahmans*, haare Kinderen, Ouderen en Bloedverwanten, en een talryken sleep volks.

De Verlofbrief van zich te mogen verbranden kwam niet van HUSSEYN KHAN, FOURDAAR van *Morshadabad*, voor één uur, en werd gebragt door een van des *Soubachs* eigen Officieren, die bevel hadt, om te verneemen, of zy zich vrywillig ter verbranding overgave. De tyd, dien zy wagtte na den Verlofbrief, besteedde zy in gebeden met de *Brahmans*, en zich in de *Ganges* te waschen; zo ras dezelve aankwam, vertrok zy, en bleef een half uur in 't midden haarer Vrouwlyke Bloedverwanten; onder deeze bevondt zich haare Moeder; hierop ontdeedt zy zich van haare armbanden en andere lyfs-cieraaden, en bondt ze in een doek, die als een voorschoot hing. Haare Vrouwlyke Bloedverwanten bragten haar by een hoek van den Houtstapel.

Op den Houtstapel was een geboogen boom, van drooge staaken, takken en bladeren gemaakt, alleen aan 't eene einde open, om haar ten ingang te dienen; in deezen boog lag het Lyk, met het hoofd na de opening gekeerd. Aan den hoek des Houtstapels, tot welken men haar geleid hadt, was door de *Brahmans* een klein vuur ontstooken; rondsom 't welk zy met drie *Brahmannen* eenige minuuten zat. Een deezer gaf haar een blad van den *Bale boom*, (het

(het hout, doorgaans geheiligd, om een gedeelte van de Houtmyt uit te maaken,) met verfcheide dingen daarop, 't geen zy in 't vuur wierp. — Een andere *Brahman* boodt haar een tweede blad aan, 't welk hy drie maalen bedroop met eenig *Ghee* (eene foort van Boter,) die fmolt, en in het vuur droop. (Deeze twee verrigtingen dienden, tot voorbereidende zintekenen van haare op handen zynde ontbinding door het vuur;) terwyl zy dit volvoerden, las de derde *Brahman* haar eenige plaatzen voor uit de *Aughtorrack Bhade*, en deedt haar eenige vraagen, waarop zy met veel volftandigheid en bedaardheid antwoordde; doch het geraas was zo groot, dat wy, fchoon op een kleinen afftand verwyderd, niet konden verftaan, wat zy zeide.

Dit alles gedaan zynde, werd zy, met veel ftaatlykheids, drie keeren rondsom den Houtftapel geleid. De *Brahmans* gingen leezende voor haar: toen zy ten derden maale by het kleine ontftooken vuur kwam, ftondt zy ftil, nam de ringen van haare teenen en vingeren, en ftak ze by haare andere lyfs-cieraaden. Hier nam zy een hartroerend affcheid van haare Kinderen, Ouders en Bloedverwanten: waarop een der *Brahmans* een groote wiek Katoen in eenig *Ghee* doopte, het zelve aangeftooken haar in de hand gaf, en haar geleidde na den open kant van den boog; daar vielen alle de *Brahmans* voor haar neder, en vertrokken, na haaren zegen ontvangen te hebben, weenende.

Met twee ftappen was zy op den Houtftapel, en tradt door den boog in: by haar intrede, deedt zy een diepe buiging aan de voeten van het Lyk, en zette zich voorts aan het hoofdeinde: den korten tyd van een minuut, bekeek zy in ftil gepeins zyn aangezigt, en ftak toen den brand in den boog op drie plaatzen; bemerkende, dat eerst de vlam van haar afwoei, rees zy op, ftak den brand aan die zyde, vanwaar de wind kwam, en ging weder zitten. De Vaandrig DANIEL deedt met zyn ftok de bladeren aan de windzyde weg, door welk middel wy haar zeer onderfcheiden konden zien zitten. Met welk eene ftandvastige bedaardheid zy den brand, de laatfte keer, in den Houtftapel ftak, en weder ging zitten, kan alleen door de verbeelding begreepen worden; woorden fchieten te kort, om 'er een denkbeeld van te geeven. De Houtmyt, uit zeer ligt brandende ftoffen beftaande, vatte fchielyk vlam; de ftylen van den boog ras verteerd zynde, viel dezelve op haar neder. —— Dus verre de Heer HOLWELL.

Twee *Engelfche* Officieren, in dienst by den *Nabob* van *Ar-*

Arcot, zich by dus eene Lykplechtigheid bevindende, in het Landschap *Tanjour*, waren dermaate over dit vertoon aangedaan, dat zy hunne degens trokken, en de Vrouw verlosten. Maar, schoon zy onmiddelyk aan haare Bloedverwanten wierd wedergegeeven, en het geen twyfel leedt, of zy hadden, op geenerlei wyze, haar iets anders dan de verlossing aangedaan, en door geene andere beweegreden dan eene sterke aandrift van Menschlievenheid, verwierpen de *Brahmans* haar verzoek, om zich andermaal op den Houtstapel te vervoegen; zeggende: dat zy besmet was, en de Deugden van haare *Cast* verlooren hadt. Om hun genoegen te geeven wegens dit bestaan, werden de Officiers in hegtenis genomen, en vervolgens weggezonden, om elders te dienen.

Een *Rajah*, in eén der Landschappen onder de Regeering der *Engelschen*, zeer gevaarlyk ziek liggende, werd den Bevelhebber van 't zelve heimlyk geboodschapt, dat diens Vrouwe, in gevalle van 't overlyden haar Mans, beslooten hadt zich op zyn Houtstapel te verbranden. De *Rajah* hadt een eenig kind, een Jongetje van omtrent vyf Jaaren. De *Europische* Bevelhebber vaardigde een Inbooreling van rang tot haar af, op wien hy vertrouwen stelde, met last, om, zo de *Rajah* stierf, zyne Weduwe het gevaar, onder 't oog te brengen, aan 't welk haar Zoon zich zou blootgesteld vinden, indien deeze overgelaaten werd aan de zorg van eerzugtige Bloedverwanten, die altoos getragt hadden de rust van zynen Vader te stooren: dat te leeven, om haars Zoons wille, niets anders zou weezen, dan een onnatuurlyke en ingebeelde pligt, aan een natuurlyken en weezenlyken op te offeren; alsmede, dat zy, door de post te bekleeden van eene tedere en voorzigtige Moeder, haare Liefde en Hoogagting voor den overledenen, op de beste wyze, zou betoonen. De Bevelhebber hadt hem desgelyks verzogt den *Brahmannen* te beduiden, dat, indien zy met de plegtigheid der verbrandinge voortgingen, een Officier, het bevel voerende over nabyliggend Krygsvolk, bevel hadt om zulks te voorkomen. De vrees, van door geweld verhinderd te zullen worden, haalde die Priesters, geenzins de andere bygebragte beweegredenen, over welke zy zich gebelgd toonden, en die zy met veel verontwaardigings verwierpen, over.

De *Rajah* stierf, en de Weduw, eene Vrouw van verdiensten, was naderhand haaren Zoon van uitsteekenden dienst. In deezer voege een eisch hebbende op de goede dien-

dienften, zo wel als op de befcherming van een Man, die gezegd mogt worden, haar gedwongen te hebben om in 't leeven te blyven, genoot zy, door zyne tusfchenkomst, eene maate van agting en aanzien, welke zy anderzins, uit hoofde van het Landsgebruik, moest verbeurd hebben. Zy verwierf van hem verfcheide blyken van toegeevenheid voor haaren Zoon, en in een haarer Brieven drukte zy zich deswegen in deezervoege uit.

„ Wanneer Gy u herinnert, dat ik zyne Moeder ben, „ en dat Gy my overhaalde, om my, zynenthalve, te „ fchandvlekken, zult Gy u niet gebelgd rekenen, als ik „ deeze gunst voor hem verzoek. Gy vorderde een pligt „ van my af, welke niet behoort tot onze Sexe (*). Indien ik niet flaage in het volvoeren van denzelven, zal „ ik een voorwerp van verfmaading zyn by allen die „ tot my behooren; maar, gelukt het my, en doe ik deeze Landftreek bloeien, dan zal myn fmaad vergeeten „ worden —— myn geluk hangt, derhalven, van u af — „ aan 't myne hangt, dat van veelen —— overweeg dit, „ en befluit. ——"

De *Hindoos* rigten zomwylen een Kapél op, ter plaatze waar zulk eene Opoffering gefchied is, voor de ziel der *Opgeofferde*, en als een zegeteken van haare Deugd.

(*) Zy meent hier door, het op zich neemen van het beftuur der zaaken.

BESCHRYVING VAN DE BEROEMDE RIVIER DE JORDAAN.

(Overgenomen uit Abbé MARITI's *Voyages dans l'Isle de Cyphre, & la Palestine*, &c.

De vlakte van *Jericho* verlieten wy in 't midden van den nagt, op den veertienden van Grasmaand, om na de Rivier de *Jordaan* te trekken. Deeze optocht hadt iets groots in zich, uit hoofde van de veelvuldige lichten, gedraagen door de lieden te paard, die ons voorgingen en omringden. Deeze lichten branden in eene foort van yzeren Kookers, hangende aan de punten der Spiesfen; ze zyn gevuld met Pynboomen- of eenig ander foort

ſoort van harstagtig hout. Alle Heeren van aanzien reizen 's nagts in deezer voege.

Men vindt de vlakten hier doorſneeden met gragten, beekjes en waterſtroomen, die, in dit jaargetyde, vry droog waren. In dezelve ontdekten wy niets opmerkenswaardigs, dan de overblyfſels van eene oude Kerk, toegewyd aan JOANNES DEN DOOPER. Onze Godsdienſtige *Oosterlingen* boogen hunne hoofden in het voorby trekken, en lieten, uit eerbied voor de gedagtenis van dien Heilig, het ook hunne Paarden doen.

Een wyduitgeſtrekt en ſchoon Veld opende zich voor ons oog, waarin wy onze Tenten opſloegen. Het wordt beſproeid door de wateren der *Jordaane*, die 't zelve verfrisſen en zeer veel aan de vrugtbaarheid toebrengen. Toen wy ſtil gehouden hadden, werden 'er in aller yl twee Altaaren opgerigt, waar op de Vaders van het Heilig Land de Mis deeden. —— Geen tyd, in de daad, kon geſchikter weezen tot het Gebed. De eerſte Morgenſtraalen der Zonne begonnen de toppen der omliggende Bergen te verlichten; de Wolken, die de Lugt bedekt hadden, verdweenen, en lieten ons een helderen gezigteinder beſchouwen: doch, verdwynende, lieten zy op aarde een zagten daauw, die tot myne aderen ſcheen door te dringen, myn bloed te verfrisſen, en zelfs, mag ik het zo uitdrukken, myne gedagten te verheffen; en myne ziel te ſtemmen tot eene vrolyke aandoenlykheid, en dezelve te vervullen met dankbaarheid aan den Maaker der Natuur.

Doch, waarom vermengt Bygeloof, zelfs in deezen eenvoudigen Tempel, zich met de Gebeden, die tot de Almagtigen worden opgezonden? —— Hier kwyt de Bedevaartganger zich van zyne gelofte; zyn eenig oogmerk, waarom hy deeze korte reize ondernam, was om het wonderdaadig Water der *Jordaane* te zien, van 't zelve te drinken, en zich daarin te baaden; dewyl men wil, dat het ziel en lichaam, beide, reinigt. —— De *Grieken* verbeelden zich daarenboven, dat iemand niet recht gedoopt is, ten zy hy driemaalen in het Water der *Jordaane* werd gedompeld. Mannen, Vrouwen, Kinderen vervoegen zich derhalven elk om 't zeerst, met een drift, welke aan gekheid grenst na den oever, zonder te denken, dat zy tegen zedigheid en welvoeglykheid handelen.

De Gewoonte, om in deeze Rivier zich te gaan baaden, klimt op tot den tyd van ELISA: „ gaa," ſprak deeze Pro-

Propheet, tot NAAMAN met melaatsheid bezogt, „ en „ wasch u zevenmaalen in de *Jordaane*, en uw vleesch zal „ weder aan u komen, en gy zult rein weezen." NAAMAN gehoorzaamde, en zyn bloed werd, ter belooninge van zyn Geloof, gezuiverd, en hy herkreeg zyn vleesch zo zuiver als dat van een kind.

In 't *Arabisch* heet de *Jordaan Sceriah*. Deeze Rivier ontspringt aan den voet van den *Anti-Libanon*, in het Landschap, by de *Syriërs* bekend onder den naam van *Vadettin;* dezelve wordt gevormd door het Water van twee Bronnen, omtrent eene myl van elkander gelegen. Die in 't Oosten opwelt, heet *Jor;* de andere, in 't Zuiden gelegen, wordt *Dan* geheeten. Wy zien, derhalven, dat zy, door derzelver Wateren te vermengen, ook de naamen vereenigd, en de geboorte aan de *Jordaan* gegeeven hebben.

Eenige Schryvers hebben, nogthans, deezen Naamsoorsprong gewraakt, en als valsch en ongerymd verworpen, op het gezag van twee of drie oude Schryveren; beweerende, dat de *Jordaan* voortvloeit uit de Bronnen *Paneades*. Hierin hebben zy beide gelyk, en tevens ongelyk. Zy zyn misleid door de verandering van een naam, want de Bron van *Paneades* is dezelfde met die van *Dan*, gelyk blykt uit deeze plaats by WILLIAM VAN TYRUS. „ De Bron „ *Dan* wordt dus geheeten naar eene oude Stad, in de na„ buurschap, die naderhand den naam kreeg van *Paneades*, „ naar eene andere Stad, in plaats van de eerstgemelde ge„ bouwd." —— Een Oudheidkenner zou hier aanhaalingen opeenhoopen, maar een Reiziger mag zich hierin geen botvieren.

De zamenloop dier twee Stroomen ontmoet men by de oude Stad *Cæsarea Philippi*, thans slegts een groot Dorp, bewoond door *Drusen*, en *Beline* geheeten. —— De Rivier vangt haaren loop aan, tusschen het Oosten en het Zuiden; en na zeven mylen stroomens, valt dezelve in het Meir *Somochon* of *Meron*, thans *Hulet-Panias* geheeten.

Dit Meir haalt zes mylen in de lengte, van het Noorden na het Zuiden, en, omtrent vier in breedte, van het Oosten na het Westen. 's Winters vol waters, is het bykans droog in den Zomer, en laat den zwartagtigen modderigen bodem bloot voor 't oog. De oevers zyn begroeid met rietgewassen, en daaromstreeks staan veele vrugtboomen, eene soort van bosch maakende, na 't welk zich de Reizigers, buiten twyfel om de verfrissende scha-

duw, zouden begeeven, hadden verscheurende Dieren, als de Tygers, 't zelve niet ten verblyfsplaats verkooren.

De *Jordaan* komt uit dit Meir voort, vermeerderd door deszelfs water, loopt door de vlakte, en twee mylen vandaar door een steenen Brug, by de *Arabieren* bekend onder den naam van *Gisrjaacub*, zo veel als *Jacobs-brug*. Deeze Brug is zestig Cubiten lang, en slegts tien breed. Dezelve bestaat uit drie boogen, die my zeer wel zamengesteld scheenen. De Inwoonders draagen dezelve grooten eerbied toe: dewyl, naar hun zeggen, Aartsvader JACOB dezelve overtoog, toen hy de wraak van zynen Broeder ESAU ontvloodt. Wy leezen by WILLIAM VAN TYRUS, dat deeze Brug aan BOUDEWYN den IV ten bolwerk diende, tegen de Krygsmagt der *Saraceenen*, alsmede dat die Vorst eene sterkte op een nabuurigen heuvel deedt aanleggen.

De *Jordaan* loopt in dezelfde rigting, tusschen *Tracontis* en *Galilea* tot het Meir *Tiberias*, by het oude *Corazan* en *Capernaum*, waar mede dezelve haare wateren vermengt. — Als de *Jordaan* uit dit Meir hervoortkomt, welke dezelve de ruimte van achttien mylen doorkruist, krygt ze den naam van de *Groote Jordaan*. Dan spoedt dezelve Zuidwaards op, scheidt *Peréa* van *Samaria*, de vlakten der *Moabiten* van *Judea*, en ontvangt, onder het voortstroomen, verscheide rivieren en beeken: als de *Jacob*, die in het gebergte van *Arabië* ontspringt; de *Dibon*, zo geheeten naar eene Stad der *Ammoriten*, naby welke zy den oorsprong heeft; de *Jazer*, die ontstaat uit een rots, waar eene Stad van denzelfden naam lag, in 't bezit des Stams van *Gad*, en de *Carith*, een zeer groot Meir, in de Schriftuur beroemd, als de wykplaats van den Propheet ELIAS, toen hy door de Raaven gespyzigd werd. —— Na vermeerderd te zyn door alle deeze stroomen, die de schoone vlakten van *Avlona* bewateren, in de uitgestrektheid van vyf en zestig mylen, van het Meir van *Tiberias*, ontlast zich de *Jordaan* in de *Doode Zee*.

Over 't algemeen, is deeze Rivier omtrent vyf en dertig Cubiten breed; maar, wanneer de sneeuw gesmolten is, of, in den regentyd, neemen de wateren toe, overschreeden de oevers, en strekken zich op een afstand van meer dan vier mylen uit; wanneer de ongelykheid van den grond dezelve zomtyds in twee of drie kanaalen verdeelt. De diepte is omtrent zes Cubiten. —— Altoos is de stroom zo geweldig, dat de kloekste zwemmer de *Jordaan* niet kan

kan over komen. Het water is altoos modderig, doch uit de Rivier geschept, en in eene soort van vat gedaan, wordt het terstond helder, laatende op den bodem een zwart bezinkzel, gemengd met jooden-lymagtige deeltjes. Het water is nogthans zoet, bederft niet schielyk, en heeft ovrvloed van visch.

Beide de oevers van de *Jordaan* zyn bezet door een bosch van hoog getopte boomen, die, in zommige oorden, zo digt ineen groeien, dat de Zonnestraalen 'er geheel niet door heen kunnen booren. Dit woud is even als 't geen omstreeks het Meir *Somochon* gevonden wordt, eene woonplaats der Tygers, die zomwylen vernieling in het omliggende land aanrigten. Men vertelde my, dat 'er eene groote menigte Leeuwen in was; doch ik hou my verzekerd, dat zy hierin mis hadden. 't Is waar, dat deeze Dieren 'er veelvuldig gevonden wierden, ten tyde van den Propheet JEREMIA, die de vyanden van *Jerusalem* vergelykt by de verscheurende Leeuwen, uit derzelver Legers verdreeven door het zwellen der *Jordaane*; doch 'er is alle reden, om te veronderstellen, dat dit Gedierte, naderhand, na eene voor 't zelve voeglyker wykplaats gegaan is.

Deeze wouden zyn desgelyks met Vogelen van veelerhande soort vervuld, en bovenal met Nagtegaalen, wier verrukkende toonen het oor streelen, en bykans de gevaaren by het naderen der Riviere doen vergeeten.

De *Jordaan* diende eenigermaate, om de zegepraal van TITUS te vermeerderen. Nog ziet men te *Rome* een Triumphboog, op welken deeze Rivier wordt afgebeeld, onder de gedaante van een oud man, leunende op een Waterkruik; zyne handen na de Ketenen van den Overmeesteraar uitstrekkende.

Wy vinden in de Jaarboeken van *Florence* opgetekend, dat FRANCISCUS de I de *Medicis*, Groot-Hertog van *Toscane*, gedoopt wierd met water uit de *Jordaan*, 't welk ALBERT BOLOGNETTI, de *Nuncius*, door eenige Kooplieden, ten dien einde hadt doen brengen, even of 't zelve eene byzondere kragt bezate: dan, zodanig was het bygeloof dier tyden, dat het Volk waande, door dit water, beter dan door eenig ander, van de oorspronglyke zonde gereinigd te worden. 't Is daarom vreemd, dat de Adel, die ten deezen dage zich verbeeldde, verre boven de rest des Menschdoms verheven te zyn, niet oordeelde desgelyks met dit bevoorregt water te moeten gedoopt

worden, als 't welk hun, by hunne Geboorte, zulk eene aanmerkelyke onderscheiding zou gegeeven hebben.

Wanneer de Caravane de Godsdienstplegtigheden volvoerd hadt, verlieten wy de *Jordaan*, om na *Jericho* weder te keeren. —— Ik verheugde my grootlyks deeze gelegenheid te hebben, om de overblyfzels der Kerke van JOANNES DEN DOOPER, voorheen slegts in 't voorbygaan bezien, nader te bezigtigen. Drie buiken van deeze Kerk, welke de opmerking van elk man van smaak verdient, zyn nog geheel, en schynen wel geëvenredigd. De bouwstoffen zyn kostbaar, en de pylaaren zeer keurig gewerkt. Op eene gaandery, die de tyd gespaard heeft, zyn eenige Medaillons, die voor meesterstukken van Beeldhouwkunde mogen aangezien worden. Met één woord, ik ben van gevoelen, dat de kundigste Kunstenaar het zich niet zou beklaagen, eenige uuren besteed te hebben, in het beoefenen deezer ruïnen.

Digt by deeze Kerk stondt eertyds een Klooster, gebouwd door St. HELENA, en grootlyks vermeerderd door Keizer JUSTINIANUS.

VOORDEELEN DER AANDOENLYKHEID.

Eene Zedeleerende Geschiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 45.)

Onze Droomen zyn, schoon niet altoos, zeker menigmaalen, de verwarde aanmerkingen over de denkbeelden, die ons waakende bezig houden; en, dewyl onze ziel, werkzaam zynde over alle mogelyke toevalligheden, verbonden met onzen tegenwoordigen toestand, zomtyds, met veel leevendigheids, verkeert omtrent uitzigten, die naderhand een daadlyk bestaan krygen, ontstaat het misschien daar uit, (op dat wy deeze aanmerking hier tusschen beiden laaten invloeien,) dat onze Droomen, door Bygeloovigen, aangezien worden als voorspellende, enkel dewyl zy ons uitkomsten schilderen, die onze gedagten, als wy waaken, in het wyde veld van gisfing opvat.

Hoewel slaapen COURLAND's oogmerk geheel niet was, toen hy te bedde ging, werd nogthans zyn geest, onophoudelyk denkende aan zyne verloorene MARIA, en de herinnering van

zyn

zyn ontworpen plan van goeddaadigheid, eindelyk door den ſlaap vermeesterd, en zyne ontroeringen eindigden in eene zagte ſluimering.

De denkbeelden, die hem, wakker zynde, beroerd hadden, ontrustten zynen ſlaap; derzelver ſtrengheid, 't is waar, werd verzagt door eene droefgeestige hoope; dan, derzelver invloed nam toe, door het verhoogend vermogen der ſchilderende verbeelding.

Hy verbeeldde zich, dat hy zweefde onder een graauw betrokken lugt, over wilde en ongeregelde rotzen, wier onbewoonde kanten bezet waren met doornen en braamſtruiken, die de bloedende zyden verſcheurden van half uitgehongerde lammeren, welke 'er vergeefsch na voedzel zogten; dit ruw gebergte werd doorſneeden van een ſchuimenden waterſtroom, welke by verſcheidenheid akeligheid mede bragt. —— In de uitgebreide bedding van dit water, welke zich voor hem verſpreidde, zag hy verſcheide hulpiooze Vrouwen, die worſtelden tegen het woedend water, en, geen andere hulp voor handen ziende, hem ſmeekten om verlosſing uit hun deerlyk lot.

Zyn hart ſmolt van medelyden, en hy ſtondt gereed om zich in het water te begeeven. De onzigtbaare horizont werd oogenbliklyk helder. Een witte ſtraal, niet ongelyk aan dien de Morgenſtar uitſchiet, werd onmiddelyk gevolgd door een Morgengloed, helder als die onmiddelyk het opdaagen van de Zon voorgaat.

Terwyl hy met eene genoeglyke verwondering deeze verandering beſchouwde, vertoonde zich aan zyn oog de ſchoone gedaante van MARIA, bekleed met een langen mantel, nederdaalende te midden van die heerlykheid; zy ſprak hem met deeze woorden aan: „ Denk niet, my noch dierbaare, noch beminde COURLAND, dat ik verſchyne om uwe drift te ſtuiten, in het volvoeren van uw edelaartig opzet; of u te belemmeren in de „ pogingen, om myne ongelukkige Zusters te redden uit den „ overſtelpenden vloed der elende. — Neen: ik kom, om uwe „ Deugd te onderſchraagen, en uwe werkzaame edelmoedigheid „ te ontvonken, door u te berigten, welke belooning uwen arbeid „ van berouwhebbende Aandoenlykheid zal bekroonen. Hier, in „ deeze gelukkige wooning, is de verblyfsplaats van uwe MARIA; „ en de eenige weg, langs welken gy dezelve kunt bereiken, „ loopt door den waterſtroom, die tusſchen ons ſchuimt. Vaar, „ derhalven voort, om deeze ongelukkige Vrouwen te redden „ uit een onverdiend lot: zo zal uwe werkzaame goeddaadigheid „ u die vergiffenis bezorgen, welke ik verkreegen heb op myne „ berouwvolle traanen. —— Haast u dan tot uwe MARIA, en „ wy zullen beide gelukkig weezen, in eene zuivere hemelſche „ vereeniging: waar trotſche Ouders onze vreugd niet meer zul„ len ſtooren, of onze zuivere wenſchen dwarsboomen. Dan

„ zullen wy bekroond worden met nimmer doneende zegekrans-
„ sen, en in onvermengd geluk leeven."

Aangemoedigd door deeze streelende beloften, wierp hy zich in den stroom, en haastte zich na eene schoone Maagd, die allermeest zyn bystand scheen te behoeven; waarop hy, tegen den stroom aanworstelende, ontwaakte met eene hem moeilyk vallende overtuiging van de bedrieglykheid zyns Drooms. Hy rees, nogthans, op, door de sluimering verfrist, en, met eene ziel, eenigzins bedaard door de zedelyke vertroosting, welke hy by herdenking uit dien Droom trok; hy nam een kort ontbyt, en ging zoeken na een voorwerp zyner goeddaadigheid.

Terwyl COURLAND vol van dit plan, tot verlossinge der ellendigen voortwandelde, schoot hem te binnen, dat in die jammerlyke verblyfplaatzen, die de Wysheid onzer wetten opgerigt heeft, niet alleen ter straffe der laaghartigen en snooden; maar ook voor de armen en ongelukkigen, misschien meenig eene Vrouw kwynde, die, liever een Gevangenis kiezende, dan een losbandig Leeven, zich genoodzaakt vindt de ongezonde lugt in te ademen, welke zy door geene eerlyke middelen kon ontgaan. Hy vervoegde zich derhalven na *the Fleet*.

Derwaards gaande, werd hy aangesprooken door eene jonge Vrouw, die hy, op 't eerste aanzien, niet herkende; doch die, by een nader beschouwen, bleek dezelfde te zyn, aan welke hy op den morgen, na het ontdekken van de trouwloosheid zyner Egtgenoote, zulk eene ruime gaave geschonken hadt.

De bloozende ANNA wenschte zich zelve geluk over de gevallige ontmoeting, en onderrigtte den Heer COURLAND, wegens het zorgvuldig onderzoek, 't geen zy na hem gedaan hadt, en de reden waarom; ten slot zeggende, dat zy, overeenkomstig met de bekendmaaking, zich aanboodt om hem onmiddelyk te brengen ter plaatze, waar het Geld, ten zynen gebruike, was weggelegd.

COURLAND stondt versteld over de eenvoudigheid deezer aanspraake, en, verrukt wegens een zo zeldzaam voorbeeld van naauwgezette eerlykheid, vergat hy het welvoeglyke op den openbaaren weg; hy vatte haare beevende hand, met drift, tusschen de zyne, bragt die aan zyn boezem, en betuigde met niet weinig vuurs, dat hy niet alleen zich volkomen herinnerde, haar Banknooten te hebben gegeeven; maar ook het beloop daarvan ten vollen wist; maar, dat zy hem nu overtuigd hadt, dat het door hem verrigtte verre beneden haare verdiensten was; en dat, indien zy nog eenige behoeften hadt, tot welker voldoening de som niet kon toereiken, hy zich gelukkig zou rekenen, in het aantreffen deezer gelegenheid, om kragtdaadiger te zorgen voor haar welweezen.

„ Helaas! myn Heer!" sprak de verwonderde ANNA, door dankbaarheid geheel vermeesterd, en, door een traanenvloed

zich

zich lugt geevende: „ konden wy met voeglykheid een zo
„ groot geschenk aanvaarden: 't geen gy gedaan hebt, is meer
„ dan genoeg, om myne arme Moeder en my, voor altoos ge-
„ lukkig te maaken."

„ Gaa dan heenen, lieve Dogter!" voer hy voort: „ gaa
„ dan heenen tot de gelukkige Moeder, die de genegenheid kan
„ verdienen van eene zo gevoelige en onschuldige Schoonheid;
„ en mogt gy beiden, voor altoos, gelukkig weezen! Goede
„ Hemel! kan misdryf en schuld eene schuilplaats zoeken in
„ wanhoop en zelfmoord, wanneer zich zulke wegen aanbieden
„ tot verzoening en verligting."

Een blos van dankbaarheid verspreidde zich op de wangen van ANNA, en met eene drift, welke alle haare bekoorlykheden te sterker deedt spreeken, boezemde zy de erkentenissen uit, welke het geweld der aandoeningen tot nog wederhouden hadt, en wegens welker uitstellen zy zich begon te beschuldigen, met eene dankbaare angstvalligheid.

De edelmoedige Weldoener zou haar zeker belet hebben, om die snaar te roeren. was zyne aandagt niet zo zeer ingenomen geweest, door de beschouwing van haare Persoon, dat hy als doof werd voor een zo aangelegen onderwerp.

Haare gedaante was teder en fraai; schoon afgepynd door gebrek en droefenisse, was 'er een leevendigheid, eene eenstemmigheid en zagtheid in haare weezenstrekken, zo gelykvormig aan alle, die, ten eenigen tyde, zyne ziel verrukt hadden in de ongelukkige MARIA, dat niemand, die ooit voelde, welke belangneeming ons wordt ingeboezemd, door de gelykvormigheid van een dierbaar afweezende Persoon, zich zal verwonderen over de tederheid, welke in COURLAND's boezem opwelde.

In de daad, onafhangelyk hiervan, was het onmogelyk eene zo bevallige, waarin alles wat eene jeugdige Schoonheid van achttien Jaaren, gepaard met alle aanduiding van eene verhevene Ziel, en opgeluisterd door de leevendigste uitdrukkingen van dankbaarheid en blydschap, zamenliep, te zien, zonder eene deelneeming te voelen, die mogelyk schoonheid, uit jammer gered, alleen kan inboezemen.

COURLAND voer voort met de zuiverste tederheid haar aan te zien, tot dat de blykbaare verlegenheid op 't gelaad van de onschuldige ANNA hem waarschuwde van de onvoegelykheid zyns gedrags. Hy verweet zichzelven, dat hy, onvoorbedagt, de gevoeligheid van onbeschermde kieschheid gewond hadt; maar hy verheugde zich, dat hy, te midden van zyne aanvegtingen, het vermogen behieldt, en den wil, om zulk eene Vrouw van de deerlyke uiterften, wanhoop of schande, te rug te houden.

Men mag vry veronderstellen, dat het hart van onzen Held thans in geen staat was, om nieuwe indrukken van Liefde te ontvangen. Neen, het beeld van zyne beledigde MARIA hieldt zyne geheele ziel bezig; en zyn leed deswegen liet geene plaats

open voor eenig ander voorwerp. Maar hy gevoelde voor de beminnelyke ANNA al de tederheid, welke, (behalven die de Liefde inboezemt,) in een gevoelig hart, kan opgewekt worden.

Hy besloot de Geschiedenis van haare ongelukken uit te vorschen, en den bystand van zyne Vriendschap uit te breiden, tot dat hy haar in een staat gesteld hadt, welke (vergeleeken met de verwagtingen, die zy uit hoofde haarer opvoeding mogt wagten,) haar geen reden van klaagen zou overlaaten over de lotwisselingen des leevens.

Maar bemerkende, welk eene verlegenheid hy haar veroorzaakt hadt, door haar zo lang op te houden, liet hy na, haare gevoeligheid diepere wonden door zyn vraagen te wege te brengen, en een zegen over haar uitspreekende, zeide hy haar vaarwel.

Het schynbaar heenen gaan van COURLAND was, nogthans, alleen een edelmoedig bedrog: want hy volgde de beminnelyke ANNA op eenigen afstand, en zag haar de poort der Gevangenisse in *the Fleet* intreeden. Zo ras zy binnen de deur was, vloog zy met een hart vol vreugde na haare kwynende Moeder, die, uitgenomen den dag van COURLANDS edelmoedige gifte, in langen tyd geen gelaad gezien hadt met een lach, of eene stemme gehoord, die geen smert aanduidde.

COURLAND deedt eenige navraag by den Deurwagter wegens de ingetreede jonge Dogter; doch kreeg alleen tot bescheid, dat zy kwam om haare Moeder te bezoeken, die wegens schuld gevangen zat. —— Dit was hem onvoldoende. Doch gezien hebbende, dat, by haar binnen treeden, een Jongeling byzonder kennis van haar nam, ging hy in de Gevangenis, in hoope dat deeze hem eenig nader bescheid zou geeven. „ Myn Heer " sprak de Jongeling, vry driftig, en hem met een ergdenkend oog aanziende, „ indien gy een van die geenen zyt, die loeren op, „ van vrienden ontblootte, Schoonheid, in het gewaad der behoefte gekleed, om die ten prooi te maaken van beginzellooze „ drift, moogt gy wel vertrekken, uw tyd en moeite spaaren; „ de beminnelyke ANNA, schoon ongelukkig, is deugdzaam, en „ zal geene ontheffing van verdriet koopen ten koste van haare „ onschuld."

„ Jongeling!" hervatte de edelmoedige COURLAND, „ ik bewonder uwe drift. Dezelve strekt ten blyke van de goedheid van „ uw eigen hart; terwyl ze teffens my te meer deels doet neemen in den toestand van haar, die gy zo zeer pryst. Maar „ wees verzekerd, omtrent my tast gy deerlyk mis. Ik wilde „ de Beschermer weezen der ongelukkige, geenzins de Bederver „ der deugdzaame. Ik ben niet laag genoeg van ziel, om de „ laagste belediging aan te doen, onder het masker van edelmoedheid, of de elenden van myne Medeschepzelen tot de ongewillige onderpanden van snoode drift te maaken."

„ Ver-

„ Verschoon my, myn Heer," sprak de Jongeling, „ maar „ de Verdervers der onschuld zyn zo veelen in getal, en de Be„ tooners van Edelmoedigheid zo weinig, dat gy u niet moet ver„ wonderen, dat de drift, in uwe naspeuring doorstraalende, ag„ terdogt verwekte."

COURLAND verzekerde hem, dat hy zich in 't minst niet beledigd rekende, en beloofde hem dat hy van de waarheid zyner betuiging zou overtuigd worden, en herhaalde daarop zyn verzoek, om hem alle de onderrigting, welke hy kon, te geeven wegens het voorwerp zyner naavraage.

Waarop de Jongeling de Geschiedenis van ANNA in deezer voege voordroeg. —— „ Die beminnelyke jonge Dogter is het éénig Kind van eene Vrouwe, zo beminnens- en agtenswaardig, als zy zelve. —— De Wereld, gelyk gy weet, myn Heer, is berispziek, en ik heb gehoord, dat de Moeder nooit getrouwd geweest is. Dit zy zo 't wil. Zy is het voorwerp van de Liefde en 't medelyden van elk in 't huis; en, indien het geen men zegt, waar is, levert zy een spreekend bewys op, dat de Mannen laag kunnen weezen jegens de zodanige, die niets dan Liefde en Bewondering verdienen."

„ Dit is waarheid, dit is waarheid," viel COURLAND hem met een zugt in de reden, „ ik weet dat zulks mogelyk is. Doch vaar voort."

„ Omtrent twee maanden geleden werd de Moeder door een medogenloozen Schuldeischer hier geplaatst. Zy en haare Dogter hadden lang met moeite de kost gewonnen met de naald. Door de schaarsheid van dit inkomen, en eene langduurige ziekte der Moeder geraakte zy buiten staat, om haar huishuur te betaalen, en werd om die kleinigheid in deeze Gevangenis gezet. In deezen ellendigen toestand wilde de tederhartige ANNA niet afgescheiden leeven van de Beschermster haarer tedere jeugd. Zy nam haare verblyfplaats by haare Moeder, en, uit werken gaande, bragt zy bestendig het verdiende schraale loon van haar vlyt in dit elendig verblyf. Maar, met eene welvoegelyke gevoeligheid zich verzet hebbende tegen een Winkelier, die een aanslag deedt op haare onschuld, werd zy, omtrent drie weeken geleden, van het werk voor den Winkel beroofd.

„ Dit nieuwe ongeluk verborg zy voor haare Moeder, en zogt te vergeefsch elders werk. Zy bleef, nogthans, geregeld uitgaan, onder voorwendzel van te werken; maar, in de daad, om zich, van tyd tot tyd, te ontdoen, van alles wat zy met voeglykheid van haare kleederen kon missen. —— Maar eindlyk geraakte alles voort. —— In drie dagen hadt de edelmoedige ANNA naauwlyks een stuk eeten geproefd: 't geen van het laatst verkogte kwam, schikte zy tot onderhoud van haare kwynende Moeder, die zy in het denkbeeld bragt, dat de goedheid van den Heer voor wien zy werkte, in haar Leevensönderhoud voorzien hadt. —— Eenige dagen geleden schiep ik hoope, dat haare elenden tot een einde zouden weezen; want een Vreemdeling, wiens

edelmoedig hart gevoelig was voor lydende Deugd, en die de middelen, waarmede de Hemel hem begiftigd hadt, besteedde, om de elenden te verligten van de arme ANNA, door eene ruime gifte. Maar de verregaande kieschheid van beiden wilde, op een nader bedenken, niet gehengen, zich die gift toe te eigenen; zy hebben daarom allen mogelyk onderzoek gedaan na den Schenker en diens Familie; en met de uiterste moeite hebben zy zich laaten overreeden, om een klein gedeelte daarvan te gebruiken, genoegzaam, om haar voor volstrekt gebrek te bewaaren."

Hun, die ooit het vermaak kenden van in 't verborgen eene edelmoedige daad te doen, en onbekend te luisteren na den ongezogten lof, die hunne goeddaadigheid bekroonde, behoeft niet gezegd te worden, met welke aandoeninge COURLAND die lofspraak vernam uit de driftige MASON, wiens toejuiching even ongezogt als onverwagt was.

„Dit, myn Heer," voer de Jongeling voort, „is al de onderrigting, welke ik u kan geeven. — Staa my nu toe, u in het elendig verblyf in te leiden, waar tedere genegenheid zich vereenigt met hooplooze elende, om het hart tot medelyden te vermurwen, en mogt de Magt, die goeddaadigheid beloont, uw hart voor voorbeeldlyke Edelmoedigheid openen. —— Schoon de milde hand, die myne ANNA eene vreemdelinge maakt in dit akelig verblyf, de minste straal van hoope doet verdwynen voor de hooplooze MASON!"

„MASON! MASON!" hernam COURLAND, hem sterk aanziende, „gy gelykt zeer veel op iemand, de jaaren uitgezonderd, van „dien naam, op wien ik, verscheide jaaren geleden, een ingewik„keld vertrouwen stelde. Heette uw Vader niet JACOB?"

„Ja myn Heer! hy woonde by den braaven Heer COURLAND „als Rentmeester."

„Ging hy, eenige Jaaren geleden, niet na de *Oost-Indiën?*"

„Dit deedt hy, en kwam nooit weder. Schoon zyn Zoon, „want ik moet de waarheid spreeken, geloof ik, dat de Hemel, „geregte wraak van misdryven neemende, hem een ontydigen „dood heeft doen sterven."

„Wat meent gy?" hernam COURLAND.

„Myn Heer!" voer MASON voort, „eer zyn jonge Heer „COURLAND trouwde, zondt hy, door handen van myn Vader, „een brief aan een jonge Juffrouw op 't land, met welke hy „in eene tedere verbintenis leefde. Myn Vader hadt de nieuws„gierigheid, om den brief te openen, en vondt 'er Banknoo„ten in, ter waarde van vyftien honderd Ponden Sterling. „Myn Vader, schoon men niets van hem vermoedde, was „nooit zeer naauw gezet geweest in zyn Rentmeesterschap: „en dit was eene verzoeking, die hy althans niet kon weder„staan. Hy verdigtte, derhalven, een anderen brief, in wel„ken hy een Banknoot van twintig Ponden sloot, haar gelas„ten-

„ tende af te laaten van alle verdere briefwisseling: dewyl de
„ verbintenis, in welke hy stondt te treeden (schryvende in den
„ Persoon van den Heer COURLAND), alle vertoon van gemeen-
„ schap voor hem onvoegelyk zou maaken, en haar nadeelig
„ voor dien goeden naam, welken zy, met eenige omzigtigheid
„ te werk gaande, nog eenigermaate kon behouden."

„ Myn GOD!" riep de ontroerde COURLAND uit, „ dit was
„ dan de oorzaak van zyn voorgewend ongenoegen en schie-
„ lyk vertrek: ô Schurk, ô Schurk! —— Doch zeg my, wat
„ 'er wierd van de dubbel beledigde MARIA? waar is zy? wat
„ deedt zy op het ontwangen van deezen wreeden Brief? ——
„ ô MARIA! zyn dan allen van onze Sexe in eene verbintenis
„ van snoodheid tegen u getreeden!"

De jonge MASON stondt geheel versteld. Hy vermoedde, met wien hy sprak; doch kon geen het minste berigt wegens die ongelukkige geeven. Ten tyde van zyns Vaders vertrek was hy slegts vier jaaren oud, en van de evengemelde omstandigheden was hy eerst, omtrent vyf jaaren geleden, onderrigt geworden; wanneer eene oude Bloedverwante, aan wier bezorging hy hem overgelaaten hadt, dit op haar doodbedde hem verhaalde, met daarby gevoegde waarschuwing, dat hy uit het lot zyns Vaders moest leeren, de Deugd aan te kleeven, en te vreezen voor de wraak, die altoos den Booswigten over 't hoofd hangt. De ongelukkige Jongeling was bykans zo wreed behandeld door zyn beginzelloozen Vader, als de rampzalige MARIA. Eene kleine som hadt hy agter gelaaten tot zyne opvoeding, welke de oude Vrouw daaraan besteedde, zonder ooit iets verder te ontvangen.

COURLAND wandelde, eene geruime wyle, voor- en agterwaards in de hevigste gemoedsbeweeging. —— „ Genadige Hemel!" riep hy uit, „ tot welke elenden is zy verweezen!
„ Waar zal ik haar zoeken? —— Waar zal ik haar vinden? ——
„ Doch zy is niet meer! —— Verzaakt, door die haar beminde, —— verraaden! —— verlaaten! —— Hartzeer! Behoefte! Zelfsverwyt! ô Welk een opeenstapeling! te zwaar voor
„ haar, om te draagen —— Vrugtlooze herinnering!"

Hier hieldt hy voor eenigen tyd op. Eindelyk, oogen vol traanen ten Hemel slaande, boezemde hy uit: —— „ Dierbaare,
„ afgescheide Geest —— slaa een oog op de arme — door op-
„ regte boete van berouw hebbende Aandoenlykheid, en, in-
„ dien gy kunt —— vergeef." —— Zo spreekende, greep hy den arm van MASON, en verzogt hem by ANNA te brengen.

MASON gehoorzaamde gereed, en geleidde den weldaadigen Boezeling na het verblyf van ——

Wie? —— Och! welke waren de aandoeningen van COURLAND, toen hy het schoone voorwerp zyner goedheid met eene tedere bezorgdheid zag leunen over de overblyffels van die Schoonheid, die eerst zyn hart overweldigd hadt, welke de tyd nooit

nooit uit zyne verbeelding kon wisfchen, en die de onlangs geledene verongelykingen al den voorgaanden invloed weder gaf. Hy ftondt als een Standbeeld, en kon in 't eerst zyne oogen niet gelooven.

„ O, myne waarde Moeder," fprak de ontzette ANNA, „ zie „ onzen edelmoedigen Weldoener!"

De Moeder rees beevende overeinde, om hem te bedanken. Maar op 't oogenblik dat zy zyn gelaad aanfchouwde, fchreeuwde zy, COURLAND! en zeeg in haar ftoel neder.

„ Genadige Hemel!" riep hy, voorwaards ftappende, „ 't is — „ 't is — myne beledigde, lieve, MARIA! —— en de geredde „ jonge Maagd is myn Kind!" —— Hy drukte ze beurtlings aan zyn boezem; haar befproeiende met traanen van toegenegenheid; terwyl zy, met gelyke tederheid, zyne omhelzingen beantwoordden.

MASON's hart nam te veel deel in dit alles, om al het ontroerende deezer gebeurtenisfe niet te gevoelen. Hy ftondt fpraakeloos beweegloos, opgetoogen, en ftortte traanen van medegevoeligheid.

Zo ras de eerfte vervoeringen van verbaasdheid en blydfchap eenigzins bedaard waren, verhaalde MARIA (op het aanftaan van COURLAND,) de onderfcheide tooneelen van behoefte, welke zy hadt moeten doorgaan met haare Dogter, van welke zy zwanger was ten tyde, dat haar Minnaar haar verliet; en in wier lof zy uitweidde met al de welfpreekenheid eener tederhartige Moeder. COURLAND hoorde dit met verrukking. —— Uit het laatfte gedeelte des verhaals bleek, dat de jonge MASON en ANNA eene hartlyke genegenheid voor elkander in dit verblyf hadden opgevat.

COURLAND's eerfte zorg was (naa zyne MARIA en Dogter uit de Jammerlyke Gevangenis verlost te hebben,) een naauwkeurig onderzoek te doen na de gefchiedenis, en het character van den Jongeling.

Het bleek, by onderzoek, dat zyne ongelukken in geenen deele moesten toegefchreeven worden aan ondeugd of verkwisting; en daar de edelmoedige Vader de niets beduidende onderfcheidingen van Geboorte en Rykdom, als zy tegen Deugd en Verftand overftaan, verfmaadde, gaf hy niet alleen zyne toeftemming aan de vereeniging der twee Gelieven; maar gaf hun ook, op den dag huns Huwelyks, een goed gedeelte van zyne middelen, „ op dat hy, (om zyne eigene uitdrukking te bezigen,) het vermaak mogt hebben, om zyne Kinderen by zyn leeven geluk- „ kig te zien."

In dien tusfchentyd was hy niet onoplettend op de zaaken, die hemzelven meer onmiddelyk betroffen. Hy verzuimde niets, 't geen kon ftrekken, om eene Echtfcheiding van zyne trouwlooze Echtgenoote te bewerken; en door den byftand van zyn Vriend ELPHINSTON, (wiens betrekkingen, zo wel als de zyne, zeer uitgeftrekt waren,) bereikte hy welhaast zyn oogmerk.

Zich

Zich dus ontslaagen hebbende van eene Verbintenisse, die hem altoos moeilyk gevallen hadt, marde hy niet, om de inspraaken van zyn hart te volgen, door zich in den heiligen Echt te verbinden met het eerste Voorwerp zyner Liefde.

Beide de Huwelyken zyn gezegend geweest met Kinderen, de Panden van wederzydsche Toegenegenheid; en de twee Familiën blyven dat geluk genieten, 't welk Deugd en wederzydsche Genegenheid alleen kunnen verwagten in den Echtenstaat.

DE WINTER.

Weldoende Winter! schoon me uw strengheid schaars bekoort,
Leert gy my 't Albestuur, met blyde toonen, roemen;
Keer vry, op uwe beurt, van 't eeuwig koude Noord:
Ik blyf u 't mild geschenk der hoogste Wysheid noemen.

MOENS.

Zo komt dan de trillende *Winter* den geschakeerden Jaarkring voltooijen —— hy komt droef en norsch. Verzeld van donkere Wolken en dikke Nevelen, met sombere stappen aan. Dan —— het zyn echter deeze, die myne Ziele tot plegtige gedagten, en —— hemelsche overdenkingen, opheffen; ja, welkom zyt gy my, die ons heilzaamste nut, met kille handen, schenkt, en —— beschouwden wy weleer, de bekoorlykheden der *Lente*, wanneer de blonde Mey zich cierde, met jeugdig groen en frissche Lentekransfen: —— de aangenaame *Zomer* en deszelfs uitwerkselen, —— de bedaagde *Herfst*, met haare frissche Winden en koele Schaduwen! Dat wy dan beproeven, om eindelyk de *Winter*, en alle deszelfs aanbiddenswaardige nuttigheden, insgelyks te beschouwen, op dat wy daardoor mogten opgeleid worden tot dankbaare aanbidding en grootmaking van Hem, wiens Grootheid, Wysheid en Magt, ontzag verwekt door de gantsche onafmeetbaare Schepping!

Nu schynt Natuur te kwynen, ter Winterslaap gereed te zyn, —— de Zon thans na de uitersten van 't Heelal overhellende, breid nu even den korten dag over de Waereld uit, en schiet zyne schuinsche straalen door de dikke lugt neder, terwyl zyne verflaauwde schyf, van graauwe Wolken omgeeven, zeer schielyk weder ondergaat, om —— de kwyneude Waereld in een langen nacht te dompelen. De sluimerende eenzaamheid bewoont, en Woud en Velden, — de werkzaamheid verstyft, en —— het vaale doodskleed spreid zich over het Aardryk uit; zo valt de *Winter*, met eenen sterk

drukkenden last, op 't Aardryk neder, —— hoe verwonderenswaardig is hier weder de Natuur met alle haare veranderingen! den vorigen avond zag men haar eenvoudig en zonder cieraaden; maar thans heeft een dikke *Rym* allerwegen haare fraaiheden uitgestort, —— de vachten van het Schaap zyn geheel en al ruig gemaakt, en de lokken van den Reiziger, als ineen gekroest; de Wanden, en de gantsche grond, schynen als bestrooid met zilver! Dan —— nu zwerft de strenge Vorst op barre Noorderstormen. Nu komen de dikke Wolken aan, zy rollen, zwaar weegende, haaren blanken wollen last voort, en —— de witte —— de nuttige, Sneeuw daalt in de stille lugt, na beneden; welk eene heerlyke verwonderingwekkende vertooning! nergens is eenig onderscheid van coleur, alle de Velden zyn in Winterpracht getooid, alles schittert van het heerlykste wit: de bosschen buigen haare gryze kruinen nederwaarts, en, men ziet geen onderscheid tusschen de gronden, tot den Ploeg geschikt, en die —— welken tot groene Velden bewaard worden; alles ligt bewaard, onder de kostelyke Sneeuw, en geeft zulk een sterk weerkaatsend ligt, ook in zyne gevolgen tot heerlyke einden dienende: ô! Hoe verbaazende zyn de Werken van den Grooten, den Aanbiddenswaardigen Schepper, en —— hoe wonderbaarlyk verscheiden. Hoe buigzaam en gedwee is de Natuur onder zyne vormende Hand! Op zyn bevel neemt dezelfde stof verschillende gedaanten aan, en wordt in eene oneindige menigte van beeldtenissen hervormd: op het wenken van zynen Wil, wordt dezelfde hoofdstof, in ruigen *Rym* als eene fyne assche, op de aarde gestrooid, of —— als een digt vlokkig dons over de wyde vlakte heen gespreid: dan —— hoe heerlyk, hoe nuttig, is de nedergevallene Sneeuw, die, door zyne schittering, de staarende oogen doet pinken! Welk eene koude zy ook mag aanvoeren, zy schenkt ons echter het heilzaamste nut: levert een warm Dekkleed voor het Veldgewas; beschut het voor de nypende Vorst, en koestert zyne groeiende Werkzaamheid; zy blyft voor een wyle liggen, om haare beveiligende hoede te werk te stellen, en haaren kweekenden invloed te oefenen, en —— wanneer het tydstip daar is, dat de straalen der leevenwekkende Zon het zelve doen versmelten, dan strekt het vocht tot heerlyke einden, daar het ontbindende Salpeter in de aderen der aarde indringt terwyl het de vooren; met dat groeizaame leeven vervult, welk zich in den bloessem van de *Lente* zal openbaaren, en —— in de vruchten van den *Herfst* doen rypen.

En, beschouwen wy de heldere en blinkende dagen, van den vriezenden *Winter*, welke den Dampkring in een nuttig evenwigt houdt, daar door zynen adem de Zaaden der besmettingen worden weggevaagd: en —— de vaalgevlerkte Pest, al vroeg, in haare geboorte wordt gesmoord: —— de heldere zuivere

lugt

kagt verlevendigt onze lichaamen; geeft ons nieuwe kragten — voed, en, vervlugt onze bloedbollen, —— verfynt onze geesten, —— dringt met eene leevendige ſnelheid in dezelven, en zich een weg door de Zenuwen, welken hy verſterkt, heen baanende, nadert hy het brein, dat volkonſtige verblyf onzer edele Ziel. —— De gantſche geſchapene Natuur gevoelt de leevendigmaakende kragt des doordringenden *Winters*. —— De aarde en derzelver Plantgewasſen verzamelen, hunne kragten voor het volgende Jaar byeen; de zuiverſte en helderſte Rivieren vertoonen in hun diep een doorſchynenden ſpiegel, en murmelen, hoe langs hoe doffer, na maate zy, door de ſtremmende koude in hun loop beteugeld en vastgehouden worden.

O! *Wintervorst*, met uwe aanbiddlyke wonderen! vanwaar komen uwe ſcherpe ſchatten voort! vanwaar dat geheim vermogen! 't welk zyn bewind over alles uitbreid! en —— waaraan het fynſte en geestigſte vogt zelve niet kan ontſnappen! immers beſtaat uwe verwonderenswaardige kragt in millioenen van Zoutdeeltjes, die met onzigtbaare hoeken en punten in de wateren der aarde, ja, allerwegen, door land en lugt, doordringen, en zich met die alle vereenigen.

Wanneer de ſtille avond genaderd is, en een einde aan den kortſtondigen dag gemaakt heeft, wanneer het onbewolkte uitſpanſel met zyn helderst blaauw vercierd is, en het tallooze getal van ſtarren, met eenen ongemeenen luister aan het heerlyk lugtgewest ſchitteren! dan ſtort de Vorst haaren doordringenden invloed allerwegen uit; zo dat wy, by onze ontwaaking, als de morgenſtond zyne oogen opent, de gantſche natuur als veranderd zien een harde korst bedekt het ondiepe moeras, en —— de rivier weifelt in haaren loop, tot dat zy, door haaren ſtroom de glaze korst gebroken hebbende, voor een korten poos weder voortſnelt; doch eindelyk, door de vermeerderde koude, vastgekerend wordt, en in haaren nieuwen kerker moet blyven, —— een allerkonſtigst vlies bedekt de glasraamen onzer wooningen, daar zonderlinge vertooningen op te voorſchyn komen, en allerkunſtigſte beeldtenisſen als uitzwellen, de vrugtbaare akkers, worden als yzer, en —— de vogtige weiden als marmer. Alle de vloeibaare paden zyn thans eenen vasten weg voor de voeten geworden: en, daar nog korts te vooren 't geſchubde Vee als in menigte heenen zwom, daar wandelt nu de Mensch gerustelyk heenen.

Welk een aantal byzonderheden, in den voor ons zo nuttigen *Winter*; dan —— het is niet alleen de *Winter*, neen, alle de Saizoenen. Het is God, die, op zynen tyd, *de Hemelen met Wolken bedekt*, *die voor de aarde regen bereid*, *die het gras op de bergen doet uitſpruiten!*

Het is God, die, op zynen tyd, *ons verzadigt met het vette der tarwe!*

Het

Het is God, die, op zynen tyd, *Sneeuw geeft als Wolle, den Rym strooit als asche, het Ys heenen werpt als stukken.* Looft dan, met waare erkentenis, zyne groote, zyne verhevene, Werken: daar zyne wonderlyke Kragt door Hemel en Aarde is verspreid.

O! Gy groote en eenige oorsprong der Natuur, wiens Almagtige en onvermoeide Vingeren de Jaargetyden wentelen en bestieren: hoe vermogende, hoe gedugt, —— hoe heerlyk, hoe majestieus zyn uwe groote werken, die gy alle met Wysheid hebt gemaakt; met welk eene aangenaame aandoening doordringen zy onze ziele, die, met verbaasdheid en verwondering, uwe onbegrypelyke wonderen beschouwd, —— wonderen, enkel tot ons nut, en ter bevordering van ons geluk en genoegen verördend!

Mogten onze beschouwingen der Saizoenen waarlyk heilzaam zyn, dan zal ieder stap, dien wy, in het toekomende, door Gods heerlyke Schepping zullen doen, niet alleen des te leerryker, maar ook des te bekoorlyker, voor onzen geest zyn.

J. D. V.

22 *December.*

ANECDOTE.

De Hekeldichter BOILEAU hadt, eer hy tot Lid van de *Fransche Academie* werd aangenomen, omtrent dit Letterkundig Genootschap, zich op deeze schampere wyze uitgelaaten: „ Indien deeze Heeren een Zinnebeeld en Spreuk wilden hebben, op hun pasfende; men hadt flegts een aantal Aapen te „ schilderen, die zich in een bron spiegelden, met dit Randschrift: SIBI PULCHRI, dat is, FRAAI IN HUN EIGEN OOGEN."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN GAL. III: vs. 15—20.

Ik vind, in de gewoone Verklaaringen van deeze plaats veele zwaarigheden. Alle de Uitleggers, die dezelve hebben zoeken op te helderen, komen, zo veel my bewust is, daarin overeen, dat Paulus hier het Woord Zaad op Christus toepast, en wel op den Persoon des Verlossers zelve. —— Zelf Grotius en meer andere Uitleggeren van laater dagen, zelf van den tegenwoordigen tyd, bepaalen zich hier by den Persoon des Verlossers. —— Dan hier ontstaat eene groote zwaarigheid; „ hoe kan Paulus uit een woord, dat altoos meer dan „ één Persoon in zich bevat (*), een bewys ontleenen, „ ten betooge dat de Schryver niet meer dan één bepaald Persoon bedoeld hebbe." —— Het woord Zaad wordt altoos gebezigd van de geheele Nakomelingschap, en die bevatte meer dan één Persoon in zich —— in dit geval wordt dit woord nooit van een enkel Persoon uit de Nakomelingschap verstaan. —— Hieronimus gevoelde die zwaarigheid alrede, en hakte, uit dien hoofde, dien knoop door, met te zeggen, „ dat Paulus zich „ hier slechts van deeze gelykenis bediend had by de „ botte en onbeschaafde Galatiers, maar daarom ter „ waarschuwing vóor den verstandigen Leezer 'er terstond „ byvoegt, ik spreek naar de vatbaarheid van menschen, „ (κατα ανθρωπον λεγως vs. 15)." Eene uitvlucht, die, zo het my voorkomt, weinig betekent, en den Apostel veeleer oneer aandoet.

Ik meen dat deeze geheele zwaarigheid vervallen moet; wanneer men slechts eenen anderen weg inslaat, en door de Christus niet den Persoon des Verlossers, maar het geheele Lichaam der Christenen, zo als het in Christus, als het hoofd der Kerke, vereenigd is, verstaa. —— Zo wordt dit woord gebruikt: 1 Cor. XII: 12, waar deeze be-

(*) Collectivum.

betekenis, naar ons oordeel, zo duidelyk is, dat 'er geen den minsten twyfel overblyft. —— 't Komt 'er dus op aan, of deeze betekenis hier ter plaatse kan gelden, uit hoofde van het redenbeleid des Apostels, en wat zou ons dan verhinderen om deeze Verklaaring aan te neemen.

Apostel Paulus yvert hier tegen de Voorstanders van het Mosaisch Verbond en van de Wet; deeze wilden dezelve niet alleen in de Christen-Kerk invoeren, en ook de Christenen uit de Heidenen daarmede belasten, maar daar en boven beweerden zy, dat de Jooden, uit kracht van dit Verbond en die Wet, en om dat zy Kinderen en Nazaaten van Abraham waren, ook byzondere Voorrechten, boven de Heidenen, zelf onder het Euangelie, moesten bezitten. Paulus kant zich hier tegen — alle Voorrechten, die zy bezaten, hadden zy alleen aan het Euangelie te danken, en Jooden en Heidenen hadden 'er het zelfde recht op. —— Abraham zelve, die man, die by den Jood zo veel gold, moet hem ten bewys strekken, vs. 6. — alle geloovigen, 't zy Jooden of Heidenen, waren de waare echte Kinderen van Abraham — uit dien hoofde wierden zy op denzelfden voet beweldaadigd, namelyk niet door de Wet, maar door middel van het Geloof. —— De Wet bedreigde wel straf, maar beloofde geene belooning, dan alleen by eene volmaakte en naauwkeurige gehoorzaamheid; zodanig eene gehoorzaamheid hadt geene plaats gegreepen; uit dien hoofde moest de Jood voor straffen vreezen. Christus, hoe onschuldig, was intusschen een vloek geworden d. i. als een misdaadige veroordeeld, en daardoor hadt hy ons (nam. de Jooden) verlost van de straf der Wet door zynen Kruisdood (*). Daardoor was dan het Sinaïtisch Verbond vernietigd, en met het zelve de Wet, en dus verviel ook het geheele onderscheid tusschen Jood en Heiden. Dit geschiedde, op dat de Zegen, aan Abraham beloofd, niet alleen by het Joodsche Volk bepaald zou blyven, maar ook tot de heidensche Waereld zich zou uitstrekken; dus, dat Jooden en Heidenen, door de geloovige aanneeming van een en het zelfde Euangelie, in één lichaam gebragt, en dezelfde Voorrechten erlangen zouden, *vs.* 10—14. vergelyk *vs.* 28. — Wanneer Paulus nu hier op laat volgen, dat die zegeningen

(*) Zie dit fraai betoogd door den schranderen HESS, in zyn voortreffelyk Werk over Gods Koningryk, het IIde Deel.

gen *aan Abraham en zynen Zaade*, als aan *één Lichaam*, en niet *aan Abraham en zynen Zaade* als aan *veelen*, of als aan onderscheiden en verdeelden toegezegt waren, hoe schoon strookte dit dan met het voorgaande?

Men lette hier tevens byzonder op die uitdrukking, *vs.* 16. *Nu zo zyn de beloften aan Abraham en zynen Zaade gesprooken.* Hier wordt van beloften gewaagd, die ouldtyds aan Abraham en zyn Zaad naa hem gedaan zyn. Worden nu hier zegeningen bedoeld, die aan Christus toegezegd zyn? of zegeningen, die, raakende den Messias, aan Abraham toegezegd wierden? Ik meen het laatste. — En volgt hier uit dan niet zonneklaar, dat dit Zaad niet de Christus zelve zyn kan. Te meer, daar uit het 29 vers wel ten allerduidelykften blykt, dat Paulus hier, door het Zaad, geene andere dan de Christenen bedoelt. Zy, *die in Christus gedoopt waren, en dus Christus hadden aangedaan* d. i. den Christelyken Godsdienst omhelsd hadden *vs.* 27, *die zonder onderscheid van Jood of Heiden alle een in Christus waren vs.* 28, deeze worden *vs.* 29, met ronde woorden *het Zaad van Abraham* genoemd, waarom zy dan ook *vs.* 7, *Abrahams Kinderen* heetten, en *vs.* 8, 9, de belofte aan Abraham gedaan, *in u zullen alle Volken gezegend worden*, betrekkelyk gemaakt wordt tot *alle die uit het geloove*, d. i. die Christenen zyn, *als wordende gezegend met den geloovigen Abraham.*

En nu zullen wy het vervolg nog eens inzien. Ook dit ontfangt zeer veel licht uit deeze Verklaaring. Vooral vervalt de moeilykheid van het 19 en 20 vers.

De Jood zeide „ de Wet bepaalt de zegeningen aan de „ Jooden die de Wet houden, als het wezenlyke Zaad van „ Abraham; dus kunnen die geene, die de Wet niet houden, daaraan geen deel hebben." —— Paulus ontkent de kracht van dit bewys. —— *Eene belofte*, (*) zegt hy *vs.* 17, 18, *te vooren van God gegeeven, met betrekking tot de Christenen, kan nooit door de Wet, die vierhonderd dertig Jaaren* (†) *daarnaa inkomt, krachteloos gemaakt worden*, zo

(*) Het woord διαθηκη in de gewoone Overzetting, door *verbond* vertaald, neem ik hier, in overeenstemming met het Hebreeuwsch ברית, voor belofte, die, by een verbond altoos plaats hebbende, meermaalen in 't byzonder bedoeld wordt; zie *Ps.* LXXIV: 20. LXXVIII. 37. — Deeze Vertaaling wordt gewettigd door het voorgaande vers.

(†) Het geschil over den tyd dien Israël in Egypten doorbragt,

zo dat zy geheel zoude te niete gedaan worden. Hangt dit geluk (*) *van de Wet af, dan is de gelukzaligheid geen gevolg meer van de belofte: en evenwel deeze toezeggingen zyn aan Abraham goedgunstiglyk gedaan.* —— Hier toont hy duidelyk, dat eene belofte, reeds zo lang vóór de Wet, met betrekking tot de Christenen, gegeeven, nooit afhangelyk van de Wet kan zyn. „ *Maar*" zou hier de Jood vraagen „ *tot wat einde was dan de Wet?*" Het antwoord is, *om der ongerechtigheden wille*, om de zedenloosheid en ruwheid van Israël te beteugelen, is zy, als 't ware, tusschen in gekomen *tot dien tyd toe dat het Zaad* (namelyk de Christenen) *zou gekomen zyn aan het welk de belofte gedaan was.* Israël was niet vatbaar voor dat volle genot van zaligheid, en was daarom aan de Wet als den Tuchtmeester onderworpen; eerst toen de volheid des tyds gekomen was, waarin de kindsheid als 't ware wierd afgelegd, was het menschdom voor zulk eene bedeeling geschikt. Te vooren waren zy onvatbaarer: en daarom *wierd hun de Wet van God gegeeven in tegenwoordigheid van de Engelen* (†) *door den dienst van den Middelaar.*

bragt, kan ik hier niet aanroeren. Paulus volgt hier het gewoone denkbeeld der Jooden, en dus beslist deeze plaats niet.

(*) Het Griekfche woord κληρονομια a κληρονομειν *ex usu Hebr. consequi s. possidere*, betekent eene bezitting een eigendom. Het wordt doorgaans gebruikt om aan te duiden de bezitting van Palestina, en de genieting van de gelukzaligheid, die daar gesmaakt zou worden. Dit wordt vervolgens overgebragt op de gelukzaligheden, die 'er in Messias Ryk door den Israëller zou gesmaakt worden, die hy als zyn eigendom als eene erfbezitting aanzag. *Deut.* IV: 20, 21. *Ps.* XXXVII: 18. *Jes.* LIV: 17. *Hand.* XX: 32.

(†) In het Grieksch staat διαταγεις δι' αγγελων. — Het woord διατασσειν wordt altoos gebruikt van Wetgeevers. Zie *Philo de Mund. Opif. in init.* en *Hand.* XVIII: 2. Hiervan hangt nu de Vertaaling van de woorden δι' αγγελων volstrekt af. Glassius, (*in Philol. S. L.* 1. *Tract.* 6. *c.* 13. *n.* 4. *p.* 467. *ex rec. Dathii*) vertaald —— *inter angelos*, in tegenwoordigheid van de Engelen; andere willen het liever vertaalen, *door den dienst der Engelen.* —— Maar wat betekent dan het volgende, εν χειρι μεσιτου? —— Ik omhels uit dien hoofde het eerst gevoelen, dat hier de tegenwoordigheid der Engelen wordt te kennen ge-

gev-

laar (*). Deeze Middelaar ſtrekte tot een openbaar bewys, dat de Wet geen den minſten invloed kon hebben op de Christenen. Zou de Wet voor hun van eene verbindende kracht zyn, dan moest de Middelaar ook de Middelaar van dat eene Zaad zyn, het welk hy verklaard hadt de Christenen te zyn. Maar neen, *die Middelaar was niet* [Middelaar] *van* [dat] *ééne* [Zaad]. Dus hadt ook de Wet geene betrekking tot hun. Maar was de belofte aan Abraham gedaan, wel tot hun betrekkelyk? —— Ja, gewisſelyk! want die *God*, die aan Abraham die belofte hadt gegeeven, *was* ſlechts *één*, en dezelfde die aan Israël de Wet hadt gegeeven. —— Hy ſtond dus tot allen niet alleen in dezelfde betrekking van Opperheer, maar kon ook nooit door de Wet, die Hy naderhand gaf, de belofte, te vooren aan Abraham gedaan, te niete doen.

Ik meen dat door deeze Verklaaring veele zwaarigheden uit den weg geruimd worden, die zich anders in deeze 5 verſen opdoen, waarom ik het niet ondienſtig geacht heb, deeze Verklaaring ter proeve gemeen te maaken. —— Ook dit weinige ſtrekke ter bevordering van gezuiverde kennis der waarheid.

geeven. Zie *Krebs in l.*, en zo wordt διὰ met de Genitivus in dien zelfden zin gebezigd. 2 *Tim.* II: 2.

(*) Dat men ἐν χειρὶ μεσίτου niet moet vertaalen in de handen van den Middelaar, maar door den dienst van den Middelaar, daaraan zal wel niemand twyfelen. *Levit.* VIII: 36. *Joſ.* XIV: 2. XXII: 9. De Middelaar is hier niemand anders dan Moſes. Hoewel hy oudtyds dien naam niet droeg, wordt hy ons echter wat het wezen der zaak betreft, alzo beſchreven by *Deut.* V: 5.

P. B. *V. D. M.*

VERHANDELING OVER DEN DOLLEN-HONDS BEET.

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandsche Letter-oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Offchoon 'er reeds in een Nieuwspapier melding ge-
„ maakt is van het *Hulpmiddel* van den Poolsch
„ Koninglyken Lyfartz, den Heer CHRISTIAN JACOB DE
„ MONETA, *tegens den zo doodelyken Dollen-Honds Beet*, en
„ het nogthans te vreezen is, dat misschien *eenige*, en
„ mooglyk *veele*, het vermogen daarvan zullen in twyfel
„ trekken, en aldus hetzelve verwaarloozen; zo neem
„ ik, op aanraaden van de Heeren Dr. HOPMAN en J. VAN
„ DER HAAR, de vryheid een omstandiger verhaal daar
„ van, uit de *Medicinisch-Chirurgische Zeitung van den*
„ 16 *December* 1790, *No.* 100. mede te deelen; verzekerd
„ zynde, dat, wanneer het in uw *Mengelwerk* geplaatst
„ mag worden, hetzelve meerder vertrouwen verwekken
„ zal." In die hoop noem ik my

MYNE HEEREN!

UWE. D. W. Dienaar

's Bosch J. D. M. CLEVE,

den 31 January 1792. *Apothecar van 't Groot Gasthuis.*

De beet van een dol, somtyds ook van een sterk getergd, Dier heeft dikwyls dit treurig gevolg, dat de gebeetene, na eene hevige heete Koorts, gepaard met Razerny en Watervrees, eindelyk in zyn eigen speeksel stikt.

Niettegenstaande de Razerny en Watervrees van alle tyden één en dezelfde oorzaak, en hetzelfde doodlyk einde, gehad hebben; zo heeft men echter, in spyt der moeite van zo veele scherpziende Geneeskundigen, in een tydperk van eenige 1000 Jaaren, nog de natuur van het Raas-smet, nog deszelfs werkenden aart kunnen doorgronden, veel min daar tegens een zeker Geneesmiddel uitvinden.

De Heer C. J. DE MONETA woont in Warschau, de verzamelplaats van zo veele Grooten, die, behalven haare Huis- en Schoothonden, veele Jagthonden hebben; alwaar ieder huis-

huisgezin een of twee Honden, byzonder in de Voorsteden, houd; alwaar veele honderd Voerlieden, die daaglyks ter markt komen, hunne Honden medebrengen; alwaar veele Wolven de wegen dikwils onveilig maaken; en heeft veelvuldige gelegenheid gehad, ongelukkigen, die van dolle Honden en Wolven gebeeten waren, zelfs te behandelen, of wel door andere Artzen, behandeld te zien.

Van drieëntwintig gezonde Perzoonen, van 60 tot 17 Jaaren oud, die van een dollen Wolf, twee mylen van Warschau, op het Goed van des Konings broeder gewond waren, en welke, den volgenden dag in een Hospitaal ingenomen, door een kundig Artz, met Scarificatien, mercuriale Vryvingen en Houtdranken, behandeld wierden, kwam 'er geen één af. Zelfs zyn die geenen, die van dolle Dieren gebeeten waren, en door den Heer DE MONETA in de eerste jaaren van zyn practyk behandeld wierden, alle gestorven. Het branden en uitsnyden der Wonden; de met zo veel ophef aangepreezene *Meikeever in Honig*; de zo geroemde *Anagallis*; het *vlugge Alcali*; het *Poeder van Cobb*: en de *Spaansche Vliegen* na de methode van WERLHOFF, waren alle vrugteloos. Eindelyk kwam de Heer DE MONETA op het uit- en inwendig gebruik van *Bier-azyn met Boter*, het geen zyn voormaalige Leermeester, de Heer Doctor GOTTFRIED THIESEN, in Koningsberg, in het Jaar 1768, opentlyk bekend maakte. Reeds één jaar van te vooren prees een weldenkend Artz, in het Dresdensche Intelligentsblad, het uit- en inwendig gebruik van Wyngeest aan, om dat hy daardoor veele, die van dolle Honden gebeeten waren, gelukkig gered had.

De Heer Hofraad DE MONETA bezigde nu den *Bierazyn met Boter*, by zulke ongelukkigen, en stond verwonderd over den gewenschten uitslag. Sedert dien tyd heeft hy meer dan *zestig*, van dolle Dieren gebeetenen, zonder één eenigen te verliezen, geneezen; en meer dan *honderd* anderen zyn daardoor gered geworden; zelfs zulken, die reeds de Watervrees hadden, wierden wederom hersteld.

t'Zedert dien tyd is deeze Geneeswys ook in Warschau zo bekend, dat men het niet meer nodig oordeelt, by dergelyke Zieken, een Doctor te haalen. Dezelve bestaat in het volgende:

1°. Zo dra iemand van een dol Dier gebeeten is, moet hy terstond *versche aarde*, *zand*, *slyk* of *tabak*, het eerste wat hy krygen kan het beste, op de wond doen schudden, op dat het speekselgift worde ingezogen, eer het zig aan de sappen mededeelt; daarna kan hy de wonde met water uitwasschen.

2°. Vervolgens maakt men wat Bier-azyn warm, en doet op een quart een half pond Boter; hiermede wordt dan de wonde geduurende eenige dagen belegd; en by aldien dezelve op deeze wyze binnen negen dagen niet volkomen geneest, zo legt men men daar op Loodwit-Zalf overdekt met Neurenberger Plaaster.

3°. Inwendig gebruikt de Zieke, drie of viermaalen daags, drie lood Bier-azyn met wat versche Boter; voor gewoonen drank, water met wat Azyn, Limonade, Bier, of Water met een weinig Wyn; en hiermede moet men ten minsten veertien dagen aanhouden.

4°. In den beginne moet men zig zorgvuldig van Vleesch onthouden, en niets dan Fruit, Groenten, en Schilvruchten, eeten. Sterk Bier, Wyn, en alle verhittende Dranken, moeten vermyd worden: hevige gemoedsaandoeningen kunnen oogenbliklyk den dood veroorzaaken.

5°. By sterke volbloedige Menschen kan men wel eene Aderlaating doen, offchoon het by veelen, zo als ook het Scarificeeren, niet gedaan is, die niettemin zyn geneezen geworden. Al het uitsnyden, het branden der wonden, en de Spaansche Vliegplaasters, zyn onnut.

Wanneer de gewonde en reeds geheelde plaats wederom begint te jeuken, pynlyk te worden, of zig te ontsteeken, en dus het Gift wakker wordt; ook als de gebeetene eene zwaarte en angst ter plaatse van het hart, en hevige hoofdpyn aan de regte zyde, gevoelt, zyn zulks onfeilbaare tekens, (zegt de Heer DE MONETA) dat de Hond wezentlyk dol geweest is, hoe zeer men daarvan bevorens niet overtuigd was. Verders, zeggen de Uitgeevers van de *Medicinisch-Chirurgische Zeitung*, hebben wy het ons tot een byzonderen pligt gemaakt, omtrent dit voor het Menschdom zo gewigtig Geneesmiddel, meerdere en getrouwe berigten te verkrygen, en, daar ons de Heer Hofraad DE MONETA, als een waar Menschenvriend, en een waarheidlievend Man, is opge-

gegeeven, en daar ontelbaare Polakken verzekerd hebben, dat al het geene, wat de Heer DE MONETA hier over geschreeven heeft, *de getrouwe waarheid is*; zo maaken wy dit aan onze Leezers met het levendigste genoegen bekend, en verzoeken hun, om aan den Poolsch-Koninglyken Lyfartz, voor de bekendmaaking van dit zo dikwerf heilzaam bevonden middel, tegen een van de schrikbaarendste Kwaalen, hunnen dank met den onzen te vereenigen; terwyl wy ons blad aanbieden om de proeven aan te kondigen, welken ieder Artz de gelegenheid mogt gehad hebben daar mede te doen.

Intusschen komt ons heden, zeer gelukkig, ter hand eene Poolsche Courant van den 26 Juny van dit jaar (1790) waarin wy het volgende vinden:

„ Op de Heerlykheid *Willanow*, een myl van *Warschau*, viel een dolle Wolf, den 10 April laatstleden, „ voormiddags, de Akkerlieden op het Veld aan. De „ eerste, *Jacob Jezewsky*, een Jonge van 15 jaaren, wierd „ terstond van hem overweldigd, en langs zyn geheele „ linker zyde gewond. Het bovenste gedeelte zyns hoofds, „ en het linker oor, waren dwars doorgebeeten; de „ Oorklier, zo verbryzeld, dat de wonde de grootte van „ een gulden hadt; op de wang, aan den hals, en op „ de Schouder, zag men eenige beeten; in de zyde, aan „ de dye, en aan het bil, gelyk ook aan de handen, „ was hy sterk gekwetst. In 't geheel hadt hy *meer dan* „ *dertig wonden.* De tweede Boer, *Christoph Rudzieke*, „ en de derde, *Jacob Zalagowski*, die toeschooten om den „ Jongen te redden, wierden insgelyks in de handen „ gebeeten, terwyl hun de Wapens ter verdediging „ ontbraken. Van de menschen liep de Wolf na een „ Zak met Paardevoeder, doorbeet en verscheurde den- „ zelven; toen viel hy eene kleine Kudde Schaapen aan, „ en in een oogenblik hadt hy 'er *dertien* van verscheurd. „ Ook heeft hy nog twee Boeren-Paarden, en eenig „ Rundvee, gewond, die op dezelfde Weide waren. Men „ weet niet, waar dit Vee, hetwelk de Boeren ter- „ stond in stilte verkogten, gebleeven is, maar van de „ Schaapen wierden 'er aanstonds *elf* begraven; twee „ derzelven, aan welke men niet ontdekt hadt dat zy „ gekwetst waren, wierden, na de eerste Volle Maan, „ nog in April dol; deeze arme Dieren schuimbekten, „ sprongen, en stieten den Kop zo lang tegens eenen „ paal, tot dat de herzenen 'er uit kwamen, en zy

„ dood te neder ſtortten. De Wolf zelfs, dien de
„ Boeren vreesden te naderen, tuimelde gantsch zwak
„ nog eenigen tyd op 't Veld, en ſtierf, vermoedelyk,
„ ras daarop, in het naastby gelegen boschje. De
„ drie gebeetene Boeren wierden terſtond naar *Willanow*,
„ in het Vorſtelyk Ziekenhuis, gebragt, door den Chirurgyn,
„ den Heer KLESSER, geviſiteerd, en naar de wyze
„ van den Heer DE MONETA behandeld.

„ Dezelve beſtaat hierin: dat warme Biet-azyn met
„ wat Boter, een klein Theekopje vol, viermaal daags,
„ aan den patient inwendig gegeeven wordt; maar uitwendig
„ wordt op alle beſchadigde plaatzen de warme
„ Bier-azyn met Boter zo lang omgeſlagen, tot dat
„ alle wonden geneezen zyn; zo als zulks in het Tractaatje
„ — Spoſob jedyny ratowania Ludzi Ktorzy
„ od wſcieklych pſow, wiekow &c., het welk in den
„ Gröllischen Boekwinkel te Leipzig verkogt wordt,
„ is beſchreeven. Om zeker te zyn by den jongen,
„ continueerde men, uit hoofde der zo zwaare wonden
„ aan zyn hoofd, en byzonder aan de Oorklier,
„ met het inwendig gebruik van den Azyn, nog vier
„ weeken; doch men verminderde daaglyks de gifte.

„ Deeze drie Boeren zyn, *alle volkomen herſteld zynde*,
„ den 22 Mey, uit het *Hoſpitaal* gegaan. Dat dit
„ alles de waarheid is, en dat de Boeren zig ook in
„ 't laatst van Juny nog volkomen wel bevonden, is door
„ uitvoerige Getuigſchriften, zo van den Heer WYTOSZYNSKI,
„ *Prediker van het Kerſpel*, waartoe deeze Lieden
„ behooren, als van den Heer Opper-Commisſaris RUDOMINA,
„ en meer andere ooggetuigen, bevestigd."

't Was zeer te wenſchen geweest, dat van de bovengemelde drieëntwintig dol gewordene menſchen Aantekeningen gehouden waren, *van de wyze hoe zy gebeeten, en den tyd of dag waarop zy geſtorven waren.* — BOERHAVE *ſchynt te ſtellen, dat de toevallen zig ſomtyds aanſtonds na den beet, of*, zegt hy, *zo anderen verhaalen, na geheele twintig Jaaren, enz. te voorſchyn komen.* Aphor. 1137.

De Heer VAN DER HAAR verhaalt my, een Heer gekend te hebben, die, van een Hond gebeeten, zes Jaaren lang, in een gedurige ongerustheid voor *Watervrees* of *Dolheid*, leefde, en by verſcheide Hooge Schoolen

ſteeds

reeds raadpleegde: om de Historie van de Watervrees te voltooijen, schynen soortgelyke Aantekeningen noodzaakelyk. Gemelde Heer gist ook, dat de toevallen van Watervrees, schoon niet altyd, zig meest, tusschen den 40 en 80sten dag, vertoonen. Zie zyne *Waarneemingen*, *tweede druk*, bladz. 156. 't Verdient vooral ook opmerking, of iemand door een digt of dik stoffen of wollen Kleed, of in een ontbloot deel, gebeeten is. *Vertaaler.*

Vervolgens vind men nog in de *Medicinisch-Chirurgische Zeitung*, van den 26 Mey 1791, No. 42, het volgende Uittrekzel uit een Brief van den Heer DE MONETA, dienende tot nadere bevestiging.

Myne *Verhandeling over den Dollen-Honds beet* geraakte voorleeden Jaar ook in handen van eenige Geneesheeren te *Weenen*, aan wien dezelve niet onwaarschynlyk moet voorgekomen zyn, wyl men in 't Hospitaal daarvan Proeven nam, met eene even gelukkige uitkomst. *Dit nu maakte nog dieperen indruk*; men wendde zich tot den Keizer, om, het door my verhaalde van den Dollen-Honds beet, *ook hier ter plaatze* (Warschau) door deszelfs Minister te laaten onderzoeken: of, en in hoe verre, zulks met myn bericht overeenstemde.

Zyne Keizerlyke Majesteit gelastte hoogstdeszelfs Minister te Warschau, om nadere kennis met my te maaken, en om die plaatzen en perzoonen, die ik hem zoude opgeeven, in perzoon te gaan zien, ten einde zelfs ooggetuige te zyn van 't geen ik opentlyk had bekend gemaakt; en in hoe verre zig dit in zyne tegenwoordigheid bevestigde. Wy zyn dus te *Willanow* geweest, alwaar de Inwooners opgeroepen wierden, op dat de Minister *alle* die *in 't voorleede Jaar* gebeeten waren, waarvan hunne Lidtekenen nog getuigden, *zelfs zien*, en *de waarheid* uit deeze lieden *hooren konde*, dat zy namentlyk NIETS DAN BIER-AZYN MET BOTER, *uit- en inwendig* gebruikt; geen Spaansche Vliegen, geen Scarificatien, Aderlaatingen noch Baden, noodig gehad hadden, en niettemin geneezen waren. By deeze gelegenheid ontdekte ik nog omstandigheden, die my tot hiertoe onbekend waren. De Jonge, die zo zeer gebeeten was, is laatstleden September gestorven. Dit verwekte nieuwe twyfelingen. Zyn Vader, die tegenwoordig was, verhaalde, dat de Jonge, reeds voor het ongeval, altyd zieklyk geweest was, en

dik-

dikwyls toevallen van vallende Ziekte had; dat hy in September was ziek geworden, over hoofd- en ledepyn had geklaagd, ook zeer aamborstig was, dat hy *veel gedronken* had, van tyd tot tyd zwakker was geworden, dikwyls gekoortst had; dat hy, volgens 't gebruik der Roomsche Kerk, de heilige Sacramenten ontfangen hebbende, 7 uuren daarna by zyn volle kennis overleeden was. De Priester van die plaats, die hem bygestaan had, heeft hiervan eene schriftlyke Verklaaring opgesteld, en, ondertekend, aan den Minister overgegeeven. Daar nu die Jonge aan eene Ziekte is gestorven, die men niet als een gevolg der Razerny kan aanmerken, om dat 'er *hoegenaamd geene tekens van Watervrees* waren; zo ontstond de groote vraag: of de Wolf ook wel wezentlyk dol geweest ware; en hoe dit te bewyzen? —— Vooreerst, al het geen dat ik bevoorens van den Wolf heb opgegeeven, wierd wederom door de Boeren, die toen op het veld waren, en hem gezien hadden, bekragtigd. Alle hielden zy hem voor werklyk dol, en toen hy zig van hun verwyderde, heeft hy, enkel uit zwakheid, getuimeld. De toevallen, in 't vervolg de Dieren overgekomen, en die ik toen nog niet alle zeker wist, bevestigen volkomen, dat hy dol was:

1°. Zyn, behalven de dertien Schaapen, waarvan ik gesprooken heb, *nog vyftien andere* dol geworden, die ook, door geduurig tegen de Heining te stooten, zig zelfs den dood veroorzaakt hebben, en daarbenevens sterk schuimbekten.

2°. In plaats van twee Paarden, zyn 'er zes dol geworden, die ook, onder aanhoudend schuimbekken en springen, stierven.

3°. De groote Schaapherders Hond, die mede van den Wolf was gebeeten, wierd ook *zes Weeken* daarna dol (*).

4°. De

(*) De Heer VAN DER HAAR zegt, *'dat het zeer te wenschen ware, te weeten, op welk een tyd of dag de Smetziekten zig vertoonden* (*). Van den Dollen-Honds beet by menschen, of verschillende Huisdieren, kan men dit meest altoos zeker weeten, en zou van veel belang konnen worden. *Vertaaler.*

(*) *Genees- en Heelkundige Waarneemingen.* Tweede Druk, blads. 156, enz.

4°. De drie Koeibeesten, door de Boeren verkogt, zyn mede dol geworden, om welke reden zy dan ook het geld moesten terug geeven. — Dat dit alles zo gebeurd zy, hebben de Boeren, in byzyn van verscheide getuigen, aan den Minister verklaard, het geene vervolgens door hem is opgetekend. —— Ik geloof niet, dat men hiertegens nu iets meer zal kunnen inbrengen; daar ik het genoegen heb, dat de waarheid, van 't geene ik opgegeeven heb, door zo eene aanzienlyke buitenlandsche Commissie, is bekragtigd geworden. Doch ik had zulks eerder van het Koninglyk-Pruisfische *Collegium Medicum*, aan 't welk ik myn Tractaat opdroeg, als van de Weener Academie, verwagt. Voorzeker een bewys, dat ik by het eerste geen volkomen geloof gevonden heb; want dan immers zouden myne andere Waarneemingen reeds meer indruk en overtuiging gemaakt hebben, daar ik tog zeker weet, dat zy, zo wel by Geleerden als Ongeleerden, overal dezelfde uitkomst hebben zullen, als ik heb opgegeeven.

PROEVE, OVER DE VERANDERINGEN DES BAROMETERS.

(Uit het Engelsch van den Heer RICHARD KIRWAN.)

(*Vervolg en Slot van bl. 72.*)

Over den Invloed der Dampen.

In den Winter, in tegendeel, is de boven Lugtstroom voornaamlyk gerigt na het Zuidlyk half hemelrond, en vandaar ontstaan de grootste hoogten van de Kwik in dat Saisoen. Dezelve hoopt zich overal op waar de Kolommen van de beneden Lugt kouder, en byvolge korter zyn; dus zal het zyn, over dat geheele gedeelte van *Asia*, 't welk zich verder dan 35 uitstrekt, en van het Oostlyk Gedeelte der *Caspische-Zee* (*) tot de *Ys-Zee*, over het Vasteland van *Noord-America*, 't geen ik elders be-

(*) Zie de laatst voorgaande Noot, op bl. 71.

beweezen heb veel kouder te weezen, dan het oude Vasteland, en eindelyk over alle Pool-Gewesten. Vanhier is de Barometer doorgaans veel hooger in *Noord-America*, en ondergaat minder verandering dan in onze Landen (*), en zelfs in *Hudsons-Baay* op de breedte van 59°, waar het Weêr zo stormagtig is, verandert de Barometer niet meer dan 1.37 Duim, terwyl dezelve te *Petersburg* meer dan twee Duimen verandert (†).

De veel digter Lugt van *Noord-America*, drukkende op de veel min digte van den *Atlantischen Oceaan*, veroorzaakt een Westen Wind, die bykans bestendig heerscht op de Oostkust van *America* (‡), en op de westelyke gedeelten van *Europa*, beneden de 70° Breedte. Doch daar boven neemt de boven Lugtstroom eenen veel korter weg van *Europa* in *America*, waar de koude veel grooter is.

'Er vormen zich ook opeenhoopingen in de zuidlyke Gedeelten van het oude Vasteland; by voorbeeld op de Bergketenen van *Thibet*, van *Tartarye*, van *Turksch Europa*, van *Africa*, en, in zekere maate, op het *Alpische* en het *Pyreneesche* Gebergte. Wanneer de verdunning in de Noordlykste deelen van *Europa* veelvuldig of groot is, 't zy door den overtogt van de Noordlyke Lugt in *America*, 't zy door veele en zwaare Noorderlichten, komt de Lugt van die zuidlyke Landen het evenwigt herstellen; en zo lang die Lugtstroom duurt, en tot het evenwigt hersteld is, moet de Barometer in de tusschen beide gelegene Gewesten daalen; zo dat de daaling van de Kwik nooit het uitwerkzel is van een Zuiden Wind; maar die daaling en die Wind zyn zamengaande uitwerkzels van eene verdunning in de Noordlyke Streeken, voortgebragt door oorzaaken, waarvan wy hier boven gesprooken hebben.

Van den anderen kant, ryst de Barometer doorgaans met een Noorden of Oosten Wind; om dat, gelyk wy reeds gezegd hebben, de boven Dampkring voornaamlyk opgehoopt is in die Gewesten van ons Halfrond, waar deeze Winden gebooren worden; en die opeengehoopte Lugt gaat met dezelve na het Zuiden. Een zeker bewys, dat deeze opeenhooping de waare oorzaak is van derzelver hoogere digtheid, bestaat hierin, dat, wanneer de Noorde Wind over-

(*) *Phil. Transact. Philad.* p. 142.
(†) ——— 1770. p. 148.
(‡) ——— *Philad.* p. 99.

overwonnen wordt, door een Zuidwesten, de Kwik daalt: dewyl als dan de Zuide Wind eene verdunning in de hoogere Gewesten te wege brengt (*). Het blykt, dat de koude alleen niets uitwerkt in de verandering, door dien wind veroorzaakt, hiervan heeft men veele uitmaakende voorbeelden (†).

Desgelyks, wanneer de Kwik zakt vóór een Onweêr, ontstaat die zakking en dit Onweêr beide uit eene groote verdunning, ter plaatze waar het Onweêr zich heenen wendt, en die verdunning komt voort uit de verminde-ring, of de verwoesting, in den boven Dampkring te wege gebragt.

Daar de hoogere ophooping bovenal tot ons komt uit *Noord-America*, waar dezelve zeer dikwyls tot het *Maximum* klimt, ontstaat hieruit dat de veranderingen des Barometers doorgaans zich in *Europa* beginnen te openbaaren in het Westen, en dus allengskens na het Oosten voortgaan, zo als de Heer PLANER waargenomen heeft, die van *Londen* en *Weenen* vergelykende (‡), en zich vertoonen bykans op denzelfden tyd, op zeer wyd van een gelegene Breedten; maar niet desgelyks op de Lengten: indedaad de vloed der hoogere opeenhooping kan op de Kusten van *Europa* uitgebreid weezen; maar moet na het Oosten voortgaan. In den voortyd, begint de boven Lugtstroom zich na het Zuiden te verspreiden; in den Herfst keert dezelve te rug; vandaar de Stormen ten tyde der Nagtëveningen, en de veelvuldige veranderingen des Barometers in die tyden des Jaars.

De hoeveelheid van Lugt des Equators, over ons Halfrond verspreid, is alle Jaaren niet dezelfde, en even zo is 't gelegen met de hoeveelheid in de Noordsche Gewesten verteerd: te deezer oorzaake is de gemiddelde hoogte des Barometers, in onderscheide Jaaren, ongelyk. Eene naauwkeurige reeks van Waarneemingen van de veranderingen, die alle Jaaren voorvallen tusschen de Keerkringen, vergeleeken met die plaats grypen in de Noordsche en tusschen beide gelegene Gewesten, zou de duisterheden verdryven, welke hier nog gevonden worden. Barometers op ge-

(*) Zie de Waarneemingen van DERHAM. IV *Phil. Transact.* abr. P. II. p. 71.

(†) II *Phil Transact. abr.* p. 4, 61. 62. VIII *Phil. Transact.* p. 614. *Phil. Transact.* 1778. p. 574. *Mem. de Par.* 1709. p. 302.

(‡) *Ephem. Palat.*

gemiddelde Breedten geplaatst, zouden ons onderrigten wegens de hoeveelheid van Lugt over ons Halfrond gebragt; andere Barometers, gesteld in de Poolgewesten, zouden ons leeren hoe veel Lugts daar verteerd wierd, maar, dewyl die Waarneemingen ons ontbreeken, zullen wy ons vergenoegen met een algemeen overzigt, van 't geen de voornaamste oorzaak schynt te weezen, van die onderscheidene jaarlyksche veranderingen.

In zommige jaaren is de opeenhooping, welke geschiedt op de bergagtige Landen van het Zuiden van *Asia* en van *Europa*, en van het Noorden van *Africa*, veel grooter dan in andere, en misschien moet zulks toegeschreeven worden aan een veelvuldiger of vroeger vallen van Sneeuw; in dit geval is de Lugt van het Noorden veel ligter, en die van het Zuiden veel kouder dan gewoonlyk; als dan heerschen de Zuide Winden, voornaamlyk, in de Noordsche Gewesten, en, dewyl deeze doorgaans aan eene veel strenger Koude onderheevig zyn, moeten de Zuide Winden daar, in vergelyking, veel warmer weezen. Dus heeft men dikwyls opgemerkt, dat, wanneer de Winter zeer streng is in 't Zuiden van *Europa* en *Asia*, dezelve zeer zagt valt in de Noordlyke Gewesten, en de Barometer laag daalt.

Schoon op wolken en regenvlaagen, menigmaal, het daalen van de Kwik volgt, is ondertusschen die daaling geen onmiddelyk uitwerkzel van die wolken en regenvlaagen; in tegendeel klimt de Kwik dikwyls geduurende den regen. Maar het verdunnen des Dampkrings, die het daalen van de Kwik veroorzaakt, en ontstaat uit de wegdryving der hoogere ophooping, is gunstig aan het vormen van wolken; terwyl een zwaare Dampkring, schoon dezelve de reeds gevormde Dampen onderschraagt, de uitwaasseming belet: wanneer, derhalven, de zwaarte des Dampkrings vermindert, en de uitwaasseming vermeerderd is, wordt dezelve welhaast in de hoogste Lugtgewesten verzadigd, en 't is als dan, dat zich de wolken vormen; maar de Regen schynt den oorsprong verschuldigd aan eene onttrekking van de Electrieke stoffe, die, wanneer de Lugt vol Dampen is, gemaklyk na de aarde gevoerd wordt. By vast en helder Weer, staat de Kwik doorgaans hoog, om dat de groote ongesteldheden des Dampkrings verbonden zyn aan den staat van verdunning, die doorgaans verre af is, als de boven ophooping groot is.

Men begrypt, natuurlyk, dat de veranderingen van de hoog-

hoogte der Kwik veel grooter zullen weezen, aan het waterpas der Zee, dan op een groote verhevenheid daar boven. Want, als wy veronderſtellen, dat de Kwik by 't waterpas der Zee ſtaat op 30 Duimen, en op een zekere hoogte boven dat waterpas op 25 Duimen, zal, indien het gewigt des Dampkrings $\frac{1}{100}$ verminderd is, de Kwik by 't waterpas der Zee $\frac{1}{100}$ van 30 Duimen = 0.30 van een Duim daalen, en de Kwik, op zekere hoogte, zal $\frac{1}{100}$ van 25 Duimen = 0,25 van een Duim zakken. Maar men heeft waargenomen, dat op hooge Bergen de verandering, naar evenredigheid veel kleinder is dan by 't waterpas der Zee. Men is tot nog toe onkundig geweest van de oorzaak deezes onderſcheids; egter verdient dezelve alle aandagt. Een groot aantal van Waarneemingen laat niet langer toe te twyfelen wegens de eigenſchap, welke zy bezitten, om de Lugt, die met derzelver hoogte overeenkomt, te verdikken en op te hoopen, in eene veel grooter maate, dan de Lugt in de vlakten op dezelfde hoogte verdikt en opeengehoopt is: van hier zal men bevinden, dat, wanneer de Barometer daalt in de Vlakte en op 't Gebergte, de daaling, naa het aftrekken van het verſchil der Lugtgeſteltenisſe, naar evenredigheid veel grooter is in den benedenſten dan in den bovenſten Barometer; en, integendeel, dat, wanneer de Kwik in den eenen en den anderen ryst, de ryzing veel grooter in den tweeden, dan in den eerſten, zal weezen.

Dus vondt men den 17 Aug. MDCCLXXV, ten 9 uuren, de hoogte van den Barometer op de Kaai, *Carnawen* (*) op 30,075, en op de hoogte van *Snowden*, 26,418. Op den middag was de Barometer op de Kaai gedaald op 30,034, en op de hoogte 26,405. De daaling van de Kwik in de vlakte was dus $\frac{1}{1002}$ van 't geheel, en op den Berg alleen $\frac{1}{2031}$ van de eerſte hoogte. Aan den anderen kant klom de Barometer ten 2 uuren tot 30,045, terwyl op de hoogte van *Snowden* dezelve zich verhief tot $\frac{1}{2640}$ van zyne hoogte. En daar de daaling van de Kwik beneden de gewoone gemiddelde hoogte veel menigvuldiger en veel grooter is, dan de klimming boven dezelve, zyn de veranderingen op de Bergen in alle evenredigheid minder dan aan 't waterpas der Zee. —— 't Is my niet onbekend, hoe eenige Waarneemingen ontdekt hebben, dat de Kwik daalde op 't gebergte, terwyl dezelve in de vlakte rees; doch dit

(*) *Carnawen quag peak of Snowden.*

dit gebeurde niet dan by warm en helder weêr, op punten van Rotzen verwarmd tot een meerder graad, dan derzelver hoogte medebragt, en dus de omringende Lugt verdunde, of op winderige dagen, die de Lugt niet toelieten ſtil te blyven hangen, of eindelyk, wanneer een Zuide Wind boven waaide, zonder zich na beneden uit te ſtrekken. Het is door eene verdikking van dien aart, welke men meent waargenomen te hebben, by het meeten van den Berg *Hackluyt* op *Spitsbergen*, dat de Generaal ROY afleide, dat de Lugt aan de Poolen, ſchoon van dezelfde Geſteltenisſe en by eene gelyke drukking, ſoortlyk zwaarder was dan die der gemiddelde Wereldriemen; dit kan, ſtrikt geſprooken, niet waar zyn: dewyl het zeker gaat, dat de Stormen, aan de Poolen, de Lugt moeten vermengen met den algemeenen Dampkring.

Ik moet nogthans niet verheelen, dat de met regt beroemde BOUQUER een hier mede ſtrydig verſlag uitbragt: want eenige Proeven, welke hy deedt met een Slinger, deeden hem beſluiten, dat de Lugt op de hoogſte Bergen, naar evenredigheid, veel veerkragtiger en min digt was dan by 's Aardryks oppervlakte; maar een zyner vergelykende Proeven, die hem tot dit beſluit bragten, werd gedaan in de vogtige Lugt van *Popayan*, met een Slinger, beſtaande uit geſtrengelde vezelen van den Aloë; en ik heb van een bevoegd Regter in het ſtuk der Hygrometers en Slingers (*), dat deeze Aloë-vezelen de vogtigheid zeer aantrekken: zo dat, derzelver gewigt veel vermeerderd zynde, het geenzins te verwonderen is, dat de ſlingeringen vertraagd zyn in eene veel grooter evenredigheid dan ze anderzins zouden geweest zyn.

Naardemaal ik altoos veronderſteld heb, dat de verdunning des Dampkrings in de Poolgewesten voortkwam van de Noorder- en Zuiderlichten, welke ik aanmerk als eene verbranding der ontvlambaare Lugt, veroorzaakt door de Electriciteit, zal ik deeze Proeve beſluiten met het bybrengen der gronden, waarop men deeze veronderſtelling laat rusten.

I. 't Is zeker, dat de ontvlambaare Lugt in 't byzonder wordt voortgebragt, tusſchen de Keerkringen, door verſcheide natuurlyke werkingen, als de verrotting van dierlyke en groeiende zelfſtandigheden, de Vuurbergen, enz.

(*) De Heer WHITEHURST. Zie ook HERBERT *de Igne* p. 18.

een, als mede dat die Lugt veel ligter is dan eenige andere, en gevolglyk de hoogste plaatzen in den Dampkring beslaat: van hier heeft de Hoogleeraar DE SAUSSURE, en anderen, op de hoogste Bergen de Lugt min zuiver gevonden dan in de vlakten, en derzelver Electriciteit veel sterker.

II. Dr. HALLEY, en anderen, die over de Passaatwinden geschreeven hebben, beweeren, dat de hoogstdryvende Lugt tusschen de Keerkringen zich na de Poolen verspreidt, en ik geloof dat zulks genoegzaam beweezen is: het is, derhalven, de ontvlambaare Lugt, die zich bovenäl na de Poolen uitstrekt.

III. Het gaat vast, dat de Noorderlichten de hoogste zyn van alle Verhevelingen, schoon zy zomtyds vry laag in den Dampkring daalen: en het gevoelen van FRANKLIN, die dezelve uit de Electriciteit doet voortkomen, wordt thans door alle Weêrkundigen bykans algemeen aangenomen. Ik zal thans niet treeden in eene opgave hunner redenen, dit zou my te breed doen uitweiden.

IV. Het is zeker, dat, na het schynzel van een Noorderlicht, de Barometer gewoonlyk daalt. De Heer MADISON is de eerste die deeze Waarneeming in *America* gedaan heeft (*), en ik vind dezelve elders bevestigd (†). Deeze Verschynzels gaan ook doorgaans gepaard met hooge Winden (‡) veeläl uit het Zuiden komende; een vastgaand bewys opleverende, van eene verdunning der Lugt in de Noordlyke Gewesten. Deeze Noorderlichten vertoonen zich ook veel menigvuldiger in *Noord-America* dan in *Europa*, op dezelfde Breedten. Capitein MIDDLETON merkt op, dat men ze bykans alle nagten zag in *Hudsons-Baay*, op de Breedte van 59°, terwyl men ze te *Petersburg* veel zeldzaamer waarneemt: dit dient tot versterking van het denkbeeld, waarin ik staa, dat de bovenvloed der Lugt zich in grootere hoeveelheid over *Noord-America*, dan over het oude Vasteland, verspreidt.

(*) *Phil. Transact. Philad.* p. 142.
(†) *Journaux de l'Acad. de Berlin*, 1783, 1784.
(‡) VIII *Phil. Transact. abr.* p. 463.

NATUURLYKE HISTORIE VAN VERSCHEIDE VOORTBRENGZELEN DES GROEIENDEN RYKS, IN JUDEA.

(Volgens den Abbé MARITI.)

Van alle de Voortbrengzelen van *Jericho* is de allergemeenste de *Balzem-boom*, die gezegd wordt byzonder eigen te weezen aan *Judea*; doch dit wordt door eenige Reizigers tegengesprooken. Ik zelve heb met eigen oogen gezien, dat dezelve, in grooten overvloed, gevonden wordt omstreeks *Mecca* en *Medina*, en wy leezen by JOSEPHUS, hoe men te *Jericho*, in 't algemeen geloofde, dat die Plant door de Koninginne van *Sheba* te *Jerusalem* gebragt was. Een gevoelen, 't welk te aanneemelyker wordt als men opmerkt, dat de *Balzem-boom*, zonder eenig behulp der kunst, in *Arabie* natuurlyk groeit; terwyl men in *Palestina* veel zorgs moet aanwenden om de verbastering te voorkomen.

De *Romeinen* kweekten den *Balzem-boom* naa de verwoesting van *Jerusalem*, tot den tyd, dat de *Egyptenaars*, Meesters van dit Land geworden, denzelven na *Babylon* overvoerden.

Deeze Boom groeit ter hoogte van een Granaat-boom, met welke dezelve groote overeenkomst heeft, zo ten aanzien van de lange Takken als de Bloemen. De kleine bladeren zyn schoon groen, en gelyken veel op Wynruit. Het hout is rood en gomagtig. De witte kleine bloem geeft een liefflyken geur. De vrugt bestaat in een kleine Noot, overdekt met een droog en bruin vlies, 't welk een Zaad in heeft, en zomtyds een tweede Noot, vol van een scherp, bitter, geelagtig vogt.

In de Maanden Juny, July en Augustus, maaken de *Arabieren* daarin een ligte insnyding, waaruit eene soort van lymerig vogt vloeit.

De Natuurkundigen merken op, dat het gevaarlyk zou weezen deeze insnyding in de Boomen van *Palestina* met een yzeren of staalen werktuig te doen. Men bedient zich daarom van een scherpen steen, een stuk been, of glas. Daarenboven moet deeze insnyding niet dieper gaan dan de bast; raakt het 't hout, dan loopt de Plant groot gevaar van te verdorren; doch, om de Takken te verkorten, mag men een Snoeimes gebruiken. —— Het vogt, uit deeze Plant gehaald, draagt den naam van *Opo-balsamum*; de vrugt heet

heet *Carpo-balsamum*, en het Hout *Xilo-balsamum*. Het *Opo-balsamum* is het volkomenste gedeelte. Het is wit, wanneer het uit den Boom komt, vervolgens wordt het groen, en eindelyk krygt het een goud-kleur: doch meer verouderende, gaat die glansryke kleur weg, en het vertoont zich als honig. De reuk, schoon sterk, is aangenaam: het wordt dik, gelyk de Terpentyn van *Cyprus*. Het *Opo-balsamum*, 't welk wy uit *Arabie* krygen, is dikwyls met deezen Terpentyn vermengd, volgens de berigten door de Inboorelingen my, des betreffende, gegeeven. Eene groote hoeveelheid daarvan wordt 's jaarlyks na *Europa* uitgevoerd, en nogthans brengt de Plant in 't Land maar zeer weinig voort. Het wordt vermengd en vervalscht door de *Haggis* of *Turksche* Bédevaartgangers, op hunne te rug reize van *Mecca*.

Ter plaatze zelve wordt men zomtyds bedroogen, wanneer de Inwoonders voor *Opo-balsamum* een vogt verkoopen, 't welk met vuur gestookt wordt uit de Takken van het hout, en de vrugt: een vogt, veel minder van waarde dan het geen uit de insnyding verkreegen wordt. Gereedlyk, nogthans, kan men beproeven, of de *Balzem* zuiver is, door dezelve in een kom met water te doen. Zuiver zynde, wordt dezelve geel, smelt, en vereenigt zich met het water; vervolgens zich van het water afscheidende, dryft het op de oppervlakte, en wordt wit als Melk. Integendeel, wanneer 'er vervalsching plaats hebbe, zinkt het na den grond, en blyft 'er liggen, zonder van kleur te veranderen. — De Heer LEMERY noemt deezen Boom den *Balzem-boom van Judea*; daarin de dooling volgende van alle de Schryveren, die gelooven dat dezelve byzonder eigen is aan die Landstreeke.

De *Palm-boom* was niet min algemeen in de vlakte van *Jericho*. De *Hebreeuwen* noemen denzelven *Thamar*; in 't *Grieksch* heet hy *Phenix*, en by de *Arabieren Nachla*. Deeze Boom groeit weelig in *Syrie*, en bereikt, naa vyf of zes Jaaren geplant te zyn, de hoogte van een Man.

De stam is zeer schubagtig, 't welk voortkomt uit het veelvuldig afhakken der Takken, terwyl de Boom jong is, om denzelven te schielyker te doen opschieten. Deeze Boom heeft geen Takken dan aan den top, en de bladeren hebben de gedaante van een zwaard. De Takken hangen alle na de aarde, uitgenomen de middelste schoot, en die

zelfs kromt zich eenigzins, naar gelange de Boom in hoogte toeneemt.

Onder de Takken, en byzonder onder die het voorgaande Jaar zyn afgesneeden, komen groote blaaren, welke de bloemen bevatten. Door dezelve met eenige behoedzaamheid te openen, worden ze droog zonder van den Boom te vallen. Deeze bloemen, die zeer veel op die van onzen wilden Jasmyn gelyken, zyn de een by den ander geplaatst, en hangen met zeer dunne steeltjes aan een gemeen voetstuk.

Ieder bloem verandert in een vrugt, die in 't eerst rood is, vervolgens groen wordt, tot dat dezelve de helft van haare grootte gekreegen heeft; in 't einde wordt ze geel of bruin, naar den aart des *Palm-booms*. Versch, is dezelve zuur, de smaak wordt zoeter onder het droogen. Men noemt deeze vrugt Dadels.

De kruin van den *Palm-boom* is bedekt met eene zelfstandigheid, het brein des Booms geheeten, welke niets anders is dan het Zaad. Men mag het met regt vergelyken by het donsagtige van een Distel; alleen is het witter, aangenaamer van smaak, en heeft een melkagtig sap in.

De *Palm-boom* is van uitsteekenden dienst. Geen gedeelte van denzelven, of de *Oosterlingen* weeten het tot eenig nuttig einde te bezigen. Het hout, schoon vol porien, is nogthans goed tot timmerhout, dewyl de vezels groote vastheid krygen en vermogen om wederstand te bieden. Manden, bakken, om Koopwaaren in te bergen, geschikt voor afgelegene Gewesten, als Wierook, Myrrhe, Ryst, worden van de bladeren vervaardigd. —— De Takken gebruikt men om Kouwen, Doozen, en zelfs Bedsteden, van te maaken. — Een aangenaam vogt vloeit uit den top, 't welk men, zonder eenig inmengzel, kan drinken, de Inboorelingen noemen dit vogt *Lebbi*; 't welk zo veel zegt als de *Traanen van den Palm-boom*. —— Zelfs de steenen uit de vrugt zyn niet nutloos; men bewerkt ze als been en yvoor, en wel zo, dat menigmaal het kundigst oog 'er door bedroogen wordt. De *Mahomethaanen* draagen 'er handcieraaden van.

Verscheide Schryvers stemmen overeen, in te beweeren, dat de *Palm-boom* van *Jericho* en *Egypte* dezelfde eigenschappen hebben als die van *Indie*; maar vermids de *Indiaanen* vlytiger zyn dan de Inwoonders van *Judea*, trekken zy veel meer voordeels van dien Boom. Van het hout

hout maaken zy Schepen en Masten; zy spinnen den bast en vezelen, en vervaardigen 'er Touw en Dekkleeden van; naa het vogt uit de vrugt genomen te hebben, weeten zy koppen en vaten van dezelve toe te stellen. „ Met één woord," zegt HERNANDEZ, „ de *Palm-* „ *boom* verschaft *Indie* Brood en Wyn."

PLINIUS telt negen-en-veertig soorten van *Palm-boomen* op. Eenige, van die ik zag, waren by uitstek groot, andere laager en dikker van stam; eenige draagen vrugten zonder steenen, andere brengen eene zagte vrugt voort van eene langwerpige gedaante; en zommige hebben een groote en zeer harde vrugt.

Onder de *Palm-boomen* van *Cyprus* merkte ik 'er een op by de Stad *Salines*, welke my zeer opmerkenswaardig voorkwam, uit hoofde van één der Takken, die in dikte den stam evenaarde. Uit deezen voornaamen tak kwamen verscheide kleinder voort, bedekt met bladeren als die op den top, en welke Dadels voortbragtèn, terwyl al het overige van den Boom onvrugtbaar was. Ik zag, nogthans, een groot aantal blaaren aan den bast van alle de Takken deezes *Palm-booms*; doch men berigtte my, dat de bloeizels daarin vorderden, zonder ooit vrugt te geeven.

MATHIOLI verzekert ons, op 't gezag van THEOPHRASTUS, dat de Mannetjes en Wyfjes *Palm-boomen* even vrugtbaar zyn; doch men gelooft zulks niet op *Cyprus* en in *Syrie*. In deeze Landen vindt men eenige geen vrugtdraagende *Palm-boomen*, Mannetjes geheeten, die men zo noodig rekent tot het bevrugten van alle de overigen, dat, door dezelve weg te neemen, de vrugtbaarheid der geheele Plantadie verdwynt. Dit is eene zekere waarheid, ik had 'er een beslissende proeve van omstreeks *Larnic*.

De *Palm-boom* wordt voortgeplant door scheuten uit den wortel voortkomende; door het zaaijen van de steenen uit de Dadels; of het planten van den bovensten top, het brein geheeten. Dezelve heeft een warme lugtstreek noodig, een vogtigen zandgrond, met salpeter bezwangerd. Nieuwlings geplant zynde, worden de wortels omringd met zout en asch, om 'er sterkte aan te geeven, en den groei te bevorderen; doch men moet omzigtig zorg draagen, om alle vette of rottende zelfstandigheden weg te weeren, als hoogst nadeelig aan deeze Plant.

Geen Boom is 'er bekend, die in duur en sterkte den *Palm-boom* evenaart. Al de strengheid van het Weêr doorstaande, behoudt dezelve de jeugdige sterkte, verscheide Eeuwen

 wen

wen lang; zodanig, dat de Inwoonders zich niet herinneren eenen *Palm-boom* te hebben zien verdorren, ten zy dezelve door eenig werktuig beschadigd was. Wanneer dit gebeurt, wordt de Boom by den wortel afgehakt, en ter plaatze, waar dezelve stondt, verbrand; men overdekt de assche met een laag aarde, uit welker midden welhaast eene scheut te voorschyn komt, die, in 't verloop van weinige Jaaren, sterk wordt. Naardemaal de *Palm-boom* zomtyds in de Schriftuur den naam van *Phenix* draagt, komt het my niet onwaarschynlyk voor, dat het fabelvertelzeltje eens *Arabischen* Vogels van dien naam, die uit zyne assche zou herleeven, steunt op deeze byzonderheid, den *Palm-boom* eigen.

Deeze Boom, gelyk bekend is, is het zinnebeeld geworden van alles wat groot en wonderlyk is onder de Menschen. De *Palm-boom* beduidt Overwinning, Zegepraal, Duurzaamheid, Onschuld, Regtvaardigheid, en byzonder de Vrugtbaarheid van *Judea.* Toen de *Romeinen Jerusalem* vermeesterd hadden, vervaardigden zy eenige Gedenkpenningen, op welken eene schoone Vrouw zat, beneden een *Palm-boom*, dien zy met haare traanen bevogtigde, en onderaan deeze woorden: *Judaea capta*, d. i. *Judea vermeesterd.*

In de vlakte van *Jericho*, en de omliggende plaatzen, vond ik een Boom *Zaccon* of *Zaccum* geheeten (*), niet vermeld by een der *Oostersche* Schryveren, 't geen my doet gelooven, dat zy onkundig waren van de heilzaame Olie, uit de vrugt gehaald.

De *Zaccon* heeft groote gelykheid op den wilden Pruimen-boom. De Takken zyn bezet met prikkelen of doorns, tusschen de vier en vyf duimen lang; de bast is knobbelig en oneffen, groen van kleur, terwyl dezelve aan den Boom is; doch wordt, by het droogen, geel. Het hout is gelyk dat van den Brix-boom, en, schoon het dezelfde hardheid niet hebbe, krygt het, onder het bewer-

(*) *Zaccon*, eene soort van Pruimen-boom, groeiende in de vlakte van *Jericho*, ontleent den naam van de Kerken van ZACCHEUS, digt by welken dezelve gevonden wordt. Van de vrugt, eene soort van Pruimen, groen in 't eerst, doch, ryp zynde, geel, maakt men eene Olie, die gebruikt wordt om koude slymerige vogten te ontbinden. Zie *Manuel du Naturaliste.*

werken, dezelfde gladheid en glans. De bladeren zyn gelyk aan die van den Olyf-boom, doch ſcherper, ſmaller, en van een ſchooner groene kleur. Dezelve brengt een witte geurige bloem voort; de vrugt is eene ſoort van eikel, zonder kelk, en beſlooten in een vlies; dezelve heeft een kleine kern, en verdwynt, van den Boom genomen, bykans tot niets; doch bevat een ſteen met een pit, die, gekneusd, in Olie verandert.

De *Arabieren* ſchatten deeze Olie zo hoog, dat zy dezelve den voorrang geeven boven de Balzem van den Balzemboom ter geneezinge van inwendige kneuzingen en wonden.

Wanneer de Christen-Caravaanen te *Jericho* komen, ziet men hoopen Vrouwen hun te gemoet treeden, om den Bedevaartgangeren deeze heilzaame Olie aan te bieden, die zy in kleine zakjes, van huiden gemaakt, verkoopen. Naardemaal men, egter, ontdekt heeft, dat deeze *Zaccon-Olie* zomtyds vermengd wordt met Olie van Olyven, is het beter, dat zy, die dezelve willen koopen, ze laaten drukken in hun byweezen; kost zulks iets meer, men is verzekerd van de onvervalschtheid.

Op de volgende wyze zag ik die Olie maaken. Eene genoegzaame hoeveelheid van de vrugt des *Zaccon-booms*, volkomen ryp, werd gedaan in een groot Vat, waarin men dezelve met huid, kern, ſteen en pik verplette, en, naar gelange de Olie daaruit droop, verzamelde men dezelve in een ander Vat. —— Het overgebleevene werd met de hand gedrukt tot het droog werd, naderhand in een Ketel met kookend water geworpen, om 'er alle de Olieagtige deelen uit te trekken; deeze zich op de oppervlakte zettende, liet zich gemaklyk wegneemen, zonder een enkelen drup te verliezen. Dan die Olie is veel minder dan de eerſte.

De *Zaccon-Olie* heeft den ſmaak en kleur van zoete Amandel-Olie; met veel moeite wordt dezelve helder; dewyl de wyze, waarop men ze maakt, ze niet van heffe zuivert. —— Ik nam waar, dat de *Arabiſche* Vrouwen, onder het drukken, alle deelen des lichaams 'er mede ſmeerden. Reden hier van vraagende, gaven zy ten antwoord, dat zy zulks zeer heilzaam vonden: dewyl de Olie de ſterke uitwaasſeming, door de hette der lugtſtreeke veroorzaakt, en die haar zeer verzwakte, belette.

De Heer LEMERY beſchryft de *Zaccon-Olie* als dienſtig ter ontbinding van dikke en koude vogten. —— QUARESI-

SIMUS zegt, dat dezelve, op een oogenblik, de zwaarste Kolyken stilt, en voegt 'er by, zelve dit vermogen daarvan ondervonden te hebben. —— Ik kan ook van de heelende kragt getuigenis draagen; tegenwoordig geweest zynde by eene geneezing daardoor toegebragt aan een *Venetiaansch* Reiziger. Deeze Man, verzeerd door een val van zyn paard, voelde zwaare pyn in de borst, die hem groot ongemak veroorzaakte; doch den raad gekreegen hebbende, om de verzeerde plaats met Olie van *Zaccoa* te bestryken, en inwendig iets daarvan in te neemen, volgde hy dien raad, en, in weinige dagen, waren zyne wonden geheeld, en de pyn was weg.

'Er groeit in de tuinen van *Jericho* een Heestergewas, in 't *Hebreeuwsch* bekend, onder den naam van *Copher*, en door de *Latynen Cyprus* geheeten. 't Zelve is op dat Eiland zeer algemeen, en *Kenna* genaamd (*).

Men vindt in de Velden van *Jericho* ook *Roozen*; doch van eene veel minder soort, dan die, waarvan, in den Bybel met zo veel roems gesprooken wordt, welker bloemen eenige Liefhebbers voorwenden in hunne Kabinetten te hebben. De *Roos van Jericho* is een kleine Plant met een dikken wortel, omtrent één en eene halve duim lang. Dezelve heeft eene menigte van uitspruitzels, die zich van den grond verwyderen; ze hebben weinige bladeren; maar ze zyn overlaaden mét bloemen, die, op 't uitbreeken staande, rood zyn; maar, by het verder opengaan, bleeker worden, en eindelyk geheel wit. Deeze bloemen hebben veel gelykheids op den Vlierbloem, met dit onderscheid, dat ze geheel geen geur hebben. De uitspruitzels komen nooit meer dan vier of vyf duimen boven den grond.

Deeze Plant schiet haare takken en bloemen, en verdroogt. De takken krommen dan in 't midden, en, by elkander in den top vereenigd, vormen zy eene soort van kloot. Dit gebeurt geduurende de grootste hette, doch, by vogtig en regenagtig Weêr, spreiden zy zich weder open.

In dit Land van Onkunde en Bygeloof, beschouwt het Volk het beurtlings openen en sluiten van deeze Plant, met geen Wysgeerig oog; zulks dunkt het zelve, een op zyn tyd

(*) Onder dien naam hadt de Abbé MARITI, *Cyprus* beschryvende, over deeze Plant gehandeld.

tyd wederkomend Wonderwerk, door den Hemel gewrogt om de gebeurtenisſen deezer Wereld bekend te maaken. De Inwoonders van de omliggende ſtreeken komen deeze *Roozen-planten* raadpleegen, als zy eene reis zullen onderneemen, eene verbintenis aangaan, of eene zaak van aanbelang ſluiten, of by de geboorte van een Zoon. Indien deeze Plant openſtaat, twyfelen zy niet aan het welgelukken; maar dezelve geſlooten vindende, houden zy het voor een kwaadſpellend teken, en ſtaaken daarom de volvoering, indien het niet te laat is.

Deeze Plant is niet onderworpen aan verrotting of verdorren. Dezelve kan het verplanten verdraagen, en tiert, zonder verbastering, in alle gronden. Ik weet niet waarom dezelve, bepaald, de *Roos van Jericho* genaamd is, dewyl ze niet oorſpronglyk in die vlakte groeit. Ik hel over, om te denken, dat de Reizigers, die 'er deezen naam aan gegeeven hebben, onkundig waren, dat dezelve uit *Steenagtig Arabie* herwaards gebragt wierd.

Ik nam in deeze Landſtreeke verſcheide andere Planten waar, die aanmerking verdienden, uit hoofde van derzelver nuttigheid, of den geur der bloemen. Ik verzamelde een groot aantal van dezelve, welke ik, by myne te rug reize, aan Doctor MANETTI gaf. Hy deelde zyne bedenkingen, daarover, mede op de openbaare Vergadering van de Wysgeerige en Kruidkundige Societeit te *Florence*.

Met één woord, het ontbreekt deeze vlakte aan geene Voortbrengzelen in het Plantenryk, om het zelve ryk en gelukkig te maaken: behalven alle die gemeen zyn in *Europa*, worden 'er veele gevonden, aan deeze Plek byzonder eigen.

JOSEPHUS ſchryft deeze groote vrugtbaarheid toe aan de hette des Dampkrings en den overvloed van Water; deeze doet de Planten zich uitſpreiden, geene verfrist dezelve.

De vlakte van *Jericho* is tegenwoordig ook bedekt met ryke Velden van Tarw en Gerst, die, omtrent het einde van April, ryp wordt.

BESCHRYVING VAN DE WOONINGEN, GEWOONTEN EN ZEDEN, DER INWOONDEREN VAN HET EILAND MAN.

(Overgenomen uit TOWNLEY's *Journal in the Isle of Man.*)

Op het Eiland *Man* komende, zagen wy verscheide Huizen in een smaak boven dien van gewoone Landhuizen gebouwd; en veelen, die blykbaar alleen tot Boerenwooningen moesten dienen: eenige deezer waren redelyk goed aangelegd, en konden tot draaglyk gemaklyke Wooningen dienen; doch zeer deedt het ons aan, ten zelfden tyde zulk een aantal van de elendigste Hutten te ontdekken, byeen onder deeze betere Wooningen. Dit gaf ons een allerongunstigsten indruk van de armoede deezes Eilands, en maakte ons medelyden gaande met de Bewoonderen deezer jammerhartige Hutten. De rook kwam uit een kleine spleet, of een vat daar op gezet, doch veelal alleen ter deure uit; een klein venstertje diende om eenige straalen van het daglicht in te laaten. —— Vrolykheid, nogthans, woont 'er zomwylen, en wel te vredenheid, geloof ik, meest altoos: want deeze is een der zegeningen van de armoede, die de Godlyke Voorzienigheid zeldzaam den geringsten der Stervelingen onthoudt; en waardoor de Vader van allen hun eene vergoeding schenkt, voor de geluks- en gemaksgoederen, welke zy anderzins derven.

De Wanden van deeze elendige Verblyfplaatzen, zelden meer dan zeven voeten hoog, bestaan zomtyds uit ruwen ongehouwen steen; doch doorgaans uit aardzooden. De Daken zyn alle van stroo; doch 'er zo dun opgelegd, dat zy, om dit ligte dekzel op de plaats te houden, veele van stroo gevlogten koorden daarover heen haalen, en met pennen in de zwakke Wanden vast steeken.

Gelyk het vertoon van zulk eene menigte slegte Wooningen voor Menschen, als over alle deelen van dit Eiland verstrooid zyn, een algemeen denkbeeld van de grootste armoede opleveren, zo krygt men dat van onvrugtbaarheid, door het gebrek aan timmer- en hakhout, en zelfs aan groeiende haagen. Meest alle hunne landscheidingen zyn smalle aarden ophoogzels, nu eens geheel onbeplant, dan weder met eenige in 't wilde opschietend kreupelhout begroeid. De grond, van welken deeze op-

hoog

hoogzels zyn zamengesteld, is van eene losse zelfstandigheid, zo dat ze geduurig afvalt, en steeds herstelling behoeft. In den besten staat zyn ze nog slegte beschermmiddelen van eigendom: ingevolge hiervan zouden veelvuldige overloopingen tusschen digt aan elkander liggende Nabuuren, moeten voorvallen, die aanleiding tot pleitgedingen gaven, indien zy de voorzorg niet gebruikten om alle hunne Schaapen te merken, en ook veelal hunne kleine Paarden.

Het Gemeene Volk op dit Eiland is, zeker, van een luijen en werkloozen aart. Zy liggen tot zeer laat in den morgen te bedde, en, door noodzaaklykheid daar uit opstaande, begeeven zy zich, met een blykbaaren wederzin, aan hunne onderscheide bezigheden. Dit Character wordt eenpaarig gegeeven van het Werkvolk op dit Eiland in 't algemeen, door de zodanigen, die hun langen tyd gekend hebben. Nogthans stemmen zy allen toe, dat 'er eene soort van bezigheid is, welke zy met de grootste vaardigheid aanvangen; te weeten, de Haringvisschery. Geduurende dat bezig tydperk ontdekt men geen het minste teken van traag- of luiheid onder allen die zich met die Vischvangst bemoeijen; integendeel ziet men een onaflaatend vlytbetoon, een werkzaamen en onderneemvollen geest het Volk bezielen, 't welk bezig is in dat vermoeiend en zomtyds gevaarlyk werk.

Niet minder dan vierhonderd zeer welgemaakte Boots (toebehoorende aan het Volk deezes Eilands) worden 's jaarlyks tot de Haringvisschery gebruikt. Deeze zyn met stoute Zeelieden bemand, vyf, zes, zeven of acht in ieder. De winst dier Visscherye is zomtyds verbaazend groot; doch, als dezelve slegt uitvalt, zeer gering, en naauwlyks toereikende om de kosten der uitrustinge goed te maaken; nogthans is de streelende hoop om een hoogen prys te trekken, gelyk in alle Loteryen, genoegzaam om hun Vischlust wakker te houden, goed en leeven te waagen in deeze by hun alleen geliefde bezigheid.

Zo ras de Vischtyd geheel voorby is, keeren zy elk na hunne Wooningen te rugge, om de vrugten van hunnen arbeid te smaaken. Zy geeven zich, op de onbepaaldste wyze, over aan de eenige vermaaken des leevens, welke zy najaagenswaardig keuren, en om welke zy een korten tyd in 't zweet huns aangezigts arbeiden, Onmaatigheid, Slaap, Ledigheid. In den bedwelmden staat, uit deeze inwilligingen van lust gebooren, blyven zy zo lang 'er iets van de gemaakte winsten overschiet: eer deeze geheel verteerd zyn,

is het volstrekt vergeefsche arbeid veelen tot den gemaklykften en zelf noodwendigen arbeid te krygen: zy weigeren, volgens egte befcheiden, de hand te leenen om de vrugten des Velds in te zamelen, zelfs in den voordeeligften Oogsttyd.

Om deeze redenen hebben veele verftandigen en doordenkenden, bovenal die Landeryen bezitten, wel gewenscht, dat de Haring, in derzelver Zuidlyke uittochten, eenen nieuwen weg nam, en den jaarlykfchen loop verre van de oevers van het Eiland *Man* verwyderde, dewyl zy gelooven, dat, indien de gemeene man dit middel van werkzaamheid en beftaan miste, gemaklyk zou gebragt worden tot een hebbelyker vlytbetoon, nutter voor 't gemeen, en van zekerder winst voor hun zelven. Het gevolg hiervan zou weezen, eene betere bebouwing van alle de Landeryen op het Eiland, een meerderen aanwas van de Veeteelt, en uitbreiding van de tegenwoordige Linnenweevery, en mogelyk het invoeren van andere voordeelige Handwerken, die het Eiland min afhangelyk zouden maaken van andere Landen, ten opzigte van veele Leevensnoodwendigheden, en een geest van werkzaamheid onder het Volk in 't algemeen opwekken.

Waren deeze gevolgen zo zeker als hier opgegeeven en gehoopt wordt, ik zou my, fchoon enkel een doortrekkend Bezoeker deezes Eilands, vereenigen met deezen wensch; maar, wanneer men met bedaardheid overweegt, hoe hoogstbezwaarlyk het valle lang ftand gegreepen hebbende gewoonten en vooroordeelen te onder te brengen; gewoonten en vooroordeelen zelfs, die tastbaar ongerymd en fchadelyk zyn. —— Hoe moeilyk het is, om gevestigde kwaade hebbelykheden, bovenal die van Onmaatigheid en Luiheid, uit te rooijen, en eene geheele verandering te veroorzaaken, in de geneigdheden van een geheel Volk — zal de vervulling van dusdanig een wensch waarfchynlyk met zeer flegte, en misfchien zeer fchadelyke, gevolgen gepaard gaan. Want, beroofd van die gewoone bron des beftaans, zou het arm en arbeidend gedeelte der Eilanderen zich opgewekt vinden om den loop der Haringen te volgen, en zich in eenigen meer vrugtbaaren oord neder te flaan. Gehegtheid aan den geboorte-grond, dat befchutzel der Voorzienigheid tegen geftadige verplaatzing, zou op hun, in de omftandigheden waarin zy zich geplaatst vinden, van weinig of geen indruk weezen; hunne elendige Wooningen kunnen niets aantrekkelyks heb-

hebben; want zy kunnen naauwlyks elders flegter gehuisvest zyn: zelfs al werden zy, voor eene wyl, genoodzaakt Medebewoonders der Dieren te worden in Bosfchen, in Holen en Rotsfpelonken. —— En wat de weezenlyke middelen van Leevensonderhoud aanbelangt, zy vinden zich van alles, wat Tafelweelde mag heeten, zo verre verwyderd als eenig volk op den Aardbodem. Hun Brood, die ftaf des leevens, wordt, van ruw Gerftenmeel of flegte Tarwekoeken gekneed, gebakken. Voorts beftaat hun voedzel uit Aardappelen en Karnemelk; en wanneer de Huismoeder eens lekker zal opdisfchen, doet zy 'er twee of drie roode Haringen by. Dit laatfte is ook, mag ik afgaan op het getuigenis van geloofwaardige Lieden, het eenig onthaal, dat de Landbouwers in het bergägtige gedeelte genieten, negentien van de twintig dagen. Vleesch komt nooit in hunne Huizen, dan op twee vast bepaalde tyden, Kerstyd en Paafchen.

Indien de Landëigenaars ernftig wenschten de arme Boeren van, gelyk zy thans zyn, luie, tot werkzaame en nutte Leden der Maatfchappye te bekeeren, moeten zy dit loflyk werk beginnen, met den toeftand dier elendigen te verbeteren; met voor hun gefchikte Wooningen te bouwen, hun tot werkzaamheid uit te lokken, door de aanbieding van geftaagen arbeid, die, in den aanvang, niet te zwaar is, en welker belooning geëvenredigd is aan de behoeften hunner huisgezinnen.

Veele foorten van bezigheid doen zich zeer duidlyk op aan het befpiegelend oog, in de onderfcheidene en noodige verbeteringen van Droogmaakeryen, Afdammingen, het zuiveren van den grond. Deeze nutte verbeteringen zouden genoegzaamen daaglykfchen arbeid verfchaffen aan een dubbel getal van arbeideren, die zich thans op dit Eiland bevindt.

Droogmaakeryen, waar een overvloed van water is, die den grond verkoudt en den groei belet, ftrekken tot grondflagen van alle weezenlyke verbetering in landen van dien aart. Hoe veele honderd Acres van wel bearbeidbaar land doen zich op in de Valei, boven het Klooster, geheel met Riet en andere nutlooze Waterplanten begroeid, die noch tot Weiden kunnen dienen, noch hooi opleveren. Dit is de deerlyke toeftand van meest alle de vlakke gronden, aan de oevers van beide de ftroomen, zich op een grooten afftand tot het gebergte uitftrekkende. Nogthans zouden deeze gronden, naa eene behoorlyke Droogmaakery, bykans

kans onschatbaar worden door het fynste hooi op te leveren. Duizend en duizend Acres van moerassige gronden, die zich nu allerwegen op het Eiland vertoonen, vorderen dezelfde behulpzaame hand. Hoe veele Landeryen worden geheel nutloos, door in poelen te veranderen, by gebrek van behoorelyke omdyking, en ze te beschutten voor de overstroomingen der Riviere in regenagtige tyden.

Eene betere wyze van de Eigendommen af te perken, zou grootendeels strekken om de veelvuldige thans heerschende geschillen tusschen Vrienden en Nabuuren te doen ophouden, die thans niet zelden het leeven verbitteren, en kostbaare pleitgedingen veroorzaaken.

Het zeer groot voordeel, van zo veel thans onbruikbaar land bruikbaar te maaken, is al te in 't oog loopend om eenige verdere verklaaring te behoeven. Egter moet ik hier byvoegen, dat het geld, aangelegd tot eene verbetering van dien aart, of eenige andere hier boven aangeweezen, zou, met oordeel gebruikt, het capitaal opbrengen in een land, waar het dagloon zo laag is; en de voordeelen van verbeterde landen zou spoedig volgen: dan het bestendigen arbeid bezorgen aan den armen Eilander moet het eerst en heerschend oogmerk weezen. Zo lang zy in hun tegenwoordigen jammerlyken toestand blyven, niet beter gedekt tegen de ongenade der Jaargetyden dan de Beesten des velds, die rondsom hunne Hutten zwerven, en naauwlyks beter gevoed dan Huisdieren, zo lang zal moedloosheid onder hun heerschen, zo lang zullen zy allen prikkel tot werkzaamheid derven. Doch laaten zy eens betere Wooningen betrekken, Wooningen voor Menschen geschikt; laaten zy eens eenige der verkwikkingen des leevens smaaken, zy zullen welhaast ten arbeid zich aangespoord voelen om deeze aangenaamheden te behouden, en, in 't kort, door een eerlyken hoogmoed aangeprikkeld, zich benaarstigen om ze te doen toeneemen; en deeze zegeningen welke zy zo zeer behoeven, en helaas! nog niet kennen, over te planten op hunne Nakomelingschap.

Wat lieden van hooger rang betreft, de Mannen zyn over 't algemeen zeer beleefd, en betoonen veel oplettenheids voor Vreemdelingen. Deeze waarneeming strekt zich uit tot de voornaamste Inwoonders van alle deelen des Eilands, behalven tot een of twee, die, op éénmaal groot geworden, het eene vermindering van hunne grootheid zouden oordeelen, eenige beleefdheid aan eenen Vreemdeling te bewyzen. Indien de grillige Fortuin, die verdiensten

ften aantreft, waar geen sterveling ze kan vinden, aan haare Gunstelingen, onder haare ryke gaaven een weinig beleefdheids schonk, zou dit genoeglyker voor hun zelven weezen, en voor anderen, die op eenigerlei wyze met hun moeten verkeeren. Een Nabal is overal gehaat, bovenal een onkundige, die zich in alle opzigten een Egoïst betoont.

De Dames zyn by uitstek beleefd en gespraakzaam, zeer geestig in haar onderhoud, en ongemeen net in haare kleeding. Men vindt veele schoone Vrouwen op dit Eiland. —— De Vrouwen van den middelbaaren leevensstand vindt men, als zy bedaard en nugteren zyn, bescheiden zelfs omtrent Vreemdelingen —— maar die van den laagsten rang zyn ruw, lomp, onbeschaafd, en flegter dan eenige die ik ooit elders aantrof. Dan deeze ongunstige aanmerking, myne pen ontschooten, past alleen op de Stad *Douglas*; want ik heb dikwyls met genoegen opgemerkt, dat het gemeene Volk, binnen in het Eiland, als mede in andere Steden, zo beleefd en verpligtend was als ik kon wenschen.

Wanneer de Wetten des Eilands verbeterd waren door den zagten geest der *Britsche* Wetten, zou 'er welhaast eene hervorming in Zeden en Gewoonten plaats grypen. Vreemdelingen zouden dan uitgelokt worden om een Eiland te bezigtigen, zo schoon romanesk, zo vol van schilderagtige gezigten; en waar zy zich, indiën de Lugtstreek met hunne Gestelteniss̄e overeenkomt, niet alleen des Zomers, maar ook des Winters, kunnen onthouden.

DE OORLOG.

(*Fragment.*)

—— —— —— Hoe? is dan dit verruklyk dal, —— deeze stille oord, dezelfde plaats niet meer! —— hier, waar ik menigmaalen de liefelyke Morgenzon zag opgaan! —— maar war hoor ik nu van verre! —— wat zie ik! een aantal van Wagenen. —— Ruiteren op hunne snuivende Rossen: —— eene onzaggelyke hoeveelheid van Krygsknegten, alle gewapend ten stryde, vertoonen zich aan myn oog! alles schynt hier eenen *Oorlog* aan te kondigen, een groote stryd schynt op handen. Hoe bereidt zich de Krygsknegt tot eenen naderenden slag! —— Hoe vrolyk dartelt het Paard onder zynen Rui-

ter, onbewust van het lot, dat hem mogelyk aanstaande is: *Het trekt uit, den geharnasten te gemoet: hy keert niet weder van wegen het Zwaard: tegen hem ratelt de Pylkooker, het vlammig yzer der Spiesse, en der Lanse; hy riekt van verre den Donder der Vorsten, en het gejuich, en hy en gelooft niet dat het is het geluit der bazuinen:* —— Dan —— laat ik nader treeden, om te zien, welk de rede zy van deezen veelbeduidenden toestel! —— Ach! Hemel! het zyn twee Vorsten, die hun wederzydsch geschil met het Zwaard hunner Krygslieden zullen beslegten. —— Ongelukkige Stervelingen, medelydenswaardige Krygsknegten, die gebruikt zullen worden, om, soms ten koste van uw leven, aan de grilzieke oogmerken uwer Vorsten te voldoen. —— Hoe nadert thans, elk van beide de partyen, tot zyne verzamelplaats; voorzien van blinkend Krygstuig. —— Hoe zidderi de een voor het naderende tydstip, daar de ander reeds staart op het oogenblik om zynen vyand het hoofd te bieden, als reeds grys geworden zynde, in het Oorlogsvuur.

Nu begint men alles in slagorden te stellen; —— in *Gelederen* geschikt, —— in *Pelottons* verdeeld, wordt thans het Krygsmuzyk gehoord, —— de venge Trom geroerd: nu wagt de Krygsknegt naar de bevelen van zyn Opperhoofd: en —— het lang gewagte woord, *geeft acht*, rolt als een Donder in de ooren der menigte. Daar legt men wederzydsch aan, —— men geeft vuur, en —— nu wordt men als verwoed op elkanderen. Een onophoudelyk vuur ontbrandt aan alle kanten; —— de lucht wordt vervuld met rook; het geklikklak der Wapenen hoort men aan alle zyden; het gebalder der dondereende Kanonnen verheft zich tusschen beiden; —— de Kogels speelen door elkanderen; de vuurspouwende Granaaten vliegen door de lucht. —— Intusschen nadert men —— het Zwaard komt uit de scheede; —— het bloed stroomt over de vlakte; —— hier valt de Ruiter met zyn Paard; daar sneuvelt de Soldaat; met het Zwaard in zynen vuist; hy wordt vertrapt, —— verpletterd, —— als niets geacht; een ander vervult zyne plaatse, en —— men denkt niet meer aan hem. Edoch dit wordt als niets gerekend; de woede verdubbelt, en —— een ontzaggelyk aantal van Manschappen vinden hier hunnen dood.

Nu begint de zwakste party langzaam af te deinzen. —— Men jaagt hen agter na, en —— maakt alles af: de Overwinnaar komt te rugge, met overwonnen Vaandelen van zynen vyand: —— een aantal van Krygsgevangenen; —— eene groote hoeveelheid veroverde buit: —— het onophoudelyk *vive* rolt door de lucht, —— men siert de hoofden der Overwinnaaren met Lauweren; en —— men roept *Halte*.

Hoe stroomt thans het bloed, waar mede de grond geverwd is. —— Sta stil, gy Wandelaar, die ook wel eer dit vermaaklyk dal bezocht. Hoe licht thans de grond, als bezaaid met Lyken —— Zieltoogenden liggen, door, en op, malkanderen: Verminkten

ten —— gewondenen, smeeken om hunnen dood: en —— zie daar het einde van eenen Oorlog; veeltyds het onherroepelyk bevel eener ingebeelde Eerzucht!

O! gy Vorsten, gy Grooten der Aarde, is het enkel grilligheid, —— vuil eigenbelang, grootheid naar de Waereld, of andere onrechtvaardige redenen, die u soms zulke stappen doen begaan: hoe onverantwoordelyk is dan uw gedrag by den Koning aller Koningen! —— Doch, strydt gy voor Haardsteden en Altaaren; voor Godsdienst en Vryheid; voor het welzyn van uwe Onderdaanen, ter handhaavinge hunner Voorrechten; dan ruste alleszins de zegen op uwe Wapenen, dan stryde God, naast u, als in de dagen van ouds! —— Dan zal geen wrang naberouw u vergezellen, als gy, in de uure des doods, op uw Vorstelyk rustbed gelegen, den Koning der verschrikkingen te gemoet ziet. Geene vervloekingen zullen over u gehoord worden, uit den mond uwer Onderdaanen; neen! —— zy zullen eenpaariglyk hunne gebeden voor u ten Hemel opzenden; en —— stervende, u hartelyk beweenen. Ja —— zy zullen, na uwen dood, Gedenktekenen en Eerezuilen oprichten, die de Eeuwen zullen tarten; tot een dankbaar aandenken uwer heerlyke —— groote en —— belangelooze daaden, voor de Nakomelingschap.

V.

BESPIEGELING VAN DEN MENSCH, ALS HET BEHOEFTIGSTE, EN TE GELYK HET VOORTREFLYKSTE, SCHEPSEL IN DIT ONDERMAANSCHE.

Wanneer de mensch zich zelven gadesloeg, met alle die naauwkeurigheid, welke 'er vereischt word, welk eene aangenaame bezigheid zou hy zich zelven verschaffen? hoe veel tyds zou hy op eene nuttige wyze daar aan te kost leggen? 'Er zou zekerlyk een geruime tyd met een aangenaam nut verloopen, eer hy die bron, om zich zelven te bespiegelen, ten éénemaal had uitgeput. Beschouwt hy zich zelven, by zyne eerste intrede in de Waereld, —— staat hy zyne magteloosheid in dien weerloozen staat gade; dan ziet en leert hy, dat zyn bestaan, zonder de medehulp zyner Natuurgenooten, op dit benedenrond van eene korte duurzaamheid zyn zou; en dat men hem zo dra de Waereld zou zien verlaaten als hy 'er in verscheenen was, dat hy slegts zou doortrekken, als een reiziger, die geen oogenblik vertoeft, op de plaatzen, waar hy aankomt. —— Uit deze zyne magteloosheid, zo als hy de hulp zyner Natuurgenooten noodig heeft, begrypt hy terstond de volstrekte noodzaaklykheid eener Maatschappy. —— Buiten de Maatschappy zou de mensch, by zyne geboorte, welhra vergaan; gemerkt

de menigvuldige behoeften, welke hy niet miſſen kan; en zonder welker vervulling hy dit tooneel weder zo dra zou moeten verlaaten, als hy 'er opgetreeden was. — De mensch is, by zyne geboorte, gewis, één der magteloosſte dieren; volſtrekt buiten ſtaat, om zich zelven in het allerminſte te kunnen helpen, en hy is daar benevens ook één der dieren, welke het langst de hulp van anderen noodig heeft. Hoe veel tyds verloopt 'er eer de mensch in ſtaat is, om voor zich zelven te zorgen, en de hulp van anderen niet meer behoeft. Geen dier op aarde heeft zo lang een tyd noodig, eer het aan zich zelven kan overgelaaten worden. — — Neen: het is de mensch alleen, die zo lang volſtrekt behoeftig is. En hoe veele zorg en oplettenheid word 'er al dien tyd niet vereischt, om hem in het leven te bewaaren? welk eene alles gade ſlaande goedwillendheid word 'er niet gevorderd voor de allereerſte en tederſte Jeugd? —— Dan nog al verder heeft hy de hulp van zynen evenmensch beſtendig noodig. —— Onze kleederen, die wy aantrekkén, het voedſel, dat wy dagelyks nuttigen, onze verblyfplaatzen, de huizen, welke wy bewoonen, alle onze verkwikkingen, alle onze verlustigingen, alles wat ons het leven aangenaam maakt, dat alles, en nog meer, komt hier zekerlyk in opmerking. Wy zyn dat alles aan den byſtand, de hulp en beſcherming, van anderen verſchuldigd; ten minſten de een heeft des anders hulp noodig; of het leven geraakt, by 't gemis hier van, aan 't kwynen; weldra zouden wy vergaan, en ophouden te leeven. —— Zo veel is de mensch verſchuldigd aan zyne Natuurgenooten. —— Zo helpt de een den anderen; door hunne gezamenlyke medewerking blyft het menschlyk geſlagt in ſtand, en daardoor alleen kan het algemeene welzyn bevorderd worden. —— Zo vertoont zich de mensch van zyne behoeftige zyde. Dan ſlaat hy, na deze beſpiegeling, zich vervolgens eens van een anderen kant gade; beſchouwt hy zyn eigen maakzel, zo als hy op eene zeer vreesſelyke en wonderbaare wyze gevormd is; —— Hoe veel voortreffelyks valt 'er dan in hem niet te beſpiegelen! —— Wat is zyn maakzel heerlyk! hoe uitſteekend is zyn lichaamsgeſtel! —— Het is een verrukkend Kunstſtuk, welks Maaker men nooit genoeg bewonderen kan. —— Vestigt hy ſlegts het oog op een enkel deel van zyn lichaam, hy zal terſtond eene onuitputtelyke bron van zeldzaamheden en wonderen ontdekken, die hem in de uiterſte verbaazing moeten wegvoeren. — Hoe ontzettend is de toeſtel van 's menſchen Gezigt! —— Onze oogen zyn op elkander liggende vliezen, met onderſcheiden vogten voorzien, in driehoeks holten geplaatst; ze worden door veelerlei Spieren bewogen; en tweeërley oogleden dienen tot dekzels. De vyf onderſcheide vliezen, die den oogappel bekleeden, zyn het bind-, harde-, hoorn-, aderagtige en druifvlies. De oogappel dient om de Lichtſtraalen binnen in 't oog doorgang te verleenen. Op den Regenboog

worden de kôleuren gevormt; dezelve verwydt of vernaauwt zich naar de Lichtstraalen veel of weinig zyn. De drie onderscheiden vogten, het wateragtige, het cristalline en het glasagtige, zyn als zo veele verschillende glazen, om de voorwerpen daardoor te beschouwen; en dan geschied het zien, wanneer de Lichtstraalen, van het verlichte voorwerp te rug gekaatst, door den oogappel heen schieten, en, door de vogten gebogen, tot het netvlies doorgaan; alwaar zy eene kleine, dog juiste, beeltenis vormen; die, door de aandoening der straalen, op het zeer gevoelig netvlies, aan de hersenen, en vervolgens aan de Ziel, vertegenwoordigd word. —— Zie met zulke wonderen, en nog oneindig veel meer, is 's menschen gezigt voorzien! —— Hier heeft men eene ryke bron van bespiegelingen, welke waarlyk onuitputtelyk word, wanneer men alle de leden en deelen, uit welke dat wonder kunststuk des menschen lichaams gevormd is, in overweeging neemt. —— Maar, dit is nog het minste: de mensch munt, op eene nog sterker wyze, ver boven alle dieren uit, in voortreffelykheid en heerlykheid, door zyne zonderlinge Voorregten. —— Hy is een redelyk Wezen, dat denkt en redeneert; dat denkbeelden zamenvoegt en van een scheid; dat daar uit gevolgen trekt, en kennis verkrygt van allerleie verschillende soorten van Voorwerpen. De mensch is met kennis, oordeel, verstand en weetenschap begaafd. Hoe veel hebben de menschen hier door te weeg gebragt in de dingen dezer Waereld; ter welker uitvoeringe het redeloos vee nimmer vatbaar kan worden. Stof kan niet denken. —— Stof kan nimmer een vermogen van redeneeren verkrygen. Het Lam zal nooit bezeffen, dat het word heen gedreven om geslagt te worden, —— en de Koe, welke ons haar smaakelyk zuivel schenkt, zal nooit berekenen kunnen, dat zy ons nog met haar vleesch moet voeden. — Waarom bezit de mensch alleen die kennis, welke hem boven alles doet uitmunten? —— Het is, om dat God hem gevormd heeft tot eene hoogere bestemming, tot een edeler doel. —— Hoe veel stof van overpeinzing zal men hier vinden, wanneer men zyne aandagt met dit alles gaande houd! welk eene stoffe van bewondering! De mensch bezit iets verhevens, boven alle de Schepzelen die hem omringen; en vandaar is hy ook in staat, om over die Schepzelen, zelfs dezulken, wier lichaamlyke vermogens de zynen in sterkte verre te boven gaan, eene soort van heerschappy te voeren. Het moedig paard, dat niet bezeft, waar toe het gevormd is, laat zich breidelen; het onderwerpt zich, niettegenstaande zyne grootere kragten, onder de veel mindere vermogens van den mensch! Ja, de allerwoestste dieren laaten zich allengskens door ons temmen! Dit werkt de verstandlyke bestiering onzer mindere vermogens uit; en hierdoor blyven de redenlooze Schepzelen aan ons onderworpen. —— Overweeg dit, ô mensch! Ken uwe voortreffelykheid boven al het vee! Dan, bereken bovenal, tot wat einde, met welk eene bestemming, u alle deze voorregten geschonken zyn! ——

C. v. d. G.

IETS OVER DE WISPELTUURIGHEID.

Chameleonte mutabilior.

Daar is geen verdrietiger, noch lastiger leven, dan veel te moeten omgaan met menschen van eene onstandvastige en wispeltuurige geaartheid. Dagelyks staat men bloot voor hunne grillige neigingen, en ieder oogenblik loopt men gevaar van eene onheusche behandeling: want een wispeltuurig mensch verandert schier ieder oogenblik buiten eenige reden, en hervormt zich gestadig in een geheel ander schepzel. Nu gelykt hy een zagtmoedig Lam, weinige oogenblikken daar na, verandert hy in een verscheurenden Tyger. Nu is hy uw Vriend en Beschermer, maar ongevoelig word hy uw doodlykste Vyand. De Ouden plaatsten by hun beeld van Wispeltuurigheid eene Hyëna; een Dier, waarvan men getuigt, dat het nooit een bestendig wezen blyft behouden, maar zich in verscheiden gedaanten weet te hervormen; een zeer gepast zinnebeeld, om een mensch af te schilderen, dat nu eens sterk, dan eens zwak, nu eens bloode, dan eens stout; een mensch, wiens gedrag aan de golven der Zee gelyk is, welke aan geduurige veranderingen onderhevig zyn.

Op dit oogenblik, is Polidoor uw allerbeste Vriend, alles wat gy doet behaagt hem wonder wel; gy zyt regt een man van zyn smaak; bezittende oordeel en verstand. O! wat is uw gezelschap hem aangenaam, en hoe nuttig is het met een man als gy zyt te verkeeren. In zulke gezelschappen kan men niet gerekend worden zynen tyd schandelyk te misbruiken, zo als men in de meeste byëenkomsten gewoon is. —— Polidoor is in den aart zeer gezet op speelen; doch, als hy met zulke Vrienden, als gy zyt, kan omgaan, laat hy voortaan alle spelen vaaren. Hy redeneert met u over het misbruiken van zynen tyd, u verscheiden origineelen aantoonende, en hier mêe bezig zynde laat hy niet na u zagtjes te vleien. Gy gelooft Polidoor in alles; doch gy kent den man niet regt: want anders zoud gy u niet verwonderen, hem den volgenden morgen, na dat hy u in gezelschap is ontmoet, en gy in hem even zo veel smaak gevonden hebt, als hy in u, als een geheel ander mensch te ontmoeten dan den avond te vooren. Indien gy Polidoor had gekend, gelyk alle menschen hem kennen, die genoodzaakt zyn met hem om te gaan, uwe verwondering zou zo groot niet wezen, om dat de Wispeltuurigheid 's mans natuurlyk karakter is.

Variabilis is een man, dien men zou waanen met Polidoor volmaakt te kunnen omgaan, om dat zy beiden even veranderlyk, even wispeltuurig, zyn; doch, ik kan my van geen lagchen ont-

ontbonden, als ik die menschen by malkanderen in gezelschap aantref. —— Variabilis kan uitgelaaten vrolyk zyn, en dan is hy de regte man, om een gezelschap te vermaaken. Maar laat Polidoor eens onverwacht inkomen, wanneer Variabilis op zyn allervrolykst is. Nauwlyks krygt hy hem in 't oog, of hy wordt eensklaps stom, men hoort hem den ganschen avond geen enkel woord meer spreeken, en 't gaat met hem, even als met die hevige stormwinden, welke door eene schielyke kalmte gevolgd worden. —— Kan hy het den ganschen avond in 't gezelschap uitharden, zo gebeurt 'er iets, dat mogelyk in al zyn leven geen driemaal is voorgevallen; want, kort na dat Polidoor is ingekomen, schiet Variabilis gemeenlyk eene noodzaaklyke boodschap in de gedagten; hy staat schielyk op, daar helpen geene sollicitatien om langer te blyven, hy verdwynt als een Geest uit het gezigt. Hiervan maakt hy net zo dikwils gebruik, als hy iemand in een gezelschap aantreft, die hem mishaagt, en het zou geen mirakel zyn hem, op éénen avond, in zes onderscheiden byëenkomsten aan te treffen. Op dien voet gaat hy te werk, zo dikwils als 'er slegts maar 't minste gebeurt dat hem tegen de borst staat.

Onlangs ontmoette ik hem, alwaar men een Ombertje zou speelen; hy was ongemeen vrolyk, en scheen een oogmerk te hebben, om ons allen te vermaaken; juist komt 'er onverwagt een van de gemanteldde orde binnen. Uit eerbied voor 's mans karakter bergde men die meubels, welke gewis aanstoot zouden gegeeven hebben. Intusschen ontdekte men, in niemand van ons allen, de geringste verandering; uitgezonderd Variabilis, toonde elk, dat dit onverwagt bezoek even zo aangenaam, als onverwagt, was. —— Schoon de Predikant te vooren onder Variabilis beste Vrienden had behoord, heeft hy hem nochtans van dien tyd af beginnen te haaten. Geduurende onze byëenkomst, sprak hy, buiten hooge noodzaaklykheid, geen enkel woord; en, wanneer hy genoodzaakt was den Predikant, die opzettelyk scheen zyn werk te maaken, om met hem te praaten, kennende zyn karacter volmaakt, op eenige zaaken te moeten antwoord geeven, geschiedde zulks in zeer korte en knorrige termen, met dusdanige houdingen en manieren van uitdrukkingen, welke volmaakt zyn ongenoegen te kennen gaven. Kortom; Variabilis wierd knorrig, begon als de Kinders te pruilen, en een kop te toonen; het welk zo lang duurde, tot hy eindelyk, als naar ouder gewoonte, een uur met smart hebbende doorgebragt, zagtjes tot genoegen van 't gezelschap opbrak, en ging aftrekken.

Wie zou nu kunnen gelooven, dat een man, die om éénen avond het kaartspelen te moeten laaten, de vriendschap brak van iemand, dien hy kort te vooren onder zyne boezemvrienden telde; iemand, wien hy eene zonderlinge achting toedroeg; wie zou nu

nu kunnen gelooven, dat die zelfde Variabilis tegenswoordig alle spellen zonder onderscheid verfoeit? Hy heeft nochtans besloten nooit kaarten meer in handen te neemen, Zondags gezet driemaal ter Kerk te gaan, en, in plaats van in de Week gezelschap by te woonen, en speelpartyen waar te neemen, voortaan zynen kostelyken tyd in den Godsdienst te slyten. Dat is een beter leven dan hy gewoon was te leiden; dus behoorden, volgens zyn oordeel, alle menschen te leeven: het betaamt geen Kristenen, zich aan zulke iedelheden te vergaapen. Zo meent hy altoos te volharden: doch de man misleid zich zelven; hy zal het geen jaar uithouden; want hy bedriegt zich net zo dikwyls, als hy iets standvastig voorneemt; dewyl hy te grillig van aart is, om bestendig te zyn.

Zelindus verandert ten minsten twaalf maal op eenen dag: hy staat wel op; doch heeft geen half uur voor den dag geweest, of is dezelfde man niet meer; hy word knorrig, maar moest hy de reden zeggen waarom, die weet hy niet. — Ondertusschen is Zelindus ruim zo lastig, indien niet veel lastiger voor zich zelven, dan hy aan het gansche Huisgezin is; naardien elk, die aan zyne malle nukken gewoon is, met hem den gek scheert, daar hy zich zelven altyd in den weg staat, en duizend kwellingen aandoet. Zyn aart is zo wispeltuurig, dat ze hem niet de neiging van zynen wil, maar alleen zyne grillige driften doet volgen. — Zyn leven bestaat in eene aaneenschakeling van veranderingen. Nu is hy goed, en schenkt u op dat oogenblik met zyn hart tevens alles; guller mensch dan Zelindus kan men niet begrypen. —— Maar, slegts weinige oogenblikken daar na, zie daar, het begint hem te verveelen; hy word eensklaps knorrig, niets behaagt hem, alles staat hem tegen, alles verveelt hem, en zonder reden trekt hy al zyne gulhartigheid in; hy begint u, dat meer is, te haaten, en daar hy u kort te vooren alles zou geschonken hebben, agt hy u nu zyne reden niet waardig. Gy verveelt hem geweldig, en nochtans kunt gy, met al uw verstand, de reden dezer koelheid niet doorgronden. Gy gaat u zelven naauwkeurig onderzoeken, of gy hem ook reden van ongenoegen kunt gegeeven hebben; doch ik bid u, spaar zo veel moeite: want Zelindus zelve weet niet waarom hy u haat, al zo min als hy wist, waarom hy weinige oogenblikken te vooren u zo hoogachtte. Zo dra men nu dezen man regt kent, is men zelden dwaas genoeg, om hem in zyne vriendschap aan te neemen; alzo niemand genegen is, zich altyd aan zyne wispeltuurige geaartheid te onderwerpen. Al wie voortaan met hem omgaat, doet dat alleen uit zekere inzigten; of om dat hy hem volstrekt noodig heeft, of om dat hy zynen ommegang niet wel ontgaan kan: dus kan Zelindus staat maaken, dat hy niemands opregte Vriend is, even gelyk hy niemand kan rekenen, voor eenen waaren Vriend te bezitten.

Hi-

Hiemus is van eenen woelagtigen, rusteloozen, en veranderlyken aart. Hemel en Aarde zal hy beweegen, om iemands vriendschap te verwerven: doch zo dra is hy 'er geen bezitter van, of hy begint 'er van te walgen. Op die zelfde wyze handelt hy in alle gevallen. Niets is zo dierbaar, niets acht hy voor deszelfs bezitting zo waardig, of, zo dra het onder zyne magt is, heeft hy 'er niet de minste achting meer voor. Gelukkig is hy vóór de bezitting; doch zo dra heeft hy 't niet in zyne magt, of hy word ongelukkig. Hy veragt zyn geluk, en ziet uit naar een ander. Deze handelwyze houd hem in eene gestadige rusteloosheid, zy baart hem oneindig veel kwelling, en maakt hem lastig voor al de Waereld. —— Hy heeft een *talloos* aantal van vrienden gehad, en dagelyks maakt hy zyn werk dit getal nog merkelyk te vergrooten; middelerwyl heeft hy onder dien grooten hoop geen éénen opregten Vriend; ook is 'er, buiten den laatsten, geen één, wien hy zyne vriendschap meer waardig kent.

Dus maakt de Wispeltuurigheid iemand het lastigste schepzel, dat op aarde leeft. Van een wispeltuurig man is nooit iets goeds te wagten; alle zyne beloften zyn gelyk aan die ligte dampen, welke door het minste windje verdreven worden. Het is gevaarlyk van hem gevleid te worden; doet hy groote beloften op dat oogenblik, morgen, en veeltyds nog schielyker, heeft hy geheel andere gedagten. Al het deugdzaame, het standvastige, al waar eenige staat op te maaken is, word in zulke menschen, door de veragtelyke neiging naar geduurige verandering, overweldigd, en dra ziet men zulk een mensch geheel onder de heerschappy van deze verkeerde hartstogt gebragt. Duizend kleinigheden raaken de fynste zenuwen, en hier door ontstaat zulk eene geweldige beweeging in het gansche gestel van den mensch, dat hy schielyk van het een in het ander verandert; want een wispeltuurige is nooit zich zelven gelyk; hy giet zich in duizend vormen, en in éénen dag vertoont hy zich somtyds in zo veele gedaanten, als 'er uuren in dezelve zyn. De lastigheid van zyne grillen komt meer op zich zelven neer, dan op anderen; want hy kan onmogelyk zyne eigen grillen ontvlugten, daar men integendeel veelal meester is, zich van een wispeltuurig mensch te ontdoen, zo dra hy ons begint te verveelen.

Zulke wispeltuurige menschen zyn in 't gemeen zeer ongeschikt, tot eenige zaaken van aanbelang; hunne gestadige verandering, hunne Wispeltuurigheid, doet zelden eenen gewenschten uitslag op hunne onderneemingen volgen; alle hunne prysselyke voorneemens worden telkens gedwarsboomd; want neemt men nu een besluit, één oogenblik is 'er slegts noodig, om het omver te werpen; eene geringe, eene beuzelagtige, omstandigheid verijdeld de allerheilzaamste voorneemens. Men zal gewoonelyk in geringe zaaken denzelfden arbeid aanwenden, dezelfde moeite gelyk men omtrent de allergewigtigste doet; doch beiden staan

zy, aan het zelfde noodlot bloot, even schielyk verandert men omtrent de eene, als men zulks doet omtrent de andere; en de bezitting van beiden heeft ook dezelfde uitwerking; want hoe zeer een veranderlyk mensch zich moge vleien, met een aangenaam vooruitzigt van het wenschelykst voorwerp; welk eene gevoelige aandoening hy in zyn gemoed te voren ontdekte, het genot zal hem, even als omtrent de allergeringste zaaken gebeurt, volkomen onverschillig maaken, zo het geene walging in hem verwekt.

Dusdanige menschen zyn even zo bezwaarlyk te verbeteren, als zulke luiden te geneezen zyn, welke aan verouderde kwaalen kwynen, of aan zekere familieziekten, die hun met de geboorte zyn aangekomen. Men dient ze, even gelyk zulke, of aan de natuur over te geeven, dewyl veeltyds het ongemak, te sterk zynde, de aangewende middelen bespot; of men dient te handelen, gelyk de Geneesheeren in kwaadaartige ziekten gewoon zyn te werk te gaan; neemende in zulke gevallen de toevlugt tot de hevigste geneesmiddels, en somtyds zelfs tot vergiften. —— Doch mogelyk kan zulk een wispeltuurig en veranderlyk mensch best door zich zelven geneezen worden. —— Hy is en zyne eigen plaag, en de bespotting van anderen; zo dra men hem nu zyn ongemak regt leert kennen, begint hy den last dezer beiden gewaar te worden, en om de bespotting te ontwyken, zich zelven niet te verveelen, zal hy langzaamerhand zyne heerschende driften gaan beteugelen; zich gewennende eindelyk over zich zelven te heerschen; dan zal hy niet langer meer een slaaf onder de dienstbaarheid, en zwaare heerschappy zyner hartstogten, blyven, maar beginnen gehoor te geeven aan de inspraak der reden, die, in plaats van zyne driften, nu de bestiering over hem, en over alle zyne bedryven, begint op zich te neemen. De gemaatigdheid begint hem gemakkelyk voor zich zelven en anderen te maaken, zeer geschikt voor de verkeering. Hier door word hy meer en meer aangezet, om op dat zelfde voetspoor de gelukkigste voortgangen te maaken; merkende zyne daaden aan, als veel geschikter om te kunnen behaagen, terwyl niets den mensch meer aandoet, dan dat hy zich of behaagelyk of bespottelyk maakt, naardien aller menschen toeleg daar op uit is, om aan anderen te behaagen; dus begint hy alsdan de aangenaamheden, de zoetheid, van een gezellig leven, al meer en meer te smaaken, en zal niet eer rusten, voor hy van zyne volkomen geneezing verzekerd is.

C. v. D. G.

DE ONGELUKKIGE FLUISTERING.

Een waare Geschiedenis.

Onder de Edelen, door de herroeping van het *Edict van Nantes* uit *Frankryk* verdreeven, bevondt zich de Graaf DE ROYE, uit de Familie van ROCHEFOUCAULT, die met zyne Vrouw, een Zoon en twee Dogteren, na *Denemarken* vlugtte. Naardemaal hy den rang van Luitenant-Generaal in *Frankryk* bekleed hadt, werd hy tot Groot-Marschalk benoemd, door den Koning van *Denemarken*, en met de Ridderorde van den Olyphant beschonken. Hier door vondt hy zich, op eenmaal, op een met zyn Rang overeenkomstigen voet aan het *Deensche* Hof geplaatst; doch de Gravin maakte zich welhaast aan eene onbeleefdheid schuldig, die zyn goed geluk om verre stiet.

't Is by de Koningen in het Noorden gebruiklyk, dat zy met hunne Hovelingen eeten: en hadden de Graaf en de Gravinne DE ROYE, met hun Gezin, meermaalen de eere van aan 's Konings Tafel genoodigd en ontvangen te worden. Op zekeren tyd voelde de Gravin zich zo getroffen door den zeldzaamen opschik der Koninginne, dat zy, zich tot een haarer Dogteren keerende, haar in 't oor fluisterde: *Dunkt u niet dat de Koningin zeer veel gelykt naar Madame* PANNACHE? —— Schoon de vraag in 't *Fransch*, en zeer stilletjes, geschiedde, hoorde de Koningin dezelve, en vroeg terstond, wie Madame PANNACHE was? De Gravin was ontzet, en antwoordde, met veel bedremmeldheids, dat Madame PANNACHE eene beminnelyke *Fransche* Hofdame was. De Koningin, de verlegenheid van Mevrouw DE ROYE duidelyk bemerkt hebbende, was ongerust over die vergelyking, en schreef aan den *Deenschen* Afgezant te *Parys*, dat hy haar zou hebben op te 'geeven, welk soort van Mensch Madame PANNACHE was, haar ouderdom, toestand, en op welk een voet zy aan het Hof te *Parys* leefde; 'er by voegende, dat hy wel op zyne woorden moest letten: dewyl zy belang hadt, om in dit stuk wel onderrigt te worden.

De Afgezant stondt versteld over dit verzoek, en schreef de Koningin ten antwoord: „ Dat hy zich met geene mogelykheid kon verbeelden, hoe de naam van Madame PANNACHE haar ter oore gekomen was; en nog minder, hoe zy zich zodanig kon laaten gelegen leggen, om het character te weeten van een zo niets beduidend Schepzel. —— Zy is een klein schrompelig weezen, een oud vel, met gedrogtlyk dikke lippen, en vuurroode oogen; eene soort van bedelaarster, die ten spot en speelbal strekt van 't geheele Hof. Zomtyds wordt ze ten Hove verzogt, om het avondeeten by te woonen van den Koning,

den

den Dauphin en de Dauphine, te *Versailles* of te *Parys*. Het Gezelschap maakt zich met haar vrolyk, door haar te tergen: zy wordt dan woedende, en scheldt uit al haar magt; te welker gelegenheid zy zomtyds zeer hoonende uitdrukkingen gebruikt en ongezoute waarheden zegt tegen die haar hebben aangevallen, tot groot vermaak van het Vorstlyk Gezin. Zy steeken haare zakken vol spyzen en zuikergebak; deeze geeft haar een stuk gelds; geene een slag op den schouder; en zo nabyziende zynde, dat zy niet zien kan wie dit gedaan heeft, laat zy haare woede los omtrent die het naast aan haar staat, of haar eerst voorkomt. Met één woord, Madame PANNACHE is een tydverdryf in elk gezelschap, waar zy komt."

Op dit schryven was de Koningin zo verstoord, dat zy de Gravin DE ROYE nooit weder onder haare oogen wilde zien. Zy verzogt den Koning, dat hy deel zou neemen in haare gevoeligheid. De Koning was zeer misnoegd, dat twee Vreemdelingen, die hy ten Hove ontvangen, en met zo veel gunstbetoons opgehoopt hadt, de Koningin op eene zo verregaande wyze befpotten. Veele *Deensche* Edelen en Staatsdienaars, jalours over den invloed der Vreemdelingen ten Hove, voegden zich by de verstoorde Vorstinne; zo dat de Graaf DE ROYE niet langer tegen deezen stroom van ongenade kon opzeilen, en zich genoodzaakt vondt *Deenemarken* te verlaaten. Hy zwierf eenigen tyd met zyne Familie, geheel onzeker ten aanzien van hun lot, tot eindelyk Koning JACOBUS hem in *Engeland* ontving, en den Graaf de *Iersche* Adelschap van *Lifford* schonk, welken tytel zyn Zoon naderhand aannam.

* * *

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN; BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN HET OPSCHRIFT DES ALTAARS TE ATHENE, DEN ONBEKENDEN GOD TOEGEWYD, *Handel.* XVII: 23.

(*Uit het Engelsch.*)

In het derde Deel der Verzamelinge van *Joodsche en Heidensche Getuigenissen* van den Eerwaardigen en Geléerden LARDNER (*) vind ik de volgende aanmerkenswaardige plaats, betreffende EPIMENIDES, uit DIOGENES LAERTIUS bygebragt. „ Ten deezen dage was de roem „ van EPIMENIDES zeer groot onder alle de *Grieken*, en „ men oordeelde dat hy in blaakende gunste stondt by „ de Goden. De *Atheniensers*, door de Pest aangetast „ zynde, kreegen, van de *Pythische Godspraake*, den „ raad om hunne Stad daarvan te zuiveren door Offeran- „ de. Zy zonden, diensvolgens NICIAS, Zoon van NICE- „ RATUS, met een schip na *Creta*, met verzoek dat EPI- „ MENIDES tot hun zou overkomen. Hy kwam daar, in de „ Zes-en-veertigste Olympiade, zuiverde de Stad en ver- „ loste de Inwoonders, op deeze wyze, van de Pest. „ Verscheide Schaapen, zwarte en witte neemende, bragt „ hy ze na den *Areopagus*; en liet ze van daar gaan, „ gelyk ze wilden: hy hadt aan hun, die deeze beesten „ volgden, bevel gegeeven, dat zy, wanneer een derzelven „ ging liggen, hetzelve zouden opofferen aan dien God, „ wien het behoorde: en dus hieldt de Pest op. Dit is „ de rede dat men in *Athene* tot op deezen dag *Naamlooze Altaaren* vindt, ter gedagtenisse van de toen ge- „ slachte Zoenöffers."

Men moet in aanmerking neemen, dat EPIMENIDES omtrent zeshonderd Jaaren vóór CHRISTUS gebloeid heeft, en dat DIOGENES LAERTIUS, die getuigt dat de *Naamlooze Altaaren*, ter gedagtenisse van de verzoeninge door EPIMENIDES te wege gebragt, opgerigt, in het gebied van *Athene*

(*) P. 20.

ne waren, omtrent het begin der Derde Eeuwe naa CHRISTUS schreef; gevolglyk moeten die Altaaren daar geweest zyn, wanneer Apostel PAULUS zich te *Athene* bevondt, en het schynt hoogwaarschynlyk, dat het een derzelven geweest is die den Apostel in 't oog geloopen was, en waar van hy gewaagt in 't begin zyner Redenvoeringe.

De geleerde LARDNER brengt het Getuigenis van CHRYSOSTOMUS en ISIDORUS van *Pelusium* by, om 's Apostels Opgave van het Opschrift, DEN ONBEKENDEN GOD, te bevestigen. THEOPHYLACTUS en OECUMENIUS leezen dit ook in 't enkelvoudig getal; HIERONYMUS alleen leest het in 't meervoudige, doet daarop eene bedenking van dien aart steunen, als hy en anderen van de eerwaarde Vaderen maar al te zeer gesteld waren. Egter zeggen de drie laatstgemelde Schryvers, dat het geheele Opschrift op de Altaaren dus luidde: AAN DE GODEN VAN ASIA, EN EUROPA EN LYBIA, DEN ONBEKENDEN EN VREEMDEN GOD. Of, gelyk HIERONYMUS leest, DEN ONBEKENDE EN VREEMDE GODEN. Doch my dunkt dat dit, met geene mogelykheid, het Opschrift kon weezen op de Altaaren, ingevolge van den raad van EPIMENIDES opgerigt, wegens het afwenden van de Pest: want het blykt duidelyk, uit het geheele berigt van LAERTIUS, dat deeze *Theosophist* zelve gansch onzeker was, welk een God hun met de Pest bezogt hadt, en dus verzoend moest worden; of het een *hemelsche*, een *aardsche*, of *onderaardsche*, ware. Maar, vermids men stelde, dat zommige Goden het meeste behaagen schepten in witte offeranden, en andere in zwarte, beval hy, dat men eenige Schaapen, zwarte en witte, van den *Areopagus* zou loslaaten, en, ter plaatze waar zy gingen liggen, slagten *aan dien God wien ze behoorden;* zulk een algemeen Opschrift, derhalven, als hier boven is opgegeeven, voegde geenzins aan Altaaren by eene gelegenheid als deeze opgerigt, noch in de daad, eenig ander Opschrift dan 't geen de Apostel vermeldt, DEN ONBEKENDEN GOD. Wanneer, in vervolg van tyd, of de Staat, of eenig byzonder Persoon, het goed vondt een Altaar op te rigten voor alle de Goden, die volgens de Wetten mogten geëerd worden, mogt het Opschrift op zulke Altaaren zeer eigenaartig weezen: AAN DE GODEN VAN EUROPA, ASIA EN AFRICA, EN AAN DEN ONBEKENDEN EN VREEMDEN GOD, dat is, den God, wie hy ook zyn moge, voor welken, op den raad van EPIMENIDES, Altaaren werden opgerigt wegens het zuiveren van de Stad, en naderhand een der Goden was, door de wet toegelaaten.

Naa

Naa zulk een voorval als 'er van EPIMENIDES verhaald wordt, is het geenzins te verwonderen, dat de *Onbekende God* zeer beroemd en geëerbied werd te *Athene*, en dat de Inwoonders langen tyd dien God door Godsdienstplegtigheden eere beweezen; 't is niet onwaarschynlyk dat THEOPHYLACTUS en anderen een dier laatere Altaaren genomen heeft voor dat ouder Altaar, waarop PAULUS oogt. Dr. PRESCOT merkt in eene onlangs uitgegeevene Verhandeling over PAULUS te *Athene* aan, dat PAUSANIAS en PHILOSTRATUS van verscheide Altaaren te *Athene* spreeken, die het Opschrift in 't meervoudige hadden θεοις αγνωτοις; maar hy geeft ons de plaatzen niet op; LARDNER verschaft ze ons (*). „ Gewag gemaakt hebbende van een Altaar van Jupiter „ Olympius, voegt 'er PAUSANIAS by, „ en niet verre „ van dezelve is *een Altaar der onbekende Goden*." Hy zegt „ niet *het Altaar*, maar *een Altaar*. Overzulks kunnen 'er „ verscheide zodanige Altaaren geweest zyn, gelyk LAERTIUS berigt. En wanneer hy zegt, een *Altaar der onbekende* „ *Goden*, behoeft men dit niet op te vatten dat het Opschrift in 't meervoudig getal was; het kan in 't enkel- „ voudige geweest zyn, en dit zelf is waarschynlyk.

„ Op eene andere plaats spreekt PAUSANIAS van *Altaaren* „ *der Goden die men onbekende noemde, en der Helden en der* „ *Zoonen van Theseus, by de Haven, Phalerus geheeten*. Het „ Opschrift deezer Altaaren kan desgelyks in 't enkelvoudig „ getal geweest zyn. Doch dewyl 'er te *Athene*, en daar om- „ streeks, verscheide Altaaren gevonden werden, *Aan den* „ *Onbekenden God* toegewyd, was het zeer eigenaartig dat „ zommige Schryvers ze noemden *Altaaren der Onbekende* „ *Goden*. Dus zegt GROTIUS, wanneer PAUSANIAS ver- „ meldt, dat 'er te *Athene Altaaren der Onbekende Goden* „ waren, meent hy daar mede dat men verscheide Altaaren „ vondt met dit Opschrift, DEN ONBEKENDEN GOD; schoon „ 'er misschien zommigen een Opschrift in 't meervoudige, „ en anderen in 't enkelvoudige, hadden."

Ik neem de vryheid van 'er by te voegen, dat misschien PAUSANIAS, (die omtrent het einde der tweede Eeuw schreef, en, gevolglyk, omtrent acht honderd Jaaren naa de oprigting der Altaaren van EPIMENIDES,) ziende hoe 'er in *Athene* en daaromstreeks verscheide Altaaren waren, aan DEN ONBEKENDEN GOD gewyd, en niet genoegzaam on-

(*) P. 27.

onderrigt wegens derzelver oorfprong en het voorval 't welk daartoe gelegenheid gegeeven hadt, zich verbeeld hebbe, dat ze geheiligd waren aan zo veele onderfcheidene *Onbekende Goden*, en daardoor van dezelve in 't meervoudige getal fpreekt. Dezelfde onkunde of misflag kon, misfchien, in laatere Eeuwen te *Athene* Opfchriften in 't meervoudig getal veroorzaaken. Nogthans denkt de Heer LARDNER, dat men geen blyk of bewys kan bybrengen van Altaaren te *Athene* aan de *Onbekende Goden*, in 't meervoudige getal, toegefchreeven.

PHILOSTRATUS haalt het aan als eene waarneeming van APOLLONIUS TYANÆUS, „dat men nooit oneerbiedig van een „ der Goden moest fpreeken; tevens te verftaan geeven„ de, hoe 'er in 't byzonder rede was om des op zyne „ hoede te weezen te *Athene*, waar men Altaaren voor „ *Onbekende Geesten* vondt." Dezelfde aanmerkingen, als wy omtrent de plaats uit PAUSANIAS hebben bygebragt, klemmen ten opzigte van deeze. Daarenboven leidt dezelve ons op tot het denkbeeld, dat de Opfchriften AAN DEN ONBEKENDEN GOD byzonder eigen waren aan *Athene*.

Men kan hier op met geene rede altoos in 't midden brengen, dat LAERTIUS in de boven aangehaalde plaats ze alleen *Naamlooze Altaaren* noemt, maar niet zegt, dat ze toeëigend waren aan *den Onbekenden God*. Door *Naamlooze* hebben wy alleen te verftaan, dat ze den naam niet voerden van eenigen byzonderen God; niet dat ze geen Opfchrift in 't geheel hadden. Elk Altaar moest den naam draagen van de Godheid aan welke dezelve was toegeheiligd, indien die naam bekend was; maar was de naam onbekend, (gelyk blykt uit de geheele Gefchiedenis dat het geval zich toedroeg by de plegtige gelegenheid, de zuivering der Stad,) dan kon het eigenaartig Opfchrift van zulk een Altaar alleen weezen DEN ONBEKENDEN GOD, en dit is, in den eigenlyken zin van het woord, een *Naamloos Altaar*.

Over 't geheel fchynt het hoogstwaarfchynlyk, dat het Altaar, van 't welk PAULUS fpreekt, een dier Altaaren was, omtrent zes honderd Jaaren te vooren opgerigt in gevolge der raadgeevinge van EPIMENIDES ter verzoeninge of zuiveringe van de Stad, in een tyd dat de Pest woedde, welke, gelyk de Gefchiedfchryver 'er byvoegt, daar naa ophieldt.

Deeze plaats van DIOGENES LAERTIUS denkt Dr. LARDNER,

NER, dat zeer dient tot het ophelderen der Inleidinge van 's Apostels Redenvoering te *Athene*: ik meen 'er by te mogen voegen van de geheele Redenvoeringe zelve.

Wanneer de Apostel het oog sloeg op een Altaar, met een zo zeldzaam Opschrift, was het zeer natuurlyk voor hem (om niet te spreeken van de mogelykheid dat hy door het leezen der Griekſche Geschiedenisse des kundig ware) onderzoek te doen na den oorsprong deezes Altaars, en de rede der Oprigtinge; en deeze ontdekt hebbende, moest dezelve hem zeer treffen, en opleiden om 'er zich van te bedienen. Als hy, derhalven, op den *Areopagus* gebragt was, en ondervraagd werd, *over de nieuwe Leere door hem gepredikt: daar hy hun vreemde dingen voor de ooren bragt, en zy wilden weeten wat deeze tog zyn wilden*, ontleent de Apostel zeer voorzigtig en eigenaartig de inleiding zyner Aanspraake uit een welbekend voorval in den *Atheenschen Burgerstaat*, en slaande op hunne oude Wetten. Als ik de Stad doorging, en uwe Heiligdommen aanschouwde, heb ik een Altaar gevonden, op welke een Opschrift stondt, DEN ONBEKENDEN GOD. Op het vermelden van dit Opschrift, moesten alle zyne Toehoorders zich terstond herinneren de Altaaren oudtyds volgens den raad van EPIMENIDES gestigt, wegens de bevryding der Stad van de Pest; en zy konden niet twyfelen of hy meende een derzelven. Hoe zeer moet dan hunne aandagt en hunne nieuwsgierigheid gaande geraakt zyn, wanneer PAULUS 'er byvoegde: *Deezen dan, dien gy niet kennende dient, verkondig ik ulieden.* Met welk eene graagte hebben zy geluisterd na eenen Leeraar, die voorgaf hun te onderwyzen, wie en hoedanig die Godheid was, door wier Magt en Goedheid hun Staat in ouden tyde zo groot een zegen hadt ontvangen, (van welk gunstbewys deeze Altaaren tot gedenktekens strekten,) doch welke EPIMENIDES, hun Raadsman, niet kende, en alle volgende Geslachten onkundig gebleeven waren.

PAULUS gaat daarop voort om hun de Leer, wegens den eenen waaren GOD (*), den Maaker en Heer van Hemel

(*) Ik kan, in geenen deele, het gevoelen van Dr. PRESCOT toestemmen, dat, naamlyk, de *Atheniensers* de Opperste Godheid zouden gediend hebben, onder den tytel van den *Maaker des Hemels en der Aarde*. en dat de Altaaren, die het Opschrift droegen, DEN ONBEKENDEN GOD, hem waren toegewyd.

mel en Aarde, en alles wat 'er in is, te verklaaren; hem te beschryven als Oneindig, Alomtegenwoordig, Algenoegzaam, den Geever van alle goede gaven aan zyne schepzelen, den Vader en Weldoener van alle Geslachten en Volken, die, door zyne magtige en albestuurende Voorzienigheid, over hun beschikking maakt, en de uitkomsten regelt: met oogmerk, dat de Menschen, door het letten op zyne tusschenkomste in hunne handelingen, mogten opge-

wyd. Hy denkt dat 's Apostels woorden, in den aanvang zyner Redevoeringe, GOD, *die de Wereld gemaakt heeft*, enz. aanleiding tot dit denkbeeld geeven, als beginnende met een tytel van GOD, door de *Atheniensers* toegestaan. Doch ze schynen my toe het tegendeel veeleer te bewyzen: want zy zouden, naa dat hy voluit verklaard hadt, *hun een Onbekenden God, dien zy dus lang niet kennende gediend hadden*, te verkondigen, hem ongetwyfeld uitgelachen, en als een ongerymden Beuzelaar versmaad hebben, indien hy daarop die verklaaring begonnen hadt met hem eene benaaming te geeven, en hoedanigheden toe te schryven, hun bekend, en onder welke zy de Opperste Godheid des Heeläls eerden.

Desgelyks kan ik niet treeden in zyne gissing, dat zodanige Altaaren zouden gestigt weezen ter eere van den GOD der *Jooden:* want, schoon de *Atheniensers* eenige stukken van der *Hebreeuwen* Burgerlyke Wet in hun Wetboek overnamen, volgt daar uit in geenen deele, dat zy, in eenig opzigt, hunnen Godsdienst toelieten, welke, indien zy 'er eenige regtmaatige begrippen van vormden, voor elk bleek volstrekt onbestaanbaar te weezen met het gansche Stelzel hunner Godgeleerdheid en Godsdienstplegtigheden, en dat het strydig gehandeld ware met de regelen der Staatkunde het Volk aan te zetten, om onderzoek te doen na dien God en den Godsdienst hem verschuldigd, door in den Staat, of den naam diens GODS, of eenige Godsdienstplegtigheden, te zyner eere in te voeren.

Wil iemand hier in 't midden brengen, dat eenig verstandig Man of Wysgeer, een Altaar met dit duister Opschrift, ter eere van den ALLERHOOGSTEN, hebbe opgerigt, laat de zodanigen bedenken, dat de Wetten van *Athene* aan byzondere Persoonen geene vryheid vergunden, om Nieuwe Godheden, of Godsdienstplegtigheden, door den Staat niet goedgekeurd, in te voeren; alsmede dat het een algemeen aangenomen grondregel was onder de Wysgeeren, thans ook van eenigen omhelsd, *dat men met de Verstandigen moet denken; maar, in den openbaaren Eerdienst, de Wetten volgen.*

geleid worden, tot het zoeken, het ontdekken, en erkennen van den Alomtegenwoordigen GOD, in wien zy leeven, beweegen, en zyn. Baarblyklykheden, die, in de daad, de bedagtzaamsten onder hun geleid hadden tot het omhelzen en belyden van zodanige beginzelen, als ten grondslage konden dienen, om edeler en zuiverder begrippen van dat Weezen te vormen, dan zy tot nog omhelsd hadden, en de ongerymdheid te bemerken van de Afgodery die dus lang onder hun zo zeer heerschte.

Doch ik zal my niet verder tot byzonderheden inlaaten. Een aandagtig Leezer, die 's Apostels Redenvoering in het bovengemelde licht beschouwt, zal, myns bedunkens, in elk deel van dezelve nieuwe schoonheid en kragt bespeuren: en welk eene sterke overtuiging moest het te wege brengen, in de gemoederen zyner Toehoorderen, dat het groot Weezen, van 't welk dit alles met waarheid mogt gezegd worden, ongetwyfeld, gelyk in alle andere gevallen, ook tusschen beide gekomen ware, in die gewigtige gebeurtenis, ter gedagtenisse van welke de Altaaren waren opgerigt.

Ik zal deeze aanmerkingen besluiten met de twee volgende aanwyzingen:

Vooreerst, dat PAULUS, naar strikte waarheid gesprooken, den *Athenienseren* DIEN ONBEKENDEN GOD, welken zy duslang niet kennende gediend hadden, predikte: dien God, naamlyk, door wiens voorzienigheid de Pest geweerd was.

Ten tweeden. Hebben wy hier een aanmerkelyk voorbeeld van de Albestuurende Wysheid van hem, *die de tyden te vooren beschikt of bepaalt*, door zo lang van te vooren beschikking te maaken, tot eene allerheerlykste verkondiging van de waare Leere, wegens hem en het Euangelie van zynen Zoon, ten gepasten tyde.

PROEVE VAN EENIGE AANMERKINGEN OVER DE VERWANTSCHAPS-TAFEL VAN DEN HEER LAVOISIER, OMTRENT HET ZOGENAAMDE *Oxygéné*, VOLGENS HET UITTREKZEL IN DE ANNALEN VAN DEN HEER CRELL, DOOR DEN HEER J. M. SCHILLER.

(*Vermischte auffatze Chem.-Pharmac. und Physic. Inhalts* ſ. 97.)

Ik zie noch geene onzer Vaderlandſche Scheikundigen te voorſchyn komen, ter wederlegging van het *Antiphlogistik Syſtema* van den Heer LAVOISIER. Ik zie ook dat veele aan de *identiteit* van het *Phlogiston* twyfelen. —— Zommigen zelfs verklaaren openlyk dat men het gemelde *Syſtema* moet aanneemen. Verre vandaar, dat ik my zou vermeeten Regter te willen zyn in dit geſchil, zal ik alleen den Scheikundigen eenige Aanmerkingen voorſtellen, of deeze misſchien den eenen of den anderen onzer Scheikundigen konden aanſpooren tot een verder onderzoek. —— Het overige tot een wydloopiger onderzoek ſpaarende.

1. Zonder de minſte bedenking, erkenne ik de aanweezenheid eener brandbaare Stoffe, of *Phlogiston*, en houde dit voor een ſcheikundig geloofsartikel: echter geloove ik niet met den beroemden STAHL, dat het *eene aan Hoofdſtoffelyke aarde gebonden Vuur zy*, noch met KIRWAN, dat het *eene ontvlambaare Lucht zy*; maar ik beſchouwe het als eene vereeniging der twee *Elementaire Stoffen*, WARMTE naamlyk en LICHTSTOFFE. —— Daar nu deeze beide lichaamen, waar uit het *Phlogiston* beſtaat, volſtrekt *ligt* zyn, is ook het *Phlogiston* ligt. — Lichaamen, daar mede vereenigd, verminderen in gewigt; en omgekeerd. — Door een daar bygebragt Vry Vuur of ontvlambaar *Phlogiston*, en onder toetreeding der vrye, niet bedorvene, Lucht, wordt het in zyne ſamenſtellende deelen, in licht en merkbaare warmte, *gedecomponeerd*. —— Het is het verbindmiddel van alle ontvlambaare lichaamen en der Metaalen. —— De eerſte worden, dit verbindmiddel weggenomen zynde, voor het grootſte gedeelte, vernietigd (*zerſtört*), en de ſamenhang der andere wordt weggenomen, of zy worden verkalkt. —— De menging der ſamenſtellende deelen van het *Phlogiston* ſchynt niet altoos in een

een zelfde evenredigheid te staan, offchoon ook *Phlogiston* altoos *Phlogiston* blyft (*).

2. Ik houde de *Dephlogistike* Lucht voor de stoffe der vogtigheid, uitgezet door de stoffe der warmte. —— De wyze, op welke men deeze Lucht verkrygt, versterkt my in dit gevoelen.

3. *Wanneer men deeze Lucht met ontvlambaare, Zuurvrye, Lucht verbrant, dan vereenigt zich een gedeelte van het Phlogiston deezer Lucht met de stoffe der vogtigheid van de andere, en maakt, met de terug houding der benodigde hoeveelheid warmtestoffe, water.*

4. Ontvlambaare Lucht ontstaat, als het *Phlogiston*, met een zeker aandeel water, (waaruit deszelfs gewigt ontstaat) door warmtestoffe wordt verdund (*Rarefazirt*).

5. *Phlogistike* Lucht ontstaat, wanneer Leevenslucht met vry *Phlogiston* in aanraaking komt, en zich daar mede verzadigt.

6. Luchtzuur heeft zyne eigendommelyke *basis*; —— Vry Vuur of Zuuren, welke haar uitdryven, en hunne warmtestoffe daar aan overgeeven, zetten haar in staat van Lucht.

7. De grondstoffen (*bases*) der Zuuren zyn nog niet ontdekt: de Zuure stoffe is, naar myn gevoelen, een Weezen der inbeelding. Elk Zuur is dat wat zyne benaaming betekent, naamlyk Zuur, onder alle gedaanten, alleen door dit of geene lighaam omwonden, verstompt, of middelzoutaartig gemaakt; byaldien men het verbindmiddel daarvan afscheidt, dan toonen zy hunne eigenschap.

8. Metaal-kalken ontstaan, wanneer men de Metaalen berooft van *Phlogiston*. —— Alle verschynzelen pleiten voor deeze stelling; want de Lucht en de Zuuren worden daar door *gephlogistiseerd*. Zy neemen in gewigt toe, naar maate zy hun *Phlogiston* verliezen.

9. Alle Metaal-kalken, welke Leevenslucht geeven, hebben water in zich, of ten minsten deszelfs grondstoffen. Zy waren of niet genoeg gedroogd, of zy trokken het vogt tot zich, hier door wierden zy ook zwaarder. —— Misschien zyn de Metaal-kalken ook in staat, om de *Phlo-*

(*) Men vindt eene leezenswaardige Verhandeling over het Hoofdstoffelyk Vuur-beginzel, en deszelfs *Modificatien*, in het *Alg. Magaz. van Weet. Konst en Smaak*, 4 Deel, N. 6. *Vert.*

Phlogistike Lucht te *decomponeeren*, het *Phlogiston* aan te trekken, en de Leevenslucht te ontbinden.

Nu zal ik de *Affiniteit's* of Verwantschaps-tafel van den Heer LAVOISIER eens nagaan.

De verst afgelegene, tot het zogenaamd *Oxygéné*, opgegeevene zal zyn de *onbekende grondstoffe van het Zeezoutzuur*, — dan de *Koolstoffe (Carbone)* — *Zink* — *Yzer* — *de brandbaare Grondstof des waters* — *Bruinsteen-Koning* — *Kobalt-Koning* — *Nickel-Koning* — *Lood* — *Tin* — *Pis-Phosphorus* — *Koper* — *Wismut* — *Spiesglas-Koning* — *Kwik* — *Zilver* — *Arsenik-Koning* — *Zuiker* — *Zwavel* — *Salpeterlucht* — *Warmtestoffe* — *Goud* — *rookend Zeezout-zuur* — *Salpeter-zuur* — *Bruinsteen-Kalk*.

De Heer LAVOISIER laat zich omtrent de aantrekkingskragt der Bruinsteen-kalk, tot het *Oxygéné* (*Saure stoffe*) niet verder uit, dan dat hy haar plaatst als het de daar mede naast aanverwantte lighaam, en zegt daarop van het Salpeterzuur: „Het konde eene noch overwigtige „hoeveelheid van Zuurstoffe tot zich neemen, wanneer „men het over Bruinsteen overhaalde; alsdan lost het „een klein deel Gouds op. Deeze overmaat van Zuur„stoffe hangt 'er echter zo los aan, dat zy 'er, door de „bloote warmte, kan worden afgescheiden."

Aanm. Het gewoon koophaar, en het rookend Salpeterzuur, is altoos met een merkelyke hoeveelheid *Phlogiston*, en de Bruinsteen met veel Leevenslucht, voorzien. Zo ras men nu de beide lighaamen byeen brengt, dan wordt de *basis* der Leevenslucht door het zuur los, en door de warmte veerkragtig gemaakt; intusschen dat dit echter geschiedt, ontstaat 'er tusschen het *Phlogiston* van het Salpeterzuur, en de Leevenslucht, eene nieuwe vereeniging, naamlyk *Phlogistike* Lucht, en welke door de Bruinsteenkalk wederom ten deele wordt *gedecomponeerd*, en dus wordt het Salpeterzuur *gedephlogistiseerd* (*Brenstoffleer*). Daar echter, naar maate van de veelheid der Bruinsteen of deszelfs hoedanigheid, meer Leevenslucht kan ontbonden worden, dan tot opslorping van het *Phlogiston* van 't Salpeterzuur noodig is, is het ook mogelyk, dat 'er zich ook eenige vrye Leevenslucht met het zuur vereenigt, (want het is beweezen, dat zy zich ook met water kan vereenigen,) welke echter zo los daar mede vermengd is, dat een zagte warmte haar daar van weder afscheiden kan. —— Veele proefneemingen hebben my dit geleerd. —

Dat

Dat nu dit *gedephlogistiseerd* Salpeterzuur een weinig Goud kan oplossen, is, dunkt my, gemakkelyk te verklaaren; —— door de reeds gemelde berooving van *Phlogiston*, verkrygt dit Zuur eenigermaate de eigenschappen van Koningswater, (*Aqua Regia*) of *gedephlogistiseerd* Zoutzuur, en neemt dus het *Phlogiston* gereed tot zich; wordende dan in staat gesteld, om de vaste vereeniging van 't *Phlogiston* met de Metallike grondaarde des Gouds van een te scheiden, en zelfs een gedeelte Gouds te ontbinden, waar by de, met het *gedephlogistiseerd* Salpeterzuur waarschynlyk nog vereenigde Leevenslucht, volgens deszelfs eigenschappen, ook nog eenigermaate kan werkzaam zyn. De Heer Professor PICKEL ondervond reeds, dat men ook by de bereiding van *geconcentreerd* Salpeterzuur Leevenslucht verkreeg, en ook kan ik dit, door eigene ondervinding, bewaarheden; ik geloove nochtans niet, dat dit geschiedt op kosten van het *Oxygéné*, en der warmtestoffe welke het uit 't Salpeterzuur zoude trekken, en daar mede tot Leevenslucht overgaan, volgens het gevoelen van den Heer LAVOISIER, om dat men, alleen dan, in deeze proefneeming Leevenslucht verkrygt, wanneer 'er noch Salpeter by het overblyfzel aanweezig is, en het vuur, op 't laatst, zeer sterk wordt aangezet, en men deeze Lucht ook op 't laatst der bewerking verkrygt.

„ By aldien men met Salpeterzuur, dus met *Oxygéné* „ overlaaden, Zeezout-zuur mengt, dan trekt dit Zuur het „ overwigt tot zich, en is dan in staat het Goud op te „ lossen, of het is, volgens SCHEELE en BERGMAN, *ge-* „ *dephlogistiseerd*. Het Salpeterzuur wordt diensvolgens „ rookend, dat is, met Salpeterlucht overlaaden."

Aanm. Alle Scheikundigen, welke de aanweezenheid des *Phlogistons* erkennen, zyn eenpaarig van gevoelen dat het Zeezout-zuur zeer vast met *Phlogiston* verzadigd is. Van daar, dat het zich zeer zwak vereenigt met lichaamen, welke een groote menigte *Phlogiston* bezitten (*), of daar mede vast vereenigd zyn. Vermengt men ze nu met *gedephlogistiseerd* Salpeterzuur, (gewoon Salpeterzuur doet

(*) Van daar ook de moeite, welke de Scheikundigen gehad hebben, in de bereiding van een *verzoete Zoutzuur-geest* (*Spir. Sal. Dulcis*), en welke nu zo gemakkelyk, door middel der Bruinsteen, geschiedt. *Aanm. van den Vert.*

doet genoegzaam het zelfde) dan beneemt hun deeze het *Phlogiston*, gaat dan wederom tot gewoonen, en by aldien zy beide *geconcentreerd* zyn, tot rookenden Salpetergeest over, en het Zoutzuur, begeerig naar *Phlogiston*, kan dit in het Goud vinden, en dit Metaal oplossen.

„ Onder het Zeezout-zuur . staat het Goud. Wanneer „ dit Metaal wordt opgelost, dan verkalkt het, het be- „ neemt derhalven dit Zuur een gedeelte van 't *Oxygéné* „ (*Zuurstof*). De Kalk kan naderhand alleen door warmte „ *gereduceerd* worden, om die reden staat de warmtestoffe „ onder het Goud; hier maakt het *Oxygéné* met de warm- „ te de Leevenslucht, welke zich niet meer door het Goud „ laat *decomponeeren*."

Aanm. Niet alleen wordt Goud, vóór de oplossing verkalkt, maar alle Metaalen worden vóór de oplossing in Zuuren, meer of min, verkalkt. —— De Theorie hiervan is, dunkt my, deeze. Elk Zuur heeft eene *affiniteit* tot *Phlogiston*, en elk Metaal bezit, tot vereenigings-band, *Phlogiston*. Voor dat zich nu het Metaal laat oplossen, moet eerst deeze samenhang uit den weg geruimd worden. Dit nu geschiedt door de eerste werking van het Zuur, waar by zich dit of met *Phlogiston* vereenigt, en, zo als by het Salpeterzuur geschiedt, tot Salpeterlucht overgaat, of zy geeft alleen aan het *Phlogiston* haare warmtestoffe of *Specifiek* vuur en een weinig waters over, en gaat daar mede over tot brandbaare Lucht; of vindt 'er geene deezer gevolgen plaats, dan verzadigt zich blootelyk een gedeelte van het Zuur met *Phlogiston* van 't Metaal, en een ander gedeelte lost de Kalk op, zo als waarschynlyk hier plaats heeft by de oplossing van Goud in *gedephlogistiseerd* Zoutzuur.

De Goud-kalk, zo als ook in 't algemeen de Kalk der andere Edele Metaalen, en van de Kwik, konnen alleen door warmte *gereduceerd* worden; zy hebben hier toe weinig *Phlogiston* noodig, door dien haar eigen niet geheel vernietigd is, en dat zy gedeeltelyk uit de lucht, gedeeltelyk uit het nog aanhangend water, aantrekken, waar door de grondstoffe des waters *gedephlogistiseerd* (*entbrenbart*), en door warmtestoffe veerkragtig wordt gemaakt, en tot Leevenslucht overgaat, welke dan door Goud niet meer kan *gedecomponeerd* worden, wyl dit Metaal het *Phlogiston* vaster by zich houdt, dan dat de Leevenslucht haar dat zou kunnen ontneemen.

„ De

„ De Salpeterlucht, welke onder de warmtestoffe staat, „ kan aan deeze het *Oxygéné* ontneemen; 'er ontstaat Sal- „ peterzuur, een klein gedeelte der warmtestoffe wordt „ vry, maar een veel grooter deel zet zich in de veree- „ niging vast."

Aanm. Salpeterlucht, welke, volgens het gevoelen der Fransche Scheikundigen, de *basis* van het Salpeterzuur zal uitmaaken; doch, die ik veel eerder geloove te bestaan uit *Phlogistike* Leevens- en Vastelucht, welker onderlinge betrekking ik echter noch niet naauwkeurig kan bepaalen, en waar toe de geboorte des Salpeters my aanleiding geeft; Salpeterlucht beschouwe ik derhalven voor volkomen geformeerde, doch met *Phlogiston* tot een zoort van vloeibaare Zwavel verzadigd, en verbonden Salpeterzuur. Wordt nu dit gemengd met de naar *Phlogiston* zo begeerige Leevenslucht, dan beneemt deeze aan de Salpeterlucht het *Phlogiston*, onder eene knarsing en losmaaking der vrye warmtestoffe, vereenigt zich met *Phlogiston* tot *Phlogistike* Lucht (*Stikluft*), en het Salpeterzuur wordt van haare banden bevryd, tot eene voelbaare vloeistoffe, welke ook, misschien verschynen konde als *gephlogistiseerd* Zuur, wanneer 'er genoeg Leevenslucht in voorraad ware.

„ Het Salpeterzuur, nu daar gesteld, kan door Zwavel, „ Zuiker, Arsenik-Koning, en alle Metaalen, door *Phosphorus*, door het brandbaare weezen des waters, en „ door Koolstof (*Carbone*), *gedecomponeerd* worden; in „ 't eerste geval ontstaat 'er, met Zwavel, Vitrioolzuur, „ met Zuiker, Zuikerzuur, met Arsenik, Arsenikzuur."

Aanm. De Heer LAVOISIER beschouwt Zwavel, Zuiker, *Phosphorus*, en Arsenicum als de *basis* der Zuuren, die men daar uit verkrygt; —— dit kan ik echter even zo weinig bevatten, als dat ik zeggen kan welke de *bases* deezer Zuuren zyn; deeze verklaaring schikt zich echter byzonder wel tot de *Hypothese* van het *Oxygéné*, ik heb echter altoos geloofd, dat, byaldien men de *basis* van eenig lichaam wil doen te voorschyn komen, moest men deeze lichaamen *decomponeeren*, en hier kan men de *basis*, naamlyk Zwavel, Phosphorus, en Arsenik-Koning verkrygen, wanneer men de daar toe benoodigde Zuuren met *Phlogiston* behandelt, en men verkrygt een Zuur, wanneer men de *basis decomponeert*. —— Hoe wederspreekend!! — Wel is waar, dat de Heer LAVOISIER deeze zaak, in de voorgaande §. eenigzins anders verklaart, door

door dien hy ſtelt, dat gemelde Zuuren het Salpeterzuur beroofden van het *Oxygéné*, en het weer tot Salpeterzuure *baſis*, of tot Salpeterlucht, maakten. My dacht echter, of alle proefneemingen bedriegen my, dat de Zuuren der gemelde lighaamen daarin reeds aanweezig waren, en wel als Zuuren; doch alleen met *Phlogiston* omwonden, en middelzoutig gemaakt. Wanneer dit wordt weggenomen, dan vertoonen zy zich als Zuuren, en hier toe is het Salpeterzuur byzonder geſchikt, om dat deszelfs *affiniteit* tot *Phlogiston* ſterker is, dan die van gemelde Zuuren. Dat echter deeze, aangenome of veronderſtelde, *baſes*, werkelyk middelzouten zyn, toont hunne kristalvormige gedaante, en dat het *Phlogiston* het verbindmiddel zy der Zuuren, toont haare ontvlambaarheid; en dat de Zuuren daarin werkelyk als Zuuren aanweezig zyn, toont de bereiding van het Vitrioolzuur uit Zwavel; want men zal toch niet willen zeggen, dat het *Oxygéné* van de daarby verbrande Zwavel zich by de Zwavel voegt, en het tot Zuur maakt? ware daar toe wel genoegzaame betrekking? of trok de Zwavel het *Oxygéné* des waters tot zich? maar moest dan het water zelve niet reeds zuur zyn. Dat het Zuur reeds, werkelyk, als Zuur in de Zuiker huisvest, heeft de volgende proefneeming my getoond. Ik heb reeds zedert een jaar een mengzel van Wynſteenzout in Zuiker, met water tot een Pap vermengd, aan een maatig warme plaats gezet, en reeds 20 grein Kristallen, uit een mengzel van twee oncen, verkreegen, welke alle eigenſchappen van *Zuikerzuur, Plant-Loogzout (alcali veget. Sacharatum)*, hadden. Van waar kwam daar het Zuikerzuur? ook wilde ik gaarne weeten, waarom men, by het *Phosphoruszuur*, altoos eerst het Zuur bekomt en dan de *baſis*, en waarom men deeze vooraf uit het *Phlogiston* der Koolen en 't Zuur moet te zamenſtellen? Misſchien zegt men, de Zuuren zyn reeds in de Middelzouten vooraf ontſtaan, gevolgelyk moest het *Phosphoruszuur* in de Pis, en in de Beenderen, ook reeds vooraf tegenwoordig zyn. Byaldien dit het gevoelen is van den Heer LAVOISIER, dan is het eene der grootſte tegenſpraaken voor zyne *Hypotheſe*. Men neeme een Metallik Middelzout, b. v. Koperrood, en doe 'er zo veel *Caustik* plantaartig vast Loogzout by, als 'er iets *præcipiteert*, dan verkrygt men geen Kalk, en juist zo veel *Tart. Vitriolatus*, als men Vitrioolzuur in de Vitriool-oly berekenen konde.

Maar, volgens het gevoelen van den Heer LAVOISIER, moest

moest de Yzerkalk het *Oxygéné* (*Sauer Stof*) in zich hebben, en het Vitrioolzuur moest, als haare *basis*, als Zwavel te voorschyn komen; of men moest met hem vaststellen, dat het Yzer in het Koperrood met het *Oxygéné* des waters verbonden ware, en alleen werktuiglyk in het Vitrioolzuur verdeeld. —— Is zulks waarschynlyk? —— Is het derhalven, volgens het reeds gemelde, niet beter dat men Zuiker, Zwavel, enz. neeme voor het geen zy zyn, en tot hier toe waren, naamlyk voor Middelzouten, door *Phlogiston* omkleed, of, zo men wil, *geneutraliseerd*? Men stelt vast, dat Zwavel, Zuiker, enz. door Salpeterzuur *gedecomponeerd* worden; maar niet omgekeerd. Ik wil echter niet, dat men een nieuw gevoelen verwerpen moet, om dat het nieuw is; neen, men moet zich zo lang aan de oude grondstellingen vasthouden, tot zy, zelfs in het kleinste deel, kragteloos zyn gemaakt. Men kan alles zo goed, ja beter, verklaaren door het *Phlogiston*, dan door het zogenaamde *Oxygéné*, en dit bewyst dat de gronden voor het aanweezen des *Phlogistons*, door de *Hypothese* der Franschen, noch niet kragteloos zyn gemaakt; en, wat is toch de Koolstof (*Carbone*) der Franschen? —— Is zy niet het *Phlogiston*, onder een anderen naam?

„ De Zwavel kan het Goud, en de warmtestoffe, het
„ *Oxygéné* ontneemen; —— *decomponeert* Leevenslucht,
„ en maakt de warmtestoffe in deszelfs te zamenstelling
„ vry; —— *decomponeert* ook het Salpeterzuur; maar het
„ Vitrioolzuur, welk door vereeniging met het *Oxygéné*
„ ontstaat, wordt ook wederom door alle Metaalen, door
„ *Phosphorus*, door de brandbaare grondstoffe des waters
„ en Koolstof (*Carbone*), *gedecomponeerd*."

Aanm. Het is waar, dat Zwavel de Leevenslucht *decomponeert*. Daar echter, volgens myne grondstellingen, de Leevenslucht geen Zuur, maar alleen warmtestoffe, in zich heeft, kan ze ook geen *Oxygéné* aantrekken, en de *Decompositie* geschiedt op de volgende wyze. Wanneer men brandende Zwavel brengt in Leevenslucht, dan trekt deeze het uitstroomend *Phlogiston* tot zich, gaat over tot *Phlogistike* Lucht (*Stikluft*), krimpt tot een engere ruimte te zamen, verliest haar gewigt; de Zwavel, echter, bevrydt van *Phlogiston*, verkrygt daar door aanwas, en komt tot het Zuur te rug.

Ik kan niet begrypen, hoe het Vitrioolzuur door alle Metaalen kan *gedecomponeerd* worden, veeleer verbindt het

het zich met allen; doch onder eene verschillende behandeling, en is in zyn geheele weezen daar mede vereenigd; dus het ook met alle zyne eigendommelyke eigenschappen daar uit kan worden afgescheiden. —— Het wordt niet door *Phosphorus gedecomponeerd*, maar laat alleen aan haar, om dus te spreeken, zyn loshangend gewaad over, —— en kan het wel door ontvlambaare Lucht *gephlogistiseerd* worden? Door Koolstof (*Carbone*), of *Phlogiston*, wordt het niet *gedecomponeerd*, maar maakt deeze, na deszelfs hoeveelheid, tot Zwavelzuur of Zwavel.

,, Zilver wordt, by de oplosfing in Salpeterzuur, verkalkt, en 'er ontstaat Salpeterlucht; hieruit volgt dat het *Oxygéné* nader met het Zilver vermaagschapt is, dan met de Salpeterlucht, by aldien men echter Kwik mengt by deeze oplosfing, dan neemt dit het *Oxygéné*, welk met Zilver vereenigd was, tot zich, en dit valt dan met een Metaalglans op den grond; uit dien hoofde staat de Kwik naast boven het Zilver."

Aanm. Ik heb reeds, by de oplosfing des Gouds, gezegd, op welk eene wyze ik de oplosfing der Metaalen in Zuuren begrype. —— Dat 'er, by de oplosfing des Zilvers in Salpeterzuur, Salpeterlucht ontstaat, is een gevolg van de vereeniging van dit Zuur, in zyn geheele weezen, met het *Phlogiston* des Zilvers, maar niet, dat zich het *Oxygéné* aan het Zilver vast zet. By aldien het laatste waar was, dan moest men, by de behandeling van *Zilver-Salpeter* (*Nitrum Argenti*) in geslotene vaten, een met *Oxygéné* overlaaden Salpeterzuur konnen uitdryven, —— en kan men dit doen? —— Daar nu de Kwik het in Salpeterzuur opgelost Zilver met een Metaalglans præcipiteert, zo is dit geen gevolg van de afscheuring (*Entreisfung*) van het *Oxygéné*, (want dan was de orde van Verwantschap niet goed geschikt, welke boven dien, by aldien men ook het gevoelen van LAVOISIER aanneemen wilde, niet wel geschikt is,) maar het neemt het *Phlogiston* der Kwik tot zich, en wordt op nieuw tot volkomen Metaal; wordende de Kwik dan in plaats van het Zilver opgelost.

,, Byaldien men *Pis-Phosphorus* doet by eene oplosfing deezer verschillende Metaalen, dan *præcipiteeren* zy, zo als de Heer SAGE omtrent Kwik en Zilver heeft opgemerkt, in haaren Metaalglans; dus is de *Phosphorus* nader verwantschapt met het *Oxygéné*, dan Zilver, Kwik, Spiesglas-Koning, Wismut en Koper."

Aanm.

† *Aanm.* Ik heb reeds in myne verklaaring over het *Phosphoruszuur*, en deszelfs vereeniging aangemerkt, dat de vereeniging met *Phlogiston*, op verre na, zo vast niet zy, dan by Zwavel; des de *Phosphorus* zich veel eerder *decomponeert* en laat *decomponeeren*. Dit is ook de grondoorzaak waarom de *Phosphorus*, gedaan by eene oplossing van Metaal in Zuur, dat Metaal met een Metaalglans *præcipiteert*, maar niet in eene nadere verwantschap der *Phosphorus* tot het *Oxygéné*. Het oplossings middel wordt daar door vry, zo als ook het *Phosphoruszuur*. By aldien men het *gepræcipiteerd* Metaal niet spoedig 'er uitneemt, dan werken beide Zuuren op dat Metaal, 'er ontstaat Salpeterlucht, en een gedeelte van 't Metaal wordt werkelyk in het *Phosphoruszuur* opgelost.

„ Geen een der Metaalen, welke onder de *Phosphorus* „ staan, laat zich in *Phosphoruszuur* oplossen: want, „ dewyl de Metaalen zich niet laaten oplossen, voor dat „ zy verkalkt zyn; dat is, zonder dat zy een gedeelte „ *Oxygéné* tot zich neemen, zo kunnen, om dat het „ *Oxygéné* meerder verwantschap heeft met *Phosphorus*, „ dan met Koper, Wismut, Spiesglas-Koning, Kwik, „ Zilver en Arsenik-Koning, deeze Metaalen niet door „ *Phosphoruszuur* verkalkt worden."

Aanm. Alle deeze Metaalen laaten zich wel degelyk, wanneer zy vooraf fyn gevyld en met *Phosphoruszuur* gesmolten worden, in dit Zuur oplossen; derhalven valt deeze stelling van den Heer LAVOISIER geheel weg.

„ Onder de Metaalen staat de ontvlambaare grondstoffe, „ welke met *Oxygéné* het water maakt; volgens de tot „ hier toe bekende proeven, laat deeze vereeniging zich „ alleen door Zink, Yzer, Koolstof (*Carbone*), en de „ onbekende grondstof van het Zeezoutzuur, *decomponeeren*; even deeze zelfde scheiding gebeurt ook door, „ ons noch onbekende, middelen, by den groei der Planten, by de Wynagtige en rottende gisting."

Aanm. *By aldien men zeer zuivere, van al het aanklevend Zuur afgewasschen ontvlambaare en Leevenslucht, onder bekende handgreepen vermengd, verbrandt, dan gaat 'er een groot deel der warmtestoffe voelbaar verlooren; het verdund geweest zynde water der ontvlambaare Lucht wordt daar door hersteld, en de stoffe der vochtigheid van de Leevenslucht neemt zo veel* Phlogiston, *uit de ontvlambaare Lucht, tot zich, als hy tot palpabele vogtigheid, en om als*

water voor den dag te komen, nodig heeft; een gedeelte der Leevenslucht, echter, welke de warmtestoffe niet heeft verlooren, verzadigt zich met Phlogiston, *en blyft als* Phlogistike *Lucht terug.* Moest nu niet, volgens de Theorie van den Heer LAVOISIER, uit de vereeniging van het *Oxygéné* en *Hydrogéné* noodwendig Zuur, en geen Water, ontstaan? want, naar het voorgeeven der Fransche Scheikundigen, brengt het aanhangen van het *Oxygéné*, aan een of ander lighaam altoos Zuur te voorschyn. Of moet men de vereeniging deezer twee beginzelen, als 't ware, voor eene zoort van Middelzoutige verbinding aanzien, en by welk zoort van lighaamen plaatst men dan, in een *Systema*, het Water?

Het is waar, dat water *gedecomponeerd* wordt door Zink, Yzer, Kool (*Carbone*,) ik voor my stel vast, dat deeze *Decompositie* geschiedt op de volgende wyze, maar geenzins door het veronderstelde *Oxygéné*. Wanneer de Waterdampen zich een weg baanen door de gloeiende Metaalen of Koolen, neemen zy het *Phlogiston* tot zich, en gaan over tot ontvlambaare Lucht. Een gedeelte des waters dringt in de, door het vuur verwyderde, *Poriën*, zet zich aldaar, of op de stof der vogtigheid, vast, doet de lighaamen opzwellen, waar door dan het *Phlogiston* noch meer, als 't ware, aan de Waterdampen eigen gemaakt, en het Metaal verkalkt, wordt. De hitte ontbindt de *basis* (*angeëigent*) van het Luchtzuur uit de Koolen, en breidt dezelve uit, waarby men teffens noch zuivere, en misschien ook *Phlogistike*, Lucht verkrygt, welker verschyning zich gemakkelyk laat verklaaren.

De wyze, op welke de Planten het water *decomponeeren* is, naar myn gevoelen, deeze. Een gedeelte van het water, welke de Planten uit de Lucht en het Aardryk tot zich neemen, blyft daarby als voedsel; van het andere gedeelte zet zich het ontvlambaare op de bladeren en steelen, en geeft haar de kleur; maar de stoffe der vogtigheid, verdund door de warmte van het Aardryk en der Zon, gaat, als overvloedig, onder de gedaante van Leevenslucht, over in den Dampkring. De verbetering der Lucht door de Planten rust dan ook daarop: want, ik geloove als noch, dat de Planten niet alleen het water, op gezegde wyze, *decomponeeren*, maar zyn misschien ook in staat, de *Phlogistike* Lucht te *decomponeeren*, het *Phlogiston* aan te trekken, en de *Phlogistike* Lucht vry te maa-

maaken, en dit *Mechanismus* geschiedt misschien des avonds en in den nacht; de daauw en de koelte zyn daar de gevolgen van.

„ De Kool (*Carbone*) *decomponeert* het Salpeterzuur, en „ het Zeezoutzuur, waar zy overlaaden zyn met *Oxygéné*; „ *decomponeert* de Lucht, en scheidt de warmtestoffe daar „ af; *decomponeert* Zwavel, Vitriool, Arsenik en *Phospho-* „ *ruszuur*; herstelt de Metaalen; *decomponeert* het water in „ deszelfs samenstellende deelen, en maakt (*bildet*) dus „ Vasteluchț, zo als by andere *decompositien*, Zwavel, „ *Phosphorus*, Arsenik-Koning en glanzende Metaalen te „ rug blyven."

Aanm. Omtrent deeze §. heb ik verders niets te zeggen, dan dat men, in plaats van *decomponeert*, zet, *stelt te zamen*, en dan zal men konnen zeggen, en maakt dus *Phlogistike* Salpeter- en Zoutzuur *Phlogistike* Lucht, Zwavel, Arsenik-Koning, enz.

BESCHRYVING VAN DEN VULCAAN OP HET EILAND ST. LUCIA. Door den Heer CASSAN, M. D.

„ De *Antilles* zyn vol voetstappen van uitbarstingen „ der Brandende Bergen, als Lava, Puinsteen, Zwa- „ vel-Aderen, en heet Waterbronnen. Het Eiland *St.* „ *Lucia* levert de aanmerkelykste op. In 't gedeelte, door- „ gaans *la Soufriere* geheeten, ziet men een uitgedoofden „ Vulcaan, waarvan de Heer CASSAN ons de volgende „ Beschryving geeft, ter plaatze zelve vervaardigd."

Deeze Vulcaan, zegt hy, maakt een gedeelte uit van een Keten zeer spitze Bergen, die zich van het Noord-Oosten tot het Zuid-Westen, over de lengte van 't geheele Eiland, uitstrekt. Dewyl dezelve twee mylen van de Stad aflegt, gaat men 'er te paard heen. Het Land is bergagtig en doorsneeden met waterstroomen, maar van eene vrugtbaarheid, die voor de naby liggende plaatzen van den *Etna* en den *Vesuvius* niet behoeft te wyken. Men heeft geen halve myl afgelegd, of ontdekt een Zwavelstank. Waadende gaat men door veele beekjes, met oevers die de kenmerken draagen van Zout- en Yzeragtige deeltjes.

Aan den voet des Bergs genaderd, slaat men eenen weg op in de rots gemaakt, en slangswys loopende tot

 het

het binnenste des Monds; waar aan den eenen kant zich een bykans loodlyn-steile Rots opdoet, en aan den anderen kant, een diepte uit welke een Rook opryst, die het gezigt verduistert en de ademhaaling dermaate aandoet, dat veelen, te zwak om zulks uit te staan, te rugge treeden. Deeze werkt ook op de Metaalen, en maakt inzonderheid het Zilver zwart.

Te paard klimt men tot den top des Bergs, en van daar daalt men te voet neder, door een eng en bogtig pad, tot den grond des Koms, gevormd door een zwavelagtige en brandende Aardkorst, waarin men dikwyls tot de enkelen nederzakt, en groot gevaar loopt om de voeten te branden, als men zich niet van wel sterke laarzen voorzien heeft.

De Bronnen van kookend Water, die op veele plaatzen in deezen Kom ontspringen, zyn twee en twintig in getal, eenige deezer zyn meer dan twintig voeten breed, en verheffen zich kookende ter hoogte van vier en vyf voeten; zonder dat, nogthans, de hette van dit Water zo groot is als die der Dampen, die uit eenige openingen, aan de zyden van den Mond, uitwaassemen, in welke de Thermometer tot tien graaden boven de hette van kookend Water tekent. Deeze spleeten zyn omkorst van gesublimeerden, en zomtyds gecrystalliseerden Zwavel, gelyk andere gedeelten van deezen Vulcaan veel Kalk en Vitriool Crystallen opleveren.

De Heer CASSAN gelooft, dat de Zwavel, de Vitriool en de Aluin, welke men hier zou kunnen verzamelen, een aanmerkelyken tak van Koophandel zou kunnen vormen; hy wanhoopt zelfs niet hier Yzer te kunnen vinden; eene ontdekking, die, in deezen oord der Wereld, zeer dierbaar zou weezen; hy gelooft ook, dat de heet Waterbronnen, in de Geneeskunde, dienst zouden kunnen doen.

De diepte des Monds is zestig Roeden boven de oppervlakte der Zee. De vrye en onbelemmerde uittogt der Uitwaassemingen schynt de nabuurschap te ontheffen van alle vrees voor deezen Vulcaan, en de overvloed van Water, die denzelven vervult, schynt zelfs het ontbranden te beletten. De Heer CASSAN gelooft, dat dit Water, door onzigtbaare Kanaalen komt van een ander gedeelte des Bergs, wiens zeer hoog verheeven kruin eene soort van Kom vormt in de gedaante van een Tregter, in welke de Wateren van den Dampkring zich verzamelen, en neder-

stor-

ftorten in eene onderaardfche verzamelplaats, vanwaar zy zich in dampen opheffen, door de openingen van den ouden Mond. Deeze Dampen, vervuld met zo veele Vulcaanagtige ftoffen, die zomtyds een zeer fterke reuk verfpreiden, vier mylen in het rond, zyn geenszins fchadelyk voor het dierlyk leeven. Men ziet, integendeel, dat de Inwoonders van *St. Lucia* eene grootere maate van gezondheid genieten, en een hooger trap van jaaren bereiken, dan die der omgelegene Eilanden.

BERIGT WEGENS DE LAATSTE ZIEKTE VAN DEN HEER JOHN HOWARD, *Esq.*

(Ontleend uit Dr. AIKIN'S, *View of his Character and Public Services.*)

„ Reeds veel hebben wy onzen Leezeren medegedeeld, „ wegens het Leeven en de Daaden van deezen „ Menfchenvriend (*), dan daar wy gaarne ons met zodani„ ge Characters bezig houden, en dit zelfde van het beste ge„ deelte onzer Leezeren vertrouwen, willen wy niet in ge„ breke blyven om een nader berigt van zyn uitëinde, door „ Dr. AIKIN opgegeeven, mede te deelen; als mede om „ ons nogmaals in de befchouwing van zyne uitmuntende „ Charactertrekken te verlustigen. Tot het eerfte bepaa„ len wy ons tegenwoordig, het tweede moeten wy, om „ plaats voor andere Stukken te bewaaren, tot een ande„ ren tyd verfchuiven."

* * * *

Uit den getrouwen en kundigen Knegt van den Heer J. HOWARD, THOMAS THOMASON, die hem op zyne laatfte Reis vergezelde, heb ik een berigt ontvangen; verfcheide byzonderheden behelzende, betreklyk tot de Ziekte van zynen Heer, onder welke die Menfchenvriend bezweek; ik zal ze mededeelen op dezelfde wyze als ik ze ontvangen heb.

„ De Winter, by het vermeesteren van *Bender*, vry verre verftreeken zynde, gaf de Bevelhebber van het Rusfifche Leger te dier plaatze verlof aan veele zyner Officie-

(*) Zie *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* V. D. 2de Stuk, bl. 332, enz. en 481.

cieren om hunne Vrienden te *Cherson* te bezoeken; dewyl de gestrengheid van het Jaargetyde het voortzetten der vyandlykheden tegen de *Turken* niet gehengde. *Cherson* werd, ingevolge hiervan, zeer met menschen opgevuld, en de Inwoonders betoonden door Bals en Masquerades hunne vreugde over den voorspoed der *Russische* Wapenen. Verscheide van de Officieren, van de Inwoonderen van *Cherson* en van den Adel in de nabuurschap, die deeze Bals bywoonden, werden bykans onmiddelyk daarop aangetast door Koortzen, en, volgens het gevoelen van den Heer HOWARD, was de besmetting daar overgebragt door de Officieren uit *Bender*.

Onder het getal der geenen, die deeze Koorts-besmetting kreegen, bevondt zich eene jonge Dame, omtrent zestien mylen van *Cherson* woonende. Wanneer zy eenen korten tyd ziek geweest was, werd de Heer HOWARD sterk aangezogt om haar te gaan zien. Hy deedt het voor de eerste keer, op Zondag den 27 December 1789. Hy bezogt haar andermaal in 't midden van de week, en eene derde keer op den volgenden Zondag, den 3 January 1790. Op dien dag vondt hy haar in overvloedig zweet, en die uitwaasseming niet willende stuiten, door het ontblooten van haar arm, stak hy den zynen onder de beddedekens, om haar pols te voelen. Terwyl hy dit deedt, hinderden de uitwaassemingen der Dame hem geweldig, en hy hieldt zich bestendig verzekerd, dat hy toen de Koorts-besmetting gekreegen hadt; zy stierf den volgenden dag.

De Heer HOWARD was zeer aangedaan over haar dood; dewyl hy zich gevleid hadt met de hoope van haare herstelling. Van den 3 Jan. tot den 8, ging hy bykans niet uit (*); maar op den laatstgemelden dag, het middagmaal houden by den Admiraal MONTGWINOFF, die omtrent anderhalf myl van hem af woonde. Hy bleef 'er langer dan gewoonlyk, en bevondt zich, t'huis komende, niet wel, en dagt eenige vliegende Jicht te bespeuren. Hy nam terstond wat *Sal Volatile*, met een weinig Thee, en oordeelde zich een weinig beter, tot tusschen drie en vier uu-

(*) Hier schynt het berigt niet zeer naauwkeurig, dewyl men in de *Memorandum*, van den Heer HOWARD, een volledig verslag aantreft van een bezoek in de Hospitaalen van *Cherson*, gedagtekend 6 January.

uuren des Saturdags 's morgens, toen hy, eene meerdere ongesteldheid bemerkende, het gebruik van het *Sal Volatile* herhaalde. Hy stondt 's morgens op, en ging uit; doch, zich erger gevoelende, keerde hy schielyk weder, en nam een Braakmiddel. Den volgenden nagt kreeg hy eene zwaare Koorts, en nam zyne toevlugt tot zyn geliefd Geneesmiddel, het *James Powder*, 't geen hy geregeld alle twee of vier uuren gebruikte, tot Zondag den 17. Want, schoon Prins POTEMKIN hem zyn eigen Lyfarts zondt, zo ras hy de ziekte van den Heer HOWARD vernomen hadt, liet hy niet af, zyne eigene voorschriften, tot deezen tyd toe te gebruiken. Op den 12den hadt hy een soort van toeval gehad, by 't welk hy schielyk nederviel, zyn gelaad werd zwart, zyne ademhaaling moeilyk, en hy bleef een half uur lang onaandoenlyk. Op den 17den hadt hy een ander dergelyk toeval. Den 18den kreeg hy de Hik, die aanhieldt tot den volgenden dag, wanneer hy, op raad des Geneesheers, wat *Muskus* innam. Omtrent zeven uuren 's Woensdags 's morgens den 20sten January, kreeg hy weder een toeval als de voorige, en stierf omtrent een uur na 't zelve. Geduurende zyne ziekte, was hy volkomen by zyn verstand, uitgenomen staande die toevallen, tot weinige uuren voor zyn dood. Reeds lang hadt hy verwagt, dat deeze hem zou treffen, en dikwyls gezegd, om een langer leeven niet te wenschen, dan dewyl het hem gelegenheid gaf, om verzagting aan het lot zyner ongelukkige Medemenschen toe te brengen.

In zyne ziekte, ontving hy een brief van een Vriend, die schreef, dat hy onlangs zyn Zoon te *Leicester* gezien hadt, en hoope schepte, dat de Heer HOWARD, by zyne wederkomst in *Engeland*, dien ongelukkigen beter zou vinden. Op het hooren voorleezen van die tyding, was hy zeer aangedaan. Hy drukte zyn genoegen hier over sterk uit, en verzogt, herhaalde keeren, zyn Knegt, dat hy, indien, door den Godlyken zegen, zyn Zoon ten eenigen tyde herstellen mogt, hem zou vermelden hoe zeer en hoe vuurig hy om zyne herstelling gebeden hadt. —— Hy maakte een Uiterften Wil (*), Donderdags vóór zyn sterven, en werd, overeenkomstig met zyne eigene begeer-

(*) Dit zyn waarschynlyk eenige Onderrigtingen geweest, voor de Uitvoerderen van zyn Uiterften Wil, dewyl deeze in 't Jaar 1787 is gedagtekend.

geerte, begraaven op het Landgoed van den Heer DAUPHINÉ, omtrent agt mylen van *Cherſon*, waar een Gedenkteken boven zyne Begraafplaats is opgerigt. Hy oordeelde daar even naby den Hemel te weezen, als of zyn lichaam na *Engeland* gevoerd ware. —— Te *Cherſon* zynde, ontving hy het verhaal van de omverwerping en slooping der *Bastille*; die Gebeurtenis ſcheen hem een byzonder genoegen te verſchaffen; daar hy oordeelde, dat mogelyk het berigt deezer Staatsgevangenisſe, door hem uitgegeeven, iets 'er aan mogt hebben toegebragt."

By dit Berigt, op welks naauwkeurigheid, in 't algemeen, wy ons, gelyk ik niet twyfel, ten vollen mogen verlaaten, zal ik alleen een of twee Geneeskundige Aanmerkingen maaken. Niettegenſtaande de Heer HOWARD zich verzekerd hieldt, dat hy de Beſmetting van de jonge Dame gekreegen hadt, dunkt my dat de tyd tusſchen zyn laatſte bezoek by haar, en zyne eigene ongeſteldheid, dit twyfelagtig maakt. Beſmetting op eene zo merkbaare wyze ontvangen, geloof ik, werkt binnen een korter tydperk dan vyf dagen. Misſchien zal zyn bezoeken van de Hospitaalen te *Cherſon* op den 6den, of zyn laat wederkeeren van den Admiraal MONTGWINOFF in een koud jaargetyde, in eene ongezonde lugtſtreeke, een nadere oorzaak weezen. De natuur van zyn ongemak is niet zeer duidelyk; want het is zeer ongemeen, dat iemand, in dusdanige Koortzen, geheel by zyne zinnen blyft; en zyn ook toevallen, op vlaagen van vallende ziekte gelykende, geene gewoone verſchynzelen in die Koorts. Dat een vliegende Jicht een gedeelte was zyner Ongeſteltenisſe, is niet zeer onwaarſchynlyk; dewyl hy zich daaraan, uit hoofde van zyne geſteltenisſe, onderhevig vondt, ſchoon zyne leevenswyze de zwaare verſchynzels daarvan voorkwam. Wat 'er ook van zyn moge, zyne kwaal ging zeker vergezeld van eene zwakheid in de leevensvermogens, en dus moest het langduurig en veelvuldig gebruik van de *James Powders* hem nadeelig weezen. En komt het my hoogstwaarſchynlyk voor, dat de naam van den Heer HOWARD aangeſchreeven moet worden op de lange lyst van de zodanigen, die hun leeven opgeofferd hebben aan het gebruik van een Geneesmiddel, 't geen ſterk werkt, en uit dien hoofde zo wel veel kwaads als veel goeds kan doen.

BE-

BEKNOPT GESCHIEDKUNDIG VERSLAG, WEGENS DE KEIZERLYKE WAARDIGHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

„ Ter gelegenheid dat de onverwagte dood van Keizer „ LEOPOLD DEN II, in de Gezelschappen, zo veel „ stoffe geeft om over de Keizerlyke Waardigheid te „ spreeken, oordeelden wy het niet ongepast het volgend „ Beknopt Geschiedkundig Verslag, wegens de Keizer„ lyke Waardigheid, 't geen wy in een *Engelsch* Werkje „ aantroffen, eene plaats in ons *Mengelwerk* te geeven."

Het woord *Keizer*, in 't Latyn *Imperator*, duidde, by de oude *Romeinen*, den *Veldheer* eens Legers aan, die, van wegen een by uitstek gelukkig volvoerde Krygsverrigting, met dien naam begroet en vereerd werd. Zo hoorde AUGUSTUS, niet minder dan twintig roemryke Overwinningen behaald hebbende, zich te meermaalen met dien Eernaam bejegenen; en TITUS werd, naa de overmeestering van *Jerusalem*, door zyn Leger, *Keizer* geheeten.

Vervolgens bediende men zich van die Benaaming om eenen volstrekten Opperheerscher, een Monarch en Opper-Ryksbevelhebber aan te duiden. In deezen zin droeg JULIUS CÆSAR den naam van *Keizer*; die Tytel ging met de Waardigheid over op AUGUSTUS, TIBERIUS en CALIGULA, en naderhand werd dezelve verkiesbaar.

Strikt gesprooken kan de Tytel van *Keizer* niets toebrengen aan de Regten der Oppermogenheid; alleen schenkt dezelve een voorrang boven andere Vorsten, en als zodanig wordt hy, die daarmede bekleed is, tot het hoogste toppunt van Menschlyke Grootheid verheeven.

De *Keizers* wenden, nogthans, voor, dat de *Keizerlyke Waardigheid* boven de *Koninglyke* uitsteekt: doch de grond van zulk eene Meerderheid blykt niet. Het gaat vast dat de grootste, de oudste en volstrektste Monarchen, als die van *Babylon*, *Persie*, *Assyrie*, *Egypte*, *Macedonie*, enz. in alle taalen, oude en hedendaagsche, den naam van *Koningen* droegen.

Men twist, of de *Keizers* magt hebben, om den Tytel van *Koning* te schenken, en kan niet lochenen dat zy 't zich

zich zomtyds aanmaatigden Koningryken op te richten. *Zo* wil men, dat *Boheemen* en *Poolen* tot die Waardigheid opsteegen; dus heeft ook Keizer CAREL DE KAALE, in den Jaare 877, *Provence* aan BOSON gegeeven; hem de kroon op 't hoofd zettende, met een besluit, dat hy den naam van *Koning* zou voeren. Keizer LEOPOLD DE I verhief het Hertogdom *Pruissen* tot een Koningryk, ten voordeele van den Keurvorst van *Brandenburg*, en, schoon verscheide Koningen van *Europa*, een tyd lang, weigerden hem in die Waardigheid te erkennen, hebben zy allen, eindelyk, by het Vredesverdrag te *Utrecht*, in den Jaare 1713 gesllooten, daarin berust.

In het Oosten is de Tytel en Waardigheid van *Keizer* veel algemeener dan by ons; in deezer voege worden de Souveraine Vorsten van *China*, *Japan*, *Hindostan*, *Persie*, enz. *Keizers* van *China*, *Japan*, enz. geheeten.

In 't Jaar 1723 nam de *Czaar* van *Muscovie* den Tytel aan van *Keizer aller Russen*, en deedt zich, als zodanig, erkennen, door de meeste Staaten en Vorsten van *Europa*.

Het Wester *Romeinsch Keizerryk*, 't welk in den Jaare 475 een einde nam in den Persoon van AUGUSTULUS, den laatsten *Romeinschen Keizer*, en opgevolgd werd door de Heerschappy der *Hunnen*, *Ostrogothen* en *Lombarden*, herleefde weder in CAREL DEN GROOTEN, Koning van *Frankryk*, op Kersdag des Jaars 800. Deeze Vorst, zich toen te *Rome* bevindende, kroonde Paus LEO DE III hem tot *Keizer* in de St. *Pieters Kerk*, onder de toejuiching der Geestlykheid en des Volks. NICEPHORUS, ten dien tyde *Keizer*, in 't Oosten, gaf zyne toestemming tot die Krooning. —— Naa den dood van CAREL DEN GROOTEN en dien van LODEWYK, zyn Zoons Opvolger, werd het Keizerryk verdeeld tusschen vier Zoonen van den laatstgenoemden: LOTHARIO DEN I was *Keizer*, PEPIN Koning van *Aquitanie*, LODEWYK Koning van *Duitschland*, en KAREL DE KAALE Koning van *Frankryk*. Deeze Ryksverdeeling strekte ter bronne van onophoudelyke geschillen. De *Franschen* hielden het *Keizerryk* onder acht *Keizers* tot het Jaar 912, wanneer LODEWYK DE III, de laatste Prins uit de Linie van CAREL DEN GROOTEN, zonder Manlyk Oir stierf.

KOENRAAD, Graaf van *Frankenland*, Schoonzoon van LODEWYK, verwierf de verkiezing tot *Keizer*. Zo ging het *Keizerryk* over tot de *Duitschers*, en werd *verkiesbaar*:

baar: want het was *erflyk* geweest onder de *Fransche* Keizers, de Grondvesters van 't zelve. De *Keizer* werd gekoozen door de Prinsen, de Landsheeren, en de Afgevaardigden der Steden, tot op het einde der Dertiende Eeuwe, toen het getal der Keurvorsten bepaald werd.

RUDOLPH, Graaf van *Habsbourg*, werd, in den Jaare 1273, tot *Keizer* gekoozen. Hy is het Hoofd van het Doorlugtig Huis van Oostenryk, 't welk afstamt van denzelfden stam als het Huis van *Lotharingen*, en daarmede weder vereenigd in den Persoon van FRANCISCUS, Vader van den, op den 1 Maart 1792, overledenen LEOPOLD DEN II.

CAREL DE VI, die, in den Jaare 1740 overleed, was de laatste Keizer uit het Huis van *Oostenryk*. Hy werd opgevolgd door den Keurvorst van *Beieren*, CAREL DEN VII. Op wiens dood, in den Jaare 1745, FRANCISCUS, Groothertog van *Toscaanen*, uit den Huize van *Lotharingen*, de Keizerlyke Waardigheid verkreeg. Hy stierf in 't Jaar 1765, en werd opgevolgd door zyn Zoon JOSEPHUS DEN II. De grootheid van het Huis van *Oostenryk*, een der magtigste Huizen in de Wereld, is ten uiterste vermeerderd, door den luister van deszelfs verbintenissen. De jongst overleden LEOPOLD DE II was niet alleen het Hoofd des Ryks, maar ook Souverain van *Hungaryen*, *Bohemen*, *Oostenryk*, de *Nederlanden*, enz. Zyn tweede Zoon is Groot-Hertog van *Toscaanen*. Zyne Zusters zyn de Koninginnen van *Frankryk* en *Napels*, en de Hertogin van *Parma*.

De Keizerlyke Voorregten waren eertyds veel uitgestrekter dan tegenwoordig. By het einde der *Keizeren* uit het *Saxische* Huis, in 't Jaar 1024, oefenden zy het regt van alle de Kerkelyke Beneficien in *Duitschland* op te draagen; van derzelver Inkomsten, geduurende het openstaan, te ontvangen; van de Goederen der Geestlyken, die zonder Testament stierven, te naasten; van de Verkiezingen der Pausen te bekragtigen of te vernietigen; van Kerkvergaderingen te beleggen, en dezelve te benoemen tot het beslissen der Kerkverschillen; van den Tytel van Koning aan hunne Leenmannen te geeven; van openvallende Leenen te schenken; van de Inkomsten des Keizerryks te ontvangen; van vrye Steden op te rechten, en Jaarmarkten in dezelve vast te stellen; van Ryksdagen uit te schryven en derzelver duur te bepaalen; van Geld te munten, en hetzelfde voorregt aan de Staaten des Keizerryks te verleenen, als mede om hoog en laag Regtsgebied te oefenen in de

Landschappen der onderscheide Staaten. —— Maar in den Jaare 1437 werden zy bepaald tot het regt om alle Waardigheden en Tytels op te draagen, uitgenomen het voorregt van een Staat des Keizerryks te weezen, tot de *Preces primariæ*, of, om ééns, geduurende hunne Regeering, eene Waardigheid, in elk Kapittel of Godsdienstig Gesticht, te begeeven; tot het verleenen van ontslag ten aanziene van de Meerderjaarigheid; tot het oprigten van Steden, en het schenken van het Muntregt; tot het zamenroepen der Ryksdagen en het voorzitten op dezelven.

By deeze Voorregten is door zommigen gevoegd: *Vooreerst*, dat alle Prinsen en Staaten van *Duitschland* gehouden zyn hun hulde te bewyzen en trouwe te zweeren. —— *Ten tweeden*, dat zy, of hunne Generaals, een regt hebben om de Legermagten van alle de Prinsen des Ryks, als zy vereenigd zyn, te gebieden. —— *Ten derden*, dat zy eene soort van schatting ontvangen van alle Prinsen en Staaten des Keizerryks, voor het voeren van eenen Oorlog, die het geheele *Keizerryk* betreft. —— Dan met dit alles is 'er geen voet lands of grondgebieds aan deezen Tytel gehegt: want, zints de Regeering van CAREL DEN VI hebben de Keizers geheel moeten bestaan van hunne Erflanden, als de éénige bron van hunne magt en van hun inkomen.

Voorts mogen wy hier nog byvoegen, dat de Koningen van *Frankryk* oudtyds ook den naam van *Keizers* droegen, op een tyd dat zy met hunne Zoonen regeerden, en deezen tot deelgenooten der Kroone aangenomen hadden. Dus nam HUGO CAPET, zyn Zoon ROBERT tot Medebestuurder des Ryks verkoozen hebbende, den Tytel van *Keizer* aan, en liet aan ROBERT dien van *Koning*. Koning ROBERT is ook *Keizer van Frankryk* genaamd door HELGAU VAN FLEURY. LODEWYK DE VETTE deedt hetzelfde als hy zyn Zoon tot Ryksgenoot aannam. —— De Koningen van *Engeland* hebben ook, in vroegeren dage, den Tytel van *Keizers* gevoerd; zulks blykt uit een Charter van Koning EDGAR; en de Kroon van *Engeland* is voorlang in het Parlement voor een Keizerlyke Kroon verklaard.

De nu overleden Keizer LEOPOLD DE II werd gebooren den 5den van May 1747, zynde de tweede Zoon van Keizer FRANCISCUS DEN II, en van MARIA THERESIA, Koningin van *Hungaryen* en *Boheemen*, de beroemde Dogter van Keizer CAREL DEN VI. Hy volgde den Keizer zyn Vader op als Groot-Hertog van *Toscaanen*, in 't Jaar 1765, en trouwde in het volgend jaar aan MARIA LOUISA, Dogter van PHILIP

DEN

DEN V, Koning van *Spanje*. Op den 20 van February 1790, volgde hy zyn overleden Broeder JOSEPHUS DEN II op, in de Erfheerschappyen van den Huize van *Oostenryk*, en droeg het Groot-Hertogdom *Toscaanen* op aan FERDINAND zyn tweeden Zoon; op den 30 van September werd hy tot *Roomsch Koning* verkoozen; hy deedt zyne openbaare intrede te *Frankfort* op den 4 van October, en werd tot Keizer gekroond op den 9den dier Maand, en tot Koning van *Hungaryen*, te *Presburg*, op den 15 van November.

LEOPOLD DE II laat een talryk Naakroost agter. Zyn oudste Zoon FRANCISCUS is Erfprins van *Hungaryen* en *Boheemen*, den 14den van Augustus 1790 getrouwd aan MARIA THERESIA, oudste Dogter van zyne *Siciliaansche* Majesteit. Zyn tweede Zoon, de Groot-Hertog van *Toscaanen*, tradt denzelfden dag in den egt met MARIA LOUISA, tweede Dogter van denzelfden Vorst. De Keizer hadt twee ongetrouwde Zusters, en één ongetrouwde Broeder. Zyne andere Zusters zyn MARIA AMELIA, in 't Jaar 1769 getrouwd aan FERDINAND, Hertog van *Parma*, by welke zy een Zoon en drie Dogters heeft. MARIA CAROLINA, in den Jaare 1768 getrouwd met FERDINAND DEN IV, Koning van de beide *Sicilien*, by wien zy zeven Kinderen in leeven heeft; MARIA ANTONETTA, gebooren den 2 Nov. 1755, en 19 April 1770 gehuwd aan LODEWYK, Dauphin van *Frankryk*, thans LODEWYK DE XVI, Koning der *Franschen*, gebooren den 23 Aug. 1754, by wien zy eene Prinses heeft, ter Wereld gekomen den 9 December 1778, en de tegenwoordige Dauphin, gebooren den 27 Maart 1785; de Vrouw des Ooms van den tegenwoordigen Hertog van *Saxen*; en een Broeder FERDINAND, gebooren 1754, en in 't Jaar 1771 gehuwd aan MARIA BEATRIX, Dogter en Erfgenaame des Hertogs van *Modena*, die, by haar, twee Zoons en Dogters verwekte (*).

(*) Wy hebben in ons *Mengelwerk*, zie *N. Vaderl. Letteroef.* IV D. 2de St. bl. 256, het Character van LEOPOLD, *als Groot-Hertog van Toscaanen*, *met een berigt van de Burgerlyke Inrigtingen*, *in dat Hertogdom*, opgegeeven. Wy zullen vervolgens hem, de grooter rol van Keizer speelende, onzen Leezeren voorstellen.

RO-

ROZETTE.

Herdersvertelling.

Rozette leefde met haare Moeder, eene oude, zwakke en behoeftige Weduw, in een elendig hutje, verre afgescheiden van Menschelyk gezelschap; daar zy de schande, die de armoede vergezelt, in stilte ontweek. —— Hier verbergden zy zich te gelyk, voor de felle pylen, die de deugd in een behoeftig leven, van de zyden des wreeden lasters, en — der buitenspoorige driften, zoo wel als van den laagen hoogmoed en trotschheid van 's Menschen geest, altoos te vreezen heeft. —— Zy leefden vergenoegd en gerust; even als het Gevogelte, op welker liefelyke Zangen de aangenaame slaap, ten hunnen ooge, insloop.

De schoonheid van ROZETTE was uitsteekend: de zedige deugden schitterden uit haare altoos neêrgeslaagen oogen; en schooten alleen haare vochtige straalen, op het geurig gebloemte, neder. — Wanneer haare Moeder haar, somwylen, den ommezwaay haares gelukkigen toestands (die door onbestendigheid, daar al het ondermaansche aan onderhevig is, verwisseld was) verhaalde, werd haar geest ontsteld; haar teder hart tot medelyden opgewekt; en — haare oogen zwommen in traanen. Daar eene Natuurlyke bevalligheid haare geheele persoon bezielde, bedekten haare bekoorlykheden een zindelyk, doch gering —— eenvoudig gewaad. —— Kortom, zy was de schoonheid zelve. —— Even als een verheven *Mirtheboom*, verre buiten het oog der menschen, in de digtste schuilhoeken van 't Gebergte, van onder de heuveltoppen, die hem omringen, zyne liefelyke geuren door de Wildernis verspreidt, zoo blonk en bloeide de zagtzinnige ROZETTE, by de geheele Waereld onbekend; tot dat zy, door de hoogste Wet der Noodzaaklykheid gedrongen, met het standvastigste geduld in het harte —— en de inneemendste vriendlykheid in haar gelaad, —— zich onder de *Naleezers* vervoegde; en —— op het Veld van MIRTIL, de overgeblevene Koornairen ging raapen. Deeze MIRTIL was het cieraad der Herderen in zyne dagen: —— de bloem der hieromstreeks woonende Landlieden; —— een vermogend,

gend; —— edelmoedig en weldaadig Jongeling; die het zoet van 't Veldleeven, met alle deszelfs vreugde en schoonheid, smaakte.

MIRTIL verlevendigde toenmaals zyne vervrolykte inbeelding, met de nuttige en —— schoone tooneelen van den vrucht aanbrengenden Herfst: en; toevallig, wandelde hy naast de Maaijers, wanneer de arme ROZETTE zyne oogen tot haar trok: —— zy kende nog het vermogen haarer eigene schoonheid niet, en keerde, met eerbaare schaamte, haar blozend aangezicht van den peinzenden Herder af; die zich reeds door zoo veele bevalligheden, zedigheid en deftigheid, getroffen voelde. Op dat zelfde oogenblik werd hy gewaar, dat de liefde, en eene kuissche begeerte, in zyne ziele ingedrongen was. —— Dan, de Waereld en haare spotternyen, die den standvastigsten Wysgeer kunnen doen wankelen, —— behielden het Veld, over de eenvoudige zucht van zyn harte; en —— men scheen hem te zullen verwyten, dat hy zyn oog, op eene schamele Naleesster van zynen akker, had laaten vallen: weshalven hy, niet eene diep verborge smarte, zyne zuchten in eenzaamheid bot vierde.

Hy dacht, welk een jammer is 't, helaas! dat een zoo fraai gevormd ligchaam, vol van jeugdige schoonheid, —— eene zoo zedige en bevallige Maagd, het lot en deel zal moeten worden van eenen ruuwen arbeider! Zy gelykt eene waare afstammeling van den ouden en braaven ARISTUS; want zy herinnerde my straks, zonder spreeken, deezen mynen deugdzaamen en weldaadigen beschermer, aan wien ik alles, wat ik bezit, verschuldigd ben: dewyl hy den grond van myn tegenwoordig geluk gelegd, en —— my altoos tot een getrouw raadsman en vriend verstrekt heeft. —— Hy is thans niet meer —— en —— zyne Huizen, —— Landen, —— Huisgezin en Goederen, die zeer aanzienlyk waren, zyn verstrooid. Men zegt, dat zyne oude Weduw en haare Dochter, in eenen eenzaamen en onbekenden hoek, zich onthouden; dat zy door het treurig herdenken aan haaren voorigen staat, en, door eene eerlyke schaamte, gedrongen zyn, zich te verwyderen van de plaatsen, daar zy voorheen, in haare gelukkige tyden, het cieraad en de eere van uitmaakten. Tot op dit uur, is alle myne moeite, om haar te ontdekken, te vergeefs geweest: en ik wenschte, hoe vreemd en onmogelyk dit ook schynen mag, dat deeze Maagd, die ik met zoo veele aandoe-

doening beschouwde; de Dochter van mynen Weldoender ware! Daarop zich naauwkeurig onderricht, en haar ondervraagd hebbende, naar de omstandigheden welke hy begeerde te weeten, bevondt hy, dat ze waarlyk en —— in de daad, de Dochter van deezen zynen vriend ware. Wie is in staat, de verscheidene, onder elkander werkende, driften te beschryven, die zyne Ziel op deeze ontdekking verbaasden en ontroerden; terwyl eene aandoenlyke verrukking alle zyne Zenuwen deed trillen: nu schaamde hy niet langer zyne eerlyke zucht bot te vieren; en, door deeze belydenis der bloozende Maagd, stout geworden, zag hy haar vrymoedig in het zedig aangezicht: terwyl de liefde, —— de erkentenis, en het medelyden, te saam vereenigd in zyn harte werkende, hem intusschen de traanen van medelyden ten ooge uitpersten. —— ROZETTE zelf, door deeze schielyke en onverwagte traanen, verbaasd en verschrikt, scheen nu nog schooner dan te vooren. En MIRTIL die zyne eerlyke drift thans den ruimen teugel gaf, sprak nu, met alle zedige vrymoedigheid het dierbaar overblyfsel van den braaven ARISTUS in deezer voege aan. Zyt gy het dan, welke myne dankbaare Ziel zoo lang te vergeefs gezocht heeft? ô! Ja; gy zyt het zelf: ik zie in u het aanminnig beeld van mynen edelen vriend: gy draagt uwes Vaders gelaadstrekken, in een alleraanminnigst weezen; 't welk liefelyker en luisterryker is dan de lachende Lente zelve. ô! Gy —— beminnenswaardige bloem, ien eenige dierbaare telg van dien stam, aan welken ik al myn geluk verschuldigd ben; —— in welk eene afgeleegene Wildernis hebt gy het vriendelyk opzicht en de goedertierene zorg des gunstryken Hemels dermaate tot u getrokken, dat gy zulk eene frissche en bloeijende gezondheid en schoonheid, als die waar mede gy gezegend zyt, in het midden der koude, der armoede, en —— der tegenspoeden, hebt mogen verkrygen en behouden! —— Laat het my nu, echter, geoorlofd zyn, u in alle veiligheid en zekerheid, in eenen rykeren grond over te planten, alwaar een liefelyker Zon u beschynen zal. Koom, ô! ROZETTE! en wordt thans de roem —— de eer —— en de vreugd myner velden. Het kan immers, ô! Goden, der Dochter van ARISTUS niet voegen, dat zy, met de vork in haare hand, het overschot van eenen Oogst opzamele, dien ik geheel en al aan zyne weldaadige vriendschap verschuldigd ben:

ben: aan hem, —— die, als de algemeene Landsvader, alle zyne schatten geduurig voor my, en —— elk een, open stelde: terwyl zyn liefddraagend hart nog overvloediger gunsten wilde uitdeelen. —— Werp gy, myne schoone, als tot zulk eenen arbeid niet gebooren, —— deezen gaffel uit uwe tedere handen. —— Deeze velden, met alle derzelver vruchten, —— dit Huis, welk gy —— daar in het verschiet ziet liggen, en —— deszelfs Bezitter is — voor u, voor u alleen; ten uwen dienste en — beschikkinge: zoo gy my ten minsten verwaardigen wilt, dat ik by al het goede en geluk, welk uw geslagt op my en de mynen heeft uitgestort, nog daarenboven dien zegen genieten mag, die my waardiger dan alle myne bezittingen zyn zal; het vermogen om u gelukkig te maaken.

Hier zweeg de dankbaare, en — van liefde blaakende, Herder; terwyl zyne spreekende oogen de gewyde Zegepraal, en — de onuitdrukbaare verrukkingen zyner Ziele, te kennen gaven. — Eene Hemelsche aandoening zeker! verre verheven boven de laage blydschap van 't gemeen; als welker grondbeginsel en weezen, in de yverig aangekleefde deugd, erkentenis, en liefde, gelegen was.

Rozette, zonder te kunnen antwoorden, — door het onwederstaanbaar bekoorlyke dier goedheid getroffen, en gewonnen, — en door eene onbekende, dog aangenaame, wanorde, in haaren geest geraakt en geslingerd, — gaf, — stilzwygende en bloozende van schaamte, haare toestemming; en ging, kort daar na, dit gelukkig nieuws, aan haare Moeder, mededeelen. De oude Vrouw, die — in haare eenzaamheid reeds over het lot van haare Dochter bekommerd geworden was; en die — met vreeze en benaauwdheid des harte, de wederkomst van haar eenig geliefd Kind te gemoete gezien had, kon dit verhaal ter naauwer nood gelooven. — Verwonderd en verbaasd over het geen zy hoorde, scheen de vreugde en blydschap over deeze onverhoopte omkeering van zaaken, eenen nieuwen levensvloed, in haare verdroogde aderen, in te storten; — en eenen blinkenden glans aan haaren, ten grave hellenden, ouderdom te geeven. — Zy deelde voorts, niet min verrukt, dan het gelukkige paar, met vol genoegen in de vreugde haarer Kinderen: die, langen tyd, te samen het zoet van eenen heilvollen Echt smaakten. Een talryke en gelukkige Nakomelingschap, uit deezen zegenryken Echt voortgesprooten, die, zoo deugdzaam als die Ouderen zelve, het cieraad en de

kroon van 't gantsche Land — uitmaakte, heeft de naamen, — de waardige naamen van MIRTIL en ROZETTE, met vreugde — en roem, — tot den laaten Naneef overgebragt.

M. J. T.

DE TWEE ZUSTERS.

Eene aandoenlyke Geschiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Dorp *Reculver*, op de Kust van *Kent*, niet verre van den mond van de *Theems* gelegen, negen mylen van *Canterbury*, twaalf van *Margate*, en zes-en-vyftig van *Londen*, dient, door eene Kerk met twee Torenspitzen, *de Twee Zusters* geheeten, den Zeelieden tot een baak om op af te zeilen. Van den oorsprong dier benaaminge geeft Mr. KEATE in zyne *Sketches from Nature*, de volgende aandoenlyke Geschiedenis op; getrokken, zo als hy schryft, uit een Handschrift, 't geen hy gelegenheid hadt op de Universiteit te *Leuven* te zien.

Omtrent het einde van die onrustige tyden, toen *Engeland* geschokt werd door de geschillen der Huizen van *York* en *Lancaster*, woonde 'er op een Dorp, digt by de oevers van de *Medway*, een Heer, GEOFFRY DE SAINT CLAIR geheeten, afstammende van eene zeer oude en aanzienlyke Familie in dien oord. De menigte van Lanssen en ander Wapentuig, die rondsom de oude zaal hingen, zette aan dezelve niet meer luisters by, dan de uitsteekende Liefddaadigheid van den Bewooner. De armen zaten aan zyne poorte, en zegenden zyne milddaadige hand: nooit rustte een Reiziger in zyne Voorzaal zonder in zyne Gebeden te gedenken aan den Gastvryen eigenaar.

SAINT CLAIR was in den Echt getreeden met Mevrouw MARGARET DE BOYS, eene Vrouwe van hooge geboorte en zonderlinge begaafdheden: zy zou met dezelve voordeelig op de grootste en woeligste tooneelen hebben kunnen schitteren, hadt eene zugt tot huislyk leeven, en eene Godsdienstige Geestgesteltenisse, haar niet bewoogen om aan een meer afgezonderden staat den voorrang te geeven. Alle haare overschietende uuren, die haar niet tot Huisbezorging riepen, sleet zy in 't volbrengen dier Pligtsbetragtingen, welke, in die dagen, Vrouwen

van

van den eersten rang uitoefenden, zonder te denken dat zy daar door eenige schande haaren staat aandeeden: zy verleende onderstand aan de armen, gaf raad aan de ongelukkigen, bezogt de zieken, en bragt haare Tweeling-Dogters, FRANCISCA en ISABELLA, in dezelfde gevoelens op; deeze, van zeer vroeg af, gewennende om haar de behulpzaame hand te bieden in het doen dier Liefdewerken.

Naardemaal deeze twee jonge Juffrouwen de eenige Spruiten waren van den Heer ST. CLAIR en Mevrouw MARGAREET, vestigden deeze Ouders hunne geheele aandagt op de opvoeding dier Dogteren; en smaakten het genoegen van in haare gemoederen een zo wel voorbereiden grond te vinden, dat alle zaaden van Deugd, daarin geworpen, voordeelig opgroeiden: geene nuttige kundigheden of zy leerden dezelve, en men liet het aan 't opkweeken van uitwendige begaafdheden niet ontbreeken.

FRANCISCA en ISABELLA hadden den ouderdom van vyfentwintig jaaren bereikt. De beminnelykheid haarer Characters, haar geoefend verstand, en de bevalligheid haarer persoonen, trof de bewondering en hoogagting van allen, die hun naderden. Zy hadden, door eene gelykheid van zeden, en gevoelens, eene zo zonderlinge genegenheid voor elkander gekreegen, dat het scheen, als of de Natuur, door deeze twee te gelyk te vormen, ze voorbeschikt hadt tot die uitsteekende eensgezindheid, welke in haar leeven zou doorstraalen, en tot die betooningen van verheevene Vriendschap, waartoe het verlies haarer voorbeeldlyke Moeder haar uitnoodigde. Deeze gebeurtenis bleef niet lang agterwege, Mevrouw MARGAREET werd door eene schielyk opkomende Ziekte aangetast, die haar, in weinige dagen, wegrukte, en een der gelukkigste Gezinnen der Waereld in diepen rouw dompelde.

Bezwaarlyk zouden te beschryven vallen de weeklagten, die, te deezer gelegenheid, door 't geheele huis klonken, en de zugten der verlegene armen aan de vensteren. De droefheid van ST. CLAIR over het verlies van MARGAREET, met welke hy zulk een reeks van Jaaren een ongestoord geluk genooten hadt, beroofde hem bykans van 't gebruik zyner redelyke vermogens; terwyl FRANCISCA en ISABELLA de zwaarte van 's Vaders rouwe nevens haare eigene te draagen hadden; dit drong haar om haare weemoedige aandoeningen te smooren, en eene bedaardheid aan te neemen, welke haar eigen hart wraakte.

Beminnelyke Treursters! nog beminnelyker in uwe traanen! De verbeelding schildert my u voor myn oog, in kinderlyke droefenisse gedompeld staande by uwen mistroostigen Vader; te vergeefs tragtende hem te verwyderen van de Kist, welke by den Dienstbooden niet wil toelaaten te sluiten; steeds met een verwilderd gelaad eischende, „ nog eens —— nog eens „ —— voor 't laatst, —— voor 't laatst, haar gezien!"

Hemel! welk een diepgaand leed! Indien de Leezer deezer

Geschiedenisse ooit in het geval geweest hebbe, van te verzoeken om het laatste gezigt van iemand, die hem allerdierbaarst was, en waarvan hy, binnen weinige oogenblikken, voor altoos staat beroofd te worden, deeze alleen kan beoordeelen, hoe zeer die boezem klopt en lydt, welke zulk eene begeerte te kennen geeft.

Schoon ST. CLAIR alle zyne Wysbegeerte te hulp riep, om hem te ondersteunen onder het verlies van zyne beminde MARGARRET, verteerde hy door stille droefenisse, welke eene zo sterke uitwerking hadt op zyne gezondheid, dat het zyn leevenseinde dreigde, 't welk ook, naa verloop van omtrent een Jaar, kwam.

De grootste vertroosting, welke zyne bedrukte Dogters in die drukkende omstandigheid ontvingen, bestondt in de veelvuldige bezoeken van haar Oom JOHN DE ST. CLAIR, ten dien dage Abt van het Klooster van *St. Augustyn*, te *Canterbury*, waarvan 'er, tot op deezen tyd, zulke schoone overblyfzels in weezen zyn. Hy was een jonger Broeder van GEOFFRY, schoon zy slegts één jaar in ouderdom verschilden: men hieldt hem voor een Man van zo veel geleerdheid en deugd, dat ST. CLAIR, by zyn uitersten wil, zyne Kinderen aan diens zorg en bescherming aanbeval; elk haarer eene zeer groote erfenis agterlaatende.

De wyze op welke FRANCISCA was opgevoed, gevoegd by haare natuurlyke geaartheid; en het voorbeeld van haare hooggeagte Moeder, deedt haar besluiten tot een afgezonderd Godsdienstig leeven; en een groot Klooster van *Benedictyner* Nonnen, niet verre van *Feversham*, verloor, weinig maanden laater, de Abtdisse (die altoos iemand uit een aanzienlyk Geslacht was). De Abt van het *Augustyner* Klooster, het vast bepaald plan zyner Nigte tot het Kloosterleeven verstaan hebbende, bewerkte dat ze tot Abtdisse van dat Klooster verkoozen wierd.

ISABELLA, die tot nog nimmer van haare Zuster gescheiden geweest was, zou te deezer gelegenheid ook gaarne het Nonnenkleed hebben aangetoogen. „ Het zelfde dak," sprak zy, „ heeft tot dus lang ons beide overdekt; wy hebben altoos „ dezelfde wenschen, dezelfde oogmerken, gehad; het graf „ heeft ons gescheiden van die ons het beminnelyke der Vriendschap leerden; en dit alleen zal ons van elkander scheiden!"

De Abt was zeer aangedaan over dit besluit zyner Nigte; hy smeekte haar dat zy zulk een voorneemen uit haare gedagten zou zetten; hy liet niet na haar onder 't oog te brengen, dat, daar FRANCISCA zich tot het Kloosterleeven bepaald hadt, zy alleen overbleef om de Familie van ST. CLAIR in stand te houden; dat haare deugden veeleer moesten strekken om de Maatschappy te vercieren, dan verlooren geraaken in de muuren van een Klooster; hy wenschte, dat zy, door het aangaan eener Echtverbintenisse aan iemand van voegelyken rang en middelen

de

de begaafdheden, welke zy bezat, aan de Waereld vertoonde, en niet in 't duister wilde begraaven.

Francisca, van haaren kant, hoe zeer ook ingenomen met de betuiging van de verkleefdheid haarer Zuster, versterkte het verzoek haars Ooms; haar te verstaan geevende dat zy zich veel gelukkiger zou agten, als zy haar Zuster wel getrouwd zag, en in het huislyk leeven het voorbeeld haarer altoos dierbaare Moeder volgde. —— „ Ik ben," liet zy zich hooren, „ door de post, welke ik bekleed, niet verbonden aan alle die „ regelen, welke u vervolgens zouden verpligten; myne vry- „ heid blyft, wy zullen steeds gelegenheid hebben om die „ gemeenschap der Liefde, welke onze harten wederzyds zo „ vuurig verlangen, te onderhouden. Het zal voor my het „ grootste vermaak weezen u vereenigd te zien met een Man „ van uwe verkiezing; in ons voorouderlyk Kasteel die Gast- „ vryheid, waardoor het zints zo langen tyd vermaard geweest „ is, onderhoudende; en, wanneer het u gelust, voor eene „ poos, het gewoel der Waereld te ontwyken, ons Klooster „ zal u daar toe eene plaats aanbieden."

Het was niet dan met veel moeite, en naa het verloop van eenen geruimen tyd, dat isabella, door de herhaalde aanzoeken van haaren Oom en van haare Zuster, zich liet beweegen om haare oogmerken tot het Kloosterleeven geheel te laaten vaaren. —— Zy onthieldt zich eenigen tyd in het eerwaardig Ouderlyk Huis aan de *Medway*, vergezeld door haars Vaders Zuster, eene Weduwe, die, nu en dan, haar vergezelde op de bezoeken, welke zy by haare Zuster francisca aflei, en ook by den Abt, die in een heerlyk huis woonde, gebouwd by het *Augustyner* Klooster.

Op een der bezoeken by haaren Oom, kreeg isabella kennis aan den Heer henry de belville, tusschen wiens Vader en den Abt eene langduurige vriendschap hadt stand gegreepen. Hy was van eene aanzienlyke Afkomst; maar in Middelen veel minder dan isabella: dewyl zyns Vaders goederen veel geleeden hadden in deeze tyden van verwarring.

Belville telde thans negenëntwintig Jaaren; hy was bevallig en manlyk van gedaante, en by eene gezartheid, zo beminnelyk als zyn persoon, paarde zich een vlug en kloek verstand, opgeluisterd door eene opvoeding, waar aan niets, volgens de begrippen van dien tyd, gespaard was. *Europa* hadt hy doorgereisd, en zich aan verscheide voornaame Hoven eenigen tyd opgehouden. Ten deezen tyde keerde hy te rug van eene korte reis na *Frankryk*, en hieldt zich te *Canterbury* op om den Abt te bezoeken, en eenige Brieven, hem medegegeeven, over te leveren.

Belville was, by zyne eerste wederkomst in *Engeland*, eenige weinige jaaren geleden, in byzondere gunst geraakt van richard, Hertog van *Glouzester*, by wien hy eene Bediening be-

bekleedde, die geen lang afweezen duldde: want, die Prins thans ten Throon van *Engeland* opgeklommen zynde, was het geheele Volk in vyandschap.

Men zal zich niet verwonderen, dat, naa eene verkeering van eenige dagen tusschen BELVILLE en ISABELLA, hunne wederzydsche bekwaamheden, en onderlinge begeerte om te behaagen, liefde tusschen beiden kweekte. BELVILLE voelde zich daar door getroffen, en smaakte het genoegen dat zyne oplettenheid niet versmaad wierd. Schoon hy, naa een kort verblyf, afscheid nam om na *Londen* te vertrekken, wist hy eene oorzaak te bedenken om spoedig weder te keeren: reden hebbende om te denken, dat hy een gunstigen indruk op ISABELLA verwekt hadt, twyfelde hy niet lang om zich haar aan te bieden als de Man, die zich gelukkig oordeelde, indien hy het overige zyns leevens met eene zo bekoorlyke Vrouwe mogt doorbrengen. Zyne aanbieding behaagde ISABELLA niet minder dan aan haaren Oom en aan FRANCISCA; de laatste besloot aan haare Zuster het regt op het Kasteel van *St. Clair* af te staan, waar zy vervolgens zou woonen.

Alles was tot de Huwelykspiegtigheid gereed; en niets kon een streelender vooruitzigt op geluk belooven, dan deeze vereeniging van twee voor elkander geschikte harten. Doch de voorspoed der Wapenen van HENRY VAN RICHMOND, in het Ryk, hadt RICHARD genoodzaakt hem met al zyne magt te keer te gaan, en allen die tot hem behoorden op te ontbieden, om te veld te trekken: onder deezen behoorde de Bruidegom, die, ten deezen stonde, gaarne den Krygsdienst vaarwel zou gezegd hebben, hadt een kiesch gevoel van eer, en yver voor zyn Koninglyken Meester, die eigen verkiezing niet overmogt.

Indien ik van naby het Handschrift wilde volgen, waaruit ik hoofdzaakelyk deeze Geschiedenis ontleend heb, het zou my vervoeren tot het vermelden van eenige geschiedkundige byzonderheden deezer tyden, reeds ten overvloede bekend: alleen moet ik aanmerken, dat men hier veel tot lof van het character en van den persoon van RICHARD vermeld vindt, die door de Geschiedboekers zo afzigtig is afgemaald. —— Ik zal, derhalven, die omstandigheden, vreemd van myn onderwerp, voorby treeden; en alleen aantekenen dat de ongelukkige BELVILLE onder deezen van 's Konings Naavolgeren was, die in het lot van hunnen Koninglyken Meester deelden in *Bosworth Field*. Geduurende een goed deel van den Veldslag bevondt hy zich naby RICHARD, en was dus ook getuigen van diens dood: zyn eigen paard werd onder zyn lyf doodgeschooten, en of by den val, of door het trappen, van hetzelve, was zyn dyebeen gebrooken: wanneer RICHMOND's party de overwinning behaald hadt, werd deeze jonge Held, met verscheide anderen, gewond, na *Leicester* gebragt; waar men hem, zyn rang bekend geworden zynde, in een Klooster dier Stahuisvesting bezorgde.

Zyn Lyfknegt BERTRAM, die hem van zyne kindschheid af gediend hadt, droeg zorge dat hy allen bystand kreeg; maar de koorts, door zyn toestand veroorzaakt, en de veelvuldige kneuzingen, gaven hem, en die zich by hem bevonden, geen ander uitzigt dan dat van eenen naderenden dood.

Zy, die zich BELVILLE, eenige weinige weeken geleden, in den vollen bloei zyner jeugdige jaaren verbeelden, zich streelende met de verwagting van al het geluk, dat deugd, rykdom, en eene echtverbintenis met eene der bekoorlykste Vrouwen, aan zyne verbeelding kan schetzen; en hem nu zien, uitgestrekt op het krankbedde, omringd door Bedelmonniken, met een ingevallen gelaad, met oogen vol neerslagtigheid gevestigd op een kruisbeeld, 't geen zy hem voorhouden, kunnen op dit wydverschillend vertoon niet naalaaten eene zugt te loozen, over de bedrieglykheid der Menschlyke Hoope!

Kort voor dat hy den geest gaf, begeerde hy alleen gelaaten te worden met zyn Lyfknegt, om deezen zyne laatste bevelen te geeven. —— „BERTRAM," luidde zyn woord, „de dag die „het lot van onzen Vorst besliste, heeft het myne bedorven! „en dat op een oogenblik, wanneer zich alles ten voordeeligste „liet aanzien! Gy zult my welhaast den laatsten uwer ge„trouwe diensten bewyzen! Dat myn Lichaam ruste by dat „der Vaderen van dit Klooster, en, zo ras gy gezien hebt „dat de Lykplegtigheden wel volbragt zyn, spoed u dan na „*Canterbury*, en verhaal den eerwaardigen Abt het droevig lot, „'t geen ons gisteren wedervoer. Verzoek hem, dat hy het „de voor my bestemde Bruid bekend maake, op zulk eene „wyze als hy best keurt. Breng haar dit juweel van myn „vinger, ten teken dat myne laatste gedagten op haar geves„tigd waren; zeg haar dat myne eenige smert, van deeze Wae„reld te moeten verlaaten, was, om dat ik haar moest derven, „die dezelve zo zeer vercierde!"

De getrouwe BERTRAM stortte een traan van genegenheid en dankbaarheid op het graf van zynen dapperen Heer; en, met een hart vol droefenisse, na *Canterbury* trekkende, vertoonde hy zich by den Abt, met een gelaad, dat hy naauwlyks een tong noodig hadt, om de droeve tyding, welke hy bragt, bekend te maaken.

Niet lang kon de aankomst van BELVILLE's Lyfknegt een geheim blyven voor ISABELLA, die zich toen ten huize van haaren Oom bevondt; onmiddelyk spelde zy daaruit iets kwaads, schoon de tyding van den Veldslag tot nog die Stad niet bereikt hadt.

Toen de Abt ST. CLAIR genoegzaam tot bedaaren gekomen was, om de leedmaare aan zyne Nigt te ontvouwen, spaarde hy geene troostredenen uit den Godsdienst ontleend, welke een braaf Man by zulke gelegenheden toedient; hoewel de hoofdsom van alles wat gezegd kan worden aan de Zoonen en Dog-

teren der Verdrukkinge, hierin bestaat, dat het onze Pligt en ons Belang is met geduld te verdraagen, 't geen buiten ons vermogen is te veranderen! De beweegingen der Natuure moeten bedaard zyn, eer de zorgzagtende stem der Rede kan gehoord worden.

Isabella, na eerst bot gevierd te hebben, aan de beweegingen der droefenisse, vatte moed, en besloot tot eene onderwerping, die haare Godsvrugt haar alleen kon inboezemen. Zy verzogt dat bertram twee of drie dagen mogt opgehouden worden, en in 't Klooster verblyven; zo ras haar geest meer sterkte kreeg, wildé zy hem afvaardigen tot haare Zuster francisca, aan welke zy den volgenden Brief met deezen Boode zondt.

Myne dierbaarste Zuster!

„ Ik vind my van de hoogte eens ingebeelden geluks in den diepsten poel van weezenlyk jammer gedompeld! Hy, die deezen Brief brengt, zal u berigt geeven van mynen toestand; tot hem verwys ik u wegens byzonderheden, waarop het my onmogelyk is stil te staan. —— Belville is niet meer! —— Die geheele droom van gelukzaligheid, met welken ik my streelde, die ik hoopte uit eene Echtverbintenisse met dien dierbaaren en beminnelyken Man, is op één oogenblik verydeld! —— En ik ontwaak in eene wereld, die voor my geen bekoorelyk voorwerp heeft, dan de Liefde tot myne altoos beminde francisca! —— Ik verdraag myn wederspoed met al de kloekmoedigheid, welke ik in staat ben byeen te roepen; maar de Hemel alleen kent de folteringen van myn hart! Zints dien tyd, dat de vereenigde aanzoeken van u en van mynen Oom, my, schoon myns ondanks, overhaalden, om my van u af te schelden, heeft myne ziel tusschen hoope en teleurstelling gezworven. —— Ik wil op de wankelbaare wereld niet meer vertrouwen; het overige myner dagen zal ik by u slyten, en wy zullen het leeven eindigen, gelyk wy het begonnen, in eene onafscheidbaare vereeniging. Uwe ommegang en de eenzaamheid van een Klooster kunnen alleen de bedaardheid wederschenken aan uwe altoos getrouwe en innerlyk bedroefde,

isabella."

Wanneer de Abtdisse haare Zuster zag, vondt zy haar nog meer versterkt in het besluit tot het Kloosterleeven. Haar Oom, begrypende dat de opvolging deezer keuze het beste middel zou weezen, om kalmte in haaren geest te bewerken, zette 'er zich niet langer tegen, en zo ras haare zaaken behoorlyk geschikt waren, en alles in gereedheid was, nam zy den sluier aan in het Klooster, 't welk onder haare Zuster francisca, als Abtdisse, stondt.

Isabella vondt nu, in den Godsdienst, de eenige vertroosting wegens de voorledene onheilen; en, schoon de herdenking aan

haa-

haaren beminden BELVILLE haar dikwyls bekroop, en voor een tyd droefgeestigheid baarde, zogt zy zulks te overwinnen, door Godsvrugt en Onderwerping. De twee Zusters genooten al het ſtreelend genoegen, 't welk uit diep gewortelde vriendſchap ontſtaat; en, daar de uitwerkzels van goeddaadige geneigdheden zich rondsom verſpreidden, dienden die van het Zusterpaar tot geluk van de geheele Zusterſchap.

Het *Leuvenſche* Handſchrift onderrigt ons, dat, na dat deeze Züstérs, bykans veertien jaaren, in deeze aangenaame ſtilte geleefd hadden, de Abtdisſe aangetast wierd door een zwaare Koorts, welker gevolgen zo ernſtig waren, dat zy gevaar haars leevens liep. Gereed valt het te bevroeden, hoe veel ISABELLA te lyden hadt, zo lang deeze Onzekerheid van het leeven haars Zusters duurde, en welke bekommernisſen haar bevingen, tot deeze volkomen herſteld was.

FRANCISCA hadt, in haare ziekte, een Gelofte gedaan aan de Maagd MARIA, dat zy, indien zy tot voorige gezondheid herſtelde, eene kostbaare offergave zou ſchenken aan een Kapél, aan de H. Maagd toegewyd, by eene kleine Haven, *Bradſtow* of *Broad-ſtairs* geheeten, op het Eiland *Thannet*, (een gedeelte van deeze Kapél ſtaat 'er nog) in welke haare Beeldtenis gezegt werd zo groote Wonderwerken te doen, dat Bedevaartgangers van zeer verre kwamen, om dezelve te bezoeken; men eerbiedigde die Kapél dermaate, dat alle Schepen, die in het gezigt daarvan voorby zeilden, ſteeds de Topzeilen ſtreeken om te groeten. Het Feest der Kruisvinding, op den derden van Bloeimaand, ſtondt daar met veel plechtigheid gevierd te worden, en FRANCISCA beſloot haare dankbaarheid voor de herſtelling, aan de veronderſtelde tusſchenkomst van MARIA toegeſchreeven, af te leggen, en op dien tyd haare Gelofte te betaalen.

ISABELLA kreeg verlof haare Zuster in dit Godvrugtig bedryf te vergezellen: de wegen ten dien tyde weinig, en dan nog bykans alleen te paard, gebruikt wordende, beſlooten zy, met twee Dienstboden, aan boord te gaan van een Sloep, die, op bepaalde tyden van *Feversham* na *Broad-ſtairs* voer, en op andere plaatzen langs de Kust.

's Avonds gingen zy onder zeil; doch zy waren ſlegts twee uuren aan boord geweest, of 'er ſtak een hevige ſtorm op. Een ieder die de vaart aan deeze Kust, digt by den mond van de *Theems* kent, weet hoe bezwaarlyk en vol gevaars dezelve is, door de menigte van droogten en zandbanken.

Het ſchielyk opkomen des Stormwinds, vergezeld van Donder en Blixem, veroorzaakte ſchrik en verlegenheid onder alle de Reizigers, en de Scheepslieden vonden zich, door de tegenkanting van wind en ſtroom, buiten ſtaat om het Schip te beſtuuren. De koers voort te zetten, was volſtrekt onmogelyk. Zy poogden, overzulks, hun behoud te zoeken door het op

't ſtrand

't strand te zetten, op eene plaats *Reculver* geheeten, (een klein, schoon zeer oud, Dorp, op den oever van het Eiland *Thannet*;) doch, de vallende avondstond en de dikke lucht beletten hun onderscheiden te zien, waar zy zich bevonden. Elke pooging, om het strand te naderen, werd verydeld, door dien de storm hun daar afdreef; de zeilen alle gescheurd zynde, bragt een hooge zee hun geheel van de streek, en het Schip op een zandbank, *de Horse* geheeten, op eenigen afstand van het Dorp *Reculver*.

De verlegenheid, de verwarring en het denkbeeld des doods, welke natuurlyk moeten ontstaan, by lieden op 't punt van schipbreuk, kunnen alleen regt begreepen of beschreeven worden door de zodanigen, die zich immer in dus eene ongelegenheid bevonden. Elk beval zich aan God, en zynen Beschermheilig. De Zeelieden bragten, zo ras mogelyk, de groote Boot uit, en 't geen de gedagten van FRANCISCA en ISABELLA het meest bezig hieldt, was elkanders behoudenis.

Naauwlyks was de Boot in 't water, of ieder tragtte 'er in te komen: want het was zeker, dat het Schip, binnen weinig uuren, zou vergaan, en, tot vermeerdering van schrik, naderde de nagt. De Capitein droeg de Abtdisse en haare Zuster, bykans met geweld, uit de Kajuit, en naauw hadt hy de eerstgemelde, half dood als zy was, by de zyde van het Schip nedergeholpen, wanneer zy, die zich in de Boot bevonden, op het denkbeeld dat zy allen, zo 'er meer volks inkwame, moesten verzinken, oogenbliklyk afstaken en na strand roeiden; in weerwil der bedreigingen van den Capitein, die op het dek stondt, ISABELLA ondersteunende, in weerwil van het smeeken der Abtdisse, die weder na boord wilde keeren, en in weerwil der op 't wrak agtergelaatenen.

De eenige flaauwe hoop, welke deezen overbleef, was, dat het Schip heel mogt blyven, tot men van den oever hulp kon bekomen: hier mede streelden zy zich, in gevalle de Boot het strand mogt bereiken, 't geen, schoon met veel gevaars, gelukte. Elk op het wrak moest zich zyns lots getroosten: en hoe zeer ISABELLA zich met doodsgevaar omringd vondt, strekte het haar tot geene geringe opbeuringe, te denken, dat haare Zuster het mogelyk ontkomen was.

Vier uuren verliepen 'er na het aankomen van de Boot, eer iemand het durfde waagen van land te steeken; doch, als de storm afnam, en de ebbe daar was met het aanbreeken van den dageraad, voer een groote Boot na het wrak. Toen zy, die ter hulpe kwamen, aan boord gingen, vonden zy allen op onderscheide plaatzen onder het dek, 't welk voor een gedeelte gespild was. ISABELLA hadt zich weder in de Kajuit begeeven, een der zyden was mede weg geslaagen, en de Kajuit half vol water; zy vondt zich bykans uitgeput door de schrikken, welke

zy uitgestaan had, door de kneuzingen welke zy ontvangen, en de koude die zy geleden hadt. Zy bragten haar, met alle omzigtigheid, uit dit akelig verblyf, terwyl zy, doodbleek en beevende, in 't eerst naauwlyks begreep, wat 'er gebeurde: nogthans scheen het leeven zich op nieuw op haar gelaad te verspreiden, als zy de behoudenis van haare Zuster vernam.

Zo ras zy ISABELLA op 't strand gebragt hadden, werd zy ondersteund door verscheide Vrouwen, wagtende om haar te ontvangen: deeze geleiden haar na 't huis, waar zich de Abtdisse bevondt. FRANCISCA, verrukt op het eerste gezigt van haare Zuster, liep haar te gemoete, die, op 't eigen oogenblik, voorwaards wilde springen; doch in de armen haarer oppassters bezweek. FRANCISCA vatte haare hand, en wilde in haare vervoering van blydschap iets zeggen; doch kon alleen flaauwlyk haar naam uitbrengen, en viel in zwym voor haare voeten neder.

Terstond werd ISABELLA te bedde gebragt, en ten zorgvuldigsten opgepast; doch haare kragten waren dermaate afgenomen door schrik en vermoeienis, dat zy niet langer dan tot den avond des volgenden dags in leeven bleef.

FRANCISCA, hoe zeer ook getroffen door al het geleedene, vergat, in 't oppasfen haarer Zuster, haar eigen leed. Zy rees niet op van het bedde waar deeze dierbaare lag, en beschuldigde haar zelve menigmaalen, dat zy de oorzaak was van al het jammer haar overgekomen, door het toelaaten dat zy deeze reis mede deedt. ISABELLA bestrafte haar over dit denkbeeld; verklaarende, dat het de wil des Hemels was, waaraan zy zich wilvaardig onderwierp. „ Hoewel wy," sprak zy, „ te gelyk in „ de Wereld gekomen zyn, is het niet bepaald dat wy die te „ gelyk zullen verlaaten, maar de tyd zou eens daar zyn, waarop „ de Dood deeze vereeniging brak. Ik verheug my, dat ik de „ overblyvende niet ben. Ik sterf, waar ik altoos gewenscht „ heb te leeven, in de armen van de beste der Zusteren. Bid „ voor de rust myner ziele, en laat ik begraaven worden in het „ zelfde graf, 't welk gy voor u zelve beschikt hebt, op dat „ één graf de overblyfzels bevatte van ons, die in 't leeven maar „ één hart hadden."

Het verlies van ISABELLA dompelde de Abtdisse in eene zo diepe rouwe, als zielen gelyk de haare gevormd, vol van de tederste gevoelens, by zulk eene proeve, moeten gevoelen. Zy liet het Lyk van haare ongelukkige Zuster, met staatlykheid, overbrengen na haar eigen Klooster, waar 't zelve, met alle tekens van hoogagting en de gebruiklyke plegtigheden, werdt bygezet; besproeid met de hartlykste traanen van de geheele Zusterschap.

FRANCISCA bleef niet in gebreke, om, toen tyd en overdenking haare droefenis geleenigd hadt, door handen van haaren Biegtvader, (haar Oom de Abt reeds zints eenigen tyd gestorven zyn-

zynde,) de bedoelde Gave aan de Maagd van *Broad-ftairs* te bezorgen, vergezeld van eene gifte voor twaalf Misfen, tot rust van ISABELLA's ziel. Kort daar na liet zy, om de gedagtenis haarer Zuster in leevendig aandenken te houden, als mede om den Zeelieden een baak te geeven, ter vermyding van het droevig onheil haar beloopen, eene zeer oude Kerk, die op een hoogen grond ftondt, juist by het Dorp *Reculver*, en grootlyks vervallen was, weder opbouwen, vergrooten, en aan 't eene einde twee Torens met hooge Spitzen bouwen, die zy wilde dat *de Twee Zusters* zouden genaamd worden; zy draagen dien naam tot op deezen dag, en leveren een Merk van groot nut voor den Zeeman op.

Binnen minder dan het verloop van zeven jaaren, was de geheele Kerk volbouwd; zy begiftigde dezelve rykelyk, door een aanzienlyk deel haarer middelen daar aan te fchenken; zy beval dat 'er een plegtige Mis zou gedaan worden, op den eerften dag van elke Maand, (de fchipbreuk was op den eerften van Mai voorgevallen,) en dat 'er geduurig een Litany zou gezongen worden, voor de eeuwige rust der overleedene ISABELLA.

Zy leefde lang genoeg om deezen haaren wil volbragt te zien, zo wel als om veele andere liefderyke gaven te doen, niet alleen aan het Klooster waarover zy Abtdisfe was; maar ook aan verfcheide andere Godsdienftige Geftigten; zy was door haar beminnelyk character, en Godvrugtig voorbeeld, geliefd en geagt tot het laatfte uur haars leevens. —— Elf jaaren overleefde zy ISABELLA, en ftierf, hartlyk betreurd, omtrent het einde des Jaars MDXII.

Haar overfchot werd, volgens haare begeerte, naast dat van haare Zuster gelegd, met al die ftaatlykheid, welke de Begraafenisfe eener Abtdisfe vergezelt. Een Gedenkteken is 'er opgerigt, ter plaatze waar zy rusten, met de Afbeelding der Zusteren, die, hand aan hand, voor een Kruis gekhield liggen; een koperen Plaat, daar onder, vermeldt de onverbreekbaare Vriendfchap van dit Zusterpaar.

Getrouwe, voor elkander gefchaapene, Geesten! waar gy u ook mogt onthouden, Vrede zy uw lot daar; gelyk Deugd uw lot was op aarde! Lang, lang blyve dit Gedenkteken uwer Liefde! Stuure het twyfelend Schip op de reize, en doe uwe Naamen gezegend worden by hun, die de diepe Zee bevaaren!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER HET BOEK VAN RUTH.

(Ontleend uit de *Preface sur le Livre de* RUTH. Par CHARLES CHAIS.)

Het - Boek van RUTH is den Tytel, welken 't zelve draagt, verschuldigd aan eene *Moabitische* Vrouwe, beroemd door haare Bekeering tot den Dienst van den waaren GOD; door haare tweede Echtverbintenisse met een uitsteekend Man uit den Stam van JUDA, en door de doorluchtige Naakomelingschap, welke haar als veradeld heeft (*).

Niet vreemd is het dit Boek aan te treffen onmiddelyk naa dat der RICHTEREN, en aan 't hoofd der Boeken van SAMUEL. Dit is de natuurlyke plaats, dewyl de Schryver, de Geschiedenis van RUTH vermeldende, hoofdzaaklyk opgeeft de Geslachtlyst van DAVID, den Opvolger van den eersten Koning onder *Israël*, den Vader van alle de Koningen van *Juda*, en, om iets veel grooters te zeggen, den heiligen Stam uit welken de CHRISTUS voortkwam, den SCILO, *welken de Volken zouden gehoorzaam zyn* (†). Bezwaarlyk kon men dit stuk in de Geschiedenis der *Richteren* plaatzen: dewyl, schoon de gevallen, in 't zelve vermeld, ten tyde der *Richteren* voorvielen, het tydperk zelve zeer onzeker is. Van den anderen kant, zou het plaats gunnen aan dit Boek, in het Leeven van DAVID, het verhaal der Gebeurtenissen onder de Regeering van SAUL afgebrooken hebben. Niets was, derhalven, voegelyker dan 'er een afzonderlyk Boek van te maaken, als een Aanhangzel op de Geschiedenis der *Richteren*, en eene Inleiding tot die der *Koningen* (‡). De hedendaagsche *Jooden* maaken 'er een der *Migilloth* van, of een der Boe-

(*) *Bible Angloise* & PYLE.
(†) GENES. XLIX: 10.
(‡) PATRIK, HENRY & PYLE.

Boeken, welken zy onmiddelyk op de *vyf Boeken van* MOSES laaten volgen. (1) Het *Hoogelied* van SALOMO; (2) RUTH; (3) de *Klaagliederen* van JEREMIA, (4) de *Prediker*, (5) ESTHER (*). Dan hunne Voorvaders rangschikten RUTH onder de Geschiedkundige Boeken, onmiddelyk vóór die van SAMUEL, en terstond na die der RICHTEREN, 't zelve als een Toevoegzel daarvan beschouwende; en dit is de rang, in welken de Leeraars der Christelyke Kerke 't zelve altoos geplaatst hebben (†).

Het Onderwerp deezes Boeks doet zich, in den eersten opslage, als niet zeer belangryk voor. Een hongersnood noodzaakt een Burger van *Bethlehem* die Stad te verlaaten met zyne Huisvrouwe en twee Zoonen. ELIMELECH, (zo was hy geheeten) komt in de velden MOABS, zet zich daar neder, en sterft. Zyne Weduwe NAOMI trouwt haare twee Zoonen, MACHLON en CHILJON, uit aan RUTH en ORPA, beide *Moabiten* en *Heidinnen*. Beide de Zoonen sterven kinderloos. NAOMI bevindt zich, met haare Schoondogters in de uiterste verlegenheid. Inmiddels onderrigt, dat de Hongersnood in *Juda* was opgehouden, kiest zy de party om na *Bethlehem* weder te keeren. Haare Schoondogters willen haar volgen. Zy stelt haar de gevolgen van dien stap met allen ernst voor oogen. ORPA voelt 'er zich door getroffen, en blyft in haar Vaderland, maar RUTH, onafscheidbaar verbonden aan haare Schoonmoeder, houdt zich vast aan het oogmerk om haar te volgen; niets is in staat om haar van dit besluit af te brengen. —— Zy komen te *Bethlehem*. RUTH tot de laagte gebragt om Koornairen op te leezen op het veld, waar men graanen inoogstte, wordt met alle vriendlykheid ontvangen, en met alle edelmoedigheid bejegend op de velden van BOAZ, een eerwaardig Man, en van rang, onder de *Bethlehemiten*. Zy geeft dit berigt aan NAOMI; deeze onderrigt haar, dat BOAZ een haarer naaste Bloedvrienden is, en een der geenen, die, volgens 's Lands gebruik, haar moest trouwen: zy raadt haar op den Dorschvloer van BOAZ te gaan, wanneer men met dorschen begon, zich daar te verbergen, en aan de voeten van BOAZ te gaan leggen, wanneer deeze in slaap zou gevallen weezen. RUTH gehoorzaamde; BOAZ ontwaakt, hy

(*) POLUS, PATRIK en HENRY.

(†) COSIN, *a Scholastical History of the Canon*, &c. Cap. IV, &c.

hy herkent haar, roemt haare deugd, pryst haar bestaan, en belooft haar te zullen trouwen, indien een nader Bloedverwant, dan hy, toestemt om af te staan van een regt, 't geen hy hadt om haar ter Vrouwe te neemen. — 's Anderendaags roept hy deezen Bloedverwant om zich op de Poorte van *Bethlehem* te laaten vinden, en zich te verklaaren; deeze doet plegtigen afstand van ELIMELECHS Opvolger te weezen, en van het Huwelyk met RUTH. — BOAZ trouwt haar, en verwekte by haar een Zoon OBED geheeten; uit OBED sproot ISAI voort, en deeze was de Vader van DAVID (*).

Dit is de korte inhoud, en het gevolg, van RUTHS Geschiedenis. Wat heeft men meer noodig om 'er de aangelegenheid van te beseffen? Is het niets, of is het van weinig betekenis, eene Gebeurtenis te weeten, die als 't ware ten sleutel strekt van de Geslachtlyst van een der grootste Vorsten, van een Vorst in wien de Koninglyke Familie van JUDA haar eersten Stamvader eert? En waaraan is de Geslachtlyst voorts gehegt? Aan de grootste aller Gebeurtenissen, aan het gewigtigste aller Voorvallen, aan de Geboorte van JESUS CHRISTUS, wiens Afkomst zy aanwyst. Indien DAVID, door BOAZ en PHAREZ, afgestamd van den Aardsvader JUDA, Zoon van JACOB, Kleinzoon van ABRAHAM, de Stam geweest is van JESUS, te *Bethlehem* gebooren uit de Maagd MARIA, ondertrouwd met JOSEPH, dan is die JESUS, naar den vleesche, uit het Koninglyk Bloed van DAVID, uit den Stam van JUDA, en een Spruite uit den Tronk van ISAI, gelyk de CHRISTUS weezen moest. De Godspraaken hebben het voorzegd, de Geschiedenis van RUTH bevestigt het (†).

't Is waar dat de Geslachtrekening van DAVIDS Huis hier geboekt is op eene wyze, die zwaarigheden baart, misschien, op zo groot een afstand van tyd, onoplosbaar. Zints het Jaar, dat de *Israëliten* uit *Egypte* toogen, tot het vierde jaar der Regeeringe van SALOMO, rekent de Geschiedschryver van het *Eerste Boek der Koningen* 480 jaaren. Neem van deeze 40 jaaren af, voor het verblyf diens Volks in de Woestynen van *Arabie*, 70 voor het Leeven van DAVID en 4 van de Regeering van SALOMO, en gy zult eene som krygen van 114 Jaaren, die van 480 af-

(*) *Bible Angloise*, PYLE.
(†) ——— PATRIK.

afgetrokken 366 overlaaten, verloopen zedert de intrede der Kinderen *Israëls* in 't Land van *Canaan* in het Jaar der Waereld 2553, tot de geboorte van DAVID in het Jaar der Waereld 2919. —— Nu schynt dit tusschenvak van 366 Jaaren, volgens den Schryver des Boeks van RUTH, aangevuld te moeten worden door vier Geslachten. Want, indien SALMON met RACHAB trouwde, dezelfde RACHAB, die de *Israëlitische* Verspieders herbergde, is het openbaar, dat dit Huwelyk niet heeft kunnen voltrokken worden, dan naa de bemagtiging van *Jericho*, het zelfde jaar waarin GODS Volk het beloofde Land introk. Derhalven moet SALMON, naa zyn Huwelyk, nevens BOAZ, OBED en ISAI, den Vader van DAVID, die geheele tusschenruimte aanvullen. Het moet dan zyn dat eenigen hunner, naa den anderen, de gewoone perken van 't menschlyk leeven overschreedden, en dat bykans allen Kinderen gehad hebben in eenen zo ver gevorderden Leeftyd dat de zaak onmogelyk schyne (*).

Geleerde *Rabbynen*, en naa hun eenige *Christen-Uitleggers*, hebben geloofd de zwaarigheid te kunnen wegneemen, met te veronderstellen, dat 'er drie BOAZSEN geweest zyn, de een de Zoon van SALMON en Vader van den tweeden BOAZ, uit wien de derde voortsproot, die het leeven gaf aan een derden, uit welken OBED geboren werd (†). Maar dit is eene bloote gissing, uitgedagt om zich uit verlegenheid te redden; dezelve steunt op geen grond, en, volgens allen schyn, behoeft men 'er de toevlugt niet toe te neemen (‡).

In de daad, schoon het thans zeer zeldzaam is, en dat het waarschynlyk reeds zo was in den tyd van welken wy spreeken, veele persoonen eenen zo hoogen ouderdom te zien bereiken, en zo laat Kinderen te krygen, is de zaak niet onmogelyk. Men kan met den geleerden USSERIUS veronderstellen, dat SALMON, by RACHAB, BOAZ verwekt hadt, 42 Jaaren naa de bemagtiging van *Jericho*, dat BOAZ Vader van OBED wierd, 102 Jaaren oud zynde; en OBED Vader van ISAI op zyn 111 Jaar, gelyk ook ISAI van DAVID, 111 Jaaren oud zynde: deeze vier Leeftyden geeven de 366 Jaaren, welke men zoekt (§). Of het

(*) POLI *Syn.*
(†) Rabb. jos. apud SERRAR. LYRA, SALIANUS CELADA, &c.
(‡) CARPZOV. *Introd. ad Lib.* V. T. p. 203.
(§) USSER. *Chron. Sacr.* Part. I. Cap. 12.

het kan zyn dat SALMON, 100 Jaaren bereikt hebbende, BOAZ verwekte 66 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane*, dat BOAZ 100 Jaaren oud was by de geboorte van OBED en ISAI, desgelyks 100 by die van DAVID; dan bekomt men weder 366 Jaaren (*).

De hooge ouderdom dier Persoonen moet niet ongelooflyk voorkomen. De zaak is niet zonder voorbeeld in laateren tyde. JEHOJODATH, de Hoogepriester, stierf 130 Jaaren oud zynde (†). PLINIUS gewaagt van Menschen, die 120, 130 en zelfs 150 telden. USSERIUS verhaalt de Historie van THOMAS PARR, in den Jaare 1483 in het Graafschap *Shrop* gebooren, en gestorven in 't Jaar 1635, oud 152 Jaaren en 9 Maanden. Hy was tweemaalen getrouwd geweest, de eerste keer op zyn 80, en de tweede op zyn 122 Jaar. In 't Jaar zyns overlydens hadt de Graaf van *Arundel* hem in een Draagstoel na *Londen* laaten brengen, waar hy den Koning werd voorgesteld. In 't Jaar 1600 stierf JACQUES WESTON, een *Engelsch* Generaal, in zyn 131 Jaar. (‡) HENRI JENKINS, uit *Yorck* afkomstig, hadt 169 Jaaren geleefd (§). BUCHANAN getuigt, dat in zyn tyd een Visscher van het Eiland *Hitland*, LAURENS geheeten, getrouwd was, 100 Jaaren oud zynde, dat hy op zyn 140 Jaar zyn beroep op Zee nog waarnam by het flordigste weêr, en dat hy van ouderdom stierf, zonder ziek geweest te zyn (**). Men vermeldt van een Landschap in *Engeland*, waar zich, niet zeer lang geleden, twaalf Landhoevenaars bevonden, die met elkander 1000 Jaaren uitmaakten. SCALIGER spreekt van een Grysaart van 140 Jaaren, van geheel *Parys* gezien in 't Jaar 1584. Hy verzekert, by verhaal en by ondervinding, lieden gekend te hebben, van 120, 125 en 130 Jaaren. OLAUS RUDBECK zegt, in zyn *Atlantica*, dat, volgens de Doopboeken en Sterflysten, door zyn Broeder den Bisschop van *Arosie* hem gezonden, en die niets behelsden dan de drie-en-zeventig eerste Jaaren van de laatst verloopen Eeuwe, in de uitgestrektheid van twaalf Parochien, 232 Menschen of dood of nog leevende gemeld wierden, van welken de jongste 90 Jaaren bereikt hadt, en eenige 140; dat boven allen uitsta-

(*) POLI *Syn.*
(†) 2 CHRON. XXIV: 15.
(‡) USSERIUS *ut sup.* & POLI *Synop.*
(§) DERHAM *Theol. Phys.* Lib. IV. Cap. 10. *Journal Etranger* Juil. 1757.
(**) BUCHAN. *Rer. Scot. Hist.* Lib. I. Cap. 51.

ſtaken twee; de een geſtorven in zyn 156 Jaar, en de ander nog ouder. Men ſpreekt van een Grysaart die zich te *Cleef* bevondt in 't Jaar 1666, 120 Jaaren oud, en die twee Jaaren te vooren, in den *Haage*, een *Engelschman* ontmoet hadt, toen, gelyk hy, 118 Jaaren oud (*). De beroemde SCHEUCHZER verhaalt verſcheide byzonderheden van JEAN LEONARD POPPER, een *Griſon*, den 1 May 1614 gebooren, en die, ondanks de aanhoudende vermoeijenisſen zyns leevens, in het Hospitaal te *Zurich* overleed, 109 Jaaren volteld hebbende. Zes Jaaren, vóór zyn dood, hadt hy, by zyne Vrouwe URSULA HIRTZEL, uit het Canton *Zurich*, eene Dogter verwekt, den 18 Aug. 1707 gedoopt. De Schryver voegt 'er by, dat, volgens het zeggen van dien Grysaart, zyn Vader, naa meer dan eene eeuw geleefd te hebben, drie Kinderen verwekt hadt, dat 'er onder zyne Voorouders weinigen beneden die jaaren geſtorven waren (†). De nieuwsmaaren gewaagden op zyn tyd van TEUNTJE BORT, Weduwe van ARY STERK, te *Wyk te Duurſtede* overleden in 't 117 Jaar; zy getuigen, dat in 't begin des Jaars 1756 te *Drieburg*, in het Bisdom *Paderborn*, een Man overleedt van 119 Jaaren. Den 14 Aug. 1757 ſtierf te *Gorcum* eene Dame van meer dan 103 Jaaren, en den 9 Sept. te *Breda* een Man van meer dan 104 Jaaren. In de maand Juny van dit zelfde jaar kondigde eene *Gazette Litteraire* te *Parys* den dood aan van DENIS GAIGNARD, een Boer van *Maine*, in volle gezondheid geſtorven, oud 122 Jaaren; naalaatende ééne Dogter van 95 Jaaren. Wy twyfelen niet of wy zouden, deeze naſpeuringen verder voortzettende, nog verſcheide andere voorbeelden kunnen bybrengen om de veronderſtelling van USSERIUS te regtvaardigen (‡). Men moet egter de waarheid zeggen, indien die voorbeelden bewyzen dat deeze veronderſtelling niets onmogelyks heeft, zy niets meer bewyzen. Wanneer, in den loop der Eeuwen, op die van MOSES volgende, men nog meer voorbeelden vondt van Menſchen, die de gewoone grenspaalen des leevens overſchreedden, zal het altoos nog

(*) BAYLE *Nouv. de la Republ. des Lettres.* Oct. 1687. Art. IV. & Juil. 1686. Art. IV.

(†) SCHEUCHZER *Phyſique Sacrée.* Tom. VI. p. 240.

(‡) Men vindt, onder veele vertelzeltjes, verſcheide gevallen, waaraan men niet kan twyfelen, in een klein Boekje, te *Parys*, in 't Jaar 1716 gedrukt, onder den tytel: *Histoire des perſonnes qui ont vécu pluſieurs ſiecles.*

nog verbaazend vreemd blyven, ja bykans ongelooflyk zyn, dat in dezelfde Familie zich eene Vrouw bevondt, op haar 62 Jaar Moeder geworden, dat de Zoons, de Kleinzoons, en Agter-Kleinzoons dier Vrouwe allen de honderd Jaaren zouden bereikt hebben, of daar boven oud geworden weezen, eer hunne Afstammelingen te voorschyn kwamen. De zaak is mogelyk, wy herhaalen het; doch is dit genoegzaam om ze geloofwaardig te maaken?

Een nieuw Schryver, gelyk veele anderen, door deeze zwaarigheid getroffen, vindt met weinig moeite oplossingsmiddelen in eene leevendige en vrugtbaare verbeelding; deeze verrykt met een meer dan gemeenen voorraad van Geleerdheid en Oordeelkunde, deedt hem een gewaagden stap van gisfingen doen, waaraan men de toestemming niet zou kunnen weigeren, indien dezelve zo wel beweezen als vernuftig en stout waren. Die Schryver is Vader HOUBIGANT (*).

Hy gelooft, dat in de Geslachtlyst van DAVID, op 't einde des *Boeks van* RUTH te vinden, twee Geslachten zyn overgeslaagen, en onder de begunstiging van eenige veronderstellingen, gist hy na de Naamen van de twee Hoofden, door de onoplettenheid der oude Afschryveren overgeslaagen.

De *Hebreeuwsche* Text houdt in, dat NAHESSON SALMA gewan, en SALMON BOAZ. Zie hier twee verschillende Naamen SALMA en SALMON. Men heeft geloofd, dat het twee onderscheidene uitgangen waren van den eigen Naam dien de Vader van BOAZ droeg; de voorbeelden van die verschillende uitgangen deszelfden Naams zyn niet zeldzaam; maar Vader HOUBIGANT vindt 'er twee weezenlyk verschillende Naamen, en vooraf veronderstellende, 't geen in verschil hangt, te weeten, dat SALMA de Vader was van SALMON, merkt hy op, dat 'er eene uitlaating in den Text is, en dat men, om denzelven in de oorspronglyke volkomenheid te herstellen, het 20 en 21 vs. in deezer voege te leezen hebbe. AMINADAB *gewan* NAHESSON, en NAHESSON *gewan* SALMA, en SALMA, *gewan* SALMON, en SALMON *gewan* BOAZ. Dit is de eerste gisfing. Hy ontveinst niet, dat men 'er eene aanmerkelyke zwaarigheid tegen in kan brengen, eene zwaarigheid welke hem

(*) HOUBIGANT, *Bibl. Hebraic. cum notis. Tom. II. Praef.* p. 37, &c.

hem lang gehinderd heeft; naamlyk, dat wy, I KRON. II: 11, uitdruklyk vermeld vinden, dat NAHESSON SALMA *gewan*, en dat SALMA BOAZ *gewan*. MATTH. I: 4, 5, dat NAHESSON SALMON *gewan*, en SALMON BOAZ *gewan*, en LUK. III: 31, 32, dat DAVID *de Zoon was van* JESSE, *Zoon van* OBED, *Zoon van* BOAZ, *Zoon van* SALMON, *Zoon van* NAHESSON; drie zeer agtenswaardige getuigenisfen, om te ſtaaven, dat, volgens de tegenwoordige leezing dier plaatze, in het *Boek van* RUTH, SALMA en SALMON een en dezelfde Man ware. Vader HOUBIGANT gelooft niet te min, dat hy zich boven die zwaarigheid kan verheffen. Zonder gewag te maaken van LUKAS, antwoordt hy, dat de plaats, in het *Boek van* RUTH, ééns veranderd zynde, de Schryver der *Kronyken*, en naa hem de Euangelist MATTHEUS, die Geſlachtlyst gegeeven hebben, zo als zy dezelve vonden; ſchoon zy wel verzekerd waren van de misſtelling; even eens als MATTHEUS, in de Geſlachtlyst van JESUS CHRISTUS, drie Koningen agterwege gelaaten heeft, zonder des eenige melding te doen, om dat hy derzelver Naamen niet aantrof in de Geſlachtlysten ten zynen tyde onder de *Jooden* in zwang, ſchoon hy wel bemerkte dat zy in dit geval niet naauwkeurig waren.

Maar kan men gelooven dat ESDRA, die voor den Schryver van de *Boeken der Kronyken* gehouden wordt, de Geſlachtlyst van DAVID heeft willen gronden op een brok in 't *Boek van* RUTH, welken hy wist dat gebrekkig was, zonder des iets aan te merken, of dien misſlag te regt te brengen? Is het waarſchynlyk dat de Euangelist MATTHEUS, en LUKAS, boven al de eerstgemelde, die aan de *Kronyken* en aan RUTH heeft toegewyd, dat SALMON BOAZ *gewan* by RACHAB, geene zo groote misſtelling in de oude Schryveren zou hebben durven veranderen? Hoe kan Vader HOUBIGANT zeggen, dat MATTHEUS in de Geſlachtlyst van JESUS CHRISTUS de Naamen van drie Koningen onder de Voorouderen onzes Zaligmaakers verzweegen heeft, en dat men die Naamen niet aantrof op de Geſlachttafelen ten zynen tyde onder de *Jooden* in hoogagting? Hy was buiten twyfel niet onkundig van andere redenen voor deeze verzwyging door de Geleerden opgegeeven, en dat deeze redenen zeer aanneemelyk zyn. De Koningen, door MATTHEUS overgeſlaagen, zyn AHAZIA, JOAS en AMAZIA. Misſchien heeft hy dezelven niet vermeld om tot het derde Geſlacht de gedagtenis te verzwygen van de Vorſten afgeſtamd van ACHAB, door ATHALIA, Moeder van AHAZIA, en waardige Dogter van een

Va-

Vader zo onwaardig als hy. Mogelyk ook dat MATTHEUS deeze drie Naamen alleen verzweegen heeft om het getal van veertien te bewaaren in de Geslachten der drie Tydperken van welken hy spreekt. Buiten dien is het eene andere zaak eene opene plaats niet aan te vullen, met 'er Persoonen, op een Geslachtlyst vergeeten, in te vullen, eene andere zaak daarin een hoofdmisslag, daar voor bekend, te laaten blyven; en dit zouden MATTHEUS, LUKAS zo wel als ESDRA, gedaan hebben, indien zy ons in den waan gelaaten hadden, dat SALMON, Vader van BOAZ, de Zoon was van NAHESSON, schoon zy wel verzekerd waren, dat hy diens Kleinzoon en de Zoon van SALMA ware (*).

De tweede gissing van deezen nieuwen Geleerden heeft hem meer moeite moeten geeven dan de voorgaande: dewyl dezelve nog zonderlinger is. Dezelve betreft OBED. Men gelooft in 't algemeen, dat die Naam, welke betekent, *hy heeft gediend* of *dienst gedaan*, hem gegeeven is op verzoek der nabuurinnen van NAOMI, die, in de deelneeming in de vreugd dier agtenswaardige Vrouwe, wilden dat het Kind deezen Naam zou voeren, om met dien Naam de gedagtenis te vereeuwigen van de gelukkige omwenteling die de Grootmoeder ondervondt in den thans geboorenen; een Kleinzoon, die zich onderscheidde, door den dienst welken hy toebragt; een steun haars Ouderdoms en een stut van haar Huis wordende.

Vader HOUBIGANT vindt geen smaak in dit denkbeeld. Hy meent ontdekt te hebben, dat de Naam van OBED geheel beantwoordt aan de oogmerken der Nabuurinnen van NAOMI, en, zonder zich te bekreunen aan 't gezag van ESDRA in 't *Boek der Kronyken*, noch aan dat van MATTHEUS of LUKAS, wil hy volstrekt dat BOAZ en RUTH eenen anderen Zoon dan OBED gehad hebben, en dat deeze hun Kleinzoon geweest is. Hy doet meer, hy ontdekt den Naam van dien vermeenden Zoon van BOAZ in den naam van een der pylaaren des Tempels van SALOMO. Deeze Vorst, gelyk bekend is, richtte in het voorhuis des Tempels twee koperen pylaaren op. De een droeg den naam van BOAZ, 't welk *met sterkte* betekent, de ander dien van JACHIN, welke beduidt, *hy zal het onderstutten*. BOAZ nu was de naam van een der Voorouderen van SALOMO, gevolglyk was JACHIN desgelyks de naam van een zyner Stamvaderen. Die

(*) *Bibliotheque des Sciences & des Arts*. Tom. VII. Part. I. Art. IV.

Die laatste naam nu, die zo veel zegt als *hy zal het onderstutten*, gevoegd by den naam van BOAZ, levert een Opschrift uit, 't welk den zin opgeeft, *hy zal het met sterkte onderstutten*; een Opschrift, 't welk juist beantwoordt aan de gelukwenschingen en oogmerken der goede Nabuurinnen van NAOMI. Derhalven is JACHIN de waare naam des Zoons van BOAZ en RUTH, en 't is uit dien JACHIN, dat OBED voortsproot (*).

Zie daar, buiten twyfel, veel schranderheid, veel vinding; maar de bondigheid schynt 'er aan te ontbreeken. Waarom is het noodig, dat in de Naamen, door SALOMO geschreeven op de twee Pylaaren van zyn Tempel, die Vorst iets anders bedoeld hebbe, dan dat dit Heilig Gebouw zou in stand blyven door de ondersteuning des Allerhoogsten aan wien het was toegewyd? Hoe zal men bewyzen, dat SALOMO, aan een deezer Pylaaren den naam van BOAZ geevende, zinspeelde op den Man van RUTH? Verondersteld zynde dat hy het gedaan hebbe, hoe volgt daar uit, dat de andere Pylaar in de denkbeelden van SALOMO desgelyks betrekking hadt op een Zoon van BOAZ? Waarom verschikt Vader HOUBIGANT, op eigen gezag, de orde der benaaminge van die Pylaaren, welker eerste, aan de rechterhand geplaatst, JACHIN heette, terwyl die, welke den naam van BOAZ voerde, den tweeden rang heeft, aan de slinkerhand geplaatst? Wie kan het van zich verkrygen om aan BOAZ een Zoon te geeven in de Heilige Bladeren geheel onbekend, tegen het gezag van vier gewyde Gedenkstukken, die 'er van zwygen in de opgave van een Geslachtlyst, waar hy natuurlyk moest komen, en dien Zoon te vinden in de willekeurige overeenkomsten, in den naam van een Pylaar; een naam welks letterlyke betekenis genoegzaam beantwoordt aan de oogmerken der oprigting? Deeze JACHIN, wy bekennen het, zou, als men hem toeliet, met den SALMA van HOUBIGANT alle zwaarigheden wegneemen, welke de Schryver des *Boeks van* RUTH in de Geslachtlyst van DAVID gelaaten heeft: maar dewyl de gezonde Oordeelkunde geen redenen van voegelykheid voor bewyzen laat gelden, kunnen wy dit nieuwe Stelzel niet onderschryven, vóór dat het op beter gronden gebouwd worde (†).

(*) HOUBIGANT, als boven.

(†) *Bibliotheque des Sciences des Beaux-Arts*, als boven.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

VER-

VERHAAL WEGENS EENEN GELUKKIG UITGEVALLEN MISSLAG, VAN TWEE ZEER VERSCHILLENDE LYDERS, VAN WELKE DE EEN HET GENEESMIDDEL, AAN DEN ANDEREN VOORGESCHREEVEN, GEBRUIKT HAD.

Dat beide de Heel- en Geneeskunde aan toevallige gebeurtenisſen zeer veel te danken hebben, is eene waarheid die te algemeen bekend en aangenoomen is, dan dat zy eenig bewys behoeft, en daar het in de laatſte zo wel als in de eerſte, maar al te dikwyls, gebeurt, dat men *ex juvantibus & nocentibus* (uit de middelen die van dienst geweest zyn, of die nadeelig waren) tot de oorzaak der ziekte, en het verder aanwenden der hulpmiddelen, moet beſluiten; zo zal het onzen Leezeren veelligt niet onaangenaam zyn, hiervan in het navolgend verhaal een ontegenſpreekelyk bewys aan te treffen, het welk eene echte geſchiedenis behelst, van wel is waar een ten uiterſten gelukkig uitgevallen misſlag; doch waarby ieder Menſchenvriend evenwel met de grootſte reden wenſchen zal, dat zodanige abuizen nimmer plaats mogen hebben, om dat daar door het leeven van onderſcheidene Lyders in het grootſte gevaar zoude kunnen geraaken.

Voor eenige jaaren, wierden in eene niet onvermaarde Apotheek in Amſterdam, twee Recepten voorſchreeven, waarvan het eene beſtond uit eene ſterke *Infuſio purgans, ex fol. Sennæ, fruct. Tamarind. Manna Calabr. & Sal. Polychr.*, het andere was eene *Emulſio ex Amygdalis, Semin. Cucum. & Melonum*, waarin *vier greinen Laudanum purum* opgelost waren. De eerſte drank was beſtemd voor een aan een zwaar Colycq laboreerenden Lyder; de laatſte voor eene Kraamvrouw, welke aan eene ſterke *Hæmorrhagia uteri* laboreerde. Beide deeze dranken behoorlyk vervaardigd, en ieder met een *ſignatuur* voorzien, waarop de naam der Lyders geſchreeven ſtond, wierden gelyktydig aan den Looper ter beſtelling afgegeeven, dan deeze, te onoplettend, geeft de purgeerdrank af aan het huis der Kraamvrouw, en de Amandeldrank by den aan het Colycq laboreerenden Lyder. Zonder dat door iemand op de *ſignaturen* eenige acht gegeeven wierd, gaf men de Lyders volgens de order van den Geneesheer, alle uuren een theekopje der ontfangen dranken in, en het abuis wierd niet eer dan den volgenden dag ontdekt, wanneer de purgatie voor het

het grootste gedeelte, en de Amandeldrank geheel, geconsumeerd was. En zie hier de gelukkige gevolgen daarvan. De Kraamvrouw had niet minder dan agt of tien sterke Stoelgangen gehad, waar door zy eene menigte harde, zwarte, galachtige, drekstoffen ontlastte, zeer veel verligting bekwam, en de Hœmorrhagie geheel ophield; daarentegen waren de Kramppynen by den anderen te eenemaal gestild, waar door de nog in het lichaam aanweezig zynde *laxantia*, (want hy had reeds verscheidene derzelve gebruikt) gelegenheid kreegen, om eene menigte scherpe dunne stoffe uit het lichaam te voeren, en de Lyder gelukkig van een pynlyk en gevaarlyk toeval gered wierd.

Nu laat het zich van agteren gemakkelyk verklaaren, hoe dat beide deeze, in schyn kwalyk aangewende, middelen, de heilzaamste gevolgen moesten opleveren, en de Schryver deezes wil wel bekennen, dat dit toeval hem, in vervolg van tyd, voor zeer veele Lyderessen, van een uitmuntend nut is geweest, schoon hy 'er niet te min moet byvoegen, dat hy het daar door by veele Vroedvrouwen, Bakers, Moeders, Tantes, Buurvrouwen en meer andere zoortgelyken, ja zelf, helaas! by zommige Geneesheeren, wier denkwyze nog met een ondoordringbaaren nevel van vooroordeelen bedwelmd was, ten uitersten verkorven heeft. Thans, echter, dank zy eene meerdere verlichting, ook in het vak der Geneeskunde, schroomt geen verstandig Man, in gevalle hy overtuigd is, dat de oorzaak der toevallen zulks vereischt, om, aan eene Kraamvrouw, gepaste braaken purgeermiddelen toe te dienen, waar door menig eene, van de anders zeer dikwyls doodelyke Kraam- of liever Rotkoortzen, tydig bevryd word.

R.

BESCHRYVING VAN DEN MAHWAH-BOOM. Door den Luitenant CHARLES HAMILTON.

(Getrokken uit de *Asiatic Researches, or Transactions of the Society instituted in Bengal.*)

De *Máhwah-Boom* is eene zeldzaame en teffens nuttige Boom. Dezelve behoort tot de *Polyandria Monogynia* van LINNÆUS; maar is van eene soort niet door hem beschreeven. Door Insnyding levert dezelve uit den bast een harst-

harstagtige Gom. De Bloemen zyn van eene zonderlinge natuur, en vertoonen zich als Besfen.

In de maand February, laat de *Máhwah-Boom* de Bladeren vallen, en vroeg in Maart beginnen deeze Bloemen uit te komen; hangende aan risten van dertig, veertig, of vyftig, aan 't einde van elk dun takje, en van dien tyd, tot het laatste gedeelte van April, als de Bloemen ryp worden, (want zy openen zich nooit) vallen zy af met de *antheræ*, in den morgenstond, en kort na 't opgaan der Zonne; men verzamelt ze, en zy worden gedroogd door ze eenige weinige dagen in den Zonneschyn te leggen; in dien gedroogden staat gelyken zy zeer op gedroogde druiven, en hebben 'er ook den reuk en smaak van.

In gedaante is de vrugt van twee soorten, de eene gelykt na een kleine Walnoot, de andere is wat grooter en spitzer, de zaaden zyn vol van dikke *Olie*, van zelfstandigheid als *Boter* of *Ghee*; men krygt dezelve door persfen.

Uit deeze beschryving kunnen wy gereed opmaaken, dat de *Máhwah-Boom* van een algemeen gebruik is. De *Bloemen* worden door de Inwoonders raauw, of in hunne spyzen gekookt, geëeten; en, enkel met Ryst gekookt, verschaffen zy een versterkend en gezond voedzel. Gegist hebbende, leveren zy, overgehaald zynde, een sterken Geest uit. De *Olie* gebruikt men in de Keuken, tot het vervaardigen van zekere Zuikergebakken; men brandt dezelve in de lampen, en zy wordt aangemerkt als een heilzaam Geneesmiddel, op wonden en uitslag van de huid gelegd. Waartoe men de *Gom* bezigt, is my onbekend.

Naardemaal deeze Boom in den dorsten grond wil groeien, en weinig vogts noodig heeft, is dezelve wonder geschikt voor de Inwoonders van de bergagtige Gewesten, omstreeks *Buxar*, die, geduurende de heete maanden, aan lange en schroëiende droogten onderworpen zyn. —— De Heer HAMILTON denkt, dat, door het aankweeken van deezen Boom, de inkomsten der Landeigenaaren zeer zouden vermeerderd worden, en dat men een voorraad van de vrugt zou kunnen opleggen, tot den tyd van gebrek." „Dan," voegt hy 'er nevens, „het verwaarloozen hier van duidt ten vollen aan, het waar character van den laagsten rang der Inbooreliugen, als lui en „vadzig in de hoogste maate; 't geen misschien grootendeels is toe te schryven, aan de onkundige en domme „inhaaligheid hunner *Rajahs*, *Zimeendars* en andere

„ *Land-*

„ *Landeigenaars*, en derzelver volflaagene onoplettenheid „ op de verwaarloozing van die elendigen, die nogthans de „ oorzaak zyn van hun aanzien en magt."

OVER DE ZUIKER VAN NATUURLYKE MELK. Door den Heer JAHRIG, *te Petersburg*.

(*Journal de Physique*, 1791.)

Op myne Reizen, welke ik ondernomen heb, op last der Academie van *Petersburg*, onder de *Mongolische* Volken, die de grenzen van het Gouvernement *Irkutz*, boven het Meir *Baïkal* bewoonen, langs de Rivier *Selenga*, nam ik eene vernuftige wyze waar, op welke die Volken, geduurende hunne lange Winters, eene groote hoeveelheid Melks bewaaren, welke zy laaten bevriezen in yzeren Ketels, die hun ook tot andere einden dienen. Wanneer de Melk, in zodanig een ketel volkomen bevroozen is, maaken zy den ketel langzaam warm, en ligten 'er de bevroozen Melk uit met een houten spatel. Deeze bewerking vangt aan, zo ras de koude begint: want, dan heeft men den grootsten overvloed van Melk: de Melk-ysklompen, door dit middel verkreegen, neemen, gelyk zulks eigenaartig volgt, de binnenste gedaante der ketels aan, in welken zy bevroozen, en behouden die den ganschen Winter.

Doch 't geen myne nieuwsgierigheid veel sterker prikkelde, bestondt daarin, dat ik alle de Melk-ysklompen digt overdekt zag met een wit poeder, in 't voorkomen meelagtig. Ik merkte dezelfde zaak op in myn kleine voorraadplaats, die ik moest voorzien op den eigensten voet als deeze zwervende Volken, en de Kinderen van myne Herders bragten my dikwyls schotels, vervuld met die soort van Meel, 't welk zy aten, en waarvan zy zich ook bedienden, om hunne spys te zuikeren.

Naa deeze ontdekking, liet ik een voorraad van Melk-ysklompen, uit een benedenkamer, brengen boven op het houten huis, waarin ik myn intrek had, en een gedeelte uitmaakte van een Tempel, toegeheiligd aan de Afgoden deezes *Heidenschen* Volks. Deeze Melk-ysklompen vonden zich, te dier plaats, blootgesteld aan de onmiddelyke wer-

king van de koude en drooge lugt, welke, bykans een geheel jaar door, in deeze landen heerscht. De Melk-ysklompen waren rechtstandig gezet, en speelde gevolglyk van alle kanten de lugt daarop. Ik bezogt ze dikwyls, en bemerkte, dat die blootstelling aan de Lugt toebragt in dagelyks de meelagtige korst, waar mede de oppervlakte overdekt was, te vermeerderen. Ik nam alle weeken, door deeze Melk-ysklompen te schrabben, ten minsten de hoogte van twee vingerbreed, van deeze meelagtige zelfstandigheid weg: welke ik als dan op een schotel deed, en aan de lugt bloot stelde, om, door behulp van de Vorst, de overgebleevene vogtigheid, welke aan een lange bewaaring nadeelig zou hebben kunnen weezen, weg te neemen. Dit meel dus bloot gesteld aan strenge koude, en by gevolge van alle vogtigheid ontdaan, hadt een zeer zoeten en zuikeragtigen smaak. In warm water ontbonden, en sterk met een karnstokje geroerd, kan men zich, door dit middel, op alle tyden en plaatzen, zeer goede en wel smaakende Melk bezorgen. Ik geloof dat deeze ontdekking van eene zeer groote nuttigheid is, en zeer volvoerbaar op lange reizen ter Zee of te Land. Het komt 'er op aan, om, by de toebereiding, alle noodige voorzorgen in agt te neemen.

Gelyk ik hier spreek van eene Proeve, door my genomen, en verscheide keeren herhaald, kan ik even zeer verzekeren, dat dezelve zal gelukken aan een ieder, die 'er zich toe wil verledigen; dan ik geloof ook, dat alle Landen niet even gunstig zyn, tot het vormen van deeze zonderlinge zelfstandigheid. Het Land, waar ik my toen onthield, is een der hoogste streeken in het Noorden van *Asie*; een *Alpisch* Gewest, waar de Rivieren bykans zes maanden van het Jaar met Ys bedekt zyn, ondanks zy liggen onder den vyftigsten Graad Noorderbreedte.

Eene andere byzonderheid, eigen aan die Landstreeke, is de drooge en scherpsnydende Lugt, geduurende een groot gedeelte des Jaars. De drooge Winden, gelyk ook Regen en Sneeuw, komen zelden uit het Westen: bykans altoos uit het Noorden, en worden doorgaans aangekondigd door een zeer zagten Zuiden Wind, die eenigen tyd waait. Deeze drooge en gezuiverde Lugt, welke den geheelen Winter in deeze streeken heerscht, vermeerdert by gevolge de uitwaasseming van alle vogtigheden, in deeze Melk-ysklompen, en laat niets agter dan het weezenlyke en de bestanddeelen van de Melk, onder de gedaante van een wit Poeder.

Om

Om in korten tyd eenen grooten voorraad van dit Poeder te verkrygen, moet men, by voorkeuze, zich bedienen van raauwe ongekookte Melk, weinig of niet zamelt men in van Melk, die gekookt of afgeroomd is; desgelyks behoort men zorge te draagen, om de versch gemolken Melk, wanneer dezelve de natuurlyke warmte nog heeft, niet bloot te ſtellen aan de koude; de ſchielyke aanval der koude dryft alle de vette en kaasagtige deelen na het middelſte van den klomp, derwyze, dat enkel wateragtige deelen alleen de buitenſte zyden van dusdanig een Melk-ysklomp beſlaan. Het binnenſte of de kern van een dergelyken Melk-ysklomp vertoont zich als dan in eene rimpelagtige gedaante, menigmaal reeds in het boteragtige veranderd, en levert geen zuikeragtig Poeder op. Ten einde de vette en zuikeragtige deelen zich te eenpaariger verdeelen door den geheelen Melkklomp, laat ik de versch gemolken Melk koud worden, die men als dan in platte en ondiepe ketels kan uitſtorten.

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, MEDEGEDEELD AAN DE HEEREN NATUURKUNDIGEN, DIE NA DE ZUIDZEE EN DE ZUIDPOOL-GEWESTEN OP REIS GAAN, VOORGELEEZEN IN DE SOCIETEIT DER NATUURLYKE HISTORIE, TE PARYS, *den* 29 *van July* 1791. Door den Heer DEODAT DE DOLMIEU.

(*Journal de Physique.*)

De eerſte Zeelieden, die langs de Kust van *Africa* zeilden, en de ſchriklyke *Kaap der Stormen* (*) omvoeren, om in de Landen te komen, welke Speceryen opleverden; de Gelukzoekers, die, na de ontdekking der *Nieuwe Wereld*, in het vaste Land van *America* zogten door te dringen, vonden zich daar toe opgewekt door zugt tot Rykdommen. Goud en Zilver waren de eenige voorwerpen hunner onderneemingen, en maakten den eenigen prys uit,

(*) *Cabo Tormentoso*, of de *Kaap der Stormen*, was de oude naam van die, naderhand, met zo veel gronds, dien verwisſelde voor den naam van *Cabo di Buono Speranza* of *Kaap der Goede Hoope*. ROBERTSON, *Geſchiedenis van America*, I. D. bl. 88.

uit, welken zy op hunnen arbeid ftelden. Zy doorzwierven, als wilde Dieren, de Landftreeken, welke het ongeluk hadden van een lokaas op te leveren aan hunnen onlesbaaren Gouddorst, zy bragten de Inwoonders om hals, om meester te worden van eenige cieraaden van kostbaare Metaalen vervaardigd, die van geene waardye waren voor die vreedzaame Menfchen, en welker gezigt alleen de drift der begeerlykheid dier barbaarfche *Europeaanen* ontftak. Deeze woeste Overwinnaars voelden zich gedreeven door een Goudzugt zo fterk, dat dezelve geene voldoening zou erlangd hebben, indien zelfs de Bergen, die de aderen van een onmeetbaaren Rykdom in zich beflooten, geheel en al uit die geliefde Metaalen beftaan hadden. Wanneer de Weetenfchappen eenige voordeelen getrokken hebben, van de nafpeuringen door hun te werk gefteld, om de Mynen op te fpeuren en te bewerken, zyn zy des geenen dank aan hun verfchuldigd, dewyl nimmer eenig oogmerk van onderrigting hun in den zin kwam.

Veel edeler dryfveeren fpoorden de Reizigers aan, die, in deeze eeuwe, de gevaarlykfte Zeetochten ondernamen, en de moeilykfte reizen deeden; de begeerte om de Natuur te kennen, de dorst na nieuwe Kundigheden, zo heftig als de Gouddorst, heeft hun alle gevaaren doen braveeren; en de roem, hun eenig doel, is ook hunne belooning geweest.

De Weetenfchappen hebben, uit handen van Natuurkundige Reizigeren, zulke keurige Waarneemingen, zo veelvuldige en verfcheidenerlei voortbrengzels, ontvangen, dat de Rykdommen van het Dieren- en Planteriryk onuitputtelyk fcheenen. Maar het Ryk der Delfftoffen fchynt altoos aan de twee andere opgeofferd. Deeze beide hebben eene onmeetbaare uitgeftrektheid gekreegen, terwyl het derde bykans geheel verwaarloosd is, 't zy de beoefening der leeven- en beweeglooze ftoffe min aantrekkelykheids hadt, dan de befchouwing van de leevende en zich beweegende voorwerpen, 't zy om dat men, tot deezen laatften tyd toe, de verrigtingen des Mynwerkkundigen bepaald heeft tot het opfpeuren der Metaalen, en het van geen aanbelang rekende dezelve tot eenig ander voorwerp te wenden. Men wist niet dat 'er Waarneemingen te doen waren, veel belangryker dan die der verzamelplaatzen van kostbaare Metaalen; Waarneemingen, meer gefchikt om 's menfchen geest te voldoen.

't Is waar, een geruimen tyd geleden, hebben eenige

Natuurkundigen begreepen, dat de oude Geschiedenis des Aardkloots beschreeven was in de eerste beddingen der Aarde; dan, het was bewaard gebleeven voor den Heer DE BUFFON, om aan te toonen, dat de tegenwoordige gesteltenis onzes Aardbols eene naauwe betrekking heeft tot groote omwentelingen, op onderscheide tyden voorgevallen; het kwam hem toe, onze aandagt te vestigen op de verbaazend groote overblyfzels van eene oude Aarde, op de bezinkzelen door de Zee agtergelaaten, op de opgedolven Beenderen, onbetwistbaare gedenktekens van eene andere orde der dingen: en, indien die groote Schilder der Natuure, zich tot de hoogte der hemelen verheffende, somtyds de baaken, welken zyn vlugt moesten regelen, uit het oog verlooren heeft; indien hy, om het kleed op te ligten, 't welk het oogenblik der Scheppinge bedekt, al te zeer de Waarneemingen verwaarloosd heeft, die het geweld van zyn vernuft moesten beteugeld hebben; indien de stof der ondervindinge hem niet altoos ondersteund heeft op dien donkeren weg; indien, eindelyk, zyne Beschouwing des Aardkloots van dag tot dag in waarschynlykheid verliest, levert zulks geen reden op om zyn roem aan te tasten: want, het is altoos eenen grooten Bouwkunstenaar niet te wyten, als hy geene hem voegende bouwstoffen by de hand vindt, en dikwyls is hy bedroogen door zyn vertrouwen op de zodanigen, die ze hem verschaften. De dwaalingen van een zo groot Man doen ons de noodzaaklykheid bemerken tot het verdubbelen onzer poogingen, om nieuwe bewysstukken op te zamelen, om de verhaalen der Reizigeren te regt te brengen, en zo groot eene menigte van Waarneemingen byeen te voegen, als, ten eenigen tyde, een dergelyk Vernuft de middelen aan de hand kunnen geeven, om door den nagt der tyden heen te dringen, en daar gebeurtenissen te ontdekken, die zich in eene onbegrensde oudheid verliezen.

Maar, terwyl wy ons Vasteland nagaan, terwyl wy Waarneemingen doen die binnen ons bereik vallen, en, in zekeren voege niets meer vorderen, dan de moeite om ze op te schryven, behooren onze aanmoedigingen den yver te ondersteunen der zodanigen, die een veel moeilyker loopbaan opslaan; onze erkentenis moet oneindig groot weezen voor Reizigers, die onderwys gaan haalen aan de verst afgelegene deelen des Aardkloots, die alle aangenaamheden des leevens, alle voordeelen der beschaafdheid, opofferen, om zich te vervoegen by wilde Volken, in onbe-

woon-

woonde Landſtreeken; ten einde daar bewyzen op te zamelen, Waarneemingen te doen, en Natuurkundige waarheden te ontdekken, die, by hunne wederkomst, ons zo wel als hun toebehooren, ſchoon wy niet deelen in een der gevaaren, in een der moeilykheden, aan hunne naſpeuringen onafſcheidelyk verbonden. Mynen dank, derhalven, betuigende aan de zodanigen, die zich dus toewyen, om den kring der menschlyke kundigheden uit te breiden, verzoek ik hun my te vergunnen, eenige voorwerpen aan te wyzen, op welke zy hunne aandagt moeten vestigen.

De Mynkundige, die een ſchaars bezogte Kust bezoekt, die bykans onbewoonde Landen doorzwerft, moet niet hoopen daar ſtukken te zullen aantreffen, die ten cieraad der Kabinetten ſtrekken: want de ſchoone Kristalliſatien en de Mynſtoffen, die eene zekere uitwendige ſchoonheid hebben, behooren tot de Metaal-aderen, en derzelver ontdekking vordert den zwaaren arbeid der Mynwerkeren. — Niet meer moeten zy zich ſtreelen, met het denkbeeld van kostbaare Metaalen, of Edelgeſteenten, te zullen inzamelen; deeze zelfſtandigheden doen zich zeldzaam op aan 's Aardryks oppervlakte, en, zonder eene voorafgaande aanwyzing, zonder eene bykans volſtrekte zekerheid van ze te zullen aantreffen, moet men den tyd niet verkwisten om ze op te zoeken; dit mag eerst gedaan worden, wanneer men ze ontdekt heeft in de cieraaden der Inboorelingen, of in de ſtukken huns huislyken gebruiks. In alle gevallen, is het alleen by een toevallig gelukkig aantreffen, dat men iets van dien aart konne aanvangen.

De verzameling eens Delfſtofkundigen kan nimmer die nieuwheid van voorwerpen, die verſcheidenheid van voortbrengzelen, aanbieden, als die des Plantkundigen; maar deeze plaatst eenigermaate al zyne weetenſchap in zyn Kruidboek, en trekt geene andere kundigheid van de ontdekking eener nieuwe Plant, dan die dat dezelve beſtaat; 't is een Plant meer, welke hy in het ontelbaar Gezin der Gewasſen plaats geeft. In de Delfſtofkunde, behoort het beſtaan van elken Steen tot de Geſchiedenis des Aardkloots: indien die Steen, op zich zelven beſchouwd, van zeer weinig belangs is, kan dezelve, door zyne betrekkingen, aanleiding geeven tot de ontdekking van de zeldzaamſte verſchynzelen, en zeer weinig verwagte waarheden ontvouwen. Geen der omſtandigheden hebbe men onopgemerkt te laaten, dewyl zy alle in verband kunnen ſtaan, met zaaken van de uiterſte aangelegenheid. De gemeenſte zelf-

ſtandigheden, die in alle Landen gevonden worden, verſchaffen, door derzelver algemeenheid, zelfs de oplosſing van de keurigſte vraagſtukken.

De Kalkſteen, by voorbeeld, maakt meer dan een derde gedeelte uit van ons Vasteland: weinige Landen, weinige Bergen, zyn 'er, waar dezelve niet gevonden wordt; het is de overvloed van dien Steen, de bykans altoos horizontaale ligging van deszelfs beddingen, het zyn de Delfſtoffen daarin begreepen, die ons het lang verblyf des Zeewaters over ons Vasteland leeren: zy hebben ons aangeweezen, dat deeze onderdompeling eeuwen lang geduurd heeft, en het gevolg niet was van eene geweldige oorzaak, maar een gewoone ſtand: dewyl de bezakzels zich geregeld, en agtereenvolgend, opeenhoopten tot het vormen van Bergen, meer dan duizend Roeden hoog; zy hebben ons aangeweezen, dat de Luchtſtreeken alstoen dezelfde niet waren: want de Zee voedde Dieren, welker gelyken men nu niet meer vindt, dan in de *Indiſche* Zeeën. Veele andere groote waarheden zyn 'er, behalven deeze, verbonden aan de Waarneemingen, die men op die zelfde ſoort van Steenen kan doen.

Het is van aangelegenheid volkomen onderrigt te worden, of de Kalkſteen op de Zuidzee-Eilanden, en in de Landen digt by de Zuidpool, beſtaat. Treft men denzelven daar aan, dan moet men voorts naſpeuren de natuur, de ligging, dier Steenen, en derzelver overeenkomst met die in ons Vasteland; men moet opmerken of ze op Rotzen of Steenen van eene andere natuur rusten, of ze tegen hooge Bergen leggen, en de toppen daar van beſlaan; men moet optekenen de grootſte hoogte, waar men ze aantreft, en eindelyk nagaan, welke Delfſtoffen zy bevatten. —— In deezer voege, zal een klein ſtukje Kalkſteen, met een Schulp daarin, opgeraapt in de Zuidpool-Landen, op een Berg duizend Roeden hoog, voldoen kunnen, om te bewyzen, of dat de Aardkloot, ten zelfden tyde, over deszelfs geheele oppervlakte met water bedekt was, en als dan zou het noodzaaklyk weezen, dat zich groote holen geopend hadden, om al dien voorraad van water te verzwelgen, die ons Vasteland onderzette, of dat de menigte des waters dikwyls van plaats veranderde: want de blykbaare voorraad van water, in de Zee, zou niet genoegzaam weezen, om, ten zelfden tyde, ons Vasteland, en de Landen, die zich aan het andere uiterſte van 's Aardryks middellyn bevinden, te overſtroomen. Indien de Delfſtof

in

in dien Steen begreepen, van eene soort was, die niet dan in eene Luchtstreek, gelyk aan die van *Indie*, kan leeven, zouden wy kunnen gelooven, dat de Lugtsgesteltenisse des Aardkloots toen omtrent overal gelyk was, en dat alleen onze Lugtstreeken verkoeld zyn. Ingevalle men, in tegendeel, geen Kalksteen met schulpen bezet, op een der Eilanden van de *Zuidzee* aantrof; indien dezelve niet bestondt in *Nieuw Holland*, in *Nieuw Zeeland*, en in de Zuidpool-Landen, dan zou men mogen veronderstellen, dat deeze Landen nooit onder water gestaan hadden, dat de voorraad des waters alleen eene verplaatzing ondergaan heeft, dat dezelve opgehoopt is in het gedeelte, 't welk den *Stillen Oceaan* beslaat, wanneer het ons Vasteland bloot liet, en dat die verplaatzing eene verandering in het zwaartepunt des Aardbols noodzaaklyk gemaakt heeft. —— Veele andere aanwyzingen kunnen 'er ontleend worden uit het aan- of afweezen deezes Steens, en deszelfs ligging. Ik heb alleen dit voorbeeld bygebragt, om te doen zien het aanbelang van Waarneemingen, die de gemeenste en minst waardigste schynen; ik heb willen bewyzen, dat de Delfstofkundige genoeg zal gedaan hebben, als hy ons zyne onderrigtingen mededeelt, over de Natuurlyke Gesteldheid der Landen door hem bezogt, en zyne Verzameling zal die van de Dier- en Plantkundigen evenaaren, wanneer hy ons, uit deeze ver afgelegene Gewesten, zelfstandigheden medebrengt, die in ons Land de allergemeenste zyn.

Op deeze langduurige Reizen, heeft men niet altoos den tyd tot zyne beschikking, en men treft, tot het doen van naspeuringen, die geryflykheden niet aan, welke men in beschaafde Landen vindt. Men moet, eenigzins in haast, de Waarneemingen, welke men wil doen, verrigten, en het is van weezenlyk aanbelang, geen oogenblik te verliezen om eenvoudige aanduidingen op te zamelen, wanneer de omstandigheden niet gehengen zich over te geeven aan gezette naspooringen; —— De Natuurkundige moet, daarom, zyn plan vooraf opmaaken, en het voornaam oogmerk zyner Waarneemingen bepaalen; ten einde 't zelve nooit uit het ooge te verliezen, of zich te laaten aftrekken door bykomende voorwerpen; hy moet zich verzekerd houden, dat alle agtloosheid, welke hy zich veroorlofde, hem zou kunnen berooven van de vrugt zyner tochten; hy moet weeten, dat hy, schielyk heen trekkende langs Kusten, vol hindernisfen en gevaaren, nooit tot morgen behoort uit te stellen eenige Waarneemingen, welke hy dien ei-

eigen dag met gemak kan doen. Wanneer men den voet zet op eene zo moeilyke loopbaan, is 'er yver en moed noodig, doch bovenal standvastigheid: vóór dat men het onderstaat, behoort men zyne kragten te beproeven; maar het werk aangevangen hebbende, moet men geene andere gedagten koesteren, dan om het voorgestelde oogmerk te bereiken.

Eene Kust naderende, die onbekend of weinig bezogt is, heeft, men agt te geeven, hoe dezelve zich opdoet. Indien de oever niets aanbiedt, dan eene uitgestrekte vlakte, en men, verder op, niet dan in een grooten afstand Bergen ontdekt, heeft de Delfstofkundige weinig hoope, daar voorwerpen, die voor hem belangryk zyn kunnen, te zullen aantreffen. Ondertusschen moet hy niet verzuimen de aanwyzingen, welke hy kan vinden in het gruis en zand op den oever, en hy kan uit derzelver aart een vermoeden vormen over de voornaamste zelfstandigheden, welke de Bergen uitmaaken, tot welke het hem niet geoorlofd is te naderen. Die zanden zyn fyner, naar gelang zy van een grooter afstand komen. Maar het zyn de harder zelfstandigheden, die op de wryving meer wederstands bieden, die de grover brokken behelzen, en welke hy daar kan verzamelen? Daarenboven kunnen 'er toevallige oorzaaken ontstaan, die groote Steenen op een verren afstand verplaatzen, zonder derzelver grootte te verminderen, en, zonder dezelve eene ronde gedaante te doen aanneemen, die de Steenen, lang in 't water gewenteld, verkrygen.

Ik zal hiervan eene Waarneeming bybrengen, door my in den Jaare 1789 gedaan, en die van eenig nut kan weezen. De wyduitgestrekte vlakte van *Lombardie*, welke in de *Adriatische Zee* eindigt, is zamengesteld uit brokken van het *Alpische* en *Appenynsche* Gebergte: elke dag strekt zich dezelve verder uit, en neemt van het water weg ten koste van 't Gebergte; de rivieren en watervallen voeren steeds na Zee de voortbrengzels dier afneeminge; doch zy komen daar zo veel meer verkleind als de afstand grooter is, en worden eindelyk in een staat van allerfynst zand gebragt. Ondertusschen was de oever, in den Winter des Jaars 1789, bedekt met groote hoekige steenen, komende van dezelfde Bergen. De Rivieren waren, 't geen by menschen geheugen niet gebeurd was, bevroozen geraakt, en de Yschotzen voerden steenen van allerlei soort zeewaards: deeze met dezelve van den grond der Rivieren mede genomen, geene op het Ys gevallen, bleeven daar tot den tyd van

den ysgang; toen werden ze na Zee gevoerd, waar de golven ze op den oever ſmeeten.

" Over 't algemeen is het naſpeuren der Zanden, aan alle Kusten, waar men komt, eene Waarneeming, niet zo beuzelagtig, als dezelve, in den eerſten opſlage, moge ſchynen. De wenteling en ſchuuring, door de Zeebaaren veroorzaakt, brengen dikwyls op de Kusten kostbaare ſtukken, afgerukt van ſteenen, in welke men ze naauwlyks vermoed zou hebben. Indien de Zanden enkel beſtaan uit Kalkſteen en Quartz, zou het noodloos weezen 'er iets van te bewaaren; maar behelzen ze brokken van eene andere natuur, dan moet men 'er iets van mede neemen, om het aan boord nader te onderzoeken (*).

Indien een Kust hoog is, of, indien de oever weinig van denzelven verwyderde Bergen heeft, moet men terſtond een Waterval of Rivier opzoeken, die zich welhaast opdoet; en als dan in derzelver bedding de aanduidingen opzamelen, welke de plaats moeten bekleeden van de Waarneemingen, die men op de Bergen zelve niet kan doen, en die, in allen gevalle, dezelve behooren voor te gaan. Men zal 'er de voornaamſte omſtandigheden vinden, die de Bergen zamenſtellen, en waarneemen, dat de groote met de hardheid in eene evenredigheid ſtaan met den afſtand van de banken, waar-

(*) Het uitzoeken en ſcheiden deezer Zandkorrelen, en zelfs van kleine aartige Cristallen, die men 'er zomtyds in aantreft, kan een verlustigende bezigheid verſchaffen, en den anders ligt verveelenden tyd, op een lange reis, verdryven. Men moet zich voorzien van kleine houten of papieren Doosjes, waarin men dat Zand doet; geenzins verzuimende op elk derzelven te ſchryven, den naam van de Kust, en den ſchynbaaren afſtand van 't Gebergte. Niet te zeer kan ik daarenboven aanpryzen, de zorgvuldigheid van zo breedvoerige aantekeningen, als mogelyk is, te voegen by alle ſtukken, welke men verzamelt. Nooit kan het geheugen alles opleveren, of ons naauwkeurig herinneren, wat ons bewoog om dit of dat ſtuk mede te neemen, en, door het gemis hier van, kan het al zyne waarde verliezen. Men verzuime niet een goeden voorraad van papier mede te neemen, om 'er alle Steenen, die men wil bewaaren, in te pakken, en vermyde, met alle zorgvuldigheid, het ſchuuren van den eenen tegen den anderen; men zal in geteerd uitgeploozen touw, of *Werk*, zo als men gebruikt om de Schepen te breeuwen, een heerlyk middel vinden om Delfſtoffen in te bewaaren, zo tegen de vogt, welke 'er verandering in zou kunnen veroorzaaken, als tegen het beſchadigend botzen of ſtooten.

waarvan ze afgeschuurd zyn: want, ondanks de schynbaare wanorde, waarin die steenen opeengehoopt zyn, kan men, uit derzelver gedaante, meer of min aan het klootsche greuzende, de zodanige die van den versten afstand komen, onderkennen; als mede de zodanige, die behooren tot het middenpunt van een groep, of van een keten, Bergen, en ze onderscheiden van die een minderen weg hebben afgelegd. Het is, derhalven, van aanbelang, de soort van steenen, die in zulk een bedding veelvuldigst zyn, op te merken, aantekening te houden van derzelver grootte, en tot de min daar gemeene af te daalen; onder de brokken van dezelfde soort, moet men zich aan de grootste houden, en dezelve breeken: 't is alleen in derzelver midden, dat men kan verzekerd weezen, de zelfstandigheid in den natuurlyken staat te zien; de oppervlakten zyn bykans altoos met iets anders omzet, en deeze verandering, die uitwerking kan hebben op de kleur, den korrel, de hardheid en zwaarte, kan, ter diepte van verscheide voeten, in de Steenklompen doordringen. De hardste Steenen zyn voor deeze verandering niet beveiligd, de Graniten en de Porphyrsteenen zyn 'er meer, dan eenige andere, aan onderworpen. —— Zo veel mogelyk is, moet men aan Scheepsboord alle brokken doen brengen, die eenige byzondere aandagt schynen te verdienen, en ze zo groot neemen als voegelyk kan geschieden. Men kan ze dan meer op zyn gemak naagaan, gereeder verbreeken, de stukken, die men verkiest te bewaaren, beter die gedaante geeven, welke men begeert, en ze ongeschonden houden, door ze tegen alle schuuring te beveiligen. Niet te veel oplettenheids kan men toebrengen, om de breuken 'er in gemaakt, die veele kenmerken opleveren, om een geslacht en soort te bepaalen, onveranderd te bewaaren. Desgelyks moet men, zo veel immer kan geschieden, twee stukken van dezelfde soort medevoeren, waarvan het eene geschikt is om gepolyst te worden: want de luister, die een Steen daar door verkrygt, doet Deelen, door alle andere middelen niet zigtbaar te maaken, te voorschyn komen.

De uitsteekende Rotzen, welker voet door de Zee bespoeld wordt, de Bergen die op een kleinen afstand van de Zee verwyderd zyn, bieden den Delfstofkundigen de gelukkigste omstandigheden aan: dewyl hy, na de zelfstandigheden, die deeze hoogten zamenstellen, opgemerkt te hebben, daar derzelver onderlinge ligging kan nagaan, als mede de rigting der banken en laagen, en de vreemde li-

lichaamen in dezelve opgeslooten. Die soort van uitvreeting, welke niet alleen de Rotzen ondergaan, blootgesteld aan het geklets der Zeegolven; maar alle die de *Zeelugt* moeten verduuren, doet alle deelen die harder zyn dan de grondstof, waarin zy zich bevinden, en waarmede zy slegts eene zwakke verbintenis houden, uitkomen. Dus vertoonde zich, te *Alexandrie*, de Kolom, die de Kolom van POMPEJUS genaamd wordt, uit het hardste Granit gemaakt, van de lugt doorknaagd aan die zyde, welke na de Zee gekeerd stondt; de Granit was 'er uitgehoold, de greinen zuiver Quartz, de hardste Cristallen van *Feld-spath* waren, als op zich zelven staande, en hingen weinig verbonden aan den Steen zelven. Men kan, derhalven, op dergelyke steilten, de Cristallen en Delfstoffen van eene aanmerkelyke grootte vinden, die wederstand geboden hebben aan ontaarting, en welke men, door geen middel, geheel uit derzelver Moederstof zoude kunnen haalen.

('t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

ZEER BELANGRYKE BYZONDERHEDEN VAN ST. JOANNA, EEN DER CAMORA EILANDEN, IN DEN INDISCHEN OCEAAN.

(Uit het Engelsch.)

Het Eiland *St. Joanna* ligt in den *Indischen Oceaan*, op de Oosterlengte van 44°15′, en Zuiderbreedte van 12°30′. De Noordzyde verdeelt zich in twee punten, zes en twintig mylen zich van elkander verwyderende, tusschen welke tongen een groote Baai zich opdoet.

Dit Eiland is eene geschikte ververschingsplaats, voor de *Oost-Indische Schepen*, welker Volk, als het door de Scorbut is aangetast, welhaast van dit ongemak hersteld wordt, door het gebruik van Citroenen, Oranjeappelen, en de Landlugt. De Stad, waarin de Koning zyn verblyf houdt, is aan de Oostzyde des Eilands, dan, schoon dezelve drie vierde van eene myl lang is, telt men 'er niet meer dan twee honderd huizen. De voornaamste zyn van Steen, met een vierkant plein in 't midden, en slegts ééne verdieping hoog. Alle de andere huizen, of liever hutten, zyn ligt opgeslaagen van gepleisterd riet; de Mosqueën zyn tamelyk goede Gebouwen, van binnen zeer

rein en zindelyk. Het Hoornvee is eene soort van Buffels, met een hoogte op den schoft, die een lekker beetje oplevert; doch 'er is geen één Paard, Ezel of Muilezel, op 't geheele Eiland.

De oorspronglyke Bewoonders, omtrent 7000 in getal, bewoonen de Bergen, en vinden zich doorgaans in oorlog met de *Arabische* Stroopers, die, by vermeestering, zich aan de Zeekust gevestigd hebben, en omtrent 3000 sterk zyn. Deeze laatstgemelden worden door eenen ongenoemden Briefschryver, afgebeeld als arme elendige weezens, die, niet in staat zynde om den Landbouw sterk voort te zetten, dewyl zy zich steeds blootgesteld vinden aan de beroovingen der Bergbewoonderen, voornaamlyk bestaan, door de *Indische* Schepen, die tot ververschinng daar komen, van een weinig Vee en Vrugten, onder den Keerkring vallende, te voorzien. Volgens deezen Schryver, zyn de verhaalen door den Abbé RAYNAL, en den Major ROOKE, van dit Eiland gegeeven, niet alleen vergroot maar vol misslagen; en het Land is zo schilderagtig schoon niet, als de eerstgemelde het beschryft, en verdienen de Inwoonders het achtenswaardig character niet, hun door den laatstgenoemden gegeeven.

Schoon wy geene bevoegde Regters zyn, om dit geschil te beslissen, zullen wy het onderscheiden Berigt van den Major ROOKE hier plaats geeven; in 't voorbygaan opmerkende, dat geen naamloos verhaal die maate van geloofwaardigheid kan verdienen, welke men verschuldigd is aan een Schryver, bekleed met een openbaar character, en die, door zyn naam by zyn Berigt te voegen, verondersteld mag worden overtuigd te zyn van zyne waarheidsliefde, en zich blootstelt aan onderzoek, met het edel vertrouwen van de waarheid op zyne zyde te hebben.

„ Schoon," dus luidt des Majors berigt, „ *St. Joanna* het grootste niet is van de *Camora*-Eilanden, mag het voor het voornaamste gehouden worden: het maatigt zich de Souverainiteit over alle de andere aan, en vordert 'er schatting van: dan het vindt zich zomtyds in de noodzaaklykheid, om die tweevoudige meerderheid met het Zwaard te handhaaven; tegenwoordig heeft het een krygstocht in den zin tegen *Mayotta*, 't welk zich tegen *St. Joanna* opwerpt. De Inwoonders gevraagd na de oorzaak des Oorlogs met dat Volk, gaven ten antwoord: „ *Mayotta is gelyk America!* Zy krygen Wapenen en Krygsvoorraad van de Schepen, die dit Eiland aandoen, en

en de aankomst van eene zo sterke Vloot, als de tegenwoordige, zal hun wonderwel te stade komen; dewyl het vooral gebruiklyk is dat elk Schip een geschenk van Wapenen en Kruid doet aan den Prins, wanneer hy een bezoek aan boord aflegt, en dit verzuimt hy niet aan eenig Schip. Eereschooten is de verschuldigde begroeting by dusdanig eene gelegenheid: maar als de geschutpoorten gesllooten zyn, verschoont men zich van deeze pligtpleeging, en de Prins laat die verschooning gereedlyk gelden, mits hy een aantal gevulde Kardoesen ontvangt, gelyk aan 't getal der Stukken, die men zou hebben losgebrand.

„ De Koning woont in eene Stad omtrent twaalf mylen van de Oostzyde des Eilands afgelegen. Twee Prinsen van den bloede onthouden zich daar, die, hunne bezoeken afliggende, niet nalaaten te vraagen na alles wat zy zien en hunne verbeelding treft. Veelligt wordt iemand, om de eer te hebben van den Prins een geschenk te doen, bewoogen, tot het schenken van wat hem zo welgevallig voorkomt; doch dit is niet gedaan, of zy toonen zich gesteld op iets anders, tot men zich in 't einde in de noodwendigheid vindt om het meeste te weigeren. —— Deeze groote Persoonadien zyn ryk gekleed, en vergezeld van een talryken slaavenstoet, die, even als hunne Prinslyke Meesters, zeer getroffen zyn door de dingen welke zy zien; doch met minder pligtpleegings te werk gaan om ze zich eigen te maaken. Die zwarte Prinsen (want dit is hunne kleur, en die van alle Inboorelingen) hebben, op de eene of de andere wyze, den tytel van *Prins van Walles* en *Prins Willem* gekreegen: de eerste is waarschynlyk zo genoemd door een boertend *Engelschman*, als de vermoedlyke Erfgenaam der Kroone, en de Inboorelingen hebben dien naam overgenomen; en is dit de eenige niet, welke zy van ons ontleenen (*).

Die

(*) Het volgend berigt van deeze zonderlinge gewoonte heeft men onderdaags in alle openbaare Nieuwspapieren geleezen, en, hoe belachlyk ook, strekt het tot staaving van het Verhaal der Majors. „ De Inboorelingen van *St. Joanna* hebben, onder
„ andere grillige gebruiken, er een, 't welk zelden mist de
„ verwondering van den jongen Reiziger op te wekken. Zy
„ verzoeken een *Engelschen* Naam van de Zeelieden, die op het
„ Eiland komen, en in gevolge hiervan worden de Naamen van
„ de voornaamste Persoonen, door onze Pikbroeken, mildlyk uit-
„ ge-

Die Prinsen hebben een Bedienden, *Purser Jack* geheeten, die aan 't hoofd der Geldmiddelen gesteld schynt. Hertogen zyn hier in groote menigte, die ons aan hunne huizen voor eene Dollar daags onthaalen. Deeze Edellieden, als mede eene menigte anderen van allerlei rang, vervoegen zich, zo ras mogelyk, by ieder een, verzoekende om de eer van zyn gezelschap en verkeering: zelfs vóór dat het Schip het anker heeft laaten vallen, komen zy op zyde in hunne Canoes, en brengen geschreevene getuigschriften wegens hunne eerlykheid en bekwaamheid, uit handen der zodanigen, die zy voorheen bedienden; de inhoud strekt om u te onderrigten, dat de Vertoonder hem wel onthaald, het linnen goed gewasschen, en het Schip naauwkeurig van alle soorten van verversching verzorgd heeft.

't Is een zonderling en treffend gezigt, wanneer men, op de reede komende, een groot getal Canoes ontdekt, gemaakt van uitgeholde Boomstammen, met drie of vier Zwarten in ieder, die met het aangezigt gekeerd staan na de voorsteven van de Canoe, met riemen, in de gedaante van spaden; het water als delvende, terwyl zy aan de Canoe geen geringe snelheid geeven. Om deeze Nootedoppen over einde te houden, en voor omslaan te behoeden is 'er een uitlegger aan: deeze bestaat uit twee stokken dwars over het bovenste van de Canoe heen steekende, te wederzyde ter langte van verscheide voeten; aan de einden zamengevoegd door twee platte stukken houts, zo dat dezelve naar een vierkant raam gelykt, over de Canoe gelegd; de Canoes zyn vry lang, doch zo naauw dat 'er alleen één persoon in de wydte kan zitten.

De prys van ieder Artykel is hier bepaald; en ieder Schip heeft iemand met wien hy zich verbindt, en die aanneemt de noodwendigheden, voor den vastgestelden prys, te bezorgen.

Wy

„ gedeeld. Zo is het gebeurd, dat de Inboorelingen de Sche-
„ pen, op de reede komende, bezoeken, CHARLES FOX zeer ne-
„ derig verzogt het Linnen te mogen wasschen, dat de PRINS VAN
„ WALLES de voorkeus verzogt voor de groente die hy aanbragt;
„ dat men Mr. PITT betrapte, op het steelen van een deken; dat
„ men den HERTOG VAN BEDFORD om een spyker hoorde ver-
„ zoeken."

Wy vonden 'er geene andere Beesten tot onze Zeevoorraad dan Buffels, Geiten en Vogels; de tyd der Oranjeappelen was voorby; doch wy kreegen meest alle andere Vrugten die tusschen de Keerkringen groeijen: van 't geen wy behoefden, hadden wy slegts eene lyst aan den Hertog te geeven, en hy verzorgde het ons.— Dit, zal men zeggen, is een nieuw character waarin een Hertog voorkomt, en, in de daad, het schynt vreemd; dan dit hangt alleen van de mode af. Zy zyn zelfs Opzigters, en beschikken zelve over de voortbrengzelen hunner Landeryen, 't geen Edellieden in andere Landen doen door de tusschenbeiden komende hulpe eens Bezorgers; dan zy handelen met dit alles overeenkomstig hunne Characters, door eene beschaafdheid van zeden, welke iemand met verbaasdheid vervult, aan te treffen by een Volk, 't welk een kleinen plek grouds bewoont, afgescheiden van het overige der beschaafde Waereld.

De Eilanders hebben een geregelde Regeeringsvorm, en omhelzen den *Mahomethaanschen* Godsdienst. En Regeeringsvorm en Godsdienst werden derwaards overgebragt door de *Arabieren*, die van het Vasteland kwamen, en het Eiland aan zich onderwierpen. De oorsprongelyke Inboorelingen van *St. Joanna* zyn, in geenen deele, geheel in hun schik met deeze overweldiging, en zien nog heden hunne Vermeesteraars met leede oogen aan. — Even als in gevoelens, zo zyn ook in kleur, deeze twee Rassen van Menschen zeer verschillend. Die van *Arabische* afkomst hebben geen zo donkere kleur als de andere, zy zyn koperverwig, en hebben betere gelaatstrekken, en een leevendiger houding. Zy houden een zwarte streep onder de oogen voor een cieraad; dit bezorgen zy zich dagelyks door eene soort van olie daar te stryken. De gewoonte, om Betelnooten te kaauwen, gaat hier sterk in zwang, gelyk in de meeste Landen van het Oosten, en komt volmaakt overeen met ons Tabakrooken en snuiven, uitgenomen dat het nog algemeener by hun is. Niemand gaat zonder een beurse met Betel, en men houdt het voor een betoon van beleefdheid 't zelve een vriend, wanneer hy komt of heenen gaat, aan te bieden.

Hun Godsdienst veroorloft hun de Veelwyvery, als mede het houden van Byzitten. Zy zyn zeer jalours omtrent hunne Vrouwen, en staan het nimmer eenen Man toe dezelve te zien; dan vreemde Vrouwen worden in den Haram toegelaaten; zommige *Engelsche* Vrouwen, door nieuwa-

gierigheid gedreeven, zyn 'er in geweest, en geeven een gunſtig berigt van de ſchoonheid dier opgeſlootene, en de rykheid van derzelver kleeding en cieraaden van Goud, Zilver en Koraalen, in de gedaante van hals- armbanden en oorringen; een half douzyn of meer draagen zy in elk oor, in gaten gemaakt in den geheelen oorrand.

De Mannen ſchynen met geen onverſchillig oog onze ſchoone *Engelſche* Vrouwen aan te zien, ondanks het wyd verſchil van kleur. Een onder hun van den eerſten rang, op eene jonge *Engelſche* Juffrouw verliefd, wilde haar koopen voor 5000 Dollars; maar, onderrigt, dat, in *Indie*, die Juffrouw ten minſten twintigmaal die ſom zou gelden, beklaagde hy zich dat haare waarde zo verre den prys overtrof, welken hy kon beſteeden.

De Eilanders zyn zeer maatig en onthoudend; de Wet van MAHOMETH verbiedt hun het Wyn drinken. Menigmaal gaan zy in 't gebed; de Mosqueës drie of vier keeren elken dag bezoekende. 't Werd ons vergund 'er in te gaan, onder beding dat wy onze ſchoenen uittrokken. Deeze Gebouwen zyn geregeld, maar zeer eenvoudig. Biddende werpen zy zich op den grond neder; denzelven herhaalde keeren, onder het betoon van veel Godsdienst-yver, kusſende.

De Stad *Joanna* ligt naby de *Zee*, aan den voet van eenen zeer hoogen berg, en haalt in den omtrek een en een halve myl. De huizen zyn of met hooge ſteenen muuren of met omrasteringen van riet omgeeven; de ſtraaten zyn naauw, ongeregeld, en maaken een volkomen doolhof. De betere ſoort van huizen zyn van ſteen met een voorplein, en hebben een portaal om ze voor de Zon te dekken, en een lange groote zaal, waarin zy Gasten ontvangen; de andere vertrekken zyn voor de Vrouwen geſchikt. De wanden der kameren zyn bedekt met eene menigte van kleine Spiegels, ſtukken Porcelein en andere kleine cieraaden, welken zy koopen van de Schepen, die hier ter ververſchinge komen; de beste zyn voorzien van rieten Sophas met chitze en ſatynen Matrasſen.

Het meerendeel der Inwoonderen ſpreekt een weinig Engelsch: zy betoonen veel op te hebben met ons Volk, en betuigen, by herhaaling, dat de *Joanna-Mannen* en de *Engelſchen Broeders* zyn. Zy blyven nooit in gebreke om te vraagen, *hoe Koning* GEORGE *vaart?* Over 't algemeen, blyken zy een vriendlyk en welgeſchikt Volk te zyn, zeer opregt in hunnen handel, ſchoon men onder hun, even als

by

by alle andere Volken, flegten aantreft. Dievery is by de laagfte foort vry algemeen, fchoon de ftraf, daarop gefteld, zeer ftreng is, en niet minder dan de afkapping van de beide handen des misdaadigers.

De Inwoonders van dit Eiland zyn, gelyk die van de heetfte en Keerkring-Gewesten, vadzig, en verbeteren door vlytbetoon de rykheid niet van den grond, waar mede de Natuur hun begunftigt. De Lugtftreek begunftigt hier den groei dermaate, dat dezelve flegts weinig behulps van den Landman noodig hebbe, en dat weinige wordt nog daar aan onthouden; zo dat men, behalven Oranjeappelen, Pynappelen, Cocusnooten, Bananas, Yams, die alle van zelve groeijen, weinig aantreft.

Met de voordeelen van overvloed en vrugtbaarheid gaan de natuurlyke fchoonheden van het Eiland gepaard. Het voorkomen des Lands is zeer fchilderagtig en bevallig, de tooneelen zyn gefchilderd door de ftoutfte trekken van het meesterlyk penfeel der Natuure: hooge bergen, tot den top bedekt; diepe en oneffen valeien, met watervallen en beekjes, bosfchen, rotzen, leveren een allerheerlykst vertoon op. Men ziet bosfchen over de vlakte verfpreid tot aan den *Zeekant*, meest beftaande uit Cocusnootenboomen, met lange en kaale ftammen, die het gezigt beneden onbelemmerd laaten; terwyl de hooge en bladerryke, toppen een dikken lommer fchenken, en de fchroeiende Zonneftraalen afweeren. In deeze bosfchen floegen wy onze Tenten neder om eene korte verademing te genieten van eene verdrietige reis.

In het binnenfte gedeelte des Eilands, omringd door bergen van eene verbaazende hoogte, en omtrent vyftien mylen van de Stad *Joanna*, is een heilig Meir; een halve myl in den omtrek haalende. De naby gelegene bergen, bedekt met hooge boomen, en de fchaarsbezogte eenzaamheid der plaatze, fchynen meer gefchikt om Godsdienftig ontzag in te boezemen by allen die dezelve bezoeken, dan kan veroorzaakt worden door een vlugt wilde Eendvogelen, die zich daar onthouden, en vergood gediend worden door de oorfpronglyke Eilanderen, die dezelve raadpleegen als Godfpraaken over alle zaaken van aangelegenheid, en 'er offeranden aan toebrengen. —— Zeer afkeerig zynde om Vreemdelingen derwaards te brengen, bedingen zy dat alle Snaphaanen op een afftand van vyf mylen van het Meir zullen gelaaten worden. De eerdienst, aan deeze Vogelen toegebragt, verzekert dezelve van eene

on-

ongeſtoorde ruſt: hier door zyn ze volmaakt tam, en naderen onbeſchroomd elk die 'er komt. Het *Arabisch* gedeelte der Inwoonderen ziet deeze bygeloovigheid met de uiterſte verfoeijing aan; doch durft het pleegen niet verbieden, dewyl de oorſpronglyke Eilanders 'er zo zeer op geſteld zyn.

BEDENKINGEN OVER HET BYGELOOF, EN OF HET NUTTIG IS, OM HET ZELVE AAN TE KWEEKEN.

(*Naar het Fransch.*)

Zodanig is het met de zwakheid en verkeerdheid van 't menschdom geſteld, dat het ongetwyfeld veel beter voor 't zelve is, door alle mogelyke bygeloovigheden overheerd te worden, mits dezelve niet vernielende zyn, dan zonder Godsdienst te leeven.

De mensch heeft altoos eenen teugel noodig gehad, en ſchoon het belagchelyk ware, aan boschgoden en nymfen godsdienſtige hulde te bewyzen, was het nogthans veel redelyker en nuttiger, die herſſenſchimmige beeldtenisſen der Godheid te aanbidden, dan zich aan het Atheïsmus over te geeven. Een Godverlochenaar, welke woelachtig, driftig en vermogend is, is zo wel een noodlottige geesſel als een bloeddorſtige bygeloovige.

Wanneer de menſchen geene gezonde begrippen van de Godheid hebben, komen 'er valſche denkbeelden voor in de plaats, gelyk in ſlegte tyden kwaad geld, by gebrek van goed, gangbaar is. De Heiden ſchroomt eene misdaad te begaan, uit vreeze, dat hy door de valſche goden zou geſtraft worden. De Malabaar is bevreesd, dat hy door zyn Pagode zal geſtraft worden. Overäl waar eene gevestigde Maatſchappy is, is een Godsdienst noodzaaklyk; de Wetten waaken omtrent de openbaare, en de Godsdienst over de geheime, misdaaden.

Maar, wanneer de menſchen eens daartoe gekomen zyn, dat zy een' zuiveren en heiligen Godsdienst omhelsd hebben, word het bygeloof niet alleen nutloos, maar zelfs zeer gevaarlyk. Schepzelen, welke God met brood wil voeden, moet men met geene eikels onderhouden.

Het bygeloof is voor den Godsdienst het geen de *Aſtrologie* voor de *Aſtronomie* is, eene zotte Dochter eener

eener zeer verstandige Moeder. Deeze twee Dochters hebben langen tyd de aarde geregeerd.

Toen in onze barbaarsche eeuwen naauwlyks twee Leenheeren een Nieuw Testament bezaten, kon men het inschikken, dat men het gemeen, hunne onnozele Vrouwen en de redelooze Dieren, hunne Vasfallen, fabelen vertelde: men deed hun gelooven, dat de Heilige CHRISTOFFEL het Kind JESUS van den eenen oever tot den anderen gedraagen heeft; men hield hen op met toververhaalen en geschiedenissen van bezetenen. Zy konden zich gemaklyk verbeelden, dat de *Heilige* GENOU menschen van de Jicht, en de *Heilige* KLARA van kwaade oogen, konden geneezen. De Kinderen geloofden aan den Weerwolf, en oude menschen aan den band van den *Heiligen* FRANCISKUS. Het getal der geestlyken was niet te tellen.

De roest van zo veele bygeloovigheden hadt nog eenigen tyd by de Volken plaats, tot dat eindelyk de Godsdienst gezuiverd wierd. Men weet, dat, toen Mr. DE NOAILLES, Bisschop van *Chalons*, het zogenoemde overblyfzel van den *heiligen navel* van J. C. liet ophaalen en in 't vuur werpen, de geheele Stad *Chalons* hem een pleitgeding aandeed; maar hy bezat zo veel moed als godsvrucht, en hy bragt het weldra zo ver, dat hy de lieden deed gelooven, dat men JESUS CHRISTUS in geest en waarheid kon aanbidden, zonder dat men zynen navel in eene Kerk hadde.

Die geenen, welke men Jansenisten noemt, bragten niet weinig toe, om in den geest des Volks de meeste valsche denkbeelden, welken den Christelyken Godsdienst onteerden, uit te roeien. Men hield op, te gelooven, dat men slegts *het Gebed van dertig dagen voor de H. Maagd* behoefde op te zeggen, om alles te verkrygen het geen men wilde, om strafloos te zondigen.

Eindelyk heeft het Volk zich beginnen te verbeelden, dat het de *Heilige* GENOVEVE geenzins was, die den regen gaf of inhield; maar dat het God zelve is, die over de Hoofdstoffen beschikt. De Monniken zyn verwonderd geweest, dat hunne Heiligen geene wonderwerken meer deeden.....

Onze Geschiedschryvers verhaalen ons, dat zo dra Koning ROBERT, door PAUS GREGORIUS den V, in den ban was gedaan, om dat hy de Prinses BERTHA zyne gemoeder getrouwd hadde, zyne bedienden, de spyzen, die men den Koning toegediend hadde, uit de vensters wierpen, en dat de Koningin BERTHA van eene gans beviel, tot straffe voor

dit bloedschendig huwelyk. Men twyfelt hedendaags, of de Hofmeesters van eenen in den ban gedaanen Koning der Franschen zyn eeten wel uit de vensters zouden werpen, en de Koningin in zodanig geval van eene gans bevallen zoude.

Elke dag maakt de Rede voortgangen in *Frankryk*, zo wel in de Winkels der Kooplieden als in de Paleizen der Grooten. Men moet, derhalven, de vruchten van deeze Rede aankweeken, te meer, daar het onmogelyk is, om derzelver ontwikkeling te beletten. Men kan *Frankryk*, na dat het door PASCAL, NICOLI, ARNAULD, BOSSUET, MASSILLON, DESCARTES, GASSENDI, BAILE, FONTENELLE, MONTESQUIEU, VOLTAIRE, J. J. ROUSSEAU, enz. opgeklaard is, zo niet regeeren, gelyk het ten tyde van GARRASSE en MENOT geregeerd wierd.

Indien de Meesters der dwaalingen, ik zeg de groote Meesters, die zo lang betaald en geëerd zyn om het menschdom te verlaagen, tegenwoordig beveelden, dat men gelooven moest, dat de Aarde op haare grondzuilen onbeweegelyk is, dat zy niet om de Zon draait, dat ebbe en vloed geene uitwerkzels van de zwaarte zyn, dat de regenboog niet gevormd wordt door de breeking en de terugkaatzing van de lichtstraalen, enz. en indien zy zich beriepen op kwalyk verstaane plaatzen uit de Heilige Schrift, om hunne gevoelens staande te houden, hoe zouden zy door verstandige lieden aangezien worden? Zou de naam van beesten wel te sterk zyn? En indien deeze wyze meesters het geweld der vervolging gebruikten, gelyk men omtrent GALILEI deed, om hunne vermetele onweetenheid te doen heerschen, zou dan de naam van verscheurende beesten wel kwalyk geplaatst zyn?

Hoe meer men de bygeloovigheden van dweepzieke menschen veracht, des te meer worden deugdzaame lieden geächt en geëerd: zy doen niets anders dan goed, en de bygeloovigheden hebben altoos veel kwaad gedaan. Maar is van alle bygeloovigheden deeze niet de gevaarlykste, dat men zynen naasten om zyne gevoelens haat, en is het niet veel redelyker, den heiligen navel, de heilige voorhuid, de melk en het Kleed van de H. Maagd te aanbidden, dan dat men zyne broederen haat en vervloekt.

Deugd is oneindig beter dan verstand. Hoe minder Leerstellingen, des te minder twistgedingen, en hoe minder

der twistgedingen des te minder ongelukken: als dit niet waar is, heb ik ongelyk.

De Godsdienst is ingesteld, om ons in dit en in het toekomende leven gelukkig te maaken. Wat is 'er noodig om voor een toekomend leven gelukkig te zyn? Men moet oprecht zyn.

Wat is 'er noodig om het in dit leven te zyn voor zo ver de onvolmaaktheid van onze Natuur dit toelaat? Men moet toegeevende zyn.

Het zou de grootste dwaasheid zyn, indien men alle menschen daartoe wilde brengen, dat zy op gelyke wyze over de Overnatuurkunde dachten. Men zou veel gemakkelyker het gansch Heeläl door de Wapenen kunnen overheeren, dan alle de verstanden van een enkele Stad onder één juk brengen.

Euklides kon de menschen gemaklyk van de waarheden der *Landmeetkunde* overreeden; waarom? om dat 'er geen eene is, die niet een klaar betoog is van deeze kleine grondwaarheid: *tweemaal twee is vier.* Maar dit heeft geen plaats in de Overnatuurkunde, en in de Godgeleerdheid.

Z........ M.

DE GELUKKIGE ECHTE STAND.

In alles wat zy zeggen is niets gezochts, hunne gedienstigheid is geene vrucht der gewoonte, der mode, of der overdenking; in hunne gesprekken, is alles gevoel .... alles de uiting van een eerlyk gemoed.

REPUBLIKEINSCHE GELIEVEN.

Vereenigde Echtelingen, die, door den heiligen band des Huwelyks, zyt verbonden, en dus eenen gewigtigen stap hebt ondernomen, waarvan uw wezentlyk geluk, of —— onherstelbaar onheil, volstrekt afhangt; mogten onze volgende beschouwingen voor u lieden van eenig nut zyn.

Echtgenooten! —— veelbeduidend woord, wellust van elkanders leven —— handhaavers van elkanders geluk in leven, en in dood; hebt gylieden in het heiligdom der trouw elkanderen uw hart en hand geschonken! voor het Alziend oog van God? —— werd-gy daar voor eeuwig Echtgenooten, en —— smolt het vuur van 't Echtaltaar uw beider Zielen in een! —— zoo is dan ulieder aardsch geluk voor de eeuwigheid ontslooten; laat dan de ontucht vry den heiligen Echt lasteren

ten en onteeren, — laat de Vrygeest, door zedenlooze wacht de verbasterd, met de Wet van 't Zalig Huwlyk den spot dryven, ulieden zy dezelve een wet, van God gegeeven ter instandhouding der Maatschappy! ja, —— indien het geluk nog op de aarde gevonden worde, indien de mensch het kan verwagten en genieten! het is in den schoot der Huwlyksliefde, daar heerscht het beminlyk vertrouwen, en —— die lieflyke eensgezindheid, die ons leven verlengt, en met bloemen doorzaait, —— daar woont de rust der Ziel. Dan —— schoon het huwlyk u doet treeden op roozenpaden, gy zult ook wel eens een scherpe distel zien! de Lente doet wel eens de norsche stormen loeijen! de Zomer de lucht van onweersbuijen zwanger gaan, maar —— na eene hevige dondervlaag, gloeit weder het veld, door de alleskoesterende Zonnestraalen! immers, —— wen alles voorspoed ware, hoe zou men den tegenspoed kennen! hoe zou men dankbaar zyn, aan dien liefderyken Weldoender, die ons alles schenkt! ja, hoe kan hy, die nooit in rampen leeft, het waar geluk regt kennen! het is de rampspoed die het harte kneedt: —— die onze afhanglykheid van den Algenoegzaamen leert kennen; ons opleidende tot Hem, die beloofd heeft, ons hulp te schenken in smarten, wanneer wy tot hem bidden! het zyn de tegenheden van deeze nietige aarde, die ons leeren uit de hand eens milden Gods te leeven; daar iedere weldaad, elke gunst, van zyne goedheid genooten, ons ten spoorslåg dient, om Hem alleen daarvoor den verschuldigden dank toe te brengen: —— laat dan, ô! Echtelingen, de tegenspoed, zoo dezelve u ooit moge treffen, nimmer u tegen uwen God stellen, integendeel, zyt dankbaar —— verheft den onnaspeurlyken roem van uwen Schepper, en —— zyt te vreden met uw lòt! dat openhartigheid en zagtheid, dat beminlyk en standvastig Karakter, u vervrolyke, u noodzaake liefde met achting te paaren, dan zal een enkele beete broods u meer tot zegen strekken, dan keur van lekkernyen, in ondankbaarheid genooten, en — gy zult, in de allerkleenste weldaad, eenen milden Verzorger ontdekken, die altoos voor ulieder welzyn waakt. Zy, die, in het verkiezen van eene Echtgenoote, alleen zich laaten bestuuren door gouddorst, —— zucht naar grootheid, of trotsheid, blyven eeuwig onbekend met die allerkragtigst werkende gevoelens, welke de natuur inboezemt! zy kunnen noch Echtgenooten, noch —— Vaders wezen; de aangenaame pligten, die ons deeze naamen opleggen, zyn voor hun lastig en —— drukkende.

Wel dan Echtgenooten! wie gy ook zyt, begint met Hem, die het begin van alle dingen is; —— van Hem, die u geschapen heeft, en nog dagelyks onderhoud, hangt alleen uw leeven —— welvaard —— en voorspoed af, en, door Hem, zult gy, aan de andere zyde van het graf, nog eens volmaakt

be-

beminnen; verheugt u dan altoos in elkanders byzyn, neemt belang in uwe wederzydfche kwellingen, vermaaken en —— ontwerpen, —— brengt uwe dagen door, in elkanderen te behaagen, —— te beminnen, en —— gelukkig te maaken, immers —— wanneer laage belangen by het huwlyk het Oppergezag niet voeren, doormengen zy het niet met verdeeldheden, bitterheden —— verdriet —— haat en tegenfpoeden; zoo zal uwe Echte Stand fteeds in ftil genoegen bloeijen, —— in vergenoegdheid voortloopen, ja, waar de liefde woont, gebiedt ook God zynen zegen; Hy, de liefde zelf, die u vereenigd heeft, zal u alles fchenken, alles geeven wat tot uw waaragtig geluk dienen kan —— zelf, fchoon gy niet altyd op roozenwegen wandelt, en —— zwoert gy elkanderen trouw, by uwe plegtige verbindtenis! nooit wordt die duure Eed gefchonden in leven en in dood. —— Verfchrikkelyke dood, hy zal u eenmaal van den anderen fcheiden, —— u treffen in het hart, gy weet, *het is den mensch gezet eenmaal te fterven!* en —— een van u beiden zal gewislyk de eerfte zyn, en, is het oogenblik daar, dat het Gode behaagt, u van elkanders byzyn tot Hem te roepen; hoort dan zyne liefdeftem, —— eerbiedigt zynen wil, en berust in de altoos wyze, en goede, fchikkingen van Hem, wiens daaden altoos wysheid en goedheid zyn: moet gy voor eenigen tyd fcheiden! na verloop van denzelven, zult gy elkanderen wederzien, om —— voor eeuwig vereenigd te worden, en —— hebt gy, op deeze beneden Waereld, op den weg van deugd gewandeld, zoo zal uw einde u tot zaligheid verftrekken, dan gaat gy langs het pad der godsvrugt naar zaliger gewesten, daar men volmaakt zal beminnen, —— de Hemel is de plaats der waare liefde alleen, daar looft elk fchepfel zynen God, en —— ondervindt niets dan zaligheden: —— ftreeft dan, in alle uwe handelingen, altoos naar dien gelukftaat, leevende hier als waare Christenen, als voorbeeldelyke Echtgenooten, zoo fchenke u deugd en liefde het rykfte heil op aarde, zoo ftrekke uwe Echt tot luister van Kerk en Vaderland: —— zoo zal uw Huwlyksdag eene der beste dagen uwes levens zyn, en gy zult genoegens fmaaken, die u tot hier toe onbekend waren.

Is nu myne befchouwinge gegrond, toonde ik u den waaren aart van eenen gelukkigen Echten Stand! —— Gunt dan, dat ik myne aanmerkingen volmaak door het voorbeeld, van den gelukkigen DAMON en zyne waardige ELIZE; befchouwt hun daar in eene nedrige ftulp, en, —— ziet hunnen gelukkigen Echten Stand!

Een rieten Hut, in het eenzaame Veld, —— een Wyngaard, welks loof, om hetzelve heenen groeide, —— een klein getal van Vee, —— eene beste Vrouw, en —— een teder geliefkoosd Telgje, was DAMON's bezitting. Ja, dit weinige was DAMON's fchat: ik trad in zynen Stulp, daar zyn

aangezigt blonk van het zuiverste vergenoegen, en — welvaart en gulle vrolykheid uit zyne vriendelyke oogen schitterden, — ik trad binnen, en — myn oog ontviel een traan, — ELIZE omarmde haaren DAMON, het Kind vliegt in zyne armen, — de Vader kuscht het zelve met alle tederheid, daar het aan zynen hals blyft hangen: — ô! Dacht ik, welk een gelukkige Echte Stand!

Het is nu vier jaaren geleden, (dus sprak DAMON) dat wy ons verbonden, wy smaakten geene rampen, die onzen zoeten wellust verhinderden — vlytig en getrouw, weidden wy onze Schaapen met vreugde, geen naberouw stoorde onzen slaap, — de welvaart woonde by ons, en — wy waren dankbaar voor ons lot, — wy aanvaardden niets voor dat wy ons ter neder gebogen hadden voor Hem, die altoos voor ons waakte en zorgde, en — keerden wy des avonds van onzen arbeid weder, dan zongen wy onze dankbaare Avondgezangen, en — zoo was God onze Weldoener, het begin en het einde onzer verrichtingen, en schoon hy ons geene schatten gaf, hy gaf ons echter alles, om ons het leven aangenaam, en verkwiklyk, te maaken! wy smeekten, om geen Kroon of Scepter; maar enkel — om het *brood onzes bescheiden deels*, en — ziet, — wy hebben *ons daaglyks brood!* zoo doet ons zyne Menschenmin wegzinken in waare dankbaarheid: dus — heb ik alles wat ik wenschen mag, ELIZE is myn troost en steun, van haare Kindsheid af had ik haar lief gehad: — ik beminde haar, en had haar boven alle de Meisjes van het Dorp verkoozen, — onze Ouders hadden in onze vereeniging gestemd, — en geen Wolk had dezelve, tot hier toe, beneveld, — de vrugt onzer wederkeerige liefde had dezelve vergroot, — had ze onwankelbaar gemaakt, daar zy my een lief Telgje schonk uit haaren schoot, de lust en blydschap van myn leven; wat zoude ik nu meerder wenschen? immers, — Hy zegent onzen Echten Stand! Hy verleent ons Gezondheid, — Hy schenkt ons Kleederen. — dus, heerlyker is myn stand, dan die van eenen Vorst, die zynen troost zoekt in het nietig goud; — geen twist of tweedragt woont in onze harten, — wy draagen elkanders zwakheden geduldig, geen vrees voor ontrouw baart ons smarten, daar wy de Wet, die God op 't Huwlyk lag, beiden eerbiedigen! ik zwoeg van den vroegen morgen, tot aan den laaten avondstond, voor myn huisgezin, terwyl myne ELIZE haar huiswerk verrigt, — ons lief Telgje behoorlyk hoedt en gadeslaat, volbrengende dus beiden de pliggen der Huwlyksmin; — zoo voeden wy, voor de Eindelooze Eeuwigheid, de liefde in het nietige aardsche gewemel, om — wanneer het Gode behaagt, op deeze nietige aarde, ons van een te scheiden, eens te leeven by Hem in ongestoorde Zaligheid: daar hoop ik het zoet, — het vol genot der

liefde met myne ELIZE te smaaken, om —— voor eeuwig, ons geluk voltooid te zien.

Hier zweeg de braave DAMON, en —— ik zonk weg in verrukking tot God, —— ik was aangedaan over het tafereel van hun geluk. —— ô! Dacht ik, is zoo veel heils den mensch beschooren! mogt elk in zynen Echten Stand, deeze genoegens smaaken, en —— wordt myn wensch, als Mensch, als Christen, vervuld, dan deele elk in het genot, het heil, van deeze twee.

V.

Dat heet op roozenpaden treên;
Dat heet de bloem der Zaligheên,
In 't Aardsche Paradys, met eigen handen plukken;
Dat heet de vleijendste geneugt,
Een' voorsmaak van de Hemelvreugd,
Reeds hier beneden in 't gevoelig harte drukken:
Dat 's waare liefde lekkerny;
Dat heet, op englen wys, zich minlyk samenpaaren;
Dit is de waare Schildery
Van 't beste trouwbesluit, van 't heuglykste echtvergaaren.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De bloote naam van Christen is niet genoeg, en, men moet zich niet verbeelden, waarlyk een Christen te weezen, om dat men onder de Christenen geteld wordt. Hy is een waar Christen, die den wil doet van zynen grooten Meester, en in zyne Voetstappen wandelt. —— Zou hy een waar Christen zyn, die de Liefde Gods en des Naasten mist? —— Zou hy een waar Christen zyn, die zynen Broeder haat en vervolgt, daar zyn Meester het Land doorging, en aan allen weldeed, aan allen gunst bewees; goeddoende en geneezende allen die met Krankheden bezogt waren? —— Zou hy een Christen zyn, die zynen Broeder niet wil vergeeven, —— daar zyn Liefderyke Meester leert, dat men zelfs zynen vyanden moet goeddoen, hem zegenen die ons vloekt? —— Derhalven, de bloote naam maakt geen Christen: maar hy is een Christen, die den wil van zynen Meester doet.

Een Slaaf buigt zich neder voor zynen Heer. —— Een vleijend Hoveling begaat de grootste laagheden omtrent zynen Meester. —— Hy vleit hem, die als een God wil geëerd en gediend worden. —— Dan een waar Christen buigt zyne knieën alleen voor zynen God, en eerbiedigt JESUS alleen, als zynen Heer en Koning.

Alles, wat bestaan ontvangen heeft, is van den Almagtigen, en 'er is niets, noch in den Hemel boven, noch op de Aarde beneden, dat niet van Hem is voortgebragt, wiens Almagt is oneindig, wiens Wysheid is ondoorgrondelyk, en wiens Goedertierenheid duurt tot in alle Eeuwigheid. —— Wat is 'er derhalven billyker, dan dat alles Hem loove, dat alles zynen naam grootmake en verheerlyke. —— Dan oneindig is elk redelyk wezen hier toe verpligt, om dat die begaafd is met zulk een vermogen, om iets van de oneindige Grootheid, hoewel in eenen verren afstand, van zynen Maker te bevatten.

„Ken u zelven", is een groote zaak, een onbedenkelyk voorregt. —— Hy die zich zelven heeft leeren kennen, weet welke zyne bestemming zy. —— God heeft den mensch geschapen, op dat hy gelukkig zou zyn —— maar zal iemand gelukkig zyn, hy moet een Vriend van God worden; —— dit kan hy niet worden zonder zich zelven te kennen. Dan, daarenboven moet hy ook weeten langs welk een weg, en door welke middelen, hy tot zulk een onschatbaar geluk komen kan: —— en dit leert hem het Euangelie. —— Indien een mensch al wist, dat hy met God moest verzoend worden, en hy was onkundig op welk eene wyze, dan was hy waarlyk het ongelukkigst aller schepzelen. —— Dan de oneindig goedertieren God heeft zorg gedragen, dat een mensch dit weeten kan. —— Hy heeft hem door het Euangelie zynen wil geöpenbaard, en wat hem te doen staat, om in zyne gunste te deelen. Hoe onverantwoordelyk is het dan niet, deze bewyzen van Liefde te verönagtzamen. —— God heeft ons in zyn woord geöpenbaard, langs welk eenen weg wy den toegang tot Hem geöpend vinden kunnen. —— Laten wy ons dan benaarstigen, om vlytig die Openbaring te doorzoeken, in welke wy weeten, dat God zynen wil aan ons geöpenbaard heeft.

Een mensch, die zich overhaast in 't neemen van zyne besluiten, moet dikwils berouw hebben over zyne daden. Hy is gelyk aan hem, die onbedagtzaam op eenen weg, met verhaaste schreden, voortgaat, op welken weg verborgen kuilen zyn, waarin hy onbedagtzaam nederstort. —— Maar hy, die geene besluiten neemt, dan voor hy alles wel overdagt en gewogen heeft, is gelyk aan eenen Wandelaar, welke een gevaarlyken weg betreed; doch die, langzaam voortwandelende, alle de gevaren overweegt, en dezelve dus kan vermyden.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER HET BOEK VAN RUTH.

(Ontleend uit de *Preface sur le Livre de* RUTH. Par CHARLES CHAIS.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 194.)

Om zich ontslaagen te rekenen van het omhelzen der gissingen van Vader HOUBIGANT, moest het niet alleen beweezen zyn, dat de veronderstelling van USSERIUS onverdeedigbaar was; maar daarenboven dat 'er volstrekt geen andere waarschynlyke schikking der zaaken ware, om de zwaarigheid weg te ruimen, zonder iets aan den gewyden Text toe te voegen. —— 't Is bekend, dat zulks op meer dan ééne wyze kan geschieden; Vader HARDOUIN meende de zwaarigheden weg te neemen, met enkel te veronderstellen, dat RACHAB, de Vrouw van SALMON, de beroemde RACHAB van *Jericho* niet ware; doch eene andere van denzelfden naam. Dit gesteld zynde, deedt hy SALMON 62 Jaaren naa den uitgang uit *Egypte*, of 22 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane*, gebooren worden: en volgens dit Stelzel, vinden alle de Geslachten zich gebragt tot 62, 72, 76, 92 en 102 Jaaren (*). —— Een ongenoemd Schryver de Geboorte van SALMON veel laater stellende, te weeten, maar 76 Jaar, naa den uitgang uit *Egypte*, schikte de Geslachten in dier voege dat zy zich tusschen de 80 en 90 Jaaren vleiden (†). —— Maar, vermids in beide die Stelzels NAHESSON slegts vyftien of zestien Jaaren zou gehad hebben, by den uittocht uit *Egypte*, 't welk niet strookt met het geen MOSES zegt wegens het Gezin AMINADAB, heeft een ander ongenoemd Schryver, veronderstellende, dat SALMON, de Dogter, of misschien

(*) HARDOUIN *Chronol.* V. T. *Oper. Select.* p. 619, enz.
(†) *Mem. de Trev.* Sept. 1745. Edit. *Amst.*

schien de Kleindogter trouwde van de beroemde RACHAB, en 'er BOAZ omtrent zyn 90 Jaar by verwekte, de andere Geslachten niet veel uitgestrekter dan dit behoeven te maaken (*).

Eindelyk is 'er nog eene andere schikking, die, overeenkomstiger met den gewyden Text, een nog gemaklyker verdeeling opgeeft van de Geslachten hier in overweeging komende. De geleerde Schryver van de *Nouveau Dictionaire Historique & Critique* heeft dezelve onlangs medegedeeld, als van een Vriend ontvangen. Dewyl NAHESSON een Vorst was uit den Stam van *Juda*, in het tweede Jaar naa den uittocht uit *Egypte*, moet hy ten minsten 20 Jaaren geteld hebben toen *Israël* verlost werd, en by
gevolg 40 by den overtocht der *Jordaane*; veronder- | 40
stel dat hy 35 Jaaren daar naa Vader werd van SALMON; | 35
dan zal SALMON by RACHAB zyn Zoon BOAZ hebben | 94
kunnen krygen op zyn 94 Jaar; BOAZ zal de Vader | 86
van OBED worden op zyn 86; OBED van JESSE op zyn | 81
81; en JESSE van DAVID, zyn zevenden Zoon (†), op zyn | 70
70 Jaar; voegt 'er nog 70 Jaaren voor het Leeven van DA- | 70
VID by, en 4 Jaaren voor SALOMO, en gy zult het getal | 4
krygen van 480(‡).

De naamlooze Maaker deezer berekeninge merkt te regt op dat geen der Afstammelingen van NAHESSON, Hoofd van een Stam geweest zynde, zy allen, OBED uitgezonderd, de jongste Zoonen hebben kunnen weezen, gelyk men verzekerd is dat DAVID was. Van den anderen kant bemerkt men klaar genoeg het voordeel gelegen in de veronderstelling, dat RACHAB, die SALMON trouwde, dezelfde niet ware met RACHAB van *Jericho*. Want indien SALMON, 85 Jaaren naa den overtocht der *Jordaane* gebooren, eerst Vader van BOAZ werd in den ouderdom van 94 Jaaren, en indien RACHAB van *Jericho* slegts twintig Jaaren telde, by de intrede der *Israëliten* in het Land van *Canaan*, zou zy 149 Jaaren geteld hebben by de geboorte van BOAZ (§).

Men

(*) *Mem. de Trev.* Dec. 1759.

(†) 1 SAM. XVI: 11.

(‡) *Nouv. Dict. Hist. & Critique de Mr.* DE CHAUFEPIE, Tom. IV. *Advertissem.*

(§) Deeze zwaarigheid klemt nog sterker tegen de Stelzels van SERRARIUS en USSERIUS. In het eerste moet RACHAB 86 en in het laatste 62 Jaaren geweest zyn, by de geboorte van BOAZ, indien zy slegts 20 Jaaren was by den overtocht over de *Jordaan*.

Men brengt hier tegen in 't midden, dat, byaldien de Vrouw van SALMON de beroemde RACHAB van *Jericho* niet geweest hebbe, het vreemd inkome, dat MATTHEUS van haar gewaagd hebbe in de Geslachtlyst onzes Zaligmaakers (*). Maar *voorëerst*, is men niet verpligt, in eene ontvouwing van dien aart als de tegenwoordige, reden van alles te geeven. 't Is mogelyk dat 'er twee RACHABS geweest zyn. Dit moet voldoen. *Ten tweeden*. De Euangelieschryver zegt niet, dat die RACHAB, door hem vermeld, RACHAB van *Jericho* geweest hebbe. *Ten derden*. Wat is 'er in den weg, om te antwoorden dat waarschynlyk de Vrouw van SALMON de Dogter of de Kleindogter ware van de beroemde RACHAB, en dat, om die rede, MATTHEUS deeze genoemd hebbe in de Geslachtlyst der Voorouderen onzes Heeren? Het valt veel min bezwaarlyk te gelooven, dat de Zoon des Vorsten uit den Stam van *Juda* in den Egt trade met de Kleindogter eener Canaanitische, die eene Waardinne, zo niet van een slegter beroep, geweest ware, dan te begrypen, dat hy die zelve trouwde.

Indien men, eindelyk, nog te veel zwaarigheid vindt, om toe te stemmen, dat vyf Persoonen, agter een volgende, in 't zelfde Geslacht gebooren worden uit zeventig, tachtig en negentig Jaarige Vaders, blyft 'er nog over eene party te omhelzen, welke wy nu nog moeten voordraagen.

Men wil dat het oogmerk des Schryvers van het *Boek van* RUTH niet geweest hebbe eene volkomene Volglyst op te geeven der Voorouderen van DAVID, van PHARES af te rekenen; maar alleen, om, by gelegenheid der geboorte van OBED, een korte Geslachtlyst te plaatzen van dien Vorst, en 'er dus liet inkomen, niet alle zyne Voorvaders in een rechte lyn onafgebrooken van Vader op Zoon, maar alleen de voornaamsten, en die 't best zouden dienen, om diens Afkomst voor 't oog des Volks af te tekenen; zo dat, indien 'er eenige Naamen op die Geslachtlyst zyn overgeslaagen, dit geschied is, met toeleg van den Schryver zelve, zonder dat men zulks te wyten hebbe aan zyne onkunde, of het verhaast overslaan der oude Afschryveren. De Euangelist MATTHEUS heeft, met voordagt, dergelyke uitlaatingen. ESDRA hadt 'er hem een voorbeeld van gegeeven. Men treft 'er ook een aan in de *Kronyken*. Het

(*) Deeze tegenwerping is van den Heer DE CHAUFFEPIE zelve in de bovengemelde *Advertissem.*

Het staat derhalven vast, dat de woorden, hy *gewan* of hy *was Vader*, in den sterksten zin het denkbeeld niet insluiten van eene onmiddelyke Zoonsverwekking; en is dit waarheid, wat verhindert dan de toevlugt te neemen tot dusdanig eene ontknooping der zwaarigheid?

Welk eene zyde men kieze in een onderzoek, waar men alleen by het schemerlicht der gissinge voortwandelt, zal deeze, door ons aaangeweezen, althans dit voordeel hebben, dat wy ons niet verpligt vinden ons te verwyderen van het Stelzel van USSERIUS, onzen voornaamsten Gids ten aanziene der Jaartellinge, welke hy gevoegd heeft by de Gebeurtenissen in dit Boek begreepen. Met USSERIUS veronderstellende, dat BOAZ van RACHAB gebooren wierd, 42 Jaaren naa dat de *Israëliten* in het Land *Canaan* gekomen waren, 't welk gebeurde op het einde van het 2553 Jaar der Waereld, zal men bevinden, dat de Geboorte van OBED, van wien, volgens den Prelaat, BOAZ Vader werd in den ouderdom van 102 Jaaren, valt op het Jaar 2697. Indien men voorts veronderstelt, dat NAOMI uit den Lande *Moabs* niet wedergekeerd is dan naa 10 Jaaren afweezens, en dat naa haare wederkomst te *Bethlehem*, tot aan de geboorte van OBED, 'er ten minsten één Jaar verloopen is, zo moet men 11 Jaaren aftrekken van die 2697, 't welk het Jaar der Waereld 2686 uitlevert, voor den tyd, wanneer ELIMELECH en NAOMI met hun Gezin uittoogen. Het is van dit Tydperk, dat wy aanvangen, schoon wy toestemmen dat zulks alleen op gissingen rust, en 't is op deezen voet, dat wy de geheele Tydrekening van dit Boek schikken, 't welk, eigenlyk gesprooken, niets behelst dan de Geschiedenis van eene byzondere Familie, geduurende 11 Jaaren naa het Jaar der Waereld 2686, tot het Jaar der Waereld 2697 (*).

Om weder te keeren tot de Geslachtlyst, die 'er het slot van uitmaakt, en waartoe men ziet dat de Schryver zyne Leezers als met de hand wilde leiden, geeven wy hier op, de Jaartelling volgens het Stelzel waaraan wy ons houden.

JUDA werd gebooren in 't Jaar der Waereld	2249
PHARES	2288
ESROM	
ARAM	
AMINADAB	

NA-

(*) USSERII *Chronol. Sac. ut. sup.*

NAHESSON	
SALMON	2553
BOAZ	2595
OBED	2697
ISAI	2808
DAVID	2619

Deeze Geslachtlyst tot DAVID voortgezet zynde, besluit men daaruit, met veel waarschynlykheids, dat het *Boek van* RUTH opgesteld is by het leeven van dien Vorst; misschien zelfs naa dat SAMUEL hem, op Godlyken last, gezalfd hadt om over *Israël* te regeeren. In het eerste vers, wordt met de daad van de *Regteren* gesprooken, met uitdrukkingen, die klaar genoeg aanduiden, dat zy, zints eenigen tyd, niet langer over het Volk van GOD heerschten. DAVID dan genoemd wordende in het laatste vers, is 'er alle reden, om te gelooven, dat de Opsteller van dit Boek 't zelve schreef in den tyd die verliep, tusschen de bestemming van dien Vorst, om den Opvolger van SAUL te weezen, en het tydperk zyner daadlyke verheffing op *Israëls* Throon (*). —— Indien men zich voege by den Schryver van de *Chaldeeuwsche Paraphrasis*, is alle geschil uitgemaakt: want hy eindigt met de woorden, *En* ISAI *gewan* DAVID, *Koning van Israël.* Woorden, die, in eenige Afdrukken van de *Vulgata* overgenomen zynde, den Cardinaal CAJETAN deeden besluiten, dat DAVID met de daad reeds ten Rykstroon was opgesteegen, toen de Geschiedenis van RUTH het licht zag. Maar dewyl men geene bewyzen heeft, dat de *Hebreeuwsche* Text de leezing opgeeft gelyk JONATHAN, kan men diens gevoelen niet hooger stellen, dan het begrip van een byzonder Persoon, 't welk geen Wet voor iemand uitmaakt.

Voor het overige, blyft men in eene volkomene onzekerheid, over den Schryver deezes Boeks. De *Jooden*, dit Boek onder de Regelmaatige Boeken plaatzende, hebben eenigen 't zelve toegekend aan den ongenoemden Schryver der *Jaarboeken* der *Koningen van Israël* en *Juda*, van welken dikmaals gewaagd wordt in de *Boeken der Koningen*; anderen aan ESDRA, zommigen aan EZECHIAS, en de meesten aan SAMUEL, dien zy ook als den Schryver van het

(*) CARPZOVIUS, *ut sup.*

het *Boek der Regteren* groeten (*). 't Is dit gevoelen, 't welk het gros der *Christen-Uitleggeren* heeft aangenomen. Twee Geleerden hebben, zeer onlangs, het *Boek van* RUTH, de een aan DAVID zelve, de ander aan den Propheet GAD, toegeschreeven (†).

Wat 'er ook van dit geschil over den Schryver moge weezen, 't is blykbaar, dat men verscheide nuttigheden, uit het leezen deezer Geschiedenisse, kan haalen. JOSEPHUS, op zyn trant, de Gebeurtenissen, in dit Boek voorkomende, verhaald hebbende, eindigt in deezer voege: „ Ik heb het noodig geöordeeld, deeze Geschiedenis te „ boeken, om de magt van GOD te vertoonen, wien het „ gemaklyk valt Menschen, uit laagen stand, tot de hoog„ ste Waardigheden te verheffen, gelyk Hy DAVID gedaan „ heeft, uit zulke Voorouderen gesprooten (‡).” 'Er is veel waarheids in deeze bedenking. Ondertusschen kan men alle de uitdrukkingen niet in den sterksten zin aandringen. Want, indien DAVID van de zyde der Vrouwen, die zyne Voorvaders getrouwd hadden, een Man van laage afkomst was, in wiens aderen het bloed stroomde van RACHAB de *Canaanitische*, en van RUTH de *Moabitische*, zien wy, van den anderen kant, dat hy, van Vader tot Zoon, afstamde van Vorsten des Volks, van Kinderen van JUDA, Zoon van den Aartsvader JACOB, Kleinzoon van IZAAK, en Achterkleinzoon van ABRAHAM.

Ten anderen, de Vrouwen kwamen in de Geslachtlysten der *Hebreeuwen* niet in aanmerking, en heeft GOD toegelaaten, dat twee *Heidinnen* opgenoemd worden in het Koninglyk Geslachtregister van DAVID, uit wien ten eenigen dage de MESSIAS zou voortkomen, het is, om dat GOD, die heden, gister en in eeuwigheid, dezelfde is, nooit de Volken zodanig in derzelver wegen heeft laaten wandelen, of hy droeg zorge, om, door spreekende en luisterryke voorbeelden, de waarheid te toonen van de belofte aan den Vader der Geloovigen gedaan, *dat in zyne Nakomelingschap alle Volken*

(*) HUET *Demonst. Evangel.* p. 287. *Ed. Amst.* in 8vo. 1680. CLERICI *Diss. de Scriptorib. Lib. Historic.* WOLFII *Biblioth. Hebr. ubi sup.* CARPZOVIUS, *ubi sup.* NATAL. ALEXANDR. *Ætat.* IV, *Diss.* 22. PATRICK, PYLE, BEDFORT.

(†) HEUMANNI *Poëcile*, Lib. I. p. 279. Tom. II. p. 166.

(‡) *Hist. Jud.* Lib. II.

ken der Aarde zouden gezegend worden; dit was een betoon van zyne agtneeming op de *Heidenen, die Vreemdelingen waren des Verbonds Israëls*; dit strekte, als 't ware, ter gunstige voorbeduiding van de Roeping der *Heidensche* Volkeren, tot dat Verbond van Ontferming en Genade.

Afgescheiden van deeze hoofdäanmerkingen over het beoefenen des *Boeks van* RUTH, kan 't zelve op meer dan eene plaats nuttigheid verschaffen aan een oplettend Godvrugtig Leezer. 't Schenkt gelegenheid tot gewigtige Ontvouwingen van eenige Wetten, en sommige zonderlinge Gebruiken in de Regtsgeleerdheid der oude *Hebreeuwen*. —— Het bekragtigt de aangelegene Leerstelling, van de tusschenkomst en de Vaderlyke zorgen der Voorzienigheid, in alle de lotgevallen des leevens, in de geringste zo wel als in de grootste. —— Men ziet 'er de vrugten van eene onafscheidelyke verknogtheid aan den waaren Godsdienst, welke hulp- en redmiddelen de Godsvrugt in tegenspoed schenkt; de voordeelen der Zedigheid, om het oplettend oog der Braaven te trekken, en die van een wel gevestigde agting, om de eer der Deugd ongeschonden te bewaaren, in maatregelen, die het Zedebederf verdagt zou doen worden. De voorzigtigheid en 't goed gedrag van NAOMI, de genegenheid, de zagtaartigheid en de zedigheid van RUTH, de wysheid en edelmoedigheid van BOAZ, behaagen, treffen en onderwyzen.

WAARNEEMING WEGENS EEN ZEER GEVAARLYK TOEVAL, VEROORZAAKT DOOR HET AFZUIGEN VAN DE REUZEL VAN EEN NIEUWE HARING.

Daar thans de tyd wederom begint te naderen, dat wy ons op een der voordeeligste, gezondste en nuttigste, voedzels, welke de Visschery oplevert, wenschen te vergasten; zou deeze Waarneeming kunnen dienen, om onze Vrouwen en Dienstbooden te waarschuwen, om geen gebruik te maaken van de somtyds zeer vette Reuzels, die in de nieuwe Haringen gevonden worden; om dat zy, wanneer 'er eenig fenynig Diertje, door de Haringen opgeslokt, en in de darmpjes zig bevindende, door het afzuigen der Reuzels teffens ingezogen wierd, zich als dan aan zwaare toevallen zouden kunnen blootstellen. Zie hier

wat ik 'er, by eene myner Lyderesſen, van ondervonden hebbe.

Mejuffr. E..... jong en bloedryk van geſtel, een nieuwe Haring preſent gekreegen hebbende, verkoos om ze zelve ſchoon te maaken, en vond daarin een ongemeene vette Reuzel, die zy zeer greetig van de darmpjes afzoog; dit gebeurde des namiddags ten een uur.

Oogenbliklyk hierop wierd zy doodlyk benaauwd, vergezeld van eene hevige neiging tot overgeeven, die niet eerder volgde, dan, na dat zy eene aanzienlyke hoeveelheid laauw water, waarin wat keukenzout geſmolten was, had gedronken. Een half uur daarna by haar Ed. gekomen zynde, vond ik haar nog in even zo groote benaauwdheid; het Aangezigt, de Buik en alle de Ledemaaten waren onbegrypelyk dik opgezwollen; de niet minder gezwollen hals was bezet met eene groote menigte hoog roode vlekken, en, in de buigingen van de Armen en Knieën, vond ik groote witte, met een helder doorſchynend vogt gevulde, bleinen; zynde de Pols teffens zeer klein en ras.

Daar ik zag, dat het fenyn zich reeds door de geheele *maſſa* der vogten verſpreid had, en het my toeſcheen, dat de Natuur zich door de huid tragtte te ontlasten, ſchreef ik haar een mengzel voor uit *Aq. Ruthæ* ℥v. ♎ *C. Cervi* ʒi. *Theriac. Androm.* ʒij. *Syr. Artemiſiæ* ℥i. *m.* om alle tien minuten 'er een lepel vol van te gebruiken. Binnen den tyd van twee uuren waren de toevallen merkelyk bedaard; dan, om vyf uuren, ſcheen alles verlooren te zyn, alle de reeds genoemde toevallen waren tot den hoogſten trap geklommen, de benaauwdheid was allerverſchrikkelykst, en ging verzeld van eene volkomene razerny. Ik liet toen een zeer prikkelend lavement appliceeren, uit het *Elect. de Hiera picra*, *Oxymell. Squill.* & *Sal. Polychr.*, waar door eene menigte zeer ſlymige ſtinkende ſtoffe afgevoerd wierd, en de toevallen weder bedaarden.

De voorgemelde Drank, met byvoeging van een halve *drachma Laud. Liq. Sydenh.* liet ik vervolgens gebruiken, waarop een ſterk zweeten, en een zeer rustige nagt, volgden. Des daags daaraan, waren de puisten en vlekken verdweenen, als ook de benaauwdheid en razerny; de pols ſloeg ruim, en was gemaatigd, en de Patiente klaagde alleen over zwaare vermoeidheid: een zagt laxeermiddel, dien dag voorgeſchreeven, veroorzaakte eenige Stoelgangen, en vervol-

volgens eenige dagen de *Cort: Peruv.* gebruikt hebbende, was zy volkomen weder herfteld.

De Haring, wiens Reuzel deeze geweldige toevallen veroorzaakt had, heb ik zeer naauwkeurig onderzogt, dezelve aan een Hond en Kat te eeten gegeeven; doch zy hebben 'er geen de minfte nadeel aan hunne gezondheid door geleeden.

R.

UITTREKZEL EENS BRIEFS, UIT KONINGSBERGEN, AAN DEN HEER CRELL GESCHREEVEN, OVER HET SUCCIN, GEEL AMBER OF BARNSTEEN, EN DE ONTDEKTE VORMING DAARVAN.

(*Journal de Phyfique*, 1791. Nov.)

MYN HEER!

Het Regt om den *Geelen Amber*, door de baaren van de *Baltifche* Zee, naa ftormweer, op de Kusten van *Pruisfen* geworpen, te verzamelen, kwam, zints langen tyd, den Koning alleen toe, en maakte gevolglyk een zyner Kroon-voorregten uit. Maar, eenigen tyd geleden, houdt men zich niet te vrede met deeze dikwyls onzekere inzameling; eene nieuwe wyze, om die zelfftandigheid, in eene veel grooter hoeveelheid, magtig te worden, is onlangs in zwang gebragt, op het voorftel van den Heer DE GAUDE, Staatsdienaar.

Deeze handelwyze, welkè volftrekt nieuw is, fpreidt den klaarften dag over de vorming dier zelfftandigheid, tot nog toe zeer twyfelagtig (*): want, na dat men den *Barnfteen*, of het *Geel Amber*, heeft gaan zoeken, gelyk men Metaalen of andere Delfftoffen opfpeurt, weeten wy ten minften, dat die zelfftandigheid ongetwyfeld een voortbrengzel is van het Groeijend Ryk.

Men

(*) Men zie hier over, *een Scheikundig Onderzoek der Eigenfchappen, van het vlugge zuure Zout van den Barnfteen*, door den Heer POTT: uit de *Hift. de l'Acad. Royale des Sciences & Belles Lettres de Berlin* vertaald, in de *Uitgezogte Verhandelingen* by HOUTTUYN, I D. bl. 223, enz.

Men heeft naamlyk, naar alle de regelen van de kunst der Mynwerkeren, begonnen, met, op eenen zekeren afstand van Zee, Putten en Gaanderyen te maaken, waaruit de Barnsteen, in eene vry groote hoeveelheid, gehaald wordt. Ik ben in eene dier Putten nedergedaald; dezelve lag twee honderd voeten van de Zee af, en hadt de diepte van 98 en een halven voet. Met behulp van Lampen, die wy, in de diepste plaatzen, veel moeite hadden om brandende te houden, ontdekte ik, met myne Medeonderzoekers, dat de *Barnsteen* lag tusschen twee strooken Houtskool, aan welke dezelve menigmaal zo vast gehegt was, dat verscheide stukken, welke men ons aanboodt, vry groote Kooldeelen bevatten, waarin het houtagtig zamenweefzel zeer duidelyk te ontdekken was.

De kleur van den *Barnsteen*, welken wy zagen, was bruin als Turf: dezelve brandende, ontstondt 'er een lugt aan Turf eigen, waarin egter een sterke harstlugt doorstak; verscheide brokken *Geel Amber* ontbonden zich als men ze aan de lugt blootstelde; andere van kleur veranderende, behielden desniettegenstaande hunne vastheid.

De *Barnsteen* ligt niet in geregelde of onafgebrooke aderen, doorgaans vindt men dezelve zodanig met de Koolen vermengd, dat deeze laatste 'er dikwyls doorheen loopen, derwyze dat het bezwaarlyk valle, eenigzins naauwkeurig te bepaalen, waar de eene of de andere zelfstandigheid begint of eindigt (*). 't Is met deeze zelfstandigheid even eens gelegen als met versteend Hout, waarin men omtrent dezelfde evenredigheden waarneemt, tusschen de houtdeelen en de versteenende stoffe, die medegewrogt heeft tot deeze verandering. Boven deeze Koolen, vertoonen zich golvende Zandlaagen.

Een weinig denkende op 't geen ik heb voorgedraagen, verkrygt de oude veronderstelling, dat de *Barnsteen* het bestaan verschuldigd zou weezen aan harstagtige Boomen, die eene zekere maate van verbranding ondergaan hadden, en dat de onvolkomenheid dier verbranding veroorzaakt was door instortingen, die waarschynlyk het vuur uitbluschten, eene nieuwe maate van aanneemelykheid. Misschien ook, dat de onderscheide zoutagtige zelfstandigheden, bevat in het

(*) De Heer DE LUC, schryft in eenen Brief aan DELAMETURIE, *sur la Theorie de la Terre*, „ dat de Barnsteen zich in het Delf„ hout bevindt." *Journal de Physique*, 1791. Dec.

het Zeewater, 't welk zypelde door het zand, 't welk deeze ontstooke laagen bedekte, het haare desgelyks toebragten aan de vorming van die zelfstandigheid (*).

Die stukken, welke men uit de Putten haalt, zyn van verschillende grootte. Ik heb stukken van verscheide ponden gezien, zelfs die van drie tot vyf ponden woogen. In allen gevalle, 't geen deeze wyze van *Barnsteen* vergamelen kost, wordt ryklyk door het geen 'er van komt goed gemaakt.

(*) De Heer POTT merkt, in 't slot van het voorheen aangehaalde Onderzoek, op. „ 't Is een klaarblyklyk Gevolg van alle „ de voorgaande Proefneemingen, dat het vlugge Zout van „ Barnsteen geenzins een gewoon Zuur is van Zout, noch „ een gewoon Zuur van Vitriool; maar dat het, in zeer veel „ opzigten, naar het Zuur der Plantgewassen of Azynzuur (*Acidum Vegetabile*) zweemt: gelyk van de andere zyde de „ *Flores Benzoin*, ten opzigte van hunne drooge sublimeering, „ en eenige andere omstandigheden, veel overeenkomst hebben „ met ons Zout, volgens 't geen de Heer NEUMAN reeds opgemerkt heeft; alleenlyk met dit verschil, dat dit Zout, „ wegens de menigvuldigheid zyner Harstagtige deeltjes, zeer „ vaardiglyk ontbonden wordt, zo in Brandewyn, als in deszelfs overgehaalden Geest of Voorloop, en daar aan een „ scherpen smaak geeft."

BRIEF VAN DEN HEER LE ROY, Lid van de *Academie des Sciences*, AAN DEN HEER DELAMETHRIE, OVER DEN DUBBELEN RING VAN SATURNUS, TEN GELEIDE EENS UITTREKSELS VAN EEN BRIEF, DOOR DEN HEER HERSCHELL AAN DEN HEER WATSON, OVER DEEZE ONTDEKKING.

(*Journal de Physique*, 1792.)

MYN HEER!

Ik heb de eer U een Uittrekzel te zenden eens Briefs, van den Heer HERSCHELL aan den Heer WATSON, uit welken Gy zult zien, dat deeze onvermoeide Waarneemer niet ophoudt met nieuwe Ontdekkingen aan den Hemel te doen.

De groote CASSINI, gelyk te zien is in de oude *Memoi-*

moires de l'Academie des Sciences, is de eerste die vermoed heeft, dat de *Ring van Saturnus* dubbeld was (*). Veelen hebben, na hem, die zelfde gedagten gekoesterd; en ik kan zeggen, ook onder der zodanigen getal behoord te hebben, naa, by veele gelegenheden, deezen Ring met aandagt beschouwd te hebben; dan het was voor den Heer HERSCHELL bewaard, te zien, 't welk anderen slegts vermoeden, en buiten twyfel te bewyzen, dat de *Ring van Saturnus* dubbeld is. —— Hy heeft desgelyks ontdekt, ten aanziene van den laatsten Satellit deezer Planeet, dat de Natuur, in het wyduitgestrekt Heeläl, altoos éénpaarig is in haare Wetten. Door zyne Waarneemingen getoond hebbende, dat, indien de *Maan* om haaren As omwentelt, in denzelfden tyd, als dezelve om de *Aarde* draait, het even zo gelegen is met deezen laatsten Satellit, die om *Saturnus* draait in 't zelfde tydsbestek, als hy om zyn As wentelt.

De Ontdekkingen van deezen beroemden Waarneemer hebben my versterkt in eene bedenking, door my meermaalen gemaakt, onder het overweegen van den loop en voortgang der Kunsten en Weetenschappen, dat zy naamlyk by sprongen schynen voort te gaan, en, tusschen beiden, tyden van stilstaan hebben.

Wanneer wy, op onze wyze, en met de Werktuigen, die wy aanwenden, de verrigtingen en Waarneemingen gedaan hebben, waar toe zy ons opleidden, staat de Weetenschap stil, tot dat zy, door nieuwe Ontdekkingen en nieuwe Werktuigen, weder in beweeging komt.

My dunkt, dat wy, te deezer oorzaake, een nog veel hooger prys moeten stellen op die groote Mannen, die scheppende Vernuften, die de Slagboomen, welke den loop en voortgang van 's Menschen Geest stuitten, weeten weg te draaijen.

Ik ben,

Aux Galleries du Louvre, 25 *Jan.* 1792. Het

(*) Hy nam, (volgens DE LA LANDE, *Astron.* § 3227 en 3228,) waar, dat de breedte van den Ring in twee gelyke deelen gedeeld was, door een donkere streep, welks kromte dezelfde was, als die van den Ring. De Heer SHORT verzekerde DE LA LANDE, verscheide van die Ringen gezien te hebben; de laatstgemelde stelt, dat het buitenste deel van den Ring verdeeld is door verscheide lynen, welke, aan den omtrek van den Ring, een gelyk middelpunt schynen te hebben, en gelooft, dat 'er verscheide Ringen in een zelfde vak geplaatst zyn.

Het Uittrekzel des Briefs van den Heer HERSCHELL aan den Heer WATSON, gedagtekend 10 Dec. 1791, is van deezen inhoud:

„ Volgens myne gewoonte, ben ik zeer druk bezig geweest met het polysten der Spiegels van Telescoopen van allerlei grootte, om dit moeilyk deel der *Optica* tot volkomenheid te brengen. In de daad, het is onmogelyk zich een denkbeeld te vormen van den tyd dien ik besteed, en van de moeite, welke ik genomen heb, om myn oogmerk te bereiken. Dan ik heb daarvoor volkomene vergoeding ontvangen, door het vermaak 't geen men altoos schept in een geliefd onderwerp door te zetten, en nog meer door den gelukkigen uitslag, waar mede ik my mag streelen myn arbeid bekroond te zien.

„ Myn Telescoop van veertig voeten is tegenwoordig het beste werktuig, 't welk ik bezit, dat is te zeggen, dat ik met dezelve beter, dan met eenige andere myner Telescoopen, de moeilykste voorwerpen om onderscheiden gezien te worden, kan zien, als by voorbeeld *Saturnus*, diens Satelliten en *Ring*, of liever diens *Ringen*: want ik heb, zeer onlangs, aan onzen Voorzitter een Geschrift ter hand gesteld, betrekkelyk tot die Planeet, waarin ik duidelyk heb aangetoond, dat dezelve twee onderscheide Ringen heeft, van elkander afgezonderd door eene groote tusschenruimte, zodanig dat ik, met myn Telescoop van veertig voeten, zeer duidelyk, den hemel gezien heb door die ruimte, welke eene uitgestrektheid beslaat van 1741 onzer (*Engelsche*) mylen. De Diameter van den buitensten Ring, gemeeten met hetzelfde Werktuig, bleek my grooter te weezen dan 222 van dezelfde mylen.

„ In dat zelfde Geschrift heb ik desgelyks getoond, dat de vyfde Satellit van *Saturnus* in 79 dagen 7 uuren en 47 minuuten om zyn as wentelt, en dus daartoe een tyd besteed te gelyk aan den ommegang rondsom die Planeet. Weshalven deeze beweeging, ten dien opzigte, geheel gelyk is aan die der *Maane*, welke, om haaren as omwentelt, juist in 't zelfde tydsbestek als zy besteedt in rondsom de Aarde te draaijen."

ON-

ONDERRIGTENDE AANMERKINGEN, MEDEGEDEELD AAN DE HEEREN NATUURKUNDIGEN, DIE NA DE ZUIDZEE EN DE ZUIDPOOL-GEWESTEN OP REIS GAAN; VOORGELEEZEN IN DE SOCIETEIT DER NATUURLYKE HISTORIE, TE PARYS, *den* 29 *van July* 1791. Door den Heer DEODAT DE DOLMIEU.

(*Journal de Physique.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 209.)

Zie daar eenigermaate opgegeeven, waartoe de werkzaamheden van een Delfstofkundigen zich zouden kunnen bepaalen, als hy, slegts voor een zeer korten tyd, een onbewoonde Kust aandoet. Maar, indien hy de beschikking over den tyd in zyne magt heeft, indien geene hinderpaal hem belet om in het binnenste des lands door te dringen, moet hy, zonder een oogenblik te marren, zyne schreden zetten na de hoogste Bergen, welke zich aan hem opdoen, en onder den weg alle aanduidingen verzamelen, welke hy, wegens derzelver natuur, konne verkrygen. Wanneer de Landen bewoond zyn, hebben de Inwoonders Wapenen of huislyke Gereedschappen; men moet dezelve bezien, en uit hun verneemen, vanwaar zy de stoffen tot het vervaardigen van die werktuigen haalen, in gevalle zy zeldzaam genoeg zyn om zulks te onderzoeken; desgelyks hebbe men te letten op de bouwstoffen tot hunne Wooningen gebruikt, enz. Eindelyk, aan den voet van 't Gebergte gekomen, zal men daar veelligt brokken aantreffen die van de toppen afgerold, en stukken, die door de Watervallen afgespoeld, zyn. Wanneer men daar Kalksteenen vindt, zonder spoor van eenige Rotssteenen, kan men wel de moeite bespaaren om de hooge Bergen te beklimmen; 't is dan voldoende de ligging der beddingen op te neemen, en te onderzoeken, welke Delfstoffen 'er zich mogen bevinden.

Dan ik verzoek te deezer gelegenheid, om eene soort van waarneeming te doen, die men tot nog verwaarloosd heeft, te weeten, het in opmerking neemen van de Stoffen die het midden beslaan der Valeien tusschen de Kalksteen-bergen. Het is van eene byzondere aangelegenheid, te onderzoeken, of die Valeien afbrokkelingen van diezelfde Ber-

Bergen behelzen, of zelfstandigheden daarvan vreemd. De Heuvels van Potaarde, die men zeer dikwyls tusschen de Ketens van Kalksteen-bergen aantreft, leveren, by voorbeeld, een verschynzel op, weinig waargenomen, zeer gewigtig, en misschien het moeilykst te verklaaren van alle die tot de Natuurlyke Historie des Aardkloots behooren. Zy bevinden zich niet in derzelver geboorteplaats; zy zyn laater dan de opening deezer Valeien gekomen; naardemaal de beddingen der tegenoverstaande Bergen, die onderling aan elkander beantwoorden, uitwyzen, dat de ruimte, welke zy beslaan vóór dezelve uitgehoold zyn, harden Kalksteen bevatte.

Vanwaar zyn die Potaardagtige Heuvels gekomen, die door de Zee schynen agtergelaaten? Zy bevatten doorgaans. 1. Overblyfzels van het groeiend Ryk, als Planten, Rietgewassen, bykans geheele Boomen, dikwyls dun, 't welk eene langduurige afflyting aanduidt. 2. Overblyfzels van groote Landdieren, meestal vreemd aan de Lugtstreeken, waar men ze aantreft. 3. Lichaamen van Zeeschepzels van verscheide soorten; de Delfstoffen zyn 'er geplaatst of in onderscheidè laagen, in 't wilde op elkander gehoogd; of dezelfde laag bevat stukken van zeer verschillenden aart; zodanig zyn de Heuvels van Potaarde van *Val d'Arno* in *Toscaane*, en omstreeks de *Seine*, waar ik eene menigte van Boomen gevonden heb, die meest Eikenboomen waren; deeze versteend, andere eenigzins bitumineus, van kleur als Ebbenhout, en zo wel bewaard, dat zy nog tot het inleggen van schrynwerk kunnen dienen. Zy rusten op beddingen die Olyphantstanden bevatten van eene verbaazende grootte, deeze zyn begraaven onder andere beddingen van Zeeschulpen, doormengd met rietagtige Planten, overdekt met laagen van Potaarde ter dikte van meer dan honderd roeden. Het Vaderland der Olyphanten is de plaats niet waar de Eik kan groeijen; en indien deeze Boom tot den *Toscaanschen* grond behoorde, zouden egter de Overblyfzels van die groote Beesten van veel verder moeten komen. Te vergeefsch heeft men uit derzelver veelvuldigheid, en de beenderen, die Dieren van verschillenden ouderdom aanduiden, willen besluiten dat zy onze Landen bewoond hebben, en daar langen tyd voortteelden. Het kan ondertusschen zeer wel weezen, dat zy in onze Lugtstreek zyn aangeland door de uitwerking van een geweldigen Zeevloed, die, zich van het Zuiden na het Noorden beweegende, de oppervlakte des Lands, door deeze Dieren be-

bewoond, medevoerde, en dezelve op een hoopte in 't Noorden van *Siberie* en van *America*, ten eigensten tyde dat deeze ze in *Toscaane* begroef. Dewyl men ze aantreft te midden van Overblyfzelen der Zee, mag ik veronderstellen, dat zy langen tyd op de oppervlakte hebben kunnen dryven, en dus na ver gelegene Landen gevoerd worden; als dan is 'er niets zeldzaams in, dat men ze van allerleien ouderdom aantreft; van eerstgeboorrenen af, tot Dieren van dubbel de grootte der geenen die men hedendaagsch aantreft; en alle de gissingen wegens de verandering der Lugtgesteltenisse, gegrond op het bestaan deezer Dieren in *Europa*, vervallen van zelve.

De Valeien der Kalkagtige Bergen kunnen ook gevuld weezen met Zanden, met gladgelleeten Steenen, met Gyps, met Turf en Leemaarde, met Steenkoolen, enz. Dit zyn desgelyks stukken die opgemerkt moeten worden, en welker vermelding van weezenlyk gewigt is.

Indien de Bergen zyn zamengesteld uit Potaardagtigen Leisteen, hebbe men met aandagt de klompen Quartz, die in de watervallen gevonden worden, te onderzoeken; ze zyn zeker van aderen afgescheurd, en kunnen ter aanduiding van Metaalen dienen, tot welker opspeuring men zich vervolgens kan zetten, als de tyd zulks toelaat.

De Potaardagtige Steenen in dikke klompen, zyn ook de Bergplaatzen van Mineraalen; men zal wel doen met de aderen naa te gaan, welke zy kunnen behelzen; maar het is van veel meer belangs de ligging der beddingen te onderkennen, de rigting der spleeten, die ze verdeelen, als mede de toevallige gedaanten, welke zy vertoonen. Daarenboven maaken deeze Steenen op zich zelve zelden groote Bergen uit. Zy kunnen doormengd zyn met Kalkagtige laagen, en men moet derzelver onderlinge ligging naagaan. Het gebeurt zeer dikwyls dat de Metaaläderen liggen tusschen de Kalksteenige en Potaardagtige beddingen.

Te meermaalen zyn deeze Potaardagtige Bergen de eerste sporten van oorspronglyke Bergen; als dan moet men ze overklimmen om vervolgens te komen tot de Rotzen daar agter gelegen. De Natuurkundige zal, derhalven, voortgaan, tot hy hooger punten ziet, en veel scherper en afgebrokener kanten; en zonder zich op te houden met het waarneemen van byzonderheden, die hem zouden kunnen mis-

misleiden, en den kostlyken tyd doen verliezen, moet hy de hoogste toppen bestygen, en, naa dat hy, zo veel hem mogelyk zal weezen, de hoogte bepaald heeft tot welke hy opgeklommen is, zal hy daaruit de betrekkelyke hoogte afleiden van de voornaamste Bergtoppen, die hem omringen, en derzelver onderlinge ligging; hy moet, onderzoeken de rigting der Bergketenen, de betrekkelyke ligging der Bergen en der groepen van Bergen, derzelver gedaante, de wyze hoe ze tot elkander staan, en de gesteldheid der scherpe hoogten. 't Zyn deeze hoogten, die bovenal zyne aandagt moeten trekken, en het is van het uiterste aanbelang te bepaalen, of zy het agterste gedeelte der Bergen uitmaaken, die, in derzelver andere opzigten, de zagtste afhellingen zouden hebben, of dat ze even zeer den ganschen omkring bevatten, of de scherpe en steile hoogten van onderscheide Bergen tegen elkander zyn overgesteld, of dat zy zich alle van denzelfden kant opdoen, of eindelyk blyken tot één middelpunt te behooren. Vervolgens zal hy de stoffe, waaruit ze bestaan, nasspeuren, en waarneemen of derzelver ligging in beddingen, in laagen, of in groote ongeschikte klompen, is. Hy moet 'er op letten, dat de laagen, die naby aan de verticaale rigting komen, en niets dan derzelver zyden laaten zien, het voorkomen kunnen hebben van groote ongeschikte klompen van geregelde klooven doorsneeden, terwyl, van de doorsneede zyde bezien, die zelfde laagen zich als kantzuilagtige Kolommen opdoen. Verscheide andere bekwaame Natuurkundigen zyn door die valsche vertooningen misleid, en hunne misslagen hebben my getoond, dat men, zo veel mogelyk, een Berg van alle kanten moet beschouwen, eer men eene bepaalde uitspraak over deszelfs bestaan doet.

De gewigtigste naaspeuring, vervolgens, op deeze eerste Bergen in 't werk te stellen, is het opzoeken van Kalksteen; men hebbe, derhalven, niets te verzuimen om te ontdekken eenige stukken van dezelve, die eertyds deeze Bergen zouden kunnen overdekt hebben, en bovenal onderscheid maaken tusschen oorspronglyken Kalksteen, en die geörganiseerde Lichaamen in zich bevat. Dit laatste is het allergewigtigste, en men moet eene naauwkeurige aantekening houden van de onderscheide Hoogten, waar men dezelve kan vinden, en daar naauwlettend zoeken op de indrukken of voetstappen van Zeelichaamen. De ligging ook van oorspronglyke Kalksteen is van veel aan-

gelegenheids, en kan op zich zelve het onderwerp weezen van ontelbaare keurige naaſpeuringen. Ik moet hier, by wyze van voorbehoeding, aanmerken, dat 'er veele kalkaartige Steenen beſtaan, die met Zuuren niet opbruiſchen, of eenigen tyd aan die ſoort van beproeving wederſtand bieden, eer zy tekens van opbruiſching geeven; en het zou dus kunnen weezen, dat men, te veel verhaastte proeven te werk ſtellende, den Kalkſteen niet overal zou kennen, waar dezelve met de daad aanweezig is. Ik hou het voor zeer mogelyk, dat men geen Kalkſteen van den tweeden rang of met ſchulpen bezet zal vinden op de Eilanden der *Zuidzee*, tusſchen de 130 en 280 Graaden Lengte, als mede op Landen digt aan de Zuidpool; en dat voorts dezelve zo veel minder hoog zal gevonden worden, naar gelange men nader is aan die aangeweezene bepaalingen (*).

Het wederkeeren van een reis na de oorſpronglyke Bergen moet beſteed worden in het verzamelen van Rotsbrokken van onderſcheide ſoorten; de verſcheidenheden kunnen hier verbaazend weezen, zo door de vereenigingen van veele zelfſtandigheden, in onderſcheide getallen en onderſcheide evenredigheden byeen vergaderd, als door de verſcheidenheid van kleuren, van hardheid, van fynheid, *enz. enz.* Deeze ſoort van Bergen leveren het ſchoonſte veld op voor den arbeid en de naaſpeuringen van den Natuurkenner, die de aangelegenheid kent der Steenkunde, en hoe lang hy zich onthoude in de nabuurſchap van zulke Bergen, kan hy altoos zyn tyd op eene nuttige wyze voor de Weetenſchappen, en op eene aangenaame voor zich zelve, beſteeden.

Wy weeten dat de meeste Eilanden der *Zuidzee* Vulcaniſche zyn; het is mogelyk in dier voege geſteld met de Zuidpool Landen; *Nieuw Holland* en *Nieuw Zeeland* hebben brandende Bergen, en die reeds uitgebluscht zyn. De daadlyke of nieuwlingſche ontbranding is te gemaklyk

(*) Elk begrypt ligt dat ik hier niet ſpreek van die Koraalrotzen, welke de aannadering aan alle Landen in de *Zuidzee* zo gevaarlyk maaken: deeze zouden Kalkſteenen zyn, welke men by de toppen der bergen vindt, indien het gebeurde, dat de groote Waterplas weder eene verplaatzing onderging; doch deeze Voortbrengzels der Polypén kunnen voor geene waare Kalkaartige Steenen worden gehouden, tot dat de opvulling van alle de holligheden plaats hebbe, en dezelve digte klompen worden.

lyk te ontdekken, dan dat het noodig zou weezen de kentekens aan te wyzen, die dezelve aanduiden. Ik zal alleen zeggen, dat men zich voornaamlyk moet houden aan vastgeflootene Lavas, en aan ftoffen, die de Vulcaanen hebben kunnen uitwerpen zonder verandering; alle andere voortbrengzels zyn niets meer dan wyzigingen van die eerfte grondftoffen. Ondertusfchen is het goed daarvan eene verzameling te maaken, en om dit meer gemaks by te zetten, durf ik aanpryzen het fyftematiek Tafereel, 't welk ik vervaardigd heb, waarin ik bragt alle zelfftandigheden, die vereenigd kunnen weezen in een Vuurbraakenden Berg.

Wat de uitgebluschte Vulcaanen aanbelangt, en boven al die van zeer vroegen tyd zyn, 't valt veel bezwaarlyker dezelve waar te neemen, de voortbrengzels daarvan naa te gaan, en zelfs het beftaan daarvan te bewyzen. De vastgewordene Lavas hebben geene kenmerken, die blykbaar de werking des vuurs aanwyzen; derzelver kleur, korl, hardheid, zwaarte en gedaante, verandert in 't oneindige, en 'er is geen dier uitwendige kenmerken, welke zy niet gemeen hebben met voortbrengzels door 't water veroorzaakt. De vereeniging van alle die plaatslyke omftandigheden is noodzaaklyk om de natuur te bepaalen van de werkende oorzaak, welke deeze Steenen bearbeid en gewyzigd heeft. Ik neem de vryheid te verzoeken, dat men agt geeve op 't geen ik, dit onderwerp betreffende, gezegt heb in een Brief over den *Oorfprong der Bafalten*. De Natuurkundige, die uitgebluschte Vulcaanen gevonden heeft, zal voornaamlyk onderzoeken, of zy onder de Zee gelegen hebben, of derzelver voortbrengzels bedekt of vermengd zyn met laagen Kalkfteen, of 'er overblyfzels gevonden worden van Zeelichaamen, of van andere dierlyke Weezens, of eenige andere foort van verfteening in de poreufe Lavas, in de Scorien, *enz. enz.*

Ik zal deeze Onderrigtende Aanmerkingen niet breeder uitwerken, ze zouden tot een Boekdeel aangroeijen als ik 'er alles in wilde brengen, wat van belang is door u opgemerkt te worden. De kunde en de yver der Heeren Mynwerkkundigen, die zich tot deeze naafpeuringen gewyd hebben, verzekeren ons dat zy geene Waarneemingen, die binnen hun bereik zyn, zullen verwaarloozen; ik bezit den belachlyken waan niet om hun een naauwkeurigen weg af te baakenen: beter dan ik, kennen zy het aanbelang hunner Zendinge, en zy gevoelen vóóral

welk een licht zy over de Weetenſchappen zullen kunnen verſpreiden: ik verlangde alleen hun eenige gewigtige ſtukken te binnen te brengen, die byzondere betrekking hebben op de oude Natuurlyke Historie van onzen Aardkloot.

CHARACTERTREKKEN VAN DEN HEER JOHN HOWARD, *Esq.*

(Overgenomen uit Dr. AIKIN's, *View of his Character, and Public Services.*)

„ Ter voldoening eener onlangs gedaane toezegging (*), „ geeven wy thans hier de Charactertrekken van den „ menschlievenden Heer HOWARD, als een Toevoegzel op „ zyn vroeger geplaatst Leevensberigt (†).”

* * * *

De voetſtappen gevolgd hebbende van deezen grooten Menſchenvriend, van zyn wieg tot zyn graf, hem van naby beſchouwd hebbende in dat gedeelte van zyn Leevensloop, 't welk meest ter algemeene kennisneeming openligt, ſchiet my niets meer over, dan die Charactertrekken te verzamelen, welke zich voordoen in zyne daaden, en daar uit, met byvoeging van fyner trekken, tot welker opmaaken een aandagtig beſpiegelen my in ſtaat ſtelt, een getrouw afbeeldzel van dien Man te maalen.

Het eerſte dat een kundig Waarneemer van den Heer HOWARD trof, was een uitdrukking van buitengewoone ſterkte en kragt in alle zyne gebaaren en woorden. Een leevendig en doordringend oog, kragtige gelaadstrekken, een vlugge en ſpreekende houding, duidden niets anders aan dan eene vuurigheid in het vormen, en eene werkzaamheid in het volvoeren, van zyne oogmerken. In geen tyd zyns leevens, geloof ik, was hy zonder eenig Ontwerp, 't welk hy met ernst zogt te volvoeren, en in alles, wat hy ondernam, was hy onvermoeid om het tot volmaaktheid te brengen. Gaf men hem een wenk, dat hy in iets was te kort geſchooten, of dat 'er iets kon toege-

(*) Zie hier boven, bl. 161.

(†) Zie *N. Algem. Vaderl. Letteröef.* Vde D. 2de St. p. 332, enz. 482, enz.

gevoegd worden aan 't geen hy gedaan hadt, dan ſtondt men verſteld dat hy het gebrekkige reeds voltooid hadt, terwyl men veelligt dagt dat hy 'er nog over raadpleegde. CÆSAR zelve kon niet beter voldoen aan het zeggen des Dichters,

Nil actum credens, dum quid ſupereſſet agendum.

Ik herinner my, dat, by den Heer HOWARD toevallig aangemerkt zynde, hoe hy, onder de Gevangenhuizen in *Londen*, den *Tower* hadt overgeſlaagen, hy zo zeer getroffen was over dit verzuim, (ſchoon van weinig aanbelangs, dewyl het daar gevangen zitten zo zeldzaam is,) dat hy, by de eerſte gelegenheid, na *Londen* trok, om dit verzuim te verbeteren.

En het was niet alleen voor eene korte poos dat zyn yvervuur ter volbrenging van eenig werk dus ontſtooken wierd. Hy bezat de nog veel zeldzaamer hoedanigheid, om, voor een langen tyd, alle de vermogens en bekwaamheden van zyn geest op één punt te vestigen, zonder zich daarvan te laaten aftrekken door eenige verlokking, die nieuwsgierigheid, of eenige andere drift, hem in den weg mogt werpen; hy was onvatbaar voor die verveeling en wanſmaak, welke zo ligt, by het aanhoudend doorzetten eener zaake, de ziel bekruipen, ſchoon hy, door zyn vroegtydig reizen, zich niet onverſchillig betoond hadt omtrent die voorwerpen van ſmaak en liefhebbery, welke een wel opgevoed Man in een vreemd land treffen, ſchynt hy, nogthans, op zyne reizen, met voordagt gedaan om Gevangenisſen en Hospitaalen te bezoeken, voor niets anders ooren en oogen gehad te hebben; althans hy gedoogde niet, dat eenig ander voorwerp hem ophieldt, of ter zyde aftrok (*). Vervuld met het denkbeeld van het aanbelang zyner bedoelingen, en de onzekerheid des menschlyken leevens, was hy onvermoeid, om, zo veel mogelyk, af te doen in het beſtemde tydsbeſtek.

In deeze Geſteltenisſe beſtondt die Geestdrift, waardoor men in 't algemeen veronderſtelde dat hy gedreeven wierd: want anderzins gaf zyn koel en evenmaatig geſtel geen het

(*) Hy verhaalde, hoe hy, in *Italie* zynde, zich eens hadt laaten overhaalen tot het bywoonen van een uitmuntend fraay Muzyk; maar, bevindende dat zulks zyne gedagten te ver aftrok, wilde hy nimmer zich dit vermaak ſchenken.

het minste op van het character eens Geestdryvers. Hy zette, 't is waar, zyne plans met een verwonderbaare kragt en standvastigheid voort, maar geenzins met die hette en vuurigheid, welke de verbeeldingskragt in vlam zet, en den Geestdryver kenmerkt. Vanhier stondt hy niet bloot om zich door partydige vertooningen te laaten inneemen, om de daaden door valsche middenstoffen te beschouwen, en dus te vervallen tot die misslagen, welke zo veelvuldig plaats grypen by Menschen vol verbeeldings en gevoels. Eenige Persoonen, die hem alleen kenden uit zyne buitengewoone werkzaamheden, waren al te gereed om hem met die versmaading te bejegenen, welke Menschen met yskoude harten van een zelfzoekenden aart zo ligt betoonen, omtrent alles wat na eene hooge maate aan gevoeligheid en aandoenlykheid zweemt. Terwyl anderen, die hem eenigzins van verre kenden, en nu en dan voorkomende blyken opmerkten van koelheid, en misschien hardvogtigheid, overhelden om zyn gevoeligen aart geheel en al in twyfel te trekken, en zyne werkzaamheden te eenemaal aan een bezef van Pligt, of Hebbelykheid, toe te schryven. —— Beiden deezen tasten mis in hunne gevolgtrekkingen. Hy gevoelde wat een Mensch behoort te voelen; maar niet zodanig dat het hem misleidde, of in den prys dien hy stelde op voorwerpen van nuttigheid, of in zyne redenkavelingen wegens de middelen waar door ze tot stand konden gebragt worden.

De herstelling van misbruiken, en het verligten van ellende, waren de twee groote doeleinden, welke hy in 't oog hieldt in alle zyne onderneemingen. Ik heb even zeer gezien, dat een traan van aangedaanheid hem in de oogen schoot, als hy zich zommige jammertooneelen door hem gezien, herinnerde; en hoe verontwaardiging uit zyn gezigt te leezen was, als hy voorbeelden van laagheid en verdrukking ophaalde. Met dit alles, begaf hem egter zyne standvastigheid en zelfbestuur nimmer. Nooit was hy vervoerd, nooit onoplettend; en de onuitspreeklyke voordeelen van zulk eene geaartheid, in de werkzaamheden waar toe hy zich verledigde, behoeft geen bewys.

Het geheele beloop zyner bedryven was zulk eene proeve van onverschrokkenheid en moed, dat het gansch overtollig mag schynen, te zeggen, dat hy die hoedanigheden bezat. Hy bezat ze beide, en van natuure, en uit beginzel. Hy hadt een vast zenuwgestel, en zyne overtuiging, dat hy het pad van pligt betradt, maakte hem onbedugt

voor

voor de gevolgen. 't Was niet enkel in zaaken van aanbelang, dat hy deeze ſterkte van geest betoonde. Deeze verhief hem boven valſche ſchaamte, en dien ſchroom, welke een lafaart maakt van veele anders braave Mannen in de tegenwoordigheid van eenen meerder aanzienlyken. Niemand vreesde immer het aangezigt der Menſchen minder dan hy; niemand twyfelde minder om ſtoute waarheden te zeggen, of ſchadelyke gevoelens te wederſpreeken. Hy was gereed om alle opoffering te doen, welke de inagtneeming van ſtrikte waarheid en ſtrengen pligt kon opleggen. 'Er valt geen twyfel aan, of de Heer HOWARD zou, hadt hy tyden beleefd, waarin het ſtaande houden van Burgerlyke en Godsdienſtige Regten hem aan den marteldood blootſtelden, als de gewilligſte Martelaar het Schavot beklommen, of de brandſtaak omhelsd, hebben.

De vastheid van des Heeren HOWARD's geaartheid vertoonde zich in zekere beſlisſendheid van handel, die hem, als hy zich eens bepaald hadt, onvatbaar maakte voor afraading, en aanzette om zyn oogmerk, in ſpyt van alle hindernisſen, door te zetten. Hy verwagtte vaardige gehoorzaamheid van de zodanigen, die hy oordeelde dezelve te mogen afvorderen; en hy was de Man niet om zich met agtloosheid en verzuimens te laaten behandelen. Nogthans nam hy de menschlyke zwakheden zeer in agt; en hadt 'er meewaarigheid voor over: eene betoonde goede geneigdheid, om hem te voldoen, was nooit vrugtloos beſteed. Dat zyne bevelen redelyk, en zyne vorderingen gemaatigd, waren, kan men opmaaken uit het lang in dienst blyven zyner Dienstbooden, en zyne verknogtheid aan die hy gebruikte. De middelen, welke hy aanwendde, om gehoorzaamd te worden, waren meest belooningen, en het te rugge houden van dezelve was zyne wyze om zyn misnoegen te betoonen (*).

De

(*) De volgende characterſchetzende Anecdote is my verhaald door een Heer, die met hem in een Postchais van *Lancashire* na *Londen* reedt, in 't Jaar 1777. De Heer HOWARD merkte op, dat hy weinig dingen moeilyker gevonden hadt dan om de Voerlieden van de Postchaizen, naar welgevallen, langzaam of ras te doen ryden, tot dat hy de volgende trek bedagt. Op een Wisſelplaats der Posteryen gekomen zynde, liet hy, als de Voerman onſchiklyk geweest was, door den Hospes om eene arme naarſtige Vrouw, of ander voorwerp van liefddaadigheid, zenden. Als dan betaalde hy den Voerman de vragt, in tegenwoor-

De Geest van Onafhangelykheid, waardoor hy altoos uitftak, was by hem alléen gegrond op de gemaatigdheid zyner begeerten. Volkomen te vrede met het deel hem door de Voorzienigheid gefchonken, dagt hy nooit om zyne Goederen te vermeerderen. Zelfs toen, wanneer hy in de omftandigheid was om Kinderen te krygen, ftelde hy het zich ten regel geen gedeelte van zyn jaarlyks inkomen op te leggen; maar het overfchot van een jaar te befteeden tot eenig nuttig en weldaadig oogmerk. Ten einde men dit niet duidde tot eene befchuldiging van onbezorgdheid in zyne eigene zaaken, zal het voegen hier aan te tekenen, dat hy op de zekerfte gronden mogt verwagten, dat zyne Kinderen, zo hy 'er eenige mogt krygen, overvloed van fchatten te wagten hadden van hunne Bloedverwanten. In deezer voege bewaarde hy zyn hart voor die befmetting, die (het geheele leeven ons aankleevende) mogelyk de kwaal is welke meest altoos een ftaat van voorfpoed vergezelt „de zugt om Ryk te worden;" een zugt, die men maar al te dik-

woordigheid des armen, en zeide deezen, dat hy hem, dewyl hy niet goed gevonden hadt aan zyne begeerte te voldoen in het ryden, geen gefchenk zou geeven; doch dat hy, om te toonen, dat hy het niet te rugge hieldt uit gierigheid, aan dien armen het dubbelde zou geeven van 't geen men gewoon was een Voerman te fchenken. Dit gedaan hebbende, liet hy ze beiden gaan. Niet lang hadt hy dit beleid gehouden, of hy ondervondt 'er de goede uitwerking van op alle wegen waar hy bekend was.

Men heeft my een zeldzaam voorbeeld verhaald van de vastheid zyner befluiten. Op zekeren tyd in de landen des Konings van *Pruisfen* rydende, kwam hy aan een naauwen weg, waar flegts één Rydtuig door kon, en alle Postillons bevel hadden, om, het eene einde inrydende, op den hoorn tot kennisgeeving te blaazen. De zyne deedt het; maar een goed deel van dien weg afgelegd hebbende, ontmoetten zy een Postbode, met zaaken des Konings belast, die deeze voorzorg verzuimd hadt. De Postbode beval den Postillon van den Heer HOWARD te rug te keeren; maar de Heer HOWARD bragt 'er weigerende tegen in, dat hy aan de wet, door den ander overtreeden, voldaan hadt. De Postbode, fteunende op een gezag, waarvoor in dit Land alles moet bukken, fprak ftoute taal; doch te vergeefsch. Dewyl niemand wilde wyken, zaten zy eene geruime wyl van de Rydtuigen elkander aan te kyken; in 't einde gaf de Postbode het gewonnen aan den onverzettelyken *Engelschman*, die, om geene reden, welke ook, van zyn Regt wilde afftaan.

dikwyls vindt, dat milddaadigheid en lust om het algemeen goed te bevorderen, verbant, en ten minsten ons ontzet van die Onafhangelykheid, welke te verzekeren het beste gebruik is, dat men van Rykdom kan maaken. Door deeze geestgesteltenisse was hy oneindig verre verheeven boven alles wat na laagheid of gierigheid zweemde; en, in alle zyne bedryven, spreidde hy eene edelmoedigheid ten toon, die voegde aan het Bloed der HOWARDS, wanneer het door de edelste aderen stroomt.

Ware de Heer HOWARD min ruim met de Goederen der Fortuine bedeeld geweest, dan zou zyne Onafhangelykheid een steun gevonden hebben, in de Weinigheid zyner Behoeften: en het was een onschatbaar voordeel, 't welk hem tot het volvoeren van zyn arbeid bekwaam maakte; een voordeel, misschien zeldzaamer in dit Land dan eenige der geenen die wy reeds vermeld hebben, dat hy een volkomen bevel voerde over alle zyne Lichaamsbegeerten, een bevel zo volkomen als immer een Wysgeer van den ouden tyd, of een Kluizenaar van den tegenwoordigen, op kan boogen. De gestrenge leevenswyze, welke hy van zyne vroege jeugd hadt in agt genomen, om den wil zyner gezondheid, hieldt hy vervolgens, uit verkiezing, aan, en breidde de striktheid daarvan zo verre uit, dat hy zich alle die veraangenaamingen, welke de maatigste lieden, als noodig tot onderhouding van kragt en sterkte, zich vergunnen, versmaadde. Dierlyk voedzel, gegist hebbende, en geestige Dranken, gebruikte hy nooit; Water, en de eenvoudigste Moeskruiden, waren hem genoeg. Melk, Thee, Boter en Vrugten maakten zyn tafelweelde uit; hy was zeer spaarzaam in de hoeveelheid van voedzel, en onverschillig omtrent den tyd van eeten. Ingevolge hiervan vondt hy in zyne behoeften voorzien, op bykans alle plaatzen waar menschen woonden, en hy at even smaaklyk in de Posadas van *Spanje*, en de Caravanseras van *Turkyen*, als in de Herbergen van *Engeland*, of *Frankryk*.

Water maakte een van zyne grootste behoeften uit, want hy was in zyne waschingen een recht *Musulman*; en indien keurigheid en netheid in eenig opzigt by hem plaats greepen, 't was in de volkomen reinheid van zyn geheele lichaam. Koude, hette, en alle veranderingen der Lugtsgesteltenisse, kon hy even goed verdraagen, en, 't geen verbaazender is, de slaap zelfs scheen hem niet noodzaaklyk, althans niet op die vastgestelde wederkeerende tyden, en in die maate, als de Menschen, in 't algemeen, den

slaap behoeven. Hoe zeer hy in staat was om vermoeienis te verduuren, kunnen de verbaazende reizen, welke hy deedt op allerlei wyzen, zonder eenige tusschenpoozen, die men rusttyden zou mogen noemen, ten vollen uitwyzen: want de eenige plaatzen, waar hy zich ophieldt, waren die, op welke hy daadlyk iets te verrigten hadt. Met één woord, geen menschlyk Lichaam was mogelyk ooit volkomener dienstbaar aan de Ziel, welke het bewoonde, dan het zyne; en alle de poogingen van de sterkste Lichaamsgestelenisse, niet hebbelyk gewoon aan zelfverzaaking, en zedelyke zo wel als lichaams-oefening, zouden niet hebben kunnen uitvoeren, 't geen hy gedaan heeft (*).

Wat

(*) Het volgend berigt, wegens zyne wyze van reizen, my medegedeeld door een Heer van *Dublin*, die zeer gemeenzaam met den Heer HOWARD omging, en waarvan ik my wel herinner het hoofdzaaklyke uit 's mans eigen mond gehoord te hebben, zal ongetwyfeld den meesten Leezeren behaagen. „ Wanneer hy in *Engeland* of *Ierland* reisde, deedt hy het doorgaans te paard, en reedt omtrent veertig *Engelsche* mylen op een dag. Nooit was hy om een Herberg verlegen. In *Ierland* en in het bovenste gedeelte van *Schotland*, hieldt hy stil by een der geringe Kroegen, waar een teken uitstak dat iets te krygen was, en kogt een weinig Melk. Als hy in de Stad kwam, waar hy voorneemens was te slaapen, bestelde hy den avondmaaltyd met Wyn en Bier, even als een ander Reiziger; doch liet zyne Knegts het weg neemen, terwyl hy zyn brood en melk gereed maakte. Altoos betaalde hy Oppassers en Postillons ryklyk, dewyl hy geen misnoegen of verschil wilde hebben, of eenige stoorenis, over zulke beuzelingen; zeggende, dat, op een reis, die hem drie- of vierhonderd Ponden Sterling mogt kosten, het toevoegzel van vyftien of twintig Ponden, aan die kleinigheden besteed, niets te beduiden hadt. —— Wanneer hy op 't vaste land reisde, deedt hy het doorgaans in zyn eigen Rydtuig, 't welk een Hoogduitsch maakzel was, door hem tot dat einde gekogt. Nooit staakte hy zyne reis voor dat hy in de Stad kwam, daar hy beoogde heen te trekken, en reisde, als 't noodig was, den nagt over: door gewoonte kon hy zeer wel eenige nagten agtereen in zyn Rydtuig slaapen. In zyn laatste reis, op een na, reisde hy twintig dagen en nagten, zonder te bedde te gaan, en hadt 'er geen hinder by. Hy was gewoon een kleine Theeketel, eenige Schoteltjes, een pot met Zuikergebak, en Zuiker, met zich te voeren. Aan een Posthuis kon hy water gekookt, en melk, krygen; hier mede deedt hy zyn Maaltyd, terwyl zyn Volk in de Herberg at."

Wat zyn verstands-character betreft, dit ook was volkomen berekend voor het groote werk, waar toe hy zich schikte. Hy bezat, in geen groote maate, die wyduitgestrekte bevatting, die bekwaamheid om uit te weiden, welke men wil, dat den Man van vernuft kenmerkt; doch welke, zonder eene voorafgaande verzameling van egte bouwstoffe, altoos gevaar loopt om tot doolende bespiegelingen te vervallen. Hy was veelëer de Man van uitwerken, van een arbeidzaame naauwkeurigheid en uitpluizende naarvorsching; en hier door bezat hy de geschikte hoedanigheden voor iemand, die den weg zou baanen in een onderzoek, waar alles onkunde, verwarring en plaatslyk gebruik, was. Wie, dan zodanig een Man, kon zulk een voorraad van onderrigting opdoen, die zelfs lieden, wier zaak het eigenlyk was daar in bedreeven te zyn, dingen deedt kennen, welke zy te vooren niet wisten, en den *Engelschen* Leezer een naauwkeuriger berigt gegeeven heeft van de handelwyzen, die men in *Rusland* en *Spanje* volgt, dan hy te vooren hadt van die in zyn eigen Vaderland. Deeze afdaaling tot kleinigheden beschouwde hy altoos als zyn eigenlyk vak. Daar hy, van alle menschen, de zedigste waardeerder was van zyne eigene bekwaamheden, was hy gewoon te zeggen: „ Ik ben de „ Werkman, die uitgaat om Bouwstoffen te haalen, die „ Mannen van vernuft zullen verwerken." —— Laaten de zodanigen, die met verveeling het oog slaan op breed uitgewerkte ontwerpen, vol regels en orders, en afmeetingen van kamers en vertrekken, by voeten en duimen opgegeeven, overweegen, dat, wanneer zodanig een plan in 't groot gebragt wordt, deeze kleine byzonderheden moeten plaats vinden; en, dat de vernuftigst uitgedagte plans dikwyls in derzelver uitvoering mislukken, uit hoofde van gebrekkige schikking in de kleinder deelen. Misschien was zelfs de groote FREDERIK van *Pruissen* den gelukkigen uitslag zyner onderneemingen meer verschuldigd aan de naauwkeurigheid zyner schikkingen, in elke kleine byzonderheid met daadlyke uitvoering vereenigd, dan aan diepe hoogvliegende beschouwingen van algemeene beginzelen.

Uit hoofde van deeze zelfde Geestgesteltenisse, was de Heer HOWARD een Vriend van Ondergeschiktheid, en van alle de Welvoeglykheden eener geregelde Maatschappye; en niet afkeerig van kragtdaadige uitoefeningen des Burgerlyken Gezags, wanneer het tot loflyke oogmerken kon strekken. Hy liet zich zelden in tot geschillen over het be-

bespiegelend gedeelte des Staatsbestuurs; maar hieldt zich te vrede met de stelzels van Souverainiteit te neemen, zo als hy ze in onderscheide deelen der waereld vastgesteld aantrof, voldaan over het aanwenden van derzelver poogingen, om het welvaaren der onderscheide Staaten en Ryken te bevorderen.

De staat der gevangenisse, die zynde, in welke de Regten van den Mensch, voor een groot gedeelte ten minsten, opgeschort zyn; was het natuurlyk, dat zyne denkbeelden zich meer bezig hielden, met het Volk als Onderdaanen, dan als de Oorsprong van gezag. Nogthans kende hy zeer wel, en waardeerde op den rechten prys, de onschatbaare zegeningen van Staatkundige Vryheid, tegen Dwinglandy over gesteld, en onder alle Volken hieldt hy de *Hollanders* en *Zwitzers*, voor de zodanigen, die het beste voorbeeld van een Staatsbestuur geeven, geschoeid op den voet van billykheid en menschlykheid. Met het character der *Hollanderen*, was hy zeer ingenomen, en hy betuigde te meermaalen, dat hy *Holland*, boven eenig ander vreemd Land, tot zyn woonplaats zou kiezen. —— Ik kan, met volkomen zekerheid, hier byvoegen, dat hy één van die geenen was, die, (om de woorden van den grooten Lord CHATHAM te gebruiken,) zich verheugden, dat *America* wederstand gebooden, en gezegepraald hadt in de eindelyke uitkomst, dat hy voornaamlyk de *Volksparty* onzer Constitutie aankleefde, en in zyn eigen Landschap zich deedt kennen, door een moedigen tegenstand van *Aristocratischen* invloed.

Zyne byzondere Leevenswyze, en alles uitsluitende aandagt, welke hy, in zyne laatste jaaren, besteedde, aan eenige weinige voorwerpen, bragten te wege, dat hy meer afkeerig scheen van Gezelschap, dan ik denk dat hy met de daad was: men heeft het als eene ongelukkige omstandigheid aangemerkt, dat zyne schuwheid en ongezelligheid hem menigmaal van Persoonen verwyderde, van welke hy veel nuttige onderrigting zou hebben kunnen opdoen. —— Maar het is ydelheid, om met elkander onbestaanbaare zaaken te verwagten. Men kan niet wel loochenen, dat de Heer HOWARD den besten weg over 't geheel heeft ingeslaagen, om zyne naspeuringen voort te zetten; en indien hy een gezelliger Man geweest ware, of gereeder om zyne eigene nieuwsgierigheid, en die van anderen, te voldoen, hy zou niet langer in 't bezit gebleeven zyn van een der groote voordeelen, welke hy bezat ter voltooijinge van

zyn

zyn voornaam plan. —— Nogthans was hy, schoon steeds alle verbintenissen schuwende, welke hem zouden ingewikkeld hebben in de verstrooijingen, die, het gezellig leeven medebrengen, geenzins ongenegen, om in gesprek te treeden over zyne geliefde onderwerpen; in tegendeel was hy dan zeer mild in 't spreeken, en verleevendigde een klein gezelschap met de onderhoudendste verhaalen van zyne reizen en lotgevallen.

De Heer HOWARD bezat, in eene groote maate, die agtingvolle oplettendheid voor de Vrouwlyke Sexe, welke zo zeer een Heer van fatsoen merktekent. Misschien zou ik, dit vermeldende, van regelen van beschaafdheid spreeken, die niet langer bestaan. Maar hy was zo zeer doordrongen, van de grondles *Place aux Dames* als eenig *Franschman*, schoon zonder eenige de minste zweem van die losse Galanterie, welke 'er by de meesten diens Volks mede gepaard gaat. De zyne bestondt in een gevoel van een ernstiger aart, gepaard met een doorgaande opoffering van zyn eigen gemak, om wezenlyke diensten te betoonen aan alle Vrouwen van een braaf character. Dit zyn denkbeeld wordt fraai opgehelderd door een Anecdote, vermeld in een zeker *Magazyn*, door een Heer, die met hem voer in de Paketboot van *Holyhead* na *Dublin*; toen dezelve zeer vol Volks liep, gaf de Heer HOWARD zyn Bed aan een Dienstmaagd, en behielp zich met op de vloer van de Kajuit te gaan leggen. Het blykt door zyn werk heen, uit den sterken toon, welken hy aanneemt, als hy de gewoonte berispt, om Vrouwlyke Gevangenen in ketenen te klinken, of dezelve eenige harde en onbeschofte behandeling aan te doen.

Op niets was hy zo zeer gesteld, als op de verkeering met Vrouwen van opvoeding en beschaafde zeden. Hy deedt zyn best om ze aan zich te verpligten, door kleine geschenken en andere tekenen van oplettenheid. In de daad, de zagte toon van zyne stem, de tederheid van zyne houding, mogt eenigen voorkomen na het verwyfde te smaaken, en tot verbaazing dienen van de zodanigen, die hem enkel kenden uit het betoon van zyne moedige verrigtingen. — In zyn oordeel over het Vrouwelyk character bleek het, dat het denkbeeld van zyne verloorene HARRIET hem de maatstok van Vrouwlyke volkomenheid opleverde, en indien hy ooit weder getrouwd was, zou eene gelykvormigheid aan deeze het hoofdroerzel zyner keuze uitgemaakt hebben. Ik herinner my, op dit stuk, eene vertel-

telling, welke hy ons deedt, by zyne te rugkomst van een zyner reizen. Van eene Stad in *Holland* na eene andere vaarende in de gewoone Trekschuit, zat hy naast een oud Heer, die eene jonge Juffrouw by zich hadt, die 'er zeer wel uitzag, en een bevallig voorkomen hadt; haar te zien, verleevendigde by hem het denkbeeld van zyne HARRIET. Hy was 'er dermaate door getroffen, dat hy, toen zy ter bestemder plaatze kwamen, zyn Knegt beval, deezen Heer en de Juffrouw te volgen, en te verneemen wie zy waren? En 't was niet zonder eenige te leurstelling, dat hy verstondt dat de oude Heer een groot Koopman, en de jonge Juffrouw diens —— Egtgenoote, was.

De voorkeuze, welke de Heer HOWARD gaf aan het gezelschap der Vrouwen, ontstondt voor een gedeelte uit zyn gezetten afkeer van alle ruwheid en ongebondenheid. Zyn eigen taal en zeden waren onveranderlyk kiesch en zuiver; en de vryheden, die onberispt doorgaan of zelfs toegejuicht worden, in de vermengde gezelschappen van Mannen, zouden hem walging verwekt hebben. Voor een Man van zulke kiesche aandoeningen, was het zich zelven bloot te stellen aan veelvuldige gemeenzaamheid, met het uitschot des Menschdoms, misschien een grooter zegepraal van Pligt over Neiging, dan iemand anders behaalde, in de voortzetting zyner oogmerken. Nogthans boezemde de aart van zyne omzwerving in Gevangenissen, waarschynlyk, den ongebondendsten ontzag en eerbied in: en my staat voor, dat hy vermeldt nimmer, in alle de Gevangenissen door hem bezogt, eenigen hoon geleden te hebben.

Naardemaal de Heer HOWARD een uitsteekend Godsdienstig Character bezat, zal men veelligt verwagten, dat ik iets byzonders zal te zeggen hebben van de byzondere Begrippen, door hem omhelsd. Maar, behalven dat dit een stuk was, waar over hy zich in onze verkeering niet uitliet, beken ik niet te begrypen, hoe het algemeen plan zyns gedrags onder den invloed kon staan van eenige byzonderheid van dien aart. Het beginzel van Godsdienstige verpligting, 't welk bykans in alle Stelzels het zelfde is, en eer in sterkte, dan in soort, verschilt by onderscheidene Persoonen, is zeker genoegzaam om reden te geeven van alles wat hy deedt en uitstondt, om het heil des Menschdoms te bevorderen, langs den weg, dien de Voorzienigheid voor hem scheen afgebaakend te hebben.

Men

Men heeft beweerd, dat de Heer HOWARD zeer sterk gehegt was aan de Leer der Voorbeschikking, en ik weet niet welk een onverzettelykheid men hem, als een natuurlyk gevolg van het aanneemen diens Leerstelzels, heeft toegeschreeven. Wat my belangt, ik ben niet in staat om te ontdekken, waarin die denkbeelden eener Voorzienigheid, algemeene en byzondere, die een gedeelte uitmaaken van alle Godsdienst-belydenissen, weezenlyk verschillen van die in eene Voorbeschikking gelooven; en uit veelvuldige Waarneeming, houde ik my ten vollen verzekerd, dat de omhelzing van de Leer der Voorbeschikking, als een Geloofs-Artikel, niet noodzaaklyk, die gevolgen in de betragting influit, als daar uit schynen afgeleid te kunnen worden. De taal althans des gemeenen Volks is bykans algemeen daar op gegrond; doch, wanneer iemand hunner aan een besmettende ziekte sterft, zal, nogthans, schoon alle de Omstanders 'er van spreeken als een noodlottig en onvermydelyk voorval, ieder voor zich zelven niet te min de besmetting, zo veel hy kan, ontwyken, en, daar door aangetast, de toevlugt neemen tot de hulp der Geneeskunde.

Dan, om tot den Heer HOWARD weder te keeren, hy scheen nooit het denkbeeld te omhelzen, dat hy, door een onwederstandlyke aandrift, bewoogen wierd tot zyne plans: want zy waren de uitwerkzels van veel bedenkens en overleggens; hy liep de gevaaren niet in den mond, om dat hy eene overtuiging met zich omdroeg, dat hy bewaard zou blyven voor derzelver natuurlyke gevolgen; maar hy ontweek ze niet, om dat hy 'er boven verheeven was. Dit gevoelen heeft hy te meermaalen, in zyne gedrukte schriften, te verstaan gegeeven, en, zeker, geen gevoelen kon reedlyker of gepaster zyn aan de uitwerkzelen, daar door te wege gebragt. „ Op den weg van myn Pligt wandelende," was zyn gewoone zeggen, „ vrees ik geen „ kwaad."

Ik durf verzekeren, dat zodanige Geneesheeren, wier onbeschroomdheid niet enkel uit hebbelykheid ontstaat, op het zelfde beginzel moeten redenkavelen, wanneer zy bedaard zich aan dergelyke gevaaren blootstellen. Voor het meerder gedeelte, gebruiken zy geene voorbehoedzels tegen de besmetting. De Heer HOWARD bediende zich van eenige, schoon derzelver uitwerkzels, naar alle waarschynlykheid, weinig beduidend waren, in vergelyking met die van zyne hebbelyke maatigheid, zindelykheid, en ongestoorde bedaardheid van geest. —— Over 't geheel, schynt zyn

Gods-

Godsdienstig vertrouwen in aart niet verschild te hebben, van dat van andere Godvrugtige Mannen; maar zo bestendig, zo eenpaarig, onder den invloed daar van te staan, en 'er door verheeven te worden, zo verre boven alle wereldsche overleggingen, kan het lot niet weezen dan van de zodanigen, die het zich vroegtydig eigen gemaakt hebben, om alles tot den Godlyken Wil te breagen, en alle hunne uitzigten tot op het toekomende uit te strekken.

Uit de verbintenisfen van den Heer HOWARD, met zodanige Aanhangen, die altoos een byzonder sterken afkeer betoond hebben, van de bedriegeryen en bygeloovigheden des Pausdoms, zou men veelligt veronderstellen, dat hy, met een bevooröordeeld oog, zou nedergezien hebben op de Belyders en Bedienaars van die Godsdienst-belydenisse. Dan, zo groot was zyn eerbied voor waaren leevendigen Godsdienst, dat hy gereed was daaraan eere te bewyzen, als hy denzelven ontmoette in het kleed van een Monnik, of in het gewaad van een Leeraar. In zyne Schriften, zo wel als in zyne gesprekken, stondt hy met een byzonder welgevallen stil, op den zuiveren yver voor het goede des Menschdoms, en rechtschaapen Christlyke Liefde, welke hy dikwyls ontdekte onder de *Roomsche* Kerklyken, zo Geestlyken als Wereldlyken. Hy was geen Vriend van dat overhaast sloopen van Monniken- en Klooster-gestichten, 't welk een gedeelte uitmaakte der veelvuldige Hervormingen van Keizer JOSEPHUS DEN II. Hy hadt medelyden met de oude Bewoonderen en Bewooneresfen deezer rustige Verblyfplaatzen, die uit hunne geliefde kluizen gedreeven werden in de wyde wereld, met een vry schraal en dikwyls slegt betaald onderstandgeld. „ Waarom," vroeg hy, „ liet men ze niet allengs-„ kens uitsterven, en van het eene in het andere Gods-„ dienstige Gesticht overbrengen, naar gelange hun aan-„ tal verminderde?" De Ordens, die het tot een groot gedeelte van hun werk maaken, de Zieken en Gevangenen, aanhoudende, met de goedaartigste bezorgdheid op te passen, en hem dus steeds onder 't ooge kwamen, scheenen zyne genegenheid opgewekt te hebben, voor de Kloosterlingen in 't algemeen; terwyl de deugden van orde, betaamlykheid, maatigheid en liefde, zo zeer gelyksoortig met de zyne, hem natuurlyk deeden overhellen, om gunstig ten hunnen opzigte te denken. —— Hy onthieldt zich, egter, ten stipsten van eenige gemeenschap met hunne Godsdienst-oefening, welke hy ongeöorlofd

oor-

oordeelde: hy betoonde hun zyne agting als Menschen, zonder de minste overhelling, om met hun als Godgeleerden zamen te stemmen.

Zodanig waren de groote trekken van het Character des Heeren HOWARD. —— Trekken, die zeer sterk uitstaken, en genoegzaam om hem te onderscheiden van allen, die in eenig opzigt eene rol, aan de zyne gelyk, op het tooneel der wereld speelden. De vereeniging der hoedanigheden, welke hem zo byzonder geschikt maakten voor de post, welke hy op zich nam, is niet waarschynlyk, dat, in onze Eeuw, weder plaats zal vinden; nogthans kunnen verscheide zamenvoegingen dienen om dezelfde einden te bereiken: en, wat aanbelangt de voorwerpen van Staatsinrichting en Menschlykheid, waaromtrent hy zich onledig hieldt, zal de onderrigting, door hem verzameld, het herhaalen van een arbeid, gelyk de zyne, onnoodig maaken. Een Character, waarin zulke zonderlingheden doorsteeken, en ongetwyfeld eenige zwakheden gevonden worden, als een voorbeeld aan te pryzen, zou even vergeefsch als onöordeelkundig weezen; maar zyn vaste verknogtheid aan beginzelen, zyn diep gevoel van Eer, zuivere Goeddaadigheid, en onvermoeide Volharding, mogen zeer eigenaartig vermeld en opgehaald worden voor alle Persoonen, die gewigtige Posten bekleeden, of zich tot nuttige onderneemingen verledigd hebben, als hoedanigheden, die niet min naavolging, dan bewondering, verdienen.

CLAUDIUS, OF DE TE LEURGESTELDE GELEERDE. EENE VERTELLING, GESCHIKT VOOR DE GUNSTELINGEN VAN VERNUFT EN GELEERDHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

Het is menigmaalen opgemerkt, door den hoogmoed des Vernufts en de grommigheid van ongelukkig geslaagde Minnaars, dat Vernuft en Geleerdheid slegte aanbeveelingen zyn, in de gunst der Schoonen, en dat de Sexe, wel verre van behoorlyke hoogachting toe te draagen aan uitmuntende Zielsvermogens, altoos gereed is om de voorkeuze te geeven aan het indringend geslacht van *Petit Maitres* en Ligtmissen, boven de zodanigen, wier arbeid gestrekt heeft om het geluk der

Maatschappye te bevorderen; of wier gaven, de Eeuw waarin zy leefden, of het Land hunner inwooninge, tot luister strekten. „ Indien gy bedoelt," is hunne taal, „ de gunst deezer Kin„ deren van gemaaktheid en beuzelaary te winnen, moet gy, „ op éénmaal, vaarwel zeggen aan het gedrag en de waardigheid „ van een redelyk weezen, haare grillige luimen vieren, haare „ trotsheid onophoudelyk veel vleijen, en uwe aandagt geheel „ bepaalen op de jammerhartigste beuzelingen; met één woord, „ gy moet het kruipende van een Schoothondje, en de leeven„ digheid van een Aap, aanneemen."

Maar deeze haatlyke beschuldiging, hoe algemeen ook toegestemd, en hoe schynbaar onderschraagd door de veelvuldige te leurstellingen, in de tedere geneigdheden der Geleerden, en Mannen van Vernuft, agt ik geheel van allen vasten grond ontbloot; ja, ik durf beweeren, dat, wanneer wy de gevallen behoorlyk overweegen, wy zullen bevinden, hoe het gebrek aan een gelukkig slaagen in dit opzigt, waar over de Geletterden zo veele klagten uitboezemen, voornaamlyk moet toegeschreeven worden aan hunne eigene Dwaasheid, (om het geen harder naam te geeven,) en, in veele gevallen, eer een bewys oplevert van het gezond verstand, dan van de zwakheid, der zo zeer ten onregte beschimpte Sexe.

Dat enkele Ligtmissen zomtyds gunstelingen der Sexe zyn, is eene onloochenbaare waarheid; dit valt Schoothondjes en Aapen ook ten deele. Maar hoe groot is het getal, of wie zyn de Vrouwen, die meer neigen, om de eerst-, dan om de laatstgemelde, te omhelzen, in het character van Egtgenooten? De vraag valt gemaklyk te beantwoorden! Er zyn, buiten twyfel, verstandloozen en beuzelaars, by beide de Sexen, en het is voegelyk, dat zy elkander gaande houden. Maar, indien wy raadpleegen met de gevoelens en het gedrag der Vrouwen, wier verstand niet zeer verre beneden het gewoone peil daalt, zullen wy doorgaande bevinden, dat zy, ter begunstiging zyn vooringenomen omtrent de zodanigen, die zich onderscheiden door hun vernuft, hunne schriften, of braafheid; en, indien zy, die gelukkig genoeg waren, om gunste te verwerven door hunnen goeden naam, dien vervolgens door hun gedrag verbeuren, zal het niet bezwaarlyk vallen, daar van de waare oorzaak op te geeven.

Lagen de Jaarboeken der Galanterie geheel voor ons open, zy zouden, geloof ik, ons overtuigen, dat de Mannen doorgaans slaagen, naar gelange van de uitsteekenheid hunner bekwaamheden; en vinden wy ons genoodzaakt een moeilyk vallende uitzondering te maaken, ten aanziene van Mannen van uitsteekende bekwaamheden, zullen wy dan ook niet gedrongen zyn, deeze uitzondering toe te schryven aan eene oorzaak, nog vernederender voor den letterkundigen hoogmoed? en moeten bekennen, dat, wanneer Beuzelaars en Ligtmissen zomtyds slaagen,

gen, terwyl Dichters en Geleerden versmaad worden, 'er maar al te veel reden is, om te vermoeden, dat de laatstgemelden zomtyds min berekend zyn, om een redelyk denkend weezen gelukkig te maaken! Ontelbaare gevallen zullen het staaven, als wy beweeren, dat zy doorgaans grommiger, dwinglandischer, ongezelliger, meer aan zelfbehaagenden hoogmoed overgegeeven, en zelfs min gespraakzaam en onderhoudend zyn, (in den kring van hunne eigene Familien,) dan zelfs hunne ongeletterdste mededingers. En welk eene maate van geluk kunnen uitsteekende bekwaamheden aanbrengen, indien de zorgzagtende bevalligheden van eene gezellige, gespraakzaame en inschiklyke, geäartheid geheel en al ontbreeken?

„ Ik verstaa u," roept veelligt een misnoegd Student uit: „ 't is niet wegens de meerderheid onzer Bekwaamheden; 't is „ niet van wegen onze Talenten of opgedaane Kundigheden, „ dat wy moeten verwagten in aanmerking te zullen komen; „ 't is door deeze gaven op het altaar van de trotsheid der „ Schoonen op te offeren. De oorzaak van ons mislukken is „ blykbaar genoeg; wy kunnen ons niet schikken naar die klei„ ne, niets beduidende, en slaafsche, oppasfingen; waar door „ anderen haare gunst verwerven, zich zelven vernederende."

Neen, dit is niet noodig. Beleefdheid, betooning van agting, en gezellige oplettenheid, om de Schoonen met tederheid, goedaartigheid en eenige leevendigheid, te onderwyzen, zal meer voldoen aan het Vrouwlyk hart, dan al de vleiende dienstvaardigheid van Moesjankers, en de kleine vryheden der Ligtmissen. De Man van Geleerdheid of Vernuft, die zich zo verre niet kan *vernederen*, heeft geen regt om zich te beklaagen, indien de agting voor zyne bekwaamheden niet in staat is om den wederzin, welke zyn voorkomen moet veroorzaaken, te onder te brengen: en valt de Schoone niet te berispen om het verwerpen van een Man, die zich te veel op zyne Talenten laat voorstaan, om haar met tederheid en beleefdheid te bejegenen, of wiens schoolsche ruwheid hem alle gezellige zagtaartigheid ontzegt, welke aan het leven de zoetste bekoorelykheden byzet, en, zonder welke, men het genoegen des Huwelyks-leevens, of zelfs de genoeglykheden der Vriendschap, te vergeefsch zoekt. Geleerdheid en Vernuft moeten, even als schoonheid en Vrouwlyke leevendigheid van aart, alleen aangemerkt worden als de cieraaden van 't leeven, het weezenlyke van 't zelve is goedheid van aart en deugd: en, wanneer deeze laatstgenoemde, of een van beiden, ontbreeken, kunnen geene Talenten, hoe schitterend, aan den bezitter regt geeven tot liefde, of zelfs tot agting.

Claudius was een Jongeling van verbaazende Talenten, van een wonder vroeg ryp oordeel, en hy maakte vorderingen verre boven zyne jaaren. In het voortzetten zyner Studien, en het

aanleeren van Weetenſchappen, ſpreidde hy eene kragt en fraaiheid van Vernuft ten toon, vroeger dan men by de Jeugd in 't algemeen aantreft, dat zy eene keuze uit eigen beweeging doen in haare uitſpanningen en tydkortingen; in een ouderdom, dat de Ouders op hunne Kinderen zouden geroemd hebben, als zy in vormen, van eigen maakzel, looden paardjes gegooten hadden, hadt hy zyne vrienden verrast met een ſchoon Historisch Schilderſtuk, en behaalde roem door Proeven, in Onrym en Dichtſtukjes, in de geagtſte Maandwerken geplaatst.

Zodanig waren de begaafdheden, om welke CLAUDIUS bewonderd wierd by zyne Ouders, by zyne Familie, en een vry uitgeſtrekten Kring van Bekenden, die van zyn Vernuft en vroeg behaalden Roem ſpraken; doch onder zyne Speelmakkers, (indien wy deezen naam mogen geeven aan die Schoolgenooten, met welken hy zich nimmer vermengde, dan om hun lesſen te geeven, of met hun geſchil te voeren,) ſtond hy bekend, door eene halſtarrige aankleeving aan zyn eigen gevoelen, en onderwerping aan zyne aangemaatigde meerderheid. Het jeugdig tydperk des menschlyken leevens draagt de ſterkſte merktekens van aankleeving aan de *Regten van de gelykheid der Menſchen*, en jonge Knaapen zyn zo ongenegen, om zich te onderwerpen aan de *Ariſtokratie* van verdienſten, als Menſchen van verſtand aan eenig ander ſoort van *Ariſtokratie*. Deeze geſchiktheid van CLAUDIUS vernielde, derhalven, al het geluk, 't welk hy aanzag als het *Godlyk Regt* van zyn grooter verſtand, en hy was, in 't einde, eer hy den bedoelden loop zyner Letteroefeningen voltrokken hadt, genoodzaakt het Kweekſchool te verlaaten, waar men eene algemeene vervolging tegen zyne benyde Talenten aanrigtte.

Met de jaaren van CLAUDIUS, vermeerderde zyne Bekwaamheid, en zyne geaartheid werd desgelyks verſterkt: en, dewyl de Drukpers en het Penſeel, even zeer, de werktuigen waren, om zyne beroemdheid te verſpreiden; werden allen, die door gelykheid van jaaren, door verbintenis of leevensömſtandigheden, eenige betrekking op hem hadden, aangedrongen om zyne Vriendſchap te zoeken: doch even zeer als zyne bekwaamheden hun trokken, ſtootte zyne geaartheid hun af; zo dat, ſchoon allen, die hem van verre kenden, zyne verkeering zogten, naauwlyks één eenige, die gemeenzaam met hem wierd, hem met een tedere of volſtandige genegenheid bybleef. Hy miste niet, zulks toe te ſchryven aan de onſtandvastigheid, de dwaasheid of zelfs de ondankbaarheid, des Menschdoms! want 'er greetig op geſteld om Vriendſchap te verkrygen, die hy niet kon behouden, beſteedde hy altoos zyne gunstbetooningen, aan elk die hy maar eenigzins kende; hoewel hy dikwyls, door de onbevallige wyze, aanſtoot gaf, als hy meende te verpligten.

Alle deeze omſtandigheden konden niet naalaaten zyne natuurlyke naargeestigheid te vermeerderen, en de ſtugheid van zyn

aart

aart te versterken; hier kwam nog by, dat zyn Vader, die zyne afkomst rekende van een lange reeks Krygsbevelhebberen, het Ouderlyk gezag gebruikte, om den Voorouderlyken trots te handhaaven, en hem dwong, om, rechtstreeks strydig met zyne geaartheid, eene post in den Krygsdienst te aanvaarden.

Niet lang na zyne intrede in dit eervolle beroep, (want, zo hebben de zamenstemmende vooroordeelen des Menschdoms 't zelve altoos aangezien,) kreeg hy kennis aan een Medeöfficier, met wien hy wonder overeenkwam, in haat tegen zyn Beroep, en verontwaardiging tegen het Vaderlyk gezag, 't welk hem tot het aanvaarden genoodzaakt hadt. —— Deeze Officier, Capitein WOODFORD, een Man van Letteren, en een tot geestdryvens toe Bewonderaar van allen, in welken hy het minste zweemzel van een vroeg ryp Vernuft ontdekte, hadt de voortbrengzels van onzen Held dikwyls gezien en bewonderd. De regtmaatigheid der gevoelens, de rykheid van verbeelding, en de kragt van uitdrukking, strekten niet alleen tot eere voor een Jongeling van negentien jaaren; maar Schryvers van naam zouden zich niet geschaamd hebben, ze voor de hunne te erkennen. Hy vondt, derhalven, grooten smaak in de verkeering met iemand, zo lang door hem gezogt; hy kweekte dezelve aan met een yver, welke hem verblindde omtrent alle gebreken, in de geaartheid en Zeden van zyn nieuwen Vriend, en de Bevelen van den Souverain, die, binnen kort, den jongen CLAUDIUS met zyn Regiment riepen, om buiten 's Lands te dienen, voorkwamen het, dat zyne oogen voor die begocheling geopend wierden; terwyl eene briefwisseling, zo geschikt (zonder eenig behulp van voorbedagte veinzery,) om de beminnelykste trekken van zyn character op te hoogen, en de mishaagelyke te bedekken, de steeds aangroeiende vooringenomenheid tot de sterkste verknogtheid deedt opwassen.

Dewyl Capitein WOODFORD eene Zuster hadt, die hy zeer beminde, en met welke hy in de grootste vertrouwlykheid omging, las hy haar menigwerf de Brieven voor van zynen schranderen Vriend, in het vast vertrouwen, dat, het geen hem zo zeer behaagde, ook tot haar genoegen zou medewerken.

De tederhartige EVELINA luisterde met eene steeds toeneemende voldoening na Brieven, die, in de vuurigste taal, van opregtheid, eene onverbreekbaare verkleefdheid aan haar geliefden Broeder te kennen gaven, en teffens, in de tederste uitdrukkingen van gevoel, de gunstige trekken van den geest van CLAUDIUS schilderden; doch de ongelukkige gebreken van zynen aart, die, in het eenzaam schryfvertrek, zo zelden gelegenheid vinden om te voorschyn te komen, in eene ondoordringbaare duisternis lieten, en kon haar Broeder het altoos niet nalaaten, in de vrolykheid des onderhouds, zyne hoop onder het dekkleed van jokkerny te kennen te geeven; haar vertellende de Legenden der

overlevering, en Romans van Ridders en Jonkvrouwen, zugtende om een beroemden Naam, en kwynende door de in de lugt schermende zugt na vermaardheid.

Van deezen aart waren de vooringenomenheden der beide Partyen toen CLAUDIUS in *Engeland* wederkeerde, niet bekleed met eerlaurieren van betoonde Krygsdapperheid, maar met eenige maate van roem wegens persoonlyken Moed, welken vyf of zes Tweegevegten buiten alle mogelyke tegenspraak gesteld hadden. Welhaast werd hy ingebragt by EVELINA, en gevoelig voor haare bekoorelykheden; en schoon zyn persoon, die onbevallig en klein was, slegts weinig beantwoordde aan het afgetrokken denkbeeld van een Held of Aanbidder van *Apollo* en de Bevalligheden, bragt de schoone EVELINA op 't leevendigst voor haare verbeelding de treffender schildery van zyne zielsuitmuntendheden, en nam, haare te leurstelling aan eene zyde schuivende, met eene pryzenswaardige grootsheid de noodiging aan, die haar, door middel van haaren Broeder, werd voorgesteld, om den erkenden Man van Letteren na eene plaats van openbaar vermaak te vergezellen. Zyne styve houding (want hy was weinig gewoon in 't gezelschap van Dames) zag zy over 't hoofd, en luisterde met greetigheid na zyne aanmerkingen, hoewel ze zelden tot haar waren ingerigt; en kon zy niet naalaaten naderhand by haaren Broeder te betuigen, dat zyne bedenkingen, zelfs op de beuzelagtigste omstandigheden, iets in zich hadden, 't welk de verheevenheid van zyn vernuft en verstand aantoonde.

Naardemaal WOODFORD zeer verslaafd was aan eenen vrolyken leeftrant, en nimmer na eene plaats van openbaar vermaak ging zonder zyne Zuster, dong CLAUDIUS 'er na om hem in dien smaak te volgen; zo dat men dit vriendlyk Drietal, eene geruime wyl, bykans in alle fatsoenlyke cirkels aantrof. CLAUDIUS voer voort met zyne aanmerkingen aan WOODFORD mede te deelen, en EVELINA hieldt hem bestendig voor een jong Heer, dien elk moest bewonderen en hoogagten.

De eerste keer dat zy hem in een eenigzins ongunstig licht beschouwde, was op een Bal. Te deezer gelegenheid was hy, door den draaiboom eener boersche styfheid, en een afstand vol ontzag, heen gebrooken, en dong na de eer van haare hand te mogen verwerven; doch hy kweet zich zo ongeschikt in een bedryf waar voor hy niet berekend was, dat hy eenig gelach onder het gezelschap verwekte; zyn aangebooren aart ontdekte zich in eene jaloursche trotsheid en het aandringen op de geheele aandacht van zyne Beminde, 't welk zy, ondanks al haar believen, en vriendlyke gezindheid, niet kon verdraagen.

WOODFORD zag, met leedweezen, deeze sterke opwellingen van eene geaartheid, welke hy reeds in CLAUDIUS hadt beginnen te vermoeden; en, vreezende dat derzelver invloed op het hart

zy-

zyner Zuster eene Verbintenis mogt te leurstellen, op welke hy zeer gesteld was, besloot hy het tooneel te veranderen, zo ongeschikt tot het ten toon spreiden van de Talenten zyns Vriends, en hem gelegenheid te verschaffen om de verloorene agting te herwinnen. Hy nam eene gelegenheid waar, om zyn kleine party (meest bestaande uit jonge lieden, die liefhebbers van letteren en lieden van smaak waren) in eene nabygelegen kamer byeen te krygen, waar een koud Collation tot hun onthaal gereed stondt. Welhaast wist hy onzen Held, (die meer bedreevenheids bezat in het gebruik zyner stemme, dan van zyne lichaamsvermogens ten stryd,) uit te lokken tot het ontvouwen van eenige Grondstelling in de Zedekunde. CLAUDIUS, die een opregt en vuurig Zedekundige was, bevondt zich nu in zyn natuurlyk element; hy bekoorde den geheelen kring door de geestige en fraaije wederlegging der valsche Grondstellingen, welke zyn edelmoedige tegenstreever, met voordagt, hadt aangevoerd; en volkomen botvierende aan zyne verbeeldingskragt, deedt hy de reeds warme gevoelens van Deugd en Goeddaadigheid nog beminnelyker worden door de schoone beschryvingen, welke hy 'er aan toevoegde. —— De stem van CLAUDIUS, wanneer hy ingenomen was met eenig onderwerp, was welluidende, en vermeesterend. Dit bragt te wege, dat de onbehaaglyke herdenking van zyne lompheid en kwaadaartigheid welhaast week uit den zagten boezem van EVELINA, ja hy maakte een diepen en voor hem allergunstigsten indruk op haar hart, door het gelukkige vertoon zyner verstandlyke vermogens.

WOODFORD begon welhaast zich zelven geluk te wenschen, over het gelukkig slaagen van zyn list; want daar CLAUDIUS vooraf zyn Vriend opening gegeeven hadt van de vuurigheid zyner liefde, en gebeden om zyne medewerking tot het verwerven van de wederliefde zyner Zuster, nam deeze, naa dat zy weder t'huis gekeerd waren, eene gunstige gelegenheid waar, om het gesprek van de algemeene ontmoetingen in den avond te wenden op het byzonder onderwerp, 't geen hem zo na aan 't harte lag; hy schilderde met gloeiende kleuren de liefdedrift van zyn Vriend, en drong de zaak met zo veel vrymoedigheid als de kieschheid voor de vryheid der gevoelens zyner Zuster gedoogde, by haar aan. EVELINA, die een Kind der Natuure en een Vreemdeling der Kunst was, beleedt openlyk aan haaren Broeder, dat zy eenige vooringenomenheid omtrent CLAUDIUS gevoelde, dat zy zyne bekwaamheden bewonderde, en zyne beginzels hoogagtte.

Maar dit vrolyk toelachend uitzigt werd welhaast beneveld; want als CLAUDIUS nu toegang vergund werd op den voet van een verklaard Minnaar, vermenigvuldigden zyne bezoeken, en de gelegenheden, om met zyne Schoone te verkeeren, verschaf-

ten haar middel om zyne waare geaartheid te ontdekken. Het smertte haar grootlyks de edelste verstandsvermogens gepaard te zien met de onaangenaame hoedanigheden van een ongezelligen aart; het baarde by haar wederzin, als zy bevondt, dat de aanmoediging, welke zy gegeeven hadt, om zyne vreesagtige beschroomdheid te verdryven, hem op één met een zich alles aanmaatigend vertrouwen vervulde; en zy kon niet dan met verontwaardiging ontdekken, dat hy de fynste bekwaamheden van vernuft, by de minste terging, gebruikte, tot oogmerken die eene heerschzugtige kwaadaartigheid te kennen gaven, en dat de schitterendste betooningen van eene leevendige verbeeldingskragt, geheel en al, overspreid waren met de donkerste verwen van jalousy en agterdogt, welke al haare toegeevenheid niet kon verzagten.

Claudius bemerkte welhaast, of hy verbeeldde zich te ontdekken, dat hy maar schaars deelde in haare genegenheid: en deeze ontdekking vervoerde hem tot een gedrag, 't welk noodzaaklyk dezelve moest verminderen. Zyne houding, zints hy als Minnaar was toegelaaten, droeg de kentekens van een wonderlyk mengzel van onoplettenheid, ruwheid en verwaandheid; doch nu werd dezelve stuursch, lomp en aanstootlyk. Het was altoos zigtbaar geweest, dat hy het verstand der Sexe zeer laag stelde; maar nu kon hy zich niet wederhouden van versmaadende uitdrukkingen; en indien zy slegts een woord sprak tot een Heer van haare kennis, die zich nevens hem by haar bevondt, kon zy zeker staat maaken, dat zy een onderhoud te wagten hadt vol schampere aanmerkingen over de schrandere voorkeuze aan Domooren en Ligtmissen, en de wysheid der Sexe, die vermaak schiep in Mannen van verstand ter bespottinge te stellen, terwyl zy zich vergaapten aan opgepronkte Gekken, en Modehansen.

De arme EVELINA ontwaarde thans hoe groot een onderscheid 'er is tusschen bewondering van Letterkundige bekwaamheden en Liefde, en hoe moeielyk het is alle de hoedanigheden, welke de eerste aanpryzen, te vereenigen met alles wat tot een tegengift van de andere kan dienen; en terwyl CLAUDIUS, tegen de beuzelagtigheid der Sexe uitvoer, als altoos ongevoelig voor de verdiensten en de drift van Lieden van Geleerdheid en Vernuft, merkte zy, met meer reden, op, dat zy, indien ze *ongelukkig* moest worden, het voor haar een kranke troost zou weezen, of het schepzel, 't welk haar ongelukkig maakte, bewonderd wierd om zyn Verstand, of bewierookt wegens zyn Vernuft.

Dan de meeste kommer ging EVELINA aan, uit hoofde van de engte waarin zy zich gebragt vondt ten aanziene van haaren Broeder; want zy vreesde voor het doen eener verklaaring, die zyne naauwste vriendschaps-verbintenis op eenmaal moest afbreeken, en nogthans kon zy het denkbeeld niet verdraagen,

om a

om, zonder des reden te geeven, strydig te handelen met zyne begeerte; zelfs in gevallen waarin zyne braafheid haar altoos hadt voorgehouden, dat zy voor haar zelve moest kiezen.

Het gedrag van CLAUDIUS verloste haar, nogthans, welhaast uit deeze verlegenheid. Want, korten tyd daar naa, op eene bepaalde Masquerade zich bevindende, verbeeldde zich de onrustige jaloufy van CLAUDIUS, (vooraf verbitterd door de weigering van zulke vryheden, als zyne vermetelheid hem eer dan het gezond oordeel voorschreef,) dat elk Masker een begunstigd Mededinger bedekte, en hieldt elk woord tot een ander gesprooken voor een hoon hem aangedaan; en hy borst uit in zulke onbeschofte bewoordingen, dat hy drie of vier onderscheide uitdaagingen kreeg; vervolgens betoonde hy zyne oploopende kwaadaartigheid aan de glazen en kandelaars; hy bragt het geheele gezelschap in verwarring; en, terwyl de beminnelyke EVELINA den om haar staanden kring verlustigde door de aangenaame toonen van haaren zang, uitte deeze Geletterde Wildeman zyn misnoegen door afgebrooke vloeken; en stondt eindelyk van de tafel op met eene hard op gesprookene verwensching der Vrouwlyke Verkeerdheid, dewyl EVELINA een airtje zong, om 't welke het gezelschap haar verzogt hadt, daar zy wist dat 'er een ander was, 't welk hy liever hoorde.

WOODFORD, die, langen tyd, met eene stilzwygende bekommerdheid, het vreemde gedrag zyns Vriends hadt gade geslaagen, nam de eerste gelegenheid waar, om met zyne Zuster te vertrekken; en liet den Zoon van Onrust en Vernuft voortgaan met te vloeken over de ligtzinnigheid der zodanigen, die niet willen erkennen, dat schitterende Talenten Beestagtigheid beminnelyk maaken: hy liet het aan hem over, om, met gevaar zyns leevens, de geschillen te beslissen, waaraan de geweldigheid van zyn aart hem dien avond blootstelde.

In deeze Proeve heb ik niets meer gedaan dan een daadlyk bestaand Character te schetzen, en geen schepzel van myne eigene verbeelding den Leezer voorgehouden. Ik merk, derhalven, het opgehangen Portrait niet aan, als een zinnebeeldige schets van het geheele lichaam der Geletterden; ook wil ik niet aanduiden dat grommigheid en kwaadaartigheid noodwendig Vernuft vergezellen; of dat groote Zielsbekwaamheden een Mensch ongeschikt maaken voor het genot van gezellige verkeering. 'Er zyn zeker in dit Ryk zommigen, en in een naabuurig Ryk van Letteren en Vryheid veelen, die de grootste Geleerdheid paaren met de inneemendste Goedaartigheid; en, by het vuur van Vernuft, fraaije Zeden laaten schitteren, en, de zodanigen mogen zich altoos verzekerd houden van eene allergunstigste bejegening der schoone Sexe. —— Alles, wat ik wil inboezemen, komt hier op neder, dat, wanneer geleerde Lieden versmaad worden door de Sexe, zy deeze onge-

genade niet moeten toeschryven aan de uitmuntendheid hunner bekwaamheden; maar aan eenige hoedanigheden of hebbelykheden, welke zy zouden kunnen wegneemen, zonder eenig nadeel aan hunne Talenten; ja die het zelfs hun pligt is te hervormen, hun pligt voor zich zelven en voor de Maatschappy —— wel verre van dezelve aan te kweeken door een hoogst onedelyken hoogmoed.

HET LANDLEVEN.

Zedelyke Bespiegelingen.

Welk een zaligend genoegen voor hem, die, verre van 't Stadsgewoel verwyderd, zyne dagen, in het zuiver Landvermaak mag doorbrengen, die met een kleen getal van waare Vrienden, by eigen hoeve en haard, de zuiverste genoegens smaakt. —— Genoegens, —— in Vorstelyke Zaalen, by het uitgedrevene Goud, en het blinkende Marmer, niet te vinden, —— neen —— de Landman in zyne eenvoudige, met riet gedekte, wooning smaakt, in eene volle maate, de aangenaamheden deezes leevens; hy, van veele verdrietelykheden ontheven, geniet veele onvervalschte genoegens, zuivere gewaarwordingen.

Laat anderen, uit zucht na schatten, 't pekelveld bebouwen, —— zwerven op de onstuimige baaren der Zee; de Landman kent geen Zeeën dan 't heldere vogt, welk om zyne akkers spoelt, —— dat zyne groene beemden besproeit.

Laat hy, die haakt na bloed en buit, het harnas aangespen; de Veldling haat die drift, hy houdt zich vergenoegd, met het geen Gods gunst hem gaf!

Laat de Vrek steeds aazen op het goed van anderen, —— de Huichelaar, in schyn van Godvrugt, zynen naasten verschalken! de oprechtheid, die op het Land woont, mydt deezen als de pest! Hy weet van geene Baatzugt —— Moitzugt is by hem onbekend, —— en Krakeelzugt, die door twisten en geschillen de Pleitzaal voedt, en —— tyd, en —— geld verspilt, is verre van hem: —— de Landman beschouwt slegts het woelend Menschdom, —— beluistert het Onweder, het welk zynen zegen niet hindert, en —— vest, vol dankbaarheid, zyne vreedzaame oogen, op zyne door vlyt byeen gegaarde schatten! Den val der Vorsten, —— de razerny der domme muitzugtige Volken, —— de ommezwaay —— rampen, op- en ondergang van Koningryken, en —— Republieken, hoort zyne geruste ziele, zoo wel bedaard, als vry; daar by in het bloemryke Veld, in stilte en als verlaaten, of —— onbekend, en vreemd, de werken der Natuur beschouwt, bewondert, en —— de wyze Opperoorzaak van dit alles,

ver-

verheerlykt. —— Hy verheugt zich in de gantsche onafmeetbaare schepping; zyn hart gevoelt het zoet van haare milddaadigheden, en —— verblyd in haar geschenk, dankt hy zelfs de stormen der Natuur, begeert geen zaliger lot; ja, wat leed hem dreigen mag! —— wat rampen hem genaaken, hy —— beschouwt dezelven als dienende —— ten zynen nutte. ô! Zaligend *Landleven*, welke genoegens! Het ontbreekt hem aan geene Runderen, wier uiërs overvloeijen van Melk en Boter, noch wit, wollig, Vee, wier geblaet de lucht doet weêrgalmen. Hy zet zich vergenoegd in de schaduwe van het geurig Bosch, of in eenen aangenaamen Oord, schooner voor hem, dan het *Thessalische tempe* daar —— by het springen van eene bron, vergeet hy alle zyne moeiten, het Zangryk Heir der Vogelen leidt zynen geest ten Hemel, en —— hy vindt, en ziet, de schuilplaats der zuivere onnozelheid; hy ontdekt, met blydschap, al het waare en schoone, vol jeugd en levenskragt, daar hy steeds fris en kloek zich werkzaam houdt, alles door en door beschouwende, en in stilte op alles let.

Naauwlyks ziet hy de jeugdige LENTE te voorschyn treeden, of hy erkent, in het gebloemte, de Hand des almagtigen en wyzen Scheppers, —— de Morgendauw ligt noch op het nuchtre kruid verspreid, —— de Zon is even te voorschyn gekomen, en —— hy aanbid reeds de heerlykheid van Gods groote Werken!

Wanneer de ZOMER rypt, en de HERFST van vreugde juigt, dankt hy zynen God, hy ziet al het Land met gouden glans vervuld, —— zyn geest word geroerd, —— en —— diepdenkende, aan de Wysheid der hoogste Goedheid, heft hy eenen dankbaaren lofzang aan; —— ja, zelfs de WINTER, hoe wild en woest, is voor hem, vol van zegen — het vreesselykste Onweder zelf, de Sneeuw, Ys en Hagel toonen hem Gods groote Almagt, daar hy de Sneeuw als boomwol ziet nederdaalen, —— daar hy den Rym als stuivende asch op de aarde ziet strooijen, en —— de heldere schoone Nacht, opgeklaard door koude, toont hem de onafmeetbaare perken des Hemels, hy beschouwd dat pronkstuk van Gods Werken, de Maan, en —— de Sterren, en —— hy verliest zich zelven, verrukt door het schoon gezicht!

Dan —— in zyn stil Vertrek gezeten, slyt hy gerust en zagt zyne nuttige uuren; — een welgeschreeven Boek is ook zyn vermaak, daar kan hy, al leezende, Landen en Zeeën doorkruissen, Steden en Vlekken doorreizen, en —— al wat 'er geschied, onbelemmerd beschouwen.

Edoch —— de tedere liefdebanden voltooijen ook een gedeelte van zyn aardsch geluk, eene beste Vrouw voert al zyn heil in top; hoe smaakt hem de omhelzing der kinderlyke handjes, die hy weder regt vaderlyk in de zynen drukt, terwyl het lieve, onnozele, Kroost, aan zynen hals gestrengeld, hem hartelyk kuissende, zyne genegenheid tracht

te

te verkrygen —— de ſtreelendſte vermaaken verzamelen zich, onder zyn nederig dak —— vrolyke geſprekken, ſchuldelooze ſpeelen, veraangenaamen zyne overige uuren, —— verluſtigen zynen disch, en —— bereiden hem tot nieuwe bezigheden, tot voltooijing van zyn geluk.

Zoo eindigen zyne dagen. —— Zoo beſteed hy zyne oogenblikken, tot dat de nuttige ſlaap zyne oogleden ſluit! —— hy legt zich ter ruste, en vreest niet door het gedruisch der wroeging gewekt te zullen worden.

Zoo geniet hy een gelukkig leeven —— eene volmaakte gezondheid, en —— een vertroostenden dood.

Welk een aangenaam vlekloos leeven, by de Stedeling ſchaars gekend; wie zou zulk een *Landleven* niet begeeren! hoe zalig is de vree des Landmans, in de Wooningen der Waereldgrooten niet te vinden; zyn rust houd altoos ſtand —— zyn welgeregeld leven is vry van alles, wat zyn hoop of wensch misleidt —— door wel te vredenheid is zyne ziele ryk —— en ryk is zyn huis, door —— het goede der Natuur.

J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Schielyk gewent de mensch aan alles, en gewoon zynde aan eene zaak, word ze van ons onverſchillig beſchouwd; zonder dat dezelve eenigen indruk meer op het hart maakt. —— Wy komen langzaam, en als by trappen, in de Waereld, en deze is ook de reden, dat wy ons door millioenen Voorwerpen omringd vinden, van welken 'er naauwlyks een is, die onze aandagt, onze opmerking, verdient. —— De aarde, welke wy bewoonen, is gevormd, en voor ons toebereid, en ſchynt met oogmerk geſchikt niet alleen om ons te voeden, maar ook om onze aandoeningen gaande te houden. —— Hoe veele ſchoonheden levert ze niet op om der menſchen verwondering gaande te maken; hoe veele geriefſlykheden, om aan onze geneugten te beantwoorden! —— Overal vind men den Aardkloot vol en overvloedig voorzien van alle zulke dingen die en nuttig zyn, en vermaken kunnen aanbrengen. De Vrugten ſpruiten uit het Aardryk voort, brood voor de menſchen, en het Gras tot onderhoud van 't Vee — Boomen en Boomvrugten ter onzer verkwikking —— Bloemen om ons gezigt te ſtreelen, en eene verſcheidenheid van Kruiden, om onze kwalen te geneezen of te verzagten. —— Inwendig is de aarde met ſchatten gevuld, waarvan de mensch een nuttig gebruik weet te maken, en die hy tot zyn onderhoud kan doen dienen: — met één woord, deze aarde levert allerwege Wonderen op, welke eenen aandagtigen Opmerker verbaasd moeten doen ſtaan, en hem in verwondering opgetogen houden. —— Dan van kinds af aan dit alles gewoon, zyn 'er maar zeer weinigen te vinden, welke daardoor getroffen worden.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER DE STAATS-OMWENTELING IN FRANKRYK, TEN AANZIENE VAN HET GODSDIENSTIGE, EN DE REGTEN DES GEWEETENS.

(Ontleend, uit *a Charge delivered to the Clergy of the Diocese of Landaff. By* RICHARD WATSON D. D. F. R. S. *Lord Bischop of Landaff, in* 9 Juny 1791.)

„ Het moge vreemd schynen, dat een der Kerkvoog„ den van de *Engelsche Kerk*, de Staats-Omwente„ ling in *Frankryk*, ten onderwerpe neemt van eene Re„ denvoering voor zyne onderhoorige Geestlyken; dan de „ Hoog Eerw. WATSON heeft, onzes agtens, in die keu„ ze een blyk van zyn Oordeel, en, in de wyze van „ uitvoeren, een bewys gegeeven, dat hy een Staatkundi„ ge, een Godgeleerde en een Christen Wysgeer, is; laa„ ten de volgende stukken, daar uit ontleend, voor deeze „ waarheid spreeken."

Eene Staats-Omwenteling, die, ten aanziene van derzelver volvoering, in de Jaarboeken der wereld, geene wedergade vindt, heeft plaats gegreepen; of, om bepaalder te spreeken, grypt thans stand, in de Burgerlyke en Godsdienstige Gesteltenisse van een der grootste Koningryken in *Europa*. —— Ik zal geen uitspraak doen, om de Ondersteuners of Wederstreevers dier Staats-Omwenteling te laaken, of te pryzen; het zou onvoeglyk zyn dit te deezer plaatze te doen, zelfs dan, wanneer ik volkomen onderrigt ware van alle de oorzaaken en gelegenheden, die dezelve te wege bragten: en het zou my niet passen het ergens te doen; naardemaal, hoe zeer anderen zich wel onderrigt agten omtrent dit stuk, ik bekennen moet, dat myne kunde van het inwendig Bestuur des *Franschen* Ryks, van den staat der Partyen in 't zelve, van de geaartheid des Volks, van de Geldmiddelen des Lands, en van

de andere omstandigheden, die dit Staatkundig verschynzel hebben doen gebooren worden, zo groot niet is, dat ik in staat ben om een beslissend vonnis te stryken, over de geschiktheid of ongeschiktheid der genomene maatregelen.

Als een Vriend der Burgerlyke Vryheid, welke bestaat niet in Volks ongebondenheid, maar in gehoorzaamheid aan Wetten, vastgesteld door de algemeene Toestemming van een vry Volk, kan ik niet nalaaten my te verheugen, over het ontslag des *Franschen* Volks, van de *Dwinglandy der Koninglyke Regeering*; maar het *Despotismus* zo van *Volks*, als van *Aristocratische*, *Demagogen*, nog meer dan dat van enkele *Monarchen* verfoeijende, bepaalt zich myne vreugd, of ook dit ontslag meer schynbaar dan weezenlyk mogt weezen. —— Ik vertrouw, nogthans, dat de uitwerkzels daar van weezenlyk zullen zyn: want, welke ook de uitkomst van deeze zonderlinge worsteling moge weezen, denk ik dat de *Franschen* drie zaaken zullen verwerven. —— Een regterlyk onderzoek door Gezwoorenen, — een *Habeas Corpus*-Acte, — en een ongekreukte handhaaving des Regts. Zegeningen van eene onschatbaare waarde! waarvan men, tot zeer onlangs, in *Frankryk* niet hoorde reppen; en die het geluk van *Groot-Brittanje* uitmaaken, en in welker genot het onze pligt, als Menschen, is, te wenschen dat alle Menschen deelen. Er mogen, in onze Burgerlyke, als mede in onze Kerklyke, Gesteltenisse, eenige dingen gevonden worden, die om eene bedaarde Hervorming roepen; dan met die alle zyn wy een gelukkig Volk, en wy doen wel met nayverig te zyn, omtrent eenige geweldige poogingen tot verbetering van een van beiden (*).

Dan

(*) Betuigingen van verknogtheid, aan onze Gesteltenisse in Kerk en Staat, heb ik zo menigwerf gedaan, dat ik derzelver herhaaling thans noodloos oordeele. Indien iemand, uit de vryheid, welke ik gewoon ben te gebruiken, in het spreeken over de gebreken in beide, genegen mogt weezen om de opregtheid deezer betuigingen in twyfel te trekken; niets, wat ik ook moge zeggen, zou zyn vooröordeel wegneemen. Ik bid GOD, dat hy hem een liefderyker geest schenke. Ik laat het, nogthans, aan onpartydigen over, te beslissen, wiens verknogtheid aan de Gesteltenisse grootst is, —— die van hem, die zyn best doet om zulke bedorven deelen van het heerlyk zamenstel der Burgerlyke en Godsdienstige Vryheid weg te weeren,

als

Dan de overweeging des Burgerlyken Staats van *Frankryk* daar laatende, wil ik uwe aandagt bepaalen tot de verandering, te wege gebragt in de Kerkelyke Gesteltenisse, en die de eenige reden was, waarom ik eenig gewag in 't geheel maakte van eene Staats-omwenteling, die zo zeer het oog van geheel *Europa* trekt.

Niemand uwer heeft zich zo weinig aan dit stuk kunnen laaten gelegen leggen, dat hy niet opgemerkt heeft de veelvuldige veranderingen in de *Gallicaansche* Kerk, te wege gebragt door de Besluiten der Nationaale Vergadering. Ik zal my vergenoegen, met drie der voornaamste u te herinneren.

De eerste betreft de vermindering der verbaazende Inkomsten van eenige Kerkhoofden, en de vermeerdering der schraale Bezolding van anderen. Wanneer men in aanmerking neemt de verschillende Talenten, natuurlyke en verkreegene, van de onderscheide Bedienaaren der Kerke, de verschillende graaden van Bekwaamheid, noodig tot het behoorlyk volbrengen van de onderscheide Bedieningen in een vastgestelde Kerk, en de Nuttigheid van onderscheiding en ondergeschiktheid in zulke vaststellingen, kan ik niet denken dat veele redelyke Menschen zouden verlangen, om alle Kerkelyke Bedieningen en Voordeelen op éénen voet gebragt te zien: dan allen mogen zy wenschen, dat niet alleen in *Frankryk*, maar ook in *Engeland*, en door geheel het *Christendom*, zulk eene welgeëvenredigde Voorziening gemaakt wierd voor de Geestlykheid, dat geene derzelven zo veel hadden, dat zy onöplettend wierden in de waarneeming hunner Pligten, en geene zo weinig, dat eene zamenvoeging van Standplaatzen noodig ware tot iemands onderhoud. De tyd, denk ik, zal komen, schoon ik mogelyk niet lang genoeg zal leeven om het te zien, dat

als daaglyks de vyanden daarvan ten aanval uitlokken; —— of die van hem, die, niet onbewust van het gevaar, zich te vrede houdt met de gedachten, dat het zyn tyd wel zal uithouden. Mogt de wysheid onzer Regeerderen zich zo wel vertoonen in het wegweeren van 't geen kwalyk gesteld is, als in hunne standvastigheid om het goede te behouden; en dus in stand te doen blyven het werk van eeuwen, een voorwerp van den nyd, op dat het niet ten grond gesmeeten worde, door de ruwe hand van Volks misnoegen, van geestdryvende yverzugt en geweld.

dat een meer billyke verdeeling der Inkomften van de Kerk van *Engeland* vastgefteld zal worden; op eene bedaarde en wettige wyze. Voor tegenwoordig zyn de veelheden der Standplaatzen, en het niet woonen op dezelve, zulke in 't oogloopende gebreken in onze Kerklyke Geftelteniſſe, als alle bedagtzaamen wenſchen geweerd en verbeterd te zien. Zy zyn, naar myn inzien, noodwendige verkeerdheden, ontftaande uit ſchikkingen, waar door duizenden van Standplaatzen van zo weinig waarde geworden zyn, dat ze geheel niet ten voeglyken onderhoud voor eenen Geestlyken kunnen dienen; en wy allen weeten, hoe zeer de armoede van een Geestlyken, dikwyls, den Godsdienst zélve in veragting brengt, by het ruw en beginzelloos gedeelte des Menschdoms.

De Inkomften der Kerk van *Engeland* zyn, zo ik vermoede, door veele Schryvers, zeer boven de waarheid vergroot. Ik heb althans geen grond om te denken, dat dezelve meer dan genoeg zyn, om een voeglyk beftaan aan alle de Dienaaren der Kerke op te leveren. Maar, zonder te wenſchen dat alle Kerklyke Bedieningen even veel op mogen brengen, zal ik nooit ophouden te wenſchen, dat geen Standplaats in 't Koningryk zo klein en gering mogt weezen, dat één Mensch 'er twee tot zyn beftaan behoefde. De Kerk van *Frankryk* is, (zo men my des naar waarheid onderrigt heeft) niettegenftaande 't geen zy verlooren hebbe, ryker dan de Kerk van *Engeland*, en in eenen volftrekten, en in een betreklyken, zin. Het daadlyk inkomen wordt begroot op omtrent zes Millioenen Ponden Sterlings: dat der Kerk van *Engeland* kan op verre na geen twee haalen. In *Frankryk* moeten omtrent vier en twintig Millioenen Ingezetenen door de Geestlykheid onderweezen worden, in *Engeland* omtrent acht.

Eène andere verandering in de *Gallicaanſche* Kerk, welke onze goedkeuring verdient, is de Afſchaffing der Kloosteren. Veele Perſoonen hadden, ongetwyfeld, in de afzonderingen van hun Kloosterleeven, van alle belangen deezer wereld afgeftaan, en verhieven hunnen geest, met waare Godsvrugt, ten Hemel. Het zou mangel aan Liefde weezen, het tegendeel te veronderftellen; dan het loopt tegen de liefde niet aan, te verzekeren, dat veele Perſoonen, van beiderlei Sexe, in hunne vroege jeugd, en vóór dat zy ryplyk konden oordeelen, wat tot hun geluk in

het

het toekomende zou ftrekken, opgefloten wierden in deeze begraafplaatzen der leevenden, uit laage beweegredenen en Familie-belangens. —— ' 't Heeft nimmer Klooster-Inftellingen aan Voorftanders ontbrooken, zy ftrooken wonder wel met de naargeestige begrippen van Geestdryvers, en de veragtlyke oogmerken der Geveinsden: zy zyn der *Christenheid* niet byzonder eigen; doch waar zy ook beftaan, hebben zy ten hoofdfteunzel de ligtgeloovigheid des Gemeens, of het bygeloof der Ryken, en zy zullen in alle Landen, vroeger of laater, worden afgefchaft, naar gelange van de vermeerdering der kundigheden, of het aanhouden der onkunde.

Een derde verandering in de Kerklyke Gefteltenisfe van *Frankryk*, welke onze opmerking trekt, is die volkomene Verdraagzaamheid, die dezelve betoont omtrent alle Menfchen, wat den Godsdienst betreft. Indien iemand denke, dat dit eer eene verandering is, in de Burgerlyke, dan in de Kerklyke, Gefteltenisfe, ik wil met hem niet over woorden twisten; maar voortgaan met aan te merken, dat de *Verbintenis* (gelyk men het genoemd heeft), *tusfchen Kerk en Staat* in *Frankryk*, niet veronderfteld wordt zo naauw te zyn, dat de Staat gevaar loopt, indien Leden van de Kerk niet alleen verkiesbaar zyn tot Burgerlyke Bedieningen: Menfchen, die de Mis niet bywoonen, de Maagd MARIA niet bidden, de Heiligen niet aanroepen, de Beelden niet vereeren, den Oorbiegt nalaaten, de Tranfubftantiatie niet gelooven, voor de pynen van het Vagevuur niet vreezen, of hun Geloof en Eerdienst niet fchoeijen op de Leest der vastgeftelde Kerke, —— deeze Menfchen zyn in *Frankryk*, uit hoofde hunner Godsdienftige begrippen, niet van de Regten des Burgerfchaps uitgeflooten. Wanneer wy de natuur van den Mensch in 't algemeen befchouwen, en 't oog flaan op de onderfcheide omftandigheden, waarin niet alleen verfchillende Volken, maar ook onder 't zelfde Volk verfchillende Perfoonen, geplaatst zyn, ten aanziene van vorderingen in Godsdienftige Begrippen, moeten zy de noodzaaklykheid voelen, om elk Mensch, hoofd voor hoofd, het volftrektfte Regt toe te kennen, om GOD, op zyne wyze, te dienen, zonder, uit dien hoofde, de voordeelen te verliezen, ontftaande uit den Staat der Burgerlyke Maatfchappye. —— Gy zyt een Christen, en gelooft dat JESUS CHRISTUS van GOD gezonden is, en dat 'er geen andere Naam onder den Hemel is, waarin iemand

kan zalig worden : —— gaa heen, en bely dit uw Geloof te *Pekin* of te *Constantinopolen*, en, wanneer gy daar versmaad, met veragting bejegend, en uitgesloten wordt van alle Burgerlyke Bediening en Gezag, om dat gy de Hemelsche Zending niet erkent van CONFUCIUS, of van MAHOMETH, zoudt gy dan niet denken, reden te hebben, om de heerschende Magten, in deeze wyduitgestrekte Ryken, van onregtmaatigheid te beschuldigen? Indien GOD Almagtig het voeglyk oordeelt, de onderscheide Godsdienstbelydenissen in de wereld te dulden, gepast, gelyk 'er reden is om te denken, naar de verschillende, verstandige en zedelyke vatbaarheden der Menschen; dan, zeker, voegt het ons, vriendlyk en genegen te zyn omtrent allen, die met ons overeenstemmen in alle de Grondwaarheden des *Christendoms*, en alleen, in stukken van weinig aangelegenheids, van ons verschillen.

Ik kan nimmer toestaan, dat het overeenkome met het beginzel, waarop de Burgerlyke Maatschappy gegrond is, of diene ter bereiking van de einden welke de Menschen beöogen in het aangaan van zulk eene verbintenisse, dat zy, die in Godsdienstbelydenisse van de Overheid des Lands verschillen, ter oorzaake van dat verschil alleen, onderworpen zouden weezen aan vervolging, en uitsluiting van Burgerlyke Bedieningen is vervolging; is het de vervolging niet van de *Inquisitie* of van *Smithfield*, zy verschilt 'er van in *trappen*; maar gelykt 'er op in *soort*. — Ik heb hierover by my zelven dus geredenkaveld. —— Alle straffe, wegens Godsdienstige Begrippen, is vervolging; en kwaad van eenigerlei aart, op gezag van de Burgerlyke Regeering aangedaan, is straffe. Dit kwaad kan iemands Persoon, Vryheid, Eigendom of Character, betreffen. Burgerlyke Onbevoegdheid iemand door de Wet toegeschreeven, is een kwaad hun Eigendom en Character betreffende; hun Character, naardemaal het hun blootstelt voor de blaam van slegte Burgers te zyn; hun Eigendom, dewyl het hun buiten de mogelykheid stelt om voordeelen te erlangen aan zekere burgerlyke bedieningen verknogt. Deeze voordeelen, 't zy dezelve bestaan in rykdom, magt, invloed of eere, zyn iets waardig; derzelver waarde moge ongelyk geschat worden; daar zy nogthans iets waardig blyven, is de mogelykheid, om ze te verkrygen, desgelyks iets waardig, en die mogelykheid den

Mensch

Mensch te ontneemen, ter oorzaake van zyne Godsdienstbelydenis, is vervolging (*)

Dus vrylyk myne gevoelens voorgesteld hebbende over 't geen my onregtvaardig en onstaatkundig toeschynt, om Menschen, uit hoofde hunner Godsdienstige begrippen, van Burgerlyke Bedieningen uit te sluiten, ben ik zeer verre

(*) Eene Tegenwerping op deezen bewystrant is my voorgekomen; en ik wil ze niet verbergen. —— De Opper-Magistraat, in elke Burgerlyke Gemeenschap, heeft het Regt om van elk, die deeze Gemeenschap uitmaakt, een deel van hunnen *daadlyken* Eigendom te eischen, wanneer dezelve zulks, ten algemeenen beste, noodig oordeelt, en om de openbaare veiligheid te bevorderen. Dit beginzel, geloof ik, wordt niet algemeen toegestaan, het schynt my egter toe regtmaatig te weezen; en dit beginzel toegestemd zynde, volgt dan niet, dat de Magistraat ten minsten een gelyk Regt heeft, om, tot dezelfde einden, den *mogelyken* Eigendom, ontstaande uit de verkiesbaarheid tot zekere Bedieningen, te gebruiken? Mag dezelve niet met rede tot de zodanigen zeggen: —— De Meerderheid der Persoonen, die de Burgerlyke Maatschappy uitmaaken, waarvan gy Leden zyt, is van begrip, dat de openbaare veiligheid beter bewaard zal blyven, als gy uitgesloten wordt van den Eigendom, voortkomende uit het bekleeden van zommige Posten, dan wanneer gy ze bezit. Gylieden, die de Minderheid uitmaakt, staat in een strydig gevoelen, en daar is geen Regter om te bepaalen wie gelyk heeft. Gy hebt de vryheid om eene andere Burgerlyke Maatschappy op te rigten; maar, zo lang gy Leden van deeze blyft, behoort gy in het oordeel der Meerderheid te berusten. —— Deeze Tegenwerping is niet van die sterkte, dat 'er niets ter verzwakking van dezelve gezegd konne worden; noch zo zwak of 'er valt nog wel iets tot onderschraaging in 't midden te brengen. —— Dan ik vergenoeg my met dezelve onpartydig voorgesteld te hebben.

De dag, denk ik, is niet verre af, wanneer dat geen, 't welk het Huis der Gemeente geweigerd heeft te erkennen als een schuld van Regt aan de *Dissenters* toekomende, (het herroepen naamlyk van de *Test Law*, waar door zy zich van Burgerlyke Bedieningen vinden uitgeslooten,) hun zal verleend worden als een Gift van den Staat, als een waarborg van de Broederlyke Liefde der Kerke. Gemaatigde Lieden, ('t zy *Leden der Hoofdkerke*, 't zy *Dissenters*) zullen, zo te hoopen is, in dien tusschentyd, hun invloed te werk stellen, om het geweld te bedaaren, de bitterheid te weeren, en den haat te lenigen, welke ongelukkig in de harten van veelen aan wederzyden woelen.

te van eenige goedkeuring, hoe genaamd, te geeven aan de geweldige wyze op welke de Leer of Tugt onzer vastgestelde Kerk is aangerand: alle geweld, of aanvallend, of verweerend, in zaaken van dien aart, smaakt naar Onverdraagzaamheid. Wanneer *Unitarissen* en *Trinitarissen*, wanneer *Leden van de Hoofdkerk* en *Dissenters*, van elkander ongunstig denken of kwaalyk spreeken, wegens het verschil van begrippen, schynen zy my toe over 't hoofd te zien de Hoofdpunten, waarin zy allen overeenkomen, en te vergeeten, dat zy allen *Christenen* zyn; dat zy allen ééne Hoope hunner Roepinge hebben, en het eeuwige Leeven verwagten als eene Genadegift van GOD door JESUS CHRISTUS.

Het moet als eene Grondwaarheid erkend worden, ontleend uit de gelykheid waarin wy allen staan tot CHRISTUS, onzen algemeenen Meester, dat geene Maatschappy van *Christenen*, welke ook, hoe uitsteekend in rang, magt, rykdom, aantal, of geleerdheid, het minste Regt kan hebben tot eenig gezag, om andere door bedreigingen, smaadheden, of straffen, van eenigerlei aart, te dwingen tot Medegenootschap. —— Gy, behooren zy te zeggen tot allen, die van hun verschillen, gy zyt zo vry als wy; wy staan na geene Heerschappye over uw Geloof; wy zyn geen Heeren van het Erfdeel des Heeren; gaat en dient den Schepper en Onderhouder des Heeläls op uwe wyze; gebruikt geen Ring by de Huwelyksbevestiging, geen Overkleed by den openbaaren Eerdienst, schikt u in geene byzonder bepaalde gestalte by het ontvangen des Avondmaals, laaten 'er geen Getuigen by den Doop uwer Kinderen zyn, noch dezelve het formzel ontvangen als zy zyn groot geworden ——. maar gedoog ook, dat wy GOD, op onze wyze, dienen: laaten wy in elkander geene gebreken vinden; maar elkander een goed harte toedraagen, goede diensten bewyzen; laaten wy allen ons verzekerd houden, dat, ten laatsten dage, onze onderscheide wyzen van Eerdienst aangenaam zullen zyn by Hem, dien GOD gesteld heeft tot Regter over allen, naar gelange van de opregtheid onzer oogmerken, en de middelen, welke wy hebben aangewend om aangaande de waarheid onderrigt te worden.

Een der beste middelen, welke wy, ter bereiking van dit einde, kunnen gebruiken, bestaat daarin dat wy onze Zielen onbevooroordeeld openhouden voor de kragt van bewysredenen, en vry van alle bitterheid van gevoelens

of

of uitdrukkingen tegen de zodanigen, die van ons in Leer of Tugt verschillen. Ik weet voor my zelven, dat ik in myn hart geene vyandlyke begrippen koester tegen de vastgestelde Leer der Kerke van *Engeland*, en dat ik desgelyks aan dezelve niet gehegt ben met zulk een blinden en ingewikkelden eerbied, dat ik allen onderzoek daar van wraake. Ik heb, in myne eigene Letteroefeningen, altoos een vryen geest van onderzoek na de waare meening der Schriftuure gebruikt, en zoek denzelven by u aan te moedigen. Deeze geest behoort, aan den eenen kant, niet te veraarten in eene gesteldheid om zonderling te weezen, als of niets vastgestelds regt ware; noch, aan den anderen kant, zo belemmerd in deszelfs werking, dat 'er vreeze ontstaat, om de waarheid, van 't geen ééns door openbaar gezag is vastgesteld en geheiligd, in twyfel te trekken. Daar is een tyd geweest wanneer onze Voorouders *Heidenen* waren; —— geduurende een ander tydperk waren zy *Roomschgezind*; en, indien de Stelling van zommigen —— „ dat 'er geene verandering ooit mag „ gedoogd worden in de Stellingen van de Kerk door de „ Wet vastgesteld," —— door onze Voorouderen aangekleefd ware; wy zouden nog met de *Druïden* bezig zyn om Vaarentakken te snyden; of met de *Roomschen* om Meel en Water in de zelfstandigheid van God te veranderen!

Het Euangelie van CHRISTUS is door bedriegeryen der Menschen bezoedeld; het heeft die bezoedeling geleden van de vroegste Eeuwen der Kerke tot den tegenwoordigen dag, en niets schynt, onder medewerking der Godlyke Voorzienigheid, geschikter om het zelve tot de oorspronglyke Eenvoudigheid weder te herstellen, dan de gemaatigde yver van geleerde en onbevooroordeelde Waarheidzoekeren.

Staatslieden, in 't algemeen, en, het smert my zulks 'er by te moeten voegen, veele Kerklyken, zyn vyanden van vry Onderzoek (*). 't Is by veelen van beiden een aangenomen stelregel, dat de Godsdienstbelydenis, in een Land

(*) In het bybrengen van deeze aanmerking heb ik geene byzondere Persoonen op 't ooge; en ik geloof dat dezelve even min bepaald ruste op de Staatslieden en Geestlyken van dit Land, als van eenig ander. Maar de Geschiedenis van alle Landen, en van alle Volken, strekt ten bewyze van derzelver waarheid.

Land vastgesteld, moet gehandhaafd worden: en zy zyn gereed, om den zodanigen, die een van derzelver Leerstellingen in twyfel trekt, te smaaden en te straffen. Dit beginzel ontstaat by de Kerklyken, waarschynlyk, uit vreeze van eenig nadeel, 't welk de nieuwigheid zou te wege brengen; en komt by de Staatslieden, waarschynlyk, voort of uit eene bekrompe kennis van het Christlyk Leerstelzel, of uit een geloof, dat de eene wyze van Godsdienstoefening, zo wel als de andere, aan de oogmerken van het Staatsbestuur kunne beantwoorden; en dat alle Godsdiensten niets meer zyn dan Staatkundige vonden, geschikt om de zwakheid der Menschlyke Wetten te ondersteunen, en derzelver invloed uit te breiden. Zo lang dit beginzel blyft heerschen, zal vry Onderzoek in zaaken van den Godsdienst, zo verre de magt der geenen, die 't zelve omhelzen, uitstrekt, gestremd worden; en, indien de gesteldheid der tyden die Menschen niet wederhoudt, zullen 'er straffen en dwangmiddelen gebruikt worden omtrent allen, die, in gemoede, van het Leerstelzel des Staats verschillen.

De Godlyke Waarheden van onzen heiligen Godsdienst hebben, te haarer onderschraaging, de hulp van Menschlyke Wetten niet noodig. Wanneer Christen-Overheden zich het regt aanmaatigen om twyfelagtige plaatzen der Schriftuure, in een bepaalden zin, te verklaaren, besmetten zy het Altaar onzes Heeren, schoon misschien met een oogmerk om het op te cieren, en heiligen dikwyls dwaaling door het gezag van Burgerlyke Wetten. —— De Geschiedenis der Kerke, zints den tyd haarer Burgerlyke vaststelling, levert duizend bewyzen op voor de gegrondheid deezer aanmerkinge. —— Onderzoekt de Handelingen der Kerkvergaderingen, door Keizerlyk of Koninglyk Gezag zamengeroepen, in de onderscheide gedeelten der Christen-waereld, van de *Nicesche* Kerkvergadering tot die van *Trente*, en gy zult bevinden, dat, op veele derzelven, zulke Leeringen zyn bepaald, als wy *Protestanten* voor volstrekte Dwaalingen houden. —— Onderzoekt de Geloofsbelydenissen van de onderscheide *Protestantsche* Kerken, die tegenwoordig in *Europa* bestaan, en gy zult, in veele derzelven, zulk eene verscheidenheid van Leere vinden, dat gy wenscht, dat geen derzelve eenigzins een gedeelte van die Onfeilbaarheid, welke de *Protestantsche* Kerk met zo veel regts aan de *Roomsche* ontzegt, zich hadt aangemaatigd.

Ten

Ten ſlot, myne Broeders! gy zult mogelyk denken dat het uw Pligt niet is, en ik hou my verzekerd dat het de myne is, om de gunst van GOD in eene andere Wereld te verwerven door het verkondigen van het zuiver Euangelie zyns Zoons in deeze; en de zuiverheid van dat Euangelie kan door geen middel zo wel verzekerd worden als door een opregt en nedrig Onderzoek van 't geen geſchreeven is door de Euangelisten en de Apostelen; veel beter ons derwaards gevoegd dan tot CALVINUS, ARMINIUS, SABELLIUS of SOCINUS!

VERHANDELING OVER DE SCORBUTUS, VOOR ZEEVAARENDEN.

Aan de Heeren Schryvers van de Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

Offchoon 'er veel geſchreeven is over de *Scorbutus* door Mannen van kunde, kan ik egter niet nalaaten, myne gedagten ook mede te deelen. Mogten dezelve, in uw geacht Maandwerk geplaatst, waarlyk ſtrekken ten nutte van hun, die de Zee bevaaren, zoo zal het my tot genoegen zyn, iets ten nutte myner medemenſchen medegewerkt te hebben. In deeze ſtreelende hoop, noem ik my

UWE. D. W. Dienaar,

Rotterdam.
1792.

A. J. V. ROEN.

Dat de *Scorbutus* aan ſcheepsboord eene der heerſchende Ziekten is, en dat veele ziekten van een anderen aart met dezelve gepaard gaan, ondervind men niet dan al te veel. Ziet de Scheeps-Bevelhebber zich niet dikwyls bekommerd in 't verrigten van het werk, ja, geheel hulpeloos? Immers de woede van zodanig eene ziekte ondermynt gezondheid en leven van hun, die geen kunde hebben, zich van voorbehoedende of vereischte hulpmiddelen te bedienen.

Het is dus noodzakelyk, om die ongelukkigen, wanneer zy op plaatſen zwerven, waar zy zich niet kunnen

nen bedienen van een deskundigen, om hun, door een verstaanbaare reden, een klaar denkbeeld te geeven van den *waaren aart* deezer ziekte, derzelver *gevolgen*, en, wanneer zy gevreesd word, van *voorbehoedende middelen*; en, reeds plaats hebbende, hoe men ze door eene zeer eenvoudige *Cuur* zoude kunnen voorkomen en geneezen.

Om dan hieraan noodzakelyke hulp te verschaffen, biede ik het volgende den Zeeman aan.

De *Scorbutus*, of Scheurbuik, is een *eigenaartig bederf der vogten*, en wel van 't *bloed* zelve; het *weiagtige* is *verdikt* en *verslymt*, en *'t roode gedeelte ontbonden*, en zeer *dun*. Daar het bloed, in den gezonden staat, een *Hoofdstof* is, waarvan alle andere vogten worden afgescheiden, en waarvan 't geheele lichaam zyne voeding ontvangt: welke *vogten* dan worden van zulk een slegten *bloedstaat* afgescheiden, en welk *voedsel* krygen de deelen van het zelve? Immers, de *vogten* en het *voedsel* zyn beide *ontaart* en *scherp*; onbekwaam om de gezondheid der *vaste deelen* te kunnen onderhouden, en hebben daarom die toevallen ten gevolge, waarvan ik 'er eenige zal bybrengen.

De Matroos, voorheen vlug en vrolyk, bekwaam om alles aan boord met dien spoed te verrigten, welke zulk werk zomtyds vereischt, is nu *traag*, *vadsig* en doet niets dan met ongenoegen. Andere verschuilen zich in hoeken en gaten, uit vrees van aangespoord te zullen worden tot werken, en zyn alleen geneigd tot zitten of leggen. Hun wagt opgezet zynde, vinden zy zich minder in staat dezelve waar te neemen, dan zy waren na het aflossen van hunne voorige, als zynde meer afgemat door de *rust* dan door het *werken*; vervolgens zwelt het *tandvleesch*, en word *ligtbloedend*; ze zyn *dommelig* in 't *hoofd*, en hebben een *drukkende pyn* in het zelve; zoo ook in de *armen* en *beenen*, welke laatste dikwyls *aderspattig* worden, en, openbreekende, *zweeren* voortbrengen; 'er ontstaan vervolgens *bloedstortingen*, voornamelyk *bloedspuwingen* en *neusbloedingen*; ook kunnen verders uit alle afscheidingswegen *bloedstortingen* gebooren worden; de *maag*, die, door haare geringe werking, een gebrekkige spysverteering heeft, veroorzaakt *benaauwdheden*, enz. voorts verstyven de *gewrigten*; het gantsche *lichaam* word *loodkleurig*, en ten laatsten sterft de Lyder door *flaauwten*, of door een of ander toeval; ja door veele en byzondere toevallen eindigen zulke Lyders dikwyls hun leven.

De oorzaak van alle deeze toevallen kan duidelyk uit de

de *Physiologia* verklaard worden. Het is een zeker bewys, dat vlugge en vrolyke menschen een goeden *omloop van 't bloed* hebben, en by deezen heeft dus ook eene goede werking van 't *levens-vermogen* plaats. By traagen en vadsigen zyn de bovengenoemde werkingen gebrekkig; en wyl deeze door *rust* meer, dan door het *werken*, afgemat worden, is dit een teken, dat het bloed by hun niet regelmaatig *circuleert*. Niemand immers ontkent, dat de lichaams-beweegingen deezen omloop veel helpen bevorderen; de omloop dus door het werken vermeerderd wordende, kunnen die verdikte stoffen gereeder door de vaten passeeren, daar integendeel door de *rust* alle lichaams-beweegingen verminderd worden; de verdikte stoffe *pakt* zich dan *op een*, en wel voornamelyk in de *gewrigten*, waardoor men ook somtyds ziet, dat zy, ontwaakende, niet in staat zyn, door de styfheid der geledingen, de hand te kunnen sluiten, in welke dan ook *pyn* gebooren word. —— *Het ligt bloeden en zwellen van het tandvleesch, 't welk uit veele door elkâar gerolde vaatjes bestaat*; wyl het verslapte veselgestel zich nu gereed uitzet, doorknaagt het dunne en scherpe bloed den binnensten rok der tedere vaatjes, en veroorzaakt, zelfs op de geringste aanraaking, een ligte bloeding. — *Dommelige en drukkende pyn in 't hoofd*; 't mergagtige gedeelte der hersfenen bestaat meest uit *weivaatjes*; deeze nu met die verdikte stoffe bezwangerd zynde, moet 'er volstrekt eene *drukking*, en uit dezelve *dommeligheid* en *pyn*, gebooren worden. —— *Spatten en oploopende bobbels op de beenen*; de omloop hier het traagste zynde, kan de in 't lichaam gevormde kwaade stoffe, door de wet van zwaarte, gereeder naar beneden dan naar boven gevoerd worden, en uit het dun en scherp bloed, gepaard met die kwaade stoffe, kunnen dan gemakkelyk *Aderbreuken* ontstaan (deeze ziet men 't meest by hun, die zich in hoeken en gaten verschuilen); ja zelfs door het minste uiterlyk geweld worden 'er *blaauwe vlakken* gebooren, welke nergens anders uit voortkomen, dan wyl de vaten niet in staat zyn, eenig uiterlyk geweld te weêrstaan; zy bersten, storten het bloed in 't celleweefzel uit, en veroorzaaken dus eene *uitvaating*. —— *Bloedstortingen, voornaamelyk uit de longen*; deeze zyn mede haaren oorsprong verschuldigd aan den kwaaden aart van 't bloed, 't welk, de vaaten der *long* doorknaagende, *bloedspuuwingen* verwekt, ja dikwyls eene ongeneeslyke *Teering* ten ge-

gevolge heeft. Deeze is ook mede de oorzaak der verdere bloedſtortingen. —— Wy weeten, dat de *maag* veel bloed noodig heeft tot de *verteering der ſpyzen*, om door haare *warmte* de *kooking* te bevorderen; zulk eene ſlegte bloedſtaat nu kan geene vereischte *warmte* aanbrengen; hier uit eene *gebrekkige ſpysbereiding*, *verſtoppingen* van het *Maag-* en *Alvleesch-ſap*, van de *Lever-* en *Galblaas-gal*, eindelyk *benaauwdheden*, enz. —— *Verſtyving der gewrigten*; in de holten der *geledingen* word een zagt glibberig vogt afgeſcheiden, om ze te gemakkelyker te doen beweegen; die ſtoffe nu verdikt zynde, moeten ze noodwendig *minder* beweeglyk worden, ja, na eene langduurige *rust*, geheel verſtyven; ook gebeurt het dikwyls, dat 'er van dit vogt gezwellen in de gewrigten geformeerd worden. —— Eindelyk bereikt deeze ziekte zyn hoogſten trap; 't geheele lichaam neemt eene loodkleurige gedaante aan, zynde het gevolg van de *uitvaating*, en de Lyder eindigt door een of ander toeval zyn ongelukkig leven.

De oorzaaken deezer ziekte zyn menigvuldig. Ik zal dezelve afleiden van de *geſteldheden* der lichaamen, en de bykomende *omſtandigheden*; als zynde, naar myn inzien, het gemakkelykst te verſtaan.

De *Geſteldheden* zyn: 1. Een door armoede uitgemergeld lichaam, waar uit dus ook een *arm vogtgeſtel* gebooren word. 2. Een lichaam, verzwakt door het misbruik der *Wellust*. 3. Een zwak kwaadſappig lichaam. En eindelyk 4. Wanneer men naauwlyks uit eene voorafgegaane ziekte herſteld, of aan *landziekte* onderhevig is.

De *Omſtandigheden* zyn: 1. Het aanhoudend gebruik van ſlegt voedſel, b. v. oude gerookte of gezoutene ſpyzen, oude meelſpyzen, bedorven water, enz. Alle plantgewasſen hebben een byzondere kragt in zich tegens het bederf der vogten, daar integendeel gezoutene of bedorve voedſels meerder bederving veroorzaaken. 2. Het misbruik van ſterke dranken. 3. Eene ongewoone levensmanier; wanneer men zich uit een drooge landſtreek ter Zee begeeft in een ziltigen en vogtigen dampkring. En eindelyk 4. Eene ongewoone maat van *koude* en *hitte*.

Dat de *koude* en *hitte* voornaame oorzaaken van de *Scorbutus* zyn, leert de ondervinding. —— Worden niet, door de *koude*, de *vaste deelen* meer en meer t'zamen getrokken, en de *vloeibaare* dikker gemaakt; en word de *circulatie* hier niet ten deele door geſtremd? Is daarentegen de koude niet

niet te hevig, te weeten zodanig, dat de verdikte ſtoffe nog door de vaten kan omloopen, dan zal 'er ook geen *Scheurbuik* gebooren worden; maar wanneer ze te hevig is, vermeestert ze de Natuur, en de *Scheurbuik* is 'er het zekere gevolg van. De zodanigen vervallen dikwyls in een diepen ſlaap, om nimmer te ontwaaken.

De *hitte* verzwakt de *vaste deelen*, en door de ſterke en veelvuldige uitwaasſemingen worden te gelyk veele dunne vogten afgeſcheiden; het verdikte blyft te rug, en 'er ontſtaat een *Scorbutus*.

De *voorbehoeding* van deeze ziekte hangt veelal af van den Scheeps-Bevelhebber zelven; hy immers is doorgaans de verzorger der *Victualie* en andere *Scheepsbehoeften*; het ſtaat aan hem, of hy deeze goed dan ſlegt wil bezorgen; en daar de beweeging het grootſte voorbehoedmiddel is, heeft hy magt, dezelve te ordonneeren.

Zo dra Dezelve nu merkt, dat de Matrooſen hunne gewoone vlugheid gedeeltelyk verlooren hebben, moet hy hun veel beweeging laaten neemen, en vooral niet lang laaten ſlaapen; het koud bad is hun zeer voordeelig. Niet minder nuttig is het, wanneer de Matroos 's morgens zyn gewoon *rantſoentje* ontfangt, dat hy het zelve verſterkt met een aan wal daar toe vervaardigde *Pap* (deeze bereid men uit eene maatige hoeveelheid *Peruviaanſchen bast*, *Cascarilla*, *Engel-* en *Peperwortel*, waar by men nog een gedeelte *Engelsch Mostert-zaad* kan voegen, te zamen getrokken op een paar Keldervlesſen *Brandewyn*), en met dit aftrekſel kan men veilig *continueeren*.

De oorzaaken nu en de toevallen deezer ziekte aangetoond hebbende, zal ik tot deszelfs geneeswyze overgaan. Een ſlegte bloedſtaat vordert geene andere dan bloedverbeterende middelen, gepaard met de bovengenoemde aanwyzingen. Ik verkies hier de middelen uit het *Delfryk*, wyl die uit het *Plantenryk* wel temperen, maar doorgaans te gelyk ook het veſel-geſtel verzwakken, 't welk in deeze ziekte reeds te veel verzwakt is.

Dezulken dan, die hunne voorige vlugheid verlooren, en de bovengenoemde *voorbehoedende middelen* gebruikt hebben, egter in de *Scheurbuik* vervallen, geeft men een *drank*, beſtaande uit één pint *Gortwater*, 2 of ¾ loods *Geest van Koperrood*, en zo veel *Zuiker* als genoeg is; hier van laat men alle uur een thee-kop gebruiken.

Hun

Hun gewoone drank moet bestaan uit *water*, *azyn*, een gedeelte *Geest van Koperrood* en *Zuiker*. De *Zuiker*, een zeer goed *tegenscheurbuikig* middel zynde, moet men daarom veel laaten gebruiken.

De *Mout* en *Hop*, waar mede veele Schepen voorzien zyn, zyn ook zeer geschikte middelen in deeze ziekte; en zyn van vry veel nut, wanneer men van ieder één handvol met een gelyk gedeelte *Zuiker* op één *putse water* in de Zon laat gisten, en dan, zo gistende, 4 à 5 glaasjes 's daags 'er van laat drinken.

De *Zuurkool* is mede een der beste *tegenscheurbuikige* middelen; en het is waarschynlyk de reden, waarom de vermaarde COOK op zyne reizen geene Manschappen aan deeze ziekte verlooren heeft, wyl hy zich 't meest voorzien had van *Zuurkool* en *Ryst*.

Alle Landen hebben haare *tegenscheurbuikige* middelen. Om maar alleen van *Groenland* te spreeken, een landstreek, die zo zeer geschikt is ter voortbrenging van de *Scheurbuik*; wanneer een Bevelhebber genoodzaakt is zyn volk daar aan land te zetten, kan hy geen heilzaamer voorzorg neemen, dan sterke en aanhoudende lichaams-beweegingen, op de Beerejagt te gaan, en, na deeze Dieren gedood te hebben, het noch heet en gistend bloed 'er van te laaten drinken, en dan weder sterke beweeging te maaken.

Eindelyk, geen Bevelhebber behoeft bekommerd te zyn, by het aanlanden in ongezonde oorden, het volk, aan de *Scheurbuik* laboreerende, aan land te zetten; in tegendeel is het zeer goed, mits hy maar zorg draage, dat zy veele en rype vrugten gebruiken.

Zie daar eene Verhandeling, *alleen* geschikt voor Zeevaarenden, en, naar myn inzien, verstaanbaar genoeg, om van dezelve een goed gebruik te kunnen maaken, naardien de *Cuur*, hoe eenvoudig ook, door ondervinding geschraagd is. Ik hoope maar, dat myne moeite niet onnut zal geweest zyn.

WAAR-

WAARNEEMING, WEGENS DE SPRINGHAANEN.

(*Uit het Engelsch.*)

De Springhaanen, waarvan men in de Schriftuur en by veele Oude Schryvers gewag gemaakt vindt, zyn een soort van Insecten, die, hoe schadelyk ook voor velden en boomen, onschadelyk kunnen gebruikt worden. De *Parthers*, *Ethiopiers* en *Arabieren* houden ze zelfs voor een lekker beetje. Naa de Springhaanen, door middel van rook, opklimmende uit het vuur beneden aan de boomen ontstooken, te hebben doen nedervallen, zouten zy dezelve, en droogen ze in de Zon, door welk middel zy ze een geheel jaar ten voedzel bewaaren. JOANNES DE DOOPER at dezelve met wilden Honig, volgens de gewoonte der arme lieden van zyn tyd.

Zomtijds vertoonen zich de Springhaanen in *Asia* en *Africa* in zulk eene verbaazende menigte, dat ze de lugt verdonkeren, en in een oogenblik de vrugten en kruiden van een geheel Landschap, waar zy nedervallen, vernielen: de menigte der geenen die sterven besmetten de lugt, en veroorzaaken ziekten.

't Is waarschynlyk dat deeze Verschynzels de *Harpyen* der Ouden zyn, die kwamen om zelfs de spyzen van de tafel des Konings van *Bythine* te verslinden: en indien wy 'er by in aanmerking neemen, dat CALAIS en ZETHUS, de Kinderen van BOREAS, de *Harpyen* uit dit Land verdreeven, en vervolgden tot de Eilanden van *Strophades*, die in de *Jonische Zee* liggen, waar zy dezelve deeden vergaan, zal deeze geheele verciering hier op neer komen, dat de Noorde-Winden de Springhaanen na die Zee gedreeven hadden. En het gaat vast, dat niets gewisser een Land, met deeze Insecten bezogt, van die plaag verlost dan een sterke Wind, die ze na Zee voert, waar zy onfeilbaar moeten omkomen.

BERIGT, WEGENS DE ZOGENAAMDE TOVERKRINGEN OP DEN GROND.

(Uit Mr. TOWNLEY's *Journal in the Isle of Man.*)

Men heeft menigmaal een oog vol verwondering geslaagen op de Groene Kringen, die zich opdoen op veele drooge Heiden en gemeene Velden, in verscheide deelen van *Engeland*; door het gemeene Volk met den naam van *Toverkringen* bestempeld. Ik besloot eens, om, indien het mogelyk ware, de reden te onderzoeken, waarom ze zich doorgaans in een kringswyze gedaante vertoonen, als mede, waarom het Gras, dat op dezelve groeit, zo veel verschilt van het Gras op den grond daar omstreeks, door een donkerder groene kleur. —— Ik vond verscheide bruine Wormen, toen ik veele zooden opligtte zo verre de losse grond het toeliet, eenige deezer waren in beweeging andere in rust; maar verre het grootste gedeelte in beweeging, met de koppen in dezelfde rigting, even of zy elkander vervolgden. Ik zag dat de grond onder de Kringen veel fynder gemaalen was dan op de naby gelegene plaatzen, waar ik die Insecten niet aantrof. Deeze gesteltenis van den grond kan ons zeer gemaklyk reden geeven van het donkerder groen der daar op groeiende Grasplanten; doch waarom deeze Insecten zo onveranderlyk werken, en zich in een cirkel beweegen, gaat myne bevatting te boven; en moet ik de Geloovers in Toververtellingen ten dien aanziene in 't vol bezit van hun Geloof laaten.

DE OPKOMST DER LETTERKUNDE EN KUNSTEN, IN KLEIN ASIE, NAAGESPOORD.

Ontleend uit *a View of Ancient History, including the Progress of the Literature and the Fine Arts.* By WILLIAM RUTHERFORD, D. D. *Master of the Academie at Uxbridge*, Vol. II; ten deezen Jaare uitgekomen.

Letterkunde, Smaak en Weetenschap, in *Klein Asie* oorspronglyk, werden allengskens, uit dat Gewest, over

over *Griekenland*, *Italie* en *Sicilie* verspreid. —— 't Is een onderwerp der naavorschinge waardig, de oorsprongen op te speuren, die mede gewrogt hebben tot den open voortgang der Letterkunde en Kunsten in *Jonia*.

Eene leevendige aandoenlykheid voor de Werken der Natuure is het eerste vereischte in het Character van den Dichter of den Schilder. De verschillende Ryken der Aarde zyn door de Natuur onderscheiden door eene byzondere gesteltenisse, eene stoutheid van trekken of eene zagtheid van uitdrukking. De Westkust des vasten lands van *Asie* wordt algemeen erkend voor een der vermaaklykste Landstreeken in de wyde Waereld; opmerkenswaardig van wegen de vrugtbaarheid des Gronds, en *Griekenland* overtreffende in 't geluk der aangenaame Lugtstreeke, niet min behaagelyk voor de zinnen dan verleevendigend voor de verbeelding. Het vrolyk en lachend voorkomen van een schilderachtig Gewest, onder een onbewolkten Hemel, verdeeld in heuvels en dalen, doorsneeden van rivieren, gebrooken door baaijen en voorgebergten, en vercierd met natuurlyke schoonheden en verrukkende gezigten, verwekt die aandoeningen, welke de geboorte geeven aan de Dichtkunst. Alleen met de Natuur in haare begunstigde plaatzen en vermaaklyke schuilhoeken, voelen de Menschen met nadruk, en geeven lugt aan hunne aandoeningen door eene bezielde spraak, die men gelooft uit inblaazing te ontstaan.

Het beroep van een Bard, 't welk van zo veel aangelegenheids is in alle barbaarsche Tydperken, trok omtrent den tyd van den *Trojaanschen* Oorlog, en daarnaa, byzondere aandagt, en wekte eerbied. In deeze Eeuwen was de Godsdienst een der eerste beginzelen van het Staatsbestuur, en Dapperheid was de voornaamste Deugd die bewondering verwekte. Maar de Barden bragten het meeste toe tot het ondersteunen van het Godsdienststelzel, door hunne *Theogonien*, of Geslachtlysten en Geschiedenissen der Goden, en preezen de betragting ten sterksten aan door de schoone Gezangen, waar mede zy de heilige Plegtigheden vercierden. Terwyl zy de Menschen tot Godsdienst aanspoorden door den lof der Goden op te heffen, bezielden zy hun met Dapperheid, door den roem der afgestorvene Helden te zingen. Beide deeze hunne bedryven waren wonder wel geschikt om den bygeloovigen aart en hoogvliegende verbeelding, de heerschende Charactertrekken der *Grieksche* Stammen in vroege Eeuwen, te treffen.

Vóór de uitvinding der Letteren en de vermenigvuldiging der Boeken, verkreegen de Menschen hunne kundigheden, gelyk ULYSSES, „ door veele Steden te bezoeken, en met veele Menschen te verkeeren." De hoogagting en eerbied aan het Character van een Bard gehegt, verzekerde dien rang van Menschen een welkom onthaal op alle Godsdienst-Feesten, en by openbaare Plegtigheden.

De Characters en Gebeurtenissen van een ruwe en onbeschaafde Eeuw, waarin de Menschelyke Natuur vry en wild werkt, en de Geschiedenis veel van een Roman heeft, zyn zeer gunstig voor het Helden-dicht.

De *Trojaansche* Oorlog, in welken geheel *Griekenland* zich tegen *Asie* vereenigd hadt, het lot des Gezins van PRIAMUS, en de val van zyn oude Koningryk, de omzwervingen en lotgevallen der *Trojaansche* en *Grieksche* Helden, naa het inneemen van *Troye*, openden een ruim veld voor dichterlyk verhaal en beschryving, en boodt voorwerpen aan, geschikt voor de waardigheid der Zanggodinne van het Heldendicht.

HOMERUS was zeker niet de eerste, schoon de gelukkigste, Bard, die dit werk ter hand sloeg. De bewondering zyner Landgenooten, die hem, in verheevene en geheel bezielde toonen, de Heldendaaden der Oudheid hoorden ophaalen, is gestaafd en bekragtigd door de goedkeuring van alle volgende Tyden. Wanneer een Dichtwerk overgeleverd wordt by monde, leeren volgende Dichters de verzen hunner Voorgangeren ophaalen. De dus overgeleverde Dichtkunst ontvangt, even als overgeleverde kennis, veranderingen en verbeteringen van tyd tot tyd. Naa veelvuldige herhaalingen verwerpt het oor het wantoonige, de smaak het wansmaaklyke, de gelyksoortige verbeelding verschaft bykomende verfraaijingen, en de vroege Dichtstukken der Volken ontvangen de uiterste beschaaving. Op deeze wyze hebben de *Iliade* en de *Odysse* allengskens de gedaante aangenomen, onder welke zy thans voorkomen.

HOMERUS leefde vóór de wederkomst der *Heracliden* in *Griekenland* (*). Naa die gebeurtenis bewerkten de groote *Æolische* en *Jonische* Uittochten eene volslaagene omwenteling in den staat van *Klein Asie*, en vervulde 't zelve bykans geheel met nieuwe Inwoonderen.

De

(*) MILFORD, p. 160.

De *Æolische* Uittocht volgde onmiddelyk op de vermeestering van *Peloponnesus*, door de Afstammelingen van HERCULES. PENTHILUS, een der Zoonen van ORESTES, vergezeld van veelen zyner Landgenooten, vormde eene Volkplanting in *Eubæa*. MALAUS en CLENES, uit AGAMEMNON voortgesproten, verzamelden een aantal *Peloponnesische* Vlugtelingen in *Locris*, en vandaar overtrekkende in *Klein Asie*, bouwden zy de Stad *Gima*. Dus werd de geheele Zeekust van *Cynicus* aan de *Propontis* tot de Rivier *Hermus*, als mede het Eiland *Lesbos*, vervuld met uitgeweekenen uit *Bæotia* en *Peloponnesus*, en kreeg den naam van *Æolie*.

De groote *Jonische* Uittocht greep plaats in een laater tydperk, en werd begeleid door NELEUS en ANDROCLUS, de jonger Zoonen van CODRUS, by de opvolging van MEDON tot het Archontschap. Dezelve bestondt uit eene groote menigte Gelukzoekers, veele *Atheners*, en meest alle de *Jonische* en *Messædische* Familien, die, van wegen den *Dorischen* inval, de wyk na *Athene* genomen hadden. Zy namen bezit van *Klein Asie* van de Rivier *Hermus* zuidwaards tot het voorgebergte van *Posideion*, te gader met de ryke Eilanden *Chios* en *Samos*; en zich vereenigende met alle de *Griekfche* Inwoonderen, bouwden zy twaalf Steden, die in rykdom en magt aanwiesfchen: naamlyk *Miletus*, *Ephesus*, *Myus*, *Lebedos*, *Priene*, *Colophon*, *Teos*, *Erythrea*, *Phocæa*, *Clazomenæ*, *Chios* en *Samos*, waar *Smirna* naderhand aan werd toegevoegd, van de *Æoliërs* verkreegen. —— Deeze Steden, schoon afzonderlyk bestuurd door haare eigene Magistraaten, hadden eene Staatkundige verbintenis met elkander, en hielden, by voorkomende gelegenheden, eene algemeene Vergadering, waarin zy over de belangen des Bondgenootschaps raadpleegden. Het Grondgebied in deezer voege verkreegen, op de vaste Kust van *Asie*, strekte zich naauwlyks op eenige plaats tot veertig mylen van de Zeekust uit, doch bykans vierhonderd in de lengte van het Noorden van *Æolis* tot het Zuiden van *Jonia*.

Zuidwaards van deeze Landstreeke, en in dien hoek van *Asie*, welke den naam behieldt van *Caria*, grondvestten de *Træbeniaanen Halicarnassus*, welke Stad schielyk de Moederstad overtrof. Het naby gelegen Eiland *Rhodes* werd vroegtydig bevolkt door een *Griekschen* Stam, en is beroemd door HOMERUS, van wegen zyn voorspoed en magt. Door eene gelukkige Regeeringsvorm, en eene ge-

zegende bevlytiging op den Koophandel, bloeiden de *Rhodiërs* vroeg in Kunsten en Wapenen, en breidden hun gezag uit over een groot gedeelte van het nabuurig Vasteland. *Halicarnassus* en *Rhodes* waren de twee voornaamste *Grieksche* Staaten in *Asie*, welk Volk den naam van *Doriërs* aannam.

De Volkplantingen die na *Jonia* van *Athene* verhuisden, naa den dood van CODRUS, en de afschaffing der Koninglyke Waardigheid, bragten met zich de beginzels van Vryheid, die, ten deezen tyde, de *Atheners* kentekende; en algemeen werd in *Griekenland*. Terwyl zy hetzelfde vernuft, dezelfde geestdrift, en 't zelfde dichterlyk en behaagend Stelzel behielden, 't geen zy van hunne *Europische* Voorouderen ontleenden, bezaten zy voordeelen, byzonder aan hun eigen.

Afgemat door inwendige verdeeldheden, en van een gescheurd, door het dingen der strydende Partyen, om de oppermagt, bleef *Athene* arm en barbaarsch tot den tyd van SOLON; doch haare Volkplantingen in 't Oosten genooten diepen Vrede, en verkreegen schielyken voorspoed. Door hunne nabygelegenheid aan *Phrygia* en *Lydia*, de best aangekweekte en rykste Gewesten van *Klein Asie*, leerden zy de kunsten van vlytbetoon en schranderheid, Wol te verwen, de Goud-Mynen te bearbeiden; zy wendden hunne aandagt op buitenlandschen Koophandel, door de *Phrygiërs* en *Lydiërs* verwaarloosd. De monden der groote Rivieren in hunne magt hebbende, en welgelegene Havens bezittende, maakten zy schielyk zulke groote vorderingen in Zee- en Binnenlandschen Handel; dat verscheide hunner Steden, inzonderheid *Miletus*, *Colophon* en *Phocæa*, in Weelde en Rykdom toenamen (*). —— In de achtste Eeuw vóór CHRISTUS, hadden zy gemeenschap met *Egypte*, en voor een geruimen tyd den Handel op dat Ryk alleen in hunne magt.

In deezer voege gezegend met de voordeelen der Natuure, en verrykt door het geen de Kunst daar aan toevoegde, voelden zy eene begeerte tot nieuwe en verfynder vermaaken; zy begonnen de fraaije Kunsten en Vermaaken aan te kweeken, die uit gemak voortvloeijen, en der Weelde ten dienste staan. Fraaiheid, vrolykheid, tederheid, en zomtyds deftigheid, kenmerktekenen de *Jonische* Zanggodin. De driftige en tedere SAPPHO ademde de aandoen-

(*) STRABO, p. 582.

doenlykheid en vuurigheid der Liefde; terwyl haar Minnaar ALCÆUS, schoon hy voornaamlyk zich toelag op 't vrolyke en lustige, een vernuft bezat, geschikt tot onderwerpen van ernsthaftiger aart (*). Dartele vrolykheid, de vermaaken der liefde, en van den wyn, zyn alleen de stoffen, door ANACREON bezongen, gelyk ze ook de voorwerpen waren, die hy in zyn leeven zogt. Het character van een fraaijen Wellusteling straalt algemeen door in zyne werken, en zyn styl onderscheidt zich door een oorspronkelyke eenvoudigheid, zuiverheid en zagtheid. De tedere SIMONIDES vierde bot aan de klaagende toonen van het Treurdicht, en deedt het hart in droefheid smelten. STESICHORUS sloeg hooger toonen, en zong van Veldslagen en Helden. Maar van deeze Dichters, by de *Grieken* beroemd, en naagevolgd door de *Romeinen*, zyn slegts eenige brokken overgebleeven, genoegzaam om ons te doen klaagen en bejammeren het verlies, door de vernielende hand des tyds geleeden.

De Schilder, en Beeldhouwkunde, zo wel als de Dichtkunde, kwamen te voorschyn onder de vermaaklyke en bezielende Lugtstreek van *Jonia*. De Godsdienst der *Grieken*, zo gunstig voor de Dichtkunde, was niet min bevorderlyk aan het voortzetten der andere Kunsten van naavolging. Wanneer rykdom en beschaafdheid onder een Volk ingevoerd zyn, haakt hetzelve na Tempels hunner Godheden waardig, en Standbeelden die derzelver volmaaktheden vertoonen, en schynen weezenlyk te maaken. De Volksgodsdienst was gelukkig geschikt voor den Schilder en Beeldhouwer. Afgetrokken Weezens, en bovennatuurkundige Kragten, kende men niet in de *Grieksche* Godgeleerdheid. Naardemaal men geloofde, dat de Godheden van *Griekenland* menschlyke Gedaanten bezaten, schoon veel volmaakter en verhevener, kon de Kunstenaar, door de fraaije gedaanten, die de Natuur opleverde, te vergelyken en uit te kiezen, en zyne begrippen tot denkbeeldige uitmuntenheid op te voeren, zonder de waarschynlykheid te kwetzen, eene bovennatuurlyke schoonheid aan zyne werkstukken byzetten. De gelukkige Lugtstreek van *Jonia* daarenboven, de menschlyke gestalte in de allerjuistste evenredigheid voortbrengende, verschafte die leevende en weezenlyke schoonheid, welke, in min door de Natuur begunstigde Gewesten, het werk is van Verbeelding.

In

(*) QUINTIL. Lib. X. Cap. I.

In de zevende Eeuw vóór onze Jaartelling vercierden de fraaije Kunsten en Voortbrengzels der *Joniëren* de ryke Hoofdstad der *Lydische* Koningen, en werden dezelve verspreid in de heerschappyen der *Europische Grieken.* Ontrust door de invallen der *Cimmersche* Horde, vertrokken veele der *Jonische* Kunstenaaren na de welvaarende Steden *Sicyon* en *Corinthus*, waar zy bescherming en aanmoediging vonden. BATHYCLES, een Inboореling van *Magnesia*, beroemd van wegen de Schilders daar gekweekt, nam zyn verblyf te *Sparta.* Op last van den Raad vervaardigde hy den Throon van den *Amyclæschen Apollo*, de Standbeelden van *Diana Leucophryne*, de *Gratien* en de *Horæ*, en alle de andere cieraaden, waarmede die Tempel praalde.

In de volgende Eeuw verrykten SCILLIS en DIPEMUS, Inboorelingen van *Creta*, veele Steden, zo in *Europa* als in *Asie*, met hunne Meesterstukken, en kort daarop schonken ANTHERMUS en BUPALUS aan de Waereld die Kunststukken, welke tot bewondering gestrekt hebben van de verlichtste Eeuwen van *Griekenland* en *Rome.* De Ring van POLYCRATES, de Tyran van *Samos*, gemaakt door POLYDORUS, en waarvan PLINIUS (*) met zo veel ophefs spreekt, was desgelyks het werk dier Eeuwe.

(*) PLIN. Lib. XXXVII. Sect. 4.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

Indien U Wel Ed. den Leezeren van uw veel geacht Maandwerk eenigen dienst meent te doen, met het inruimen eener plaats in het Mengelwerk, aan eene Leevensbeschryving van een of ander voornaam Hoogduitsch Geleerden, zoo door hun zelven, als door anderen opgesteld, zal het my aangenaam zyn U Wel Ed. daartoe van tyd tot tyd iets te leveren.

Ik ben met alle achting

WEL EDELE HEEREN!

Zyderveld, den 24 May 1792.

U Wel Ed. D. W. Dienaar,
C. MÜLLER, V. D. M.

LE-

LEVENSBESCHRYVING VAN JOHAN BENJAMIN KOPPE.

(*Naar het Hoogduitsch.*)

Onder alle groote Godgeleerden van den tegenwoordigen tyd, is 'er geene, welke in alle deelen en zaaken, die slegts van eenen Godgeleerden gevorderd kunnen worden, met zoo veel geluk en roem arbeidde, dan de der geleerde Waereld, als mede het gansch Kerk- en School-wezen, al te vroeg ontrukte Hanoversche Konsistoriaal-Raad, eerste Hovprediker en Generaal Superïntendent, Dr. JOHAN BENJAMIN KOPPE. —— Maar het is niet slegts uit hoovde zyner zeldzaame, veel omvattende, geleerdheid, zyner diepdoordringende scherpzinnigheid, zyner rustlooze werkzaamheid, dat zyn dood algemeen betreurd word; neen, het waren zyne belanglooze edele werkzaamheid, zyne zagte menschlievende denkenswyze, zyne geneigdheid om overäl het goede en gelukzaligheid te stigten en te verbreiden, waar hy slegts konde, welke by de aanzienlykften des Lands weemoedige traanen deeden gebooren worden, en hem even zoo onvergeetelyk maaken, als de werken, welke de roem zyner geleerdheid voor eeuwen lang gegrond hebben. —— Het is over het algemeen moeilyk te onderscheiden, wat men meer in den Zal. KOPPE moest beminnen en bewonderen; of zyne edele, deugdzaame, menschlievend werkzaame, denkenswyze, of zyne scherpzinnigheid en vlugheid van geest, waardoor hy alles met zulk een goed gevolg ondernam; dat hy allen, welke vóór hem, het een of ander onderzocht hadden, evenäarde, zoo niet overtrof. —— Waar vindt men eenen dergelyken geleerden Bybelverklaarer, eenen naauwkeuriger Taalkundigen, die, zoo vry van alle banden, welke zoodanige naspeuringen, zoo als men zich zou verbeelden, den geest moesten ketenen, boeken voor het eerste onderwys opstelde? —— Dan ik mag en wil niet gaarne een Lovredenaar van dezen man worden!

JOHAN BENJAMIN KOPPE wierd te *Dantzig* den 19 *Augustus* 1750 geboren, waar zyn oude, thans nog leevende, drieëntagtigjaarige Vader, een wegens zyne rechtschapenheid en deugdzaamheid geächt Lakenfabrikeur is. In het huis van dezen deugzaamen Vader, en onder het oog eener Moeder, welke volkomen het zagtzinnig, liefderyk, karak-

ter van haaren *Zoon* bezat, en vóór omtrent tien jaaren gestorven is, genoot hy zyne eerste opvoeding; en deze deugdzaame, godsdienstige, opvoeding in het ouderlyk huis, was, volgens de eigen bekentenis van onzen overledenen, geheel zyn leven door, ten uitersten vruchtbaar; deels, wegens het voorbeeld, dat de godsdienst de menschen zoo gelukkig, vergenoegd en wel te vrede, maakte, deels, dat zyn godvruchtige Vader hem geheele plaatzen en boeken uit den Bybel, voornaamlyk alle Psalmen, van buiten liet leeren. Behalven dat dit eene zeer voortreffelyke oefening voor het geheugen was, waardoor het onzen Zal. KOPPE naderhand gemaklyk viel, om Leerredenen van een uur lang, in even zoo veel tyds, volkomen in het geheugen te prenten, bragt het in de ziel van het denkend kind eene menigte van denkbeelden; maakte het op meerdere dingen opmerkzaam, en verwekte in hem vroegtydig die achting en lievde voor dat Boek, welke hem, geheel zyn leven door, bybleev. Zyne Schooljaaren bragt hy op de voortreffelyke Schoolen, welke *Dantzig* tot het vormen van jonge lieden heeft, door, en trok hier door zynen iever, zyne bekwaamheden en de beminnenswaardige bescheidenheid, waårmede hy, overäl, waar hy kwam, de liefde en harten der menschen innam, de opmerkzaamheïd zyner leermeesteren tot zich. Voornaamlyk hield hy zich bezig met de beöefening der Oude Taalen, en drong hier reeds dieper in derzelver geest in, dan men op deze laage Schoolen gewoon was; het Hebreeuwsch behaagde hem het meest, en hy maakte hierïn zoo veele vorderingen, dat hy, zonder groote moeilykheid, ten aanzien van de taale, hier reeds alle Schrivten van het Oude Testament kon leezen en las; ook schreev hy, toen hy dit *Gymnasium* verliet, en naa de Hoogeschool wilde vertrekken, eene Verhandeling *de Critica V. T. caute adhibenda*, welke hy openlyk verdeedigde.

In het Jaar 1769 ging hy naa *Leipzig*, om zich daar op de Godgeleerdheid toe te leggen. Zyn uitsteekende iever en voorbeeldig gedrag maakten hem weldra by die mannen, welke toen ter tyd in *Leipzig* zoo luisterryk bloeiden, als ERNESTI — GELLERT — MORUS — ZOLLIKOFER — bekend; en de diepe kundigheden, welke de Zal. ERNÉSTI by hem bespeurde, deeden weldra dien grooten man het voorneemen opvatten, dat men dezen jongeling voor de Hoogeschool moest optrekken. Uit dien hoofde zag hy het zeer ongaarne, en ried het den

jon-

Jongen KOPPE af, toen hy hem, naa een tweejaarig verblyv te *Leipzig*, zyn plan mededeelde, om naa *Göttingen* te gaan, om dat hy vreesde, dat hy voor *Leipzig* zou verlooren gaan, en om dat de goede Zal. man, welke de waarde der Geleerden te zeer naar den Latynschen styl, waarin zy schreven, beöordeelde, waarlyk van de Göttingsche Hoogleeraaren, en vooräl van de Godgeleerden, te gering dacht. —— Ondertusschen volvoerde KOPPE zyn voorneemen, en ging in 1771 naa *Göttingen* — om daar zyne Godgeleerde Studiën te voltooien, en vervolgens naa *Dantzig* te rug te keeren. Dit was tot hier toe nog zyn vast voorneemen, en ook, om dat het de ernstige begeerte van zynen ouden Vader was. Maar welk eene geheel andere wending nam hier zyn lot! —— ERNESTI had hem eenen briev van aanbeveeling aan den Hovraad HEYNE medegegeven, en hem byzonder de Voorleezingen van dien grooten Göttingschen Hoogleeraar aanbevolen: en aanstonds, op het eerste gezigt, won de jongeling het hart van dezen man zoo zeer, dat hy het besluit nam, om voor zyne vorming in alle zyne oefeningen te zorgen, en met eenen zeldzaamen iever en gelukkig gevolg ook ondernam. De jonge Godgeleerde, welke de ongewyde *Philologie* wel niet geheel en al verwaarloosd had, maar wien nogthans de beschaavde en smaakvolle wyze, waaröp HEYNE dezelve leeraarde, en anderen aanwees dezelve te beöefenen, geheel nieuw was, welken in de Voorleezingen van HEYNE over de Griekſche Oudheden, de Geschiedenisſen der Kunsten, PINDARUS en HOMERUS geheel nieuwe uitzigten geöpend wierden, en, tot zyne verbaazing en overgroote vreugde, zoo veele dingen weder vond, welke hy in zyn Oud Testament reeds gevonden had, wierd nu geheel en al een beminnaar van deze studie, voornaamlyk van de Griekſche Taal en Oudheden. — Het kon niet misſen, of, onder deze aanvoering, met dien iever en dat vernuft, moesten de voortgangen van onzen Jongeling buitengemeen zyn, en, na een éénjaarig verblyv in *Göttingen*, kon HEYNE hem, in 1773, de verbetering van de overzetting van PINDARUS, welke hy by den druk, dien hy toen uitgav, voegde, opdraagen. —— Te dier tyd dong KOPPE naa de post van eenen Theölogischen Repetent, en het gelukte hem, dat hy van de Godgeleerde Faculteit, aan welke het begeeven dezer posten opgedragen is, eenpaarig daartoe verkoozen wierd, schoon 'er onder zyne mededingeren ook eenen EICHHORN, welke

ke toen reeds beloovde, het geen hy naderhand geworden is, zich bevond. KOPPE's vreugde over deze vervulling van zynen wensch, welke hem in eene gelegenheid ſtelde, als best geſchikt was, om de beſchaaving van jonge Geleerden te bevorderen, was onuitſpreeklyk, vooräl, daar hy nu onder HEYNE's oogen, welke hem als zynen Zoon beminde, kon blyven, en den toegang tot eene boekery, zoo als de Göttingſche is, had. —— De Voorleezingen, welke hy als Repetent in het openbaar moest houden, waren, volgens de inrichtingen, welke 'er toen gemaakt wierden, weeklyks drie uuren, elk halv jaar afwisſelende, een gedeelte uit het O. en N. T.; en hoe zeer hem, by de verklaaring van deze Heilige Boeken, dit onderwys en de begrippen, welke hy in het ſchool van HEYNE opgedaan had, te ſtade moesten komen, bewyst de Geſchiedenis der nieuwſte wyze van verklaaren dezer boeken genoegzaam; en met recht komt KOPPE de verdienſte toe, dat hy daarvan het eerst gebruik gemaakt heeft. Buiten deze uitlegkundige Voorleezingen, las hy nog met veel byval over de Griekſche Dichters. In 1774 wierd hy door HEYNE den Hertog van *Kourland*, tot Leeraar in de Griekſche taal aan het nieuw opgerechte School te *Mittau*, voorgeſteld; en hoe moeilyk het hem viel, om *Göttingen* en zyne verbindtenisſen met die voornaame mannen, welke *Göttingen* toenmaals en thans nog gedeeltelyk tot cieraad verſtrekken, te verlaaten, nam hy evenwel het beſluit, te meer daar de tyd, welke tot het waarneemen van den post van Repetent vastgeſteld is, thans ten einde liep, om deze aanbieding op te volgen, en vertrok met het einde des jaars derwaards. —— Hier leevde hy voor het grootſte gedeelte, in eene gelukkige ledigheid. Het *Gymnaſium* was eerst in deszelvs beginzelen, en, in weerwil van alle zorgen des Hertogs, ſcheen het geheele plan niet wel te willen lukken. —— Deze ledigheid was waarlyk voor de beſchaaving, het gezelſchaplyk leven ter verſterking der door zyn ſtudeeren eenigzins gekrenkte gezondheid ten hoogſten voordeelig, en voornaamlyk was zyn verblyv hier gelukkig, daar hy zyne nagelaatene Echtgenoote leerde kennen en ook trouwde, en hierdoor den grondſlag tot de tevredenheid en het geluk van zyn huislyk leven leidde. Maar ongelukkig was het voor de Waereld, ongelukkig was het voor den geest van onzen jongen Geleerden geweest, als hy hier in een' zoo naauwen werkingskring was beperkt geworden, als hy

hier

hier in eene zoort van werkloosheid was gevallen, en ongevormd gebleven, —— en dit beide zoude naar alle waarſchynlykheid gebeurd zyn, zo hy lang in dien post gebleven was. Dan reeds in het jaar 1775 ſchreev hem zyn vriend, de Hovraad HEYNE, welke met de uitſteekende hoedanigheden van den Zal. KOPPE zoo bekend was, en welkers vaderlyke zorge voor het welzyn van *Göttingen* elken man van vermogens en uitgebreide kundigheden voor het zelve zocht te winnen; of hy geen zin had, eene Hoogleeraarsplaats in de Godgeleerdheid te *Göttingen*, welke, door het vertrek van den Zal. grooten ZACHARIAE naa *Kiel*, was open gevallen, te aanvaarden; en kort daarna, wierd hy, door zyn toedoen, als *Professor Theologiæ ordinarius*, derwaards beroepen, welk beroep hy ook aanvaardde.

In *February* 1776 kwam hy in *Göttingen* aan, om als een Ambtgenoot der drie groote Godgeleerden LESS, WALCH en MÜLLER, te leeraaren. De man van vyv-en-twintig jaaren, voor weinige jaaren nog een leerling dezer mannen, is nu naast hen geplaatst! Hy zal de opvolger van eenen ZACHARIAE, eenen man bekend wegens zyne uitgebreide Godgeleerdheid en ſcherpzinnige Uitlegkunde, zyn! —— En hoe gedroeg hy zich hier in, hoe volgde hy dezen zynen grooten voorganger? —— Deswegen is eene zoo luide ſtem door de geheele geleerde waereld gegaan, dat het niet behoevt gezegd te worden. Nimmer had, misſchien zal, *Göttingen* —— zoo redent men over het algemeen —— nooit eene Godgeleerde Faculteit hebben, waarin, in elk vak der Godgeleerdheid, zulke groote mannen, die in verſtand en kundigheden, gelyk mede in zeldzaame goede hoedanigheden, uitmunten, zullen zyn. Hiervan dus ook die ſchier nimmer geſtoorde goede harmonie en eendragt, welke, in weerwil van de verſchillendſte wyzen van voorſtellen, allen aan elkanderen ten ſterkſten verknocht hield! Agt jaaren lang genoot *Göttingen* dit geluk.

Met den aanvang van dit Hoogleeraarſchap in de Godgeleerdheid, kan men eigenlyk het begin der uitgebreide, ſchier algemeene, nuttigheid van den Zal. KOPPE rekenen. Tot hiertoe had hy meest voor zich zelven, of ſlegts voor eenen engen kring van Toehoorers, gewerkt. Als een' opvolger van ZACHARIAE vielen hem voornaamlyk de Voorleezingen over de Heilige Boeken en de leerſtellige

ge Godgeleerdheid te beurt. —— Tot het voorleezen over deze Boeken was hy reeds door eigen oefening voorbereid. Deze lange oefening in dezelve, de kennis van de wyze van voorstellen der Ouden, en derzelver gelukkige en verstandige toepassing op deze boeken, de gemaklyke, klaare, wyze van uitleggen, welke de School van HEYNE boven alle anderen zoo deed uitmunten, de fyne smaak, en eindelyk de levendige, gevoelvolle, uitlokkende, voordragt, verschaften hem toen de algemeenste goedkeuring, en het uitgebreidste nut.

Meerdere moeite en inspanning moesten hem de Voorleezingen over de leerstellige Godgeleerdheid veroorzaaken, daar hy dit gedeelte der Godgeleerdheid nog niet geheel doorgezien, ten minsten met dat onderzoekend oog nagespeurd had, welk by een naauwgezet Hoogleeraar moest plaats hebben, en welk in die tyden nog te moeilyker viel, daar voor het grootste gedeelte alle gistingen in de Godgeleerdheid wel reeds een begin genomen hadden, maar door de stemmen van verstandige en scherpzinnige mannen, voor en tegen, nog zoo bepleit niet waren, als zy het thans schynen te zyn; nog moeilyker was het, daar men nog niet algemeen aan een onderzoekend *Scepticismus* gewoon was, welk door de verbreiding der Schrivten van eenen JERUSALEM; EBERHARD; TELLER; SPALDING; DÖDERLEIN; EICHHORN; MICHAËLIS en anderen, algemeener moest worden. — Dikwerv moest de schrandere geest, voornaamlyk gevoed met de aangenaame spyzen der Grieksche Dichtkunst en Attische welspreekenheid, zich ook geweld aandoen, omtrent het beöefenen van het schoolsch zamenstel, en de bronnen tot de geschiedenis der leerstellingen, welker nut en noodzaaklykheid toen wel algemeen erkend wierden, maar op verre na nog niet met dat doorzigt in de Kerklyke Geschiedenissen, met die vryheid van geest en onpartydige oordeelkunde, gelyk in deze laatste tien jaaren zyn beärbeid, en nu nog gedaan worden. Maar dit doet ons dat vernuft nog des te meer bewonderen, welk, grootendeels door eigene kragten, zich boven alle deze beletzelen zoo gelukkig verhiev, en hem deze weetenschap voor gewoone Godgeleerden duidelyk en gerustſtellend, en tevens voor denkenden, vol wenken en schoone uitzigten tot zelvsonderzoek — twyfelingen en twyfelen, deed voordraagen.

Daarenboven wierd hem, in 1778, door de Koningl. Regeering, den post van eersten Academieprediker, en het daar-

daaraan verknocht zynde bestuur van het Koninglyk Prediker Seminarium, welke ambten tot hiertoe de Konsistoriaal Raad Dr. LESS had bekleed, opgedragen. De verstandige keuze van algemeen nuttige waarheden, de naauwkeurigheid, juistheid en gegrondheid, waarmede hy werkte, het vuur, waarmede hy dezelve voordroeg, maakten hem ook dit gedeelte van zyn ambt tot eene hoogstnuttige bezigheid, door welke hy veel byval verwierv; gelyk het bestuur over het Prediker Seminarium hem de schoonste gelegenheid gav, om jonge lieden naauwkeurig te leeren kennen, hun eene byzondere aanleiding tot een doelmaatig studeeren te geeven, en op hun Karakter te werken; terwyl menig waardig Leeraar een groot gedeelte van het nut zyner Leerredenen aan de leerryke, vrymoedige en lievderyke, beöordeeling over hunnen arbeid in dit Seminarium, toekent. —— Tot hiertoe had KOPPE eigenlyk nog niets geschreven; want eene kleine verhandeling: *vindiciæ oraculorum divinorum ab imperio ac sacerdotum fraudibus*, en eene Leerrede, welke beide hy als Repetent liet drukken, kunnen eigenlyk slegts als eerste Proeven zyner jeugd aangezien worden. Maar thans in het jaar 1778 begon hy een begin te maaken met zyne uitgaave van het Nieuwe Testament, welke eene doorgaande Verklaaring van het zelve in den smaak van HEYNE moest worden; en met welk een geluk hy dit voorbeeld navolgde en evenaarde, en hoe veel de beöefening van den Bybel gewonnen zou hebben, als KOPPE het Nieuwe Testament, welk zederd de tyden van GROTIUS niet met dien geest der taal- en oudheid-kunde is beärbeid geworden, geheel voltooid hadde, daaromtrent is van alle deskundigen zoo een beslisfend oordeel geveld, dat het niet noodig is, om iets tot deszelvs voordeel by te brengen. —— Maar helaas! slegts eenige Brieven van PAULUS zyn op deze wyze beärbeid. Een gelyktydige arbeid voor hem was het nazien der Overzetting van den, door den Zal. Bisschop LOWTH, overgezetten en met aanmerkingen voorzien zynde, JESAIA, welke de thans overledene Superïntendent RHICHERZ, toen te tyd tweede Academieprediker, vervaardigd hadde. — KOPPE vermeerderde dit Werk ook met veele gewigtige en scherpzinnige aanmerkingen; maar niet zoo gelukkig, als hy in alles was, het geen eene juister en naauwkeuriger bepaaling van den zamenhang en de verklaaring der Dichtspraak betrof, was hy, in oordeelkundige gissingen, waarïn zyn levendig gestel dikwerv het

koel

koel oordeelkundig onderzoek voorüit liep. By het overneemen van het bestuur, over het Prediker Seminarium, schreev hy ook eene verhandeling over het stigtelyke in het preeken, en meer andere *Feest-Programmata*, van welken 'er eenige verdienden meer algemeen bekend te zyn. Zeven en een halv jaar was de Zal. KOPPE thans Hoogleeraar te *Göttingen* geweest, had door zyn openbaar onderwys zoo als ook door eenen byzonderen omgang met jongelingen uit alle standen en klassen, wegens de beschaaving van den geest en het hart zoo veeler jongelingen, zich zeer verdiend gemaakt, door zynen wyd en zyd verspreiden goeden naam, veel tot vermeerdering der studeerenden op de Hoogeschool toegebragt, als eene beroeping tot Opper-Konsistoriaal Raad en Generaal Superïntendent van alle de Saxen-Gothasche Landen, hem tot groote droevheid van de geheele Universiteit aan *Göttingen* ontrukte. Het was een harde slag voor *Göttingen*, welke haar des te gevoeliger moest treffen, daar op denzelvden dag, dat KOPPE de beroeping naa *Gotha* aannam, WALCH plotsling stierv, en in denzelvden winter eene beroerte den Konsistoriaal Raad MÜLLER eene verzwakking toebragt, welke hem in zyne laatste levensjaaren niet verliet; doch het was niet slegts een harde slag voor *Göttingen*, maar ook voor de geheele geleerde waereld; want nu moest de uitgaave van zyn N. T. uitstel lyden, welke zyn vroegtydige dood tot meer dan een enkel uitstel gemaakt heeft; nu werkte zyn geest slegts voor één land, daar dezelve te *Göttingen* ook voor het geheele noordlyke *Europa* vruchtbaar geweest was. —— Veele zeer gewigtige gronden, voornaamlyk de zorge voor zyne, door lange inspanning verzwakte, gezondheid, scheen eenen staat van meerder ledigheid, en minder zittenden arbeid noodzaaklyk te vorderen —— de Voorzienigheid wilde, dat hy ook als een Leeraar in de praktikaale Godgeleerdheid eene baan zou openen, eenen verbeteringsiever in het inwendige van den Godsdienstigen toestand der landen en gestigten voor laagere Klassen te weeg brengen. In het laatst van 1783 ging hy, na alvorens door den Konsistoriaal Raad LESS tot Predikant bevestigd, en van de Universiteit met de waardigheid van Doktor der H. Godgeleerdheid beschonken, te zyn, naa *Gotha*. Hier kreeg hy eigenlyk hem geheel nieuwe bezigheden: want de bezigheden van een' Prediker aan de Gothasche Universiteit zyn enkel tot het prediken bepaald;

paald; hier was hy nu een prediker in den uitgebreidsten zin, hy was byzitter in het Konsistorie, en moest jaarlyks een gedeelte van het land ter bezoeking van Kerken en Schoolen doorreizen; dan voor eenen man, met zulke groote zielsvermogens toegerust, wierden deze posten ook zeer ligt, en de gunst van zynen Vorst, de lievde zyner medeburgeren en der edelen des lands bewyzen, met welk een gevolg hy arbeidde.

Hy was juist drie volle jaaren te *Gotha*, toen hy een beroep kreeg als eerste Hovprediker aan de Slotkerke te *Hanover*, waarāan de post van een' geestlyken Konsistoriaal Raad verbonden is. Het was, als of hy voor het Hanoversche land bestemd was; hy was altoos slegts voor eenen korten tyd afweezig geweest, even als ging hy voor zyne moeilyke bezigheden kragten, of voor derzelver gelukkige uitvoering meerdere voorbereidende kundigheden, verzamelen. Dit is ten minsten zeker, dat de Hoogleeraar KOPPE in *Göttingen* niet zoo snel en gelukkig voor het Hanoversche zou gewerkt hebben, als thans de gewezene Saxen-Gothasche Superintendent kon doen! — de voordeelige aanbiedingen van *Hanover*, de grootere werkingskring, welke hy hier voor zich zag, en zeker ook het gevoel van dankbaarheid, welke een' schoonen hoofdtrek in zyn edel Karakter uitmaakte, deed hem de roepstem naa het land, waar hy zyne beschaaving voor het grootste gedeelte verkregen, en reeds eene aanzienlyke waardigheid met nut en luister bekleed had, gewillig opvolgen, en maakten het hem gemaklyker, om de voordeelige omstandigheden, en den schoonen werkingskring, waarin hy zich te *Gotha* geplaatst zag, te verlaaten.

In *February* 1788 kwam hy te *Hanover*: zyne rechtschapenheid, menschlievenheid, het recht, welk hy elke verdienste liet wedervaaren, verwierven hem zoo zeer de lievde van het algemeen, als zyne werkzaamheid, zyn onvermoeide iever, zyne belangloosheid, de achting voor het algemeen, zyne voorbeeldige getrouwheid in het waarneemen van zyn ambt, en zyne leerryke voordragten, hem den algemeensten byval aller Hanoveraanen deeden verwerven. Doch niet slegts deze lievde, achting en byval zyner tydgenooten, maar ook de zegeningen der laatste nakomelingschap, verwierv hy zich door het duurzaam goed, welk hy stigtte. Voornaamlyk zyn het twee groote gedenktekenen, welke hy zich voor de nakomelingschap oprichtte: de nieuwe inrichting van het Schoolmeester-

Seminarium, en het aandeel, welk hy in den nieuwen voortreffelyken Land-Katechismus had.

Het Konsistorie droeg hem het byzonder opzigt over het Schoolmeester-Seminarium op, en het kon niet anders zyn, of zodanige inrichting, waarin geduurende veertig jaaren in het geheel geene veränderingen gemaakt waren, had wezenlyke verbeteringen noodig. KOPPE, welke het groot gebrek zag, bewerkte by de Koningl. Regeering, dat de tegenwoordige Inspektor HOPPENSTEDT, om in eigen persoon kundigheden van dergelyke inrichtingen, en in 't gemeen van het schoolwezen te verkrygen, eene reize ten dien einde kon onderneemen; waarna hy een berigt van, en voorslagen ter, verbetering van het *instituut* overgav, welke ook voor het grootste gedeelte onder zyn opzigt, met een gelukkig gevolg, en zigtbaar nut, bewerkstelligd zyn geworden.

Even zoo groot zyn zyne verdiensten wegens de spoedige invoering van den Land-Katechismus. Men had wel reeds lang de behoevte van een beter leerboek, dan de Katechismus van JUSTUS GESENIUS is, bespeurd; dan men had altoos de zwaarigheden voor onöverkomelyk aangezien; en op deze wyze zou het misschien nog lang een godvruchtige wensch gebleven zyn, had KOPPE met zyne rustlooze werkzaamheid geen deel daarään genomen, de zwaarigheden uit den weg geruimd, en door eenen iever, welke hem by alle zyne medeärbeideren recht dierbaar en onvergeetlyk maakt, in eenen zoo korten tyd, de vervaardiging van dit algemeen gelievd Leerboek mogelyk gemaakt.

Behalven deze beide voornaamlyk in het oog vallende gedenktekenen, welke hy te *Hanover* stigtte, geniet en verdient hy ook de dankbaarheid van het geheele land voor de algemeenere en openbaare verbreiding eener zekere vryheid in denken. Men kan niet ontkennen, dat het door hem eerst algemeen geworden is, om over zekere dingen, welke men reeds lang inzag, vry en onbelemmerd te spreeken, en zonder menschenvrees en vreeze voor de daarüit ontstaane nadeelen, zyne gevoelens aan den dag te leggen; hy zelvs gav daarvan een voorbeeld in zyne voorstellen, en in zyn geheel gedrag.

Toen nu deze algemeen geëerde en beminde man, wiens arbeid zoo zigtbaar en snel de schoonste vruchten droeg, — van wiens werkzaamheid men zich nog zoo veel beloovde, ziek wierd, spoedig, elken dag, elk uur, gevaar-

ly-

lyker wierd, was het wel een wonder, dat de geheele Stad, de geheel omliggende Landſtreek, in eene diepe bekommernis geraakte, en toen de ſlag volgde, welke men naauwlyks zou hebben durven denken, in de algemeenſte droevheid, in de algemeenſte klagten, gedompeld wierden? Het was den 2 *February* 1791, dat de Zal. KOPPE van eene Koorts wierd aangetast, welke men als een gevolg van eenige ligte *rheumatieke* Koortzen, die hy kort te vooren gehad had, aanzag, en in het begin noch van hem, noch van zyne groote Geneesheeren, voor iets beduidend gehouden wierd. Maar reeds op den derden, en nog meer op den vyfden dag, deeden zich tekenen van eene toeneemende en erger wordende ziekte, en met den zesden dag eene boosaartige Rotkoorts, in volle woede, op, en zyn leven was in het grootſte gevaar. Hy gevoelde het zelvs, en toen zyne Geneesheeren, op zyne vraagen, zyn gevaar voor hem niet verborgen hielden, gebruikte hy den tyd, welke hem nog overig was, ter bezorging zyner laatſte begeerten, ſprak met meerdere vrienden, en gav zich vervolgens met eene ſterkte van geest, eenen man, die op zulk een leven terug ziet, betaamende, aan de wyze ſchikkingen der Voorzienigheid over, en ging bemoedigd de ontwikkeling van zyn lot te gemoet. —— Maar een zuure ſtryd wagtte nog op hem, eene hevige benaauwdheid van over de twaalv uuren liet hem ſlegts eenige minuuten rust, en na eenige uuren in eenen beteren en gerusteren ſtaat geweest te zyn, viel hy allengs in eene ylhoofdigheid, welke ſlegts zomwylen tot het gevoel van hevigere ſmarten door oogenblikken van rust geſtoord wierd, tot dat hy eindelyk, na veele worſtelingen, den 12 *February* des namiddags om vier uuren, en zoo het ſcheen met volle kennis, ſtierv. Hy laat, benevens zyne Weduwe, twee Zoonen en drie Dochteren, en, het geen kostlyker dan alles is, eenen goeden naam en vrienden, na.

Dit is de korte Levensbeſchryving van eenen man, welke in zoo veele opzigten merkwaardig is. —— Zyne onlochenbaare en erkende verdienſten bragten hem van den eenen post van aanzien tot den anderen, en deeden hem ten laatſten den hoogſten, welke een Godgeleerde in een vreemd land kan bereiken, beklimmen; met dit alles wierd hy van niemand benyd; integendeel van elk bemind en geëerd. Niets van het geen den menſchen, die door eigene kragten eenen eerſten naam in de

levende geleerde Waereld verwerven, hunne verdiensten vermindert, was by hem; hy was even vry van alle onbescheidene aanmaatigingen, als vleiery en eene geveinsde nedrigheid; zyner verdiensten en edelmoedigheid zich bewust, verliet hy zich op dezelve geheel, om zich te doen gelden. Zyn geest van alle kluisters der vooroordeelen en schooldwang vry, was voor elke nuttige waarheid open, en liet zich in elk denkbeeld, hoe nieuw het hem ook voorkwam, vinden, en byna niet zonder gelukkige gevolgen werken.

Zyne geleerdheid omvattede, zonder zich aan de nietszeggende en beperkende kleinigheden en formen te binden, het geheele gebied der Godgeleerdheid en Wysgeerte; waarvan zyne Leerredenen ook een duidelyk en onwederspreekelyk bewys zyn; met een buitengemeen fyn en juist oordeel wegens het bruikbaare en onbruikbaare. —— Zyn geheel leven eindelyk was eene rustlooze werkzaamheid, een onvermoeid poogen, om het goede en de vreugde rondöm zich te verspreiden, zoo als, en daar, hy kon.

VERSLAG VAN EENE ZONDERLINGE GEWOONTE OP METELINO, EEN EILAND IN DEN ARCHIPEL, OUDTYDS LESBOS GEHEETEN. DOOR JAMES, *Graaf van Charlemont, President van de Koninglyke Iersche Academie.*

Op het Eiland *Metelino*, eertyds *Lesbos* geheeten, schynen de Vrouwen zich het werk en de voorregten der Mannen aangemaatigd te hebben, —— strydig met het gebruik in alle andere Landen, erft hier de oudste Dogter, en de Zoons worden, gelyk de Dogters elders, met kleine Maakingen afgezet, of, 't geen nog slimmer is, zonder iets, heen gezonden, om hun fortuin te zoeken.

Indien een Man twee Dogters heeft, is de oudste, by haar Huwelyk, geregtigd tot alle de Bezittingen haarer Moeder, die verre het grootste gedeelte van de Familie-bezittingen uitmaaken: naardemaal de Moeder, haar voorregt handhaavenende, nooit afstaat van de magt welke zy heeft over de Goederen door haar aangebragt, tot zy 'er toe genoodzaakt wordt, door het Huwelyk van haare oud-

oudste Dogter, en de Vader desgelyks zich gedrongen vindt om zich zelven te ontblooten, door 'er aan toe te voegen wat hy door zyn vlytbetoon moge gewonnen hebben.

De tweede Dogter erft niets, en is verweezen om nooit te trouwen; zy draagt den naam van een *Calogná*, welke eigenlyk eene Godsdienstige Vrouw, of Non, betekent. Zy is, in de daad, eene Afhangeling van haare Zuster, en wordt door deeze gebruikt tot allen werk, 't welk haar behaagt dezelve op te leggen. Niet zelden dient zy haar als Kamenier, als Keukenmeid, of nog laager. Zy draagt een gewaad byzonder eigen aan haar staat, 't geen zy nooit kan veranderen, eene soort van Nonnenkleed, ruw van stoffe en donkerbruin van kleur. Eén voorregt, echter, geniet zy boven haare Zuster, dat, daar de oudste, vóór haar Huwelyk, nooit mag uitgaan, of eenig Man zien, uitgenomen haare naaste Bloedverwanten, de *Calogná*, ten dien opzigte, of zy moet in eenig huislyk werk bezig zyn, volkomene vryheid heeft. Maar, wanneer de Zuster getrouwd is, wordt de toestand van de *Calogná* in de daad allerelendigst, en nog vernederender uit hoofde van de ongelykheid tusschen haaren staat, en die van haare gelukkige Meesteresse.

De getrouwde Zuster heeft alle vryheid, alle de Goederen der Familie zyn de haare, en zy besteedt ze naar welgevallen; haar Egtgenoot is haar dienstvaardige Dienaar, haar Vader en Moeder hangen van haar af. Zy kleedt zich op de kostbaarste wyze, allerwege bedekt, volgens de Mode des Eilands, met Paarlen en Stukken Gouds, doorgaans Sequinen; in deezer voege spreidt zy dagelyks de benydenswaardige tekens van overvloed en meerderheid ten toon, terwyl de arme *Calogná* haar volgt, als eene Dienstmaagd, gedoscht in het slegte bruine gewaad, en zonder eenige de minste hoope dat zy ooit van staat zal veranderen.

Zulk eene ongelykheid moge ondraaglyk schynen; maar wat kan Gewoonte niet draagelyk maaken? Doch de Familie-jammeren zyn hier mede niet geëindigd. De Vader en Moeder doen, met het weinige hun overgebleeven, hun best om op nieuw eenig goed by een te krygen, en dit zyn ze, als zy eene derde Dogter hebben, gehouden haar ten Huwelyk te geeven, en de vierde, als die 'er is, wordt haar *Calogná*; en dit gaat dus beurtlings met alle Dogters.

 Wan-

Wanneer de Dogter huwbaar is, kan zy, volgens het gebruik, haar Vader dwingen om haar een Egtgenoot te bezorgen, en de Moeder, zo sterk is de overheerschende kragt der Gewoonte, heeft de dwaasheid om zich met de Dogter te vereenigen in het aandringen op een onmiddelyke bewilliging, schoon deeze in de gevolgen voor beiden even verderflyk moet zyn. Vanhier is 'er niets gemeener op dit Eiland dan den ouden Vader en de Moeder in den staat der uiterste behoefte gebragt te zien, en zelfs op de straaten bedelende, terwyl de ontaarte Dogters in overvloed leeven. Men heeft ons te meermaalen de oudste Dogter aangeweezen, met alle pragt door de Stad gaande, en haare Moeder en Zuster, haar als dienstbaar volgende, en een treurig gedeelte van den trein uitmaakende.

De Zoonen, zo ras zy de jaaren bereikt hebben, dat zy de kost kunnen winnen, worden ten huize uitgezet, zomtyds met een klein geschenk; doch meest zonder iets tot hun bestaan: in diervoege van de Familie afgesneeden, poogen zy het leevensonderhoud door handen arbeid te zoeken, of, 't geen algemeener het geval is, zy gaan aan boord van Koopvaardyschepen als Matroozen, of in eenige andere bediening, en zwerven tot dat zy eenig geld vergaderd hebben, wanneer zy weder t'huis komen om te trouwen, en door de Hen gepikt te worden.

Eenige weinigen zyn 'er, die, zich bedienende van de *Turksche* Wet, deeze grillige gewoonte vaaren laaten, die hunne *Calognás* uithuwelyken, en voor zichzelven een voegelyk deel goeds bewaaren; doch men houdt deezen voor lieden van een zonderling begrip, en zelfs van een misdaadigen aart; zy worden gehaat en veragt als die zich naar de *Turksche* zeden voegen, en verlaaters der voorvaderlyke gebruiken; weshalven men mag veronderstellen, dat 'er, in de daad, weinigen zyn, die kloekmoedigheid genoeg bezitten om van de Landszeden af te wyken, en die hunner verfoeide meesteren aan te neemen, om de veragting, de bespotting, en de haat, hunner Mede-Eilanderen, te braveeren.

Van alle deeze zeldzaame byzonderheden kreeg ik berigt door den *Franschen* Consul, een Man van verstand en ontwyfelbaare waarheidsliefde, die verscheide jaaren op dit Eiland gewoond hadt, en my verzekerde van de waar- en egtheid zyns berigts. Eigen waarneeming bevestigde het ons ten vollen: het zonderling voorkomen en

gedrag der Vrouwen liet geen plaats voor twyfel over aan 't geen onze Vriend verhaald hadt. —— Door de Stad wandelende, is het zeer gereed te ontdekken, uit het grillig voorkomen der vrouwlyke voorbygangeren, dat de Vrouwen, om hier deeze gemeene spreekwyze te gebruiken, den broek aan hebben. Zy hielden ons menigmaal, op straat, staande, bezagen onze kleeding, vroegen ons op een stoutmoedigen toon, en lachten om onze vreemde kleeding; met één woord, zy toonden zo weinig agt te geeven op die voeglyke zedigheid, welke de echte charactertrek is der Sexe, of althans behoort te weezen, dat 'er alle reden is om te veronderstellen, dat zy, ondanks haar hoogmoed en trotsheid, de inschiklykste Vrouwen op den aardbodem zouden weezen, indien zy niet naauwlettend bewaakt wierden door de *Turken*, die hier zeer talryk zyn, en gereedlyk alle overtreeding van hunne geenzins galante wetten, met willekeurige geldboeten zouden straffen.

Maar Natuur en Zeden des Geboortelands verydelen zomtyds de poogingen der dwinglandy zelve. In alle haare gewoonten schynen deeze manlyke Vrouwen haare Sexe met die der Mannen verwisseld te hebben. De Vrouwen zitten schrylings te paard, de Mannen zydelings. Men heeft my verzekerd, dat des Mans onderscheidende naam de Familienaam zyner Vrouwe is: de Vrouwen hebben Huizen in de Stad en op het Land, met welker beheering de Mannen zich nooit durven bemoeien. Lustplaatzen, Dienstboden, alles komt aan de Vrouwen toe; de Man blykt, uit alle omstandigheid van zyn gedrag, niets meer te weezen dan de eerste Huisbediende zyner Egtgenoote, steeds tot haaren dienst verbonden, en een slaaf van haare grilligheden.

Vanhier loopt 'er op *Lesbos* eene vertelling, dat dit Eiland in vroegeren tyde bewoond wierd door *Amazoonen*; eene overlevering, echter, zo verre ik weet, niet gegrond op de oude Geschiedenis. SAPPHO de meest beroemde Vrouw, welke dit Eiland ooit voortbragt, wordt gezegd manlyke neigingen gehad te hebben, waarin zy, gelyk LUCIANUS ons berigt, niets anders deedt dan zich schikken naar de zonderlinge Zeden der Vrouwen op haar Eiland; maar ik vind niet dat de wyze waar op zy verkoos deeze haare neigingen te ontdekken, thans door de Vrouwen van *Metelino* gevolgd wordt, die ten vollen te vrede schynen met het dierbaar voorregt van volstrekte

Heerschappy over de Mannen, zonder in eenige andere byzonderheid te tragten om den loop der natuure te verkragten; nogthans zal deeze byzonderheid altoos dienen om te toonen, dat de Vrouwen van *Lesbos* altoos iets zonderlings en manägtigs in haare neigingen en zeden gehad hebben.

Wat hier van ook zyn moge, dit gaat vast, dat geen Land, hoe genaamd, een volkomener denkbeeld kan opleveren van een Gemeenebest van *Amazoonen*, of dienen om de oude verhaalen, welke onze Zeden ons ongeloof-lyk doen keuren, waarschynlyk te maaken, dan dit Eiland *Metelino*.

Deeze manlyke Vrouwen zyn, voor het grootste gedeelte, vry schoon, ondanks haare kleeding, die zonderling, en tot het doen afsteeken der schoonheid niet gunstig, is. Tot aan den gordel toe, die, gelyk de oude *Grieksche* kleeding medebrengt, veel hooger komt dan 't geen wy den middel heeten, draagen zy niets dan een hembd van dun doorschynend gaas, rood, groen, of bruin, waar door heen men alles kan zien, de borsten alleen uitgezonderd, welke zy met eene soort van halsdoek bedekken (*), en deeze, zo als men ons berigt heeft, hebben de *Turken* haar gedwongen te draagen, 't geen zy aanzien als een last, en geen gering gedeelte van der *Turken* dwinglandy. Lange Mouwen van dezelfde dunne stoffe laaten de armen tot den schouder zien. Haare voornaamste Cieraaden zyn ketens Paarlen, aan welke zy kleine gouden stukjes hegten. Zy hebben groote schoone oogen, de neus is doorgaans die de Schilders de *Griekſche* noemen, en algemeen by de Vrouwen op de nabuurige Eilanden. Natuurlyk hebben zy een zeer schoone kleur; doch bederven dezelve door blanketzel, 't geen zy veelvuldig gebruiken, en zy misvormen haare bekoorelyke aangezigten door het agterste gedeelte van den wenkbrauw af te scheeren, en 'er een rechte strook hair in stede te stellen, met eene soort van gom gekleefd; hier door loopt de wenkbrauw met een smalle streep tot aan het hair

(*) De Heer DE TOURNEFORT tekent ten deezen opzigte aan. De Kleedy en het Kapzel der *Lesbische* Vrouwen zyn stemmig genoeg; maar zy ontblooten den boezem te veel; daar zyn 'er die tot het ander uiterste overgaan, en van haare borsten niets laaten zien dan de rondte. — *Reize na de Levant*, I D. bl. 154.

hair te wederzyden van het aangezigt. Zy zyn welgemaakt, middelbaar van grootte, doch meestal wat dik; maar niets onderscheidt de Vrouwen op *Lesbos* meer van alle andere Vrouwen zo algemeen, als de trotse en versmaadende houding met welke zy op alle Menschen nederzien als Schepzels van eene mindere natuure, tot haaren dienst geschapen, en gedoemd om haare Slaaven te weezen; en werkt deeze byzonderheid in haare houding niets in 't minste tot vermindering van haare natuurlyke Schoonheid; doch veeleer zet dezelve daar aan by, die soort van betoverende aantreklykheid, welke de *Franschen* den naam geeven van *piquant*.

DE MAN NAAR SMAAK.

Daar de onverbidlyke, onverzoenbre, dood my myne Ouderen ontrukte, in het prilste van myn leeven, en ik dus van alle menschelyke hulpe ontbloot was: daar werd ik aan de zorg van myn Oom, als Voogd, opgedragen, die niet naliet, alle moeite en vlyt in het werk te stellen, om my in den eersten smaak deftig op te voeden: en daar hy door geleerdheid nooit myn vlug verstand krenkte, liet hy my in het Hoflyk Fransch naauwkeurig onderwyzen; deeze taal is het, (zeide hy) die u eer en achting schenkt, en elk doet zien dat gy met Grooten kunt verkeeren: —— Hy kwelde nooit mynen geest, door school- of kerkgaan, ik leerde slegts de titels van veele Boeken, en —— het Bybelwoord, overlang als waarheid vastgesteld, liet ik ter onderzoek over van hun, wien zulks lustte; —— ik leerde alles, wat Vermaak —— Genoegen —— en Glorie aanbrengt; welke Kleederdracht aan de schoonen het meest kan behaagen; en, ik verzuimde niet, om in het Kaartspel, als het nut der samenleevinge uitmaakende —— uit te munten; kortom, ik leerde hoe zich een Heer van Rang, een *Man naar smaak*, op deeze Waereld moet gedragen.

Nu waren myne jaaren gekomen, om naar eigen lust en zin te leeven, en myn Oom maakte een einde aan zyn voogdyschap, ten vollen over zich zelven voldaan, dat hy zyn plicht betracht hadt.

Hoor nu, hoe ik, aan my zelven overgelaten, als een *Man naar smaak* myne dagen doorbreng!

Daar ik naar magt en hoogheid streef, al kost het pligt en eer, bemoei ik my nimmer met het laag gemeen, maar —— tragt de Grooten, door gevlei, aan myne belangen te boeijen, ik

— ik verzuim geen Dansparty, *Confert* of *Asfembleën*, en — tracht daar, zoo veel ik kan, de trotfche gangen der Waereldgrooten te volgen! — ik fpreek nooit van het Albeftuur eener Godheid, maar — fchryf alles toe aan het lot; trachtende het Gezelfchap, daar ik tegenwoordig ben, te vermaaken, door elk die zedig leeft, op het geestigfte, te befpotten; keur alles goed, fchoon ik zelf mynen besten vriend hoor laaken; fchaam my het leezen van Nederduitfche Boeken, — woon fteeds den *Schouwburg* by, niet uit fmaak voor nuttige Spelen, maar — om, met groote pracht en zwier, te fchitteren nevens zoo veele anderen.

Ik heb ook, op myne wys, belydenis gedaan van het Protestantsch Geloof, waarin ik ben geboren en opgevoed, — gaa nu en dan ook eens ter Kerke, by den Predikant L...... wiens preekmanier my 't meest bekoort, die braave Leeraar is geen fymelaar — hy dooft zyn geest niet uit, door leezen of ftudeeren — neen, hy *Ombert* fraai — leeft in een modernen trant, en kan zich, zoo goed als ik, naar alles fchikken.

Wat het Huwlyk belangt! hiervan heb ik een grooten afkeer, als vol zynde van onoverkomelyke zwaarigheden: *Madame* MUNTRYK heeft wel groote fchatten, maar — is trotsch, — kwaadaartig; met één woord, — lastig; en — de fchoone EUZEBIA is een Meisje, dat wel op deugd, maar — niet op geld, kan roemen. Dan, — welk eene laagheid, die eene Gade uit enkele liefde kiest! — Weg dan het Huwlyks-Juk. — Triumph, het vrye leeven, daar geen band het harte knelt. — Voor het overige zal ik veel liever trachten te zorgen, als een *Man naar fmaak*, aan de *Mode*, myne hoogfte hulde en achting te bewyzen: is zy wisfelziek van aart! ik volg haar fteeds geduldig — kusch de banden die my kluisteren, — en tracht alles in het werk te ftellen, om waardiglyk te draagen den naam van — *de Man naar fmaak*.

J. D. V.

LOON NAAR WERK, OF DE GESTRAFTE NIEUWSGIERIGHEID.

Eene waare Gebeurtenis.

'T Is, gelyk de Abbé MARITI, in zyne *Voyages dans l'Isle de Chyphre, la Syrie, & la Paleftine*, optekent, in het Oosten zeer gebruikelyk, dat de Vrouwen van den laagften rang zich openlyk baaden, en, wegens die vertooning, weinig of geene zwaarigheid maaken, als iemand, de baadplaats voorby

by trekkende, haar in dien luttel voegzaamen toestand ziet, mits zy gelegenheid hebben om haare aangezigten met haare handen te bedekken; doch lang bespied en begluurd te worden is haar ondraagelyk. Een *Fransch* Heer, die den Abbé MARITI vergezelde, hadt 'er de volgende proeve van. In 't land met elkander omwandelende, zagen zy een aantal *Arabische* Vrouwen, geheel naakt, zich baadende, en haar linnen wasschende in een beek aan den voet eens heuvels. De *Fransche* Heer vondt zyne Nieuwsgierigheid opgewekt om deeze van naderby te beschouwen, en hy besloot, ondanks alle afmaaningen van den Abbé MARITI, ten dien einde alleen de heuvel af te klimmen. Toen hy nader kwam, traden zy hem te gemoet, en nodigden hem, door tekenen, dat hy zou naderen, en by haar neder zitten. Verrukt, wegens deeze uitnoodiging, betoonde hy zyne dankbaarheid door veelvuldige buigingen, en aanvaardde dezelve. Zy scheenen hem met blydschap te ontvangen; doch zo dra was hy niet binnen haar bereik, of zy vielen met de uiterste woede op hem aan, en gaven hem zo veele slagen, dat hy, voor ditmaal geheel geneezen was van zyne trek tot Galantery; met groote moeite ontkwam hy haare handen; en toen hy die ontworsteld heenen liep, vervolgden zy hem met een hagelbui van steenen; in dier voege, dat de verliefde Ridder eer een Heelmeester dan een Matres noodig hadt.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is waarlyk zeer te beklagen, dat zich veele Luiden bemoeijen met zaken, waar mede zy niets te stellen hebben, of waar door zy hunnen naasten, in de plaats van voordeel, groot nadeel toebrengen. —— Die zich met eens anders zaken bemoeit ten voordeele van zynen Evenmensch, is prysselyk. —— Maar die zich in zaken steekt van anderen, met oogmerk om hen te bederven, die is van geene snoodheden vry te spreeken.

Eerlyk is een woord, dat zich verbazend wyd uitstrekt. —— 'Er is geen beroep, ampt of bediening, waarop het geenen invloed heeft. —— Het strekt zich uit tot de Grooten der Aarde. —— Van den Monarch tot den Bedelaar. —— Tot Geestelyken en Waereldlyken. —— Tot Heeren en Knegts. —— Tot Dienstbaare en Vrye. — Tot alle Menschen, zonder onderscheid. —— Zelfs hoort men van eerlyke Gauwdieven en eerlyke Bankroetiers.

Zou de Mensch niet nalaaten veele laagheden te begaan, welke hy nu doet, —— en veele dwaasheden nalaaten, waarmede hy zich nu veelal bezig houdt, indien hy overdagt van

welk

welk eene edele natuur hy is? —— Indien hy zich altoos by zich zelven bepaalde, en dagt in welk eenen edelen rang van wezens vind ik my niet geplaatst. —— Hoe moet myne vuurigste toeleg dierhalven niet zyn, om in alle myne bedryven en handelingen te beantwoorden aan die groote bestemming, waarom ik onder den rang der redelyke wezens ben geplaatst geworden?

Een opgeblazen Trotsaart is een onverdragelyk mensch. —— Hy stapt daar heenen met eene inbeelding, dat niemand hem gelyk is. —— Met trotsheid draait hy den verwaanden kop, en ziet met laagheid en verägting neder op zynen evenmensch. —— Zyne handelingen zyn een mengzel van verwaandheid, en zyne inbeeldingen gaan alles te boven. Hy maakt eene vertooning van verstand, en geleerdheid; dog hy is gelyk die Boeken met fraaije Banden, wier binnenste vol dwaasheden is. —— Een Trotsaart heeft zelden verstand, dog rammelt doorgaans veel, en juigt altoos zyn eigen gezegden toe. —— Hy is gelyk een ledig Vat, 't geen veel geraas maakt, dog niets inheeft. —— Dan, ziet hy met verägting neder op zyne minderen, een man van verstand beschouwt hem met geene mindere verägting, terwyl hy by de geheele Waereld het voorwerp van bespotting is.

Indien de Mensch zyn vertrouwen, den grond van zyn geluk, stelt in de aardsche, de tydelyke, Zegeningen, is hy van groote dwaasheid, en onvoorzigtigheid, te beschuldigen. —— Want vaak veranderen Zegeningen in Bezoekingen —— en geluk in ongeluk. —— Maar boven dat alles, onze dagen gaan heenen als eene schaduwe, die haast verdwynt, en geene voetstappen agter laat. —— De verstandige vertrouwt niet op het vergankelyke, maar vestigt zyne hoop en verwagting op eenen staat, ver buiten het bereik van alle verandering geplaatst.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BERIGT WEGENS DE WYSGEEREN, DIE DE VEELHEID DER WERELDEN GELOOFD, EN DIE DIT GEVOELEN NIET AANGENOMEN HEBBEN; MET EENIG VERSLAG VAN HUNNE SCHRIFTEN, EN BEDENKINGEN OVER DIE STRYDIGE BEGRIPPEN. Door den Heer GIRARD, *Arts des Konings, Opzigter van de Mineraale Wateren van Bagnols en St. Laurent, Correspondent van de Philosophische Societeit der Weetenschappen en nutte Kunsten te Lyon, van de Koninglyke Societeit der Weetenschappen te Montpellier, en der Geneeskunde te Parys.*

(Journal des Sciences utiles.)

Indien de veelheid der Werelden geen volstrekt beweezen Leerstelling der Wysbegeerte is, moet dit gevoelen nogthans hoogstwaarschynelyk weezen: naardemaal het, aan den eenen kant, ten grondslage heeft, dit beginzel eener eeuwige waarheid, dat de Natuur niets te vergeefsch doet; en, aan den anderen kant, rust op Starrekundige Waarneemingen, welker uitkomsten men niet kan betwisten.

De Ouden, verstooken van het voordeel der Verrekykeren, hebben het gemis diens werktuigs eenigermaate vergoed door een buitengewoone doordringenheid van geest. Zy ontdekten met de oogen des vernufts, 't geen deeze Werktuigen aan onze oogen vertoonen. Zy kenden den weg, dien wy betraden om den grond te leggen tot de Leer der Werelden. Zy trokken uit het zelfde beginzel de gevolgen, die de hedendaagschen 'er uit afleiden. Men kan op geen verheevener wyze, op geene wyze waardiger aan de Grootheid van GOD, en diens oogmerken met het daarstellen der Planeeten, en van die menigte van Starren aan het Uitspanzel, denken. De Wyzen der Oudheid

zagen ze aan als zo veele Zonnen, om welken de Planeeten, even als in ons Zonnestelzel, haaren omloop volbragten. Zy gingen een stap verder, en beweerden dat de Planeeten bewoond waren door Weezens, welker natuur zy niet bepaalden; doch die zy dagten, dat noch in schoonheid, noch in grootte, voor die van onze Aarde behoefden te wyken.

ORPHEUS is de oudste wiens gevoelen over dit onderwerp ons bewaard gebleeven is. PROCLUS haalt drie verzen van dien Dichter aan, waarin hy stellig beweert, „ dat de Maan eene Aarde was, gelyk de onze, die haa„ re Bergen en Valeien hadt." —— PYTHAGORAS, die ORPHEUS in veele van zyne begrippen volgde, heeft desgelyks geleeraard, „ dat de Maan eene Aarde was, ge„ lyk aan de onze, bewoond door Dieren, welker natuur „ hy niet bepaalde," schoon hy geloofde, dat ze veel grooter en schooner waren dan die onzen Aardkloot bewoonen, en niet onderworpen aan dezelfde zwakheden (*).

Het gevoelen van DEMOCRITUS, door STOBEUS voorgedraagen, om de natuur van de Maan en de oorzaak der Vlekken, die wy op de schyf van die Planeet zien, en welke hy geloofde, „ niets anders te zyn, dan de „ schaduwen, gevormd door de verbaazende hoogte der „ Bergen, welke hy zich verbeeldde in de Maan te wee„ zen," als ook het verschilstuk door PLUTARCHUS over 't zelfde Onderwerp, bekragtigen de Stelling door ons beweerd.

Eindelyk ARISTOTELES, EPICURUS, HERACLITUS hebben in de veelheid der Werelden geloofd, als mede THALES, ANAXIMENES, ALICNOUS *de Platonist*, PLOTINETES, XENOPHANES, ANAXAGORAS, XENOPHON, LUCIANUS, *enz.* ORIGENES verklaart het gevoelen van DEMOCRITUS over het bestaan van een ontelbaar getal Werelden, waarvan eenige door Dieren bewoond waren, en andere noch Dieren, noch Planten, hadden. Deeze Leer gaf ALEXANDER reeds vroeg gelegenheid om zyne ongebreidelde Eerzugt te ontdekken. ÆLIANUS tekent op, dat dee-

(*) PROCLUS *de Orpheo*, Lib. IV, *in Timæum*, p. 154, & 283. & Lib. V. p. 292. PLUTARCHUS *de Placit. Philosoph.* Lib. II. c. 30. *cit. Oper.* Tom. II. p. 920 & 938. D. *de facie in orbe Lunæ.*

deeze jonge Vorst, gehoord hebbende, dat DEMOCRITUS van eene veelheid der Werelden fprak, fchreide, om dat hy 'er maar één te overwinnen vondt (*).

De grootheid en vrugtbaarheid der Natuur blinkt uit in alle haare voortbrengzelen. De hand des Almagtigen, die de grondflagen des Heelals vestigde, en aan het Uitfpanzel des Hemels duizenden van lichtgeevende klooten hing, die 'er de eerfte beweeging aan gaf, en Planeeten vormde, gelyk aan die wy bewoonen, zou die hinderpaalen gevonden hebben, om ze, gelyk de onze, te bevolken? Wy hebben veel meer reden dan de Ouden, om de Maan bewoond te agten. Alle Waarneemingen der laatere Starrekundigen ftrekken om ons te verzekeren, dat die Planeet een Dampkring heeft, dat 'er hooger en laager, meer en min verlichte, deelen in zyn; ook deelen die minder lichts terugkaatzen, en eene effene oppervlakte aanduiden, welke men voor groote Waterverzamelingen houdt; waaruit men, met grond, befllooten heeft, dat 'er Bergen in de Maan gevonden worden, en men zelfs het middel gevonden heeft om derzelver hoogte te meeten.

De beroemde GALILEUS bepaalde, dat de hoogfte van die oneffenheden veel hooger was dan eenige Bergen op Aarde. Men heeft in de Maan Valeien gezien, 'er Poelen en Rivieren in ontdekt. De volkomene Zonsverduisteringen, het behulp der Verrekykeren, de verzekeringen der beroemdfte Starrekundigen, bovenal van den Heer CASSINI, die, naar 't zeggen van FONTENELLE, van alle Menfchen den Hemel best kende, alles ftrekt om ons te doen gelooven, dat, naardemaal 'er, even als om onze Aarde, om de Maan een Dampkring is, en 'er Bergen, Valeien, Diepten, en Rivieren op zyn, men daar uit moet afleiden, dat 'er Regen, Sneeuw, en andere Verhevelingen, gevolgen dier veronderftellingen, plaats hebben. Waar uit, volgens onze begrippen van de Godlyke Wysheid, even zeer volgt, dat GOD 'er Schepzelen geplaatst hebbe, hoedanig dezelve ook mogen weezen, die deeze Planeet kunnen bewoonen; ten einde alle die dingen, al die toeftel van verfchynzelen, niet te vergeefsch zouden zyn: want men kan zich niet diets maaken, dat de Natuur,

(*) ORIGEN. *in Philofophumenis*, c. 13. ÆLIAN. *Var. Hist.* Lib. IV. c. 29.

tuur, of de groote Werkmeester der Natuure, iets te vergeefsch geschaapen heeft.

Onder de hedendaagschen, die in de Maan heuvelen en valeien, bosschen, zeeën, stelden, en dezelve bewoond of bewoonbaar rekenden, steeken uit Vader MARSINE, GILBERT, HENRI LE ROI, FRANCOIS PATRICE, GASSENDI, *enz.* KEPLER twyfelde niet of de Maan was bewoond. HEVELIUS heeft, in zyne vernuftige beschryving van die Planeet (*Selenographia*), dezelve in Landen verdeeld. Men bewondert, in die soort van Kaart eener onbekende Wereld, de naauwkeurigheid des Werks, en de schranderheid des Uitgeevers.

Bekend is *'Histoire comique des Etats & Empires de la Lune & du Soleil*, van CYRANO DE BERGERAC. Het blykt uit den boertigen, gekjaagenden en zonderlingen, styl, dat de geest des Schryvers veele reizen deedt na de Landen door hem beschreeven, Staaten en Ryken der Maan en Zon. Men ziet nogthans, door alle de vreemdigheden heen, dat hy wel doordrongen was van de beginzelen van DESCARTES, en dat hy, was hem een ryper ouderdom te beurt gevallen, in staat zou geweest zyn om iets beters te voorschyn te brengen.

Het Bygeloof en de Geestdryvery, die zich in alles mengen, kunnen geen nadeel toebrengen aan de Waarheden met welke men ze durft paaren. Vader KIRCHERUS heeft zich een denkbeeld van alle Planeeten gevormd, en ons eene beschryving van derzelver Inwoonderen gegeeven, volgens zyne hoogvliegende verbeeldingskragt. Dus vindt men, by voorbeeld, in *Saturnus*, droefgeestige Gryzaarts, met een schildpadden-tred voortgaande, gekleed in treurig gewaad; rookende toortzen zwaayende, met een bleek gelaad vol strenge weezenstrekken. In *Venus*, daarentegen, treft men jeugdige lieden aan van eene verrukkende gestalte en schoonheid, waar onder deezen, op 't geluid van speeltuigen, dansen, terwyl anderen welriekende bloemen met volle handen strooijen. De Schryver geeft reden van dit onderscheid tusschen de Bewoonderen dier beide Planeeten; doch ze zyn zo bondig als zyne droomen. 't Is in het Werk van dien beroemden *Jesuit*, getyteld *Iter Extaticum*, dat lieden, die tyd over, en geen vrees hebben om zich gek te leezen, de beschryving der Bewoonderen van de andere Planeeten kunnen vinden. Vreemd is het, dat dit Werkje zo veel vermaardheids gekreegen hebbe, en 't

zel-

zelve herhaalde keeren gedrukt is; noch vreemder, dat men den Schryver niet streng berispt heeft over de buitensporige vraagen: „ Of de Wyn, dien men in *Jupiter* „ maakte, zou kunnen gebruikt worden in de Offerande „ der Misse? en of het Water, 't geen men in de Maan „ aantrof, geschikt was om een Onderwyzeling te doo- „ pen?"

Naa 't geen wy gezegd hebben, blykt dat FONTENELLE de eerste niet geweest is, die beweerde, dat elke Planeet van *Saturnus* af tot de *Maan* toe, eene Wereld was, bewoond gelyk onze Aarde. Met hem die eere te geeven, hebben de Opstellers van een beroemd Werk, de Verzamelplaats van alle Menschlyke kundigheden en dwaasheden, zich bedroogen. Maar 't is waarheid, dat deeze vernuftige Academist in zyne *Zamenspraaken over de Veelheid der Werelden*, op eene belangryke wyze, eene Leer, in de wieg der Natuurkunde gekweekt, ontvouwd, en dat zyn penseel, door de bevalligheden bestuurd, ontelbaare fraaiheden verspreid heeft over eene stoffe, zo moeilyk, en die daarvoor zo weinig vatbaar scheen. Zy, die beweerd hebben, dat de *Cosmotheoros* van HUIGENS de grondstoffe voor het Werk van FONTENELLE zou opgeleverd hebben, dwaalen niet minder: dat van FONTENELLE zag het licht in 't jaar MDCLXXXVI, en dat van HUIGENS in 't jaar MDCXCVIII, en dus twaalf jaaren laater (*).

Wat hier van zyn moge, de algemeene reden die FONTENELLE bybrengt tot verdeediging van zyn gevoelen, reeds zo vast bevestigd door andere Waarneemers zints PYTHAGORAS, komt hier op neder, dat de Planeeten Lichaamen zyn gelyk aan onze Aarde, dat onze Aarde zelve een Planeet is, en dat, daar deeze laatstgemelde Planeet bewoond wordt, de andere Planeeten ook moeten bewoond zyn. „ Laaten wy eens veronderstellen," zo drukt deeze Secretaris der Academie zich uit, om het door eene ge-

(*) De *Cosmotheoros* van HUIGENS werd naa 's Mans dood uitgegeeven. Zie de Voorreden van de *Nederduitsche Vertaaling*, door P. RABUS, 1699 in 't licht gegeeven, onder den Tytel: *De Wereldbeschouwer, of Gissingen over de Hemelsche Aardklooten en derzelver Cieraad*, geschreeven van CHRISTIAAN HUIGENS *aan zyn Broeder* KONSTANTYN HUIGENS; uit het Latyn vertaald. VERT.

gelykenis op te helderen, „ dat 'er nooit eenige gemeenschap geweest was tusschen *Parys* en *St. Denis*, en dat een Burger van *Parys*, die nimmer te dier Stad uittoog, op een Kerktooren klom, en *St. Denis* van verre zag. Men vroeg hem daar op, of hy geloofde dat *St. Denis* bewoond was als *Parys?* Hy zal stoutmoedig antwoorden, neen; voor reden geevende: Ik zie de Inwoonders van *Parys* wel; maar die van *St. Denis* niet, en heb 'er nooit van hooren spreeken. Iemand voert hem te gemoet, dat men, op den tooren van *Notre Dame* zynde, de Inwoonders van *St. Denis* in waarheid niet zag; doch dat de afstand zulks veroorzaakte, dat alles, wat men van *St. Denis* zag, zeer op *Parys* geleek, dat men 'er klokken, huizen en muuren hadt, en dat het zeer wel ook naar *Parys* daar in kon gelyken, dat het bewoond was. —— Dit zal op myn Burgerman niets vermogen, hy zal blyven staande houden dat *St. Denis* niet bewoond is; dewyl hy 'er geen Mensch ziet. Onze *St. Denis* is de *Maan*, en elk onzer de Paryfche Burger die nooit uit de Stad ging."

Dit Werk is het beroemdste van alle de Werken van FONTENELLE, en een dat het ook meest verdient. Men vindt 'er den Schryver geheel in, hy komt 'er in voor volkomen zo als hy was, een klaar en diepdenkend Wysgeer, een fraai vernuft, geestig, aartig, enz. Dit Boek, zegt de Schryver *du Siècle de Louis XIV*, gaf het eerste voorbeeld van de moeilyke kunst om de bevalligheden met de Wysbegeerte te vereenigen; doch een gevaarlyk voorbeeld; naardemaal de weezenlyke optooy der Wysbegeerte niets anders is dan orde, klaarheid, en bovenal waarheid; en men, naa de uitgave van dit geestig Werkje, niet dan te dikwyls onderstaan heeft om geestige slagen, aartigheden, valsche cieraaden, 'er by te voegen. 't Geen tot eene verhindering zal strekken voor de Naakomelingschap, om dit Werkje van FONTENELLE onder onze Classike Schryveren te plaatzen, bestaat hierin, dat het deels gegrond is op de Draaikringen van DESCARTES, van welken Wysgeer onze Academist een groot Bewonderaar was; tot zyn dood toe de dwaalingen verdeedigende, door welken hy zich van zyne vroege jeugd hadt laaten voorinneemen.

Onder hun, die de droomeryen van Vader KIRCHERUS hoogst gewraakt hebben, munt uit de groote Starrekun-

di-

dige HUIGENS. Deeze Geleerde geloofde egter, dat de Planeeten bewoond waren, en zie hier waarop hy dit zyn begrip grondde. Het Water het beginzel aller zaaken zynde, moet het ook in de Planeeten gevonden worden; en is het daar, dan moet het, door medewerking der warmte van de Zonneſtraalen, Planten en Boomen doen groeijen. Doch deeze voortbrengzels zouden te vergeefsch en nutloos weezen, waren 'er geene Menſchen op de Planeeten. Deeze moeten, derhalven, bewoond zyn: en hier uit leidt hy af, dat de bewoonders der Planeeten gelykſoortig moeten weezen met die der Aarde. Ingevolge hiervan bevolkt hy ze met dwaazen en verſtandigen, ſlegten en braaven; onder welken ook Wetten en Regters gevonden worden. HUIGENS verdeedigt dus dezelfde ſtelling als FONTENELLE, met dit onderſcheid, dat hy beweert, dat de andere Planeetbewoonders, de grootſte overeenkomst met ons hebbende, ook dezelfde Kunſten en Kundigheden bezitten (*).

Niet alleen heeft WOLF zich een voorſtander verklaard van de veelheid der Werelden; maar hy geloofde ook grond te hebben om de grootte van de Bewoonders der Planeeten te bepaalen. Die van *Jupiter* moeten, volgens deezen Wysgeer, ruim dertien voeten haalen, omtrent de hoogte van OG, Koning van *Bazan* (†). — BENJAMIN MARTIN behoort onder die, welke geloofd hebben, de veronderſtelling, door FONTENELLE gevormd, te moeten aanneemen (‡). — De Heer SAVERIEN ſtelde de Planeeten bewoonbaar; doch, voegt hy 'er nevens: enkele gisſingen, hoe vernuftig ook uitgedagt, brengen weinig toe aan de kennis van de natuur der zaaken; de Natuurkundigen vorderen, voor het minſte, waarſchynlykheden, als 'er zekere bewyzen ontbreeken; het is door elke Planeet, in 't byzonder, waar te neemen dat men deeze verzamelt. —— Naa de uitvinding en volmaaking der Verrekykeren, heeft men deeze gisſing verſterkt (§). —— De Heer DUTEMS vindt deeze

(*) Zie den *Cosmotheoros* van HUIGENS, in 't Fransch vertaald door den Heer DUJOUR 1702. De Heer CONDORCET heeft in de Lofreden op dien Academist hiervan niet geſprooken.

(†) *Elem. Aſtron.* Genev. 1735, P. II.

(‡) *Grammaire des Sciences Philoſophiques*, p. 163.

(§) *Hiſtoire des progres de l'Eſprit humain dans les Sciences Naturelles*, p. 237 & 241.

ze Leer zo waarschynlyk, dat, zyns oordeels, geen mensch van verstand dezelve kan verwerpen (*).

My is nog overig te spreeken van Geleerden, die de veelheid der Werelden niet toegestaan hebben, en de voornaamste zwaarigheden, daar tegen ingebragt, op te losſen.

(*) *Recherches sur l'origine des decouvertes attribuéz aux modernes.* Tom. I. p. 169. & 222.

(Het Vervolg en Slot in het eerstkomend Stukje.)

WAARNEEMING WEGENS EENEN VANEEN GESCHEURDEN SLOKDARM. Door Doctor THILOW.

(Uit het *N. Magazin fur Aertze von Prof.* BALDINGER, in een verkort Uittrekzel, vertaald.)

Den 4 April 1790, wierd ik geroepen by een Meisje van zeven jaaren oud, 't welk van haare vroegste jeugd, zelfs van dien tyd af dat zy gespeend was, meestal brood tot haar voedzel had gebruikt; dit, en dan nog haar zeer mager lichaamsgestel, opgeblaazene onderbuik, hardlyvigheid, enz. bragten my in het vermoeden, dat het lieve wigt aan verharde Klieren in het darmscheil, en ook aan Wormen, laboreerde.

Reeds twee dagen, vóór dat ik deeze Lyderesse de eerste reis zag, had zy alles wat zy gegeeten of gedronken had terstond weder overgegeeven, en in die zelfde omstandigheden vond ik haar ook nog; bovendien was zy zeer dorstig, en klaagde voornamelyk over pyn omtrend de navel. Op myne vraagen, of zy een bitteren of bedorven smaak had, antwoordde zy van neen, en voegde 'er zelfs met een vergenoegd gelaat by: alles wat ik eet of drink smaakt my regt goed, als ik maar niet alles zo terstond weder moest overgeeven. Ik bezag haar tong, en deeze was zelf niet met de gewoone noodzaaklyke slym bezet, maar integendeel zeer rood. Dit alles onaangezien, had echter een niet tot de Geneeskunde geregtigde, of, het welk op het zelfde uitkomt, een Kwakzalver, aan haar een braakdrankje gegeeven; daar by voegende, dat het Kind zeker iets kwaads in de maag moest hebben.

Daar

Daar my de bovengemelde omſtandigheden in het geheel geene aanwyzing tot een braakmiddel gaven, zo keurde ik, en naar ik meen met het hoogſte regt, een zo onverſtandig gegeeven braakmiddel ten eenemaal af. Maar ordineerde aan de patiente ſlymerige voedzels te geeven, en doeken met een aftrekzel van de *Herba Menth. criſp.* doortrokken, na dat dezelve vooraf met *Spir. Menthæ* beſprengd waren, over de maag te leggen, en ſchreef tefſens het volgende drankje voor: ℞. *Aq. Menthæ pip.* ℥v. *Laud. Liq. Syden.* ℈i. *m. d. ſ.* alle twee uuren een tafellepel vol te gebruiken.

Den 5 dito waren de pynen omtrend de navel opgehouden, en het overgeeven was veel verminderd: ik liet haar, daar 'er nog weinig van het drankje gebruikt was, met dezelfde middelen voortvaaren. By myn derde bezoek, vond ik een braakſtroopje en nog een mixtuur, door een ander Doctor, die, zonder myn voorweeten, daarby geroepen was, verordineerd. Het Kind had ook werklyk reeds van het braakſtroopje gebruikt: ik gaf myne ontevredenheid, wegens een zo tegens alle regelen der Kunst aangewend braakmiddel, wel te kennen, maar het mogt niets baaten, om dat deeze Medicus even het zelve als de voorige *Pſeudo-Medicus* gezegd had. —— Ik dagt by my zelve, *manum de tabula*, en kwam niet weder.

Den 18 dito ſtierf het Kind, en de Vader van hetzelve verzogt my allerdringendst, om het te openen. Het ware te wenſchen, dat een ieder, by het verliezen van de zynen, even zo van alle vooroordeelen vry zyn mogte, en den Geneesheer aanmoedigen, om de opening te verrichten; maar, dit zullen misſchien nog wel, voor een langen tyd, ſlegts vroome wenſchen blyven.

Ik bevond het lichaam ten eenemaal uitgeteerd, zelfs in zo verre, dat het onderlyf meer hol dan bol was. Na dat ik het zelve geöpend had, bevond ik het net, en de overige ingewanden, vry natuurlyk geſteld. De darmen waren niet opgezet, nog bevatten eenige drekſtoffe, en ik ontdekte ook, zelf by het naauwkeurigſte onderzoek, geen de minſte ontſteeking, noch in de darmen, noch in de maag. De Lever en Milt waren gezond. Het Darmſcheil was, doorgaans, met groote verharde Klieren bezet. In den nederdaalenden kronkeldarm was een gewoone Worm, en een zoortgelyke in de dwarze. In de Karteldarm vond ik twee inſchietingen, waarvan de eene die

zig het naaste aan den blinden darm bevond, wel drie duimen lang was.

Maar dit alles leverde noch geene voldoende oorzaaken, wegens de hevigheid der toevallen, op; want, noch de verharde Klieren, noch ook die twee Wormen, waren daar alleen in ſtaat toe, indien niet de werking van het braakmiddel daarby gekomen was. Wat die inſchietingen betreft, deeze ontſtonden eerst toen de ziekte reeds tot het hoogſte toppunt geklommen was, want het Meisje had dagelyks, en zelfs nog daags vóór haar dood, behoorlyken ſtoelgang gehad; maar, toen de Stuiptrekkingen zo hevig en aanhoudende wierden, geloof ik, dat die op de ingewanden insgelyks gewerkt hebben, en door zodanige Kramptrekkingen konden deeze inſchietingen zeer ligt veroorzaakt worden.

Meer dan eens, heb ik diergelyke in elkander geſchoove darmen, in de lyken van zodanige lyders, aangetroffen, die by hun leeven nooit over iets, daar toe behoorende, geklaagd hadden; het zelfde hebben THEDEN, CULLEN, CHESELDEN, en meer anderen, ook waargenomen. Een Geneesheer behoort derhalven niet terſtond alles, wat hy by het openen van een lichaam onnatuurlyk bevind, voor de oorzaak der ziekte aan te zien; maar moet het zelve dikwyls veel meer voor derzelver gevolgen beſchouwen; en dan eerst zal hy die wezentlyke voordeelen kunnen verkrygen, die een kundig onderzoek der lyken, aan duistere Ziekten geſtorven, opleveren kan.

Dierhalven niet vergenoegd zynde met die afwykingen, welke ik in den onderbuik gevonden had, ging ik over tot het openen van de borst, en hier door wierd my de moeite rykelyk beloond; want na dat ik het borstbeen had weggenomen, ontdekte ik in de linker borstholte een menigte van uitgeſtort vocht; en, by een naauwkeurig onderzoek daarvan, wierd ik overtuigd dat het zelve gedeeltelyk Geneesmiddelen, en gedeeltelyk het drinken, was, dat zy gebruikt had. Daar dit nu eigenlyk behoorde in de maag te zyn, zo zogt ik na de oorzaak, door welke deeze ſtof zich in de borstholte had kunnen ontlasten, en deeze bevond ik in den Slokdarm; want ter hoogte van een duim boven den ingang der maag, ontdekte ik in dezelve een ſcheur van die lengte, dat ik 'er met gemak de punt van myn pink konde inſteeken, en toen ik met de linke hand het bovenſte gedeelte des ſlokdarms toehield,

en

en met de regte op de maag drukte, zo vloeide al het vogt, dat nog in de maag was, door de gezegde opening in de linker borstholte. In de rechter borstholte, ook in de longen of het hart, heb ik niets tegen natuurlyks waargenomen.

Na dat ik dit ontdekt had, verwonderde ik my niet meer over den bejammerenswaardigen ſtaat, waarin zich het Kind in haare twee laatſte levensdagen had bevonden; want niet alleen de zeer ſnelle pols, hevige Koortzen, maar ook de onafgebrooke geweldige ſtuipen, moeſten, op die aanhoudende prikkeling der Zenuwen, die door het in de borstholte uitgeſtorte vogt veroorzaakt wierd, noodzaakelyk volgen.

Wat nu eigentlyk de oorzaak van het barſten des ſlokdarms betreft, deeze is, dunkt my, gemakkelyk te ontdekken. Ik geloof dat de Patiente, in het begin dat zy aan het overgeeven raakte, (waar toe de Wormen veelligt de eerſte aanleiding gegeeven hebben,) tot eene roosagtige of ligte ontſteeking van den Slokdarm gedisponeerd was; en daar zy bovendien reeds aan verſtoppingen in de Klieren laboreerde, zo zal myn vermoeden nog waarſchynlyker worden, wanneer men in overweeging neemt, dat zich in dit Darmkanaal zeer veele Klieren bevinden, die dierhalven, door het aanhoudende braaken, te gelyk met de bekleedzelen van den ſlokdarm zelve, zeer uitgerekt wierden, en dus tot ontſteeking moesten overgaan: en hierdoor worden (zo als bekend is) die deelen, welke buitendien reeds zeer naauw met elkander verbonden zyn, nog naauwer vereenigd; daar nu dezelve, door het aanhoudend braaken, geſtadig meer en meer geprikkeld en uitgerekt wierden, zo moesten de vezeldraaden eindelyk, voor dit geweld niet beſtand zynde, wel vaneen ſcheuren, waardoor dan ook het barſten des Slokdarms en de dood veroorzaakt is.

Mogt toch ieder Overheid, die het welzyn van haare Ingezetenen wil behartigen, een ſtreng verbod geeven, dat geene Landloopers of Kwakzalvers, wier aantal in onze dagen zeer groot is, (en onder welke men zommige Wondheelers, Chimisten, Drogisten, Kruidenverkoopers, en meer zoortgelyken, billyk tellen mag) volſtrekt geene braak- purgeer- of andere geweldige middelen aan de Lyders, op eigen gezag, geeven mogen; dan zoude gewis nog meenig, voor den Staat en Burgery zeer nuttig, Medelid in het leven bewaard kunnen blyven!!!

THILOW, *Med. & Chirurg. Doctor.*

BE-

BERICHT VAN EEN ZON-MIKROSKOOP.

Reeds voorlang heb ik gewenscht, dat de middelen, om de ondervindelyke kennis, van GODS grootheid in zyne Werken, te verspreiden, niet zo zeldzaam en kostbaar mogten wezen: byzonder heb ik zulks gewenscht, ten aanziene van zodanige Werktuigen, welken de verwonderenswaardige hoedanigheden van kleine, en voor het bloote oog volkomen onzichtbaare, voorwerpen levendig vertoonen.

Het gezicht van zodanige voorwerpen maakt op het hart, zelfs van den ongevoeligen en gedachteloozen mensch, een zeer diepen indruk. Het zy men toch de zeldzaamheid of het onverwachte in deeze vertooning, of wat het ook zyn moge, gewaar worde, het is genoeg, dat dezelve sterker werkt op het hart en de aandoeningen, dan de beschouwing van andere, op zich zelve nog veel grootere, Wonderen in de natuur, die wy echter, van onze kindsheid af, dagelyks voor oogen zien.

Wie aanschouwt toch met verwondering de Zon, wanneer dezelve majestueus boven onze hoofden zweeft? By hoe weinigen maakt het gezicht der duizenden van Waerelden, die wy aan den met Sterren bezaaiden Hemel ontwaaren, zo diepe indruksels, dat zy hier door tot de aanbidding van den verwonderenswaardigen Schepper worden opgeleid?

Dan men vertoone aan den mensch een voor het bloote oog onzichtbaar gewormte of insekt, by voorbeeld eene kaasmade, zo groot als eene hand: men doe hem, in zodanig diertje, elk deeltje en alle gewrichten, ook deszelfs snelle beweeging, horentjes, enz. opmerken; of men laate hem, in een klein, naar den schyn helder, waterdropje, diertjes van de grootte eener noot, met de grootste regelmaatigheid gevormd, aanschouwen, en zyne ziel zal met verwondering worden aangedaan: want hy vermoedde zulks of in 't geheel niet, of hy zag het ten minsten nooit voorheen.

Wanneer ik overwoog, dat zodanige vertooningen door geen middel zo goed, of ook zo fraai, konden worden te weeg gebracht, dan door het Zon-Mikroskoop, is het geenszins te verwonderen, dat ik, zedert veele jaaren, 'er op bedacht was, om dit Werktuig deels zodanig in te richten,

dat

dat elk hetzelve gemaklyk kon gebruiken, deels om hetzelve voor zulk eenen prys te laaten bezorgen, dat meerderen in ſtaat waren, om hetzelve te koopen.

Veelen hebben my voor deezen arbeid reeds hunnen dank betuigd, terwyl ik by nog meerderen eene weldaadige nieuwsgierigheid hoope te verwekken, wanneer ik hen, door eene korte beſchryving, met dit Werktuig nader bekend maake. Ik zal dan eerst ſpreeken

van de Werkingen van het Zon-Mikroskoop.

Het Zon-Mikroskoop ſtelt het beeld van kleine, of voor het ongewapend oog geheel onzichtbaare, voorwerpen niet alleen in eene ongelooflyke grootte, maar ook met eene buitengewoone duidelykheid, ja met derzelver verwen en kleinſte ſchakeeringen, op eenen witten muur.

Dan zodanige voorwerpen moeten zuiver toebereid, en tusſchen fyne glazen zodanig ingevat zyn, dat men dezelve zo wel gemaklyk voor het Mikroskoop brengen, als ook voor bederf bewaaren kan. Daar het ieders zaak niet is, om zich diergelyke voorwerpen zelf te vervaardigen, ben ik 'er op bedacht geweest, dezelven insgelyks, volkomen toebereid, en tusſchen glazen liggende, by het Mikroskoop te voegen. Ik behoeve ſlechts eenigen van dezelven te beſchryven, om elk in ſtaat te ſtellen, dat hy over de Werkingen van het Mikroskoop kunne oordeelen.

In kleine dwars afgeſnedene ſtukken van Hout beſchouwt men de ſchoonſte vorming en duizenden van openingen, deels van zulke pypen, in welken het ſap in de hoogte ſtygt, deels van dezulken, in welken de lucht is, die het ſap mede naar omhoog dryft.

Een fyne dwarsſchyf van het onaanzienlyk Vliermerg vertoont het fynſte en regelmaatigſte weefzel van blaasjes, van welken ieder op zich zelve eene konſtig gevlochtene invatting heeft.

Een dwarsſchyfje van Kurk vertoont ontelbaare openingen, welken buiten twyfel ſtellen, dat geestige dampen ook door de beste kurken moeten doordringen.

Een deeltje van eene Moschplant verſchynt als een groote boom, en in ieder klein blaadje is het fynſte aderenweefſel zichtbaar, even gelyk in de ontleede bladen van groote boomen.

De Bevruchtende bloemſtofjes, welken men in alle bloemen, ten tyde van derzelver bloei, vindt, waarvan men

de

de enkele deeltjes met het bloote oog niet kan zien, vertoonen in dezelven de menigvuldigste gedaanten. Byzonder fraai is het stof van de kleine Akker-Malowe. (*Malva arvensis.* L.) Ieder stofdeeltje op zich zelve, van welken ontelbaaren uit het kleine stofzakje uitkomen, heeft de gedaante van een horlogie-rad, welks scherpe kerfjes door het Mikroskoop zichtbaar worden.

De fyne scheutjes van Gras en Graanen, in welken men de kerfjes met het bloote oog naauwlyks ontwaart, vertoonen zich, voor het oog, gelyk groote houtzaagen.

Een onbemerkbaar klein deeltje van de gewoone Spons vertoont een doorboord weefzel van enkel fyne pypen.

Aan den vleugel eener Mug ziet men den zuiversten toestel van enkel regelmaatige schoongevormde vederen, gelyk aan dezulken, welken men van de vleugelen der Kapellen afveegt.

Het stof van de vleugelen der Kapellen vertoont zich in de schoonste pracht. Elk stofje is eene fraai gevormde ingekorven veder, welke beneden eene schacht heeft, met welke zy in de openingen van den vleugel ingevoegd is geweest. De verwen zo wel, als de menigvuldige gedaanten, kan men niet genoegzaam bewonderen.

Het gezuiverd oog van eene Kapél, of van eene Vlieg, doet de duizenden van oogen, waar aan zo veelen geen geloof willen slaan, zeer duidelyk zien. Ieder oog op zich zelve is een zeshoek, regelmaatig gevormd, gelyk de Celletjes der Byën, en vertoont zich in eene aanzienlyke grootte. Het oog van den Kreeft heeft vier hoeken.

De Luis en de Vloo verschynen ellen lang, de Kaasmade in de grootte van eene spanne. Men kan zich naauwlyks verbeelden, hoe verrassend een zodanig gezicht is, en hoe veele anders onzichtbaare schoonheden men in deeze verachte diertjes ontdekt. Het belangrykst zyn zy, wanneer men ze leevend onder een glas brengt, waar zy ruimte hebben om zich te beweegen. In het lichaam van de Luis ziet men, op het duidelykste, den inwendigen omloop der sappen.

Een veseltje van eene Ganzeveer is eene prachtvolle samenstelling van ontelbaare andere vederen.

Menschen-hairen vertoonen zich eenige duimen dik, met derzelver inwendige holle pypen. De hairen der onaan-

zienlyke Beerrups laaten zich zien, gelyk palmtakken met derzelver zydſche toppen.

Kleine Visſchubben hebben de onderſcheidene gedaanten van groote Mosſelen. By uitſtek ſchoon vertoont zich éene ſchubbe van den Baars, van voren wegens derzelver fraaije boog, en van achteren wegens haare kammen.

Buitengemeen treffend is 't ſtollen of aanzetten van het Zout, wanneer het in water is opgelost, en men van deeze oplosſing een druppel op eene glazen ſchyf wryſt, en het zelve achter het Mikroskoop brengt. Zo dra het water begint uit te dampen, ſchiet het zout aan den rand deels in onderſcheidene kristallen, deels in de menigvuldigſte figuuren, te zamen. Op het ſchielykſte en fraaiſte formeert zich het Sal-amoniakzout, het welk men in Apotheeken, met andere ſoorten van zout, gemaklyk verkrygen, en proeven daarmede doen, kan. Dit vertoont, wanneer hetzelve aanzet, boomen, ſpietſen, lanſen, ſterren, enz.

Deezen zyn de Werkingen van het Zon-Mikroskoop, welke men zelf op duizenderleie wyzen vermenigvuldigen en veranderen kan. Hetzelve pryst zich boven alle andere Mikroskoopen aan, niet ſlechts door de buitengemeene grootte en duidelykheid der vertooningen, maar ook daar door, dat 20 en 30 Liefhebbers der Natuur dezelve op éénen tyd aanſchouwen, en zich gemeenſchaplyk daarmede vermaaken kunnen, terwyl, by enkelvoudige en ſamengeſtelde Mikroskoopen, ſlechts één op éénen tyd dezelve kan waarneemen. Zekerlyk moet men, by het gebruik van hetzelve, op de Zon en eene heldere Lucht wachten; dan de Zomer is immers lang, en dan, wanneer men hetzelve gebruiken kan, is 't vermaak des te grooter. Tot byzondere Waarneemingen kan ook elk het daarby zynde enkelvoudige Mikroskoop, ten allen tyde, en in alle uuren, gebruiken.

Het Werktuig zelve

Beſtaat uit de volgende hoofddeelen. Tot hetzelve behoort:

1) Een vierkant plankje van Peereboomenhout, met ſterkwater beſtreeken, in welks uitgedraaide holligheid zich eene ronde ſchyf, onder eenen ring van geel koper be-

beweegt. Voor aan de ſchyf is een uitgedraaid huisje voor de buizen, en agter dezelve een verzamelglas.

2) Een ingevatte Spiegel, welke, voor het verzamelglas, in vier geele kopere ſchroeven met een bout van geel koper. wordt aangeſchroefd, ten einde de Zon op te vangen, en haar beeld in het verzamelglas te brengen.

3) Twee in elkander geſchovene, met ringen ingevatte, Buizen; zynde de bovenſte met groen Pergament overtrokken.

4) Het eigenlyke Mikroskoop met twee Vergrootglazen in palmboomhout ingevat.

5) Vyf-en-twintig ſtuks voorwerpen in vyf ſchuivers van Palmboomhout, in welke dezelve tusſchen fyne holle verhevene glazen liggen.

6) Een enkelvoudige ſchuiver van Spiegelglas, om het aanzetten der zouten gade te ſlaan, of diertjes in kleene waterdruppeltjes te zien.

7) Een Proefſchuiver, dergelyken zich ieder zonder moeite zelf bezorgen kan, om voorwerpen naar believen in te leggen.

8) Een glazen Buis, om in dezelve vloeiſtoffen onder het Mikroskoop te brengen.

9) Een paar Schroeven, om het Werktuig aan te ſchroeven.

10) Een met ſterkwater beſtreekene en rood geverwde Kast, waarin alles ingelegd en bewaard is.

Alles dus, wat tot Waarneemingen vereischt wordt, is by het Inſtrument gevoegd. Het komt derhalven ſlechts daar op aan, dat men weete,

Hoe men moete beginnen, om de Werkingen van dit Zon-Mikroskoop te beſtieren.

Hier van zal ik eene korte aanwyzing geeven, die elk eenen duidelyk en verſtaanbaar zyn zal, zo dra hy het Werktuig zelve in handen heeft.

1) Men kieze een Vertrek, het welk, in gepaste uuren, door de Zon beſcheenen wordt, en men verduistere hetzelve tot op één Venſterraam, het welk men opſchuift of uitneemt, en in deszelfs plaats eene plank inzet.

De verduistering geſchied het gemaklykst door daar voor geplaatſte raamen, welken wél moeten pasſen

en

en met opgeplakt dun bordpapier overtrokken zyn. De gewoone luiken laaten gemeenlyk te veel lichts door. Wie genoegzaam van digte dekens voorzien is, by voorbeeld, van zulken, welken de Vrouwen, by het ftryken van de wasch, gewoonlyk onder liggen, kan dezelve ook gebruiken. Wien zulks niet te moeilyk is, kan op de enkele venfterraamen bordpapier met kleine nageltjes fpykeren.

Tot dat venfterraam, in welk het Mikroskoop geplaatst zal worden, verkiest men best dat geen, 't welk, wanneer men met het gezicht naar het venfter gericht ftaat, aan de rechterhand is, om dat men dan op de linker zyde des te gemaklyker ftaan, en met de handen het Inftrument beftieren kan. Ook neemt men dat raam het liefst, 't welk tegen een witten muur over is: want dan behoeft men geen afzonderlyken wand te maaken; maar flechts, indien dezelve geverwd of behangen ware, een wit laken daar voor hangen. Het best is zekerlyk, wanneer men een beweeglyken Scherm heeft, welken men, in allerhande verwyderinge, van het Inftrument plaatzen kan. Men laat ten dien einde een raam, van genoegzaame grootte, met dun bordpapier overtrekken, en dezelve of met wit papier beplakken, of met eene krytverw beftryken. Een zodanig kaatst de beelden het fcherpst terug.

Stelt men, in plaats van dit paneel, eene met fyn papier overtrokkene glasfchyf 'er op, dan kan men achter dezelve de mikroskopifche vertooningen op het naauwkeurigst aftekenen.

2) Omtrent in het midden van deeze plank, in eene hoogte, zo als elk, naar de hoogte van zyn venfterraam, de behandeling van het Werktuig gemaklykst vindt, laat men een rond gat van die grootte maaken, dat de ronde fchyf met den Spiegel gemaklyk in hetzelve draaien kan.

Om het gat af te meeten, geeve men, met den pasfer, de opening tusfchen deeze twee ftreepen

| |

dan zal het pasfen. Indien mogelyk de bout, met welke de Spiegel aangefchroefd is, aan eene plaatze moge aanftooten, dan kan men zich in dit geval, door het gat grooter te maaken, ligtelyk helpen.

3) Voor dit gat maakt men in het vertrek het vierhoe-

kige Werktuig zelve, of met de twee daarby zynde ſchroeven, of ook maar in de kleine gaatjes met eenige ſpykertjes, vast. Dan vooraf ſchroeft men eerst den Spiegel, welke door de opening voor het venſter komt, met den geelen koperen bout van de rechter naar de linkere hand toe, vast, en hangt den draad met het geele koperen knopje in den ring van het ſpiegelraam.

4) Na dat nu het Werktuig op deeze wyze vast gemaakt is, en de Spiegel door de ſchyf zich in het gat, zonder moeite, naar de Zon draaien laat, ſchuift men de groene buis in de voorſte holligheid, en zet in dezelve het eigenlyke Mikroskoop: echter ſchroeft men uit hetzelve de ſchroef van palmboomhout, in welke het vergrootglas ingevat is, uit, en poogt nu eerst, om, door het midden van deeze opening, de Zonneſtraalen te vangen, welken door het voorſte verzamelglas tot hiertoe geworpen worden.

Dit opvangen der Zonneſtraalen in het midden van deeze opening veroorzaakt den ongeoefenden, in den beginne, eenige moeite. Dan men leert hetzelve weldra; want alles komt ſlechts hierop aan, dat men den Spiegel voor het glas de rechte plaats geeve. Dewyl men denzelven geheel in zyne macht heeft, daar men hem, door het draaien van de ſchyf, rechts en links, en door het draaijen van den wervel, aan welken de draad is vastgemaakt, van boven naar beneden beweegen, en hem dus, naar goedvinden, op elk punt ſtellen kan, kan hetzelve, na eenige Proefneemingen, niemand zwaar vallen.

Om te zien, of de Zonneſtraalen ook juist in het midden van de opening vallen, houde men voor dezelve een ſtukje papier.

5) Als nu de Zonneſtraalen in het midden van de openinge komen, ſchroeft men één van de beide glazen voor dezelve, en trekt eenen ſchuiver met Objecten daar achter, terwyl men de veer van het kleine Mikroskoop neder drukt, en dan valt het beeld van elk voorwerp op den tegen overgeſtelden muur.

De *graad der ſcherpte* en duidelykheid hangt, deels van de ſcherpte der Zonneſtraalen, deels van de rechte plaatzing van het glas, af. Dit moet men, by elk voorwerp, zo lange op- en neder ſchroeven, tot men het voorwerp in de mogelykſte duidelykheid aanſchouwe.

De

De graad der vergrooting hangt van de verwydering des witten muurs van het Mikroskoop af. De beste afstand is die tusschen 12—16 voet, of 6—8 ellen. In deeze verwydering heeft eene Luis, van middelmaatige grootte, de lengte van drie voet.

De Waarneemers moeten niet al te digt by den witten muur komen; hoe verder af, des te duidelyker vertoont zich het beeld.

6) Alzo de Zon aan den hemel niet stil staat, moet men de richting van den Spiegel, van tyd tot tyd, herhaalen, en, door het draaien van de schyf en van den wervel, haare straalen geduurig in het middenpunt van de opening houden, zo dat dezelve scherp op het voorwerp vallen.

Niet alle voorwerpen behoeven eenen gelyken graad van Zon en licht; digtere voorwerpen vereisschen meerder, fynere minder, licht. Men kan derhalven ook het brandpunt van het voorste glas nu eens *scherper*, dan een *zwakker*, op het voorwerp laaten vallen, wanneer men de tweede in de groene ingeslotene buis al of niet verder uithaalt.

Buiten dat dient ook dit Mikroskopisch Werktuig, onafhanglyk van de Zon, en de verduistering des vertreks, tot een

Enkelvoudig Mikroskoop,

hetwelk men ten allen tyde, by den dag en by de kaars, tot waarneemingen kan gebruiken. 'Er zyn by het zelve twee vergrootglazen, het één binnen ½ duim (eigenlyk 5 lynen,) en het tweede binnen ¼ duim brandpunt. Indien men ook maar ½ en ¼ duim wil hebben, dan vergroot het eerste glas reeds in het enkelvoudig Mikroskoop een Voorwerp, (volgens de bekende berekening van des kundigen) 4,096, en het tweede 32,768 maal. Men ziet, dat zich elk reeds hierdoor, wanneer hy ook niet ten allen tyde de Zon heeft, eene nuttige en aangenaame tydkorting verschaffen kan.

By het gebruik van het enkelvoudig Mikroskoop moet niemand vergeeten, de vergrootglazen voor zyn eigen oog, door een zacht schroeven, te stellen; want het punt van duidelykheid is bykans voor elk oog onderscheiden. Wanneer dus iemand een voorwerp met zyn oog zeer duidelyk heeft waargenomen, moet hy niet gelooven, dat, wanneer hy het Mikroskoop aan eenen anderen geeft, deeze

nu ook zo duidelyk ziet, zonder het glas voor zyn oog eerst recht gesteld te hebben. Byzienden moeten het glas iets dieper in, verzienden iets verder uitschroeven. Het best is, dat ieder het Mikroskoop met de linker hand vast houdt, terwyl hy met de beide voorste vingeren van de rechte hand langzaam schroeft.

De glazen moeten geduurig zuiver worden gehouden, en de vergrootglazen met een schoon kwastje, of met een zachten lederen lap, worden afgeveegd.

Het voorste verzamelglas van het Zon-Mikroskoop geeft ook teffens eene zeer fraaije *Camera obscura*, wanneer men omtrent 8 duim voor hetzelve, in het verduisterd vertrek, een vel papier houdt, na dat men de buis en den spiegel heeft weggenomen.

Dit geheele Werktuig beloove ik den Liefhebberen der Natuur voor 12 guldens te laaten bezorgen, wanneer het zelve, by tyds, by my besteld, en het geld vooruit betaald wordt, dewyl ik anders niet altoos in staat ben, om de kosten, welke het veroorzaakt, goed te maaken. Ook moeten voor het kastje, waarin het geheele Werktuig verzonden en bewaard wordt, als ook voor de kosten van het inpakken, 12 stuivers worden bygevoegd. Wie nog een *derde* vergrootglas, hetwelk 200,000 maal vergroot, daarby wenscht te hebben, betaalt voor het geheel 14 guldens. Kan en wil iemand 20 guldens ten koste leggen, dan beloove ik, om hun daarvoor te leveren. 1. Een *vierde* glas, 't welk meer dan 200,000 maal vergroot. 2. Een goed vergrootglas (*loupe*) 3. Zes in palmboomhout zeer fyn uitgewerkte schuivers met Voorwerpen. 4. Geheel van palmboomhout vervaardigde mikroskopische Werktuigen, en zodanige inrichtingen, waardoor de nuttigheid van het Instrument vergroot wordt.

Wie weet, dat een Engelsch Zon-Mikroskoop 100 tot 200 guldens kost, en gezien heeft, dat een zodanig Werktuig, offschoon van geel koper, niets meer uitwerkt, dan dat geen, 't welk ik aanbiede, die zal zich verwonderen, hoe het mogelyk zy, hetzelve voor eenen zo geringen prys te leveren. Dan daar het my niet om gewin, maar om de uitbreiding der kennis van GODS Werken, te doen is, neeme ik zekerlyk veel daarmede verbondene moeite en arbeid op my, zonder op derzelver belooning te rekenen. Ik offere gaarne myne ledige uuren op, en waage aanzienlyke kosten, wanneer ik maar myn

oogmerk, om dit belangryk en weldaadig Werktuig in meerdere handen te brengen, bereike.

Byzonder wensche ik hetzelve, in de Schoolen en onder den middelstand der menschen, bekender te maaken, om dat diergelyke Mikroskopische kundigheden, wegens de duurte der Instrumenten, tot hier toe, by deezen niet dikwyls gevonden worden. Ik hebbe menigmaal gehoord, dat zelfs menschen van eene meer beschaafde opvoeding de verhaalen van zommige vertooningen des Zon-Mikroskoops vòor loutere verdichtzels houden, om dat hen diergelyken nog nooit ter ooren, ik laat staan voor 't oog, gekomen waren.

Om nu het oogmerk van diergelyke nuttige en aangenaame kundigheden door dit Werktuig uit te breiden, en des te zekerder te bereiken, verplicht ik my niet alleen thans, om dezulken, die op tien stuks vooruit betaalen, het elfde vry te geeven; maar ik beloove ook, zo dra ik slechts, wegens de vergoeding der kosten, eenigzins verzekerd ben, nog een 12de daar en boven te zullen zenden, *wanneer de school, die hetzelve ontvangen moet, by de vooruit betaaling, genoemd wordt.*

Indien meerdere bestellingen my hier toe in staat stellen, zal ik, van het mogelyk overschot, aan meer Schoolen dit Werktuig deels ten geschenke geeven, deels hetzelve nog beterkoop overlaaten, gelyk ik reeds, by eene andere gelegenheid, beloofd hebbe.

Voor het overige neem ik nog op my, om eene meer uitvoerige aanwyzing te geeven, hoe men voor zich zelven meerdere Voorwerpen bereiden, en hierdoor het gebruik van het Werktuig geduurig vernieuwen kunne.

De byzondere Lyst dier Voorwerpen, welken thans by het Mikroskoop gevoegd zyn, vindt men op het papier, welk om de Voorwerpen gewonden is.

Ik wensche van harte, dat myn welmeenend oogmerk niet zonder zegen zal zyn, en dat veelen door hetzelve in staat gesteld mogen worden, om GODS Grootheid, ook in het kleinste zyner Werken, nader te leeren kennen.

JUNKER,

Magdenburg, den 3 January 1791.

Veldprediker van het hoogloft. von Kalksteinsche Regiment.

NA-BERICHT.

Het reeds in de *Niederrheinsche Unterhaltungen* (Maand April d. J. No. VI. Afdeel. 5. bladz. 251.) geplaatste korter Bericht van het Zon-Mikroskoop, waarvan hier eene meer uitvoerige beschryving is medegedeeld, had my terstond zeer opmerkzaam op hetzelve gemaakt. Dan, ik wil niet ontkennen, dat, hoe zeer ook de reeds met roem bekende naam van den Maaker my genoegzaam was, om dit medegedeeld Bericht niet met zo veele anderen gelyk te stellen, waarin gemeenlyk meer beloofd wordt, dan men denkt te vervullen. —— Echter juist dat geene, het welk Inschryvers en Koopers het meest kan aanlokken, naamlyk de ten uitersten laage prys, eene omstandigheid was, die my de waardy van het Werktuig zelve verdacht maakte, en my, of eene in haast en op den koop gemaakte waar, of mindere duurzaamheid, of andere onvolkomenheden, deed vermoeden. Ondertusschen was ik niet te min begeerig, om van de eigenlyke gesteldheid en de juiste waardy van dit Werktuig beter onderrecht te worden. Deeze begeerte wierd schielyk en overvloedig voldaan, toen ik op myne kortlings ondernomene reize naar *Maagdenburg* met den Heere Veldprediker JUNKER personeele kennis maakte, en gelegenheid en tyd had, (waarvan ik ook zorgvuldig gebruik maakte) om zo wel het Zon-Mikroskoop zelve, en deszelfs werkingen, als ook de wyze, hoe hetzelve gemaakt wordt, en de hiertoe behoorende inrichtingen, welke meest by wyze van eene Fabriek zyn aangelegd, en waarmede zich zeer veele handen bezig houden, naauwkeurig in oogenschyn te neemen. En thans kan ik de Leezers op myn woord verzekeren, dat ik myne verwachtingen, zo wel wat de waardy en duurzaamheid van het Werktuig, als ook byzonder wat de werkingen van hetzelve betreft, zeer verre overtroffen vond. Eene meer uitvoerige beschryving zoude hier overtollig wezen, vermits de reeds medegedeelde van den Heere JUNKER duidelyk en volledig genoeg is. Dit alléén merke ik nog daarop aan, dat dezelve zo weinig overdreven is, dat eer te weinig dan te veel 'er van gezegd is, gelyk dan, by voorbeeld, de lengte van eene luis, zo als dezelve zich door het Mikroskoop vertoont, in de beschryving slechts van 3 voeten wordt opgegeeven, daar ik ech-

ter

ter zelf, toen wy dit diertje door het tweede of het meest vergrootende glas beschouwden, de lengte van zestehalf paryschen voeten bevond te hebben, zonder dat nogthans, by deeze uiterste vergrooting, de duidelykheid van het Voorwerp merkelyk verloor. De samenstelling van dit Werktuig is, voor 't overige, gelyk ook reeds uit de beschryvinge blykt, ten uitersten eenvoudig, en het gebruik geheel gemaklyk, gelyk ik niet slechts in *Maagdenburg*, by het bezigtigen, bemerkte, maar ook thans in myn huis, by het gebruik van het medegebrachte Werktuig, uit eigene dikwyls herhaalde ondervinding bespeurd hebbe. Om kort te gaan, ik heb meermaals gelegenheid gehad, om zeer fraaije, kostelyk gewerkte, Engelsche Zon-Mikroskoopen, voor den prys van *f* 200-: te zien, die, nogthans, zo wel ten aanziene van de vergrooting der Voorwerpen, als ten aanziene van de duidelykheid, volstrekt niets meer uitwerkten, dan dat van den Heere JUNKER.

Zo wel deeze eigene vaste overtuiging van de deugd des Werktuigs, als ook, in 't byzonder, de wensch, om het zo edelmoedig en onbaatzuchtig oogmerk van den Heere JUNKER, het welk hy verlangt in meerdere handen te doen komen, zo veel in my is, te helpen bevorderen, noopen my niet alleen tot deeze openlyke bekendmaaking, maar ook tot de aanneeming van de bestellingen (*Commissien*). Want, dewyl de Heer JUNKER, wegens zyne menigvuldige bezigheden, en wegens het geduurig vereischte eigen opzicht op den arbeid, zich zelven met den verkoop niet meer kan belasten, en dien daarom aan andere Vrienden heeft overgedraagen, hebbe ik denzelven, voor deeze en de nabuurige *Hollandsche* Gewesten op my genomen, en wel in dier voege, dat ik de beschrevene Werktuigen voor de voornoemde pryzen, naamelyk een Zon-Mikroskoop met 2 glazen voor 12 guldens en 6 st.; één met 3 glazen voor 14 guldens en 5 st. en één met 4 glazen voor 20 guldens en 2 st. vooruit te betaalen, aan de Liefhebbers, vrachtvry tot *Xanten*, bezorgen kan, zo dat dezelven met geene nabetaaling voor vracht of inpakken iets te doen hebben. De brieven en het geld verzoeke ik intusschen Postvry.

Xanten, in 't Kleefsche, den 30 May 1792.

TRIESCH,
Predikant der Hervormde Gemeente.

Aan de Heeren Schryveren van de Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen.

MYNE HEEREN!

Het nevensgaande verhaal zeer veel betrekking hebbende, en eenigzins behoorende, tot het door my vertaalde en uitgegeeven *Verhaal der muiterye aan boord van het Engelsch Konings Schip* DE BOUNTY, gevoerd geweest zynde door den Luitenant BLIGH (*), zullen U Wel Eds. zulks

(*) De Heer BLIGH gaf, terstond na zyne komst in *Engeland*, om aan de nieuwsgierigheid van zyne Natie te voldoen, het verhaal in 't licht van de muitery aan boord van zyn Schip de *Bounty*, en van zyne daar op gevolgde rampspoedige reis; belovende ook eerlang het eerste gedeelte van zyne reis, behelzende zyn togt uit *Engeland* tot aan *Otaheite*, te zullen uitgeeven; doch sedert van gedagten veranderd zynde, gaf hy, in het begin van dit Jaar, zyne geheele reis uit, in een Werk in groot quarto, naar den tegenwoordigen smaak der Engelschen zeer pragtig gedrukt, en met zyn Pourtret vercierd. In deezen tweeden druk, heeft hy 'er hier en daar eene geringe vermeerdering bygevoegd, die tot het weezenlyke van zyn verhaal niets doen; maar, op het laatst, berigtende, dat hy zich aan boord had begeeven van de Hollandsche Paketboot *de Vlyt*, Kapt. PIETER COUVRET, van *Batavia* naar *Middelburg* bestemd, heeft hy dat berigt met eene aanmerking vermeerderd, welker belang ik, by mangel van genoegzaame kennis in de Zeevaartkunde, niet beoordeelen kan, maar welker mededeeling mooglyk eenige nuttigheid zoude kunnen hebben, weshalven ik dezelve hier zal opgeeven.

„ Op de reis naar de *Kaap de Goede Hoop* (dus schryft hy) „ is ons niets merkwaardigs ontmoet. Ik kan echter niet „ voorby de Hollandsche manier van Navigatie aan te teeke-„ nen. Zy stuuren volgens het waare Compas, of liever zy „ trachten dit te doen, door middel van een klein beweeg-„ baar middelpuntig Kaartje (schuif-compas genaamd,) het „ welk zy op de Meridiaan stellen, en, zo dra zy verneemen, „ dat de miswyzing $2\frac{1}{2}$ graad veranderd is sedert de laatste stel-„ ling, verbeteren zy weder het middelpuntig kaartje. Dus „ stuuren zy binnen een kwart streek, zonder grooter naauw-„ keurigheid te begeeren. De Officier van Wagt verbe-„ tert de koers van de wraak volgens zyn eigen oordeel, „ eer zulks op het logbord, of op de lei, word aangeteekend.

„ Zy

zulks dienstig oordeelende, my verpligten met het zelve in uw *Tydschrift* te plaatsen.

Ik heb de eer, met alle achtinge te zyn

MYNE HEEREN!

UE. D. W. Dienaar,

Rotterdam,
den van Juny 1792.

REINIER ARRENBERG.

„ Zy werpen geen log; men heeft my gezegd, dat de Compagnie zulks niet toestaat. Hunne manier, om den voortgang van het Schip te berekenen, geschied door middel van 48 voeten afstand te meeten, langs de zyde van het Schip, en dan te letten op eenig groot gedeelte Zeeschuim, wanneer het dwars af voor het voorste end van den gemeeten afstand is, en vervolgens halve seconden te stellen tot dat het deel schuims dwarsch voor het agter end van dien afstand is. Door het getal van halve seconden, dus bekomen, deelen zy het getal 48, neemende de uitkomst voor de Vaart der zeiling in geographische mylen per uur, of het getal van Duitsche mylen in vier uuren.

„ Het is niet gebruiklyk de Zons-declinatie te verbeteren, offschoon men op een Meridiaan is verschillende van die op welke de Tafels berekend zyn. Zy rekenen in het algemeen juist zo als de getallen in de Tafels gevonden worden. Uit dit alles valt het niet moeilyk de reden te begrypen waarom de Hollanders doorgaans meer dan 10 graden misgist zyn: ook worden hunne reizen merklyk verlengd door dien zy geen genoegzaame hoeveelheid zeil voeren."

AUTHENTIQUE BYZONDERHEDEN, BETREKLYK HET VERLIES VAN HET ENGELSCH FREGAT DE PANDORA, GECOMMANDEERD DOOR DEN KAPTEIN EDWARDS.

Op den 17 November 1790, zeilde het Konings Fregat *Pandora* uit *Engeland*, om de Zeeroovers op te zoeken, welken zich, met geweld, hadden meester gemaakt van zyner Majesteits Schip *de Bounty*, gecommandeerd door den Luitenant BLIGH, en na zich te *Tereniffe* en te *Rio Janeiro* ververscht te hebben, zetten zy de reis voort naar den *Stillen Oceaan*.

Op den 23 Maart 1791, kwamen zy te *Otaheite* aan, alwaar zy, niet zonder merklyke moeite, meester werden

van veertien der zestien Zeeroovers, welken door die van de *Bounty* waren agtergelaaten, zynde de twee anderen, of door hun eigen Volk, of door de Inboorlingen, om hals gebragt: zy hadden, met behulp der Inwooneren, een Schooner gebouwd, in het voorneemen om daarmede naar *India* te stevenen, en zouden reeds gezeild zyn, indien hun het slegt weêr en de twist onder elkanderen over den persoon, dien zy tot hunnen Bevelhebber zouden aanstellen, hen niet te *Otaheite*, tot de aankomst van de *Pandora*, opgehouden had.

Het Schip de *Bounty* was, in September 1789, van *Otaheite* vertrokken, met CHRISTIAN, als Opperhoofd, en nog agt andere Zeeroovers, na dat zy alvorens de Geweeren, Ammunitie en alle andere noodwendigheden, met de bovengemelde knaapen, gelyklyk gedeeld hadden; en schoon de *Pandora* sedert drie of vier maanden in deeze Zee kruistte en een groot aantal Eilanden aandeed, van welken 'er verscheiden nog nimmer ontdekt waren, konden zy echter nergens de *Bounty* ontdekken, of eenig berigt van de andere Zeeroovers bekomen.

Uit de Journaalen, door de Zeeroovers, op de *Bounty* gehouden, bleek het, dat zy, na den Luitenant BLIGH, met zyne Officiers en Volk, uit het Schip gezet te hebben, gezeild waren naar *Torbaniae*, een Eiland in die Zee, door Kapt. COOK ontdekt, alwaar zy voorneemens waren zich ter neder te zetten; doch de broodvrugten en de andere planten, die aan boord van de *Bounty* waren, vernield, en groot gebrek hebbende aan eene menigte andere noodwendigheden om dat oogmerk ter uitvoer te brengen, waren zy weder naar *Otaheite* gekeerd; om aldaar te koopen het geen zy benoodigd hadden.

By hunne aankomst aldaar, vertelden zy aan de Inboorlingen, dat zy Kapt. COOK, aan eene der Eilanden, ontmoet hadden, waar hy voorneemens was eene Bezitting aan te leggen, waarom zy hem de Broodboomen en andere planten gelaaten hadden, gelyk ook den Luitenant BLIGH, met het ander Volk, om hem in zyn voorneemen behulpzaam te weezen, en dat CHRISTIAN, door Kapt. COOK tot Bevelhebber op de *Bounty* aangesteld zynde, hy hem naar *Otaheite* gezonden had, om meer Broodboomen, Planten, Varkens en Gevogelte te haalen.

De Inboorlingen, overstelpt van blydschap zynde, op het hooren, dat Kapt. COOK zich zo digt by hen bevond, hadden hun terstond driehonderd Varkens, een

Stier,

Stier, een Koe, en een groote hoeveelheid Gevogelte, benevens andere noodwendigheden, bezorgd: ook hadden zich eenige Inboorlingen, zo Vrouwen als Mannen, aan boord begeeven, met welken zy naar *Torbaniae* waren te rug gekeerd.

Daar te rug gekomen zynde, zetten zy hun Vee af aan een klein Eiland, by den mond van de Haven, ligtten het Schip en haalden het aan de overzyde van de plaats, die zy voorneemens waren te verschansen. Na dat zy eenigzins in hun werk gevorderd waren, kreegen zy twist onder elkanderen, en daarby gestadig vegtpartyen met de Inboorlingen hebbende, welken veelal veroorzaakt werden door hunne rooveryen en andere gewelddaadigheden, bleef daardoor het verder afmaaken van hunne verschansing steeken; daarenboven CHRISTIAN, vindende dat hy al zyn gezag over hen verlooren had, riep hen alle byeen, om te overleggen wat hun best te doen ware, en verklaarde dat hy bereid was het besluit van de meerderheid ter uitvoer te brengen. Na een zeer lang beraad, beslooten zy van hun plan, om zich te *Torbaniae* ter neder te zetten, af te zien, en naar *Otaheite* te rug te keeren; doch dat zy, die verkoozen daar te blyven, het konden doen, en dat de anderen daar tegen, die by het Schip wilden blyven, konden gaan daar zy het goed vonden. Ingevolge van dat besluit scheiden zy op de voorgemelde wys van elkanderen.

Kaptein EDWARDS, alle hoop om de overige Zeeroovers te vinden, opgegeeven hebbende, nam de te rug reis aan door de *Endeavourstraat*, in welke de *Pandora* ongelukkig bleef, op de banken van *Nieuw Zuidwalles*, den 29 Augustus 1791, op de zuiderbreedte van 23 graaden.

Negen-en-negentig Mannen van het Scheepsvolk werden door de booten gered; vier-en-dertig verdronken 'er met het Schip, en daar onder vier van de gevangen Zeeroovers. Zy begaven zich, met de booten, naar een klein Eiland, omtrent drie mylen van het Wrak, daar zy de weinige Levensmiddelen, die zy by zich hadden, aan land bragten, waar na de booten terstond te rug keerden, om het overige Volk, dat zy misten, te zoeken, doch ongelukkig vonden zy 'er geen een eenigen.

Ieder man sloeg, terstond na de schipbreuk, de handen aan het werk, om de booten, tot hunne voorgenomen reis naar *Timor*, gereed te maaken, waarmede zy

twee

twee dagen bezig waren; geduurende welken tyd zy eene der booten naar het Wrak zonden; doch het eenige, dat zy 'er van mede bragten, was een Lantaarn en de groote Bramzeilssteng, welke genoegzaam met de opparvlakte van het water gelyk was, en die hen, uit hoofde van gebrek aan Masten, wel te pas kwam.

Op den 31 Augustus, hunne booten in gereedheid zynde, bragten zy dezelven te water, en scheepten zich in; hebbende alvorens het rantsoen, voor ieder man, daags, bepaald op twee oncen brood, twee kleine glazen water en een met wyn, maakende de drie omtrent eene halve pint uit, eene halve once Moutwyn en eene halve once Soupkoekjes.

Na een togt van drie dagen, kwamen zy aan de *Prins van Walles Eilanden*, en vulden daar alle de Vaten, die maar water konden houden, waardoor egter hunne voorraad op niet meer dan anderhalve stoop, voor ieder man, konde berekend worden. Vervolgens namen zy den togt wederom aan door de *Endeavourstraat* naar *Timor*, daar alle de booten tusschen den 16 en 18 September behouden aankwamen, zonder één man verlooren te hebben, schoon hun rantsoen zo gering was geweest, en zy in de vier booten, te weeten, twee kleine Kotters, de groote Boot en de Pinas, zeer bekrompen gezeeten hadden.

Zy waren ongelukkig van de Schooner, die zy den Zeerooveren ontnomen hadden, en door Kapt. EDWARDS als een soort van Paketboot was uitgerust, aan het *Navigators Eiland*, afgeraakt; dan deeze Schooner kwam te *Samoran*, in het Eiland *Java*, genoegzaam op denzelfden tyd, dat Kapt. EDWARDS te *Timor* aanlandde; hebbende, uit gebrek van water en Levensmiddelen, zeer veel elende uitgestaan.

By hunne aankomst te *Copang*, de Hoofdplaats van de Hollandsche Bezitting op *Timor*, werden zy met de grootste menschlievendheid en oplettendheid bejegend door den Gouverneur WANJON, en de andere Heeren van die plaats. Zy vonden daar agt mans, eene vrouw en twee kinderen, welken, met een open en zesriemige Kotter, uit de *Botany Baai* ontvlugt, en daar aangeland waren.

Deeze guiten hadden den Gouverneur WANJON diets gemaakt, dat zy met een Transportschip, dat naar de *Botany Baai* bestemd was, op de Kust van *Nieuw Holland* schipbreuk geleden hadden; doch zy waren niet lang daar ter plaatse geweest, of men begon reeds te vermoeden, wat hun

voo-

voorig bedryf was geweest, en toen zy, vervolgens, te samen verschil gekregen hebbende, elkander hunne schelmstukken verweeten, werden zy door den Gouverneur WANJON ondervraagd, wanneer het ras bleek, dat de geheele Historie van hunne schipbreuk verdigt was, waarop hy hen had doen gevangen zetten tot den 6 October, op welken dag hy hen aan Kapt. EDWARDS overleverde, die destyds gereed stond, om met een Hollandsch Compagniesschip naar *Batavia* over te steeken, ten einde aldaar de gelegenheid af te wagten om naar *Engeland* te rug te keeren.

In het begin van December, werd den Kapt. EDWARDS toegestaan, om, aan boord van ieder Compagniesschip, dat naar *Europa* stond te vertrekken, twintig man van zyn Volk met een Officier in te schepen, terwyl hy zelf, met de laatste divisie, vertrok.

BERIGT VAN DE UITGESTREKTHEID DER HEERSCHAPPYE, VAN DE GELDMIDDELEN, VAN DE KRYGSMAGT EN HET CHARACTER VAN TIPPOO SULTAN.

„ De Nieuwstydingen, den kryg der *Engelschen* met TIP-
„ POO SAÏB betreffende, zullen de plaatzing eeniger
„ Byzonderheden, wegens zyn Ryk en Persoon (thans zeer
„ vernederd,) zeer gepast maaken. Meerendeels zyn ze ont-
„ leend van den Major RENNELL, en andere egte Bescheiden,
„ wegens dien Vorst en deezes Vader, HYDER ALLY."

De Heerschappy van TIPPOO SULTAN, die zich Vorst van *Mysore* noemt, neemt ten Westen een aanvang aan de Bergketen by *Dalmacherry*, *Sautgud* en *Attore*; strekt zich Zuidwaards uit na *Travancore* en *Madura*; Noordwaards na *Soonda* en *Visiapour*, insluitende *Adoni*, het Grondgebied van wylen BAZALET JUNG, Noordwaards na *Guntoor* en *Ongole*, en Westwaards tot de Zee. Deeze uitgestrektheid bevat in 't algemeen de Landen van *Mysore*, *Bednore*, *Coimbettore*, *Canara* en *Dindigul*; behalven de Vermeesteringen van zynen Vader HYDER ALLY ten Noorden, te weeten *Meritch*, of *Meritz*, *Soonda*, *Chitteldroog*, *Harponelly*, *Sanore-Bancapour*, *Roidroog*, *Gooty*, *Condanore*, *Canoul* en *Cuddapah*.

TIP-

TIPPOO SULTAN's Heerschappyen, zegt Major RENNELL (*), zyn zeer uitgebreid; en schoon de onvolkomenheid der Aardrykskunde, van het Westlykst gedeelte des Schier-eilands, my niet toelaat om derzelver Noordlykste Grenzen uit te merken, nogthans is het vry zeker dat dezelve tot de Rivier *Kistnah* strekken, aan de Zuidzyde van de Stad *Visiapour*, en kan, derhalven, de uitgestrektheid van TIPPOO's Grondgebied of Koningryk van de Valeie *Ootampaliam* in 't Zuiden tot de Rivier *Kistnah* in het Noorden (of liever N. N. Westen) niet minder zyn dan 550 *Britsche* Mylen. In de breedte is het zeer ongelyk; op de breedste plaats, dat is in het Noordlykste gedeelte des Eilands, is de breedte ten minsten 330 Mylen; maar minder dan 150 in de Parallel van *Tritchinopoly*, en verder Zuidwaards loopt het in een punt uit. De Grondvlakte heeft men met die van *Groot-Brittanje* vergeleeken, welke gesteld wordt op 96,400 vierkante *Britsche* Mylen; en het Land van TIPPOO stelt men dat 21 vierkante Graaden beslaat, 't welk op de Parallel van 14 Gr. omtrent 97,650 *Britsche* Mylen uitmaakt.

Volgens het Berigt van Major RENNELL, was Mr. WILLIAM TOWNSHEND, een Bediende van de *Oost-Indische* Compagnie, die van *Onore* na *Bednore* en *Seringapatam* reisde, elf dagen op weg tusschen de twee laatstgemelde plaatzen; die, egter, niet meer dan 180 of 190 Mylen van elkander kunnen liggen; en deeze beschreef het geheele Land, 't welk hy doortrok, als open en vrugtbaar, en dat hy geen Bergen aantrof tusschen de *Gauts* (†) en *Seringapatam*. —— Maar Graaf *Cornwallis* beschryft, in zyn jongste Berigten, alle de deelen des Lands van *Mysore*, welke hy gezien heeft, op zynen tocht van *Bangalore* na *Seringapatam*, als over 't algemeen dor en uit den aart onvrugtbaar; dat het Leevensonderhoud voor Menschen en Beesten alleen kan verkreegen worden door den onvermoeiden arbeid der Inwoonderen, en dat het land, omstreeks *Seringapatam*, zeer oneffen en schraal is. De Bergen, voegt hy 'er nevens, zyn loutere rots, en de laagere gronden zo dun met aarde voorzien, en overal bedekt met

(*) RENNELL's *Memoir of a Map of Hindostan.*

(†) *Gauts* betekent een Doorgang door 't Gebergte of eene Landingplaats aan eene Rivier. In den eersten zin wordt dit Woord toegepast op de *Carnatic*, welke verdeeld is door Bergketenen, met veele zulke Doorgangen.

met groote losse steenen, dat men 'er geene vrugten in eenige aanmerkelyke maate van kan trekken, ondanks het besteeden van den grootsten arbeid.

Graaf CORNWALLIS en de Generaal ABERCROMBY kwamen ieder met hunne Legermagten, in het Land *Mysore*, door de *Gauts* of *Ghauts* te beklimmen; zynde een reeks van Bergen, die men de *Indische Appenynen* genaamd heeft. Deeze vermaarde Bergketen, die, misschien, met meer naauwkeurigheid, dan eenige andere grensscheiding, de lyn van Zomer en Winter, of liever Droog of Nat, bepaalt, strekt zich tot 13 Graaden in de breedte uit; dat is van Kaap *Comorin* tot *Suratte* (alleen met uitzondering van eene gaaping omtrent 16 Mylen wyd tegen over *Paniamy* (*), op onderscheide afstanden van de Kust, zelden meer dan 70 Mylen, en doorgaans omtrent 40; voor een kort bestek, nadert dezelve tot 6 Mylen. Hoewel de hoogte van deeze Bergen onbekend zy, is dezelve groot genoeg om te beletten, dat de Wolken 'er niet over heen trekken, en dat gevolglyk de beurtwisselende Noord-Ooste en Zuid-Weste Winden alleen een Regen-saisoen aan ééne zyde van 't Gebergte veroorzaaken; te weeten aan de Windzyde (†). De Hoofdstad van *Mysore* is *Seringapatam*, gelegen op een Eiland van de Rivier *Cauvery* of *Caveri*. Volgens Major RENNELL treft men 'er weinig opmerkenswaardigs in aan. Deeze naauwkeurige Aardryksbeschryver stelt de Breedte op 12°. 31'. 45". de lengte op 76°. 46'. 45". Dezelve ligt 217 *Britsche* Mylen van *Arcot*, 74 van *Bangalore*, 187 van *Bednore*, 380 van Kaap

(*) Deeze Breuk of Opening schynt te grenzen aan 't geen D'AINVILLE *Annamally*, of het *Oliphants Gebergte*, noemt, en wordt meest beslaagen door een Woud 't welk goed Timmerhout oplevert; 't zelve heeft het Fort van *Annamally* ten Oosten, en *Palicaudcherry* ten Westen. De Valei of Opening strekt zich omtrent 14 Mylen uit tusschen het einde van de Noorder, en het begin der Zuider, *Gauts*, voor dat dezelve eindelyk komt in het laage Land op de *Malabaarsche Kust*. Schepen, die, geduurende de Noord-Oost Passaatwind langs deeze Kust vaaren, ondervinden doorgaans een sterker wind op de hoogte van *Paniamy*, dan elders; en deeze Opening schynt eene genoegzaame oorzaak tot het voortbrengen van zulk een uitwerkzel op te leveren. RENNELL.

(†) Dit alles ontwikkelt de Major RENNELL breeder in de boven aangehaalde *Mem.*

Kaap *Comorin*, 622 van *Bombay*, 1170 van *Calcutta*, 290 van *Madras*, 128 van *Tellieherry*, 344 van *Travancore*, 205 van *Tritchinopoly*, 202 van *Vellore* en 405 van *Visiapour*. Natuur en Kunst heeft dit Eiland versterkt.

Mysore, eene versterkte Stad, omtrent 8 Mylen van *Seringapatam*, was de oude Hoofdstad, die den naam gaf aan 't geheele Landschap.

Bangalore, door den Graaf CORNWALLIS, op den 21 van Maart 1791 vermeesterd, ligt op de Breedte van 13°. en de Lengte van 70°. 37′. 10″. Deeze plaats is, volgeens RENNELL, van veel aanbelangs voor den Staat, zynde eene sterke Vesting; uit hoofde van de ligging werd dezelve aangemerkt als het Bolwerk van *Mysore* aan de zyde van *Carnatic*. Dezelve is ook van gewigt, als liggende op het midden van het Schier-eiland, voorzien van wegen, in allerlei rigtingen door 't zelve loopende.

Men berekent de Inkomsten des Souverains van *Mysore* op vier *Crores Roupyen*; of zo veele Millioenen *Ponden Sterlings*. Zyn Krygsmagt was (in den Jaare 1788,) zeer groot, bestaande uit niet minder dan 72,800 geregelde Manschappen, daar onder begreepen 740 *Europeaanen*, onder *Fransche* Bevelhebberen, behalven de Krygsbenden in de Grensplaatzen op 49,000 begroot. Het overige zyns Legermagts, zamengesteld uit ongeregelde Krygslieden, bedroeg meer dan 33,000 Man; zo dat men de geheele Krygsmagt van TIPPOO berekent op 155,000 man, van welken 73,000 veel beter onderweezen zyn in den Wapenhandel, dan ooit een Vorst van dat Land zamen bragt (*).

De Vader van deezen ontzaglyken TIPPOO was de beroemde HYDER ALLY, een Soldaat van Fortuin, de Zoon van iemand, die, als *Killadar* of Gouverneur van eene kleine Sterkte, een der Koningen van *Mysore* diende. Men wil dat hy de beginzelen van de Kunst des Oorlogs in de *Fransche* Legers geleerd hebbe; in 't Jaar 1753 deedt hy zich by uitsteekenheid kennen als hun Helper in de vlakten van *Tritchinopoly*. Omtrent tien jaaren laater, aan 't hoofd van het Leger der *Mysorioanen* geplaatst

(*) In den Jaare 1751 was de onkunde der *Mysoreaanen* in den kryg zo groot, dat zy, by een nagtmarsch, over een veld trokken met tien duizend Lichten, als of zy een ommegang deeden by een *Indiaansch Huwelyks-Feest*. ORMES *Military Transactions of Indostan.*

plaatst zynde, ontthroonde hy zynen Souverain, en bestuurde het Koningryk, onder den tytel van Regent. —— Kort daarop breidde hy zyne Heerschappy aan alle kanten uit, de *Carnatic* uitgezonderd; tot hy ten laatsten zich aan het hoofd eens Ryks bevondt, in uitgestrektheid aan *Groot-Brittanje* gelyk, en het verbaazend inkomen van vier Millioenen Ponden Sterling opbrengende. —— In de Jaaren 1767, 1768, 1769, was hy met de *Engelschen* in Oorlog; in deezen betoonde hy grooten moed en bekwaamheid: want een schielyken inval in de de *Carnatic* doende, met een Leger meest uit Ruitery bestaande, naderde hy tot op zeven Mylen van *Madras*, en schreef den Vrede voor aan den Gouverneur dier plaatze. Dan, in den Jaare 1771, leedt HYDER ALLY, weinig mylen van zyne Hoofdstad, eene volkomene nederlaage van het Leger der *Mahrattas*; met veel moeite ontkwam hy met een klein overschot der zynen de slachting; en wederstondt de veelvuldige aanvallen zyner Vyanden, die noch de kunde noch het noodige tot eene belegering bezaten. Hy wagtte vol gedulds den tyd af, tot dat de vyand, het land verwoest hebbende, door gebrek, zich genoodzaakt vondt het zelve te verlaaten. Eenige weinige jaaren van Vrede herstelden niet alleen alles in den vorigen staat; maar verbeterden zyne Inkomsten, en versterkten zyn Leger tot eene maate, die alle gedagten te boven ging; terwyl, ten zelfden tyde, de verdeeldheden, welke onder de *Mahrattas* ontstonden, hem in staat stelden, om zyne Grenzen, ten hunnen koste, uit te breiden. Zo veel vermag kloekheid, volstandigheid, en zuinigheid.

Geduurende den laatsten Oorlog, tusschen *Frankryk* en *Engeland*, deedt HYDER ALLY een inval in de *Carnatic* aan 't hoofd van 100,000 man, zo Voet- als Paardenvolk; de afgerigsten ooit door een Inbooreling van *Indie* te veld gebragt. Zyne overwinning behaald op den Colonel BAILLIE, wiens Krygsbende hy versloeg, en de daarop volgende hertocht van het *Carnatische* Leger, bragt te wege dat de *Britsche* zaaken, in dien oord, naar het gevoelen der meesten in *Europa*, als hooploos wierden aangezien. Gelukkig, nogthans, dat Mr. HASTINGS, toen algemeen Bevelhebber van *Bengalen*, en wylen Sir EYRE COOTE, Oppergebieder der Krygsmagt in *Indie*, anders daar over dagten; deeze Krygsheld stuitte welhaast de overwinnende Wapenen van HYDER ALLY. Met een Leger,

ger, naauwlyks iets meer dan 7000 man sterk, noodzaakte hy dien onvermoeiden Oorlogsheld het beleg van verscheide Sterkten op te breeken; en op den eersten van July 1781 behaalde hy eene volkomene overwinning op het verbaazend Leger zyns Vyands, bestaande uit 150,000 man. HYDER ALLY stondt nog zes nederlaagen door; die van den zevenden Juny 1782 was de laatste, waarin die twee groote Krygsbevelhebbers elkander ontmoeten; geen van hun beiden was naderhand tegenwoordig in eenigen slag van aangelegenheid. Beiden stierven zy hun natuurlyken dood, vyf maanden naa elkander. HYDER op 't einde van 1782, en COOTE in April 1783.

Major RENNELL geeft het Character van HYDER ALLY in deezer voege op. Zyn Krygsgeluk, gegrond op verbeterde Krygstugt; oplettenheid op verdiensten van allerleien aart; bevrediging der onderscheide Stammen, die onder hem dienden; versmaading van staatlykheid en pligtpleeging, dan die natuurlyk uit de waardigheid van zyn Character ontstondt, en zyn daar uit volgende bezuiniging in kosten zyn persoon betreffende (waarvan het tegendeel de hoofdonderscheiding uitmaakt van 't geen men, onder gewoone Vorsten, *Character* noemt,) gepaard met zyne stipte oplettenheid op de Geldmiddelen, en het geregeld betaalen zyns Legers; dit alles verhief HYDER zo verre boven de Vorsten van *Hindostan*, als de groote hoedanigheden des laatst overleden Konings van *Pruissen* hem boven de *Europische* Vorsten stelden; ik heb deswegen HYDER ALLY altoos aangemerkt als de FREDRIK *van het Oosten*. Wreedheid was de ondeugd van HYDER; doch men hebbe te bedenken, dat HYDER's denkbeelden van genade afgemeeten waren naar een *Asiatischen* maatstok; en het is niet onwaarschynlyk, dat hy zyn eigen Character voor gematigd en goedertieren hieldt, en daarin zo verre uitsteekende boven TAMERLANE, NADIR SHAH en ABDALLAH als hy in Krygsbekwaamheid hun te boven ging.

TIPPOO scheen, naa zyns Vaders dood, ten oogmerke te hebben den Oorlog voort te zetten. Men veronderstelde, dat een aanval op zyne Landschappen in 't Westen van *India*, door het baanen van een weg tot het aanzienlykst gedeelte zyner Heerschappyen, hem van de *Carnatic* zou aftrekken, en schoon het weinig twyfel leedt of dit gevolg zou plaats grypen, bleek het nogthans, by de uitkomst, dat het gedeelte des plans, den hertocht of vei-

veiligheid des Legers betreffende, niet zo wel beraamd was. Het deerlyk lot des Smaldeels, onder bevel van den Generaal MATTHEWS, wees dit uit. TIPPOO, ten lesten, bevindende, dat de *Mahrattas*, zyne natuurlyke vyanden, met de *Engelschen* Vrede hadden, en dus gelegenheid om hunne oude vyandschappen voort te zetten, en daar en boven dat hy van de *Franschen* verlaaten was, besloot, schoon ongaarne, Vrede te maaken. By dien Vrede in Maart des Jaars 1784, te *Mangalore* getekend, werden de zaaken ten naasten by op denzelfden voet gebragt, als ze zich vóór den aanvang der vyandlykheden bevonden.

Het algemeen Character van TIPPOO, schryft Major RENNELL, is dat van een allereerzugtigst Man; hy bezit groote bekwaamheden voor den Kryg, en het beheer der Geldmiddelen; hy steekt uit in wreedheid, en is onverzettelyk gehegt aan zyne eens gemaakte ontwerpen; hy is, ongetwyfeld, de magtigste van alle Lands Vorsten in *Hindostan*; doch de verregaande versmaading zyner eigene Onderdaanen maakt het onwaarschynlyk dat zyn Ryk lang zal staan (*).

Een Afstammeling van de *Hindoo-Koning* van *Mysore*, door HYDER ALLY ontthroond, is nog in leeven, en wordt als Staatsgevangen te *Seringapatam* bewaard. By gelegenheid vertoont men hem aan het Volk: het in leeven laaten van deezen Afstammeling levert een sterk bewys op hoe zeer de Volksvooroordeelen aldaar werken ten voordeele van de Familie hunner oude Koningen. —— Het maakte een gedeelte uit van het plan der Krygsverrigtingen des Zuidlyken Legers onder den Colonel FULLARTON, in den jaare 1783, om van *Coimbettore* na *Seringapatam* te trekken, om deezen Prins te verlossen, en het Volk van *Mysore* af te trekken van hunne onderwerping aan TIPPOO, en veele Mannen van doorzigt dagten dat het wel gelukt zou hebben, indien de omstandigheden den Colonel hadden toegelaaten zulks te onderstaan.

(*) Men bedenke, dat RENNELL zyn Werk, waarin deeze Characterschets voorkomt, in den Jaare 1788, uitgaf.

VADERLYKE RAAD AAN ZYNEN ZOON.

Hoor na uwen Vader die u gewonnen heeft!

SALOMO.

Daar thans het tydstip, het oogenblik, als met sterke schreden nadert, dat gy verre van de Wooning uwer Ouderen, in eenen anderen oord der Waereld, aan u zelven zult overgelaten zyn, om —— als Leerling in de beginselen van een voor u wagtend bestaan te oefenen, en dus ook waarschynlyk naar eigen lust en zin te leeven; daar eischt myne vaderlyke pligt —— vordert myne zugt tot uw tydelyk en eeuwig geluk, u, eer gy van ons scheiden zult, mynen welmeenenden raad mede te deelen, om u —— zoo veel in my is, voor het om u zweevende verderf te waarschuwen, en dus, ware het mooglyk, te —— behoeden, en —— mogten myne vaderlyke Lessen u waarlyk van nut zyn, dan zal het my tot onuitspreeklyk genoegen verstrekken, niet te vergeefs voor u geärbeid te hebben, en ik zal gerust ten grave daalen, in de volle verzekering, van door my alles toegebragt te hebben, wat strekken kan, om uw waaragtig geluk hier in den tyd, en namaals in de eeuwigheid, te bevorderen.

Reis dan, met Hem, die alles gadeslaat, en, landt gy aan ter plaatse uwer begeerten, laat dan uwe eerste en voornaamste pooging zyn, kennis te verkrygen, aan braave —— deugdzaame —— verstandige medemenschen; zulken —— van wien gy waarlyk nut kunt trekken. Zulken —— wier bywooning u in achting by anderen zal brengen —— tracht door vriendelykheid en onderwerplykheid, (doch zonder laag te zyn) in hunne gunst te geraaken, —— maak gebruik van hunne lessen en raadgeevingen, indien gy begrypt dat zy u van eenig nut zouden kunnen zyn; —— tracht, onder dezelven, eenen waaren echten vriend te vinden, want, —— een opregte vriend is een *medicyn des levens*; met een woord, tracht altoos de achting te verwerven van mannen van verdiensten, wier omgang u tot luister verstrekt; en ter bevordering van uwen goeden naam! —— en het zullen deezen ook zyn die u bevorderlyk zullen kunnen weezen, indien gy het verkiest, in alles wat weetenswaardig is. Denk, dat de jeugd, en jonge Jaaren, de tyd is, om u in de eerste beginselen van alle Weetenschappen te oefenen: om —— vorderingen te maaken, in dien kring, waar in gy eens der Maatschappy, en u zelven, van nut hoopt te weezen! een luy en ledig leven is ten hoogsten nadeelig, de Mensch moet werkzaam zyn; daar toe is

is hy van zynen wyzen Schepper geschikt, en —— de zugt naar geluk zet hem daar toe aan, —— oefen u dan met alle vlyt —— zyt opmerkzaam in de onderwyzingen die gy ontvangt; eens zult gy de voordeelen daar van genieten: —— betragt uwen pligt als leerling ten vollen, zoo zult gy eens, des te gemaklyker, die van Meester kunnen vervullen. —— Dan, ik wil egter niet, dat gy u zult onthouden van geoorloofde uitspanningen, de boog, zegt het spreekwoord, kan altoos niet gespannen zyn; de Mensch is ook geschikt om het genoeglyke van deeze aarde te smaaken; de Waereld is geen traanendal —— neen; zoek waardig gezelschap —— byeenkomsten, genoodschappen, die u kundig kunnen maaken, —— die u vervrolyken —— die u opbeuren! en telt gy onder uwe uitspanningen en verlustigingen den *Schouwburg*, wel, woon hem spaarzaam by —— gebruik hem ter verbetering van uw gedrag, als een school der zeden —— laat hy u niet alleen tot vermaak, maar tot nut en leering, verstrekken. Doch beschouw hem slegts als — een uitspanning, en laat nooit geen zaaken van meerder belang agterwege, om uwen Tooneellust te voldoen, dan zal hy u tot nut kunnen zyn —— geene tente der iedelheid voor u weezen, maar —— tot een spiegel des leevens, tot een schildery van de handelingen der menschen, verstrekken! —— Maar, —— is 'er een tyd om vrolyk te zyn! daar is ook een tyd om ernstig te weezen. —— Vergeet nimmer de naarstige bywooning van den openbaaren Godsdienst; doch niet uit sleur en gewoonte, maar met edele oogmerken! gaa in het Huis des Heeren, om, met de saamgevloeide menigte in zyn Heiligdom, Hem te looven, te aanbidden, de belangens van uw Vaderland en Kerk aan zyne genadige en wyze bescherming op te draagen, en —— hoort gy daar soms doorwrogte Leerredenen voorstellen! laaten zy u verstrekken, niet alleen ter vermeerdering van uwe kundigheden, maar bovenal ter verbetering van uw gedrag! dus —— laat God, en zyne heilige dienst, altoos de baake zyn waar gy uwen koers naar rigte: dan zult gy kunnen *staan, in den boozen dag*, tegen alle de aanlokselen deezer zoo verleidende Waereld! en —— hier, —— hier is het, —— dat ik uwe opmerking vorder: —— laat dus myn volgende raad u niet mishaagen!

Niemand is meer vatbaar voor de verderflyke verleidingen, dan de jonge onervaarene —— niets weetende, jeugd, ô! hoe glad is de baane, die gy bewandelt. —— hoe ligt kunt gy struikelen, ja, onherstelbaar, nedervallen, —— hoe veele verleidende *Sireenen* omringen u, —— vermyd dus bid ik u de plaatzen der ontugt, —— zy loeren op u, —— haare valsche vleitaal maakt u in bedwelming —— één enkel oogenblik maakt u onherstelbaar naar lighaam en ziel —— zy berooven u van uw geld, en uwe gezondheid: en helaas —— hoe draagt gy

aan de gevolgen van het bedrevene kwaad, fomt een ziekelyk, walglyk lighaam om; —— veracht van elken braaven, wordt gy gefchuwd van een ieder; —— een befchuldigend geweeten, en een ongefteld lighaam, doet u uwe leevensdagen *niet ter helfte brengen!* en dat nog meer is: hoe onverantwoordelyk zal uw gedrag zyn by dien God, wiens Heilig woord u leerde, uw *vat te bezitten in Heiligmaakinge en Eere!* Zie dan toe, indien gy ftaat dat gy niet en valle —— zyt doof voor de vleijingen *der vreemde Vrouwen!* misbruik u lighaam niet, dat heerlyk meesterftuk van uwen Schepper, door fnoode ontuchtigheden, maar —— zeg veel liever by elken aanzoek tot zonde: *Hoe! zoude ik zulk een groot kwaad doen, en zondigen tegen God!*

Vermyd ook die plaatfen, waar fpeelzugt de hoofdrol heeft: laat het goud —— de bergen opéèngeftapeld Muntmetaal, u niet betoveren, niet bekooren —— groot is het onheil, dat het zelve u kan berokkenen, en —— daar veelen, door onregtvaardige ftreeken, de minkundigen van alles listelyk weeten te berooven, daar loopt gy gevaar om uw geld, dat gy tot nuttiger einden kunt befteeden, u valfchelyk te zien afwinnen, —— wat is het einde van den onmaatigen fpeeler? —— ach! armoede en zelfsverwyting, dat fomtyds eindigt, in, wanhoopig, de handen aan zich zelven te flaan, en —— zoo ftapt hy, zich vervloekende, —— de ontzaggelyke Eeuwigheid in!

Hebt ook een afkeer van die plaatfen, waar de volgefchonken beker tot in den morgenftond rondgaat, die *den wyn lief heeft*, zegt Salomo, dat is die denzelven onmaatig gebruikt, *zal niet ryk worden!* want, groot —— zeer groot, zyn de rampzalige gevolgen van hun, die *by den wyn vertoeven, die fterken drank najaagen!* men maakt zich onbekwaam, om de heerlyke vermogens, waar mede de wyze Maaker ons befchonken heeft, behoorlyk te gebruiken! ongefchikt om ons tydelyk beroep naar behooren te verrigten, verliezen wy de achting van alle braaven —— armoede wordt ons deel; —— wy verliezen de fchoonheid van ons welgevormd lighaam —— worden ten fpot en fchande onzer medenatuurgenooten, —— der famenleeving onwaardig, en —— loopen gevaar van eeuwig verlooren te zullen gaan, daar de ronde taal des Bybelwoords ons immers leert, dat *dronkaarts het Koningryk van God niet zullen beërven:* nu dan, *merk op het geen ik zegge: behoed uw hart boven alles, wat te bewaaren is, want, daar in zyn de uitgangen des leevens!* Hebt gy ledige uuren, gebruik dezelve tot uw wezendlyk geluk, verlustig u in het leezen van nuttige Schriften die u in fraaije Letteren —— Konften —— en Weetenfchappen, kunnen doen vorderen, en —— die wy thans in onze dagen genoegzaam bezitten; zoo zult gy uwen tyd —— uwe uuren, met vrugt en ten nutte flyten, ——

in-

in kundigheden vorderen, —— in deugden toeneemen, en ten voorbeelde van anderen verstrekken, en —— is de dag ten einde gegaan? vraag dan iederen avond aan u zelven hoe uwe gedraagingen, op den verloopen dag, geweest zyn ten aanzien van uwen God —— uwen Naasten —— en u Zelven! verbeter telkens de gebreklykheden en verzuimenissen, waaraan gy u zelven schuldig bevindt! trachtende een *onergerlyk geweeten* te bewaaren, *voor God en de menschen!* zoo zult gy u zelven niets te verwyten hebben: met één woord, en, om alles in het kort te zeggen, WEES WYS! deeze ééne Spreuk maakt al myne Lessen uit!

Zie daar myne welmeenende Raad, en ik weet niets gepaster, om myne lessen aan u te besluiten, dan, met de opmerkenswaardige taal van den wysten van Israëls Koningen, die alles onderzogt —— doorzogt —— en beproefd had, en dus zal ik zyne woorden de mynen maaken: *Verblyd u, ô Jongeling, in uwe jeugd! laat uw hart u vermaaken; wandel in de wegen uwes harten; in de aanschouwingen uwer oogen! doch* houd altoos in gedagten, *dat God, om alle deeze dingen, u zal doen komen voor het gerigte!*

Hier ziet gy nu, myn Zoon! het geen ik van u begeer, en met regt van u afvorderen mag: bewaar deeze gebrekkige Lessen, als een Geschenk uwes Vaders, en —— vindt gy, in u zelven, eenige opwellingen tot zondigen, eenige verzoekingen ten kwade, lees dan —— deeze; en —— strekken dezelve om u van het kwaade te rugge te houden, dan zal het my tot een onuitspreeklyk genoegen gedyen, dat ik niet te vergeefsch aan uwen tydelyken, en eeuwigen, welstand gedagt heb.

Ach! mogten alle Jongelingen, mogt de Vaderlandsche Jeugd, allen welmeenenden Raad, zich ten nutte maaken, om noch in deezen *dag te bekennen, wat tot hunnen vrede dient, eer het verborgen werd voor hunne oogen!* help hun, ô! Vader, die alles bestiert, door alle de verwisselende Tooneelen van dit leeven; en laaten zy, terwyl zy zich in alles trachten te schikken naar uwen allervolmaaktsten wil en welbehaagen, die troostryke gemeenschap, met u, ondervinden, en genieten, op deeze Waereld, welke slegts een aangenaame voorsmaak en onderpand is van die alles te bovengaande verlustiging, welke uit uwe onmidlyke tegenwoordigheid in de toekomende Waereld zullen voortvloejen.

DE TEMPEL VAN HYMEN.

Een Droom.

(Uit *the Various Pieces in Verse and Prose by the late* Dr. COTTON.)

Eenige dagen geleden ontving ik de Huwlyks-bekendmaaking van een Vriend. By dergelyk eene gelegenheid is het natuurlyk dat wy ongevoelig opgeleid worden tot aanmerkingen over dat Onderwerp. Zy bleeven my by tot den avond, en te bedde des eenigen tyd gepeinsd hebbende, viel ik in een zagten slaap, wanneer myne verbeeldingskragt, in den droom, my een ruim Tempelgevaarte voorstelde aan HYMEN, den Huwlyks-God, gewyd.

Op een kleinen afstand van my zag ik een vrolyken hoop van beide de Sexen, die den weg na den Tempel namen, om met elkander de Pligtpleegingen voor HYMEN af te leggen. Onder hun was een booze Geest ingedrongen, wiens gedaante zo byzonder, en wiens heerschappy over de menigte zo algemeen, was, dat ik 'er mynen Leezeren eene beschryving van moet geeven.

De naam van deezen Geest was WELLUST, het bovenste gedeelte zyns Lichaams hadt de gelykenis van een Mensch, van zyn middel tot de voeten die van een Bok; zyne oogen puilden uit, roodagtig en glinsterende; zyn kleur was zeer onvast, van bloedrood tot doodsche bleekheid overgaande; zyn geheele gestel werd met geweld geschokt door de vervoering van ongebreideldé drift. Op deezen Geest volgde WANLUST, met een zieklyk gelaad, en donker oog. Naast WANLUST stondt BEROUW met den hoed in 't aangezigt getrokken, en een Worm knaagde diens leevensdeelen.

Grootlyks stond ik versteld over deeze gedrogtlyke Gedaanten, en te meer was ik aangedaan als ik opmerkte hoe gereed veelen myner Medemenschen aan de inboezemingen van den WELLUST het oor leenden. Dan myne verwondering verminderde als ik nader toetradt; want ik ontdekte dat zyn adem van zulk eenen boosaartigen invloed was, dat dezelve alle de ongelukkigen, die binnen het bereik der besmettinge kwamen, bedwelmde, en van redekragt beroofde.

Ik was in zo groot eene ontsteltenisse over 't geen ik gezien had, dat ik eene wyl in beraad stond, of ik my in woordenwisseling zou inlaaten met deeze schaare, gereed om in den Tempel te treeden. Opgetoogen in vertwyfeldheid, naderde my een deftig oud Persoon, wiens naam BEDAGTZAAMHEID was. Hy bekleedde een voornaame post in het Heiligdom;

dom; en deelde zo diep in de hoogagting van den Huwlyks-God, dat HYMEN nooit, of zelden, zynen zegen gaf over de Egtverbintenis van eenig Paar, 't welk door deezen Tempeldienaar niet was ingeleid. Als hy zich by de menigte vervoegde, onder welke ik bevond dat hy een volkomen vreemdeling was, ontstondt 'er eene algemeene te onvredenheid en gemor; veelen ontweeken zorgvuldig alle gemeenschap met hem. Doch het was opmerkenswaardig, dat allen, die zich dus van hem hadden afgewend, als zy uit den Tempel gingen, door een der jammerzalige Gezellen van den WELLUST, WANLUST en BEROUW, weggeleid wierden.

HYMEN tradt te voorschyn, met staatlyke schreden wandelende. De eerste in zyn stoet was LIEFDE, in de gedaante van een Cupido; steeds duizend kleine trekken speelende, en bevalligheden aan den dag liggende om een gunstigen opslag te verwerven van den Huwlyks-God; en de tedere oogslag, waar mede hy dit Kind bejegende, wees duidelyk aan, dat het zyn grootste gunsteling was.

HYMEN zelve hieldt in zyne hand een Fakkel, die, hoe langer dezelve brandde, te helderder vlam gaf. Hy werd ondersteund door DEUGD, eene Vrouw van de inneemendste bevalligheid, gekleed in een wit schitterend gewaad, om haar hoofd schitterde een glansryke heerlykheid.

Op de DEUGD volgde SCHOONHEID, gedoscht in het zwierigste gewaad, en tot verrukking toe met zichzelve ingenomen. Zy werd opgeleid door een Jongeling, vrolyk huppelende, met bloemen bekransd, en vleugelen aan de schouderen.

Vervolgens deedt zich de GELDZUGT op, in de gedaante van een slegt gekleed Oud Man. Zyne oogen waren die van een Havik, en de nagelen zyner vingeren stonden gekromd als de klaauwen van een Roofvogel. Hy maakte veel gerugts; onbeschaamdheid en vermetelheid was op zyn aangezigt te leezen.

De stoet werd opgeleid door VERBEELDING, eene Vrouwe altoos veranderende in weezenstrekken en kleeding; en, 't geen my verbaazend voorkwam, zy behaagde onder welk eene gedaante zy zich ook vertoonde.

Onmiddelyk na dat de Huwlyks-God den Tempel was ingetreeden, beklom hy den Throon, en leunde met zyn hoofd zagtlyk op den boezem der DEUGD; LIEFDE en SCHOONHEID vervoegden zich aan zyne regterhand; aan de slinkerhand werden GELDZUGT en VERBEELDING geplaatst.

Terstond ging HYMEN voort met de voltrekking der Huwlyksplegtigheden; doch 'er was zulk een verward geluid van lachen en zugten, dat ik de noodige aandagt niet kon besteeden om berigt te geeven van alles wat 'er voorviel. Ik tekende alleen op, dat veele van de Huwlyken zeer ongelyk waren, in

in zo verre dat HYMEN de Paaren met wederzin zamenvoegde, en maar half toestemming gaf aan zyne eigene Instelling.

Naa de volvoering der Plegtigheid werd 'er stilte in den Tempel geboden; want HYMEN hadt ten oogmerke een Geschil te beslissen, 't welk langen tyd gehangen hadt tusschen de Persoonen, die rondsom het Huwlyks-Altaar stonden. Op deeze verklaaring verdeelde zich de menigte, en, overeenkomstig met de onderscheidene inboezemingen hunner driften, koozen zy party tusschen de Mededingers. De jongen rangschikten zich aan de regter zyde van den Throon; de Bejaarderen voegden zich agter die ter slinker zyde stonden.

LIEFDE vong aan met eene klagte tegen GELDZUGT in te brengen; zeggende, dat deeze zo veelen hadt overgehaald tot zyne party, dat weinigen, tot groot nadeel van dien Staat, in welken de Godheid gewild hadt dat hy altoos den voorrang zou hebben, zyne zyde hielden. —— Terwyl de Liefdegod dit zyn bezwaar met veel vuurs voordroeg, kwam de ARMOEDE uit het midden van den drom te voorschyn, en keek den jongen Klaager met stoute blikken aan, die zo verschrikte op dit ontzettend gezigt, dat hy zyne vleugelen bewoog, als gereed om zich weg te maaken. Ten dien stonde rees GELDZUGT over einde, en vervoegde zich tot den Regter, met aan te toonen hoe noodzaaklyk zyne tegenwoordigheid was om den Huwlyken Staat zo vol zegeningen te doen zyn als oorspronglyk door deszelfs Insteller bestemd was; nevens andere bewysredenen, die, waren zy voorgedraagen geworden, met zo veel zedigheids als kragts, niet gemist zouden hebben om veele tot zyne zyde over te haalen. —— Deeze aanspraak werd gevolgd door de luidrugtigste toejuichingen van het gezelschap, 't welk agter hem stondt. Dit deedt den ouden man zegepraalen, en hy verdubbelde het ophaalen der voordeelen, welke het Geld den Gehuwden aanbragt; dan het geweld zyner gebaarmaakinge deedt zyn kleed van vooren open gaan, en naare zorgen hingen, in de gedaante van Slangen, voor elks oog. op zyn borst. —— Hierop was LIEFDE gereed om het pleit, ten zynen voordeele, te agtervolgen.

Maar HYMEN, die zeer wel het aanbelang van beider tegenwoordigheid kende, om het Huwlyksleven draaglyk en gelukkig te maaken, eindigde het Geding, door eene Vereeniging voor te slaan tusschen LIEFDE en GELD: zy stemden hier in beide toe. Zy hadden de handen niet zamengevoegd, ten teken dat zy in den voorslag des Huwlyks-Gods bewilligden, of de LIEFDE kreeg de bevallige gelaadstrekken weder, en zy scheenen veel verrukkender dan te vooren. Dan de verandering, die de GELDZUGT onderging, was veel grooter, de gretig grypende klaauwen vielen van zyne vingeren af, zyne oogen vertoonden al derzelver voorige inhaaligheid, en de trekken van

zyn

zyn gelaad kreegen zagtheid en menschlievendheid. De LIEFDE naderde, en 's ouden mans boezem zagtlyk ftreelende, hieldt het gefchuiffel der Slangen op, en de pynigende zorgen weeken.

Dit Gefchil, op deeze wyze, in 't vriendlyke beflist zynde, tradt SCHOONHEID te voorfchyn, en nam, naa veele gemaakte gebaarden, een kwynenden oogflag aan, en lispte een klaagende befchuldiging uit tegen GELDZUGT (even als LIEFDE gedaan hadt); te verftaan geevende welk een inbreuk dezelve maakte op haare heerfchappy. Naauwlyks hadt zy drie volzinnen geuit, of haar naderde een fchriklyk weezen. Zyn hair was als met een ruigen rym overdekt, zyn aangezigt met diepe voorен geploegd, en uit zyne oogen droopen lymerige vogten. Wanneer SCHOONHEID in deeze gedaante den OUDERDOM met waggelenden tred zag naderen, fcheen zy geheel bedwelmd door angftige gedagten; de roozen vlooden van haare kaaken, en zy viel in zwym.

HYMEN, weetende dat de geaartheid van deeze jonge Dogter trots en meesteragtig was, en alles wilde overheerfchen, doch teffens onbekwaam, om het met eenige gefchiktheid te doen, beroofde haar voor een goed gedeelte van haar uitgeftrekt gebied, en gaf de grensplaatzen aan VERBEELDING; die thans met onbepaald gezag handelt, en niet toeftaat dat iemand zich by SCHOONHEID vervoege, zonder haar eerst gefproken te hebben.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hoe ligt, hoe fchielyk, laat de mensch den moed niet vallen! —— Eenige tegenheden bejegenen hem, en wel dra bezwykt hy onder den last der verdrukking. —— Hy is, met al zyn moed, dra ter neergeflagen: zyne ftandvastigheid, welke men zou denken dat nimmer zou wankelen, begeeft hem dra, en hy bezwykt vaak, zo ras hy het gewigt der tegenheden zyne fchouders voelt drukken. —— De minfte menfchen bezitten kragt van reden genoeg, om zich zelven te wapenen en te verzetten tegen de nukken van hunnen wispelturigen toeftand van voor- en tegenfpoeden; welke laatften hen terftond ter nederdrukken; terwyl de eerften by hen nooit zo volkomen zyn, dat ze 'er niet eene menigte klagten over uitboezemen. De minfte menfchen hebben het ooit zo volkomen naar den zin, dat ze niet over 't een of ander te klaagen hebben. Nu is het te koud, dan valt het hun benauwd heet. —— Nu vind men 't nergens naar zyn zin, om dat 'er naauwlyks eenig koeltje gevoeld word; dan blaast het minfte windje, dat zich verheft, weer wat te fterk. Niets mag men

men gevoelen, of men bespeurt eene ongesteldheid; nimmer is men volmaakt gezond genoeg. —— Altyd moet men klaagen, altyd steenen, tenzy eenige vrolyke omstandigheden ons beletten aan het kwaad te denken. —— Nu heeft men te weinig, dan weer al te veel, bezigheden; —— Nu komen de vermaaken alle te gelyk; eene opeenstapeling doet 'er de mensch den walg van steeken; —— dan weer klaagt hy dat ze veel te spaarzaam komen. Men vind maar zeer weinige menschen standvastig genoeg, om in de minste tegenheden niet aanstonds te bezwyken; weinigen, die stand houden tegen de wisselvalligheden der Waereld. Intusschen weeten wy, dat elk mensch, hy zy dan wie hy zy, nu of dan, min of meer, deelen moet in 's Waerelds onbestendigheden: en dit zo zynde, hoe onbillyk is het dan, nimmer eenig deel te willen hebben in de wisselvalligheden van dit ondermaansche; maar altyd te willen bevryd blyven van zulke omstandigheden, waaraan de mensch, van de geboorte af, natuurlyk onderhevig is.

Indien elk mensch zyne daaden en handelingen bestendig inrigtte naar de heilzaame regels van regt en billykheid, hoe veele daaden zouden 'er agter blyven, welke men nu ziet pleegen, en hoe veele daaden wierden 'er bedreeven, die nu agterwege blyven. —— Hoe genoegelyk en gerust zoude het leven op aarde zyn. —— Hoe vreedzaam, hoe broederlyk, zouden de menschen onder elkanderen verkeeren. —— De een zou den anderen niet stooren, maar stil en gerust laaten in zyne bezittingen. —— Men zou het verkeerde niet poogen te billyken, en dat regt is niet voor onregt tragten te doen doorgaan. —— Waar zou men elkanderen vervolgen, haaten, en tragten uit zyne bezittingen uit te dryven. —— Men zou elkanderen beschouwen als uit eenen bloede voortgesprooten, als kinderen van éénen Vader, als natuurgenooten onder elkander? Dan de mensch staat tegen den mensch op, men verdelgt elkanderen, —— men woed tegens elkanderen, en bedryft de ongehoordste wreedheden! —— Wat uitzinnigheid is dit, en dat van Weezens, die den naam van redelyke Weezens willen draagen.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BERIGT WEGENS DE WYSGEEREN, DIE DE VEELHEID DER WERELDEN GELOOFD, EN DIE DIT GEVOELEN NIET AANGENOMEN HEBBEN; MET EENIG VERSLAG VAN HUNNE SCHRIFTEN, EN BEDENKINGEN OVER DIE STRYDIGE BEGRIPPEN. Door den Heer GIRARD, *Arts des Konings, Opzigter van de Mineraale Wateren van Bagnols en St. Laurent, Correspondent van de Philosophische Societeit der Weetenschappen en nutte Kunsten te Lyon, van de Koninglyke Societeit der Weetenschappen te Montpellier, en der Geneeskunde te Parys.*

(Journal des Sciences utiles.)

(*Het Vervolg en Slot van bl.* 320.)

Schoon het blyke, dat ARISTOTELES het gevoelen van DEMOCRITUS, wegens de Veelheid der Werelden, omhelst hebbe (*), beweerden egter de *Peripatetische* Wysgeeren, dat de Maan geen Aarde kon weezen; dewyl 'er geen Dieren waren, die 'er niet konden weezen, dan met voortteeling en verderf, en dat de Maan onverderflyk tot heden altoos dezelfde blyft, en men 'er, van den aanvang der Wereld af, geene verandering in bespeurt (†). —— Dan HEVELIUS brengt hier op in 't midden, dat onze Aarde, hoe vol verderfs dezelve ons ook moge toeschynen, nogthans geduurd heeft zo lang als de Maan, waar in veranderingen hebben kunnen voorvallen, door ons nooit ontdekt; dewyl ze plaats greepen in de mindere gedeelten en enkel op de oppervlakte, gelyk die

(*) LUD. CAELIUS RHODIG. Lib. I. c. 3. p. 13, 14.
(†) *Oeuvres de* CYRANO DE BERGERAC, *Pref.* p. VII.

die op de oppervlakte onzes Aardkloots voorvallen, welke wy niet zouden ontdekken, waren wy 'er zo verre van verwyderd als van de Maan. Hy voegt 'er andere bewysredenen nevens, bekragtigd door Waarneemingen, welke hy zegt gedaan te hebben met behulp eens Verrekykers van zyne uitvinding, die hem in de Maan deedt zien, dat de verlichtste en donkerste deelen, de groote en kleine, eene nette overeenkomst hebben met onze Zeeën, onze Rivieren, onze Meiren, onze Vlakten, onze Bergen en onze Bosschen (*).

PLUTARCHUS de Veelheid der Werelden, algemeen door de oude *Griekfche* Wysgeeren geleeraard, voorgesteld hebbende, verklaart, „ dat hy wel verre was van hun te „ veroordeelen, en dat hy het zeer waarschynlyk vondt, „ dat 'er eene ontelbaare, schoon bepaalde, Veelheid der „ Werelden was, gelyk aan de onze (†)." Het blykt uit zekere plaats by dien zelfden Geschiedschryver, dat men, ten zynen tyde, reeds geschil voerde of 'er in de Maan dampen of uitwaasemingen waren, die zich boven de oppervlakte verhieven, en daar regen en andere verhevelingen baarden. PLUTARCHUS schynt over te hellen tot de zyde der geenen, die zulks lochenden; hy geloofde, dat de Maan dermaate verhit werd door gestadig bescheenen te worden van de Zonne, dat alle vogt daar uit gedampt moest weezen, en 'er niets overbleef om nieuwe dampen te verwekken; waaruit hy afleidt, dat 'er geen Wolken, geen Regenvlaagen, geen Winden waren, en, bygevolge, geene Planten of Dieren (‡). —— Deeze reden is dezelfde als die aangevoerd wordt door de hedendaagschen, die zich aankanten tegen het gevoelen dat de Maan bewoond zou weezen: terwyl het eenige gevolg, 't welk men noodzaaklyk uit deeze zwaarigheden zou moeten trekken, zou zyn, dat de Weezens, die deeze Planeet bevolkten, moesten verschillen van die deeze Aarde bewoonen, en eene gestelteniste omdraagen, geschikt naar den verschillenden aart der Planeet, hun ten verblyve toegeschikt.

De Heer DE LA HIRE hadt, ingevolge zyner Waarneemingen, geoordeeld, dat de vlekken der Maane, die men voor

(*) HEVELIUS, p. 119. 133, 134, 249, 297, & *alibi.*
(†) PLUTARCH. *Oper.* 430. In Lib. *de Orac. defect.*
(‡) —————— *Oper.* TOM. II. p. 938. C. *Nulla lunam rigat pluvia.*

voor Zeeën hieldt, niet anders waren dan groote vlakten land, welker grond natuurlyk veel zwarter is. Maar, indien 'er geen Zeeën in de Maan gevonden worden, is 'er geen Dampkring, althans geen merkbaare; en men tragt het licht, 't welk by Zonnetaaningen zich vertoont, uit te leggen, zonder een Dampkring te veronderstellen; welk schynzel, nogthans, het sterkste bewys oplevert voor den Dampkring der Maane, 't welk men kan bybrengen. Hier uit zou, naar 't denkbeeld van den Heer DE LA HIRE, volgen, dat 'er, geen dampen of regen in de Maan zynde, ook geen Planten, geen Menschen, zouden kunnen bestaan.

De Man van de uitgebreidste kundigheden in Europa, in alle menschlyke Weetenschappen door en door bedreeven, de voortreflyke LEIBNITZ, viert zyner boerterye bot als hy spreekt over het onderwerp, 't geen wy thans behandelen: en laat zich, wegens de Planeetbewoonders, in deezer voege hooren: „ indien de weg van gemeenschap met de Planeetbewoonders, volgens den Heer HUIGENS, vry gelyk aan die op onze Planeet zich bevinden, open stondt, zou 'er eene Algemeene Kerkvergadering dienen aangelegd te worden, om te onderzoeken of men verpligt ware de Voortplanting des Geloofs buiten onzen Aardkloot uit te strekken. Veelen zouden ongetwyfeld beweeren, dat de redelyke Weezens diens Lands, niet van ADAM afstammende, geen deel aan de Verlossing door JESUS CHRISTUS hebben: anderen zouden misschien zeggen, dat wy niet genoeg weeten waar ADAM altoos geweest is, nog wat 'er wierd van zyne geheele naakomelingschap; dewyl men zelfs Godgeleerden gevonden heeft, die de Maan voor de plaats van het Paradys hielden; en misschien zou men by de meerderheid, als het veiligste, besluiten, deeze twyfelagtige Menschen te doopen, onder voorwaarde dat zy 'er vatbaar voor waren; doch ik twyfel of men hun ooit Priesters in de *Roomsche* Kerk zou maaken; dewyl hunne Corporatien altoos twyfelagtig zouden weezen, en men het Volk blootstellen aan een daadlyke Afgodery, volgens de onderstelling dier Kerke. Gelukkig ontslaat de natuur der zaake ons van deeze verlegenheid (*)."

Op eene andere plaats van HUIGENS en FONTENELLE gespro-

(*) LEIBNITZ, *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, p. 274.

fproken hebbende, fchryft hy, „ men zou zeggen dat het, in het Ryk der Maane van *Arlequin*, alles gaat gelyk hier. 't Is waar, dat men geheel anders oordeelt over de Maanen, (die alleen Satelliten zyn), dan over de Hoofdplaneeten. KEPLER heeft een klein Boekje nagelaaten, waarin men eene geestige verfiering van den ftaat der Maane aantreft, en een vernuftig *Engelschman* laat een *Spanjaard* van zyne vinding, door de Trekvogelen na de Maan voeren, zonder te fpreeken van CYRANO (*), die naderhand deezen *Spanjaard* ging opzoeken. —— Eenige Mannen van vernuft, een heerlyk tafereel willende geeven van het toekomend leeven, laaten de Zielen der Gelukzaligen van Wereld tot Wereld gaan; en onze verbeelding vindt daar ligt een gedeelte der uitfteekende bezigheden, welke men aan geesten kan geeven. Maar welk eene pooging zy ook doen, twyfel ik of dit kan aangaan ter oorzaake van den grooten tusfchenftand tusfchen ons en die geesten, en de groote verfcheidenheid welke men daar aantreft. En, tot den tyd toe dat zy de Verrekykers zullen uitgevonden hebben, op hoedanige DESCARTES ons deedt hoopen, waar mede wy gedeelten der Maane niet veel grooter dan onze Huizen kunnen ontdekken, kunnen wy niet bepaalen hoe het is op een Kloot van de onze verfchillende (†).”

De Abbé PAULIAN houdt de Veelheid der Werelden voor een loutere harsfenfchim, en het Werk van FONTENELLE voor een Roman, aan welke hy voorts, in zekeren zin, regt doet. Hy haalt de plaats aan van den Burger te *Parys* op den tooren van *Notre Dame* na *St. Denis* ziende, door ons hier boven vermeld, en zegt, dat FONTENELLE op deezen gröndflag zyne redenen bouwt om ons te overtuigen dat de Maan bewoond is: „ Het „ fchynt my toe,” voegt hy 'er nevens, „ dat dit het „ bewyzen is van een voorftel omtrent op eenen trant „ van iemand, die niet begeert geloofd te worden.” Maar FONTENELLE wist zeer wel, dat gelykenisfen geen bewys opleveren, en het is niet op dien grondflag dat hy zyn gebouw ophaalde; maar wel op de overeenkomften en gelykvormigheden van de Maan, met de Planeet, welke wy

(*) De Schryver van dien naam hier boven, bl. 316, vermeld. VERT.

(†) LEIBNITZ, als boven, p. 440.

wy bewoonen. De Schryver van de *Dictionaire de Physique* zou, zo 't my voorkomt, met meer voordeels, het Stelzel van dien geleerden Wysgeer aangetast hebben, als hy de onbestaanbaarheid van deszelfs veronderstellinge getoond hadt met de bewyzen, welke hy aanvoert over het niet bestaan eens Dampkrings van de Maan. Maar het verwondert my ten hoogsten, dat deeze *Exjesuit*, die met den grootsten ophef spreekt van zyn Broeder KIRCHERUS, dien hy een zeldzaam vernuft noemt, welken alle Geleerden hebben aangemerkt als een dier Mannen, die de Natuur schaars aan de Wereld vertoont, om dezelve verbaasd te doen staan: 't verwondert my ten hoogsten, zeg ik, dat de Heer PAULIAN niet gewraakt hebbe 't geen 'er weezenlyk belachlyk, enz. buitenspoorig en laakbaar is in de *Iter Extaticum*, of *Reis in Zielsverrukking*, van dien Vader. Zo waar is het dat de geest der Broederschappen dikwyls invloed heeft op de oordeelvellingen (*).

De zwaarigheden, welke men aangevoerd heeft tegen het gevoelen van het bestaan der Planeetbewoonderen, komen voornaamlyk hier op neder. —— *Vooreerst*. Men twyfelt of veele Planeeten, onder andere de Maan, een Dampkring hebben, en op de veronderstelling dat zy dien derven, begrypt men niet hoe 'er leevende Weezens zouden kunnen ademhaalen en leeven. —— Ten *tweeden*. Ontdekt men in eenige Planeeten, als *Jupiter*, enz. groote veranderingen van gedaante op de oppervlakte, en het schynt dat een bewoonde Planeet veel meer in rust moet weezen. —— Ten *derden*. De Comeeten, zyn zeker Planeeten, en het valt ondertusschen bezwaarlyk te gelooven, dat de Comeeten bewoond zouden weezen, uit hoofde van het verbaazend verschil, 't welk derzelver Bewoonders zouden moeten ondervinden in de hitte der Zonne, die hun nu zou verschroeijen, terwyl zy op andere tyden weinig of geen warmte genooten. De Comeet, by voorbeeld, van den Jaare MDCLXXX, is bykans over de Zon heen gegaan en vervolgens van dezelve zo verre afgeweeken, dat zy in meer dan 575 Jaaren 'er niet weder by zal komen. Welke leevende Lichaamen zouden in staat weezen, om, aan den eenen kant, die

(*) Hoe de Heer HUIGENS over de hersfenschilderingen van dien Vader oordeele, kan men zien in zyne *Cosmotheoros*, of *Wereldbeschouwer*, bl. 123 der Nederd. Vertaaling. VERT.

die brandende Hitte, en den trap van koude uit te harden? En dit zelfde geldt in evenredigheid omtrent de andere Comeeten. Ten *vierden*, brengt men Tegenwerpingen by, uit de Godgeleerdheid ontleend.

Men heeft op deeze zwaarigheden, in 't algemeen, geantwoord. *Vooreerst*. Dat de Dampkring der Planeeten beweezen is door een groot aantal Starrekundige Waarneemingen; volgens welke ook de vlekken en banden, op *Jupiter* waargenomen, aangemerkt worden als groote Waterkanaalen, of van eenige andere vloeistoffe, en dat de duistere plekken van die Planeet genoegzaam zyn om te doen gelooven, dat de oppervlakte omringd is met aarde en water, gelyk die van onzen Aardbol. —— Ten *tweeden*. De verschillende standen der Planeeten, in deeze zeer veel lichts en warmte, in andere veel duisterheids en koude, veroorzaakende, sluiten geene onmogelykheid in, dat deeze Starren zo veele bewoonde Werelden zyn; dewyl de lichaamen en de byzondere zintuigen der onderscheidene bewoonders, buiten allen twyfel, gevormd en gewyzigd zullen weezen naar de verschillende gesteltenissen der Planeeten, door den oneindig wyzen Maaker, die onze lichaamen en zintuigen gepast gemaakt heeft naar den staat der Planeet, welke hy ons ter woonplaatze toeschikte. Ten *derden*. FONTENELLE heeft zich gedekt tegen de Tegenwerpingen der Godgeleerden, verzekerende dat hy geen Menschen op de andere Planeeten plaatste; maar Bewoonders van de Menschen onderscheiden. En met dit alles, waarom zou het denkbeeld, door HUIGENS beweerd, met het Geloof stryden? De Heilige Schrift leert ons, buiten tegenspraak, dat alle Menschen van ADAM afstammen; maar dezelve spreekt alleen van de Menschen die deezen Aardkloot bewoonen; andere Menschen kunnen op andere Planeeten huisvesten, en een anderen Stamvader hebben dan ADAM. Hoe! het Insect, 't welk met trotsheid kruipt op een hoekje van deeze Aarde, zou het zich vermeeten grenzen aan de geheele Natuur voor te schryven! —— Eindelyk de Leer van de Veelheid der Werelden, gegrond op Starrekundige Waarneemingen, en daar uit afgeleide bondige redenkavelingen, verschaft ons het verhevenste denkbeeld, 't welk wy kunnen vormen van de Godheid, en strekt om haare Heerlykheid het schoonst aan den dag te leggen. 't Is, derhalven, met reden, dat veele Wysgeeren tegenwoordig zo veel Zonnestelzels, meer of min gelyk aan 't onze, erkennen

als 'er vaste Starren zyn. Min wysgeerige Verstanden beginnen zelfs gemeenzaam te worden met dit denkbeeld van millioenen Werelden, door het leezen van het fraaije meermaals gemelde Werkje van FONTENELLE (*).

(*) De volkomenste Naamlyst der Vaste Starren is die van den Heer FLAMSTEED, en bedraagt by de 3000 zigtbaare Starren. HALLEY heeft 'er 350 meer waargenomen in het Zuider Halfrond: maar gewis zyn de Starren van dezelfde soort, die ons gezigt ontwyken, *ontelbaar:* —— *Ontelbaar*, te regt mag de Heer GIRARD dit schriftuurlyk woord ten deezen aanziene gebruiken: bovenal, als men denkt om de Lysten der *Nebulæ* van MESSIER, en Dr. HERSCHELL. Dan wy wyzen onze Leezers, om wegens de Vaste Starren en derzelver aantal een beter begrip te vormen, na *de Opgave van de voornaamste Starrelysten in vroegeren tyde opgemaakt, en verslag van die nu eerst onlangs in 't licht gegeeven zyn, door* F. WOLLASTON, hier boven in ons *Mengelwerk*, bl. 145. En wat de *Veelheid der Werelden* betreft, hebben wy onzen Leezeren in *den Bespiegelenden Wysgeer* in een voorgaand Deel, de keurlykste Bedenkingen, doormengd met den Schepper verheerlykende Lofzeggingen, voorgesteld, en wyzen hem derwaards te rugge. *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroefeningen*, V. D. 2de St. bl. 361, enz.

VOORDEELIGE UITWERKING VAN DEN BRAAKWYNSTEEN, IN EENE MOEIJELYKE VERLOSSING.

De Huisvrouw van G. B., van een zeer driftig en galachtig temperament, was, staande den tyd van haare zwangerheid, aan verscheide toevallen onderhevig geweest, die door eene overmaat van galstoffe veroorzaakt waren.

Door nu en dan een weinig *Rhabarber* en *Cremor Tartari* te gebruiken, had zy het, tot den tyd van haare verlossinge, draagende gehouden: dan deeze zich door de gewoone verschynzelen aangekondigd hebbende, volgde 'er echter geene ontbinding, alhoewel 'er geen plaatzelyk ongemak te vinden was.

Ik vond haar geweldig benaauwd, zeer dorstig, de tong droog en beslagen, vergezeld van een bitteren smaak in den mond, en eene groote geneigdheid tot braaken; de pols was klein en ras, en alle de trekken van het aangezicht zeer gespannen: alle deeze verschynzelen deeden my besluiten om haar den volgenden drank voor te schryven, ℞. *Aq. Hor-*

Hordei ℥x. *Aq. Cinamomi* ʒvj. *Tart. Emetici gr. tria. Syr. e Succo Citri* ℥ij. *Liq. ann. min. Hoff.* ʒij. *M.* om daar van alle uuren een theekopje vol, koud, te gebruiken, en zo dra de ontbinding gevolgd was, daar mede op te houden: tusſchen beide gebruikte zy voor den dorst dun Gerſten water, waarin wat Suiker en Citroenſap gemengd was.

Na dat het eerſte kopje van den voorſchreeven drank gebruikt was, ontlastte zy van boven eene groote hoeveelheid, genoegzaam zuivere, Galſtoffe, waarop eene groote verligting volgde; het tweede kopje had eene zoortgelyke uitwerking, en op het derde kwam 'er, by het overgeeven, nog een ruime Stoelgang van eene menigte vuile ſtinkende ſtoffe. Door dit alles vry wat vermoeid zynde, viel zy in een zagten ſlaap, die, omtrent een groot uur geduurd hebbende, afgebroken wierd, door een zeer natuurlyken arbeid, waar door zy binnen het half uur van eene gezonde en welgeſchapene Dochter verlost wierd. Voorts hebben zich, nog by de Moeder nog by 't Kind, nadeelige verſchynzelen, ſtaande den tyd der Kraam, nog ook vervolgens, opgedaan, maar alles is volkomen naar wensch afgeloopen.

Dan iets zeer aanmerkelyks gebeurde 'er met het overſchot van den bovengemelden drank, het geen ik ter waarſchuwing van anderen niet voorby kan, hier teffens te melden: hiervan was meer dan de helft overgebleven, en de Lyderes begreep dat deeze een zogenaamde vlaagdrank was, aan wier gelukkige uitwerkinge zy het leven van haar zelve, en dat van haar Kind, te danken had.

Drie a vier dagen na dat zy verlost was, bevond zich eene van haare Vriendinnen insgelyks in arbeid, maar die ook niet naar wensch doorzette: zy dit verneemende, bedagt zich geen oogenblik, om haar het nog overgebleeven gedeelte van den door haar gebruikten drank, vergezeld van de best mogelykſte aanbeveeling, toe te zenden. Deeze Vrouw gebruikte, op raad van haare Vriendinne, ruim de helft van het toegezondene, en was gelukkig genoeg om de gewenschte verloſſinge daar door te bevorderen.

Van deeze gebeurtenis wierd my, op den volgenden dag, met groote blydſchap kennis gegeven; dan ik was met die handelwyze gansch niet in myn ſchik, en gevoelde maar al te zeer de groote ongelukken, die uit eene dus geheel onkundige mededeelinge van dit Geneesmiddel hadden

den kunnen ontſtaan: waarom ik zorg droeg, na vooraf aan die onnozele, doch welmeenende, Vrouw het gevaar, waar aan zy haare Vriendinne blootgeſteld had, te hebben doen begrypen, om het nog zuinig bewaarde overſchot diens dranks terſtond te doen wegwerpen.

Dit ſtrekke teffens ten bewyze, hoe omzigtig een Geneesheer op alle mogelyke omſtandigheden behoort te letten, om onkundige en onnozele, doch anders weldenkende, Menſchen, niet in gevaar te brengen, van een op zich zelf heilzaam Geneesmiddel door hunne verkeerde raadgeeving aan anderen, tot een allergevaarlykst middel te doen worden.

R. *Med. Dr.*

BYZONDERHEDEN AANGAANDE DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN LEEUW.

(Ontleend uit een Werkje, getyteld: *Travels trough Barbary, in a Series of Letters, written from the Ancient Numidia, in the Jears* MDCCLXXXV *and* MDCCLXXXVI. Zynde een Uittrekzel van het grooter *Franſche* Werk van den *Abbé* POIRET.)

Ik poogde u, MYN HEER! in een voorgaanden Brieve, een ſchets van de beſchaafde en onbeſchaafde Natuur te geeven. Ik poogde u dezelfde gevoelens in te boezemen, die deeze vergelyking by my verwekt heeft, en aan te toonen, hoe belangryk 't is, om, naa de waarneeming der Natuure, zo als zy aan den arbeid der menſchen onderworpen is, die in deeze Landſtreeken te beſchouwen, waar niets door de kunst vercierd, of tot volkomenheid gebragt is. Ieder voorwerp verandert zyne gedaante door onzer handen arbeid, en, naar maate wy van de Natuur afgeweeken zyn, is ieder voorwerp, naby of rondsom ons, uit zyn oorſpronglyken ſtand verwrikt. Is het, by voorbeeld, in onze Menagerien, die plaatzen der ſlaverny, dat wy de rechte geaartheid der Dieren kunnen leeren kennen? Hoe zeer verſchilt het Paard niet van zich zelven, als het gelyk een Lastdier werkt, of zelfs, wanneer het, fraai opgetoomd, lustige beweegingen en ſprongen maakt? Welke bevalligheden, in tegendeel, en welk eene

eene vlugheid ſpreidt het niet ten toon, wanneer het zich in 't veld, in eene volkomene vryheid, bevindt, en wanneer het zyn moed en leevendigheid niet door eene wreede berooving of verminking der leden verlooren heeft? Is dat de moedige Stier door drift ontvlamd, en verſchriklyk in 't gevegt, die ſleepende voortgaat, met een gebogen kop, en aan 't juk onderworpen? Zou ik den Leeuw, den Koning der viervoetige Dieren, aan dat droefgeestig en neerſlagtig oog, aan dien kwynenden en werkeloozen toeſtand kunnen kennen? —— Als hy een gehoorzaame ſlaaf geworden is, dan heeft hy zyne natuurlyke woestheid zo wel, als zyn oorſpronglyk charakter, verlooren.

't Is hier, in 't *Numidiſche* Woud, dat wy hem moeten bewonderen, en dat hy zich edel en met majeſteit vertoont. Hier is het daar hy zyn heerſchappy uitoefent, en zich by alle de andere Dieren ontzaglyk vertoont. By den dag blyft hy vreedzaam in zyn verblyf, en men hoort zyne verſchriklyke ſtem alleen in de ſtilte van den vreeslyken nacht. Gelyk een ſtormwind, op een afſtand van onze Wooningen, zich alleen door zyn ſchor en aanhoudend geloei aankondigt, zo weêrgalmt de ſtem van den Vorst des Wouds. Hy nadert allengskens; doch met majeſteit. Vol moeds en onverzaagdheids, wordt hy door geen hinderpaalen te rug gehouden, door geen gevaaren afgeſchrikt. Op zyne ſterkte vertrouwende, oordeelt hy alle heimelyke listen en ſtreeken zyns onwaardig. 't Is waar, dat hy alleen in de duisternis verſchynt; doch hy maakt 'er nimmer gebruik van om zynen vyand te overrompelen. Hy kondigt hem, door een aanhoudend en vreeslyk gebrul, 't gevaar aan, waarin hy zich bevindt; het teken des aanvals hoort men van verre; 'er ontſtaat een algemeene verwarring; geen Dier poogt wederſtand te bieden; zy zyn alle vol ſchrik, en vluchten; doch als de Leeuw zelve verſchynt, als zy zien dat hy zyne Maanen krulle, en vuur van moed uit zyn oogen glinſtert, dan geeven zy zich aan hun noodlot over. Met angst en ſchrik bevangen, ſtaan zy roerloos en verſtyfd op 't aanſchouwen van hunnen ontzaglyken vyand. De Beer vergeet het gebruik van zyne klauwen; de Stier dat van zyne hoorens; het Paard is onbekwaam om zich door zyne ſnelheid te redden. Alles geeft zich, zonder tegenſtand, over. Met zyne bebloede klaauwen, rukt de Leeuw de ingewanden van zyn prooi uit, voldoet zyn honger, en als hy

hy dat geen, 't welk hy uitkoos, gegeeten heeft, dan laat hy 't overſchot aan andere vleeschvreetende Dieren over: —— alsdan is alles in veiligheid. Bloeddorſtig zynde wanneer de nood 't eischt, is de Leeuw alleen wreed wanneer de honger hem aanprikkelt. Indien hy, verzadigd zynde, een ander Dier aantreft, dan treedt hy 't zelve, zonder om te zien, hoogmoedig voorby, of blyft op zyne plaats zonder zich eenigzints te bekreunen over de voorbygangers. Aangegreepen wordende, veragt hy zyn vyand, en verdeedigt zich zelden; hy treed te rug, —— doch vlucht nooit.

Dikwyls was ik 'er by tegenwoordig, als hy zich omtrent de Tenten der Mooren vertoonde. Zo ras als zyn ſtem gehoord wordt, begint de kudde te beeven, en toont zich ontroerd; 't Vee loeit, en ſchreeuwt van ſchrik, naar maate de vyand nadert; 'er heerscht een algemeene wanorde, en elk Dier is vol angst en vreeze. De Honden, die zich zamenſchoolen, en alle digt op een dringen, huilen. Terwyl de Mooren hun Schietgeweer haalen, groote vuuren aanſteeken, en zich tot tegenweer bereiden, geeven de Vrouwen haare vrees door gillen en ſchreeuwen te verſtaan. Dikwyls jaagen de *Arabieren*, door dit geraas, en 't geduurig ſchieten, deezen gemeenen vyand op de vlugt; maar als de Leeuw door den honger geprangd wordt, valt het altoos zo gemaklyk niet om hem te verwyderen. Hy ſpringt door 't midden der vuuren, en over de Tenten; valt op de kudde aan, en vindt, onder begunſtiging der duisternisſe, ſchrik en verwarring, gelegenheid om te ontſnappen; dikwyls zyn prooi medeſleepende.

Ik heb Leeuwen in *Frankryk* gezien; doch nooit zag ik 'er een die waardig was om met die uit *Numidia* vergeleeken te worden, welke in de *Romeinſche* Schouwſpelen zo beroemd waren. Hoewel dikwyls uit 't zelfde Woud aangevoerd, zyn zulken, die wy by ons zien, als zy noch zeer jong uit hun nest genomen waren, en naderhand in hokken gelegd, van oefening en beweeging verſtooken, meestal zwak en kwynend, en ſterven droefgeestig en verzwakt. In 't Woud zyn zy, integendeel, lustig, moedig, dapper, en van een evenredige geſtalte.

De Beeren, die hier in grooten getale voorkomen, verſtrekken den Leeuw tot voedzel, en verſchoonen de Schaapen voor zyn verſcheurende tanden. Nogthans dringt hy zom-

zomtyds door tot in de omheiningen der kudden, en 't is de voorzigtigste wyze om hem te vervolgen, wanneer men hem de prooi, dien hy verkoos, overlaat. 't Zoude te gevaarlyk weezen den Leeuw openlyk aan te vallen; wil men hem overwinnen, dan moet men zyn toevlugt tot Krygslisten neemen, en dit doen de Mooren. Zy graaven zeer diepe kuilen, bedekken die met struiken, en plaatzen 'er eenig leevend Dier by; want de Leeuw heeft eenen afkeer van 't vleesch van een Dier dat reeds dood is; behalven dan, wanneer sterke honger hem dringt. Als hy in den kuil valt, dooden zy hem met steenen, of met schietgeweer.

De Mooren hebben nog een andere wyze om den Leeuw te vellen, die veel zekerder gaat. Als zy de plaatsen, welke hy bezoekt, bespied hebben, brengen zy een Koe, of een ander Dier, derwaards, en binden 't aan een boom vast, terwyl de Jaager zich, wel gewapend, in een hut van takken en digte struiken opgerigt, verbergt. De Leeuw, door 't geschreeuw van 't Dier gelokt, rukt met woede op 't zelve aan; en terwyl hy 't verscheurt, brand de Jaager op hem los met een geweer, waar op hy verscheidene kogels heeft laaten loopen. Indien de Leeuw slegts gewond is, gaat hy brullende heenen, en hervat zelden den aanval; als hy nederstort, gaat de Jaager niet terstond om den Leeuw de Huid af te stroopen; maar stelt zulks tot den volgenden morgen, of zomtyds langer, uit.

BESCHRYVING VAN DE DOODE ZEE, EN DE OMLIGGENDE LANDSTREEK.

(Overgenomen uit MARITI's *Voyages dans l'Isle de Cypre & la Palestine*, &c.)

De Gouverneur van *Jerusalem* is verpligt de kosten der Caravaanen goed te maaken, elk hoofd voor hoofd eene som geevende vóór hun vertrek. Hy schaamt zich egter niet van de Bedevaartgangeren, die merkwaardige plaatzen in deezen oord willen gaan bezigtigen, eene willekeurige som af te vraagen, naar de omstandigheden geschikt. Deeze dwinglandy is, buiten twyfel, verfoeilyk; doch men heeft 'er geen redmiddel tegen.

Wan-

Wanneer men een land van slaaverny gaat bezoeken, moet men zich, in eenige omstandigheden, aan de Wetten van geweld en schraapzugt onderwerpen.

Twee *Europeaanen*, my verzogt hebbende hun tot de oevers van de *Doode Zee* te vergezellen, troffen wy eene overeenkomst met den Gouverneur van *Jerusalem*, die ons een geleide van vier man gaf, om ons, geduurende onze reis, te beschermen.

Naa drie mylen Zuidwaards opgereisd te hebben, kwamen wy by eene half vervallene Kerk, door de Godvrugt van vroegere dagen toegewyd aan ST. JERONIMUS, ter gedagtenisse der dagen van boetedoening en eenzaamheid, welke hy te dier plaatze sleet. De Godsdienstplegtigheden werden 'er verrigt door *Cenobiten*, die, naar 't voorbeeld van hun Patroon, van Moeskruiden leeven, en den ganschen tyd besteeden in bespiegeling en Godsdienst-oefeningen. Het Monnikenklooster is egter zints lang onder de aarde bedolven.

Het overgebleevene van de Kerk verdient naauwlyks de aandagt van den Reiziger. Mogen wy op hedendaagsche Schryvers afgaan, dan werden hier, in vroegeren tyde, zeer wel uitgevoerde Schilderyen gezien, verbeeldende alle de Godsdienstige bedryven van den H. JERONIMUS; als zyne afzondering van de Wereld; de overwinning, welke hy op het Vleesch behaalde; zyn vuurigen yver ter voortplanting van het Geloof; en de veelvuldige Stryden, waarin hy allen, die van hem in begrippen verschilden, overwon.

Indien deeze Schilderyen, gelyk men wil, een beter lot verdienden, waarom heeft men dan geene poogingen aangewend om dezelve van onder deeze ruïnen te haalen, ten einde ze over te brengen in het Klooster der Vaderen van het Heilig Land? Dit zou gemaklyk hebben kunnen geschieden door Vader NEAU, een *Jesuit*, die, in den Jaare MDCLXXIV, den Heer DE NOINTEL, den *Franschen* Afgezant te *Constantinopole*, vergezelde.—— Eén ding verwonderde dien Vader toen hy deeze Schilderyen zag, naamlyk, dat 'er geen Heiligen van de *Latynsche* Kerk in gevonden wierden, uitgenomen ST. SYLVESTER, den Paus, die zelfs naar de Grieksche wyze was gekleed. Maar, mogen wy Vader NEAU niet te gemoete voeren, dat in de Kerken van zyne Orde geene Heiligen voorkomen dan *Jesuiten*, en dat, zo in 't Oosten als in 't Westen, elke Orde den voorrang geeft aan haare Broede-

deren. —— Een *Engelsch* Reiziger, de Heer MAUNDRELL, die deeze ſtreeken in den Jaare MDCXCVIII bezogt, ſpreekt ook met veel ophefs van die Schilderyen, een van welke het laatſte Avondmaal verbeeldde (*). Drie mylen verder gevorderd zynde, zonder de minſte tekens van eenige wooning te vinden, hadden wy eene wyduitgeſtrekte vlakte voor ons, welke niets anders noodig hadt om een vrugtbaaren grond te worden, dan de hand des arbeiders. Dezelve wordt bewaterd door verſcheide beekjes, waar van eenige met een zwaar gedruisch voortvloeijen, terwyl andere zagtkens over een effen grond gaan, en zich alle vereenigen in 't zelfde Kanaal, en dan den naam van de *Doode Zee* aanneemen.

Deeze benaaming is van een laater dagtekening. De Ouden noemden dezelve *het Meir van Asphalites*, de *Zee van Sodom*, de *Zout Zee*, het *Meir van Sirbon*, en heden ten dage noemen de Arabieren deeze Zee *Bahheret-Lut*, dat wil zeggen de *Zee van Lot.*

JOSEPHUS, de Geſchiedboeker, liet deeze Zee meeten, en bevond dat dezelve vyfhonderd en tachtig Stadien lang, en honderd en vyftig breed, was, welk eerſte op twee-en-zeventig en een halve *Italiaanſche* Mylen zal uitkomen, en 't laatſte op achttien en drie vierde van die zelfde Mylen. Dezelve is honderd en tachtig Mylen in den omtrek.

Het hooge Gebergte van het oude Land der *Moabiten* omringt de *Doode Zee* aan den Oostkant, en ontlast daar in de Wateren van den *Arnon* en de *Zaret*, die, met langzaam vloeiende watervallen, van de zyden afſtroomen. Ten Westen en ten Zuiden, is die Zee desgelyks door hoog gebergten omgeeven: eenige deezer, zamengeſteld uit zwarte rots, dienen tot afſcheidzels van de groote Woestynen van *Judéa*, en de overige, met groenende boſſchen bezet, maaken een gedeelte uit van *Iduméa.* Aan den Westlyken oever valt ook de Beek *Kedron* in dit Meir. De Noordzyde is geheel open, en biedt de ſchoone vlakten van *Avlona* aan het oog, die de ſnelvlietende Wate-

(*) De Heer MARITI vergist zich: de Heer MAUNDRELL, van *de Kerk en 't Klooster van Johannes den Dooper* ſpreekende, gewaagt van geene Schilderyen; maar roemt het Schrift op een Altaarſtuk in eene andere vervalle *Griekſche Kerk*, op dien weg door hem bezogt. Zie zyne *Reize van Aleppo na Jeruſalem*, in HALMA's *Woordenboek van Kanaan*, bl. 490 en 493. *Vert.*

teren van de *Jordaan* als een cyns aan de *Doode Zee* betaalen.

Voortyds was, gelyk verhaald wordt, deeze groote Waterkom bezet met Vrugtboomen, weelige Koornvelden, en ſtonden op den grond, thans onder het water bedolven, de trotſche Steden *Sodom*, *Gomorrah*, *Adama*, *Seboim* en *Segor*, onder het gebied van eenen Koning. Niets, derhalven, is op aarde beveiligd voor verandering en lotwisſel.

Eenige Reizigers hebben beweerd, dat de Overblyfzels deezer ongelukkige Steden nog te zien zyn by laag en helder water. Eenige zeggen zelfs dat zy brokken van Kolommen hebben ontdekt met derzelver Kapiteelen. Dan of hunne verbeelding moet hun misleid, of deeze Zee moet, naa dat zy dezelve bezogten, eenige nieuwe ſchokken ondergaan hebben. Ondanks alle myne naaſpeuringen, kon ik niets van dien aart ontdekken (*). Een Vader *Capucyn* verbeeldde zich desgelyks, dat hy, op de oevers van dit Meir, de treffendſte bewyzen vondt van den Godlyken vloek. Hier zag hy tekens van uitgedoofd vuur, daar asch, en overal het land droog en geſcheurd. Zelfs dagt hy een ſterke zwavelreuk te beſpeuren. Wat my betreft, ik had geheel andere aandoeningen. De lugt is zuiver, de velden ſtaan zeer groen, en myne oogen verlustigden zich in de helderheid van het water, 't geen van het gebergte nederſtroomde. De onvrugtbaarheid, waartoe een gedeelte deezer vlakten, van de ſcheppinge af, verweezen is, maakt het vrugtbaar vertoon van *Avlona*, by tegenoverſtelling, te verrukkender. Dan hoe komt het by, dat twee Reizigers zo zeer in hunne denkbeelden verſchillen? 't Is om dat een *Capucyn* overal de vyf zinnen van het Geloof medeneemt, en ik met het eenige der Natuur bedeeld ben.

Ik tragtte oploſſing te geeven aan een verſchynzel, 't welk de aandagt van andere, zo wel als de myne, getrokken heeft. Deeze groote Waterkom, die geſtadig het water ontvangt van verſcheide watervallen, beeken en ſtroomen, heeft geen zigtbaare ontlasting. Geraakt dezelve dan het water kwyt langs onderaardſche kanaalen, in de *Middelandſche* of in de *Roode Zee*, gelyk men voorgeeft;

(*) Dit was ook het geval van den Heer MAUNDRELL. Als boven, bl. 492.

geeft; of moeten wy het gevoelen omhelzen der *Arabische* Wysgeeren, die, en niet zonder grond, besluiten, dat ze zich door uitdamping ontlasten?

Het water van dit Meir is klaar en helder, doch bitter, en by uitstek zout. Geene soort van Visch teelt 'er in voort, en die 'er, zomtyds, door de sterkstroomende *Jordaan* ingevoerd worden, sterven op 't oogenblik.

Men maakt elkander diets, dat het water der *Doode Zee* een wederomstootende kragt heeft, die Menschen en Dieren op de oppervlakte doet dryven. JOSEPHUS tekent eene Proeve op, in dit geval door Keizer VESPASIANUS genomen: „ Eenige Slaaven," schryft hy „ aan handen en voeten „ hebbende laaten binden, beval hy, dat ze, in zyne te„ genwoordigheid, in het diepste gedeelte der Zee zouden „ geworpen worden. Geen hunner zonk na den grond; „ en zy bleeven alle op het water dryven, tot het den „ Vorst behaagde last te geeven hun 'er weder uit te „ haalen." —— Dit is een der Geschiedkundige leugens, die men zo vaak by JOSEPHUS aantreft. 't Is waar, het water der *Doode Zee* is gunstig voor de Zwemmers, doch zy die deeze kunst niet verstaan, zullen hier zo wel als elders verdrinken (*).

Geene Planten, hoe genaamd, groeijen in dit Meir. De bodem is zwart, modderig en vuil, de aarde daaromstreeks heeft dezelfde kleur, en is brandbaar als Kool. Takken van Boomen, die 'er invallen, versteenen in korten tyd, door de kragt van het zout dat 'er aankleeft, en doordringt tot de pit van het hout. Eenige van deeze versteende Takken, op welken de Liefhebbers gesteld zyn, kan men te *Jerusalem* koopen.

Men heeft verteld, dat het naderen van den oever deezer Zee doodlyk was voor 't Gevogelte; nogthans wordt dezelve ryklyk bezogt door de gevederde Bende, inzonderheid door Zwaluwen, die op de oppervlakte van dit vermeende zo zeer geschuwde water speelen.

Op zekere dagen van het Jaar is de *Doode Zee* bedekt met

(*) De Heer MAUNDRELL nam 'er zelve de proeve van, en bevondt, onder het zwemmen, zyn lichaam met een meer dan gemeene kragt opgebeurd; maar voegt 'er nevens, dat iemand, daarin waadende, driftig wordt zo dra hy 'er tot den navel in loopt (gelyk sommige Schryvers verhaalen) zeg ik, door eigen ondervinding, niet waar te zyn. Als boven, bl. 492.

met een dikken en donkeren Nevel, die zich niet verder dan de oevers uitstrekt; doch als de Zon kragt krygt, verdwynt de Nevel welhaast.

De *Doode Zee* brengt eene soort van Lym voort, *Joodenlym* geheeten; men ziet dezelve in groote klompen op 't water dryven, die, door de winden aan de Oostlyke en Westlyke oevers gedreeven, aan dezelve kleeven. Dit Lym wordt dan verzameld door de *Arabieren*, en verdeeld tusschen hun en den Basfa van *Damascus*, die dit aandeel van hun koopt voor eenige stukken gelds, of zulke stoffe als zy tot kleeding gebruiken. —— Dit *Joodenlym* is eene zwavelagtige zelfstandigheid, gemengd met zout, allengskens door de hette der Zonne verhard. Het is breekbaar als zwarte pek, waar op het zeer gelykt. Het is brandbaar, en geeft onder het branden een sterken en doordringenden reuk van zich. —— De oude *Arabieren* gebruikten dit Lym om de bodems hunner Schepen mede te besmeeren, en de *Egyptenaaren* om de Lyken mede te balzemen, als het geschiktste middel om dezelve voor verderf te bewaaren. —— Het heeft ook de kragt om de Boomen te behoeden tegen de vernieling der Insecten; doch ten dien einde moet het in Olie ontbonden worden om 'er de stammen en takken mede te bestryken. De Inbootelingen noemen dit Lym *Lamar*.

Op eenige schreden afstands van den oever, zyn verscheide wellen of liever putten, die mede *Joodenlym* bevatten., doch van eenen olieagtigen aart. Om het stevigheid te doen krygen, moet het met zout gemengd en eenige dagen aan de Zon blootgesteld worden. Dewyl deeze Lymputten naby het Meir zyn, en omgroeid met gras en onkruid, zou het gevaarlyk weezen dezelve te naderen, indien pyramiden, op den kant geplaatst, den Reiziger niet voor dit gevaar waarschuwden. —— In denzelfden oord vindt men verscheide Warmwater-bronnen, gelyk die van *Ammans*. —— Aan den Westlyken oever zyn eenige natuurlyke Zoutputten, die zeer wit Zout opleveren, door de *Arabieren* en de Inwoonders van *Jerusalem* gebruikt tot het bereiden hunner spyzen. Digt by deeze ryst een Zoutberg op, die de hard- en vastheid heeft van steen; doch welks Zout, wel gezuiverd en gestooten, voor het andere niet behoeft te wyken.

Men vertoonde my een zeer misvormden Steenklomp, welke men zeide de Zoutpylaar te weezen, in welke de al te nieuwsgierige Huisvrouw van LOT veranderd werd.

Dezelve hadt geene de minste gelykheid met een Vrouwenbeeld; maar ik kreeg ten bescheide, dat zy, om, van wegen haare ongehoorzaamheid, te zwaarder gestraft te worden, in deeze gedaanteverandering alle trekken van een menschlyk beeld verloor. Ik kan my van lachen naauwlyks onthouden, als ik denk om dit vermeende Standbeeld in de geleerde naaspeuringen tot welke het gelegenheid gegeeven heeft.

Niemand kon my, in deezen geheelen omtrek, die soort van Vrugten aanwyzen, zo algemeen onder den naam van *Appelen van Sodom* bekend, die een allerschoonst voorkomen zouden hebben; doch aangeraakt terstond in stof vervallen (*).

De Bergen, naby dit Meir, brengen eene soort van zwarten Steen voort zo zagt als Albast, en die, gepolyst, een schoonen glans krygt. Men gebruikt denzelven om Kerken, Moskeen, en andere voornaame Gebouwen, mede te vloeren. Eer dezelve uitgehouwen wordt, krygen de vingers, op het aanraaken, een stinkenden en onaangenaamen reuk, doch deeze verdwynt na het polysten. —— Te *Bethlehem* vervaardigt men van dien steen Armringen, die de Oppassers van zieken om de armen draagen; voorgeevende, dat de reuk van deezen steen een zeker behoedmiddel is tegen besmetlyke Ziekten. Deeze steen is brandbaar, en kan als Koolen gebruikt worden. De Arabieren noemen denzelven *Musa*.

De *Mahomethaanen* hebben, naby deeze plaats eene kleine Kapel aan MOSES toegewyd, *Mosada* geheeten; zy gelooven dat de *Joodsche* Wetgeever daar begraaven werd.

PLINIUS gewaagt van eene Sterkte, desgelyks *Mosada* geheeten, gelegen op een Berg naby de *Doode Zee*.

Het geheele Land aan beide de kanten van het Meir is bewoond door *Bedouin-Arabieren*, die bykans altoos in oorlog leeven.

(*) De Heer MAUNDRELL hadt ze zo min als de Heer HASSELQUIST kunnen vinden. Als boven bl. 493.

OP-

OPHELDERENDE AANMERKINGEN, OVER DE EER VAN ZELFMOORD, DOOR DE OUDE SCANDINAVIERS AAN DEN GOD ODIN BEWEEZEN.

(Overgenomen uit *A full Inquiry into the subject of Suicide*, by CHARLES MOORE, M. A. *Rector of Coxon and Vicar of Bougthon Blean, Kent, and formerly Fellow of Trinity Colledge, Cambridge.*)

„ By de *Ophelderende Aanmerkingen, over de Gewoonte* „ *eeniger Oosterſche Volken, dat de Vrouwen zich met* „ *hunne overledene Mannen laaten verbranden, en van de* „ *Wetten dit wreed Gebruik betreffende; en iets over de* „ *Godsdienſtige Zelfmoorden in het Oosten*, van den Heer „ MOORE, onlangs door ons geplaatst (*), zullen niet „ kwalyk voegen de Ophelderende Aanmerkingen diens „ kundigen Schryvers, over een onderwerp van ſoortge- „ lyken aart in een ander Wereldoord, in 't Opſchrift „ deezes aangeweezen."

* * * * *

Lichaamsſterkte en Dapperheid de ziel zynde van Krygsonderneemingen, is het geenzints te verwonderen, dat deeze denkbeelden de eerſte plaats bekleedden by de *Scytiſche* en *Gothiſche* Uittrekkers, die allengskens meester werden van alle de Noordlyke en de Zuidelyke gedeelten van *Europa*. Door verwoesting en ſlachting moesten zy zich eenen weg baanen tot het verkrygen van nieuwe vastigheden en bezittingen voor zichzelven en hunne Naakomelingſchap. Alle Godheden van een zagter aart moesten, in gevolge hier van, in hunne *Mythology*, wyken voor den *God des Oorlogs*, die, onder den naam van ODIN (of WODEN) het hoofdvoorwerp was van hunnen Eerdienst, en wiens geliefdſte eertytel de ſchriklyk klinkende was, *Vader der Slachtinge* (†).

Welk eene Zielsgeſteltenisſe kon men welgevalliger keuren voor zulk een God van ſchrik, verdelging en moord, dan de uiterſte veragting van gevaar en dood? of welk eene

(*) Zie *A. Vad. Lett.* voor 1791. *Meng.* bl. 605.
(†) *Valfodr*, hoc est *Stragis Pater*. Zie BARTHOLINUS, p. 350.

eene Offerande kon hem aangenaamer geagt worden, dan de uitstorting van Menschenbloed (*)? De onverschrokkenheid en moed der *Scandinavische* Volken werd nooit in twyfel getrokken; maar hunne denkbeelden waren dermaate bepaald tot oorlog en bloedvergieten, dat zy alle wyzen van sterven, die met geen geweld gepaard ging, versmaadden. In de daad, alle hunne verwagtingen van toekomend geluk waren, door de zodanigen, die dezelve vormden (wie zy ook mogten weezen) zodanig ingerigt, dat ze onvermydelyk moesten strekken om een ras van bloedgierige Helden op aarde te teelen, geschikt om verwoesting en overwinning mede te brengen waar zy zich vertoonden.

Het eerste algemeene denkbeeld, den Dienaaren van ODIN ingeboezemd, was, „ de Eer van op het Slagveld te sneu„ velen." Greetig op den dood gesteld, zogten zy dien met drift, en in den stryd door een doodlyken slag getroffen, vielen zy wel te vrede en met een lach van vergenoegen op hun gelaad. Hier uit vloeide, onder een Volk geheel uit Krygslieden bestaande, dat alle Dood, op geenerlei wyze vergezeld van bloed en geweld, voor laag en schandelyk gehouden werd. De vreugde van *Asgardia* (†) (het *Eliseesche* veld van ODIN,) was naar deeze begrippen berekend. Allen die op hun bedde stierven, toelaatende dat ziekte of de zwakheden des ouderdoms hun wegnamen, werden van het „ Feest der Helden" uitgeslooten. In *Asgardia* was het Paleis van ODIN, waar hy zelve op een Throon zat, om de Zielen der gestorven Helden te ontvangen. Deeze plaats droeg den naam van *Valhalla* (‡); en, schoon in de eerste plaats geschikt om de zodanigen te huisvesten, die in den stryd sneuvelden, stondt dezelve open voor allen, die, door noodzaaklykheid, zich beroofd vonden van die gelegenheid tot roem, nogthans eene geneigdheid betoonden om in de

wek-

(*) Zie BARTHOLINUS, p. 218, 388 en 394.

(†) Het Volk van het Noorden (*Scandinavia*) was van denkbeeld dat *Asgardia* in *Scythia* ergens op den oever van de *Tanars* gelegen was, van welken ODIN tot hun kwam, en werwaards hy wederkeerde om voor eeuwig te leeven. BARTHOLINUS, p. 405.

(‡) Zo veel beduidende als het Paleis, of de Zetel, der zodanigen, die een geweldigen dood stierven. BARTHOLINUS, als boven.

wellusten daar van te deelen, door zichzelven op eenigerlei wyze eenen geweldigen Dood aan te doen: het was een aangenomen denkbeeld, „ dat Zielen, op eene geweldaa-„ dige wyze uit het lichaam verhuisd, rechtstreeks na „ *Valhalla* gingen (*).

Het was desgelyks eene Overlevering, dat ODIN, in vroegeren tyde, zelve in persoon gewoond hebbende onder zyne Dienaaren, ten einde hun te onderwyzen in zaaken van den Godsdienst, en aan te voeren tot het bemagtigen van nieuwe bezittingen, op de volgende wyze van de Aarde na zyn eeuwig verblyf was heenen gegaan. Zyn Raad van Halve Goden en alle de Hoofden zyns Volks vergaderd hebbende, onderrigtte hy hun dat hy nu gereed stondt zyne lichaamlyke gedaante en aardsch verblyf te verlaaten, om weder te keeren en voor eeuwig te leeven in *Asgardia*, waar hy eene woonstede van geluk zou bereiden voor de Zielen der afgestorven Helden. Hier op beval hy alles gereed te maaken (†) tot het verbranden van zyn Lichaam, op zulk eene wyze en met zodanige plegtigheden, dat het mogt schynen als of zyne Ziel uit de lichaamlyke bekleedzels na de hemelsche Wooning overging. Al de plegtige toestel gereed zynde, wondde ODIN zich zelven eerst met zyn eigen Zwaard; voorgeevende, dat hy door deeze plegtigheid niet alleen zich zelven toeëigende de Zielen van alle de zodanigen

(*) *Nostratibus sane hoc erat infallibiliter persuasum, animas non vulgares, neque senio morbove, sed cruentâ morte & vi corporibus exeuntes*, recta ad *Vahallam* ferri. BARTHOLINUS, p. 317.

(†) Dit was een stoute streek van Staatkunde in deezen magtigen Aanvoerder der *Scythische* Stammen (wie hy ook geweest moge zyn). Eénmaal zich zelven tot een Godheid verheeven hebbende in het gevoelen zyner Naavolgeren, 't welk hy gezegd wordt gedaan te hebben door zyne groote bedreevenheid in de Toverkunde, en dapperheid in de Wapenen) wilde hy niet weder tot het peil van een enkel Sterveling nederdaalen. Doch zich gedrukt voelende door menschlyke zwakheden en de aannadering des Ouderdoms, was hy bedagt op een middel om luisterryk vrywillig deeze Aarde te verlaaten, op dat hy zyn waardigheid, in 't vervolg, niet mogt derven door een noodzaaklyk moeten wyken voor den slag des noodlots. Zie BARTHOLINUS, daar hy ODIN's Dood verhaalt.

gen als een geweldigen en bloedigen Dood zouden sterven (*); maar dat hy hun ook een voorbeeld daar van gaf in zyne eigene wyze van deeze Wereld te verlaaten; aan de omstaande menigte beduidende, „ dat de Ziel, „ met geweld, ten Lyve uit moest gedreeven worden om „ by de afgestorvene Helden te kunnen woonen."

Het groot Voorwerp der Aanbiddinge in het Noorden langs deezen weg het oog zyner Dienaaren onttoogen zynde, zette deeze geweldaadigheid, aan zyn eigen persoon gepleegd, een wyd veld open voor alle buitenspoorigheden van Godsdienstigen Zelfmoord, tot welken de Aanbidders van ODIN zich rekenden zo sterk uitgenoodigd te weezen door hun Oppergodheid, en voor welken hy hun eene zo ryke belooning beloofde. Naardemaal het verwerven van een plaats in ODIN's Paleis het groot voorwerp was, na 't welk zyne Aanbidders dongen, en om 't welk te verkrygen, zy, ten allen tyde, gereed waren hun leeven op te offeren, zal het voor de zodanigen onzer Leezeren als niet reeds gemeenzaam zyn met dit onderwerp, niet ongevallig weezen, eenig breeder verslag van *Valhalla* (†), en de Inwoonderen van dit Paleis, te ontvangen.

Valhalla was, (gelyk wy reeds met een kort woord aanstipten,) bestemd tot het ontvangen van allen, die eenen geweldigen dood stierven. Maar de ruwe Bewoonders van het *Noorden*, geen denkbeeld hebbende van het bestaan

(*) ODIN droeg aan *Freya*, eene Vrouw van het eerste aanzien in zyn Hof, de post op om de Zielen te ontvangen van zulke Edele Vrouwen, die door eenig geweldig bedryf zich het leeven benamen. BARTHOLINUS p. 353.

(†) Zie verscheide plaatzen by BARTHOLINUS, door hem verzameld uit de *Edda* en de *Fragmenten* van *Scaldische* Poëzy. De *Edda* werd zamengesteld in de dertiende Eeuwe, door SNORRO STRULESON in de *Ysländsche* taal, en wordt door de Geleerden in *Denemarken* en *Zweeden* geleezen, als het schoonste overblyfzel hunner oude Overleveringen. BARTHOLINUS geeft den voorrang aan de *Fragmenten* der Poeëten, *quos scaldos septentrio indigitavit* (gelyk hy in zyne Voorreden spreekt) diensvolgens, heeft hy 'er veel gebruiks van gemaakt, in zyn Werk: *De causis contemptæ Mortis a Danis adhuc Gentilibus*. Eenige van deeze *Scaldische Fragmenten* heeft GRAY in 't *Engelsch* overgezet, die tot BARTHOLINUS wyst om de oorspronglyke te vinden.

ftaan der Ziele zonder een Lichaam, hoewel zy het laatfte tot assche verbrandden, verbeeldden zich nogthans, dat het, op de eene of andere wyze, weder met de Ziel zou vereenigd worden in 't Paleis van ODIN; waar het, voor altoos, en onafgebrooken, die vermaaken zou genieten, als op aarde 't zelve meest ftreelden. De hoogfte plaatzen in dit Paleis waren gefchikt voor de zodanigen, die in den ftryd fneuvelden, en het grootfte aantal vyanden telden, door hun vooraf verflaagen. Van den anderen kant waren zy geheel buiten de vermaaken van *Valhalla* geflooten, die door een' fleepende Ziekte, of Ouderdom, dit leeven verlieten; dewyl geweld en bloedftorting de eenige pasporten waren om toegang te krygen tot de tegenwoordigheid van deezen God der verwoestinge. Van hier was het, dat veelen, wier ongelukkige Geboorteftar hun een roemryk fneuvelen op het Slagveld weigerde, met veel drifts het Zwaard in hun eigen hart ftieten, zich van een rots nederwierpen, of, door andere middelen, een geweldigen Dood zogten; verzekerd dat zy door dit middel, en door dit middel alleen, eenen onmiddelyken toegang in *Valhalla* konden verwerven.

Doch alleen en onvergezeld den Throon van ODIN te naderen, werd niet loflyk gerekend (*); en, integendeel, de hoogfte eer beweezen aan de zodanigen, die dit bloedig Paleis met den grootften fleep van vrywillige Slachtoffers binnen traden. Van hier waren de Vrouwen, de Vrienden en Slaaven, van een geftorven Heer, begeerig om hem in de andere Wereld te vergezellen, waarom veelen zich menigmaalen by diens begraafplaats opofferden. Door deeze middelen bezorgden zy zich mede de vermaaken van *Valhalla*, van welke plaats alle Slaaven, of lieden van laagen rang (†), geheel waren uitgeflooten, indien zy deeze proeve niet gaven van hun Meerderen te vereeren door dusdanig eene vrywillige vernieling van zich zelven by diens Dood.

Wat de vermaaken belangt, welke zy zich voorftelden in

(*) *Noftris defiderium cum turbâ & quam maximo comitatu Inferos petere.* BARTHOLINUS, p. 514 & 517, waar een groot aantal voorbeelden wordt bygebragt van den vrywilligen Dood van Wyven, Vrienden, enz. om hun Hoofd te vergezellen.

(†) Zie BARTHOLINUS, p. 385, enz.

in deeze Noordsche *Elisëesche* velden te zullen genieten. Ter belooning van die bloedige diensten zouden de Persoonen, in *Valhalla* toegelaaten, volkomen en voor altoos alle zodanige wellusten smaaken als hun op aarde best bevielen. Zy werden toegelaaten tot het deelgenootschap van Godlykheid met ODIN en diens Raad van Halfgoden, hier zouden zy den hun geliefden Oorlog blyven voortzetten; Spiegelgevegten houdende onder de Vaandels van deeze Godheden (*). Naa deeze Krygsoefeningen keerden zy weder in 't Paleis, waar zy zich vergastten op die wyze, welke, naast het vegten, hunne hoofdbezigheid op Aarde uitmaakte: — 't Vermaak van zich dronken te drinken. Doch hierin behieldt ODIN voor zich een uitmerkende meerderheid; want hy alleen dronk Wyn, en liet Bier en Mede, (de geliefde Dranken der *Noordsche* Volken (†)) voor zyne Halfgoden en Helden over, die tot voller genoegen het vermaak hadden van uit de bekkeneelen hunner vyanden als drinkschaalen hunnen drank te drinken (‡).

Zodanig was de Godsdienst, en van dien aart de Zelf-

(*) Zy werden *Monoheroes* geheeten —— *quod illi soli in alterâ vitâ militiam exercerent, sub vexillis Deorum pugnaturi.* BARTHOLINUS.

(†) Zie BARTHOLINUS, en diens Uittrekzels uit de *Noordsche* Schryvers en *Scaldische* Poëzy, over het groot gebruik en misbruik van Bier en Mede in *Scandinavia*, *Brittange*, *Duitschland*, *enz.* Lib. II. Cap. XII. —— PLINIUS schryft, ten deezen opzigte: *Est & occidentibus populis sua ebrietas fruge madida; pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis sed ratione eâdem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque fruge sibi potus similiter excogitavit. Nullaque in parte mundi cessat ebrietas; meros quippe hauriunt tales succos, nec diluenda, ut vina mitigant. At herculè illic tellus fruges parere videbatur. Heu mira vitiorum solertia, inventum est, quemadmodum aqua inebriarent.* Lib. XIV.

(‡) De Eerw. ENGELBERTS handelt ook over deeze gevoelens in zyn Alouden Staat der *Vereenigde Nederlanden*, van de *Gevoelens der Noordsche Germaanen* spreekende, en haalt eén Gedicht aan van den Deenschen Koning REGNER LODBROG, die, naa dat hy de Zee lang onveilig gemaakt, en verscheide invallen op het Vasteland, in *Groot-Britannien* en *Ierland* gedaan hadt, eindelyk door den Koning ELLY in eene akelige gevangenis gehou-

Zelfmoord, loflyk gekeurd by de Dienaaren van ODIN (*). Schoon hunne denkbeelden van het toekomende zeer grof zinlyk waren, hadt, nogthans, de veelvuldig by hun ſtandgrypende Zelfmoord eene geheel Godsdienſtige ſtrekking, en werd niet gepleegd met eenig uitzigt om van de gevaaren en moeilykheden deezes leevens ontſlaagen te worden, maar enkel met oogmerk, om, (gelyk zy dagten) hun Gelukſtaat naa den Dood te bevorderen: en hierin kwam dezelve met de *Aſiatiſche* Zelfmoord overeen (†). Terwyl de Zelfmoord, verdeedigd door sommige *Westerſche* Wysgeeren, zo wel als door de Voorſtanders van denzelven heden ten dage, een geheel anderen weg oploopt; te weeten, alleen tot ontheffing van tegenwoordig lyden, in welks verdraagen met ſtandvastigheid men meer moeds zou betoonen, dan in het zich daar van ontheffen door Zelfmoord.

houden werd, waar de Slangen en Adders zyn eenigſte gezellen waren; zyne Veldſlagen en Overwinningen met de ſterkſte kleuren afgeſchilderd hebbende, eindigt hy zyn rymloos dicht,

Op de hoogſte plaats zal ik met de ASEN (*)
Myn Bier met vreugde drinken,
De ſtonden des leevens zyn verloopen,
Lachende zal ik ſterven. VERT.

(*) De *Druïden* begunſtigden ook den Zelfmoord op een Godsdienſtig beginzel, gelyk blykt uit deezen hunnen grondregel. „ Daar is eene andere Wereld, en zy, die zich zelven dooden om hunne Vrienden derwaards te vergezellen, „ zullen daar met hun leeven.” Zie RAPIN's *Introduction to Hist. of England.*

(†) Zie de *Ophelderende Aanmerkingen over den Zelfmoord der Oosterſche Volken*, hier boven, bl. 375, aangehaald.

(*) Dit zyn de Mindere of Halfgoden.

BERIGT VAN HET HUISLYK LEEVEN VAN DEN HEERE JOHN HOWARD, *Esq.*

Hy die groot is in 't oog zyner Huisgenooten en naaste Bekenden, is waarlyk een groot Man.

„ Genoegen gaven wy aan het beste gedeelte onzer „ Leezeren, met de plaatzing van het Berigt der „ laatfte Ziekte en Dood van den beroemden Menfchen- „ vriend, HOWARD, en de ontleeding van het uitmun- „ tend Character deezes fteeds gedenkwaardigen Mans, „ door Dr. AIKIN (*); wy willen hun niet onthouden 't ge- „ noegen, 't welk zy, nevens leerzaame onderrigting, kun- „ nen haalen, uit de befchouwing van het Huislyk Lee- „ ven deezes Mans, van dien zelfden Schryver ont- „ leend; hy blyft fteeds aan zich zelven gelyk, op „ dit mindere Tooneel, 't welk zo menigmaal gebreken „ omdekt, die men op een grooter niet befchouwt, is „ hy dezelfde Man; Vertroosting en Geluk onder zy- „ ne Medemenfchen bevorderende, ook in den bepaalden „ Kring van zyn eigen Landgoed."

* * * * *

De Heer HOWARD volgde te *Cardington* fteeds die plans, zo ten aanziene van zyne Perfoonlyke als Familie belangen, als ten opzigte der bevordering van het welweezen der zodanigen rondsom hem, welke Beginzels en Neiging beiden hem deeden goedkeuren. Schoon niet gedreeven door de eerzugt om een luisterryk vertoon te maaken, hadt hy een fmaak voor uitfteekende netheid in zyn Woonirg en Toeftel. Zyne maatige en byzondere Leevenswyze maakte hem ongefchikt voor eene uitgeftrekte en gemengde verkeering, nogthans ontving geen Mensch zyne uitgezogte Vrienden met waarer gastvryheid; en hy hieldt altoos ommegang met verfcheide der voornaamfte Perfoonen, in zyn Landfchap, die zyne waarde kenden en hoogfchatten. In de daad, hoe weinig, of geheel niet, de Heer HOWARD zich wist te fchikken naar de vryheden en ongeregeldheden, welke plaats grypen in de groote Wereld, was hy niet onagtzaam omtrent de vastge-

(*) Zie hier boven, bl. 161, enz.

gestelde gebruiken, in dezelve heerschende; en hoewel men hem een Man van naauwgezetheid en vol byzonderheden mogt noemen, kon niemand hem betwisten dat hy aanspraak hadt op den tytel van een Heer die wist te leeven.

Maar de wyze, op welke hy verkeerde met Persoonen van zyn eigen rang, is van veel min aangelegenheids, ten aanziene van het oogpunt, waaruit ik zyn Character wilde beschouwen, dan hoe hy zich een zegen maakte voor de Behoeftigen en Hulploozen, in een kleinen kring, vóór dat hy zyne menschlievende goeddaadigheid in een zo veel wyder uitstrekte.

Het schynt een hoofdvoorwerp van zyne Eerzugt geweest te zyn, dat de Armen in zyn Dorp de geregeldste in hunne Zeden, de netste in hunne Persoonen en Wooningen, en de ryksteelende in de zegeningen des leevens mogten weezen, die men in eenig gedeelte van *Engeland* kon aantreffen. Naardemaal het zyne geaartheid was, alles, wat hy ondernam, tot den hoogsten trap van volmaaktheid op te voeren, zo spaarde hy geene kosten, en ontzag geene moeite, om dit oogmerk te volvoeren. Hy maakte eenen aanvang met het bouwen van een aantal nette Wooningen op zyn Landgoed; voegende by elk één kleine plek gronds tot een tuin, en andere geryflykheden. In dit ontwerp, 't geen men zou mogen aanzien, zo wel als een stuk van smaak als van weldaadigheid, hadt hy zyne Egtgenoote tot Medewerkster. My heugt hoe hy verhaalde, dat hy, ten einde van het Jaar, zyne rekening opgemaakt hebbende, de balans zo voordeelig vondt, dat hy zyne Egtgenoote voorsloeg om 't zelve te besteeden tot een reisje na *Londen*, of tot eenige andere verlustiging, welke zy mogt kiezen. Zy antwoordde: „ Welk een fraaije Wooning zouden wy 'er voor kunnen bouwen!" —— En het geld werdt tot dat einde besteed. —— Deeze nette en geryflyke Wooningen liet hy betrekken door de vlytigste en maatigste Landhoevenaars, die hy kon vinden, en over dezelven hieldt hy het opzigt als dat van een Heer en van een Vader te gelyk. Hy droeg zorg om hun werk te verschaffen, om hun in ziekte en ongelegenheid by te staan, en hunne Kinderen op te voeden. Om hunne goede Zeden te bewaaren, was het by hem eene voorwaarde dat zy elk geregeld de Vergaderingen van hunne openbaare Godsdienstoefening zouden bywoonen, zich onthouden van in

Her-

Herbergen en Kroegen te loopen, en van zodanige Uitſpanningen, als hy ſchadelyk oordeelde; en hy verzekerde zich van hunne onderwerping aan zyne Regelen, door hun tot Landhoevenaars zo lang het hem behaagde aan te neemen.

Ik zal hier vryheid verzoeken voor een uitſtap, tot het maaken van eenige algemeene aanmerkingen over de verſchillende wyzen, die men kan voorſtellen tot verbetering van den toeſtand der laagſte en talrykſte rangen van Menſchen onder ons. In den ſtaat, waarin zy zich maar al te dikwyls voordoen, vernederd tot den laagſten trap van behoefte, door het aanwenden van hunne ingeſpannendſte poogingen naauwlyks bekwaam om iets meer te winnen dan de enkele Leevensnoodwendigheden; verlaagd door volſlaagen gebrek aan onderwys, en niets bezittende 't geen waardigheid aan het menschlyk Character byzet, is het niet te bevreemden, dat een weldaadig Man, in den hoogeren kring der zamenleevinge, hun eenigzins aanmerkt als Schepzels van eene laagere ſoort, die alleen beweldaadigd kunnen worden door het geſtaadig aanwenden van zyn gezag en toevoorzigt. En ik geloof met de daad, dat, uit hoofde van de werking der Wetten, ten opzigte van de Armen gemaakt, en andere omſtandigheden, de Armen in *Engeland* bedagtloozer, verwaarloozender en hulploozer, zyn dan bykans in alle andere Landen. Menschliefde zal, derhalven, in zulk een ſtaat der dingen het noodig agten, het geheele beſtuur op zich te neemen van de zodanigen, die ten hunnen eigen beste noch denken noch werken kunnen; zy zal het beheer van alle hunne belangen op zich neemen, juist als men doet van Kinderen en Onbekwaamen. Met één woord, zy zal ſtaan na zulk eene ſoort van invloed als de *Jeſuiten* van *Paraguay* vastſtelden, (misſchien met 't zelfde weldaadige inzigt,) over de eenvoudige Inboorelingen.

Maar moet die ſtaat van kindſche afhanglykheid altoos duuren? Moet, in een Land van vryheid, en waar billyke Wetten plaats vinden, het groote lichaam des Volks altoos leeven in een ſtaat van daadlyke Onderwerping aan en afhanglykheid van eenige weinigen? Moeten zy nimmer onderweezen worden in 't geen tot hun eigen geluk ſtrekt; moeten zy altoos om onderſtand en beſtuur het oog opheffen tot de zodanigen, die, met de daad, min onafhanglyk zyn dan zy zelve? —— Dit is een denkbeeld, 't geen eene vrye ziel niet gaarne zal toeſtaan;

dee-

deeze ziet met zorgvuldigheid voorwaards op een tydperk, waarin laagheid van staat niet noodwendig verlaaging van natuur zal insluiten; doch waarin *elke* Rang in de Maatschappy, kragten in zichzelven voelende om zich weezenlyke genietingen des leevens te bezorgen, op zyn eigen poogingen zal vertrouwen, en bestuurd worden naar de voorschriften van hun eigen redelyk vermogen.

Dat dit geene ingebeelde staat der dingen is, wyst de algemeene toestand van de laagste Rangen, in eenige Landen, en zelfs in zommige streeken van *Engeland*, uit; waar de arbeidende Armen, ten zelfden tyde dat hunne winsten hun in staat stellen om de aangenaamheden des leevens te genieten, gewend zyn aan een maatig en te raade houdend leeven.

Weinige Landschappen zyn 'er in *Engeland*, die minder bezigheid verschaffen aan de veelvuldige Armen, dan dat van *Bedford*; ingevolge hiervan zyn de arbeidsloonen gering, en groot gebrek zou 'er heerschen, zo niet de Menschlievenheid der Heeren, die op hunne Landgoederen woonen, tusschen beide kwam. Onder deezen onderscheidde zich de Heer HOWARD, door zyne aandagt byzonder te vestigen op de verbetering en vertroosting der geenen, die van hem afhingen, en werd hy, uit dien hoofde, by hun hoogst geagt en geëerbiedigd. Ik mag 'er by voegen, hy bezat hunne *Liefde*; 't welk by lange naa altoos het geval niet is der zodanigen, die weezenlyke diensten doen aan lieden van dien staat. Maar hy bejegende hun met zagtmoedigheid, zo wel als hy hun beweldaadigde; hy vermydde zorgvuldig alles wat naar stugheid of overheersching smaakte in zyn gedrag, ten hunnen opzigte. Wat 'er zich strengs mogt voordoen in de Regelen, die hy wilde gevolgd hebben, daarin bedoelde hy alleen hunne waare belangen, en, indien zy onder zyne bescherming een gerusten ouden dag konden slyten in hunne eigene gemaklyke Wooningen, in stede van hun leeven te eindigen in Werkhuizen, vonden zy de ondergeschiktheid, waarin zy hunne voorige dagen hadden doorgebragt, ruim en ryklyk vergoed. Het is zeker, dat de verbetering van hunne Zeden en Beginzels, welke hy bevorderde, tot een allerkragtdaadigst middel strekte om hun meer en meer onafhanglyk te doen worden. En ik heb reden om vast te stellen, dat de Heer HOWARD, ten minsten in 't einde, zo zeer de *Regten* der Armen behartigde als hy be-

bezorgd was om hunne *Aangenaamheden* des leevens te vermeerderen.

De Liefddaadigheden van den Heer HOWARD bepaalden zich niet tot de zodanigen, die meer onmiddelyk tot zyn Landgoed behoorden; zy strekten zich uit tot den geheelen kring der Nabuurschappe. Zyne goeddaadigheid werkte voornaamlyk op het grondbeginzel, om den toestand der Armen te verbeteren, door aan hun eene geregelde en nutte Opvoeding te schenken. Van zyne vroege jeugd hadt hy dit op 't oog, en hy stelde Schoolen aan voor Jongens en Meisjes, naar een welberedeneerd plan ingerigt. De Meisjes leerden leezen, en eenvoudig werk met de naald; de Jongens leezen, eenigen schryven, en de beginzels van het rekenen. Zy moesten geregeld de Godsdienstoefeningen bywoonen, volgens die leiding, welke hunne Ouders de beste keurden. Het getal der geenen, die in deeze Schoolen werden opgebragt, was nu eens meer dan min; doch de Schoolen bleeven aan den gang.

Op alle andere wyze, waar op een Mensch, die geheel genegen is om goed te doen met de Middelen, hem door de Voorzienigheid geschonken, zyne weldaadigheid kan uitoefenen, tradt de Heer HOWARD vooruit. Hy schreef niet alleen in, als 'er openbaar eenig liefdewerk te verrigten stondt; maar zyne byzondere Liefddaadigheden breidden zich wyd uit, en werden by uitstek wel bestuurd. 't Was, 't is waar, aan zyne Vertrouwden en Medehelpers alleen, dat veele deezer bekend waren; doch zy geeven hem, ten deezen opzigte, het volledigst getuigenis. Zyn zeer gemeenzaame en vertrouwde Vriend, de Eerw. Mr. THOMAS SMITH, van *Bedford*, gaf my het volgend berigt van dit gedeelte zyns gedrags, op een tyd, dat deeze Menschenvriend druk bezig was in de meer openlyke betooningen deezer zielsgesteltenisse, die men veeltyds zou veronderstellen, dat aanliepen tegen zyne byzonderder en plaatslyker weldaadigheden: „ Hy volhardde steeds om liefddaadige schikkingen te beraamen voor „ zyne arme Nabuuren en Landhoevenaaren; en als men „ in aanmerking neemt hoe zeer zyn hart bezig was met, „ en hy zynen tyd besteedde in, de volvoering zyner wydstrekkende Plans, was het verbaazend, met welk eene, „ tot kleinigheden afdaalende, naauwkeurigheid hy zyne „ bevelen herwaards zondt, omtrent de giften, welke hy „ in 't byzonder uitreikte. Zyne Schoolen bleeven tot „ het einde toe in stand." Het is onmogelyk dat 'er een ster-

sterker proeve kan gegeeven worden, dat de hebbelykheid om goed te doen, hem volstrekt eigen geworden was, dan dat hy, terwyl zyne openbaare verrigtingen hem boven alle Mededingers stelden in daaden van Menschlievenheid, nog zyne begeerte tot weldaadigheid niet kon voldoen, zonder de gewoone Gunstbewyzen aan zyne Nabuuren en Landhoevenaaren uit te reiken.

Eene andere vroegtydig zigtbaare trek van dat Character, 't welk de Heer HOWARD vervolgens zo zigtbaar ten toon spreidde, bestondt in een' vastbeslooten Wederstandbieding aan Onregt en Geweld. Op niemand kon men vaster betrouwen als een Beschermer van Regt en Onschuld tegen medoogenlooze, en alle beginzelen met voeten trappende, Magt. Zyne verontwaardiging werd gaande by alle poogingen om indragt te maaken of te overheerschen; en zyne geaartheid dreef hem, om, zonder manren, met woorden en daaden zyn rechtmaatig gevoel over zulk een gedrag uit te drukken. Vermits niemand volkomener onafhanglyk kon weezen, zo in begrippen als in omstandigheden, dan hy, maakte hy dat gebruik van dit voorregt, 't welk ieder onafhanglyk Mensch behoorde te doen. —— Hy handelde gelyk Beginzel hem voorschreef, zonder agt te slaan wien hy daardoor ook zou mogen mishaagen; hy gaf zyn verschillende meening, aan lieden van tegenovergestelde Characters, op het sterkste te kennen; en betoonde zich geen min moedig tegenstander van schadelyke ontwerpen, dan een bevorderaar van goede.

De zugt tot Orde en Geregeldheid was in zynen vroegen leeftyd, zo wel als in de laatere, zigtbaar; door deeze bepaalde hy zyne eigene Huislyke belangen zo wel als de plans tot welweezen van anderen. —— De beschikking, welke hy op zyn tyd maakte, was naauwkeurig en naar een juist bestek ingerigt. — Hy kende zeer net den staat van alle zyne zaaken, en de hand der te raade houding regelde, wat het edelmoedig hart besloot te besteeden. —— Zyn smaak in Kleeding, Huishouding, en alles wat het uitwendig vertoon betrof, helde over tot het eenvoudige en het nette: deeze gelykheid van aart maakte hem een bewonderaar van den Aanhang der *Quakers*, en met veelen van die Gezindheid hadt hy eene naauwe verbintenis.

De Heer HOWARD hadt het gemeen met andere Mannen van een deugdzaam en weldaadig Character, dat hy zeer gesteld was op het aankweeken van Planten, die nuttig waren en tot sieraad dienden. En daar zyn eigen voedzel

zel meest uit het groeiend ryk bestondt, werd hy eigenaartig opgewekt om zich met de aangenaame bezigheid, de voortteeling van Veld- en Tuinvrugten, onledig te houden. Het hoogst nutte Aardgewas, de Aardappel, hieldt hy veel van, en eene zeer veel opbrengende soort van dezelve, welke hy algemeen bekend maakte, kreeg naar hem een bynaam. Zyn Tuin was een voorwerp, waar de nieuwsgierigheid zich kon verzadigen; zo ten aanziene van de wyze op welke dezelve was aangelegd, als ten opzigte van de uitsteekenheid der Gewassen; op zyne veelvuldige Reizen bragt hy de zaaden van keurige soorten van Moeskruiden mede, en deelde ze onder zyne Vrienden uit.

Op deeze wyze bragt de Heer HOWARD de geruste jaaren door van zyn vast verblyf te *Cardington*, gelukkig voor zichzelven, en een werktuig van goeddaadigheid en gunstbetoon voor allen die hem omringden. Maar die staat duurde niet lang. Zyn Huislyk Geluk kreeg een deerlyken slag, door den dood zyner teerbeminde Echtgenoote, in den Jaare MDCCLXV, kort naa de verlossing van haar éénig Kind.

LEEVENSBERIGTEN VAN DEN HOOGLEERAAR JOHANNES BERNHARD BASEDOW.

(Ontleend uit de *Beytræge zur Lebensgeschichte von* J. B. BASEDOW.)

Wanneer eenig Persoon zich onderscheiden heeft door het ten toon spreiden van groote Begaafdheden, of door zynen brandenden Yver tot het bevorderen van het algemeene Welweezen, ontstaat 'er in ons natuurlyk eene begeerte om te leeren kennen eenige hoofdbyzonderheden van zyn Leeven; de hoedanigheden, welke hy van de natuur ontvangen heeft; de Opvoeding die hem ten deele viel, geschikt om dezelve te doen rypen, of de vroege uitbotting te vertraagen; als mede zodanige bykomende omstandigheden, die derzelver werking in eenig byzonder kanaal deeden vloeijen.

JOHANNES BERNHARD BASEDOW wordt, met het hoogste regt, onder deeze agtenswaardige Characters geplaatst. Aan zyne onvoldaanheid over de algemeene wyze, op wel-

welke men de Jeugd opvoedt, en zyne onvermoeide poogingen om eene betere in te voeren, is *Duitschland* grootendeels verschuldigd de verbaazende veranderingen, die zich thans in de meeste Kweekschoolen opdoen. —— Aan zyne onvoldaanheid wegens de Godsdienstige Leerstellingen, in welke hy was opgebragt, en die de Regtzinnigheid naar de Middaghoogte van *Duitschland* uitmaaken, hebben zyne Landgenooten voor geen gering gedeelte dank te weeten, dien geest van Vry Onderzoek, welke thans in de *Luthersche* Kerk heerscht; waar 's Menschen Ziel, haare kragt gevoelende, en haare eischen doende gelden, met kragt zich verzet tegen de banden van menschlyke Geloofsbelydenissen.

Eer wy onze Leezers de algemeene omtrekken des Leevens van den Hoogleeraar BASEDOW opgeeven, zal het niet ongepast weezen, hun te berigten, dat de byzonderheid van zyne Leerwyze bestondt in eene rechtstreeksche aankanting tegen die men 't algemeen volgde. Hy begreep niet alleen, dat de dwingende Leerwyzen, zo algemeen aangenomen, geschikt waren om den voortgang der Leering te stuiten, terwyl de Kweekeling onder het opzigt was van zynen Leermeester, en hem een wederzin van de Letteren in te boezemen, naa dat hy de schoolroede ontwassen was; maar tevens, dat de Opvoeding der Jeugd, in zommige gevallen, van eene al te afgetrokkene natuur is; en, in andere, zich enkel tot woorden bepaalt als voorbereidende tot de kennis der zaaken: terwyl, in de daad, de nuttige kennis der dingen de voorbereiding moet weezen tot de kennis der woorden.

Overeenkomstig met dit denkbeeld, poogde hy elken tak der Weetenschap te schikken naar de vatbaarheid zyner Leerlingen, door te wege te brengen, dat hun oordeel te gelyk met hun geheugen geoefend wierd, en door hun eene inneemende gemeenzaamheid met de voorwerpen zyner studie te doen verkrygen. Dit deedt hy door de uitvinding, de gepaste schikking en de gemeenzaame verklaaring, van Figuuren en Prentverbeeldingen, op welke de Kinderen eigenaartig gesteld zyn; en door deeze middelen kreegen zy een volkomener indruk van eenig voorwerp, dan de uitgewerktste beschryving met mogelykheid kon geeven. —— Voor de zodanigen, die verder gevorderd waren, bediende hy zich van de onderscheidene soorten van Werktuigkunde en Modellen, waar door de Kweekeling leerde naauwkeurige denkbeelden vormen en juiste kun-

kundigheden verkrygen, en, in zommige gevallen eene behendigheid om 'er mede te werken, beantwoordende aan die zugt tot werkzaame uitspanningen, op welke de jeugd zo zeer gesteld is.

Men kon zich niet belooven, dat eene onderneeming van deezen aart op éénmaal tot volkomenheid zou gebragt worden; dan dezelve heeft aanleiding gegeeven tot veele naavolgingen, en strekte ten grondslage van volgende verbeteringen. —— Eenige van BASEDOW's Naavolgers hebben dit denkbeeld tot eene belachlyke en nadeelige verheid uitgestrekt, en, door eene beuzelagtige geaartheid op te kweeken, gelegenheid gegeeven om tegen het Plan zelve gewigtige tegenbedenkingen in te brengen. — Terwyl anderen, door eene verstandige in 't ooghouding van het Plan, de groote nutheid van 't zelve beweeren.

De schrandere Man, die dit Plan uitdagt, de Heer BASEDOW, werd te *Hamburg*, in den Jaare MDCCXXIII, gebooren. Zyn Vader behoorde tot den laagen ongeletterden burgerlyken rang, en was van eene haastige en grommige geaartheid. In stede van de zich vroeg vertoonende vonken van vernuft in zyn Zoon aan te blaazen, en de bekwaamheden welke deeze deedt blyken, op eene voeglyke wyze te bestuuren, poogde hy, door alle middelen van gestrengheid, dezelve uit te dooven, en te vernietigen: dan deeze poogingen bragten alleen te wege, dat zy reeds zeer vroeg dien Zoon van hem wendig maakten. De droefgeestige geaartheid zyner Moeder wrogt verder mede om het Ouderlyk huis voor hem zo ondraaglyk te maaken, dat hartzeer hem meermaalen het voorneemen deedt opvatten, om zyn leeven door Zelfmoord te eindigen.

Zyns Vaders Huis verlaatende, kwam hy in dienst by een Landopzigter in *Holstein*. De zagte en inneemende aart van deezen Heer maakte hem het verblyf in diens Huis zeer gemaklyk, en boezemde hem die Menschlievendheid in, waarvan hy onder 't Vaderlyk dak een volkomen vreemdeling geweest was.

Naa dat hy een Jaar te *Holstein* doorgebragt hadt, 't welk hy, in zyn hooggevorderden Ouderdom, het gelukkigste zyns leevens noemde, ontboodt zyn Vader hem t'huis, en bestelde hem te *Hamburg* op de openbaare School. Hier leedt hy alle die hardigheden, en ondervondt alle die blyken van dwinglandy, waar aan behoeftige Kinderen maar al te dikwyls zyn blootgesteld, zo van Leermeesters

als Medeleerlingen, zo lang hy in de laagste Clasfen bleef; maar verder komende, gaf zyn vlyt en grootheid van vernuft, hem eene meerderheid boven zyne Schoolmakkers. Hy maakte zich noodzaaklyk by de domkoppen en luiaards, door hun te helpen; door verzen te maaken, en andere schoolverrigtingen, was hy, zestien jaaren bereikt hebbende, in staat om onafhangelyk van zyne Ouderen te bestaan.

Tot hooger Clasfen opgeklommen, hoorde hy de Lessen van RICHEY en REIMARUS, die hem met hunne vriendschap vereerden; en van wier onderrigtingen, inzonderheid die van REIMARUS, hy groote voordeelen trok — doch, gelyk hy des naderhand zich beklaagde, lag hy zich op de Weetenschappen niet toe volgens eene geregelde Leerwyze; en door een geliefd metgezel te worden van de rykere Medestudenten, begon hy een ledigloopend ongeregeld leeven te leiden.

Eenigen tyd bleef BASEDOW onbepaald ten aanziene van de keuze eens Beroeps. Jong zynde hadt hy geen gezindheid tot de studie. 't Was alleen de eerzugt zyns Vaders, om een Predikant van zyn Zoon te maaken, welke hem aandreef tot de Godgeleerdheid. Het besluit hier toe genomen zynde, hieldt mangel aan geldmiddelen hem eenigen tyd te rugge, om den loop der Academische Letteroefeningen aan te vangen. —— Wanneer hy deeze zwaarigheid, eindelyk, eenigermaate te boven gekomen was, trok hy, in den jaare MDCCXLIV, na *Leipzich*, om zyne Studiën voort te zetten, en bovenal in de Godgeleerdheid.

Te *Leipzich* bleef hy twee jaaren, en hoorde de Voorleezingen van den Hoogleeraar CRUSIUS, die zich, ten deezen tyde, onderscheidde, door de harsenschimmige Stelzels, zo lang in den smaak, te verwerpen, en de *Wysbegeerte* met de *Godgeleerdheid* te paaren. De Onderrigtingen, welke hy in de School van CRUSIUS ontving, waren by hem van eenen gewigtigen en duurzaamen invloed. Maar zynen voortvaarenden geest verveelde de traage voortgang der openbaare Lesfen; hy zette zich, derhalven, met onafgebrooke naarstigheid tot het bestudeeren van het Leerstelzel zyns Hoogleeraars, door het leezen der uitsteekendste Schryveren, die tot wederlegging of staaving van 't zelve geschreeven hadden. De Schriften van WOLFF, welke hy ook met veel aandagts las, deeden hem onvast worden ten opzigte van veele Leerstellingen, welke hy voor Leerstellingen des *Christendoms* gehouden hadt; en eens der twyfelaarye bot gevierd hebbende,

begon hy angstvallige twyfelingen te voeden, ten aanziene van de Waarheid zelve des *Christlyken Godsdiensts*; tot dat hy, door het leezen der beste Schryveren over dit alleraangelegenst Stuk, een vast Geloover wierd in de Waarheid der Zendinge van JESUS CHRISTUS, schoon hy de meeste dier Leerstellingen ontkende, die veele *Christenen* voor weezenlyke stukken van hun Geloof houden. —— Staande zyn verblyf te *Leipzich*, waren zyne inkomsten zo gering, dat hy slegts driemaalen ter week eenen behoorlyken maaltyd kon doen.

In den Jaare MDCCXLIX werd hy aangesteld tot de opvoeding van den Zoon eens Heers in *Holstein*. Deeze plaatzing schonk hem gelegenheid om aan den toetssteen der Ondervindinge te beproeven, het Plan eener betere Opvoedingswyze, waar op hy, zints eenigen tyd, gedagt hadt. De uitslag beantwoordde aan zyne wenschen. Zyn Kweekeling was een Kind van zeven jaaren, toen hy deszelfs Leermeester werd, en kon niets dan *Hoogduitsch* leezen. Men verzekert, dat hy, in den tyd van *drie jaaren* niet alleen in staat was om *Latynsche* Schryvers te leezen, maar ook uit het *Hoogduitsch* in 't *Latyn* over te zetten, en het *Latyn*, met zekere maate van vloeibaarheid, te spreeken en te schryven. De Jongeling hadt, daar en boven, verbaazende vorderingen gemaakt in de beginzelen van den Godsdienst en Zedekunde, als mede in de Geschied- Aardryks- en Rekenkunde. Dit gelukkig slaagen zette zynen Leermeester veel agtings by, en bemoedigde hem, om zyn Plan, met verdubbelden ernst, voort te zetten.

De Heer BASEDOW werd, in den Jaare MDCCLIII, verkoozen tot Hoogleeraar in de Zedelyke Wysbegeerte en Fraaije Letteren, op de Universiteit te *Sorde*; waar hy verder gelegenheid aantrof, om zyn geliefd Ontwerp voort te zetten. Dit Hoogleeraarschap bekleedende, gaf hy verscheide Werken in 't licht, die een gunstig onthaal ontmoetten; bovenal eene Verhandeling over de beoefenende Wysbegeerte voor alle Clasfen, waarin hy de byzonderheden van zyn Plan ten vollen ontvouwde; als mede eene *Hoogduitsche* Spraakkunst. Geduurende zyn verblyf te *Sorde*, bevlytigde hy zich zeer op de Godgeleerdheid; gedreeven door een sterke en ernstige zugt, om, aan den eenen kant, de ongerymdheden te vermyden, welke het vastgestelde Stelzel aankleefden, en, aan den anderen kant, de Leerstellingen des Ongeloofs.

Van

Van *Sorde* werd hy tot Hoogleeraar te *Altona* beroepen. Thans besteedde hy zyne ledige uuren om aan de Wereld den uitslag zyner Godgeleerde Naaspeuringen mede te deelen. Te vergeefsch raadden hem zyne Vrienden het pad van Inschiklykheid te betreeden. Te vergeefsch hielden zy hem de noodzaaklykheid voor om hun voorbeeld te volgen, door het eene Stelzel van Leerstukken te gelooven, en het andere te belyden. Zyn Zielsoog was zodanig gevormd, dat hy de eerlykheid van dit gedrag niet kon zien; en hy was, ondanks zyne doorgaande schranderheid, te dom van begrip, om te bevatten, hoe iemand een getrouw Dienstknegt van JESUS CHRISTUS kon weezen, als hy Leerstellingen predikte, rechtdraads strydig met den weezenlyken en eigenlyken aart des *Christendoms*. Hy hadt, daarom, de onvoorzigtigheid, om een sterk Voorstander te worden van 't geen hy voor de *Waarheid* hield, in tegenstelling van vastbepaalde *Geloofsopstellen* en *Belydenissen*.

Zyn Leevensbeschryver onderrigt ons, dat de Schriften van BASEDOW van alle kanten heftige wederspraak kreegen; bovenal onder de Geestlyken; en allermeest, onder zyne Stadgenooten, de Geestlykheid te *Hamburg*; waar onder de Eerwaardige Heeren GOSSE, WINKLER en ZIMMERMAN uitstaken: zy predikten niet alleen tegen hem, maar schreeven tegen zyne gevoelens; hunne bewyzen onderschraagende met alle kragt van smaadredenen. Zy schilderden zyne Leerbegrippen af als vyandig tegen Godsdienst en goede Zeden. Zy lasterden hem als een harssenschimmigen en gevaarlyken Twyfelaar, als een dwaas Ontwerpmaaker van Hervorming, als een verfoeilyken Ketter, en Afvalligen van het *Christendom*, onwaardig zyn Post als Hoogleeraar te bekleeden, de jaarwedde te trekken, en verdienende voorbeeldlyk gestraft te worden.

Het Volk te *Hamburg* werd tot een opstand tegen hem aangezet, en daar het onder 't zelve een heerschend begrip werd, dat den Afvalligen tot den dood te steenigen, een verdienstlyk werk zou weezen, was hy genoodzaakt die Stad te ruimen. In 't einde verboodt de Magistraat, deels op 't aanhouden der Geestlykheid, deels om de oproerige eischen des Volks te stillen, de uitgave en het leezen zyner Werken; waarschuwde de Burgers om geene van BASEDOW's Instellingen in de handen hunner Kinderen te geeven; en verboodt de Schoolmeesters 'er ge-

gebruik van te maaken in de Schoolen, onder bedreiging van 't gemis hunner schoolplaatzen; terwyl zy, aan den anderen kant, de uitgave van Schriften tegen hem aanmoedigden.

BASEDOW stondt pal tegen het geweld der tegenkanting, voer voort met zyne gevoelens tegen misduidingen te verdeedigen, en versterkte ze met bygevoegde bewysredenen, langs alle wegen, die de deelen van *Duitschland*, van den oorspronglyken Zetel des Geschils verwyderd, hem open lieten. Het geschreeuw en het uitvaaren tegen hem deedt geen weezenlyken dienst aan de zaak, tot welker ondersteuning men zich zo zeer beyverde, en BASEDOW mogt, vyf-en-twintig jaaren, naa het verwekken deezer hevige beweegenissen, met veel genoegen zien den voort- en opgang zyner byzondere gevoelens wegens den Godsdienst in alle deelen van *Duitschland*.

Niet weinig tyds fleet BASEDOW in het wederleggen zyner vyanden. Hy gaf veele Schriften in 't licht over den Godsdienst, de Wysbegeerte, en de Opvoeding. Veelvuldig waren zyne poogingen om eene openbaare Leerschool op te rigten volgens zyn verbeterd plan; veelvuldig waren de zwaarigheden, welke hy moest te boven komen; doch het ontbrak hem niet aan aanmoediging van den *Duitschen* Adel, en inzonderheid van den Prins van *Dessau*, en van vreemde Mogendheden, tot hy, eindelyk, in 't jaar MDCCLXXIV, in staat was om eene Academie te *Dessau* op te rigten, onder den tytel van *Philantropine*; schitterend waren zyne eerste verrigtingen, dan de Instelling leedt naderhand niet weinig door verdeeldheden en geschillen, tusschen hem en zyne Medeleermeesters. BASEDOW overleedt te *Magdenburg*, den 26 van Hooimaand des Jaars MDCCXC, en werd met eene hem vereerende Lykstatie begraaven (*).

Zyn Leevensbeschryver, waar uit wy zeer verkort deeze Leevensbyzonderheden ontleenden, voegt 'er deeze kenschets van 's Mans Character nevens. In BASEDOW, was een vlug, veelbevattend, en doordringend Vernuft, en een gezond Oordeel, vereenigd met eene ongemeene leevendigheid van aart, kragt van gevoel, en hette van verbeelding. Hy dagt en sprak als Wysgeer over alle onderwerpen,

(*) Zie wegens deeze begraafenisse de *Algem. Konst- en Letterbode*, V. D. bl. 89.

pen, die zich aanboden; maar de ontdekking van Waarheden, die *Nuttigheid* beloofden, was zyn hoogst genoegen. Hy vondt weinig smaaks in enkel bespiegelende Begrippen; zyne aandagt was meest gevestigd op Beginzelen die in werkzaamheid konden gebragt worden. Zyne Ziel was een onuitputbaare bron van Plans en Ontwerpen; doch zy wrogt te zeer op *'t algemeene*. Hy streefde voorwaards met geweldige vaart, in elke onderneeming, en hadt noch het noodige geduld, noch de noodige volstandigheid, om elk gedeelte daarvan te overzien, of agt te geeven op de hinderpaalen, die zich zouden kunnen opdoen, noch om te voorzien in de middelen om ze uit den weg te ruimen. —— Gewoon de voorschriften van zyn eigen hart te volgen, zonder na vreemde hulpe om te zien, gaf hy dikwyls de voorkeuze aan de moeilyker wyze om zyne Plans tot rypheid te brengen, dan in de voetstappen van anderen te treeden. —— In zyne jeugdige dagen bemerkende, dat hy vlugger van begrip was dan de meesten, met welken hy verkeerde, kon hy geen tegenspraak dulden; en, in de eerste aandrift, viel het bezwaarlyk hem van eenige dwaaling te overtuigen: maar, wanneer deeze voorby was, gaf hy zich gereed aan de waarheid over, zo ras hy dezelve bemerkte.

Zyn aart was openhartig en edelmoedig. Vatbaarder was hy voor groote en sterke indrukken, dan voor zagter aandoeningen; en helde meer over tot het zwaarmoedige dan tot het vrolyke. Deeze neiging moet niet geheel aan de natuur worden toegeschreeven; maar aan de veelvuldige ongunstige omstandigheden zyner vroegste leevensdagen, meer geschikt om tedere gevoelens te onderdrukken dan te koesteren. Wanneer hy, nogthans, in zyne ryper jaaren overtuigd werd van de waarde en uitmuntendheid eener goeddaadige gesteltenisse, en dat het beste gedeelte van den Godsdienst bestondt in goed te doen aan den Medemensch, zette hy zich tot die taak met alle vlyt, en tot zyn laatsten snik bleef het zyn hoofdbezigheid wel te doen. Deeze trek in zyn Character heeft te meer verdiensten; dewyl hy zich dezelve eigen maakte door aan te werken tegen eene gesteltenis en opvoeding, daar aan wangunstig. —— Met één woord, zyn hoofdoogmerk en hoogste eerzugt was het Menschdom beter te onderrigten, ten aanziene van onderwerpen van het hoogste aanbelang; om de vordering der jeugd

in alle takken van nuttige Weetenſchap gemaklyker te maaken; dezelve met eene brandende Liefde tot de Deugd te vervullen; om regtmaatige en beminnelyke denkbeelden van den Godsdienst te verſpreiden, door den *Christelyken* beſtaanbaar te doen zyn met gezond Verſtand en gezonde Wysbegeerte.

MANNEN VAN VERNUFT, NIET NOODWENDIG ONGELUKKIG, NOCH, IN 'T ALGEMEEN VERWAARLOOSD, UIT HOOFDE HUNNER TALENTEN; OPGEHELDERD DOOR DE ONGELUKKIGE LOTGEVALLEN EENIGER ENGELSCHE DICHTEREN.

(*Uit het Engelsch.*)

„ Gaven wy onlangs plaats aan een Stukje, ter opſchrift „ voerende, CLAUDIUS, *of de te leurgeſtelde Geleerde; „ Eene Vertelling, geſchikt voor de Gunſtelingen van Vernuft en „ Geleerdheid* (*), die zelfde pen verſchafte in 't *Engelsch* het „ volgend Stukje over het Onderwerp hier boven opgegeeven, „ en hebben wy niet in twyfel gehangen om het tot eene we„ dergade van het voorige te vertaalen en te plaatzen."

* * * * *

Wie immer luisterde na de in ſpreekwoorden als veranderde klagten des Menschdoms, en kennis nam van hunne heerſchende begrippen en gevoelens, met een wyder ſtrekkend oogmerk om derzelver waarheid liever op te ſpeuren, dan ze te wettigen door eene verhaaste en uit traagheid geboorene aanneeming, heeft te meermaalen zich genoodzaakt gevonden, om Grondregelen, zints lang, als op onbetwistbaare gevallen rustende, omhelsd, in twyfel te trekken, en de tegenſtrydigheid te ontdekken, tusſchen de ondervinding van redelyk onderzoek, en de verharde vooroordeelen die reeds verjaard zyn. —— Met één woord, ſchoon ik verre ben van te gelooven, (niet tegenſtaande het gezag van een *Roomsch* Paus (†) en een *Atheensch* Redenaar (§),) dat de algemeenheid van een gevoelen ten bewyze ſtrekt van deszelfs ongerymdheid, draag ik, nogthans, eene volle overtuiging om, dat de ongegronde vooroordeelen, welke oppervlakkige beſchouwing en overgedreeven mis-

(*) Zie hier boven, bl. 257.
(†) Paus JOHANNES de XXIII.
(§) PHOCION.

misnoegen voortbragten by het veronderstelde schrandere gedeelte des Menschdoms, en dezelve in bedrieglyke grondregelen hervormde, ontelbaar zyn.

Alleen de bron van deeze Volksdwaalingen aan te wyzen, zou misschien eene gemakkelyke en onvoordeelige taak weezen; dezelve uit te dryven, een arbeid die de kragten van een HERCULES vorderde; doch het zou hoogst nuttig zyn voor het Menschdom. Elk Schryver schynt, derhalven, door de deugden, die hem aan de Maatschappy verbinden, (ik meen de deugden van vry zyne gedagten te zeggen, en yver voor het algemeene welweezen) verpligt zyne wapenen tegen die doodlyke pesten te wenden; om aan deeze roeping te voldoen (waar van de onbekendheid eens ongenoemden Proefschryvers, myns oordeels, geen ontslag verleent), vlei ik my niet in gebreke gebleeven te zyn. Myne wapens zyn, by herhaalinge, gekeerd geweest, en niet altoos, zo ik hoop, zonder doel te treffen, tegen het Vooroordeel en Bedrog; en zomtyds geef ik toe in de streelende veronderstelling, dat myne pylen menig een vyand van Deugd en Geluk in het stof vernederd hebben, schoon, te midden van dien vermengden stryd, de hand, die dezelve wierp, onbekend zal blyven.

Ik behoef my niet te schaamen, eene Eerzugt als deeze te erkennen —— eene Eerzugt als deeze port my aan om my te verzetten tegen een Volksvooroordeel (waar door menig eene pooging van een jeugdig verstand gestuit en verdrukt is; waar door de ziel van niet weinige Voorstanders der Weetenschappen met neerslagtigheid bevangen is, en veele Slachtoffers van ongebondene vermaakneemingen aangemoedigd zyn geworden, om aan de Zanggodinnen, dat verderf, of die onheilen, toe te schryven, welke zyne Ondeugden alleen veroorzaakt, en die, in eenigen anderen leevensstand, hun tot nog schandelyker daaden zouden vervoerd, en tot een nog heilloozer einde gebragt hebben.

Naa deeze Inleiding, behoef ik naauwlyks mynen Leezer te zeggen, dat de volgende Proeve ingerigt is tegen de zo luiduitgeschreeuwde, zo dikwyls herhaalde, en zo algemeen geloofde kwellingbaarende aanmerking, wegens de Vervolgingen, die byzonder Mannen van Vernuft treffen, de verwaarloozing, de verigting, en de ondankbaarheid, welke hun doorgaans van de Wereld wedervaart, en de bykans onvermydbaare ongelukken, welke hun op de loopbaan der Letteren treffen.

't Is waar, de naamen van eenen SAUVAGE, van eenen CHATTERTON, en de verdichte verschriklykheden wegens het lot van eenen OTWAY, en de cierlyk uitgeboezemde klagten van eenen SHENSTONE, eenen HAMMOND, en veele andere voorbeelden, schynen maar al te veel steuns te geeven aan het bedroevend denkbeeld van het ongeluk des Vernufts. Deeze, nogthans, en

en zy leveren de sterkste by het gros des Volks gangbaare voorbeelden op, zullen maar zeer zwak een gevoelen onderschraagen, dat uitsteekende bekwaamheden, of zelfs de noodige daar mede gepaard gaande geschiktheid, eene onmiddelyke of weezenlyke strekking hebben, om de bevordering van Fortuin te verhinderen, of de gewoone genietingen des geluks te voorkomen.

Het Leeven van SAUVAGE is ongetwyfeld onderscheiden door veele lotgevallen, die niemand, dan een Mensch van Vernuft, zouden hebben kunnen bejegenen; maar het zyn de gelukkige leevensomstandigheden alleen, die aan deeze oorzaak kunnen worden toegeschreeven; de donkerder trekken, welke zich daar over verspreiden, hebbe men toe te kennen aan zyne onvoorzigtigheid, en aan zyne ondeugden; was SAUVAGE geen Dichter, geen Man van bekwaamheden, geweest, zyn armoede zou, (niettegenstaande de duisterheid van zyne afkomst,) voor altoos ongeholpen gebleeven zyn, en niet verligt door 't mededoogen; Gebrek of het Geregt zou schielyker den draad zyns elendigen bestaans hebben afgesneeden. De bekwaamheden van den Dichter, schoon verre van den eersten rang te zyn, dringen de eischen aan, welke de natuur te vergeefsch zou herhaald hebben om de bescherming te krygen van een edel huis; en zelfs naa dat deeze bescherming hem ontstondt, behieldt hy de aanhoudende gunstbetooningen van byzondere Persoonen, die, hadt hy deeze bekwaamheden niet bezeten, hem ongeholpen zouden gelaaten hebben, in den grooten hoop van onverzorgde behoeftigen. Was hy niet in staat om de bedwelming des voorspoeds te wederstaan, of met voorzigtigheid en dankbaarheid gebruik te maaken van de milddaadigheid der geenen, die medelyden hadden met zyn tegenspoed, 't valt dan ligt uit te maaken, of de Dichter, dan of de Man, te laaken is wegens zyne ongelukken —— of, met één woord, de Wereld, dan of SAUVAGE, geregtigd is tot de grootste maate onzer berispinge.

Wat CHATTERTON betreft, een Dichter zyn ongelukkig lot bezingende, moge ten slot de vergetelheid aanroepen om zyn leevens uiteinde te verbergen. Een Zedeschryver moet dit niet verheelen, maar, om de jammervolle uitwerkzels van wanhoop voor te stellen, en indien het mogelyk is, het pleegen van misdryven, zo beledigend voor de Maatschappy, in 't vervolg voor te komen, 'er byvoegen, dat, wanneer een afgezondene van liefddaadige ondersteuning 'er op uit was, om zyn verhoolen verblyf op te zoeken, de trotsche en onverduldige Jongeling, met vergift de naderende dageraad van eer en geluk voorkwam, en zyn nagt van elende door zelfmoord eindigde. In stede, derhalven, van het Menschdom te berispen over het verwaarloozen van zo groote Talenten, en in klaagtoonen uit te weiden over de jammeren van zyn korte

stonde

ſtondig leeven, behooren wy te bedenken, dat ongeregelde driften, niet het verheeven vernuft, van CHATTERTON, de bewerkende oorzaaken waren van zyn deerlyk uiteinde: dat wy liever de woorden gebruiken van een vernuftig Schryver: „ ô, „ Dat op dien tyd, wanneer de vergiftkelk beefde in de hand „ van CHATTERTON, den ongelukkigen CHATTERTON beefde, „ een vriendelyke boode, en hemelsch afgezant, hem onderregt hadt van de eer en de belooningen, die de goeddaadigheid van eenen FRY bereidde voor dien Gunſteling des Vernufts; maar Voedſterling der elende, welk een ſchat van Letterëere was voor *Brittanje* bewaard gebleeven! Doch de „ Voorzienigheid hadt het anders beſchikt — en de Mensch „ moet zich aan die ſchikking onderwerpen. Nogthans verbiedt de Godsdienst in geenen deele de traan die biggelt in „ het oog der aandoenlykheid; en onderwerping wraakt geenzins een diep gehaalde zugt van medelyden (*)!"

Wegens OTWAY loopt eene vry algemeen aangenomen vertelling, dat hy, na lang gevast te hebben, eindelyk verſtikte door te gulzig gebruik van gemeen voedzel; doch het is thans uitgemaakt, dat dit, hoe algemeen geloofd, nooit gebeurd zy, ſchoon hy ongetwyfeld in diepe armoede ſtierf; een armoede, welke, nogthans, niet geheel en al kan toegeſchreeven worden aan 't verzuim waar mede de Wereld hem bejegende: dewyl verſcheide van zyne Tooneelſtukken de goedkeuring en beſcherming, welke zy met zo veel regts verdienden, genooten.

In 't kort, ſchoon ik verre ben van te veronderſtellen, dat zich op de Letterbaan te begeeven, eenigzins, wat Voordeel of Eere betreft, in vergelyking kan komen, of met de Pleitzaal tegenwoordig, of met den Geestlyken ſtand in vroegeren tyde, hel ik, nogthans, zeer over, om te gelooven (zonder thans ſtil te ſtaan op tegenovergeſtelde voorbeelden van gelukkig ſlaagende Letterhelden), dat de ongelegenheden en onheilen der Lieden van Vernuft, meer aan hun eigen wangedrag, dan aan eenige andere oorzaak, waren toe te ſchryven, en naauwlyks, in eenig geval, de enkele gevolgen geweest zyn van hunne Talenten, of de ongevoeligheid en onverſchilligheid des Menschdoms, ten opzigte van hunne verdienſten.

Ten

(*) *Man of Benevolence.* De gebeurtenis, waarop hier gedoeld wordt, is wel bekend. De Leevensbeſchryver van CHATTERTON, diens deerlyk uiteinde vermeld hebbende, voegt 'er nevens: „ 't Geen onze „ droefheid over deezen verhaasten en ongelukkigen ſtap moet vergrooten, is het berigt, dat wylen Dr. FRY, Opperſte van *St.* „ *John's College in Oxford*, op 't laatst des jaars 1770, na *Briſtol* „ ging, om onderzoek te doen op het geval van ROWLEY en CHATTERTON, en den laatſten beſcherming te verleenen, indien het bleek, „ dat hy byſtand verdiende — toen helaas! al de kundſchap welke „ hy kon opdoen, hierin beſtondt, dat CHATTERTON, weinig dagen geleden, zichzelven van kant geholpen hadt." GREGORY's *Life of* CHATTERTON.

Ten aanziene van SHENSTONE en HAMMOND is het bezwaar, eenigzins, van eenen anderen aart, en het zou schynen als of zy, die het uitgeleerdst waren in de tedere kunst van zagtheid en overtuiging, het minst geschikt waren van te slaagen, om de tederste driften in het vrouwlyk hart op te wekken; als of verbeeldingskragt, kieschheid en aandoenlykheid, vyandinnen waren van de liefde, en de Schoonen afkeerig van die Talenten, best geschikt om de zagte dwinglandy haarer bekoorlykheden te bezingen, en de heugenis haarer bevalligheden te vereeuwigen.

Doch hier, gelyk in andere gevallen, worden wy, door eene partydige opgave der gebeurtenisse op den dwaalweg gebragt. HAMMOND en SHENSTONE, men moet het bekennen, waren tedere en fraaije Dichters, en egter HAMMOND en SHENSTONE doen, tot op dit uur, elk aandoenlyk hart smelten, door de weemoedige klagten van hunne slegt beantwoordde Liefde, en elk schoon oog blyft traanen storten over de tedere toonen, die kragtloos waren om de ongevoelige PHILLIS, of de onverbiddelyke DELIA, in de armen dier Minnaaren te lokken. Dan het waren noch de Verzen van HAMMOND, noch de Dichtstukken van SHENSTONE, die de hoop van hunne verliefde harten te leur stelde; in tegendeel is 'er alle reden om te gelooven, dat deeze, in geene geringe maate, tot het wel slaagen, zouden medegewerkt hebben, hadden *andere omstandigheden* derzelver invloed niet verhinderd.

Was de Beminde van HAMMOND de Pupil niet geweest van een hem nydigen Staatsman, wiens bekrompene inzigten, geluk zo wel als eer tot een uitsluitend eigendom van Party wilde maaken, hy zou misschien in de armen van zyne DELIA het geluk van zyn Vriend en Medepatriot, LYTTLETON, genooten hebben; want het volgend gedrag van Misf DASHWOOD toonde genoegzaam, dat zy verre van ongevoelig was voor de verdiensten of liefdedrift haars ongelukkigen Minnaars.

SHENSTONE zou, gelyk ons verzekerd word door Dr. JOHNSON (schoon hy, volgens zyne algemeene gewoonte, zich niet verwaardigt om ons te berigten, op welk gezag zyn verhaal rust (*)), door volharding geslaagd weezen, en gedeeld heb-

(*) Men moet bekennen, dat dit geval, door den Leevensbeschryver, op eene aartige wyze, verhaald wordt: „Hy was nimmer," schryft de Doctor, „getrouwd, (ik teken dit op uit myn „geheugen,) schoon hy de Juffrouw, wie zy ook moge geweest „zyn, die het voorwerp was van zyne beroemde Herderskout, zou „hebben kunnen krygen." Ik zoek het gezag van Dr. JOHNSON niet in twyfel te trekken, of iets in 't midden te brengen tegen zyne waarschynlyke ligtgeloovigheid; maar zeker zou iemand verwagt hebben onderrigt te worden van de wyze, op welke hy te weeten kwam, dat Mr. SHENSTONE eene Juffrouw ter Egtgenoote zou hebben kunnen kry-

hebben in het heil van gelukkiger Minnaars. Maar SHENSTONE hadt zyn hart voornaamlyk gezet op zyn Landgoed, dit te verfraaijen verzwolg niet alleen het inkomen, maar ook de hoofdsom, van zyn gering inkomen; en hy schynt zyn aanzoek niet verder voortgezet te hebben, dan zo verre het kon strekken, om hem stoffe te verschaffen tot een Treurlied, of Herderszang, Gelyk hy bedreeven was, zo vondt hy ook misschien vermaak, in het opstellen van dichterlyke klagten, vol tederheid en wanhoop. En ik, die my zelven ten eenigen tyde overgaf aan het treurig vermaak van Klaagliederen op te heffen, kan gereedlyk gelooven, dat een Man van SHENSTONE's geestgesteltenisse zeer ligt het kon laaten berusten by eene geringe weigering, welke hem de schoonste gelegenheid schonk, om zyne herderlyke Zanggodin in cypressen-lommer te doen zingen.

krygen, van wier naam en omstandigheden hy bekent geheel onkundig te weezen. Maar de Leevensbeschryver, misschien overtuigd van zyne eigene waarheidsliefde, schynt doorgaans genegen om zyne bloote verzekering voor eene genoegzaame blykbaarheid te houden.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Indien men den mensch regt wil beoordeelen, dient men te wagten tot hy zyn levensloop geheel volbragt heeft. Duizenden, welke voor het oog der Wereld hunnen levensloop gelukkig voortzetten, en met roem zouden eindigen; doch welke voor dezelve ten einde gebragt is zulke ongelukkige uitstappen doen, dat ze in eens alles bederven, en met een naam ten grave dalen, welke hun allen voorgaanden roem benomen heeft. Wil men, derhalven, regt over den mensch oordeelen, men moet afwagten hoe het einde by hem zy. Het einde kroont het werk, en is het einde goed, alles zal goed zyn; maar is het einde slegt, het gansche werk is bedorven.

Is de dood wel zo afschuwelyk als men zich verbeeld? wel zo een Koning der verschrikkinge, als hy door veelen beschouwd word, die 'er niet aan durven denken, of by elke gedagten van eene kille doodschrik als bevangen worden? Indien men wel gedaan heeft, waarom zal men dan vreezen, om van eenen onvolmaakten tot eenen volmaakteren, van eenen ongelukkigen tot eenen gelukkigeren staat over te gaan? — 't Is waar, de trek naar 't leven is ieder ingeschapen. — De stap is geweldig groot, over te gaan, uit den tyd, in eene onherroepelyke eeuwigheid. —— Daar en boven schynt het sterven van veelen eene benauwde omstandigheid. —— Dan welk een stap komt ons te groot voor, wanneer wy ons geluk willen uitbreiden, en welk eenen natuurlyken trek weeten wy ten deezen opzigte niet te overwinnen? En wat aanbelangt de benauwde omstandigheid

der ſtervenden, 't is veel meer ſchyn, dan dat het in de daad zo is. Vraagt den zulken, welke men met zoortgelyke benauwdheden heeft zien worſtelen; wanneer ze by zich zelve komen, zult ge altoos berigt krygen, dat ze 'er niets van gevoeld hebben, dat ze in 't geheel niet benauwd geweest zyn, dus dat deeze akelige vertooning maar in enkelen ſchyn beſtaat. Diensvolgens als de dood zo verſchrikkelyk is, dan is zy 't voor Boosdoeners.

C. v. D. G.

ANECDOTE

VAN DEN TEGENWOORDIGEN KROONPRINS VAN DEENEMARKEN WEGENS DE VRYHEID DER DRUKPERSSE.

Ontleend uit de Sketch of the Character *van zyne Koninglyke Hoogheid van Deenemarken.*

Ten tyde dat de Kroonprins van den Koning zyn Vader bevel kreeg, om hem in 't Ryksbewind de behulpzaame hand te bieden, vertoonden zich de Rykszaaken in een gunſtiger gedaante dan zy zints lang gedaan hadden. Op dat oogenblik vervoegde men zich by hem met verzoek om de *Boekbeoordeeling* te herſtellen; ten einde 'er niets zou kunnen gedrukt worden, dan naa het *Oordeel* der Univerſiteit te hebben doorgeſtaan.

De Inleveraars van dit Verzoekſchrift hadden zich bediend om ingang te verwerven, op het voorſtel, dat men zelfs den geheiligden Perſoon van zyne Koninglyke Hoogheid, in eenige kleine Stukjes, niet geſchroomd hadt door te ſtryken, en eene zo weinig ontziende vryheid omtrent hem gebruikt, dat, bleef deeze ongeſtraft, daar uit de jammerlykſte gevolgen te dugten ſtonden.

De Kroonprins leende het oor aan die listige inboezemingen, met eene aandagt, hem byzonder eigen, en betuigde, in 't einde, „ dat hy, hoe zeer het hem ſmertte, zyn gedrag „ blootgeſteld te zien aan een onderzoek onder zulke ongunſtige tekenen, niet kon naalaaten te erkennen, hoe het misſchien geſchiedde, zonder eenig onregt te begaan, dewyl dwaalen het lot van alle Menſchen was; dat hy zich altoos meer „ geneigd vondt om zyne verpligtingen te erkennen aan de „ zodanigen, die moeds genoeg hadden om ze aan hem te „ ontdekken, dan aan de partydigheid van die zwakke Vrienden, die liever zyne misſlagen wilden verheelen, of verdonkeren; dat hy, in het toekomende, zich zou bevlytigen op zulk eene wyze te handelen, dat hy zo min moge-

„ lyk

„ lyk reden gave tot openbaare klagten." En onderrigtte hy deeze Heeren, eer hy ze van zich liet gaan, „ dat hy zo „ verre was van den Koning te willen aanmaanen tot het be„ teugelen van de vryheid der Drukpersse, dat hy veeleer „ geheel bereid was om zich een Verdeediger te betoonen „ van de Wet door zyne Majesteit deswegen gegeeven: de„ wyl hy, niet min dan zyn Vader, zich verzekerd hieldt, „ van derzelver heilzaame strekking voor de Onderdaanen. Dat „ een ieder, die zich, door dit vry schryven, beledigd vondt, „ den Schryver in Regten kon vervolgen, verzekerd dat hem „ alle Regt zou wedervaaren, 't welk hy regt hadt van de „ goedheid zyner zaake te wagten."

BERIGT WEGENS THOMAS TOPHAM, *bygenaamd, de Sterke Man.*

(Uit HUTTON's *History of Derby.*)

Byzondere berichten, die een geloofwaardig getuigenis draagen, melden ons dat THOMAS TOPHAM, die een Herberg houdt te *Islington*, een verbaasde sterkte vertoont; dat hy een zwaare Brem-tak breekt, wanneer hy die tegen zyn naakten arm slaat; twee Oxhoofden water opligt; zyn paerd over een slagboom tilt; een zolderbalk, gelyk een soldaat zyn geweer, draagt, enz. Doch, hoe zeer men in zyn geloof ten deezen opzichte wankelde, men werd spoedig overtuigd toen deeze tweede SAMSON te *Derby* verscheen, als iemand, die zyn sterkte in 't openbaar, voor één schelling, aan ieder een vertoonde. Naa een verzoek aan den Alderman COOPER, om zich te mogen laaten zien, stondt de Regeering verbaasd over de zaaken, die hy onderneemen wilde; en daar zyn voorkomen gelyk was aan dat van andere menschen, verzogten zy hem zich uit te kleeden, op dat zy zien konden of hy als andere menschen geschapen was; doch men bevondt hem veel sterker gespierd. 't Geen zich onder de armen en knien van andere menschen uitgehold vertoonde, was by hem met spieren bezet.

Hy is byna vyf voeten en tien duimen, omtrent dertig jaaren oud, welgemaakt; hoewel men niets buitengewoons aan hem bespeuren kan, gaat hy een weinig kreupel. Hy hadt voortyds een weddenschap aangegaan, (de gewoonlyke beslisser der geschillen,) dat drie paarden hem niet van een paal zouden trekken, tegen welke hy zyn voet zou houden; doch hy, die de paarden bestuurde, gaf dezelve een onverwagten zweepslag; dit rukte hem over zyde, en door die onverwagte trek brak hy zyn dyebeen.

De daaden van deezen wonderbaaren man, die de sterkte van twaalf anderen in zich vereenigt, bestonden in 't oprollen van een

een tinnen Schotel van zeven ponden zwaar, zo als iemand een vel papier oprolt —— een tinnen Kan (die een halve ftoop bevat) armslengte uitfteekende, drukte hy zamen gelyk de fchil van een ey. —— Tweehonderd ponden gewigts ligtte hy met zyn pink op, en zwaaide dezelve lugtig over zyn hoofd. —— Het fchynt als of de lichaamen, die hy aanraakt, haare zwaarte verlooren hebben. —— Hy brak ook een touw, dat op den grond vastgemaakt werd, en waaraan tweehonderd ponden gewigts hangen konden. —— Ligtte een eiken Tafel van zes voeten lengte met zyn tanden op, fchoon 'er een gewigt van vyftig ponden aan 't einde hong; een ftuk leder was aan 't eene einde vastgemaakt om 't met zyne tanden te vatten; twee van de pooten ftonden op zyne knien, en hy tilde het gedeelte waar aan het gewigt hong, nog hooger van den grond, dan dat hy in zyn mond hadt. Hy nam Mr. CHAMBERS, Vicaris van *All-faints*, die tweehonderd zestien ponden woog, en ligtte hem met één hand van den grond op. —— Zyn hoofd op een, en zyne voeten op een anderen, ftoel liggende, gingen vier menfchen, ieder by de twee honderd ponden zwaar, op zyn lichaam zitten, die hy met gemak opbeurde. Hy floeg een ronde ftaaf yzer, een duim dik, tegen zyn naakten arm, en kromde het met één flag, als een boog, om; hy fchynt voor dit alles ongevoelig.

Daar hy Muzyk verftaat, onderhieldt hy 't gezelfchap met een Airtje. Ik heb hem een Solo hooren zingen by 't Orgel in de Kerk van *St. Warburgh*, toen 't éénigfte in *Derby*; doch, hoewel hy naar de regelen der Kunst zingt, is zyn ftem echter eer verfchriklyk dan aangenaam, en fchynt naauwlyks die van een mensch. Alhoewel hy een vreedzaame geaartheid bezit, en 't voorkomen van een befchaafd Man heeft, is hy echter gevoelig op aangedaane beledigingen. Hy hadt iets tegen den Stalknegt van de Herberg, waar hy zyn verblyf hieldt, en nam een braadfpit, dat by de fchoorfteen ftondt, uit de keuken, en bondt 't zelve als een zakdoek om diens hals; doch daar hy niet verkoos om 't overige gedeelte tot een te knoopen, en te verbergen, verwekte dit lastig cieraad 't gelach van 't gezelfchap, tot dat hy verkoos dien yzeren das digt te doen. Indien hy niet een goede geaartheid bezat, dan mogten de mannen voor hunne eigene veiligheid, en de vrouwen voor hunne tinnen Schotels, bevreesd zyn, dewyl hy die beide terftond kan tot een rollen. — Eén zyner vuistflagen zou de beroemde Vegters, JOHNSON en MENDOZA, tot een eeuwig zwygen hebben genoodzaakt.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DE VUURIGHEID VAN CHARACTER, OF GEESTDRIFT.

(*Uit het Engelsch.*)

De fchakeeringen van de Characters der Menfchen zyn zo veelvuldig, en de voordeelen, ontftaande uit eene diepdoordringende kennis aan dezelve zyn van zo veel aangelegenheids, dat, misfchien, weinig voorwerpen de oplettendfte befpiegeling in eene hoogere maate verdienen. Het zou eene taak van het hoogfte belang weezen voor de Maatfchappye, indien men de bron en de oorzaaken van die verfcheidenheden konde opfpeuren, en de byzondere voordeelen aanwyzen, uit beide voortkomende. Door het eerfte zouden wy eenigermaate in ftaat zyn om onze Zielsgefteltenisfe in den beminnelykften en voordeeligften ftand te brengen; door het laatfte gelegenheid hebben om de driften en gefteldheden, als zy ons voorkomen, tot derzelver eigenaartige voorwerpen te bepaalen.

Een taak als deeze zou een edel en verrukkend werk weezen voor den Wyzen, voor wiens oog, tyd en vlyt het groote boek der Natuure hebben opengeflaagen, en die gelegenheid hadt om diep in dit onderwerp in te dringen; dan dit voorregt is ontzegd aan den Schryver van Zedekundige Proeven. Nu en dan mag hy het oog op dergelyke voorwerpen vestigen, en eene en andere uitfteekende trek, ten vermaake zyner Leezeren, uitkiezen; dan hy moet het zeldzaam waagen verder dan tot een Schets, of een Fragment te komen.

Onder de oneindige verfcheidenheid van Charactertrekken, op welke ik doel, doet zich, als een gepast voorwerp, op, de *Vuurigheid van Character*, die wy ook *Geestdrift* in eenen goeden zin zouden mogen noemen. Een Character, 't welk de zwakke Kinderen der hedendaagfche Verfyning (niet in ftaat om deszelfs Aandrift te

voelen), en de altoos workzaame Zoonen des ſvlytigen Arbeids, (al te log om tot die hoogte op te ſteigen,) ſteeds gereed zyn te doemen; doch 't geen, naar myn denkbeeld, zeker geregtigd is om den prys van Eer en Nut in het Menschlyk Leeven te ſtryken. Het is door de werkingskragt, ingeboezemd door dit beginzel, dat wy het ontwerpen en volvoeren van groote en edele Ontwerpen wagten, die boven de gewoone gevallen en deugden der Menſchen zweeven, en iets overlaaten om herdagt en door de Naakomelingſchap bewonderd te worden.

Een Man, in de daad, van koele Driften, en met eene zeer middelbaare maate van Aandoenlykheid begaafd (en misſchien des geheel misgedeeld,) moge, 't is waar, een zeer goed Wysgeer, en een Zedeleeraar, zyn, op welken bykans niets te zeggen valt; hy moge een ſtipt Waarneemer zyn van 't geen wy doorgaans verſtaan door de Regelen van goed en kwaad. Maar zulk een Character zal zich alleen vertoonen by geringe gelegenheden, in gewoone bedryven en leevensſtanden. Waar Regtvaardigheid (zo verre die bepaald is door Burgerlyke Wetten, of de bewyzen van zedelyk betoog) alleen vereischt wordt, zal hy misſchien niet in gebreke blyven; hy moge zelfs edelmoedig weezen, wanneer eenig uitdruklyk Gebod van den Godsdienst, of eenige Grondregel van Wysbegeerte, hem onderrigte, dat het hem voege zo te handelen. Maar hy zal nimmer zyne bedoelingen uitſtrekken tot groote betooningen van Vriendſchap of Goeddaadigheid. En het is niet zeer te wagten, dat hy immer gevoelig zal weezen voor die edele kieschheid, die verfynde Menschliefde, die den byſtand van edelmoedige weldaadigheid uitreikt zonder de aandoeningen te wonden des beweldaadigden, door eene wyze van gunstbetoon, die hem zyne minderheid met ſmert doet gevoelen. —— Zo verre les en voorbeeld kunnen onderwyzen, moge hy geregtigd weezen tot den lof en het dankbetoon des Menschdoms, en zyne Deugden mogen éénen tred houden met de gevoelens der Eeuwe welke hy beleeft, van het Land waar in hy woont. Maar het zou de ydelheid zelve zyn van hem oorſpronglyke beſpiegelingen te verwagten in het vak der Zedekunde, ſtoutmoedige poogingen om de verouderde vooroordeelen te beſtryden, de erflyke ſlaaverny aan kwaalyk begreepene regten af te ſchudden, op het denkbeeld van misbruiken, door gewoonte en algemeene toeſtemming geheiligd, te huisves-

vesten, en, ondanks de beschuldigingen van zonderlingheid en harssenschimmige najaagingen, tegen dezelve zich te verzetten, de boosaartigheid van omkoopbaare onmenschlykheid te braveeren, en de zaak van een onderdrukt volk te bepleiten. Ten bewyze van deeze Stelling, zou ik my mogen beroepen op den ouden en den jongen CATO, (met één woord, op den geheelen stoet der oude *Stoicynsche* Wysgeeren, indien de leevensbeschryvingen, en nog leevende voorbeelden van laateren tyde, geen gereeder en treffender blyken verschaften.

In 't kort, deeze koelbloedige Redeneerders zyn in de Zedelyke Wereld even als zommige blindeling bewierookte Persoonen in de Staatkundige, die, op den toetssteen van beproevende omstandigheden gebragt, bevonden worden enkel Mannen van werkzaamheid en dagelyksche uitvoering te weezen.

De Man van een Vuurig Character, integendeel, die sterke driften heeft en een hart vol gevoel omdraagt, vertoont zich nooit tot zyn voordeel, in den gewoonen loop der dingen; maar hy schittert met dubbelen luister, wanneer zyne kragtige Aandoeningen tot werkzaamheid opgeroepen worden, en hy zich in omstandigheden gesteld vindt, die hem aanzetten tot het doen van daaden, verder gaande dan de vastbepaalde Regelen van Deugd en Ondeugd, in de Schoolen geleerd; verder gaande dan de Letter der Wet!

In omstandigheden als deeze, is zyn Hart wyzer dan de Hoogeschool, zyne warme Driften, en ligt gaande wordende Aandoenlykheid, zyn beter dan Boekdeelen van Zedekunde, en lange lysten van Godsdienstige Grondstellingen. —— Niet, dat wy, dit zeggende, eenigzins ten oogmerke hebben om het Licht der Openbaaringe, of de Hulp die de Wysbegeerte biedt, te versmaaden, zonder deeze zou het Menschdom voor altoos blyven omkruipen in de duisternis van zinnelyken lust, of steeds struikelen zelfs op het vlakke en effen pad des gezelligen leevens. Alles, wat ik 'er mede wil aanduiden, is alleen, dat wy in omstandigheden kunnen geraaken, ja of 'er na staan om in dezelve te komen, waarin de Ziel geroepen wordt om te streeven boven de Leerstellingen van de eerste, en om gedreeven te worden, eer door eene meer driftige gevoeligheid van den waaren Geest, dan door eene bedaarde gehoorzaamheid aan de enkele Letter van de laatste.

Ten einde men my niet verkeerd begrype, zal ik my-

ne meening, door een voorbeeld, ophelderen, 't welk ſpreeken zal voor de ooren der tegenwoordige Eeuw van Menschlykheid. Het is zeker, dat noch de enkele Letter van den Godsdienst, noch van de Wysbegeerte, iets voorſchryft ten betoon van dat Godlyk en uitgebreid Medelyden, waar door veele beminnenswaardige Characters thans zich bevlytigen, om de afſchaffing te bewerken van eenen Handel, die zich, mag ik my dus uitdrukken, baadt in menſchenbloed, en de zeilen doet zwellen door de zugten en 't gekerm van elende en verdrukking, ſchoon ten zelfden tyde de geheele Geest des *Christendoms*, by de zodanigen, die aandoenlykheids genoeg hebben om deszelfs weldaadige kragt te voelen, zich kragtdaadig verheft tegen de verſchriklykheden en onregtvaardigheden van dien Handel. De Man, derhalven, die koelzinnig zyn gedrag regelt naar het woordlyk voorſchrift, zou nooit de eerſte geweest zyn om maatregelen te beraamen, ſtrekkende tot het omhelzen van zulke edele en uitgebreide beginzelen. Neen: de Man, wiens Menschliefde eerst over den wyden *Atlantiſchen* Oceaan toog, en van de ſtranden van *Africa* tot die in de *West-Indiën* den verzagtenden balzem van verzoening en vrede poogde toe te dienen, moet den Godlyken gloed, welken ik beſchryf, gevoeld hebben, en eene vuurige Deugd bezitten, wyd en ver verſchillende van de werktuiglyke Eerlykheid eens Koopkantoors, of de onvolkomene Regtvaardigheid, die voor hangen of toekomende ſtraffen, in de Wet voorgeſchreeven, ſchrikt.

Ik moet, nogthans, niet verheelen, dat, gelyk dit Character zyne byzondere uitſteekendheden heeft, 't zelve ook voor byzondere gebreken bloot ſtaat; nam ik deeze niet in aanmerking, de Zedeleer van myn Stelzel zou zeer gebrekkig weezen.

Dezelfde kragt van ziel welke ons de grootſte hoogte van goeddaadigheid doet beſtygen, en byſtand biedt tot het betoon van het verheevenst vernuft, kan ons ook, wanneer het aan gepast beſtuur mangelt, tot de grootſte buitenſpoorigheden van drift doen overſlaan, en tot ongeſtuimheid en dwaasheid vervoeren. En, ſchoon ik gereed ben, om te verklaaren, dat het gevoelen van LONGINUS, ten aanziene van Werken van vernuft, even toepasſelyk is op de menschlyke natuur, ten minſten wat het manlyk character betreft; ſchoon ik (naardemaal de eenpaarigheid van het eene niet vereenigd kan worden met

de

de verhevene deugden van het andere,) geene zwaarigheid maak, om te verklaaren, dat de veredelde geest en edelmoedige aandoenlykheid van het sterkwerkend Character, niet tegenstaande de gebreken, die 'er mede gepaard gaan, van losbandige driften, niet tegenstaande de onvoorzigtigheden en dwaasheden, die 'er uit voortspruiten, een besliste voorkeuze bezit boven de werktuiglyke onschuld van eene koeler geaartheid. Nogthans moet de gelegenheid nooit verzuimd worden om dusdanige Characters te vermaanen van de dringende noodzaaklykheid, waarin zy zich bevinden om zich dubbel te wapenen met naauwlettend toevoorzigt, met de voorschriften der Wysbegeerte, en de wederhoudingen der voorzigtigheid; naardemaal, anderzins, deeze ongeregeldheden, die verschooning kunnen vinden als slegts bykomende omstandigheden, de hoofdtrekken van hunne Gesteltenisse worden; en Edelmoedigheid zich zelve verliest in volslagene Buitenspoorigheid en Aandoenlykheid in wellust ontaart.

Naardemaal ik meest overhel, om aan de vereeniging van Zedelyke en Natuurlyke Oorzaaken deeze Verschynzels toe te schryven, die twee tegen over elkander gestelde Aanhangen van Wysgeeren, zo geregeld aan de eene of de andere willen toekennen, zou ik, gevraagd na den oorsprong van dit Character, denzelven deels zoeken in de oorspronglyke, werktuiglyke, schikking des dierlyken Gestels, deels in den invloed der Opvoeding op de Ziel. Die fyne zamenstelling der Zintuigen; die verzorgers van inwendige Aandoenlykheid; die vaardige en leevendige bevatting, welke zy, die gesteld zyn op het gebruik van woorden, die zy niet verstaan, en denken dat ze veel betekenen, om dat ze kunstwoorden geworden zyn, de *groote dierlyke Geesten* noemen; doch in de daad, de gevolgen zyn van die keurige en fyne overeenstemming van deelen, waar door de geheele Gesteltenis vatbaarder wordt voor Ziels en Lichaams aanprikkelingen, en dikwyls den stroom des leevens door deszelfs kanaalen voert, met zulk geweld, dat men, zelfs in een staat van volkomene gezondheid, het voor eene ongesteldheid zou houden, —— deeze zyn de beginzels van de Gesteltenisse, welke wy thans ontleeden —— de bloozende kaak —— het schitterend oog, —— de bezielde weezenstrekken —— met één woord, het geheel spreekend voorkomen van den Man met een Vuurig Character; —— dit alles wyst ten vollen aan, dat het geene verbeelding, geene loutere veronder-

ftelling is, welke ons opleidt, om, ten voordeele van het zintuiglyk Geftel, te fpreeken.

Maar, om het bevallig Kind van Mede-aandoenlykheid en Deugd te doen gebooren worden, wordt 'er iets meer vereischt. De Natuur, 't is waar, heeft de keurlyke ftoffe verleend; doch het hangt van den Kunftenaar af om de maat van fchoonheid of leelykheid, welke dezelve zal aanneemen, te bepaalen; en het bedwang der Opvoedinge kan, misfchien, eenigermaate de fchikkingen van de eerst vormende hand tegenwerken, en de ingelegde vermogens dooden. Dat dezelve deeze vermogens kan verkeeren, blykt genoegzaam uit den verbaazenden yver, waarmede zomtyds voorwerpen, haatlyk in 't oog der Rede, zomtyds naagejaagd worden, en de leevendigheid, de drift, die maar al te dikwyls glans en betoverende kragt aan de Ondeugd byzet.

Eene vroegtydig en met beleid aangewende te onder houding der voldoening van enkelen lust, veelvuldige aanfpooringen tot het opvolgen van edeler driften, beftendige aanmoediging en opkweeking van verftandlyke vermaaken, en bovenal eene vroege kennis aan de ongelukken en elenden des Menschdoms, zullen altoos noodig weezen tot het voltooijen van een Character: en mogelyk hebbe men de rede, waarom wy zo zeldzaam voorbeelden van Zagtaartigheid en Medelyden by Menfchen in hoogen rang aantreffen, daar in te zoeken, dat lieden van dien kring al te verre afgefcheiden zyn van weezenlyk ongemak, om 'er of onmiddelyk of naauw mede verknogt te weezen, geduurende eenig aanmerkelyk tydvak huns leevens.

Dan men heeft in 't midden gebragt, of deeze Gefteltenisfe, hoe voordeelig voor de Maatfchappye, ook te wenfchen zy voor een Mensch op zich zelven, als een bron van geluk, opweegende tegen de bekommernisfen en ongelukken, waar voor zy den Mensch bloot ftelt. De laaghartige Zoonen der gevoelloosheid fcheppen niet alleen genoegen in de misflagen en onbeftendigheden van een Character, na welks edeler hoedanigheden zy nooit kunnen dingen, ten toon te ftellen; maar zy hebben 't zelve ook ten kwaalyk uitgekoozen voorwerp gefteld van hunne kragtlooze fpotternye als een gekheid der natuure; zich zelve plaagende met noodlooze angstvalligheden, en zich zorgen op den halze laadende, die eene gelukkiger Onverfchilligheid gemaklyk vermyd zou hebben. De veel-

vul-

voldige kweekelingen van gemaakte Aandoenlykheid, die met de waare Gevoeligheid niets gemeens heeft dan den naam, hebben, daar zy de beklemdheid des Medelydens zogten te vertoonen, om de eer hunner eigene Aandoenlykheid in veele gevallen op te houden, een schynbaar steunzel gegeeven tot aanmerkingen van dien aart.

De zodanigen, nogthans, die niet onkundig zyn van de Gemoedsbeweegingen, hier boven aangeduid, moeten menigmaalen ondervonden hebben, en zy, die myne bedenkingen gegrond vinden, zullen overtuigd zyn, dat zulk eene Gesteltenis, schoon dezelve ons onderworpen maake aan eenige bezorgdheden, waar van louter *dierlyke groeijing*, als ik deeze spreekwyze mag gebruiken, nooit bewustheid kan hebben, eene ruime vergelding vindt in de vermaaken en genietingen, na welke niemand, dan de bezitter van dusdanig eene Gesteltenisse, kan staan.

Dikwyls heeft men gezegd, dat de Deugd haare eigene belooning medebrengt; en dit zeggen, zo waar omtrent alle Deugd, mag inzonderheid voor waar gehouden worden, ten opzigte van de Goeddaadigheid. In de daad, gelyk Zelfliefde de groote bron is van eigen veiligheid, in dien eenzaamen staat, welken eenige harssenschimmige Wysgeeren den staat der Natuure genoemd hebben, zo is Goeddaadigheid de voornaame bronwel van die duurzaamer veiligheid, en dier verhevener genietingen, waar voor de gezellige verbintenis ons vatbaar gemaakt heeft; en zy, die de laagere boven de edeler aandoeningen stellen, zouden, om bestaanbaar met zich zelven te handelen, beter doen met weder te keeren tot de woeste wildernissen, of te erkennen, dat, indien zy, zonder de aanprikkelingen tot Goeddaadigheid zelve te voelen, de voordeelen daar van erlangen, 'er eene uitgeleezene voldoening moet gelegen zyn in het vol bezit, 't welk zy, die 'er van ontbloot zyn, nooit kunnen kennen.

Zelfliefde, 't is waar, verschaft voldoening aan zinlyk genot; maar verleent Goeddaadigheid dezelve niet in onbekrompener maate aan de Ziel? En welker genietingen duuren langst? De Zinnen zyn, even als de klei in de handen des Pottebakkers, voor geene vermaaken vatbaar, dan die 'er onmiddelyk worden ingedrukt; terwyl de Zielsaandoeningen, gelyk spiegels van keurig maakzel, niet alleen vercierd zyn, met haare eigene indrukzels, maar door te rugkaatzing alle de geneugten der

omſtaande voorwerpen ontvangen, en miſſchien, wanneer de Aandoenlykheid ze op het keurigst gepolyst heeft, kaatzen zy het beeld te rugge met eene ſchoonheid en kragt van uitdrukking, grooter en ſterker dan het oorſpronglyk beeld.

Dus zal, derhalven, terwyl de weldaadige Man van een Vuurig Character geluk verſpreidt, in de daad, teffens zyne eigene genietingen vermenigvuldigen; zyne hoogſte genietingen — deeze, die geplant zyn in de Ziel, zullen, (om my van eene Oosterſche zinſpeeling te bedienen,) bloeijen gelyk de nimmer dorrende Amaranthen van het Paradys, bloeijen in zyn eeuwigduurend beſtaan; daar de genietingen der Zinnen, gelyk de zwakke bloèmen in dit ondermaanſche, ſlegts voor een oogenblik bloeijen, verdorren en vergeeten worden.

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

Voor zoo veel my bekend is, is het volgend Stukje nog niet in het Nederduitsch vertaald. Daar 't zelve evenwel ook in ons Land, ter zagter beoordeeling van dergelyke gevallen, mede nuttig kan zyn, heb ik gemeend het publiek geenen ondienst te zullen doen, met Uw Ed. te verzoeken het zelve in Uw Ed. geacht *Maandwerk* te plaatzen.

Ik ben, met de meeste achting,

WEL EDELE HEEREN!

Uw Ed. D. W. Dienaar,

's Bosch, den
19 July 1792.

N. C. DE FREMERY,
A. L. M. Phil. Dr. en Med. Stud.

OVER

OVER DE ONZEKERHEID DER TEKENEN VAN DOODSLAG, IN HET GEVAL VAN ONEGTE KINDEREN. Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. *Buitengewoon Geneesheer der Koningin, en Lid van de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Parys.* Voorgeleezen den 14 July 1783.

Aan de Leden van het Geneeskundig Genootschap.

MYNE HEEREN!

In den loop van het tegenwoordige jaar, kwam een aanzienlyk en kundig Vriend, by de volgende gelegenheid, my een bezoek geeven: hy verhaalde my toen, dat 'er op het land een jong Vrouwspersoon opgevat en in de gevangenis gezet was, om over den onderstelden moord van haar bastaard Kind te regt gesteld te worden. Volgens het geen men hem gezegd had, scheen het uit de omstandigheden te blyken, dat zy onschuldig was; en evenwel, verneemende dat de gemoederen van het volk in dat gedeelte van het land zeer tegen haar verbitterd waren, door het algemeen geroep van *eenen wreeden en onnatuurlyken moord*, vreesde hy, dat zy, hoewel onschuldig, het Slagtoffer van vooroordeel en blinden yver zoude worden. Hy wenschte, zeide hy, een onbevooroordeeld onderzoek te bezorgen. Hem was berigt, dat dit een onderwerp was, 't geen ik in myne Lessen behandeld, en daar over eenige aanmerkingen gemaakt had, die mogelyk niet genoeg bekend waren, of op welke men niet genoegzaam lette: hy kwam dierhalven met dat oogmerk om van my te verneemen, welke deeze aanmerkingen waren.

Ik verhaalde hem, 't geen ik gewoonlyk over deeze stof zeide. Hy vond sommige myner Waarneemingen zo zeer ter zaake dienende, dat hy oordeelde dat dezelve zomtyds het middel zouden kunnen zyn, om 't leeven eener Onschuldige te redden: en, indien zy dit by deeze gelegenheid doen konden, 't geen hy dagt zeer mogelyk te zyn, hield hy zig verzekerd, dat ik gaerne de moeite zoude willen neemen van dezelve op het papier te brengen. Den volgenden dag zond ik hem dezelve in eenen brief, van welken ik hem vryheid gaf zoodanig een gebruik te maaken, als hy voegzaam oordeelen zoude.

Eenigen tyd hier na verhaalde hy my, dat het hem zeer aangenaam was, my te kunnen bedanken voor mynen brief, en my te berichten, dat het regtsgeding geëindigd en het ongelukkige jonge Mensch vry gesprooken was; dat hy reden had om te gelooven, dat myn brief hier toe medegewerkt had. Dit het onderwerp van eenige gesprekken op eenen avond in onze Geneeskundige byeenkomst geweest zynde, zult gy u herinneren, Myne Heeren, dat gy het onderwerp belangryk vond, en begeerde dat ik 'er u eene Verhandeling over geeven zoude. Thans zal ik aan uw verlangen voldoen.

In ongelukkige gevallen van den dood van onegte Kinderen, zo wel als in elke daad die straf schuldig is, of oorzaak tot agterdogt geeft, vorderen rede en billykheid een onderzoek van alle de omstandigheden; en in 't byzonder, dat men tragte om te ontdekken, uit welke inzigten en beweegredenen de daad voortspruite. Want, daar niets zoo misdaadig zyn kan, dat men 'er door de verbeelding geene omstandigheden zoude kunnen byvoegen, om het erger te maaken; zoo kan men zig mede niets voorstellen, 't geen zoo godloos zyn zoude, en zoo beledigend voor een gevoelig hart, dat het niet eenigzints door omstandigheden en beweegredenen zoude kunnen verzagt of verminderd worden. In het regt beoordeelen van de waardy der menschelyke handelingen, zal 'er veel afhangen van den toestand der ziel, op den tyd, dat de daad bedreeven wierd; en het is, om deeze reden, dat de wetten van alle Landen zeer veel aan krankzinnigheid inschikken; en dat krankzinnigen voor hunne daaden niet verantwoordelyk zyn.

Men zal my zekerlyk gaarne willen toestaan, dat ik genoegzaame gelegenheid gehad heb, om eene groote menigte vrouwlyke Characters te leeren kennen. Ik heb de heimelyke, zoo wel als de opentlyke, deugden, de heimelyke zoo wel als de meer opentlyke zwakheden, van Vrouwen in alle de rangen van het leeven gezien. Ik ben in haare geheimen geweest, en haar raadgeever in die oogenblikken, als haar lichaam en ziel in de grootste benauwdheid waren. Ik ben een getuige geweest van haar heimelyk gedrag, als zy zig zelven gereed maakten, om het gevaar te ontmoeten, en heb haare laatste en ernstigste overdenkingen gehoord, wanneer zy zeker waren, van maar weinige uuren meer te zullen leeven.

Dee-

Deeze kennis der Vrouwen doet my (hoewel 'er buiten twyfel veele uitzonderingen op den algemeenen regel zullen zyn) zeggen, dat Vrouwen, die zwanger zyn, zonder haaren staat te durven bekennen, over het algemeen voorwerpen van het grootste medelyden zyn; en meestal minder schuldig, dan de menschen zig verbeelden. In de meeste deezer gevallen is de Vader van het Kind wezentlyk schuldig, en dikwyls is hy dit daarenboven op eene wreede wyze; de Moeder is zwak, ligtgeloovig, en bedrogen. Aan zyn drift voldaan hebbende, denkt hy niet meer om zyne beloften; zy vind zig zelve mishandeld, van zyne genegenheid, oplettenheid, en onderstand verstooken, en overgelaaten, om, indien het haar mogelyk is, te worstelen, met ziekte, smarten, armoede en eerloosheid, en om het kort te zeggen, met een *volslaagen bederf*, *voor haar geheele leeven.*

Een onwaardig Vrouwspersoon kan nimmer tot deezen ongelukkigen staat komen, om dat zy voor eerloosheid ongevoelig is; maar eene Vrouw, die deeze agtingwaarde deugd bezit, een sterk gevoel van schaamte, en eene groote begeerte, om agtenswaardig in haar Character te zyn, zig zelve van zulke ysselykheden omringd vindende, heeft dikwyls geen sterkte van geest genoeg om aan dezelven weerstand te bieden, en maakt, in wanhoop, een einde aan een leven, 't geen haar onverdraaglyk geworden is. Kan, in zulk een geval, iemand, wiens hart ooit voelde wat medelyden is, om haare daad toornig zyn op de nagedagtenis van zulk eene ongelukkige Vrouw? Het leeven was haar zoo verschriklyk en drukkende, dat zy het niet langer konde draagen. Als men haaren toestand uit dit oogpunt beschouwt, zal ieder menschelyk hart haare onvoorzigtigheid of misdaad vergeeten, en het lyden, 't welk zulk eene Vrouw moet ondergaan hebben, diep gevoelen; eene Vrouw, welke, indien zy slegts niet na de trouwlooze betuigingen en beloften van onze Sex geluisterd hadde, eene liefhebbende en trouwe Huisvrouw, eene deugdzaame en geëerde Moeder, had kunnen zyn, geduurende een lang en gelukkig leeven, en deeze overweeging verwekte waarschynlyk in haar de laatste vlaag van wanhoop, die haar in de eeuwigheid rukte. Ernstig te denken aan 't geen eene onzer medeschepselen moet voelen, in zulk een ontzaglyk oogenblik, moet elken man tot medelyden beweegen, wiens hart niet van wreedheid verstaald is, en iedere Vrouw, welke niet strenger deugd-

zaam

zaam en kuisch wil zoeken te schynen, als mogelyk immer eene braave Vrouw was.

Men zoude kunnen zeggen, dat de schuld van zulk eene Vrouw toeneemt, wanneer wy in overweeging neemen, dat, ten zelfden tyde, als zy een einde van haar eigen leeven maakt, zy tevens ook haar Kind vermoort. God verhoede, dat doodslag altyd moord zoude zyn! Doodslag is dan alleen moord, wanneer die met eenigen trap van bedaard overleg en godlooze oogmerken bedreeven word. Kan dezelve, ten uitvoer gebragt zynde, in eene razerny van wanhoop, in Gods oog meer beleedigend zyn, dan wanneer dezelve in eene yle koorts of Maanziekte bedreeven word? Hy moest derhalven te gelyk met onzen afkeer ook ons medelyden opwekken.

Het geen men gemeenlyk oordeelt, de moord van een onegt Kind door de Moeder begaan te zyn, zoude men, indien de wezentlyke omstandigheden alle ten volle bekend waren, moeten in onderscheidene omstandigheden toestaan, eene geheel andere misdaad te zyn.

In sommige gevallen, (die het te wenschen is, dat zeer zeldzaam zyn mogen) is het eene misdaad van de zwartste soort: het is dan een te vooren bedagt overleg om het leeven te beneemen aan het minst beledigende en hulploosste van alle menschelyke schepselen, en strydt niet alleen tegen de algemeenste inspraaken van menschelykheid, maar tegen die magtige ingeschaapene (*instinctive*) drift, welke de Schepper van onze Natuur, tot wyze en gewigtige oogmerken, in de borst van ieder vrouwlyk schepsel gelegd heeft, eene verwonderingswaardige zorg voor de behoudenis van haar Kroost. De liefderykste uitlegging, die men van zulk eene wreede daad geeven kon, en welke het te hoopen is, dat dikwyls de billykste was, zoude zyn, om dezelve als een werk van razerny of kortduurende krankzinnigheid te beschouwen.

Maar, voor zoo veel ik 'er over oordeelen kan, is het grootste getal der zoogenoemde moorden, van onegte Kinderen, van eenen geheel anderen aart. De Moeder heeft een onoverwinbaar gevoel van schaamte, en wenscht niets vuuriger, dan dat zy haaren goeden naam moge bewaaren, en voor zoo ver is zy deugdzaam en beminnelyk. Zy heeft geene stoutmoedigheid om haare eerloosheid te bekennen, en zulks te kunnen uithouden.

Na

Na maate zy de hoop verliest van of met opzigt tot haare zwangerheid in eene misvatting geweest te zyn, of van haare beangstheid door eene gelukkige miskraam verlost te worden, ziet zy elken dag haar gevaar grooter worden en naderen, die haare ziel met fchrik en wanhoop overftelpen. In deezen toeftand, zouden veele van deeze Vrouwen, die naderhand van Kindermoord befchuldigd worden, zigzelven ombrengen, indien zy niet wisten dat zulk eene daad zonder twyfel een onderzoek zou veroorzaaken, 't welk aan den dag zoude brengen, 't geen zy zo angftig wenschten te verbergen (*). In deeze verflaagenheid, niets minder dan de moord van haar Kind bedoelende, bedenken zy verfcheidene ontwerpen, om de geboorte van het Kind te verbergen; maar wankelen tusfchen zwaarigheden van alle kanten, ftellen den boozen dag verre, en betrouwen te veel op het geval en goed geluk. In deezen ftaat worden zy dan fchielyker overvallen, dan zy verwagt hadden; haare ontwerpen liggen in duigen; haar lichaams- en zielsgevaar berooft haar van alle oordeel, en redelyk gedrag; zy verlosfen zonder hulp, op de plaats, waar zy in haare vrees en verbystering zig by geval na toe begaven; fomtyds fterven zy in de benauwdheden der verlosfing, en fomtyds vallen zy, geheel uitgeput, in flauwte, en worden niets gewaar van 't geen 'er omgaat; en wanneer zy eenige weinige kragten weerkrygen, vinden zy dat het Kind, reeds dood, of misfchien nog niet, volmaakt leevenloos is. Kan men nu in zulk een geval wel verwagten, dat eene Vrouw het geheim aan den dag zoude brengen, daar dit nergens meer toe dienen kan? Zal niet de bes e gefteldheid van haaren geest haar dringen, om haar Character te bewaaren? Zy zal, derhalven, alles, wat het voorgevallene ontdekken konde, zo goed als zy kan verbergen, alhoewel, indien het naderhand ontdekt word, juist dit gedrag als een bewys van haare fchuld zal aangemerkt worden.

Om met my overtuigd te zyn, dat zulk een geval dikwyls gebeurt, zoude de Leezer mogelyk gaerne eenige voorbeelden en ophelderingen hebben. Over het algemeen heb ik opgemerkt, dat, hoe opregter de Vrouwen over zulke ver-

(*) Een zodanig volvoerde daad heeft de *Redacteur* zelve ontmoet.

verderflyke onvoorzigtigheden berouw hebben, het even zoo veel moeilyker is, om haar hieromtrent tot bekentenis te brengen; en dit is natuurlyk. Onder andere voorvallen, welke men zoude kunnen bybrengen, opende ik de lichaamen van twee ongetrouwde Vrouwen, welker beide Characters, by alle die haar kenden, als onberispelyk, en buiten eenig kwaad vermoeden, waren. Over haare gezondheid geraadpleegd wordende, bedroogen, beide, my; op éêne van haar had ik vermoedens, en gaf my alle moeite om haar te overreeden my 't geheim toe te vertrouwen, indien de zaak zoo was; beloovende haar, dat ik alles zoude doen, wat in myn vermogen was, om haar uit de moeilykheden, die haar boven 't hoofd hingen, te helpen: maar alle myne moeite was vergeefs. Beide ſtierven aan zwaare pynen in haare ingewanden, en ſtuipen. Toen men de Lyken zoude afleggen, vond men, in het eene geval, een dood Kind, niet geheel voldraagen, tusſchen de beenen van de ongelukkige Moeder liggen; en, in 't andere geval, ontdekte men een zeer groot dood Kind, dat maar half gebooren was. Uit zulke gevallen kan ten overvloede blyken, welk een geduldig en vast beſluit de vrees voor ſchaamte kan doen neemen. Een jong ongetrouwd Vrouwsperſoon, haare zwangerheid verborgen gehouden hebbende, verlostte in den nagt zonder hulp. Men had vermoeden op haar, zogt haare kamer door, en vond het Kind in haare doos, in natte kleederen gewonden. Zy bekende, dat het Kind het haare was, maar ontkende hetzelve vermoord, of eenig voorneemen gehad te hebben, om dit te doen. Ik opende het Kind met Mr. PINKSTAN, uit St. Albansſtraat, en de Longen wilden niet in 't water zinken. Het berigt, 't geen zy omtrent zig zelve gaf, was dit: dat zy eene getrouwe en begunſtigde Dienstmeid was in eene Familie, welke zy niet konde verlaaten, als met de zekerheid, dat haar toeſtand dan ontdekt zou worden; en zulk eene ontdekking zoude, volgens haare meening, haaren zekeren *ondergang* voor haar geheele leeven te weeg brengen. Onder deeze zielsangſten, was zy beſluiteloos, en wankelde van dag tot dag in 't beraamen van een plan voor haar gedrag. Zy maakte eenige kleederen ter bewaaring van haar Kind (eene omſtandigheid, welke in haar voordeel was), en zy huurde in eene nabygelegen ſtraat, eene kamer met een bed, die gereed moest zyn, om, op 't eerſte berigt, oogenbliklyk eene Vrouw, die in ar-

arbeid was, te kunnen ontvangen. Haar ontwerp was, om, zo als zy in arbeid kwam, na dat huis te loopen, en zig daar door eene Vroedvrouw, die men haar brengen zou, te laaten verlosfen. Zy zoude dan, oogenbliklyk daarna, weder na huis gegaan zyn, en zig, op de best mogelyke wyze, over haar uitgaan verontschuldigd hebben. Zy had wel gehoord van Soldaaten-Wyven, die agter een heg verlost, en met het Kind haaren Man korten tyd daarna gevolgd waren; en zy hoopte dit zelfs ook te zullen kunnen doen. Zy wierd in den nagt, door een kolyk, zo zy meende, overvallen; deed eenige kleederen aan, zo wel om zig warm te houden, als om gereed te zyn om terstond heen te loopen, indien haar de arbeid overvallen mogt. Na eenigen tyd gewagt te hebben, overviel haar schielyk zulk eene snydende pyn en schrik, dat zy noch moed noch kragten had, om in dien toestand, in den nagt, de trappen af, en over de straat, te gaan. In wanhoop wierp zy zig zelve op het bed, en door den schrik en de angst, welke zy leed, verloor zy 't gebruik haarer zintuigen, en viel in flauwte. Een weinig weder tot zig zelve komende, vond zy zig in eenen vloed van ontlastingen liggen, en 'er lag een dood Kind by haare beenen. Zy gaf het allereerst op haar Kind acht, en vond dat het zeer zeker dood was. Zy lag eenigen tyd te bed, overweegende wat zy doen zoude, en daar 'er eenige schemering kwam, stond zy op, leide alle de natte kleederen, en het Kind, in haare doos, maakte het vertrek en bed in order, en ging daar in liggen. — De Vrouw, van welke zy de kamer gehuurd had, en die eene kleine som gelds te pand gekreegen had, hoewel zy niet wist wie zy was, zwoer dat zy dezelfde persoon was, die haare kamer gehuurd had, en bevestigde dat gedeelte van haare historie. Mr. PINKSTAN en ik verklaarden, dat wy haar verhaal zeer geloofwaerdig vonden, en bragten het, met de omstandigheid van het dryven der Longen, ten genoege van de *Jury* overeen. Zo als wy dit vervolgens voor den Leezer doen zullen. Zy wierd vry gesproken; en ik had het genoegen van te mogen gelooven, dat zy niet aan moord schuldig was.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

BE-

BESCHRYVING VAN EEN GROOT VIERVOETIG DIER, TOT HEDEN ONBEKEND BY DE NATUURKUNDIGEN.
Door J. C. DELAMETHRIE.

(*Journal de Physique.* Fevr. 1792.)

Het den Natuurkundigen nog onbekende Dier (zie nevensgaande Afbeelding) is uit het binnenste van *Africa*, zints twee of drie jaaren, in *Engeland* gebragt. De tegenwoordige Eigenaar laat het voor geld zien, en reist 'er mede na verscheide Steden van *Engeland*. Hy noemt het *Lion-Monster*, of de *Monsteragtige Leeuw*, om de Nieuwsgierigen aan te lokken, hoewel dit Dier geene gelykheid altoos heeft op den *Leeuw*, noch wat de gedaante noch wat de geaartheid betreft. De volkomenste beschryving, welke ik 'er van heb kunnen magtig worden, komt hier op neder.

Het Dier gelykt wel eenigzins na een gemeenen *Beer*, doch is wat kleinder; ook wel na een *Das*; doch is veel grooter dan deeze.

In ongeschiktheid en lompheid van gedaante, is de overeenkomst met den *Beer* groot. Het Lyf is overal met dik hair bedekt, 't geen ruw, hard, en over 't geheele lichaam bykans twee duimen lang is: doch, 't geen dit Beest onderscheidt van de *Beeren* en *Dassen*, is een zeer groot hairbosch op den rug, welks hairen de lengte van tien of elf duimen hebben; zy hangen te wederzyden neder, en laaten een spleet in 't midden.

De Staart is kort, en bykans geheel door het hair bedekt.

De Kop is groot, het Voorhoofd breed, en het hair daar zeer kort.

De Snoet is langwerpig, en aan 't einde kraakbeenig; zich verder uitstrekkende dan de Neusgaten.

De Lippen zyn zeer dun en lang, en voorzien van spieren, die het Dier in staat stellen om dezelve voorwaards uit te steeken.

Snytanden ontbreeken dit Dier; dan in elk Kaakbeen heeft het twee zeer sterke Hondstanden, en zes Maaltanden.

De Neusgaten zyn omtrent een en een halve duim open, en zeer klein.

Zy-

Zyne kleine zwarte Oogen hebben geene leevendigheid; hy heeft, even als de *Beeren*, eene byzondere wyze om ze op de voorwerpen te vestigen.

De Ooren zyn kort en bykans onder het hair bedolven.

De Pooten en Dyen zyn zeer kort en ſterk.

De Vingers, niet van elkander geſcheiden, zyn vyf in getal, gewapend met lange en kromme Nagelen; het Beest bedient 'er zich van met eene wondere behendigheid, of van alle te gelyk, of van eenige in 't byzonder, om zyne ſpyze in kleine portien te verdeelen, en ze in den bek te brengen.

Als het Dier loopt, komen de Pooten niet geheel op den grond neder. Hier in komt het met de *Beeren* overeen.

De Kleur is donkerbruin en ſchitterend; aan den ſnoet wat helderder. Boven elk Oog is een bleek geelagtige vlek. Onder den Hals en aan de Borst ziet men een witte vlek.

Het Dier is zagt van aart; doch, getergd, ſlaat het een rauw geluid, en maakt een gegrom niet ongelyk aan dat der *Beeren*. Het ſchynt daar door klagte en ongeduld aan te duiden.

Het voedzel beſtaat in Vrugten, Nooten, enz. Men heeft dit Dier gewend Brood te eeten, het zagte en het vette van Vleesch; altoos weigert het 't magere en dorre; zeer is het op Honig geſteld; doch wil geen Wortelen eeten.

Dit Dier graaft gaten in den grond, en woont 'er in. De Voorpooten zyn van zodanig een maakzel, dat het gemaklyk gaten daar mede delft, en het uitgegraafde tot kleine hoogten opwerpt.

Men ziet uit deeze Beſchryving, hoe veel dit Dier op een *Beer* gelykt. Men weet dat de *Beeren* zich eertyds in *Lybie*, en in *Africa*, onthielden; van waar, volgens MARTIALIS en andere Schryvers, de *Romeinen* dezelve deeden komen tot hunne Dierengevegten. Niet vreemd, dat men ze als nog in 't binnenſte van *Africa* aantreft.

Nogthans, indien de opgegeevene Beſchryving naauwkeurig is, kan men dit viervoetig Dier voor geen *Beer* of *Das* houden.

1. Het heeft op den rug een verbaazend Hairbosch, welks hairen de gemelde langte van ettelyke duimen heb-

 ben;

ben; dit vindt men noch by de *Beeren* noch by de *Dasſen.*

2. Het heeft twee Hondstanden in elk Kaakbeen, en zes Maaltanden; maar geene Snytanden in 't geheel. —— De *Beeren* hebben zes Snytanden, twee Hondstanden, en vyf Maaltanden aan wederzyden. —— De *Das* heeft zes in elke Kaak, zes Hondstanden, twee Snytanden; acht Maaltanden in de bovenkaak, vier aan elke zyde, en tien Maaltanden in de benedenkaak, vyf aan elke zyde.

3. De Snoet is by de *Beeren* en de *Dasſen* veel langwerpiger dan by dit Beest.

't Is zeer te wenſchen, dat een *Engelsch* Natuurkundige, die gelegenheid mogt hebben om dit vreemde Dier te zien, ons eene volkomener Beſchryving daar van geeve, dan wy in ſtaat waren te leveren.

VERSLAG VAN DE SCHRIKLYKE ORCAANEN, AAN WELKE ISLE DE FRANCE ONDERHEVIG IS.

(Overgenomen uit de *Voyage a Madagascar, par l'Abbé* ROCHON.)

Niemand, dan die het ongeluk gehad heeft van ooggetuige te weezen, kan zich een denkbeeld vormen van de Orcaanen, die zomtyds op het Eiland *Isle de France* woeden. Zodanig een Orcaan gaat meest altoos vergezeld van Regen, Donder, en Aardbeeving; de Dampkring ſtaat als in vuur, en de Wind blaast, met woedende kragt, uit alle hoeken. Alles, wat in den weg van dit zamen vereenigd Onweer komt, ſchynt met een onherſtelbaar verderf gedreigd te worden.

't Is daarom, dat de Zeelieden, die dus een Orcaan van verre zien aankomen, zomtyds in ſtaat zyn, om het geweld van denzelven te ontgaan, door de rigting waar te neemen, en een anderen koers te houden, wanneer zy dikwyls voor ſtilte dryven, op een kleinen afſtand van de plaatzen, waar deeze vervaarlyke Stormwinden al derzelver woede ſpillen. Wanneer de kragt des Winds meer is dan 150 voeten in één ſeconde, kan niets deszelfs geweld wederſtaan; de grootſte Boomen worden, met wortel en alles, uit den grond gerukt; de ſterkſte Gebouwen

om

om ver gesmeeten, terwyl noch de zwaarte der ankers, noch de beste ankertouwen, een Schip kunnen beveiligen, of verhoeden van op 't strand te geraaken, en in stukken te stooten.

Ik zag de groote Mast van het Schip de *Mars*, een Oorlogschip van vier-en-zestig Stukken, afbreeken, en over boord waaijen, in den Orcaan van Maart MDCCLXXI, die egter in zwaarte op verre na niet haalde by die, welke, in February deszelfden jaars, zyne vernielingen aanrigtte. Kundige Zeelieden weeten de kragt te berekenen, noodig om de groote Mast van een Oorlogschip te doen splyten, en kunnen oordeelen of ik vergrootende gesprooken heb, wanneer ik de snelheid des Winds, in de hevigste Stormen, op 150 voeten in één seconde bepaalde.

Op de Breedten tusschen de Keerkringen is eene buitengewoone verandering in den stand van den Barometer, de tot nog éénige aanwyzing van een naderenden Orcaan.

Toen de Orcaan, in February des Jaars MDCCLXXI, op *Isle de France* woedde, ontrustte de schielyke daaling van de Kwik my, zo wel als den Intendant des Eilands, den Heer POIVRE, ten hoogsten. Wy ontdekten dit ten vier uuren naa den middag. De Heer POIVRE zondt om den Capitein der Haven. Deeze Officier, die een voorigen zwaaren Orcaan hadt bygewoond, stondt op het zien des laagen Barometers niet zo zeer versteld, als wy; en zeide, dat 'er zekerder Voortekens waren: vier-en-twintig uuren, voegde hy 'er nevens, vóór het uitbarsten van den Storm, zult gy zien, dat de Zwarten van het Gebergte komen om denzelven aan te kondigen. Daar en boven zal de wyze, waar op de Zon ondergaat, my onderrigten, welke maatregels 'er moeten genomen worden, om, zo veel mogelyk, de ongelukken, by zulke gelegenheden gevreesd, voor te komen. Noch de ernstige Vermaaningen van den Intendant, noch myne bygebragte Waarneemingen, waren sterk genoeg om hem van den aannaderenden ramp te overtuigen; hy besloot niets te doen tot dat hy de Zon zag ondergaan. —— De Lugt was toen helder; doch de Barometer hieldt aan met zakken, schoon de Zon zeer helder onderging. De Capitein, die zeer veele Jaaren de *Oost-Indische Compagnie* gediend hadt, ging van ons af, volkomen gerust dat wy veilig waren voor alle de onheilen, waar mede wy dagten dat het Eiland gedreigd werd: hy scheen medelyden te heb-

ben met onze onkunde, die zo veel vertrouwen op een Weerglas ſtelden. Het valt bezwaarlyk, iemand, die enkel in het daadlyk Bedryf eener Kunſte is opgetoogen, te overtuigen, dat de Weetenſchap van eenig gebruik is.

Ten zeven uuren, één uur naa het ondergaan der Zonne, beliep ons de Stormwind. Vóór negen uuren waren alle de Schepen op ſtrand geſmeeten, uitgenomen de Pink de *Ambulante*, en de kleine Advysboot, de *Verd-Galand* geheeten. De Stroom dreef de Pink na Zee, en de Advysboot, aan dezelve vastgemaakt, zonk.

De *Ambulante*, zonder Zeilen of Roer, zonder voorraad voor de Scheepslieden, en daarenboven bezet met Soldaaten van het *Iersch* Regiment van CLARE, dreef meer dan twaalf uuren om, geheel op de genade van den Wind, die zo veel veranderde, dat de Pink het Eiland werd omgevoerd, en eindelyk ſchipbreuk leedt op het eenig gedeelte van de Kust, waar de Manſchap met mogelykheid kon gered worden. —— 't Geen deeze onheilen te bejammerenswaardiger maakt, is de volſlaagene onmogelykheid om den verlegenen eenigen byſtand of hulpe te bewyzen. Wy waren verpligt onbeweeglyk te blyven te midden van het verderf, dat rondsom ons woedde; wy moesten ons lot afwagten zonder de mogelykheid om het te voorzien, of voor te komen; de ſterkte des Winds, 't geweld der Stortregens, ſchrikten ons af, van de ſchuilplaats, door ons verkoozen, te verlaaten; wy moesten blyven waar wy ons bevonden, toen de Orcaan zyne woede begon.

Deeze Orcaan hieldt ten minſten tien uuren, met gelyk geweld, aan. Noch de Stortregens, noch de Donderſlagen, noch de Blixems, deeden de kragt des Winds afneemen; doch ten drie uuren 's morgens begon de Barometer, die vyf-en-twintig linien gedaald was, eenige minuuten te ſtaan, en kort daarop te ryzen; zints dien tyd nam de Storm af, en de Wind blies beſtendiger uit dezelfde ſtreek. Eindelyk was men 's avonds ten zes uuren in ſtaat om eenige hulp toe te brengen aan de ongelukkige Schipbreukelingen. —— Geduurende de Orcaan was alle gemeenſchap met de onderſcheide gedeelten des Eilands afgebrooken door de watervloeden, en de ontwortelde Boomen. —— Drie weeken verliepen 'er, eer wy eenige tyding kreegen van de *Ambulante*, ſchoon ſlegts zes mylen van *Port Louis* op *Isle de France* vergaan. Door

agt

agt te geeven op de Voorspellingen van den Barometer vóór het aankomen des tweeden Orcaans, leden de Schepen op de Reede veel minder dan in den eersten.

LEEVENSBERIGT VAN DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

Dr. PHILIP DODDRIDGE stamde af van eene aanzienlyke Familje in *Devonshire*. Zyn Over-oud-oom was Sir JOHN DODDRIDGE, Regter van 's Konings Bank, onder de Regeering van JACOBUS DEN I. Zyn Grootvader JOHN, Rector van *Sheperton* in *Middlesex*, werd, in den Jaare MDCLXII, door de *Acte van Uniformiteit*, afgezet (*). Mr. DANIEL DODDRIDGE, zyn Vader, een Koopman in *Londen*, trouwde de Dogter van den Eerw. JOHN BAUMAN, van *Praag*, die, ingevolge der uitdryvinge van den Keurvorst van de *Palts*, uit *Boheemen*, in *Engeland* kwam, en, gunstige Getuigschriften van veele *Duitsche* Godgeleerden mede gebragt hebbende, de aanstelling tot Leermeester verwierf in de Vryschool te *Kingston-upon-Thames* (†).

Mr. DANIEL DODDRIDGE hadt twintig Kinderen, die allen jong stierven, uitgenomen eene Dogter en onze DODDRIDGE, die het twintigste Kind zyner Ouderen was, en in *Londen* op den zes-en-twintigsten van Juny des Jaars MDCCII gebooren werd. Zo zeer ontbraken hem, by zyne geboorte, alle tekens van leeven, dat hy, voor dood, ter zyde gelegd wierd. Maar eene der tegenwoordig zynde Vrouwen, vermoedende, dat zy eenig leeven in het Kind bespeurde, kweekte de bykans uitgaan-

(*) Ten dien tyde hadt hy tien Kinderen, van welken 'er geen bezorgd was; en desniettegenstaande, verliet hy een post, die hem tweehonderd Ponden Sterlings Jaarlyks opbragt, om de voorschriften des Geweetens niet te verkragten.

(†) Deeze Heer gaf desgelyks een uitsteekend blyk van braafheid. Om de vrye handhaaving van den *Protestantschen Godsdienst* te behouden, verliet hy het bezit van eene zeer voordeelige standplaats, en trok heenen te voet in het gewaad van een Boer; niets met zich neemende dan honderd stukken Goudgeld in een lederen gordel, en een Bybel naar LUTHER'S overzetting.

gaande leevensvlam, met zo veel zorgvuldigheid, aan, dat dezelve brandend bleef.

Van zyne kindschheid af, hadt DODDRIDGE een zwak gestel en een teeringagtig voorkomen, 't geen hem, zo wel als zyne Vrienden, deedt denken, dat zyn leeven kort zou weezen. Te deezer oorzaake was hy gewoon, byzonder by het verjaaren van zynen Geboortedag, zyne verwondering en tevens zyne dankbaarheid te betuigen, dat zyne jaaren zo lang gerekt wierden.

Zyne Ouders bragten hem vroegtydig op in de kennis van den Godsdienst. Zyne eerste kundigheden in de Geleerde Taalen deedt hy op in eene School te *Londen*. In den Jaare MDCCXII vertrok hy na *Kingston-upon-Thames*, na de School van zynen Grootvader BAUMAN. In dezelve bleef hy tot het Jaar MDCCXV, en stak uit door zyne Godsvrugt en vlytige Letteroefening. In dit zelfde jaar verloor hy zynen Vader; en eenigen tyd geleden was hy Moederloos geworden. Dus een Wees gelaaten, verwekte zulks in hem wel ernstige, maar geene kommerlyke, gedagten; want hy gaf zyn Godvrugtig en berustend vertrouwen op de bescherming der Voorzienigheid te kennen.

Naa zyns Vaders dood, begaf zich DODDRIDGE na eene byzondere School, te *St. Albans*. Hier maakte hy gelukkig kennis met een Heer, die hem met de vriendelykheid eens Bloedverwants bejegende, Mr. (naderhand Dr.) SAMUEL CLARK, een Leeraar onder de *Dissenters* te dier plaatze. 't Geen de bescherming van Mr. CLARK aan DODDRIDGE byzonder deedt te stade komen, was een ongeval, 't welk hem, daar zynde, overkwam. Door het slegt bestuur van den Persoon, aan wien, naa zyns Vaders overlyden, de beheering zyner Goederen was toevertrouwd, verloor hy alle zyne bezittingen; en hadt de Voorzienigheid hem geenen zo edelmoedigen Vriend toegeschikt, hy zou zyne Letteroefeningen niet hebben kunnen voortzetten.

Staande Mr. DODDRIDGE's verblyf te *St. Albans*, begon hy een Dagboek van zyn leeven te houden; waaruit blykt, hoe bezorgd hy was om toe te neemen in Kennis, Godsvrugt, Deugd, en Nutheid voor het Menschdom. Dewyl hy het Christen-Leeraarampt op 't ooge hadt, las hy, behalven zyne bevlytiging op de Taalen, alle morgen en avonden, gedeelten der H. Schrift, met eene daarby gevoegde verklaaring; en het was zeer zeldzaam

zaam dat hy deeze taak liet vaaren; of om Schoolbezigheden, of het neemen van eene Uitspanning. Hy maakte Uittrekzels van de Leerredenen, die hy hoorde; tekende op, welk een indruk dezelve op hem maakten, als mede wat hem, in den gehoorden Leeraar, meest naavolgenswaardig dagt.

De School te *St. Albans* verliet Mr. DODDRIDGE, in den Jaare MDCCXVIII, en begaf zich na het huis zyner Zuster, te *Ongar*, in *Essex*. Hoe zeer zyne begeerte zich uitstrekte tot het Leeraarampt, hadt hy, door de bekrompenheid zyner leevensomstandigheden, weinig uitzigt om dien wensch zyns harten vervuld te zien. Terwyl hy hierover in verlegenheid was, liet de Hertoginne van *Bedford*, van zyne omstandigheden en Character onderrigt, hem aanbieden, dat, indien hy zyne Studien wilde voortzetten, om in de *Kerk van Engeland* den dienst waar te neemen, zy de kosten, daar toe noodig, zou verschaffen, en vervolgens voor hem zorgen. Dit voorstel nam hy met dankbetuiging aan; doch wees het voldoen aan de voorwaarde op eene beleefde wyze van de hand: dewyl hy zich niet kon schikken naar de gevoelens daar noodig te onderschryven.

In de verlegenheid, dat hy het Leeraarampt, waar toe hy zo sterke begeerte hadt, niet zou kunnen bekleeden, viel hy op het denkbeeld om tot de Regten over te gaan, en stondt op het punt om eene voordeelige verbintenis aan te gaan met Mr. EYRE, een Raadsheer, toen hy een Brief van Mr. CLARK ontving, met aanbod om hem onder zyne bescherming te neemen, indien hy na het Leeraarampt stondt volgens Christelyke Beginzelen. DODDRIDGE merkte dit aanbod als eene tydige tusschenkomst der Voorzienigheid. Diensvolgens keerde hy weder na *St. Albans*, en onthieldt zich eenige maanden ten huize van zynen waaren Vriend, die zyne Studien regelde, hem Boeken verschafte, en alles aanwendde om de Godsdienstige geneigdheden in 's Jongelings boezem aan te kweeken.

In den Jaare MDCCXIX werd hy besteld onder het opzigt van den Eerw. JOHN JENNINGS, die eene Academie der *Dissenters* hadt te *Kibworth* in *Leicestershire* (*). Mr.

(*) Opsteller van *Two Discourses, on preaching Christ, and particular and experimental Preaching*; die zo grooten opgang maak-

Mr. JENNINGS vertrok, in den Jaare MDCCXXII, na *Hinckley*, te welker plaatze Mr. DODDRIDGE, op den twee-en-twintigsten van July, zyne eerste Leerreden deedt. Van dien tyd af dat hy eerst den Predikstoel beklom, was hy zeer aangenaam op alle plaatzen, waar hy zyne gaven liet hooren. In 't Jaar MDCCXXIII zette hy zich te *Kibworth* neder. Naardemaal hy zich in een onaanzienlyk Stadje onthieldt, kon hy bykans al zynen tyd besteeden aan het vermeerderen zyner kundigheden.

Korten tyd naa dat hy zich te *Kibworth* met 'er woon begaf, beklaagde hem een zyner Academie-genooten, in eenen brieve, dat hy zich dus leevende begraaven hadt. Hier op schreef hy dit aanmerkelyk antwoord: „ Hier „ zit ik bepaald aan die vermaaklyke Oefeningen, welke „ de goede Voorzienigheid my ten Leevenstaak gegee- „ ven heeft. De eene dag loopt naa den anderen voor- „ by, en ik weet alleen dat dezelve voor my met ge- „ noegen ten einde snelt. Wat de wereld rondsom my „ betreft, ik heb 'er zeer weinig mede te doen. Ik „ leef bykans als een Schildpadde, in zyn schaal gehuis- „ vest, bykans altoos in dezelfde Stad, in 't zelfde „ Huis, in dezelfde Kamer. Nogthans leef ik als een „ Vorst; niet in praal en grootheid, maar in vryheid; „ meester van myne Boeken, meester van mynen Tyd, „ en, hoop ik 'er te mogen byvoegen, meester van myzel- „ ven. Ik kan zeer gereed de bekoorelykheden van *Lon-* „ *den*, de weelde dier Stad, het Gezelschap daar te vin- „ den, afstaan voor de heimlyke genoegens van ver- „ standige bezigheid en zelfgoedkeuring; verwyderd van „ toejuiching en van smaad, van nyd en veragting, en „ de verdervende aanlokzelen van Gierigheid en Eerzugt. „ Zo dat gy, in stede van my te beklaagen over myn „ lot, dat ik op eene zo onaanzienlyke plaats leef, my „ des geluk moest wenschen; als gy opmerkt dat het „ leeven te deezer Stede my zo groote voordeelen ver- „ schaft, tot de gewigtigste oogmerken van Godsvrugt „ en Wysbegeerte, en ik mag 'er die van Nuttig te zyn, „ byvoegen."

Dr. KIPPIS merkt op, dat hy deezen brief, met een zonderling genoegen, heeft overgeschreeven; dewyl hy met eeni-

maakten, dat ze door twee Bisschoppen, by het Beroepen hunner onderhoorige Geestlyken, hoogst werden aangepreezen.

eenige maate van voldoening mogt opmerken, hoe het slyten van een aantal jaaren, in een afgezonderden staat, zeer gunstig konne weezen tot den aanwas van kennis, en om eene hebbelykheid van Letteroefeningen te verkrygen. Deeze Heer heeft een uitneemend Leevensberigt van DODDRIDGE geplaatst voor de zevende Uitgave van den *Family Expositor*, waar men een omstandig berigt aantreft van de byzondere Onderwerpen der Studien van DODDRIDGE, en de wyze, op welke hy ze voortzette, zo aan de Academie als in de eerste jaaren van zynen dienst. Wy kunnen, volgens ons bepaald bestek, ons hier toe niet inlaaten, noch ook spreeken van de wyze, op welke hy zyne Leerredenen vervaardigde, en den aart zyner Leerredenen, in dien tyd.

Mr. DODDRIDGE begaf zich, in 't Jaar MDCCXXV, na *Market-Harborough*, doch zonder af te zien van zyne betrekking tot de Gemeente te *Kibworth*. Omtrent deezen tyd, kreeg hy dringende aanzoeken van groote Vergaderingen te *Londen*, *Nottingham* en andere plaatzen. Maar hy bleef de voorkeuze geeven aan *Kibworth* en *Harborough*. In den Jaare MDCCXXIX verkoozen zynde, om, in den dienst, Mr. SOME, Leeraar te *Harborough*, te onderfteunen, predikte hy beurtlings te deezer plaatze en te *Kibworth*.

Mr. JENNINGS, die, in den Jaare MDCCXXIII, overleed, hadt eenigen tyd vóór zyn sterven verklaard, dat Mr. DODDRIDGE, van alle zyne Leerlingen, best geschikt was om zyn plan van Academisch onderwys te agtervolgen; veelen der Vrienden van DODDRIDGE stonden in 't zelfde begrip: waarop hy, in den Zomer des Jaars MDCCXXIX, een Academie te *Harborough* opende. In zyne eerste Lesse toonde hy zyne Kweekelingen, de redelykheid en de voordeelen van GOD in hunne Letteroefeningen te erkennen. In de tweede gaf hy hun onderrigtingen hoe zy zich jegens hem, jegens elkanderen, en allen rondsom hun, moesten gedraagen. Vervolgens hieldt hy de gewoone Lessen. Zo vondt hy zich in een Leevensstand geplaatst, die hem een tooneel, om de grootste nuttigheden aan te brengen, opende (*).

Op

(*) Wylen de Eerw. HUGH FARMER, zo wel onder de *Dissenters* bekend als een uitsteckend Leeraar, als in de Geleerde Wereld in 't algemeen, van wege zyne uitgebreide geleerdheid

Op den vier-en-twintigsten van December des Jaars MDCCXXIX, verplaatste Mr. DODDRIDGE zyne Academie na *Northampton*, ingevolge eener dringende noodiging om het Leeraarampt in de Vergadering te *Castle Hill*, in die Stad, te bekleeden. —— Twee maanden laater, werd hy aangetast door eene gevaarlyke Ziekte, van welke hy, nogthans, gelukkig herstelde; en werd hy den negentienden van Maart te *Northampton* ingezegend.

Dr. KIPPIS, van de bekwaamheden van Mr. DODDRIDGE, als Leeraar, spreekende, drukt zich in deezer voege uit: „ Hy was altoos vuurig en hartroerend in de Toepassingen zyner Leerredenen." Zyne gevoelens op dit stuk, heeft hy, in deezer voege, uitgedrukt. „ 't Is, in de „ daad, het Character van een Mensch en een Christen „ onwaardig, zich te bevlytigen om de Hartstogten in „ beweeging te brengen, als hy het Verstand onverlicht, en „ de Rede onovertuigd laat. Maar, zo verre het bestaan- „ baar is met eene voeglyke inagtneeming van dit hoofd- „ vermogen onzer Menschlyke Natuure, wil ik gaarne „ over Godlyke Waarheden, met een heilig vuur, schry- „ ven en spreeken. En kan ik my niet verbeelden, dat „ men het belang van den Godsdienst wel zou behartigen, als men poogde alle deeze Hartstogten te laaten „ slaapen, welke GOD zeker onze gemoederen heeft ingeplant, om dienstbaar te zyn, zo wel aan het Gods- „ dienstig als Burgerlyk leeven, en die, wat men 'er ook „ van moge zeggen, waarschynlyk zullen besteed worden „ tot zeer uitsteekende of zeer schadelyke einden." —— „ Dit is," merkt Dr. KIPPIS op, „ de taal der wysheid. „ Waare Welspreekenheid bestaat in de vereeniging van „ het redelyke, het dringende, het hartroerende: en zich „ te vervoegen, zo wel tot de Hartstogten, als tot de „ Rede der Menschen, is het voorschrift der gezondste „ Wysbegeerte. De koele en zwakke Toepassingen van „ veele Leerredenen, op den Predikstoel, zyn zo wan- „ smaaklyk aan rechten smaak, als onbevorderlyk tot Gods- „ dienstige verbetering."

In den Jaare MDCCXXXVIII, haalde Mr. DODDRIDGE zyne Gemeente over, om met hem mede te werken tot het oprigten van eene Liefde-School, ter onderwys en klee-

heid en dierbaare Schriften, was een van DODDRIDGE's eerste Kweekelingen.

kleeding van twintig Jongelingen. — Hy zelve ging die School vaak bezigtigen, deedt onderzoek op de vorderingen der Scholieren; paarende zyne vermaaningen met de vuurigste gebeden voor hunne Vordering en Geluk.

Met zodanige zonderlinge bekwaamheden, en zulke uitmuntende deugden is het geenzins te bevreemden, dat Mr. DODDRIDGE de hoogagting en liefde zyner Gemeente bezat. In zyn uitersten wil gaf hy dit getuigenis van zyne *Northamptonsche* Gemeente: „ Dat hy de genoeglykste uuren zyns Leevens had doorgebragt in het ondersteunen der Godsdienstoefeningen van een zo Godvrugtig, als dankbaar en verdienstlyk Volk, als mogelyk immer eenig Leeraar hadt mogen bedienen."

„ Dit Character," merkt Dr. KIPPIS op, „ was over 't algemeen waar. Niettemin vondt Mr. DODDRIDGE, in zyne Gemeente gelegenheid om zyn geduld te oefenen. Tot dezelve behoorden lieden van een bekrompen bygeloovigen aart, en zwakke Geestdryvers, die hem zomtyds op eene verstandlooze wyze lastig vielen. Hy gedroeg zich, egter, ten hunnen opzigte, met eene toegeevenheid en tederheid, die zy naauwlyks verdienden, en waar van weinige Bedienaars van het Euangelie in staat zouden zyn om een zo treffend voorbeeld te geeven."

In 't Jaar MDCCXXX trouwde Mr. DODDRIDGE aan Mejuffrouw MERCY MARIS, van *Worchester*; eene Egtgenoote, die, niettegenstaande haare zwakke gesteltenisse en ongezondheid, eene uitsteekende Huisvrouw was, en ter vergeldinge daar van de tederste blyken genoot van Huwelyksliefde.

Dr. KIPPIS heeft, in de Leevensbeschryving van Mr. DODDRIDGE veele bladzyden besteed, in een belangryk verslag, met eene menigte nutte bedenkingen doorvlogten, over de wyze, waarop DODDRIDGE zich als Bestuurder der Academie gedroeg. Wy moeten ons vergenoegen, ten dien opzigte, alleen aan te merken, dat zyne agting in die hoedanigheid zo groot was, dat het getal zyner Kweekelingen uitstak; zynde het eene jaar door het andere genomen, vier-en-dertig, en stondt dezelve steeds toe te neemen. —— Geduurende de twee-en-twintig jaaren, welke hy deeze post bekleedde, hadt hy omtrent *tweehonderd* Jongelingen onder zyn opzigt, van welken 'er honderd-en-twintig tot den Predikdienst bevorderd werden. Veelen deezer kwamen uit *Schotland* en *Holland*.

Een

Een die ten oogmerk hadt om in de *Kerk van Engeland* dienst te doen, verkoos een of twee jaaren het onderwys te hooren van Mr. DODDRIDGE, eer hy zich na de Universiteit begaf. Anderen, wier Ouders mede van de *Engelsche* Kerk waren, genooten zyn Onderwys en Opzigt, en kreegen vryheid om den Godsdienst in de vastgestelde Kerk by te woonen. De inrigting van zyne Academie was volkomen algemeen.

(Vervolg en Slot by eene nadere gelegenheid.)

SCHETS VAN HET LEEVEN EN DE VERRICHTINGEN VAN DEN HEERE

AART SCHOUMAN,

ALS KONSTSCHILDER BESCHOUWD.

In leeven Oud Deken en Hoofdman der Confrerie Kamer van Pictura, in 's Hage; mitsgaders Oudste Regent der Vrye Haagsche Teken-Academie, enz. enz.

Medegedeeld

Door den Heere CORN. PLOOS VAN AMSTEL, J. CZ.

De Gedachtenisse der uitmuntende menschen van ons Vaderland, die door hunne bekwaamheid, niet alleen hier, maar ook elders, zich hebben beroemd gemaakt, te helpen bewaaren, bevordert, myns oordeels, niet alleen de achting, die wy rechtmaatig aan hunne persoonen en werken verschuldigd zyn; maar inzonderheid verleevendigt het den yver en lust om hen naar te volgen, ter bereiking van het toppunt der hoogere volkomenheid, waar toe onze vermogens tot de Kunsten of Weetenschappen zich zouden kunnen of mogen verheffen.

Maar, gelyk, in alle voorbeelden, de smaak met het gezond verstand gepaard moet gevonden worden, zo dient, in de naarvolging inzonderheid, het gevoel voor het bevallige, dat wy daarin vinden, door een juist oordeel bestierd te worden, of het wordt gelyk aan den wildzang der Vogelen, waarin wel een bevallig geluid, doch, door gebrek van maat en harmonie, geen Muziek in gehoord wordt.

Dee-

Deeze opmerking oordeelde ik vooraf nodig te zyn, by het volgende dat ik tot aandenken van wylen mynen ouden Vriend, den Heere AART SCHOUMAN, nu onlangs, 5 July 1792, in *'s Hage*, in den ouderdom van 82 Jaaren overleeden, voor de Kunstlievenden, en inzonderheid ten voorbeelde van allen die de Teken- en Schilderkunst beoefenen, meende schuldig te zyn.

AART SCHOUMAN wierd te *Dordrecht*, den 4 van Lentemaand 1710, gebooren; zyn Vader was MARTINUS SCHOUMAN, Schipper van *Dordrecht* op *Middelburg*; zyn Moeder CORNELIA LUGTEN, die in 1734 overleden is, en Weduwe bleef van zyn Vader, die hem reeds vroeg door den dood ontvallen was. Twee jaaren laater, in zyn 26ste jaar, trok hy naar *'s Hage*, daar hy sedert gewoond heeft. Hy had zyne Oefeningen, in de Tekenkunst, begonnen, en zyne yverige studie tot de edele Schilderkunst, onder de leerzaame Lessen van zyn Meester *Adriaan van der Burgh*, te *Dordrecht*, in 8 jaaren, zo gelukkig volbragt, dat hy toen in staat was, om zich, met een gewenscht gevolg, te kunnen bedienen van het stout, vloeijend en vaardig Penseel, 't welk het voorbeeld zyns Meesters hem zo gelukkig had leeren bestieren.

Hy beproefde daarmede eerst zyne bekwaamheden tot het afbeelden van verscheide persoonen; waarin hy van tyd tot tyd zo wel slaagde, dat hy, reeds van zyn vroege jeugd tot nog zelfs in zyn hoogen ouderdom, wierd aangezogt, en gebruikt is geworden, tot het afmaalen der voornaamste persoonen van rang en verdiensten in ons Vaderland.

Dan zyne vrye en onbedwongen schilderwyze kon zich niet alleen bepaalen aan het afbeelden van zo veele Persoonen en Familien, als van zyne hand, zo in byzondere als openbaare Gebouwen, ter Vergaderinge van hoogere en laagere Collegien gevonden worden; maar zyn vlugge geest verhief zich in het kunstig afbeelden van Menschen, Dieren, Planten, Bloemen en Gewassen, tot in een hooger Luchtgewest, en volgde, in het lommerig Woud, de Zangerige Chooren van 't gewiekte Pluimgedierte. Hy trof niet alleen de edele en bevallige gestalte der Vogelen; maar de schoonste kleuren, waar mede de groote Schepper van alles hunne Vederen versierd heeft, wist hy, op de leevendigste wyze, naar 't leeven af te maalen. Ten dien einde bestudeerde hy daaglyks de Werken van *G. B. Wenix* en

en *Melch. de Hondekoeter*, en nam waar, hoe zy, op een fikse en eigenaartige wyze, hunne penceelsslagen geschikt hadden naar den aart, de gedaante en 't beloop, van de huid, van de Muskelen en haare werking, op welke het Hair, de Wol, de Vederen, gerigt waren.

Hy vereenigde de naauwkeurigheden van de kennis der Natuurlyke Historie, in 't Dierenryk, zodanig met de bevalligheden in de Schilderkunst, dat de waarheid der afbeelding niet in de kunst verlooren wierd.

Hoe veel tyd en vlyt hy hier toe met oordeel gebezigd heeft, getuigen de menigte van Studien en Overblyfzelen, welke onder de Kenners en Liefhebbers als keurige Kleinodien bewaard, en nog in zyne nagelaaten Kunstschatten van zyn hand gevonden worden; als mede verscheide Zaalen, zo met Historische Onderwerpen, als met Bosschen, Hofgezichten, enz. gestoffeerd met Menschen, Dieren, Bloemen, enz. en inzonderheid Gevogelte, geschilderd; waarvan een uitmuntend blyk op het Vorstelyk Departement in *'s Hage*, behalven zo veele andere plaatsen, te zien is; om nu niet te spreeken van verscheide groote en kleinere Kabinet- en Familiestukken, onder anderen, het Familiestukje van beide de Heeren DE BISSCHOP, voornaame Liefhebbers te *Rotterdam*.

Tot uitspanning en afwisseling van zynen arbeid, verkoos hy altoos de beoefening van eenige Kunstmaatige proeven —— welke gestadig zyn vernuft opscherpen, en zyn Kunstryke hand meer beoefend, en vaardiger tot zyne oogmerken, maaken kon. — Zomtyds begaf hy zich, in naarvolging van voorige voornaame Schilders, tot het etsen, of het schraapen in Zwarte-Kunstplaaten, waarvan hy, zo door Pourtretten als andere Voorwerpen, naar zyn eigen of anderer Tekeningen en Schilderyen gemaakt (*), veele fraaije blyken heeft nagelaaten, welke onder de Prentschatten der Liefhebbers verzameld en bewaard worden; zelf zyn 'er verscheiden Pocaalen en andere Glaswerken voor handen, op welken hy, in den trant van zyn Vriend *Frans Greenwood*, zeer kunstig gesneeden heeft.

Hy

(*) De Kunstschilder *C. Troost* heeft, in 1747, het Portrait van A. SCHOUMAN ten voeten uit gemaakt; naderhand is zyn Portrait door den Heer *J. Perkois*, Discipel van SCHOUMAN, in 1788, vervaardigd; beide zyn die in Crayon getekend.

Hy had in zyne vroege jeugd pas de gewoone wyze, om fiks met rood en zwart Kryt te tekenen, verkreegen, of begaf zich tot het tekenen, naar het naakte Menschbeeld, op de publieke Academie, waarvan hy, in 1752, Regent geworden, en tot zyn dood toe gebleeven is, en van wier nuttigheid hy zo zeer overtuigd was, dat hy, tot maar kort voor zyn einde, de Haagsche Kunstschoole, onder den naam van *Pictura* bekend, ten dien einde bezogt, en zich daar geoefend heeft. —— Doch, overtuigd zynde, dat deeze wyze van tekenen, alhoewel meest geschikt tot deeze noodige oefening der Schilders, echter, ten aanzien van het naakte Menschbeeld, niet algemeen toereikende was, ter naarvolging van zo veele andere Voorwerpen, als zich in de natuur voor een Tekenaar en Schilder, daaglyks aanbieden, zich echter niet altyd of door de gelegenheid tot den omslag by de Olyverw vereischt, modelleeren, of om den aart der Voorwerpen zelve, zo gemaklyk als voor den Kunstenaar nodig is, ter naarvolging gebruiken laaten, —— zo leide zich onze jonge Kunstenaar vlytig toe, tot het verkrygen van eene hebbelykheid om in O. Ind. Inkt, met 't penceel, nauwkeurig, kragtig, zagt, en met malsheid, naar 't voorbeeld van *Nicolaas Verkolje*, te wasschen, of, in naarvolging van *J. de Bisschop*, met deszelfs Inkt, naar de Schilderyen van *J. van der Ulft* te tekenen. Hier door wierd zyn lust uitgelokt, om ook deeze en andere groote Meesters, in hunne Schilderyen met kleuren, na te volgen, en hy vond hier toe een middel uit, om in Waterverw, op eene wyze, die men tusschen gedekte Verw en Sappen noemt, te schilderen; eene wyze, die, zo veel mooglyk, de slaafsche uitspaaring der hoogzels voorkomt, — het penseel van den Tekenaar een vryer vlugt geeft, en in de Tekeningen een zekere fikse bewerking doet zien, welk een kunstkundig oog, misschien vergeefs, zoude zoeken in dezulken, die met een naauwkeurige voorzigtigheid, hoe fraai andersints gemaakt, voltooid zyn, en welke daarom te verschoonlyker geacht worden, om dat ze als naauwkeurige Copyen, naar de uitvoerigste Schilderyen gemaakt, moeten voorkomen. Daar nu ondertusschen deeze manier, zeer zeldzaam, voor den Tekenaar te kiezen is, wanneer hy, volgens zyn eigen vinding, vry en uit den geest wil werken, ware het te wenschen, dat de bereiding van de Verwen door den Heer SCHOUMAN, met zo veel voordeel ge-

gebruikt, nevens zyne vaardige schilderwyze, algemeen by de Kunstoefenenden, zo wel als by zyne bekwaamste Leerlingen, bekend en in gebruik was.

Deeze manier schikt zich byna tot allerlei wyze van penceels - oefeningen, zo wel in naakte als gekleede Beelden, Zyden en Satynen Stoffen, Meubelen, enz. als tot het vervaardigen van hair, en wolagtige Dieren, tot de pluimen en kleuren van 't Gevogelte, Bloemen, Planten, Boomen en Gewassen, ja niets uitgezonderd, tot welke het uitspaaren, by de Sapverwen, anders een slaafagtige of pynlyke moeite baart.

En deeze manier is, by de groote bekwaamheid, het wezenlyk en gepast middel geweest, waardoor de Heer SCHOUMAN zo uitmunt, en, meesterlyk, allerlei Schilderyen volgens hun aart en kleur, gecopieerd heeft. Waarvan zo veelen der voornaamste Liefhebbers de onwraakbaarste bewyzen, onder meer andere werken van zyn eigen vinding, bezitten: zo als hy gemaakt heeft voor den Heer HENDRIK VAN SLINGELANDT, wylen den Heer VERSCHUURING, beiden in *'s Hage*, wylen de Heeren DE BISSCHOP, en den Heer JAN SNELLEN, te *Rotterdam*. Ook berusten, in myn eigen Verzameling, verscheide Werken van zyn hand, die ik uit het Kabinet van zyn Hoogheid, Prins WILLEM V, (*) door hem heb laaten copieeren, als mede die naar

(*) AART SCHOUMAN heeft voor my, uit het Kabinet van gemelde zyne Hoogh. de volgende Schilderyen in kleuren, zynde 16 stuks, gecopieerd.

Ao.		
1771	Een Italiaansch Landschap, met Beesten, enz. .	naar *K. du Jardin.*
1772	Een rykgestoffeerde Kamer, waarin twee Vrouwen, en een Kind in de Wieg, enz.	—— *Ger. Douw.*
1773	Een Landschap met verscheide Beesten, enz. .	—— *Ad. van de Velde.*
1774	Een Y-gezicht, met verschillende Vaartuigen, enz.	—— *Wm. van de Velde.*
1774	Een jong Dametje, voedende haar gevogelte in een Voljeere	—— *Jan Steen.*
1774	De Vlucht naar Egypte	—— *A. van der Werf.*
1774	Frans van Mieris de Oude en Vrouw, met haar hond op den schoot . .	—— *Fr. van Mieris de Oude.*

1775

naar 't fraaije Schildery van *Adriaan van de Velde*, verbeeldende een gezicht in de Haagsche Koekamp, eertyds uit het Kunst-Kabinet van den overleden Heer DE BISSCHOP, te *Rotterdam*; ook twee fraaije Stukken van *Gabriel de Metzu*, uit dat van den Heere JAN HOPE, welke laatste Stukken hy, met een verwonderlyke vaardigheid van penceelsbehandeling, die hem byzonder eigen was, in twaalf dagen, aan 't huis van dien Heer, voor my gemaakt heeft.

SCHOUMAN bevatte de waare Energie van ieder Tafereel, dat hy, met verrukking, voor zig zag.

Hy had daar by een vermoogen verkreegen, om, door zyne behandeling van de gemelde Verwen, de Schilderstukken der beste Nederlandsche Meesters van deeze en de voorgaande Eeuw, op de meesterlykste wyze naar te volgen. Hy was in zyn soort, onder de Schilders, 't geen onder de Dichters de groote Engelsche *Pope*, ten aanzien van *Homerus*, en onze schrandere *Charles Sebille*, ten aanzien van den vetheeven *Pierre Corneille*, was; de een heeft den Griekschen Heldendichter geen heerlyker Engelsch, de andere den Franschen Toneeldichter geen krachtiger Nederduitsch, doen spreeken, dan die in alle de deelen der Schilderkunst bedreeven SCHOUMAN, die de genie, het vuur, de kracht der eerste Nederlandsche Schilders, uit de taal der Olyverwen, in de taal der Waterverwen, heeft weeten over te brengen.

Behandelt hy *Douw* of *Mieris*, dan ziet men een edele uitvoerigheid, zonder slaafsche zwaarmoedigheid; volgt hy het

1775	Een Jongeling, die bellen blaast, enz. . . .	naar *F. van Mieris, de Oude.*
1775	Pourt. van Ary de Vois, gekleed als een Jaager. in een Landsch.	—— *Ary de Vois.*
1775	't Graf van Prins Willem den I. te Delft. . .	—— *Hoekgeest.*
1775	Zo de Ouden zongen, piepen de Jongen. .	—— *Jan Steen.*
1776	Gezicht by 't Huis Middagten, by Dieren. . .	—— *Ad. van de Velde.*
1776	Een Landschap, met Beesten, by een spiegelend Water.	—— *Paul Potter.*
1779	Ada, Gravinne van Holland.	—— *J. Holbein.*
1779	't Pourtret van een Botanicus.	—— *F. van Mieris, de Oude.*
1780	Een Musiceerend gezelschap.	—— *G. Netscher.*

het vette en breede penceel van *Metzu*, of *ter Burg*, of *Jan Steen*, na, dan ziet men die veegägtige penceelsslagen, die beslissende toetsen, die fiksheid van omtrek, die helderheid van coloriet en reflexien, welke die groote Meesters de verwondering van Kenners en Liefhebbers maaken. Dit alles deed hy met die gemaklyke ongedwongenheid, die hem eigen was, en waar door, in hem, de vrye Naarvolger van den schroomächtigen Naarbootzer onderscheiden word. En hoe juist zyne Tekeningen ook naar de origineele Stukken gevolgd waren, altoos was, by de uitvoerigsten, de fiksheid het voornaame kenmerk; en nimmer bespeurde men daar by eenigen zweem van pynlyke arbeidzaamheid, of werktuiglyke netheid; maar dezelve schynen eerder als uit een vryen geest over het papier heen geblaazen, dan met moeite en studie gemaakt te weezen; altoos bleef 'er SCHOUMAN de groote meester in, en de origineelen wierden wenschlyk om de bevalligheid der Copyen; of hadden de onderlinge gelykheid tot elkander, welke *Ovidius*, zo aartig, in de Dochters van *Doris* beschryft, en geleeken zo op elkander, dat, alhoewel verschillend van weezen en houding, men echter klaar bespeuren kon, dat zy Gezusters waren. Zyn meesterlyke behandeling, in 't copieeren, verhefte den luister zyner Origineelen, en, even gelyk een deftig Afgezant eener Mogendheid, door zyne eigen waardigheid, de waardigheid van zyn meester ophoud, zo deedt ook SCHOUMAN zyn eigen verdienste kennen, door het waardig overbrengen van de verdiensten der Stukken, die hy naarvolgde.

Hy openbaarde de verhevenste schoonheid der schilderkundige welspreekenheid, in ieders byzondere Taal; zyn penceel had, om zo te spreeken, door een bestendige beoefening, een vrymoedigen nadruk, en zodanigen klem, verkreegen, dat het tot een algemeenen tolk van alle gedaanten voor alle de volkeren der aarde kon verstrekken. —— Hy scheen gebooren, niet alleen om een Naarvolger van zyne beroemde Voorgangers, en tevens een vermenigvuldiger van het aanblik hunner weergälooze werken te zyn; maar hy was geschikt om zyn vryen geest, in de Teken- en Schilderkunst, bot te vieren; inzonderheid, wanneer hy zich, boven en op de aarde, naar de gevleugelde zyde van 't geschapene keerde, en hy zyn oog liet gaan, over 't Pluimgedierte, en haar schoon gekleurde Vederen! Wie was hem, zints een *Wenix* en een *Hondekoeter* ge-

gestorven waren, daar in gelyk geworden? — Wie wist, door meesterlyke trekken en toetsen, de hartstogten en gemoedsneigingen der Vogelen, na hen, zo leevend uit te drukken, als onze groote SCHOUMAN, die, in de daad, onder de laatere Vogelschilders, zo uitmuntend te achten is, als de Phenix, volgens de overleveringen der oudheid, onder de Vogelen gehouden werd.

SCHOUMAN schilderde niet alleen met Oly- en Waterverwen, in kleuren, allerlei soorten van Onderwerpen, Beelden, Historien, Landschappen, Watergezichten, Vrugten en Veldgewassen, allen om het schoonst; maar ook dong hy naar den prys van den grooten *Jacob de Wit*, in 't naarbootsen van 't half verheeven Beeldwerk, of Basrelief, en het gelukte hem daar zo wel in te slaagen, dat hy meenig Kunstenaar zelve, daar mede, zodanig misleid heeft, dat zy het werk van zyn penceel voor dat van den beitel aanzagen: — tot getuigen hier van, bezit ik een Stukje in 't graauw, door zyne hand gemaald, welk my nog dit jaar, tot een Gedenkstuk der bestendige Vriendschap van zyn hart, geschonken is; en geplaatst boven den ingang myner Binnenkamer, ieders verwondering, met verrassing, trekt.

Gevoelig voor een Vriendschap, welke ik het geluk heb gehad veele jaaren met dien grooten Kunstenaar te onderhouden, oordeelde ik my verplicht, in deeze flaauwe schets, zyn kunstmaatig Karakter eenigermaate te doen kennen, ten einde, naar myn vermogen, de Kunstlievenden aan te zetten, om 's mans Werken meerder en meerder te beschouwen. Voorts zo by zyne Discipelen (*), als mede by andere Kunstoefenaaren, den lust op te wekken, om, naar zyn Voorbeeld, in de Kunst te vorderen; my verzekerd houdende, dat eene kunstmaatige beschouwing van die Werken, welke hun eigen roem medebrengen, de beste Lofreden is die 'er van gemaakt kan worden, en niet kan nalaaten om andere Kunstenaars aan te moedigen, en dus ten voordeele der Kunst te gedyen.

HET

(*) Van deeze zyn, zo verre my bekend is, nog in leeven; de Heeren *J. Muys* te Rotterdam, *J. Perkois* te Middelburg, en *M. Schouman*, Neef van den overledenen, te Dordrecht.

HET GRAF.

(*Zedelyke Beschouwingen.*)

Natuurgenooten! beschouwt met my onze stille rustplaats, na dit afgeloopene leeven, die plaats, daar elk onzer, wat rang hier ook bekleed, ééns zyn stoflyk deel te rug moet geeven, en —— laat het behoorlyk aandenken daarvan u in staat stellen, om ééns, wanneer hier uwe dagen zullen geëindigd zyn, met een regt Christelyk geweeten, dit zorglyk leeven vaarwel te zeggen, om —— aan de andere zyde van het Graf, de Zegepalm, de Eerekroon der onsterfelykheid, weg te draagen.

O! GRAF, bewaarplaats der dooden, koud verblyf der afgestorvenen, waar toe wy elken stap nader treeden, by u verzinkt alle vreugde, verdwynt alle elende, in uwe wooning kent niemand haat of vriendschap. Ja, daar is de veragtste Slaaf gelyk aan zynen Vorst. Hoe veel verscheidenheid heerscht in uw gebied, welk een zegen verwerft deeze van uwe hand, daar gy geene een knaagend verderf berokkent.

O! GRAF, vol van verschrikkingen, het aandenken aan u doet ons hart van vreeze sidderen, daar, by 't naderen van ons einde, eene koude rilling ons aangrypt, en —— beschouwen wy het overschot van ons, 't welk uw afgryslyk kerkenhol bewaart, dan moeten wy, met aandoeningen der Ziele, uitroepen, *wat is de mensch!* O! verdroogd rammelend gebeente, hoe overheerlyk, hoe luisterlyk, waart gy eertyds, toen u het overschoone bekleedsel versierde, toen uwe fiere kruin met golvende hairvlegten pronkte, en gy nog, met vleesch en beenderen famengevoegd, het pronkstuk van Gods groote Werken vertoonde, wat zyt gy nu geworden! tot stof zyt gy wedergekeerd, en —— uwe schoonheid, roem en eer, is vergaan *als een bloeme des velds.*

O! GRAF, gy die met liefde en tederheden spot, gy scheurt vaneen welgepaarde Echtgenooten; Ouders van Kinderen; Kinderen van hunne Ouders. Gy hoort na geene klagten, —— gy ziet na geene traanen —— onaandoenelyk voor het verdriet der stervelingen, daar gy hunne dierbaarste panden in uwen kuil gevangen hebt. —— Hoe beweent de Jongeling zyn Beminde, daar gy hen aan elkaar ontwrongt. Ja zelfs, het schuldloos Wichtje ziet, naauwlyks, de eerste vonk van 't lieve leevenslicht, of gy doet het, met de laatste traan, in zyne oogjes biggelende, grafwaards zinken. —— Laat vry de trotsche Troonmonarch alles voor hem doen bukken, en —— beeven, de Waereld door zyn staal des Wet voorschryven, dui-

duizenden ter neder vellen, zich als eene Godheid doen aanbidden; hy moet toch eindelyk eens, 't zy vroeg of laat, uit zyne Vorstelyke Zaalen, vol gewoel, in het stille Graf nederdaalen.

Laat vry de Gierigaard, in zyn Goud, zyn God en wellust vinden. O! GRAF, gy wenkt hem, en —— wat kan hem nu zyn goud en zilver baaten, daar hy, voor gantsche Bergen opeengestapeld Muntmetaal, geen enkel punt des tyds koopen kan; zyn leevenslamp gaat uit. —— Hy is niet meer, en hy daalt, in de donkere wooning, by zyne afgestorvene Vaderen.

Ziet daar Stervelingen uw lot, het einde van alle vleesch, —— het einde van al het genot, dat u het leeven op deeze onbestendige aarde schenkt. Dan, ô! kuil des Grafs, gy zult ons niet eeuwig beslooten houden, hoe groot uwe magt ook zy, —— hoe gy uwe wreede heerschappy ons doet gevoelen, —— ééne wenk van Gods Almagt bedaart uwe woestheid —— bepaalt uwe woelingen; —— ja, hoe onbeperkt het heerschen van uwen arm moge zyn hier beneden, ééns genaakt die dag op welken gy uwen buit zult wedergeeven, wanneer de schorre Donder bromt door 't barstend grafgewelf, *dan zullen allen, die in de graven zyn, de stemme van den Zoon van God hooren, en zullen uit het zelve opstaan*, deezen ten Leeven, —— geenen ter Verdoemenisse. Bedenkt dit allen, gy Godvergeetenen, gy, die Ongodsdienstig ten aanzien van uwen God —— onregtvaardig ten aanzien van uwen naasten —— en onmaatig ten aanzien van u zelven, hebt geleefd; hoe zult gy daar, uit den mond van Jesus, het Godlyk vonnis hooren kunnen; doch, hebt gy hier op dit ondermaansche, in uwen kring, volgens uwe vermogens, altoos getragt, *een onergerlyk geweten* te bezitten *voor* uwen *God, en de menschen*, waarlyk deugdzaam voorbeeldelyk gewandeld, hoe aangenaam zal dan eens in uwe ooren klinken, *staat op, gy Dooden!* om, op dien grooten dag, uw heil te zien volmaaken; dan zult gy het Graf, en zyn wreed vermogen, belachen; dan zult gy, van alle aardsch verdriet en tegenspoed ontheven, overgevoerd worden in zaliger gewesten, waar niets dan vreugde en wellust leeft, en Dood en Graf zal te niete gedaan worden: ja, dan sluit het Graf zynen hollen mond, dan verdwynt zyne magt, dan zullen wy, in het gezelschap van Hem, die Dood en Graf verwon, by onzen God, volmaakt —— ongestoord —— eeuwig —— leeven, in die ontzachelyke eeuwigheid, daar wy, door 't Godlyk Alvermogen, toe geschikt zyn, —— daar tyd en sterflykheid verzinken, en wy, by 't juichend geestendom, Gods roem —— Liefde —— en Magt, zullen uitgalmen, —— zonder einde.

J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Veele menschen zyn van oordeel, dat alles wat hier op aarde niet opentlyk gestraft, of uitdruklyk door eene Wet verboden word, geoorlofd is; dan wie weet niet, dat 'er oneindig veel zedelyk kwaad is, waar geene uitdrukkelyke Burgerwetten tegen bepaald zyn. —— Ook vind men menschen, die dikwils, door eene verkeerde yver gedreven, zomtyds de grootste en gruwelykste snoodheden bedryven, terwyl zy waanen God dienst te doen met het geen zy hebben uitgevoerd, en dat zy nog dagelyks pleegen. —— Zulk eene handelwyze heeft dikwils plaats in Vervolgingen, en by woelagtige, by onrustige, menschen. —— De groote Paulus was aan deze boosheid schuldig door de Vervolging, welke hy tegen de Kristenen hielp aanregten. —— Hy maakte 'er zich inzonderheid schuldig aan by den dood van den eersten gemartelden Kristen. —— Alle Vervolging is een gruwel in de oogen van den Regtvaardigen God; want alle Vervolging verwoest en Godlyke en burgerlyke Wetten. —— Daarom, ô mensch! laat de voorzigtigheid altoos alle uwe daaden bestieren; want eenmaal komt die gedugte dag, waarop gy van alle uwe bedryven, tot een toe, rekenschap zult moeten geeven.

Het gebeurt niet zelden, dat de goeden, dat de braven, het meest te lyden hebben. Het is niet altoos een bewys, dat men het regt niet aan zyne zyde heeft, om dat men in deze Wereld veel lyden moet. —— By Jesus omwandeling op aarde, moest het grootste regt zwygen voor de gruwelykste ongeregtigheden. De waarheid, zegt men, moet eenmaal zegevieren. Dat is zo. —— Dan hier, in deze benedeu gewesten, is de ware vergeldinge des loons niet. —— De grootste onregtvaardigheden gelukken zomtyds veel beter, dan zulke bedryven, welke naar de strengste regels van regt en billykheid ingerigt worden. —— Is dan de Voorzienigheid niet goed? —— Is God dan niet regtvaardig? —— Ja gewisselyk: God is en goed, en regtvaardig. —— Om dat de straf der godloozen dikwils vertraagt, zal ze des te gewisser en heviger treffen, terwyl de heilzon der verdrukten eerst begint te dagen aan de overzyde van de doods Jordaan. —— Daar zal men in vollen nadruk zien, dat God een onleegbre bron is van oneindige goedheid en regtvaardigheid, om dat dan de tyd eerst geboren is tot de ware vergeldinge des loons. —— Als dan zullen Ryken en Armen, Aanzienlyken en Veragten, Jongen en Ouden, Godloozen en Rechtvaardigen, Vervolgers en die vervolgd zyn, Woelgeesten, en zy die een vredig leeven geleid hebben, —— zy die de Maatschappy ont-

rus-

rusten en nadeel toebrengen, en die, welke stille leden van dezelve zyn; deze allen zullen op dien grooten Oordeelsdag eene regtvaardige en eeuwige vergelding ontvangen van alle hunne werken.

Alles wat is, wat immer was, of ooit wezen zal, is zyn oorsprong alleen aan God verschuldigd; die is de oorzaak van alles, wat geworden is. —— Wanneer ik den Hemel aanschouwe; wanneer ik let op al het gestarnte, welke alle Werelden zyn van eene ontzachelyke grootte. —— Wanneer myne gedagten de lage aarde doorloopen; dan moet ik met verbaasdheid uitroepen: „ hoe groot zyn uwe Werken, ô Heere! Gy hebt ze alle met wysheid gemaakt?" Almagtig Opperheer! waar over moet ik my het meest verbazen, over uwe Almagt, of over uwe Wysheid! Het is eene diepte, die niet te doorgronden, een afgrond, die niet te peilen is. Alles roept „ de Heere is groot. —— Eeuwig onbegrypelyk!" —— Al wie goede beginzelen, gelukkige gronden, gelegd heeft, kan zich op deze Wereld veele aangename dagen, van verdriet bevryd, voorstellen. —— 't Is waar, het is somwylen de schuld niet van den mensch, dat hem het ongeluk verzelt op alle zyne wegen. Dan de meesten loopen het verderf in den mond, en zyn van hun ongeluk alleen de oorzaak, terwyl een wys man, in tegenheden, zelfs zonder verdriet kan leeven. —— Eene overweeging, dat men in alles zyn pligt betragt — eene onderwerpelyke inschikkelykheid aan de bestiering der aanbiddelyke Voorzienigheid; —— zie daar de ware bronnen van 's menschen geluk, —— zie daar de vrugtbare bronnen van vergenoeging, die de mensch verkwikken kunnen, alschoon hy ook van alle kanten door tegenheden word aangevallen. — Daarom, al wie goede gronden gelegd heeft, kan zich waarlyk op deze Wereld een gelukkig leeven, veele aangename, en genoegelyke dagen, voorstellen, bevryd van verdriet, bevryd van knagend jammer, naberouw, en drukkend hartzeer.

Gevaren, rampen en wederwaardigheden doen den mensch het best aan zynen pligt gedenken. Zy, die in het School van tegenheden en wederwaardigheden zyn opgetrokken en onderwezen, zyn veelal de gezetste pligtbetragters. Zy die van hunnen hemelschen Vader gekastyd worden, zyn dikwils zyne liefste Kinders; daar echter zulken, waaraan veel te verbeteren valt, om dat zy anders, indien ze niet door kastydingen en tegenheden binnen den kring van hunnen pligt gehouden wierden, veelligt tot afwykingen en buitenspoorigheden zouden vervallen. —— Ligt dwaalt de mensch van 't regte spoor, en laat zich doorgaans niet dan met moeite binnen den kring van zyne verpligting houden. —— Dan men redeneert derhalven zeer liefdeloos, en besluit verkeerd, indien men waant, dat hy, die met tegenheden en rampen bezogt word, godloozer en ondeugender mensch is dan zynen naasten, die in voorspoed leeft.

Gy

Gy handelt dwaaslyk, gy handelt verkeerd en onvoorzigtig, ô mensch! indien gy eene daad, welke gy heden verpligt zyt uit te oefenen, tot morgen uitstelt. Kunt gy over den dag van morgen beschikken, daar het oogenblik van heden nauwlyks in uwe magt is? Heden zyt gy; maar morgen niet meer. —— Heden bloeit de bloem uwer jeugd, en morgen ligt ze verslensd op de aarde. —— Het oogenblik, waar in wy nog waarlyk zyn, is alleen het onze, het volgende is geheel onzeker. —— Ieder oogenblik is het zelfde, ieder oogenblik is even onzeker. —— Laat ons derhalven niet zo dwaas zyn, dat wy op een onzeker iets vertrouwen, 't geen buiten het bereik onzer eigen beschikking is; maar laat ons, integendeel, vlytig gebruik maken van die oogenblikken, welke ons geschonken worden; dan zullen wy verstandig handelen —— daar wy anders de grootste, de uitzinnigste, dwazen zyn.

Wat is een mensch, die niets om handen heeft, of een luiaard, die den morgen aan den avond knoopt, zonder iets gedaan, zonder iets uitgevoerd, te hebben, dan slegts gegeeten en gedronken, het een uur aan het ander gegeeuwd en gegaapt te hebben? —— Wat is hy anders dan een ballast der Wereld, een last voor zich zelven, en voor anderen. Kwelling en verdriet zyn zyne onafscheidbare gezellinnen. —— Hy gaat henen, sterft, en laat geene gedagtenis agter.

Een opgeblazen mensch is een walg in ieders oogen. Vol iedelheid behaagt hy aan niemand, dan alleen aan zich zelven —— met vingers word hy nagewezen, en men zegt: mogt de man zich zelven eens met zo een onzydig oog beschouwen, als hy, door al de Wereld, beschouwd word, gewis zyn hoogmoed zou dalen; want hy zou weldra begrypen, dat hy niets boven zynen evenmensch bezit, zo hy niet veeleer by veelen te kort schiet.

Het is oneindig beter ongelyk te lyden, dan het een ander aan te doen —— veel beter verwoest te worden, dan te verwoesten —— vervolgd te worden, dan te vervolgen. —— Wee u, gy beledigers, —— gy, die uwen naasten ongelyk aandoet —— die onwettig hem beledigt! —— Wee u, gy verwoesters, die verniélt het geen niet uws, maar uwes naastens, is! —— die Godlyke en menschelyke Wetten vertrapt, en de banden der zamenleving baldadig verscheurt! —— Wee u, gy Vervolger, die uwen broeder vervolgt, die hem geene plaatze noch ruste laten wilt! —— Wee u! want gy zult éénmaal vervolgd worden, als die jongste aller dagen verschynen zal —— dan zult gy rusteloos vervolgd worden —— daar een worm, die niet sterft, die eeuwig knagen zal, daar de getergde wraak des Hemels, u zal vervolgen, rusteloos zal vervolgen, en dat (ô hoe ontzachelyk!) eeuwig!

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

KEURIG VERSLAG VAN DE THEOSOPHISTEN EN ROSACRUSIAANEN.

(Ontleend uit *The History of Philosophy from the earlist times, to the beginning of the present Century, drawn up from* BRUCKER's, Historia Critica Philosophiæ. *By* WILLIAM ENFIELD, L. L. D.)

„ Men zou de kennis aan de *Theosophisten* en *Rosacruciaanen* veelligt onder de zeer wel ontbeerbaare kundigheden kunnen rangschikken, en deeze Dwaalgeesten van vroegere Eeuwe laaten, voor 't geen zy geweest zyn: dewyl wy, in onze dagen, te över hebben van Menschen, die even als zy met het gezond verstand overhoop leggen: dan het kan der weetgierigheid niet onverschillig weezen, hoe 'er, ook ten dien opzigte, *niets nieuws is onder de Zonne*, en dat de buitenspoorigste Voorwendzels, door Bedriegers van Grooten en Kleinen, in de meeste Landen van *Europa*, thans geen geringen opgang maakende, als de *Illuminaten*, de te werkstellers van het *Dierlyk Magnetismus*, enz. enz. in voorige dagen, even zo de rol speelden. Dit bewoog ons ter Vertaalinge van het Hoofdstuk, handelende over dit zeldzaam slag van Lieden, uit ENFIELD's *History of Philosophy*; een Werk in den voorleden Jaare te *Londen* uitgekomen, waarin die Schryver zyn smaak en oordeel aan den dag legt, met eene verkorting te geeven van BRUCKER's omslagtig Werk, over dit onderwerp; eene verkorting, die het niet tot een bloot geraamte maakt, gelyk BRUCKER's eigen *Kort Begrip*; maar veel overtolligs voor de meeste Leezers wegneemt, en hun het weezenlyke laat behouden."

* * * * *

De *Theosophisten*, niet te vrede met het Natuurlyk Licht der Rede, noch met de eenvoudige Leeringen der

Schriftuure in eenen letterlyken zin verſtaan, neemen de toevlugt tot een inwendig bovennatuurlyk Licht, verre boven alle andere verlichtingen verheeven, waar door zy voorgaven tot kennisſe te komen van eene geheimzinnige en Godlyke Wysbegeerte, alleen geopenbaard aan de uitgekoozene Gunſtelingen des Hemels. Zy pochen, dat zy, door middel van dit Hemelsch Licht, niet alleen toegelaaten worden, tot de innerlyke kennis van GOD en van alle Godlyke Waarheid; maar ook toegang krygen tot de diepſte Geheimenisſen der Natuure. —— Zy ſchryven het aan de byzondere ontdekking der Godlyke Goedheid toe, dat zy in ſtaat zyn om zulk een gebruik te maaken van de Hoofdſtoffe des Vuurs in de Stookkunde, als hun de begaafdheid ſchenkt om de weezenlyke beginzels der dingen te ontdekken, en de verbaazende verborgenheden in de Natuurlyke Wereld te ontvouwen. —— Zy wenden ook voor, kennis te hebben aan die Hemelſche Weezens, welke het middel van gemeenſchap tusſchen GOD en Menſchen daar ſtellen, en ſpreeken van een vermogen, om van die Weezens, door behulp der Toverkunde, Starrewichelaary, en andere dergelyke Kunſten, veelvuldige onderrigting en byſtand te bekomen. —— Dit verzekeren zy was de oude verborgene Wysheid, eerst den *Jooden* geopenbaard onder den naam van de *Cabala*, en by overlevering tot de Naakomelingen overgebragt.

Wysgeeren van deezen ſtempel hebben geen algemeen Stelzel; maar elk volgt de aandrift zyner eigene Inbeeldinge, en vervaardigt een Gebouw van Geestdryvery voor zichzelven. De éénige zaak, waar in zy zamenſtemmen, beſtaat daar in, dat zy de Menschlyke Rede verzaaken, en op Godlyke Verlichting roemen. —— De Leezer begrypt gereedlyk, dat het eene moeilyke taak zou weezen de Stelzels van zulke Wysgeeren te ontcyferen; en hy zal zich niet te leur geſteld vinden, als wy onbekwaam zyn om dit Ryk van duisternis op te klaaren. Overeenkomſtig met ons plan, zullen wy eenigen der voornaamſte *Theoſophisten* optellen, en het voornaamſte, hun betreffende, aantekenen.

Veelvuldige trekken van den geest der Theoſophistery doen zich op, in de geheele Geſchiedenis der Wysbegeerte, in welke niets gemeener is dan geestdryvende en geveinsde voorwendzels van eene Godlyke Openbaaring aan te treffen.

On-

Onder de laateren, is de eerste, die zich, in deezen rang van Wysgeeren met onderscheiding voordoet, PHIL. AURELUS THEOPHRASTUS PARACELSUS, een Man van eene zonderlinge en wonderbaare Geestgesteltenisse. Hy kwam, in den Jaare MCCCCXCIII te *Einsidlen*, by *Zurich*, ter Wereld. Zyne Familie-naam, BOMBASTUS, veranderde hy naderhand, naar de gewoonte van die dagen, in dien van PARACELSUS. Zyn Vader, die de Geneeskunde beoefende, onderwees hem in de Taalen en in de Geneeskunde. Hy begeerde met zo veel drifts in de Geheimenissen der Natuure in te dringen, dat hy, de Boeken vaaren laatende, lange en gevaarlyke Reizen ondernam, door *Duitschland*, *Italie*, *Spanje*, *Deenemarken*, *Hungaryen*, *Moscovien*, en waarschynlyk door verscheide deelen van *Asia* en *Africa*. Niet alleen bezogt hy kundige en geleerde Mannen, maar ging in de werkplaatzen der Kunstenaaren, en daalde in de Mynen neder; geene plaats dagt hem te gering of te gevaarlyk, kon dezelve hem gelegenheid verschaffen om zyne kennis der Natuure te vermeerderen. Hy raadpleegde allen, die voorgaven eenige geheime kunst te bezitten, en bovenal die in de Delfstofkunde bedreeven waren. Langs deezen weg een Wysgeer en Geneesheer op zyn eigen hand geworden zynde, versmaadde hy de Geneeskundige Schriften der Ouden, en roemde dat de geheele omslag zyner Boekery geen zes Folianten zou beslaan.

De langwylige wyze der Schoole van GALENUS verwerpende, nam hy de toevlugt tot heimlyke Geneesmiddelen, uit Metaalagtige Zelfstandigheden zamengesteld, door behulp der Stookkunde. Zyne stoute kwakzalvery hadt, in veele gevallen, een zo wonder gelukkigen uitslag, dat hy ten hoogsten toppunte van vermaardheid onder het Volk opklom, en zelfs in de Stad *Bazel* een Hoogleeraarsplaats in de Geneeskunde verwierf. Onder andere *Nostrums*, diende hy een Geneesmiddel toe, waar aan hy den naam gaf van *Azoth*, 't welk hy uitventte als de *Steen der Philosophen*, als een *Panacea*, en 't geen zyne Leerlingen ophemelen als de *Balzem des Leevens*, door de Godlyke gunste, in deeze laatste dagen, aan de Menschen geschonken. Zyn ongeregelde Geneeswyze, en de bitterheid, met welke hy op de onkunde en traagheid der andere Geneesheeren schrolde, verwekten hem eene menigte van vyanden. De belooningen, welke hy voor zyne Geneezingen ontving, beantwoordden in geenen deele

aan de verwagtingen zyner trotsheid en eerzugt. Naa het ontmoeten van veele te leurstellingen en kwellingen, gebeurde 'er iets, 't welk hem deedt besluiten, *Bazel* te verlaaten. Een ryk Geestlyke van *Lichfield*, te *Bazel* krank wordende, boodt PARACELSUS honderd Florynen, als hy hem kon geneezen. PARACELSUS bewerkte deeze geneezing schielyk met drie Pillen van zyn *Laudanum*, een zyner kragtigst werkende Geneesmiddelen. De Geestlyke, zo ras, en, gelyk het hem toescheen, door zo geringe middelen, hersteld, weigerde aan de gemaakte verbintenis te voldoen. PARACELSUS bragt de zaak voor den Regter, die hem niet meer, dan het gewoone Visitegeld, toewees. Met de hevigste verontwaardiging vervuld over den smaad, door deeze uitspraak, zyner Kunste aangedaan, verliet hy, naa hevig tegen den Geestlyken, de Magistraat en de geheele Stad, uitgevaaren te hebben, *Bazel*, en trok na den *Elsas*, werwaards zyn roem in de Geneeskunde, en een gelukkige uitoefening derzelve, hem volgde. Twee jaaren aldaar de Geneeskunde onder de aanzienlykste Familien beoefend te hebben, keerde hy, omtrent het jaar MDXXX, na *Zwitzerland* weder, waar hy met BULLENGARIUS, en andere Godgeleerden, verkeerde. Zints dien tyd schynt hy door verscheide deelen van *Duitschland* en *Boheemen* omgezworven te hebben; tot hy, in 't jaar MDXLI, zyne dagen, in het Hospitaal van *St. Sebastiaan*, te *Saltsburg*, eindigde.

Verschillende, en zelfs tegenstrydige, oordeelvellingen hebben de Geleerden over PARACELSUS gestreeken. Zyne bewonderaars, en naavolgers, roemen hem als een volkomen Meester van alle Wysgeerige en Geneeskundige verborgenheden. Eenigen hebben hem, uit hoofde van de hervorming, welke hy in de Geneeskunde te wege bragt, den *Geneeskundigen* LUTHER genoemd. Veelen hebben beweerd, en in de daad, hy zelve pochte, dat hy het geheim bezat om mindere Metaalen in Goud te hervormen. In tegendeel hebben anderen zyne geheele Geneeskunde voor het werk van onkunde, bedrog, en onbeschaamdheid, uitgekreeten. J. CRATO getuigt, in eenen Brieve aan ZWINGER, dat de Geneesmiddelen van PARACELSUS, in *Boheemen*, zelfs dan wanneer zy eene schynbaare geneezing te wege bragten, de Patienten in zulk eenen staat lieten, dat zy, kort daar op, aan beroerte of vallende Ziekte, overleedden. ERASTUS, die twee jaaren lang zyn Leerling was, schreef een geheel Boek om de be-

drie-

driegeryen zyns Leermeesters te ontdekken. Men wil dat hy niet alleen onkundig was van de *Griekſche* Taal; maar in het *Latyn* zo onbedreeven, dat hy geen woord *Látyn* in tegenwoordigheid van Geleerden durfde ſpreeken. Zelfs beweert men, dat hy zyne Moedertaal zo ſlegt verſtondt, dat hy zyne in 't *Hoogduitsch* geſchreevene Opſtellen door een ander moest laaten overzien. Zyne Vyanden leggen hem ook de wraakbaarſte trotsheid, de laagſte ſpotterny, de verregaandſte onmaatigheid en verfoeilykſte Godloosheid, ten laste. —— De waarheid ſchynt te zyn, dat de verdienſte van PARACELSUS, voornaamlyk, beſtondt in het verbeteren van de *Chymie*, in het uitvinden of aan den dag brengen van verſcheide Geneesmiddelen daar door vervaardigd, welke, tot deezen dag toe, hunne plaats in de *Pharmacopaas* behouden. Zonder geleerdheid, of beſchaafdheid, of zelfs voegelykheid van zeden, verwierf hy, louter door zyne Natuur- en Scheidkunde, een grooten naam in de Geneeskunde, en, om invloed by de onkundige menigte te verkrygen, of ſtaande te houden, wendde hy voor, gemeenſchap met onzigtbaare Geesten te hebben, en Godlyke verlichtingen te ontvangen.

PARACELSUS ſchreef, of liever gaf aan zyn Handlanger op om ze te ſchryven, veele Verhandelingen; doch ze zyn zo geheel en al van fraaiheid ontbloot, zo zonder eenige orde, en duister, opgeſteld, dat men veelligt geloof zou ſlaan aan het zeggen van OPPONIUS, die hem in de Stookkunde hielp, dat PARACELSUS de meeste zyner Werken in den nagt deedt ſchryven, als hy dronken was. Deeze Werken loopen over eene oneindige verſcheidenheid van onderwerpen, Genees- Tover- en Natuurkundige. Zyne *Philoſophia Sagax* of *Schrandere Wysbegeerte* is een allerduisterſte, en verwardſte, Verhandeling over de Starrewichelaary, Waarzeggery, Handkykery, Gelaatſchouwkunde, en andere voorſpellende Kunſten; tot geen ander einde ingerigt, dan om het Bygeloof des Gemeens voedzel te verſchaffen. Verſcheide zyner Stukken handelen over zogenaamde Wysgeerige Onderwerpen, als *de voortbrenging en vrugt van de vier Elementen; de Geheimen der Natuure, derzelver Oorſprong, Charaćter* en *Eigenſchappen*, en meer andere; doch ze beſtaan uit zulk een dooreen gehaspelden mengelklomp van woorden, dat het een oneindige arbeid zou weezen 'er iets uit te

 haa-

houden, 't welk eenigzins in 't minste geleek naar een met zichzelven bestaanbaar wysgeerig Stelzel.

De *Chymistische* of *Paracelsische* School bragt verscheide uitmuntende Mannen voort; doch wier Geschiedenis meer tot die der Geneeskunde dan der Wysbegeerte behoort. Veelen van deezen gaven zich oneindige moeite om de niets zamenhangende Leeringen huns Meesters tot een geregeld Zamenstel te brengen. Een kort begrip van zyne Leer treft men aan in de Voorreden voor de *Basilica Chymica* van CROLLIUS; doch dezelve is, met dat alles, niets meer dan wartaal, waar mede het noodloos is den Leezer op te houden (*).

't Geen PARACELSUS in de zestiende Eeuw was, poogde ROBERT FLUDD, een *Engelsch* Geneesheer, in de zeventiende te worden. Hy was, in 't Jaar MDLXXIV, te *Milgate* in *Kent* gebooren, en kwam als Student op de Ox-

(*) De naam zelfs, welken deeze *Chymisten*, of *Vuurwysgeeren*, aannamen, te weeten dien van *Rosacrusiaanen*, of *Broederen van het Roozenkruis*, welke hun eenige agting byzette, dewyl dezelve ontleend scheen van LUTHER's Wapen, 't welk een *Kruis* was op een *Roos* liggende, was van de Weetenschap der *Chymie* ontleend, en zy alleen, die in de byzondere taal der *Chymisten* bedreeven zyn, kunnen derzelver waare betekenis en nadruk verstaan. Hy is niet zamengesteld, gelyk veelen zich verbeelden, uit de twee woorden *Rosa* en *Crux*, betekenende *Roos* en *Kruis*, maar uit het laatste van deeze twee woorden en het woord *Ros*, 't welk *Dauw* betekent. Van alle natuurlyke lichaamen is de *Dauw* het kragtigst ontbindmiddel van Goud. Het *Kruis* betekent, in de Taal der *Chymisten*, zo veel als *Licht*, om dat de gedaante van het Kruis + ten zelfden tyde de drie Letters vertoont, waar uit het woord *Lux*, dat is *Licht*, zamengesteld is. *Lux* wordt van deezen Aanhang genaamd het *Zaad*, of *Menstruum*, *van den Rooden Draak*, of, in andere woorden, dat grof en lichaamlyk Licht, het welk, naar behooren bereid en gezuiverd zynde, Goud voortbrengt. Uit dit alles volgt, dat een *Wysgeer van het Roozenkruis* iemand is, die, door tusschenkomst en met behulp van *Dauw*, *Licht* zoekt, of, in andere woorden, de zelfstandigheid, de *Steen der Wysgeeren* geheeten. Alle andere Verklaaringen van deezen naam zyn valsch en hersfenbeeldig. — Deeze Aanmerking hebben wy 'er bygevoegd uit MOSHEIM's *Kerklyke Gesch.* VIII Deel, bl. 118. Waar breeder over dit Onderwerp gehandeld wordt, en werwaards wy onze Leezers wyzen.

Oxfordsche Hooge School, in 't Jaar MDXCI. Na zyne Letteroefeningen volbragt te hebben, besteedde hy zes jaaren tot reizen, om waar te neemen en te verzamelen wat zeldzaam was in de Natuur, verborgen in de Kunsten, en diep in de Weetenschap. In *Engeland* wedergekeerd, werd hy toegelaaten in het Collegie der Geneesheeren te *Londen*, waar hy grootlyks bewonderd werd, uit hoofde van zyne byzondere Godsdienstigheid, en de diepte zyner Scheidkundige, Wysgeerige en Godgeleerde, kennis. Na een lange en uitgebreide Praktyk in de Geneeskunde, overleedt hy in 't jaar MDCXXXVII.

Zo zeldzaam was de geaartheid deezes Wysgeers, dat oude of laatere tyden niets konden verschaffen met den naam van verborgene Wysheid bestempeld, of hy zamelde het greetig byeen in zyn pakhuis van Geleerdheid. Alle de onbegrypelyke droomen vol verborgenheden van *Cabalisten*, en *Paracelsiaanen*, bragt hy zamen om 'er een nieuwe hoop van ongerymdheden uit te vervaardigen. In verwagting van der Genees- en Scheidkunde voordeel toe te brengen, bedagt hy een nieuw Stelzel van Natuurkunde, overlaaden met de vreemdste veronderstellingen en geheimzinnigste verzinzelen. Hy stelde twee Algemeene Beginzels, het *Noorder* of het *verdikkende*, en het *Zuider* of *verdunnende*, Vermogen. Over deeze plaatste hy ontelbaare verstandige Weezens, en riep geheele benden van Geesten uit alle vier de Winden zamen, aan welke hy de zorg over de Ziekten aanbeval. Hy gebruikte deezen Thermometer, om de overeenkomst tusschen de *Macrocosm* en de *Microcosm*, of de Wereld der Natuure en van den Mensch te ontdekken; hy voerde veele wonderbaare bedekzelen in, in de Natuur- en Geneeskunde. Hy poogde de *Mozaische* Wereldwording te verklaaren in een Werk, getyteld: *Philosophia Mosaica*; waarin hy spreekt van drie eerste Beginzels, *Duisternis*, als de eerste stoffe; *Water* als de tweede stoffe; en het *Godlyk Licht*, als het middenpuntigst Weezen, scheppende, vormende en het leeven geevende aan alle dingen; van tweede Beginzels, twee werkende, *Koude* en *Hette*, en twee lydende, *Vogt* en *Droogte*; en beschryft de geheele verborgenheid, van voortbrenging en bederf, van wedergeboorte en opstanding, met zulke verwilderde begrippen en duistere bewoordingen, dat hy het geheele Onderwerp in een ondoordringbaare donkerheid omwonden laat. —— Eenige zyner denkbeelden, zo als zy dan ook zyn mogen, schynen

 ont-

ontleend van de *Cabalisten* en *Alexandrynsche Platonisten*. De Leezer zal gereedlyk kunnen oordeelen, welk soort van Licht hy te wagten hebbe uit de Schriften van ROBERT FLUDD, als hy weet dat deeze Wysgeer de kragt des Zeilsteens toeschryft aan de Bestraaling der Engelen. Zyne Wysgeerige Werken voeren ten tytel: *Utriusque Cosmi Historia*; *Veritatis Proscenium*; *Monochordium Mundi Symphoniacum*; *Clavis Philosophiæ* & *Alchymiæ*; *Meteorologia Cosmica*, enz. Verscheide Schryvers stelden zyne buitenspoorigheden ten toon, inzonderheid KEPLER en MERSENNUS. Ter beantwoording vervaardigde FLUDD een zinnebeeldig Stukje, genaamd: *De Twist van Wysheid met Dwaasheid.* MERSENNUS, het geschil niet langer willende voortzetten, haalde GASSENDI over om hem door te stryken in zyn *Examen Philosophiæ Fluddianæ.* Een Werk, dat geleezen moet worden van allen, die zich een naauwkeuriger begrip verlangen te vormen van FLUDD en andere *Theosophisten*, of *Roozenkruis-Broederen.*

Een der zeldzaamste Starren in het Starrebeeld der *Theosophisten* was JAÇOB BOEHMEN, of BÖHM, een berugt Wysgeer in *Duitschland*, gebooren by *Gorlitz* in den *Opper-Lausnitz*, in 't Jaar MDLXXV, van handwerk een Schoenmaaker; op zyn twintigste jaar trouwde hy eene Vleeschhouwers Dogter, met welke hy dertig jaaren gelukkig leefde. Schoon hy nimmer het gemelde handwerk geheel liet vaaren, voerde hem zyne zonderlinge geestgesteltenis *ultra crepidam*, „ buiten zyn leest." De Godgeleerde Geschillen, welke zich, ten dien dage, door *Duitschland* verspreidden, vonden ingang by lieden van den laagsten burgerstand, en BÖHM, zeer ontrust in zyn gemoed over veele Geloofsstukken, smeekte ernstig om Godlyke verlichting. Het gevolg was, volgens zyn eigen verhaal, dat hy, zeven dagen agter den anderen buiten zichzelven geraakt, eene heilige Sabbatische stilte genoot, en toegelaaten wierd tot een aanschouwelyk gezigt van God. Kort daarop hadt hy eene tweede verrukking, waar in hy, gelyk hy berigt, terwyl hy de straalen waarnam, die afkwamen van een glad tinnen vat, zich op 't onverwagtst omringd vondt door hemelsche bestraalingen; zyn geest werd in 't binnenste van de Wereld der Natuure overgevoerd, en in staat gesteld, om, van de uitwendige gedaante, trekken, en kleuren der lichaamen, door te dringen in het binnenste van derzelver weezen. In eene derde verrukking van denzelfden

aart,

gaart, werden andere, nog veel verheevener, Verborgenheden aan hem geopenbaard, wegens den oorsprong der Natuure en de formeering aller dingen, en zelfs betreffende de Godlyke Beginzels en verstandige Natuuren.

Deeze wonderbaare ontdekkingen stelde BÖHM, in 't jaar MDCXII in geschrifte, en zyne eerste Verhandeling, *Aurora* getyteld, verscheen in het licht; dan de beginzels, de denkbeelden, en woorden, zyn zo nieuw en geheimzinnig, dat wy het geheel ondoenlyk vinden, 'er een uittrekzel van te geeven. In de daad, de Schryver zelve verklaart, dat deeze Verborgenheden onbegryplyk zyn voor vleesch en bloed; en zegt, dat, schoon de woorden geleezen worden, derzelver meening bedekt zal blyven, tot dat de Leezer door gebeden verlichting ontvangen hebbe van dien hemelschen Geest, die in God is, en in de geheele Natuure, en van welken alle dingen voortkomen.

De *Aurora* van BÖHM in handen komende van een Leeraar te *Gorlitz*, streek deeze den Schryver lustig door van den Kansel; hy wist van den Stads-Raad een bevel te verkrygen om het Werk te verbieden, en BÖHM werd tevens aangezegd, dat hy niet verder hadt voort te vaaren met de Wereld door zyn schryven te verlichten. BÖHM gehoorzaamde zo onderwerplyk aan dit bevel, 't geen zo oordeelloos als onderdrukkend was, dat hy zeven jaaren lang het schryven staakte. Zyn ontworpen Werk werd egter, in den jaare MDCXIX, te *Amsterdam* gedrukt. Dit moedigde den Schryver aan om de pen weder op te vatten, en leverde dezelve vervolgens verscheide Geschriften. Men verhaalt, doch het steunt op geen voldingend bewys, dat BÖHM gedaagd wierd voor het hooge Kerkelyke Geregtshof te *Dresden*, en daar het onderzoek eener Vergadering van Godgeleerden doorstondt, waar hy zyne zaak zo gelukkig bepleitte, dat hy 'er zonder Kerklyke straffe afkwam. BÖHM stierf in de *Luthersche* Kerkgemeenschap, in den jaare MDCXXIV.

Men ziet duidelyk uit de opgetekende byzonderheden, dat, in JACOB BÖHM, eene verhitte verbeeldingskragt, gepaard met eene droefgeestige gesteltenisse, en niet bestuurd door gezond oordeel, die soort van geestdryvery te wege bragt, welke, in haare vervoeringen, de natuurlyke verstands bekwaamheden in de war helpt, en eene onnatuurlyke beweeging in het Zenuwgestel veroorzaakt; geduurende welke ongesteldheid de Ziel vervuld wordt

met verwilderde en wonderbaare bevattingen, die dan voor Gezigten en Openbaaringen doorgaan. Elke bladzyde van zyne Schriften, en zelfs de beeldspraakige Figuuren geplaatst voor zyne Werken, duiden een verwilderde verbeeldingskragt aan, en het is de ydelheid zelve zyne *Theosophistery* uit eenige andere oorzaak te willen afleiden; of men moest genegen zyn om geloof te slaan aan het berigt, 't welk hy van zichzelven geeft, wanneer hy, roemende, dat hy niets verschuldigd was aan Menschlyke Geleerdheid, noch gerekend moest worden onder de gemeene Wysgeeren, zegt, dat hy schreef: *Niet volgens eene uitwendige beschouwing der Nature; maar volgens de inboezeming van den Geest; en dat het geen hy vermelde wegens de Natuur der dingen, en over de Werken en de Schepzelen van God, door God zelve opengelegd was aan zyne Ziele.*

De begrippen van deezen Geestdryver, in zich zelve waarlyk duister genoeg, worden dikwyls nog duisterder gemaakt doordien hy dezelve omkleedt met verbloemde voorstellingen uit de *Chymie* ontleend. Naardemaal hy menigwerf dezelfde uitdrukkingen als PARACELSUS bezigt, is het hoogstwaarschynlyk dat hy niet onbedreeven was in de Schriften deezes Voorgangers; maar zeker volgde hy geenen anderen gids dan zyn eigen buiten 't spoor hollend vernuft en geestdryvende verbeeldingskragt, en welke poogingen 'er ook aangewend zyn door zyne Naavolgers, om zyn Stelzel te verklaaren en op te helderen, het heeft alleen gediend om een nieuw *Ignis Fatuus* te ontsteeken; strekkende om den verdwaalden Reiziger nog verder van 't spoor te brengen.

Wy moeten, in alle opregtheid, bekennen geheel buiten staat te weezen, om eenig kort begrip van BÖHM's Stelzel op te geeven. Deeze Mystiek maakt GOD tot het Weezen der Weezens, en veronderstelt, dat een lange reeks van Geestlyke Natuuren, en ook de Stoffe zelve, voortgevloeid is uit de fontein der Godlyke Natuure. Zyne taal, over deeze onderwerpen, heeft veel overeenkomsts met die van de *Joodsche Cabala*. De geheele Godlyke Drieëenheid, zegt hy, lichaamlyke Gedaanten voortbrengende, levert een beeld van zichzelve op, *velut Deum quendam parvum, of als een God in 't klein.* Indien iemand de Hemelen, de Aarde, of de Starren, de Elementen, en wat beneden of boven de Hemelen is, noemt, noemt hy daarin de geheele Godheid, die door eene

eene kragt van zichzelve uitgaande, dus haar eigen weezen lichaamlyk maakt.

De Beginzels van BÖHM's *Theosophie* kan men vinden in zyne *Aurora*, en in zyne Verhandeling *de tribus divinæ essentiæ Principiis*, of over *de drie Beginzels des Godlyken Weezens*. Dat JACOB BÖHM veele Naavolgers gehad hebbe, behoeft niemand te verwonderen, die immer opgemerkt heeft de algemeene geneigdheid van zwakke en bekrompene Geesten, om genoegen te scheppen in alles wat geheimzinnig en wonderbaar is, bovenal wanneer hy het bekleed vindt in eene duistere en zinnebeeldige taal (*).

(*) In eene Aantekening op MOSHEIM's *Kerklyke Gesch.* IX D. bl. 114. vinden wy vermeld, 't geen wy niet ongepast oordeelen hier by te voegen. Van deezen wonderbaaren Man, door zyne Hoogagters vereerd met den grootsch klinkenden naam van THEOSOPHUS GERMANICUS, of den *Duitschen Godkundigen*, het voornaamste aangetekend hebbende, zegt hy: 't Is onnoodig de Schryvers te noemen, die de pen hebben gevoerd om den stroom van BÖHM's Geestdryverye te stuiten. De Werken van deezen Geestdryver zyn in ieders handen, en de Boeken, geschreeven met oogmerk om hem te wederleggen, genoeg bekend, en overal te vinden. Alles wat voor hem, en te zyner verdeediging, is bygebragt, is zorgvuldig byeen verzameld door GODFR. ARNOLD, die, in 't algemeen gesprooken, den lof der zulken, die met veragting van anderen behandeld worden, met de meeste welspreekenheid uitbromt. —— BÖHM hadt, (luidt het bygevoegde van den Eerw. MACLAINE) evenwel het geluk, van, in onze dagen, een yverig Voorstander en onvermoeiden Leerling te vinden, in wylen den welmeenenden, doch te gelyk bysterzinnigen en Geestdryvenden, Heer WILLIAM LAW, die verscheide jaaren bezig was met het vervaardigen eener nieuwe Uitgave en (*Engelsche*) Vertaalinge van BÖHM's Werken, welke hy naaliet, bekwaam om ter Drukpersse gegeeven te worden, en die ook, met de daad, naa zyn overlyden, in 't licht gekomen is, in twee Deelen in 4to.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

OVER DE ONZEKERHEID DER TEKENEN VAN DOODSLAG, IN HET GEVAL VAN ONEGTE KINDEREN. Door wylen WILLIAM HUNTER, M. D. F. R. S. *Buitengewoon Geneesheer der Koningin, en Lid van de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Parys.* Voorgeleezen den 14 July 1783.

(*Vervolg en Slot van bl.* 419.)

In de meeste van gemelde gevallen, kunnen wy ligt te vroeg een vooroordeel opvatten; en wanneer wy zeer duidelyk, het voorneemen ontdekken, om de geboorte van een Kind te verbergen, daar uit besluiten, dat men een oogmerk had, om het Kind te willen vermoorden: en volgens deeze onderstelling, geeven wy dan rede van elke omstandigheid, en zeggen, hoe komt het anders, dat zy zoo en zoo handelt? en waarom handelde zy niet liever zoo en zoo? Zulke vraagen zouden wel ter sneede komen, en men zoude 'er vaste gevolgtrekkingen uit kunnen opmaaken, indien men konde vooronderstellen, dat de Vrouwen op dien tyd door een bedaard en onbelemmerd oordeel bestierd wierden; maar indien wy bedenken, dat, in zulke oogenblikken, haar geest, door verschillende hartstochten en schrikken, in eene geweldige beweeging is, zal ons haare onverstandige handelwyze zeer natuurlyk voorkomen.

Vergunt my deeze waarheid door een voorbeeld op te helderen. Eene Dame, welke, God dank, nu zedert verscheidene jaaren volkomen hersteld is, ging, in de laatste maanden van haare Zwangerheid, op eenen schoonen Zomerschen avond, gevolgd door haaren knegt, een weinig lugt scheppen op een schoon nieuw plaveisel aan haare eigene deur, in eene van onze gelykste, breedste en stilste, Straaten. Zagtjens tot aan het einde van de Straat gewandeld zynde, waar eene zeer gelyke plaats, om over te steeken, was, wilde zy, om eene kleine verandering te hebben, overgaan, en langs de andere zyde van de Straat na huis keeren. Vermoeid zynde, en om haaren toestand denkende, stapte zy zeer langzaam en voorzigtig, uit vrees van eenig toeval te krygen. Toen zy eenige weinige stappen in het oversteeken van de Straat gevorderd was, kwam 'er een man op een harden draf in eene

Kar

Kar aanryden, die een ſterk ratelend gedruis maakte. Hy was ver genoeg af om haar met veel bedaardheid geheel te laaten overgaan of weerom te keeren, en zy zoude, indien zy ſtil had blyven ſtaan, volmaakt behouden geweest zyn. Maar zy wierd van eene ydele vrees bevangen, verloor haar verſtand en zinnen, en in de benauwdheid door haare verlegenheid of zy voort zoude gaan, of te rug keeren, 't welk zy beide beproefde, kwam zy juist op een tydſtip voor het Paard, dat zy in het Wiel vast en verward raakte, op den grond geſmeeten wierd, en haar vleesch en beenén zoo verſcheurd en verbryzeld wierden, dat zy volmaakt gevoelloos opgenoomen, en na huis gebragt wierd, zonder de minſte hoop van herſtel. Deeze Dame was in den bloei van haare jaaren, leevende in overvloed, bemind door haare Familie, en by de geheele Waereld geacht. Dat zy zich zelve zoude hebben willen te kort doen, konde in geen menſchen verbeelding opkomen: maar indien haare omſtandigheden zulk eene onderſtelling hadden kunnen begunſtigen, zien wy, in de daad, dat het onbetwistbaarst bewys, dat zy zich zelve had kunnen behouden, door of voort te gaan, of om te keeren, of ſtil te ſtaan, niets zoude afgedaan hebben, om te bewyzen, dat zy haar eigen leeven, en dat van haar Kind, had willen doen eindigen. Men beeft op de gedagte, dat onſchuldige Vrouwen eenen ſchandelyken dood kunnen ondergaan hebben, alleen veroordeeld op dubbelzinnige bewyzen, en niets afdoende redeneeringen.

De meeste van deeze Aanmerkingen moeten natuurlyk elken onbevooroordeelden perſoon overtuigend voorkomen, en, derhalven, by gelegenheid van een Regtsgeding in dit Land; waar wy het geluk hebben, van onder de beſcherming te ſtaan van zodanige Rechters, welke, door hunne opvoeding, ſtudien en gewoonten, boven de vooroordeelen van het gemeen verheven zyn, en het tot eenen regel van hun gedrag maaken, om te vooronderſtellen, dat de aangeklaagde onſchuldig is, tot dat zyne ſchuld duidelyk beweezen wordt. Onder zulke Rechters, zeg ik, zal 'er weinig gevaar zyn, dat eene onſchuldige Vrouw door valſche redeneeringen zoude veroordeeld worden. Maar in de gevallen, van welke wy nu ſpreeken, zoude 'er gevaar kunnen ontſtaan door de berigten en meeningen ingeleverd door Geneesheeren, welke geraadpleegd worden,

om

om vraagen, hunne weetenschap betreffende, op te lossen, welke men onderstelt, dat de Rechters en lieden van de *Jury* niet naauwkeurig genoeg weeten. Veelen van ons beroep hebben niet zoo veel kunde, als de Waereld wel denkt; en sommigen van ons zyn wel eens geneigd, om, by een openbaar onderzoek, zig eene zekere achtbaarheid aan te maatigen, door een kort en beslissend antwoord te geeven daar, waar het zelve twyfelachtig behoorde geweest te zyn: en dit is een character daar een ieder zig voor moest zoeken te wagten, die, in zyn beroep, elken dag in het geval kan komen, om Vraagen van zulk een aanbelang te moeten beantwoorden, daar het leeven van eenen Lyder geheel van kan afhangen.

Om een gegrond oordeel over de geboorte van een pas ter Waereld gekomen Kind te vormen uit het onderzoek van deszelfs lichaam, moet een man van de Kunst veele pas geboorene Kinderen gezien hebben, zoo wel die eerst pas gebooren zyn, als die hunne geboorte alleen maar voor eenen korten tyd overleefd hebben: en hy moet lichaamen in de verschillende tydperken van den voortgang der verrotting of zelfs ontleed hebben, of ten minsten by hunne ontleeding tegenwoordig geweest zyn. Ik heb dikwyls verscheide gewoone en natuurlyke zoo wel in-, als uitwendige verschynzels, ten onregte, zien houden voor tekens van eenen geweldigen dood. Ik herinner my een Kind gezien te hebben, 't welk zamengedrukt, en in eene klootsche gedaante gevonden wierd, en gelyk verhard deeg alle de holle indruksels behouden had, op plaatzen daar eenig gedeelte van de huid en het vleesch ingedrukt geweest ware. De *Jury* was in de gedagte gekomen, dat het vleesch zoo niet had kunnen gevormd worden, indien het Kind niet, geduurende zyn leeven, zoo was t' zamengeperst geworden. Myn veelvuldige Anatomische arbeid stelde my in staat, met daaden, alle hunne twyfelingen op te lossen. Ik bood hun aan de proef hiervan, in hunne tegenwoordigheid, indien zy wilden, te neemen; men moest het Kind in warm water leggen, tot dat zyn vleesch zagt en buigbaar wierd, als dat van een gestorven lichaam; dan moest men het zamendrukken, en zoo laaten liggen, tot dat het koud was, en zy zouden dan het zelfde uitwerksel zien. Zy waren, zonder de proef te neemen, voldaan.

Om in veele gevallen over den dood van een Kind te oor-

oordeelen, zal het noodzaakelyk zyn wel te letten op den graad van zamenhang, die 'er is tusschen de huid en opperhuid; en het zal nog noodiger zyn, wel te weeten, hoe het bloed, dat zig op de uitwendige lichaamsdeelen vertoont, en door alle de inwendige deelen vloeit, 'er uitziet in evenredigheid van den tyd, dat het lichaam dood geweest is, en van den graad van warmte, in welke men het zelve gehouden heeft. Wanneer het hoofd, of aangezigt, van een Kind opgezwollen is, en 'er zeer rood of zwart uitziet, kan het gemeen ligtelyk oordeelen, dat het verwurgd is, om dat menschen, die gehangen zyn, 'er even zoo uitzien. Maar zy, die de Vroedkunde oefenen, weeten, dat niets in natuurlyke geboorten algemeener is, en dat de opgezwollenheid en donkere couleur by trappen verminderen, als het Kind maar eenige weinige dagen leeft. Dit verschynsel ziet men, voornamelyk, in gevallen, waar de navelstreng om den hals van het Kind geslingerd is, en wanneer het hoofd van het Kind eenigen tyd vóór deszelfs lichaam gebooren is.

'Er zyn verscheidene andere omstandigheden, welke men door eene uitgebreide ondervinding in de Ontleed- en Vroedkunde leert, dan welke ik, uit vrees van deeze Verhandeling te lang, en dus minder nuttig, te maaken, overslaan zal, om tot de Hoofdvraag te komen, nam: hoe ver kunnen wy, in gevallen, daar vermoedens plaats hebben, indien de longen op het water dryven, daar uit besluiten, dat het Kind leevendig gebooren, en waarschynlyk door zyne Moeder vermoord is?

Wy kunnen, vooreerst, verzekerd zyn, dat zy lugt bevatten. Wy moeten naderhand zien uit te vorschen of die lugt ook door verrotting ontwikkeld is.

Ten tweeden, om deeze Vraag te bepaalen, moeten wy de andere inwendige deelen onderzoeken, om te zien of 'er luchtgezwellen in dezelve zyn, en zy dus lucht bevatten: en wy moeten met eene byzondere oplettenheid nagaan, hoe 'er de luchtbellen in de longen uitzien. Indien de lucht, welke zy bevatten, uit de ademhaaling voortgekomen is, zullen de luchtblaazen voor een ongewapend oog naauwlyks zigtbaar zyn; maar indien deeze luchtblaazen groot zyn, of in linien langs de spleeten tusschen de *lobuli*, uit welke de longen zamengesteld zyn, voortloopen, is de lucht zeker *emphysemateus*, en geen lucht, die door de ademhaaling na binnen gekomen is.

Ten derden, indien men vindt dat de lucht in de natuurlyke luchtblaasjes bevat is, en het voorkomen heeft van lucht, die in dezelve door de ademhaling gekomen is, laat ons dan onderzoeken, of niet misschien deeze lucht, na den dood van het Kind, in de longen geblaazen is. Het is zoo algemeen bekend, dat men een na allen schyn dood gebooren Kind, door zyne longen op te blaazen, kan doen herleeven, dat de Moeders zelf, of iemand anders, mogelyk dit beproefd hebben. Men zoude het zelfs hebben kunnen doen met een duivelsch oogmerk om de Moeder te doen veroordeelen.

Maar de gevaarlykste en algemeenste dwaaling, in welke wy vallen kunnen, is deeze, namentlyk, onderstellende, dat de proef wel genomen is, en dat wy ons voor elke der bovengenoemde misleidingen gewagt hebben, zoo kunnen wy nog te schielyk besluiten, dat het Kind leevendig gebooren is, en dus waarschynlyk vermoord is geworden: voornamelyk in zulke gevallen, waar de Moeder gepoogd heeft de geboorte van het Kind te verbergen, en het zelve verstooken had. Daar deeze laatste omstandigheid over 't algemeen een groot gewigt by de *Jury* heeft, zal ik alleenig aanmerken, dat dezelve, volgens alle billykheid, niets meer dan een grond van vermoeden kan opleveren, en, derhalven, geen, anders twyfelagtig, besluit tusschen eene vryspreeking van, of veroordeeling tot, eenen schandelyken dood moet beslissen.

Laat ons hier een geval vooronderstellen, 't geen ieder een toestaan zal, zeer mogelyk te zyn. Eene ongetrouwde Vrouw, zwanger wordende, tracht haare schande te verbergen, en overlegt het best ontwerp, 't geen zy kan uitdenken, om haar eigen leeven, en dat van haar Kind, te behouden, en evenwel tevens haar geheim te bewaaren. —— Maar haar plan word in ééns omver geworpen, daar zy onverwagt, en schielyk, alleen zynde, niet wel word, en van een dood Kind verlost. Indien de Wet zulk eene Vrouw met den dood straft, om dat zy haare schande niet aan den dag gebragt heeft, vergt zy dan niet meer van de menschen, dan de zwakke menschelyke natuur draagen kan? In een geval, waar de omstandigheden dus zyn, is de eenigste misdaad der Vrouw, voorzeker, dat zy zwanger geweest is, en deeze misdaad met den dood te straffen, is het oogmerk der Wet niet; en de pooging om dit door geoorloofde middelen te verbergen, moest niet met den dood gestraft worden; daar deeze pooging

ging

ging uit een beginzel van deugdzaame schaamte schynt voort te spruiten.

Getoond hebbende, dat het verbergen van het Kind niets meer dan vermoedens kan geeven, laaten wy nu tot de aangelegenste vraag van allen te rug keeren, of wy, namentlyk, indien 'er in 't geval van eene verborgen gehoudene geboorte klaar beweezen word, dat het Kind adem gehaald heeft, daar uit besluiten kunnen, dat het vermoord is? Voorzeker niet. Het is zeker eene omstandigheid, die, gelyk de laatste, enkel vermoedens kan geeven. Om deeze belangryke waarheid ten genoegen der Leezers te bewyzen, zal het dienstig zyn de volgende zaaken te stellen, welke ik by ondervinding weet waar te zyn; en die van ieder een, die veel in de Vroedkunde te doen heeft gehad, bevestigd zullen worden.

1. Indien een Kind maar ééne ademhaaling doet, en onmiddelyk daar na sterft, zullen de Longen even zoo wel op het water dryven, als wanneer het langer adem gehaald heeft, en daarna verwurgd is geworden.

2. Een Kind haalt gemeenlyk adem zoo dra zyn mond gebooren is, en kan, in dien staat, zyn leeven verliezen, vóór dat zyn lichaam gebooren is: voornamentlyk als 'er veel tyd verloopt tusschen 't geen men de geboorte van des kinds hoofd kan noemen, en die van zyn lichaam. En indien dit gebeuren kan, daar de beste hulp by de hand is, zal het waarschynlyk veel meer gebeuren, daar in 't geheel geene hulp is; dat is, als de Vrouw alleen door zig zelve verlost.

3. Wy zien dikwyls, dat 'er kinderen gebooren worden, welke, door omstandigheden in hun gestel, of in den aart van den arbeid, maar even in het leeven zyn; en die, na een paar minuuten, of een paar uuren, adem gehaald te hebben, in weerwil van alle onze oplettenheid, sterven. En waarom zoude dit ongeluk niet even wel kunnen gebeuren aan Vrouwen, die zonder hulp bevallen zyn?

4. Somtyds worden de kinderen zoo zwak gebooren, dat zy, aan zich zelven overgelaaten, na adem gehaald of gesnikt te hebben, waarschynlyk sterven zouden, maar welker leeven men aan den gang houden kan, door in hunne longen te blaazen, warmte en vlugtige dingen te gebruiken, het Kind te wryven, enz. enz. Maar in de gevallen, van welke wy gehandeld hebben, kan men

zulke middelen, om het leeven te bewaaren, niet verwagten.

5. Wanneer een Vrouw alleen, zonder hulp, verlost, kan een sterk Kind volmaakt levendig gebooren zyn, en in zeer weinige minuuten, door gebrek aan ademhaaling, sterven, of door op zyn aangezigt te leggen in eenen poel der natuurlyke ontlastingen, of op natte kleederen; of door dat 'er natte dingen over 't zelve heen vallen, en de lucht weeren, of styf tegen zynen mond getrokken worden door het zuigen om adem te haalen. Eene ongelukkige Vrouw die alleen verlost, wier verstand ontsteld, en wier lichaam uitgeput is, zal geene sterkte of overleg genoeg bezitten, om, oogenbliklyk, ter behoudenis van haar Kind, op te staan. Ter opheldering van deeze gewigtige waarheid zal ik hier een kort geval bydoen.

Eene Dame, in een tamelyk afgelegen gedeelte van de Stad, wierd 's nagts door vlaagen van arbeid overvallen. Haare Min, die in huis sliep, en haare Dienstbooden, wierden opgeroepen, en men zond om my. Haar arbeid was kort, en 't Kind gebooren vóór myne aankomst. Het Kind schreeuwde oogenblikkelyk, en zy voelde, dat het zig sterk beweegde. Elk oogenblik verwagtende my in haare kamer te zien komen, en vreezende dat het Kind een of ander nadeel zou toegebragt worden, indien een onervaaren persoon, by deeze gelegenheid, het ampt van Vroedvrouw waarnam; wilde zy niet toelaaten, dat haare Min het Kind aanraakte; maar bleef in een zeer vermoeijend postuur, op dat het Kind niet gedrukt worden, of verstikken zoude. Ik vond het op zyn aangezigt in eenen poel van ontlastingen liggen, en zoo volkomen dood, dat alle myne poogingen, om het weder in 't leeven te brengen, vrugteloos waren.

Deeze zaaken verdienen de ernstigste overweeging van het publiek, en daar ik overtuigd ben, dat zy, algemeen bekend zynde, zouden kunnen dienen om de eene of andere ongelukkige en onschuldige Vrouw te redden, heb ik derzelver gemeenmaaking als eenen onvermydelyken pligt beschouwd.

UITTREKZEL EENS BRIEFS VAN DEN HEER WESTRUMB, AAN DEN HEER CRELL, OVER EEN BASALT.

(*Journal de Physique.*)

MYN HEER!

De Heer LASIUS brengt van eene Reis, welke hy gedaan heeft in het Hertogdom *Mecklenberg*, een zeer belangryk Stuk mede, voor de zodanigen die geschil voeren over de vorming der *Basalten*. 't Zelve bestaat in een kleine groep van *Basalt*, of liever in een *Basaltisch* Bergje; het is allereigenaartigst geschikt om den hevigsten Voorstander van het *Neptunisme* (*) van zyne dwaaling te overtuigen: want het draagt de onlochenbaarste kentekenen, dat het door 't Vuur gevormd is. Dit Groepje is vier duimen hoog, twee en eene halve duim breed. Het onderste gedeelte van dit Groepje is van ongeschikte *Basalt*, groenagtig graauw van kleur: hier op staan zes kleine kolommen van *Basalt*, van ongelyke lengte, rechtstandig naast elkander, en zich onderling in de geheele lengte aanraakende; derzelver breuk is nieuw, en de kleur dezelfde als die van de ongevormde *Basalt*, waar op die kolommen staan. Wat de gedaante betreft, deeze kolom-

(*) Voor de Leezers, die, misschien, de woorden *Neptuniste* en *Neptunisme*, *Volcaniste* en *Volcanisme*, niet verstaan, merken wy op, dat de vorming van de *Basalt*, zints veele jaaren, de bekwaamste Delfstofkundigen in *Duitschland* bezig gehouden heeft. Zy verdeelen zich daadlyk in twee Partyen. Deeze, die beweert dat de vorming van de *Basalt* aan het *Vuur* moet toegeschreeven worden, heeft den naam van *Volcanisten* aangenomen; de andere, die aan 't *Water* alleen de vorming toekent, staat onder dien van *Neptunisten* bekend. De beide Partyen hebben hunne zo wydverschillende gevoelens in zeer wel opgestelde Verhandelingen beweerd, en dikwyls gestaafd, door een reeks bewysstukken, klaar en onderscheiden voorgesteld; derwyze, dat de Leezer, die nimmer gelegenheid gehad heeft, om door eigen Waarneemingen kennis op te doen, verlegen staat welk eene Party hy te kiezen hebbe.

lommen zyn alle zeshoekig, en meer of min regelmaatig; de grootste heeft eene middellyn van drie vierde duim. Een deezer zes kolommen blykt geleden te hebben door het Vuur; want in eene van deszelfs breuken is dezelve zigtbaar tot glas geworden; het zelfde neemt men waar op de hoeken dier kolommen, zelfs ter plaatze waar ze elkander het naauwste raaken. Deeze verglazing is nog zigtbaarder op een der zyden van het Groepje: want te dier plaatze schynt het stukje gehard te zyn, in een vloeijenden glasklomp. De hardheid van deeze *Basalt* is niet zeer groot; maar dezelve is zeer fyn van korrel.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE BRANDGANS.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Wy denken reden te hebben om te gelooven, dat de χηναλωπεξ der Grieken, en de *Vulpanser* der Latynen, dezelfde Vogel is met onze *Brandgans*. BELON twyfelt deswegen, en is zich zelven ongelyk in de toepassing dier naamen. Niet te min kunnen wy, door ééne der Natuurlyke Eigenschappen, veel beslissender dan alle de gissingen der Geleerdheid, gemaklyk ontdekken, dat deeze naamen op eene uitsluitende wyze op de *Brandgans* passen; naardemaal de *Brandgans* de eenige Vogel is, by welken men met den *Vos* één eenige en zonderlinge overeenkomst ontdekt, van naamlyk, gelyk dit Dier, zich te legeren in een hol. 't Is buiten twyfel, door deeze Natuurlyke Eigenschap, dat men de *Brandgans* heeft willen aanduiden, met hem, gelyk die benaamingen der Ouden medebrengen, *Vossen-Gans* te noemen; en niet alleen legert zich deeze Vogel, gelyk de *Vos*; maar hy nestelt en broedt in gaten, welke hy aan de Konynen betwist, of deezen Dieren ontneemt.

Ælianus schryft, daarenboven, aan de *Vulpanser* het Instinct toe van zich den Jaager te komen aanbieden, om haare Jongen te behouden; en dit was het gevoelen der geheele Oudheid, naardemaal de *Egyptenaars*, die deezen Vogel onder het getal der Heilige Dieren geplaatst hadden, zich van denzelven in de Beeldspraak bedienden, om de verregaande Tederhartigheid eener

Moe-

Moeder aan te duiden (*); en in de daad, wy zullen, in de Natuurlyke Historie van de *Brandgans*, zien, dat deeze trekken van Liefde en Moederlyke tederhartige Trouwe zich opdoen.

De Benaamingen aan deezen Vogel in de *Noordsche* Taalen gegeeven, als *Fusch-Gans* of liever *Fusch-Ente*, (*Vossen-Gans*, *Vos-Eend*,) in 't Hoogduitsch; *Berg-Einder*, (*Berg-Eend*,) in 't Angel-Saxisch; en *Burroug-Duke*, (*Konynen Eend*,) in 't Engelsch (†), draagen niet minder blyk dan zyn oude naam, van de zonderlinge gewoonte om in holen te woonen, al den tyd, dat hy broedt. —— Deeze laatste naamen kenmerken, zelfs veel juister dan die van *Vulpanser*, de *Brandgans*, door haar tot het Gezin der *Eenden* te brengen, waartoe dezelve met de daad, en niet tot dat der *Ganzen*, behoort. Zy is, 't is waar, een weinig grooter dan de *Gewoone Eend*, en heeft eenigzins hooger pooten; maar, voor 't overige, is haare gedaante, houding en maakzel, gelyk, en zy verschilt niet van de *Eend*, dan door haar Bek, die meer opgewipt is, en door de kleuren van haare Pluimadie, welke veel leevendiger en schooner zyn, en, van verre beschouwd, meer schitteren. Deeze schoone Pluimadie onderscheidt zich door drie treffende kleuren, wit, zwart en kaneelgeel; de Kop en de Hals, ter halver lengte, zyn zwart met een groenen weerschyn; de Benedenhals is omringd met eenen witten halsband, beneden denzelven is een breede riem van kaneel-geel, die den Borst bedekt, en een band over den rug vormt; deeze zelfde kleur verft den Onderbuik; onder den vleugel, aan elke zyde van den rug, loopt een zwarte streep op een witten grond; de groote en middelpennen der Vleugelen zyn zwart; de kleine hebben dezelfde kleur, doch zyn schitterende, en met groen geluisterd; de drie pennen, digtst aan 't lyf, zyn aan den buitenrand kaneel-geel, en van binnen wit, de groote Dekvederen zyn zwart, de kleine wit. —— Het Wyfje is aanmerkelyk veel kleinder dan het Mannetje, naar 't welk het voor het overige gelykt, door de kleuren; men merkt alleen op, dat de groene wederschyn van den Kop en Vleugelen min schittert dan by het Mannetje.

Het

(*) Vide PIERI, *in Orum*, Lib. XX.

(†) Volgens WILLUGHBY, *quod in foraminibus cuniculorum nidificat.*

Het Dons deezer Vogelen is zeer fyn en zagt (*); de Pooten en derzelver Vliezen zyn vleeschkleurig, de Bek is rood; maar het dikke van den Bek en de Neusgaten zyn zwart, het bovenste gedeelte zeer bogtig zynde by den Kop, is hol by de Neusgaten, en verheft zich horizontaal aan 't einde als een ronde lepel, geboord met een diepe en half cirkelagtige groeve.

Plinius spreekt, met veel ophefs, van het vleesch van de *Brandgans*, en zegt, dat de oude *Britten* geen beter Wild kenden (†). Athenæus geeft aan de Eijeren den tweeden rang in uitmuntenheid na die van den *Pauw*; en 'er is alle waarschynlykheid voor, dat de *Grieken Brandganzen* opkweekten, dewyl aristoteles opmerkt, dat 'er onder de Eijeren Windeijeren zyn (‡); wy hebben geene gelegenheid gehad om het Vleesch of de Eijeren te proeven.

Het blykt, dat de *Brandganzen* zich zo wel in koude als in gemaatigde Lugtstreeken bevinden, en dat zy zich tot de Zuidlykst gelegene Landen verspreid hebben (§). Intusschen is deeze Vogelsoort niet even gemeen op alle Kusten van onze Noordlyke Landen (**).

Schoon men aan de *Brandganzen* den naam van *Zee-Eend* (††) gegeeven hebbe, en zy, met de daad, by voorkeuze, aan de Zeeövers woonen, treft men 'er nogthans eenige aan by de Rivieren (‡‡), of Meiren, vry diep landwaards in gelegen (§§); maar de menigte van deeze Vogelsoort verlaat de Zeekusten niet. By elk voorjaar vertoonen zich eenige deezer Vogelen op de Kusten van *Picardie*, en het is daar dat een onzer beste Berigtschryveren, de Heer baillon, de natuurlyke geaartheden van deezen Vogel heeft naagegaan, waar over hy de

(*) *Plumæ mollissimæ, ut in Eider-Gans.* Linnæus *Fauna Suecica.*

(†) *Suaviores epulas, olim, Vulpansere non noverit Brittania.* Plin. Lib. X. C. 22.

(‡) Aristotel. Lib. III. C. 1.

(§) Op de Kust des *Lands van Diemen*, op 43° Zuider Breedte. Cook, *Sec. Voy.* Tom. I. p. 229.

(**) *Habitantem reperimus in sola Gotlandia. Fauna Suecica.*

(††) *Anas Maritima.* Gesner.

(‡‡) *Primo vere in fluviis soluta glacie apparet.* Schwenckfeld.

(§§) De Heer salerne spreekt van een paar *Brandganzen*, gezien by een Poel in *Poligne. Histoire des Oiseaux*, p. 414.

de volgende aanmerkingen maakt, welke wy met veel genoegen hier mededeelen.

„ De voortyd, schryft de Heer BAILLON, brengt ons *Brandganzen*; doch altoos in een klein getal; zo ras zy gekomen zyn, verspreiden zy zich in de zandige vlakten, die de landen digt aan Zee hier in overvloed opleveren; men ziet ieder paar omzwerven in de holen, die zy aantreffen, en daar een verblyf kiezen, in de Konynengaten; het is waarschynlyk dat zy veel verkiezing maaken, in deeze soort van verblyf; want zy gaan 'er in wel honderd, eer zy 'er een vinden dat hun aanstaat. Men heeft opgemerkt, dat zy zich niet ophouden met holen, die minder dan anderhalf roede diepte hebben, en doorgraaven zyn tot de hoogte van een Duin, die oploopen, tegen het Zuiden staan, en gezien kunnen worden van de hoogte eens vergelegen Duins.

„ De Konynen ruimen de plaats in, aan deeze nieuwe gasten, en komen nooit weder in dat hol.

„ De *Brandganzen* vervaardigen geen Nest in deeze gaten; het Wyfje legt de eerste Eijeren op het bloote zand, en gedaan hebbende met leggen, wanneer de Eijeren der jonge Wyfjes tien of twaalf, die der oude twaalf of veertien, zyn, bedekt het dezelve met een wit dik dons, 't welk het uitplukt.

„ Gedurende den ganschen Broedtyd, die dertig dagen aanhoudt, blyft het Mannetje bestendig op Duin, en gaat 'er niet af dan om, twee of driemaal daags, voedzel in Zee te zoeken; 's morgens en 's avonds verlaat het Wyfje de Eijeren om dezelfde behoefte; alsdan gaat het Mannetje in het gat, bovenal 's morgens, en wanneer het Wyfje wederkeert, vervoegt het Mannetje zich weder op Duin.

„ Zo ras men, in den voortyd, in deezer voege een *Brandgans* op schildwagt ziet, kan men zich verzekerd houden daar omstreeks een nest te zullen aantreffen; 't is genoeg het uur af te wagten, dat het Mannetje in het gat gaat; indien het nogthans zulks bemerkt, vliegt het na den anderen kant, en wagt het Wyfje aan den oever op; wederkeerende, vliegen zy langen tyd over de plaats heenen, tot dat zy, die hun deeze onrust veroorzaaken, weggegaan zyn.

„ Daags naa dat de Jongen zyn uitgekomen, brengen Vader en Moeder het Gebroed na Zee, en schikken het in dier voege, dat zy aan strand komen met hoog wa-

ter; deeze zorgvuldigheid verschaft den Jongen het voordeel, dat zy rasser aan 't water zyn, en, naa dat oogenblik, komen zy niet weder op 't land. Het is naauwlyks te begrypen, hoe deeze Vogels, den eersten dag naa de geboorte, zich kunnen onthouden in een Element, welks golven dikwyls Ouden van allerlei soort doen omkomen.

„ Indien een Jaager het Gebroed op deeze reis aantreft, vliegen de Ouden beide weg. Het Wyfje gelaat zich neêr te tuimelen, en te vallen op een afstand van honderd schreden; het kruipt op den buik, den grond met de vleugelen slaande, en lokt door die list den Jaager: de Jongen blyven onbeweeglyk tot de wederkomst van hunne Geleiders, en men kan, op dezelve aanvallende, ze alle grypen, zonder dat 'er iets van hun gedaan wordt, om te ontkomen.

„ Ik ben ooggetuige geweest van alle deeze byzonderheden; ik heb meermaalen de Eijeren der *Brandganzen* uit het nest gehaald, en zien haalen: ten dien einde graaft men in 't zand, volgende den loop van het hol, tot zo verre het gaat; men vindt 'er het Wyfje op de Eijeren zitten; men neemt ze weg in een doek van grof linnen, bedekt met het daar om zittend Dons, en zet ze onder een Eend. Deeze voedt de jongen met alle zorgvuldigheid op; mits men zorg draage, om geen van haare eigen Eijeren 'er onder te laaten. De kleine *Brandganzen* hebben, by de geboorte, den rug wit en zwart, den buik zeer wit, en deeze kleuren, zeer zuiver, maakt ze tot aartige Vogeltjes; dan, welhaast, verliezen zy deeze eerste Pluimadie, en worden graauw, wanneer de bek en pooten blaauw zyn; omtrent de maand September beginnen zy de fraaije kleuren aan te neemen; dan, het is niet voor in het tweede jaar, dat de kleuren al den schitterenden luister krygen.

„ Ik heb reden, om te gelooven, dat het Mannetje niet geheel volwassen is, en bekwaam ter voortteelinge voor in het tweede jaar (*): want dan eerst is het, dat een bloedrood

(*) „ Het vry lang leeven van de *Brandgans* schynt deeze traag aankomende volwassenheid te bevestigen; jongstleden Winter ontstierf 'er my een, die ik elf jaaren gehad had; zy was ongetwyfeld veel ouder, maar zeer boosaartig geworden: zy was volkomen meester geworden van alle de Vogelen in de Kom, uitgenomen van een *Muskaat-Eend*, veel sterker dan zy, en waar-

rood knobbeltje, 't welk hun bek in den paartyd verciert, en, dien tyd over zynde, weg gaat, zich vertoont; dit nieuwe uitwas schynt eene zekere betrekking te hebben tot de deelen der voortteeling.

„ De wilde *Brandgans* leeft aan Zee van de Springhaanen, by ons *Grenades* geheeten, die zich daar by millioenen bevinden, en buiten twyfel mede van Vischkuit, en kleine Schulpvischjes, die, los gemaakt, uit de diepte opkomen, en met de golven aan strand opspoelen: de gedaante van den Bek der *Brandgans* geeft aan dezelve een groot voordeel, om die onderscheide zelfstandigheden op te zamelen; schuimende, om zo te spreeken, de oppervlakte des waters op eene veel zagtere wyze dan de Eendvogels.

„ De jonge *Brandganzen*, door een Eendvogel opgekweekt, gewennen zich gemaklyk aan den staat van Huisdieren, en leeven in een Eenden-kom, gelyk deeze Vogels; zy eeten geweekt brood en graan. Nimmer ziet men de wilde *Brandganzen* in benden verzameld, gelyk de *Eenden* en andere Watervogels. Het Mannetje en Wyfje alleen verlaaten elkander nooit; men ziet ze altoos zamen, 't zy in zee of in het zand; zy schynen genoeg aan elkander te hebben, en met een onverbreekbaaren band te zyn verbonden; het Mannetje betoont zich zeer jaloers (*), dan, niet tegenstaande de paardrift deezer Vogelen, heb ik geen broedzel van eenig Wyfje kunnen krygen: een enkele lag eenige Eijeren by geval, deeze waren onvrugtbaar: de kleur der Eijeren is doorgaans blond, zonder eenige vlek; van grootte zyn ze als Eenden-Eijeren, doch ronder.

„ De

waarmede zy gestadig vogt. Ik dagt de zwakste te bewaaren, door dezelve op te sluiten; doch zy stierf weinig tyds daar na, meer van verdriet over den opgeslooten staat, dan door ouderdom.

(*) „ De huislyke staat, die de Zeden verzagt, verderft ze teffens. Ik heb, in myn Vogelkom, een Mannetjes *Brandgans* gehad, die, twee jaaren agter elkander, paarde met een Eend, en teffens zyn Wyfje dezelfde minzaamheden betoonde; hy was toen vyf jaaren oud. Deeze vermenging heeft Halfslachtigen voortgebragt, die van de *Brandgans* niets hadden dan de Stem, den Bek en de Pooten; de kleuren waren die van de Eend, en 'er was geen onderscheid in, dan onder den Staart, waar de geele kleur bleef. Ik heb, drie jaaren lang, een Wyfje van deeze Halfslachtigen gehouden; dan 't zelve hadt geen zin in *Eendvogels*, noch in *Brandganzen*."

„ De *Brandgans* is onderhevig aan eene zonderlinge ziekte. De glans van haare Pluimadie verdwynt, dezelve wordt vuil en olieagtig; en de Vogel sterft, na bykans eene maand gekwynd te hebben. Nieuwsgierig om de oorzaak van die kwaal te weeten, heb ik 'er verscheide geöpend: ik vond het bloed ontbonden, en de voornaamste ingewanden vervuld met een rosagtig, lymerig en stinkend, vogt; ik schryf deeze kwaal toe aan mangel van Zeezout, 't welk ik noodig oordeelde voor die Vogelen, althans van tyd tot tyd, om door deszelfs scherpte het roode gedeelte des bloeds te verdeelen, en de verbintenis daarvan te onderhouden, met het waterägtige; ontbindende de lymerige vogten, welke de graanen, waarvan zy, in den opgeslooten staat, leeven, in de ingewanden verzamelen."

Deeze breedvoerige waarneemingen van den Heer BAILLON maaken, dat wy slegts zeer weinig toe te voegen hebben aan de Natuurlyke Historie der *Brandganzen*; van welken wy een paar onder ons oog hebben doen opvoeden: zy kwamen ons voor, van geen wilden aart te zyn; zy lieten zich gemaklyk vatten; men hieldt ze in een tuin, waar men ze over dag vryheid liet heen en weer te loopen; wanneer men ze opvatte, en in de hand hieldt, deeden zy bykans geene pooging om te ontkomen; zy aten brood, zemelen, garst, en zelfs de bladeren van planten en boomen; hun gewoon geluid is genoegzaam gelyk aan dat van een *Eendvogel*; maar min uitgerekt, en min veelvuldig, want, men hoort ze zeldzaam roepen; zy hebben nog een tweede geluid, 't geen scherp is: *uute, uute*, 't welk zy slaan als men ze onverhoeds aantast, en alleen een uitdrukking van vreeze schynt te weezen; zy baaden zich menigwerf, bovenal by zagt weêr, en het aannaderen van regen; zy zwemmen waggelende op het water; en, wanneer zy op den grond komen, rigten zy zig op de pooten, slaan met de vleugelen, en schudden zich even als de *Eenden*, zy schikken ook veelvuldig de Pluimadie met den bek; dus gelyken de *Brandganzen*, die veel naar de *Eenden* zweemen in lyfsgestalte, ook op dezelve in natuurlyke geäartheden; alleen zyn zy vlugger in haare beweegingen, en betoonen meer vrolykheids en leevendigheids; zy hebben, behalven dit, nog een voordeel boven de *Eendvogelen*, (de schoonste niet uitgezonderd,) van de Natuur ontvangen; naamlyk, dat zy bestendig, en in alle saisoenen, de heerlyke kleur haarer Pluimadie behouden. Naardemaal het zeer bezwaarlyk valt de *Brandganzen* tam te

te maaken, en derzelver schoone Pluimadie zich van verre laat zien, en in Vogelkommen eene treffelyke vertooning oplevert, zou het zeer te wenschen zyn, dat men een Tam Ras van *Brandganzen* kon krygen; doch derzelver natuur en geäartheid schynt ze tot de Zee te bepaalen, en van het zoet water te verwyderen: men zal, derhalven, met hoop van een gelukkigen uitslag, dit niet kunnen bestaan, dan op plaatzen naby zout water.

LEEVENSBERIGTEN VAN Sir JOSHUA REYNOLDS.

Ridder, Voorzitter van de Koninglyke Academie der Teken- Schilder- en Beeldhouwkunde.

Sir JOSHUA REYNOLDS, wiens uitmuntenheid als Schilder algemeen erkend is, werd te *Plympton* in *Devonshire*, op den zestienden van Hooimaand des Jaars MDCCXXIII, gebooren. Ten Vader hadt hy den Eerw. SAMUEL REYNOLDS, Leermeester in de Vrye Taalschool te dier plaatze; een Heer van uitgestrekte geleerdheid en een allervoorbeeldigst character. Onze beroemde Schilder liet, in zyne vroegste jeugd, niet alleen eene natuurlyke geneigdheid blyken voor de Tekenkunst; maar toonde bewyzen van dat fyn vernuft, 't welk hem, in 't vervolg, tot zulk eene ongemeene hoogte in het vak der Schilderkunst verhief. Nogthans bepaalde hy zich niet, om de Schilderkunst als een Beroep te aanvaarden, voor dat hy Mr. JONATHAN RICHARDSON's *Theory* of *Painting* geleezen hadt. Een Werk 't geen zyn zeer gevoelige ziel schynt getroffen, en, door eene soort van inblaazing, in dezelve alle kragt van kunstbetoon opgewekt te hebben.

Naa dat de Heer REYNOLDS eenigen naam verworven hadt, werd hy, op zyn eigen verzoek, na *Londen* gezonden, en, in den Jaare MDCCXLII, geplaatst onder het opzigt van Mr. THOMAS HUDSON, den Leerling en Schoonzoon van Mr. RICHARDSON, en die, veele Jaaren lang, in de Hoofdstad het meest te doen hadt met Portraitschilderen, naa dat de zeer begunstigde Kunstenaars, zyn Leermeester en Mr. JERVAS, van dit werk afgezien hadden (*). In

(*) Schoon VAN LOO eerst, en LIOTARD naderhand, eenige weinige jaaren lang, eene afwending maakte van den Schildertrant

In den Jaare MDCCL, ſtevende de Heer REYNOLDS, met Capitein (naderhand Admiraal Lord) KEPPEL, na *Minorca*. Hy verzelde hem desgelyks na *Italie*. Toen hy te *Rome* was, ſchilderde hy eenige Caricaturen van de *Engelſche* Heeren, op dien tyd in die Stad zich onthoudende. Dit, veronderſtelt men, geſchiedde met hun eigene toeſtemming, en het was in die dagen zeer in de mode. Inzonderheid ſchilderde hy een ſtuk van dit ſlag, 't welk een ſoort van Parody was op RAPHAËLS *School van Athene*, waarin hy allė zyne *Engelſche* kennisſen te *Rome* bragt. Dit Schilderſtuk, thans in 't bezit van JOSEPH HENRY, *Esq.* van *Straffan*, in *Ierland*, wordt by dien Heer in groote waarde gehouden; dewyl zyne Beeldtenis, nevens die van omtrent dertig andere Heeren, in 't zelve gevonden wordt. In deezen Zetel der Kunſten, bezogt de kunstminnende REYNOLDS de Schoolen van de beroemdſte Meesters, en oefende zich met allen vlyt in de voortbrengzels huns penſeels.

De Heer REYNOLDS keerde, in den Jaare MDCCLIII, uit *Italie* te rug, en toonde welhaast, tot welk een toppunt van fraaiheid hy in de Schilderkunst was opgeklommen, door een Afbeeldzel, ten voeten uit, te ſchilde-

trant deezes Kunſtenaars, bleeven de Heeren van 't Land hun Landgenoot getrouw by, en waren te vrede met zyne welgelykende beeldtenisſen, met de fraaije paruiken, de blaauwe fluweele rokken en witte ſatynen kamizoolen, die hy kunſtig aan zyne klanten ſchonk, en die zy met welgevallen vermenigvuldigd zagen, in FABER's Mezzotintos. — De betere ſmaak, door den Heer JOSHUA REYNOLDS ingevoerd, maakte een einde aan HUDSON's Regeering, die verſtandig genoeg was om den ſchilderthroon te verlaaten, korten tyd naa het voltooijen van zyn groote werk, het Familieſtuk van CAREL, Hertog van *Marlborough*. Hy begaf zich na een klein Landgoed, door hem aangelegd te *Twickenham*, thans toebehoorende aan Mr. MAY, op een allerſchoonst punt van die Rivier, en waar hy de fraaiſte kamer vulde met eene uitgeleeze Verzameling van Schilderſtukken en Tekeningen der grootſte Meesteren; veele gekogt hebbende uit de heerlyke Verzameling zyns Schoonvaders. Omtrent het laatſte zyns leevens, trouwde hy voor de tweede reize aan Mejuffrouw FIENNES, eene Dame van middelen, aan welke hy zyn Landgoed maakte. Hy ſtierf in Louwmaand des Jaars 1779, in den ouderdom van 78 jaaren. WALPOLE's *Anecdotes of Painting*. Vol. IV.

deren van zyn Patroon, welk by allen bekend is door de Prentverbeelding daar van gemaakt, en door veelen geoordeeld wordt, dat voor zyne laatere werken niet behoeft te wyken. Dit meesterstuk deed hem op éénmaal op het Portraitschilderen vallen, en daarvan zyn hoofdwerk maaken. Eenige schoonheden van den eersten rang geschilderd hebbende, liep al wat aanzienlyk was na hem toe, en welhaast werd hy de Schilder, van wiens hand men de Afbeelding moest hebben, niet alleen in *Engeland*, maar in *Europa*. Hy woonde ten dien tyde in Newport-street, van waar hy, in den Jaare MDCCLX na Leicester-square verhuisde. By de oprigting der Koninglyke Academie der Kunsten te *Londen*, ter aanmoediging van Teken- Schilder- en Beeldhouwkunde, in den Jaare MDCCLXVIII, werd de Heer REYNOLDS tot Voorzitter gekoozen, en omtrent dien tyd tot Ridder verheeven; vervolgens tot Lid van de Koninglyke Societeit, en van de Societeit der Oudheidkundigen, gekoozen; de Universiteiten van *Oxford* en *Dublin* droegen hem den tytel van Doctor in de Regten op.

Veele Jaaren lang, Rykdom en Eere, door hem zo wel verdiend, genooten hebbende, kreeg Sir JOSHUA, in den Jaare MDCCXCI, een ongemak aan de oogen, 't welk hem met een volslagen gemis van zyn gezigt dreigde. Zyne doofheid hadt hem genoodzaakt, by het spreeken met anderen, een Gehoortrompet te gebruiken. Op dit ongemak aan de oogen, volgde eene geheele verzwakking, welke hy, schoon niet altoos zonder moedloosheid, nogthans zonder eenig inmengzel van gemelykheid en morrend ongenoegen verdroeg, overëenkomende met de bedaardheid en gelykmaatigheid, hem door al zyn leeven eigen. —— Hy hadt, van den beginne zyner ongesteldheid, een volkomen doorzigt van zyne aanstaande ontbinding, en beschouwde dezelve met die gelaatenheid, welke alleen uit zyn onschuld, braafheid, welbesteed leeven, en eene ongemaakte onderwerping aan de Voorzienigheid, kon voortspruiten. Zyn gedrag, omtrent zyne Geneesheeren, was onderwerpelyk en inschiklyk; zelfs dan, wanneer zyne eigene bewustheid van het onvermydelyk einde zyner ziekte hem deedt gelooven, dat de uitwendig gunstige tekenen, al te gereed vergroot door den wensch zyner Vrienden, bedrieglyk waren. —— Dagelyks zag hy zyne gemeenzaame Vrienden, en ging opgeruimd met hun om, zonder ooit voor hun te verbergen 't gevolg, 't welk hy voor-

voorzag, tot korten tyd vóór zyn dood, welken hy afwagtte met eene gelykmoedigheid, zelden betoond door de beroemdste Christen-Wysgeeren. In deezen toestand genoot hy alle de vertroosting van Familie-genegenheid, welke hy, door de zorge voor dezelve gedraagen, dubbel verdiend hadt.

Hy overleedt den drie-en-twintigsten van Sprokkelmaand des Jaars MDCCXCII. Zyn lichaam werd twee dagen daar naa geopend, by welke opening bleek, dat zyn Lever, die niet meer dan vyf ponden hadt behooren te weegen, de verbaazende zwaarte van elf ponden haalde: deeze inwendige ongesteldheid was genoeg, om reden te geeven van die moedloosheid, die hy, gelyk wy reeds aanmerkten, zomtyds liet blyken, en welke sommige zyner Vrienden, die dezelve aan 't gemis van één zyner oogen toeschreeven, eenige maanden geleeden, oordeelden dat hy hadt behooren te overwinnen. Op den derden van Lentemaand, werd hy in de Hoofdkerk *St. Paul* begraaven, met al de eerbewyzingen, die betoond konden worden aan de Naagedagtenis van een Character, 't welk, als Kunstenaar, als Geleerde en als Mensch, eere hadt aangedaan aan de Eeuw, in welke hy leefde, en aan het Land, waarin hy woonde.

Zyn Lyk werd, op uitdruklyken last des Konings, 's avonds te vooren na *Sommersethouse* gebragt, waar de Academie der Kunsten haare Vergaderingen houdt, en op een Paradebed in de beneden Kunstkamer gelegd, om 's anderen daags op den middag, met groote staatsie, in *St. Paul's* Kerk begraaven te worden. — De Lykstaatsie werd voorgegaan door den Lord Major, en andere Regeeringsleden der Stad *Londen*. De Slipdraagers waren de Hertogen van DORSET, LEEDS en PORTLAND, de Markgraaven van TOWNSHEND en van ABERCORN, de Graaven van CARLISLE, JUCHIQUIN en UPPER-OSSORY, de Lords ELIOT en PALMERSTROM. ROBERT LOVELL, GWATKIN, met twee uit de Familie, en de Executeurs BURKE, MALONE en MEDCALFE, verbeeldden den rouw. Zy werden gevolgd door de Leden en Studenten der Academie, den Aards-Bisschop van YORK, den Markgraaf van BUCKINGHAM, de Graaven van FIFE, CARYSPORT en FORTESCUE, de Lords SOMMERS, enz. en eene groote menigte Heeren van Aanzien, in twee-en-veertig Rouwkoetzen gezeten; waar op nog negen-en-veertig eigen Koetzen van Edellieden en Heeren, ledig, volgden.

Ver-

Verbaazend groot was de toevloed der aanschouweren, zo op straat als in de kerk. Alle de Winkels waren in de straaten, waar de train doortrok, gesloten; de vensters van alle Huizen waren opgepropt met toekykers. Onder het gemeen, op straat, heerschte eene diepe stilte, welke alleen kon toegeschreeven worden aan het deel, 't geen allen, de geringste Ingezetenen niet uitgezonderd, aan de algemeene droefheid over dit gemis, namen. Wanneer het Lyk, onder de in *Engeland* gebruiklyke Kerkplegtigheden, naast het Graf van den grooten Bouwkunstenaar, CHRISTOPHER WREN was bygezet, keerde de Rouwstaatsie te rugge na *Sommersethouse*, waar dezelve vaneen scheidde; doch de Academie-leden bleeven op een koud Collation, in de groote Zaal in gereedheid gebragt. Hier verscheen de Heer BURKE, om, uit naam van de Naastbestaanden en de Executeurs, de Leden te bedanken voor de Eer den Overledenen aangedaan; dan deeze Heer was dermaate ontroerd', dat hy slegts weinige woorden van dankbetuiging kon uitstamelen. Des volgenden daags lieten de Executeurs een ongemeen aartig Billet van Dankzegging rondbrengen aan de Huizen van allen, die de Lykstaatsie hadden bygewoond. 't Zelve was een Rouwkaartje, getekend door BURNET, en in 't koper gebragt door BARTOLOZZI; verbeeldende eene weenende Zanggodin, leunende op een Gedenkzuil, aan welks top Palet, Penseelen en Maalstok hingen. Ter zyde staat eene Genie op eene omgekeerde en uitgebluschte Toorts, in eene klimmende houding, als begeerig om het Byschrift op den Gedenkzuil te leezen. Onder aan het Plaatje stondt gedrukt: *De Executeurs en Naastbestaanden van Sir* JOSHUA REYNOLDS *zeggen dank voor de beweezene agting aan des Overledens Schranderheid en Deugd; door uwe tegenwoordigheid by de Begraafenis van dien beroemden Schilder en allerbeminnelykſten Man, op Saturdag 3 Maart 1792.*

Ongelyk waren de Pryzen, op verschillende tyden, door den Heer REYNOLDS op zyne Portraiten gesteld; omtrent het Jaar MDCCLV nam hy voor een Hoofd twaalf Guinies; kort daar naa in MDCCLX vyf-en-twintig Guinies; omtrent het Jaar MDCCLXX vyf-en-dertig Guinies, en van 't Jaar MDCCLXXIX, tot hy met schilderen ophieldt, vyftig Guinies; voor die hy ten halven lyve, of ten voeten uit, schilderde, moest, naar evenredigheid, zo veel meer betaald worden. —— Men wil dat hy,

hy, behalven een schat van Schilderyen, een schat van 40,000 Pond Sterlings naaliet; zyne voornaamste Erfgenaame is zyne Nigt, Mejuffrouw PALMER.

Sir JOSHUA REYNOLDS was de eerste *Engelschman*, die den roem der Fraaije Kunsten by den anderen lof zyns Vaderlands voegde. In smaak, in bevalligheid, in gelukkige vinding, in rykheid en zamenstemming van kleuren, stondt hy gelyk met de grootste Meesters in de beste Eeuwen der Schilderkunste. In Portraitschilderen streefde hy hun voorby; want hy zette aan die afbeeldende Kunst, waar toe de *Engelsche* Kunstenaars zich meest bepaalen, eene verscheidenheid, eene verbeelding, en eene waardigheid by, ontleend van de hoogere takken, welke zy zelfs, die 'er uitmuntend in bedreeven waren, niet altoos bewaarden, wanneer zy een bepaald voorwerp afmaalden. Zyne Portraiten herinnerden den aanschouwer de vindingrykheid van den Historie-, en bevalligheid van den Landschaps-schilder. „ Hoe zeer de Schilderkunst" zegt de Heer HORACE WALPOLE (nu Lord ORFORD), „ uit de asche herreezen is, getuigen de Werkstukken „ van veele nog leevende Kunstenaaren. De Prentver„ beeldingen, gemaakt volgens de Schilderyen van Sir „ JOSHUA REYNOLDS, hebben zyne vermaardheid verspreid „ tot in *Italie*, waar tegenwoordig geen één Schilder „ is, die een mededinger kan weezen van eene verbeel„ ding zo ryk, dat de Houdingen zyner Portraiten zo veel „ verscheidenheid hebben als de Historie-Schilderyen. Wan„ neer werden de wanhoop eens Vaders, en de verschrik„ lykheden des doods, sterker uitgedrukt, dan in zyne „ Schildery van Graaf UGOLINO? Wanneer werden kin„ derlyke bevalligheid, of de eerst ontwaakende harts„ togten, met zagter waarheid getroffen dan in zyne Por„ traiten van Miss PRICE, en het Kind JUPITER?

„ Men heeft," voegt 'er de Heer WALPOLE by, „ Sir „ JOSHUA REYNOLDS beschuldigd van naaschilderen, en „ dat hy zyne Houdingen van oude Meesters ontleende. „ Opregtheid niet alleen, maar ook Oordeelkunde, moet „ den klem deezer beschuldiginge wraaken. Wanneer „ eene enkele houding gevolgd wordt uit een Historisch „ Schilderstuk, en toegepast op een Portrait in eene an„ dere Kleeding, en met nieuwe byvoegzels, is zulks geen „ *naaschilderen*, maar *aanhaalen*; eene aanhaaling uit een „ groot Schryver, met eene nieuwe toepassing van den „ zin, heeft men altoos gehouden voor een teken van

„ smaak,

„ smaak, en kan zulks meer verdienste dan het oorsprong„ lyke bezitten. Wanneer de Zoonen van JACOB hunnen „ Vader bedroogen, door den rok van JOSEPH; hem voor„ stellende: *Zie of dit uw Zoons Rok is, dan niet?* stel„ den zy alleen een bedriegende vraage voor; doch die „ vraag werd geestig toen RICHARD DE I aan den „ Paus, als hy een Bisschop, dien de Koning in een „ veldslag gevangen genomen hadt, weder eischte, hem „ 's Kerkvoogds gemalieden Kolder toeschikte, en, met de „ woorden der Schriftuure, zyne Heiligheid vroeg, *of* „ *die gemaliede Kolder de Kolder zyns Zoons was of niet?* „ —— Is 'er geen vernuft en satire in Sir JOSHUA's stuk, „ waarin hy HOLBEIN's zwaarhangende en collossale groot„ heid van HENDRIK DEN VIII tot de jongelings vlug„ heid van Mr. CREWE brengt? —— Eene voorspelling „ wil ik waagen. Sir JOSHUA is geen Naaschilder; maar „ hy zal 'er duizenden baaren. De weelderigheid van zyn „ vindingryken geest zal een spraakkunst zyn voor vol„ gende Portraitschilders."

De Heer WALPOLE zegt dit niet in de drift eens alles pryzenden Lofredenaars; want hy was niet agterlyk in 't bekennen van 't geen hy begreep een gebrek te weezen in de Werkstukken deezes beroemden Kunstenaars. „De „ Regeering van GEORGE DEN II," zegt deeze oordeelkundige Schryver, „ was niet ten einde toen Sir JOSHUA „ REYNOLDS het Portraitschilderen van smaakloosheid ver„ loste, en zou hy de grootste Meesters in dit vak over„ troffen hebben, *indien zyn verf zo bestendig was*, als „ zyn smaak en verbeelding onuitputbaar waren (*)."

Schoon Sir REYNOLDS voornaamlyk zyn talent te werk stelde in Portraitschilderen, valt het gereed op te maaken uit de Stukken, welke hy van tyd tot tyd opleverde, dat, indien hy het schilderen van Historie-stukken even verkieslyk geoordeeld hadt, in een Land, waar zyn kloek verstand hem aanwees, dat hy daartoe geene genoegzaame aanmoediging zou ontmoeten, hy daarin niet min zou

(*) „ Men geeft" leezen wy in de *Kunst- en Letterbode*, VIII D. bl. 155. „ REYNOLDS naa, dat hy, te wel overtuigd, „ dat zyne Kunst niet altoos die toejuiching zou wegdraagen, „ of verdiende weg te draagen, welke dezelve thans verwerft, „ opzettelyk zich van eene vermenging van Verwen heeft be„ diend, welke niet bestendig zyn."

zou uitgemunt hebben dan in zyne Portraiten. Een lyst derzelve toont dat hy meer was, dan een Portraitschilder (*).

De Keizerin van *Rusland*, die door haare aanmoediging, aan de schoone Kunsten verleend, meer uitsteekt dan door haare zorge voor het algemeen Geluk des Menschdoms, schonk Sir JOSHUA REYNOLDS haar Portrait met Diamanten omzet. —— In dit vol bezit van binnen- en buitenlandsche vermaardheid, bewonderd door Kunstkenners en Geleerden, aangezogt door de Grooten, gestreeld door vreemde Mogendheden, en gepreezen door de uitsteekendste Dichters, verliet hem zyne aangeboorene Zedigheid en Nederigheid nimmer, zelfs niet by het ontvangen eener gansch onverwagte Eere; en was de minste zweem van Trotsheid niet zigtbaar voor het scherpziendst oog, in eenig gedeelte van zyn ommegang of verkeering. —— Zyne veelvuldige en onderscheide begaafdheden, zyne gezellige deugden in alle de betrekkingen des leevens, deeden hem het middelpunt worden van veele aangenaame gezelschappen, welke door zyn dood verstrooid zullen geraaken. Te veel verdiensten bezat REYNOLDS om geen jalousy te verwekken; maar teffens te veel onschulds om vyandschap te baaren. Met één woord, by eene volkomene afgerigtheid in de zaak zyns Beroeps, bezat Sir JOSHUA REYNOLDS de Letterkunde van een Geleerden, de Kennis van eenen Wysgeer, en de Beleefdheid eens welopgebragten Heers. Van het eerste hebben zyne Jaarlyksche Redenvoeringen, in de Koninglyke Academie gehouden, onwederspreeklyke proeven opgeleverd; en van het laatste zullen zyne talryke overgebleevene Vrienden langen tyd de herinnering met zich omdraagen.

(*) Ter aangehaalde plaatze, zegt deeze Briefschryver dus ten onregte, „ dat REYNOLDS niet hooger dan in de Classe van de „ Portraitschilders kan geplaatst worden." De Opsteller van het *Engelsche* Leevensberigt, dien wy volgen, geeft een Lyst van deeze Historiestukken, doch die wy, kortheidshalven, onvermeld laaten. Men vindt dezelve in *The Universal Magazine*, Vol. XCI. p. 83.

LEE-

LEEVENSBERIGT

VAN

DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

(*Vervolg van bl.* 432.)

Mr. DODDRIDGE gaf, in zyne vroege jeugd, verscheide blyken van eene Dichterlyke Genie. Dr. JOHNSON houdt de regels welke hy schreef op het Motto van zyn Familie-Wapen, DUM VIVIMUS VIVAMUS, voor een der beste Epigrammas in de *Engelsche* taal (*).

Het eerste Geschrift, 't welk Mr. DODDRIDGE in 't licht gaf, in den Jaare MDCCXXX, droeg zyn naam niet op het voorhoofd, 't was getyteld: *Free Thoughts on the most probable Means of reviving the Dissenting Interest, occasioned by the late Enquiry into the Causes of its Decay*. Het Geschrift van Mr. DODDRIDGE, waarin hy, wat de hoofdzaak betreft, van zyne Party verschilde, kan ten voorbeelde dienen van de opregtheid en beleefdheid, waar mede men aanmerkingen kan maaken op de Gedagten en Schriften van een ander. —— In den jaare MDCCXXXII gaf hy uit *Sermons on the Education of Children*, die, in een zeer kort bestek, eene verscheidenheid bevatten van dringende beweegredenen, om de Ouders over te haalen, om zich wel te kwyten van deezen aangelegen Pligt. In 't jaar MDCCXXXV zagen zyne *Sermons to Young People* het licht (†).

De

(*) 't Zelve luidde:

„ *Live, while you live,*" *the Epicure would say,*
„ *And seize the pleasures of the present day.*
„ *Live, while you live*" *the sacred preacher cries,*
„ *And give to God each moment as it flies.*
„ *Lord, in my views let both united be;*
„ *I live in pleasure when I live to Thee.*

(†) Ons bestek laat niet toe een verslag te geeven van de veelvuldige enkele Leerredenen, door DODDRIDGE uitgegeeven. Dr. KIPPIS heeft ze in tydorde opgeteld; eene omstandigheid door Mr. ORTON in zyne breedvoerige *Memorien* gade geslaagen. Wy moeten, nogthans, optekenen, dat hy eene Leerreden uitgaf by eene zeer droeve en aandoenlyke gelegenheid,

het

De Universiteit van *Aberdeen* droeg, in den jaare MDCCXXXVI, aan Mr. DODDRIDGE, de Waardigheid van *Doctor in de Godgeleerdheid* op. Te welker gelegenheid zyne Kweekelingen het een stuk van welvoegelykheid oordeelden hem gezamenlyk geluk te wenschen. Hy was wel voldaan over dit blyk van genegenheid en agting; doch gaf hun te verstaan, „ dat hunne Geleerd-„ heid, Godsvrugt en Yver hem duizendmaal meer eere „ zouden geeven, hem duizendmaal meer genoegen schen-„ ken, dan de hem opgedraagene Waardigheid, of eenig „ Teken van openbaare hoogagting." —— In 't zelfde jaar ontving men van zyne hand, *Ten Sermons on the Power and Grace of Christ, and the Evidences of his glorious Gospel* (*). De drie laatste, over de *Evidences of the Gospel*, werden naderhand afzonderlyk gedrukt, op het byzonder verzoek van een der aanzienlykste Persoonen der Kerke van *Engeland*. Zy behelzen een zeer oordeelkundige optelling van verscheide der voornaamste bewyzen ten steun van de Christlyke Openbaaring, en inzonderheid van die de Egtheid en Geloofwaardigheid der Euangelische Geschiedenisse staaven. De Schryver smaakte het genoegen, dat deeze Redenvoeringen ten middel verstrekten om twee Heeren van uitsteekende bekwaamheden, die in twyfel gehangen hadden omtrent dit Stuk, tot het Geloof in onzen heiligen Godsdienst over te haalen. Een hunner, die voortyds zyn best gedaan hadt om anderen tegen de Blykbaarheden en den Inhoud van het Euangelie voorin te neemen, werd een yverig Prediker van den Christlyken Godsdienst, en een schitterend cieraad voor denzelven, door zyn Leeven en Zeden.

Het eerste Deel van Mr. DODDRIDGE's groote Werk, *The Family Expositor; or a Paraphrase and Version of the New Testament; with critical Notes, and a Practical Improvement of each Section*, verscheen in 't jaar MDCCXXXIX

het verlies van zyne oudste Dogter, een Kind van groote hoope, slegts vyf jaaren oud. Dezelve is getyteld: *Submission to Divine Providence on the Death of Children, recommended.* Weinig voorbeelden van hartroerende welspreekenheid, dit Stukje overtreffende, zyn 'er in 't *Engelsch* voorhanden.

(*) Men is niet in gebreke gebleeven, om dit Werk den *Nederlandschen* Leezer, vertaald, aan te bieden.

MDCCXXXIX (*). Dit Deel behelsde het eerste Gedeelte van de Geschiedenis onzes Heeren JESUS CHRISTUS, naar het verhaal der vier Euangelisten, in de ordé van eene Overeenstemming gebragt. Het Tweede Deel, de Euangelische Geschiedenis besluitende, verscheen in den jaare MDCCXL.

Korten tyd daarnaa gaf hy in 't licht: *The Scripture Doctrine of Salvation by Grace, through Faith, illustrated and improved in two Sermons.* Dit werd welhaast gevolgd door *Practical Discourses on Regeneration*, welke Leerredenen hy Zondags avonds gedaan hadt, en die met zeer veel toeloops werden bygewoond door lieden van onderscheidene Begrippen; voor zommigen waren zy hoogst nuttig. De aanpryzing daarvan gegeeven door een buitenlandsch Godgeleerden, voor de *Nederduitsche* Vertaaling, de Eerw. W. PEIFFERS, Bedienaar des Euangeliums te *Amsterdam*, luidt: „ Hier heerscht Regtzinnigheid gepaard, met Gematigdheid; Ernsthaftigheid met „ Zagtmoedigheid; diepverborgen Wysheid met zeldzaame Klaarheid: hier straalt door, Eenvoudigheid van styl „ zonder lafheid; Zuiverheid zonder Opgesmuktheid; Verhevenheid zonder Opgeblaazenheid; hier wordt men „ even zeer verrukt door Redelykheid zonder Pelagianerye, en door Geestlykheid zonder Geestdryverye (†)."

Dr. DODDRIDGE gaf, in 't jaar MDCCXLIII, een Antwoord op het Geschrift, getyteld: *Christianity not founded on Argument*, 't welk, onder den schyn van yver voor de Regtzinnigheid, met de daad een aanval op onzen heiligen Godsdienst behelsde. Dit Antwoord was begreepen in drie Brieven, zeer rondborstig, maar tevens zeer beleefd, geschreeven; hy verwierf daar voor den dank van eenige Heeren, uitsteekende in rang en verdiensten. De laatste Brief, inzonderheid, wordt gehouden voor de redelykste en volkomenste verdeediging des Invloeds van den Geest op 't Menschlyk hart, tot dus lang te voorschyn gebragt.

In 't zelfde jaar ontving men van onzen Schryver: *The Principles of the Christian Religion, expressed in plain and*

(*) Dit uitmuntend Werk is in 't *Nederduitsch* vertaald, en by alle Bybelminnaaren bekend.

(†) Van beide deeze Werken bezitten wy desgelyks eene *Nederduitsche* Overzetting in één Boekdeel.

and easy Verse, for the Use of Children and Youth. In dit Werkje is gemaklykheid, eenvoudigheid en fraaiheid, gelukkig vereenigd; doch het zou van eene uitgeltrekter nutheid geweest zyn, was 'er geene Leerstelling van eenen betwistbaaren aart in gebragt (*).

Dr. DODDRIDGE was zeer yverig in het ontwerpen van een Plan van een Lands-Gasthuis te *Northampton.* In den Jaare MDCCXLIII schonk hy eene Redenvoering, om dat weldaadig oogmerk te bevorderen: het wel slaagen hadt men, grootendeels, aan zyn invloed en arbeid te danken.

In 't zelfde Jaar, werd Dr. DODDRIDGE Lid van een Wysgeerig Genootschap te *Northampton.* By de zamenkomsten van 't zelve, leverde hy, in den Jaare MDCCXLIV, een Vertoog in, over de Leer der Slingers, en een ander over de Wetten van de mededeeling der Beweeging, zo in veerkragtige, als in onveerkragtige, Lichaamen. De aangelegenste voorstellen, tot beide betrekkelyk, worden in deeze Vertoogen zeer eenvoudig verklaard. Hy deelde ook aan de Koninglyke Societeit drie Verhandelingen mede, die ten' blyke strekken van de buitengemeene arbeidzaamheid, hem eigen.

The Rise and Progress of Religion in the Soul kwam, in MDCCXLV, in 't licht. De Oorsprong en Voortgang der Godsvrugt in 's Menschen Ziel, werd opgehelderd in een reeks ernstige Vertoogen, geschikt voor Persoonen van allerlei characters en omstandigheden, met eene Godsdienstige overweeging of gebed by elk Hoofdstuk. Dit was een der nuttigste, en voor het Volk geschiktste, Werken die hy uitgaf. Het ontving groote toejuiching, niet alleen van de *Dissenters*; maar van verscheide Geleerden en Godvruchtigen der *Engelsche* Kerk. Een Heer van uitsteekende Geleerdheid en Braafheid droeg het altoos by zich, verklaarende dat het alles behelsde, wat noodig was ten opzigte van ernstige en daadlyke Godsvrugt (†).

In

(*) 'Er is eenige grond om te gelooven, dat men van dit Werkje gebruik maakte in de Opvoeding van 's Konings Kinderen. Zie *Letters to and from the Rev.* PHILIP DODDRIDGE, D. D. pag. 89.

(†) Men heeft op dit Stukje eenige aanmerkingen gemaakt, die opmerking verdienen, in een Brief aan Dr. DODDRIDGE geschreeven door een zyner beste Vrienden, en geplaatst in Dr. KIPPIS *Life*, p. 91-95. —— Van dit Werk, heeft men ons mede eene *Nederduitsche* Vertaaling geschonken.

In 't Jaar MDCCXLVII, zagen van Dr. DODDRIDGE het licht, *Some Remarkable Passages in the Life of the Hon. Col.* JAMES GARDINER. Zyn oogmerk was, om niet alleen eene schatting van Dankërkentenis toe te brengen, aan de Naagedagtenis van eenen onschatbaaren Vriend; maar van verpligting aan GOD en zyne Medemenschen: dewyl hy de streelende hoope koesterde, dat het Verhaal, onder den Godlyken Zegen, een middel zou weezen, om een warm en leevendig gevoel van Godsvrugt te verspreiden (*).

Het

(*) Onder des Doctors Vrienden, met wien hy Briefwisseling hieldt, die dit stuk op hoogen prys stelden, was de geleerde WARBURTON, die zyne goedkeuring op deeze wyze te verstaan gaf. „ By den brief, met welken gy my veréerde, „ voegde gy Colonel GARDINER's *Life*; met het grootste genoe„ gen heb ik deeze Leevensgeschiedenis doorgeleezen. Niets „ kan oordeelkundiger weezen, dan de beschryving. Veele „ bedenkingen maaken het onderwerp van groot belang en „ nutheid. De roem van waardige Mannen, die zich opöffer„ den aan den dienst huns Lands; de schatting betaald aan by„ zondere Vriendschap; het voorbeeld in 't byzonder voor de „ Krygslieden, van zo veel Deugd en Godsvrugt, zo wel als „ van Moed- en Vaderlandsliefde; de dienst gedaan aan de „ overblyvenden der Familie, zyn zulke gewigtige bedenkingen, „ dat ze even zeer den Schryver als het Gemeen betreffen. „ Ik heb duizend dingen aan te merken, die my een zonder„ ling genoegen gaven; doch hier slegts plaats voor twee of „ drie. De onderscheiding, welke gy maakt tusschen Godsvrugt „ en Geestdryvery, p. 78, is zeer juist, belangryk, en aller„ noodzaaklykst ten deezen dage, nu de Menschen zo gereed „ in uitersten loopen. Niet min voldoenings vond ik in uwe „ aanmerkingen, over de *Misvormde gedaante des Christendoms*, „ p. 130. Wy zien 'er de deerlyke uitwerkzels van. 't Zelfde „ vermaak verschaften my p. 162 en 163. Uwe Lofzangen „ ademen waare Godsvrugt, en zyn recht dichterlyk. De Aan„ tekening op bl. 176 is zeer keurig. Ik staa volkomen in uw „ begrip. ten aanziene van de buitengewoone omstandigheid „ van 's braaven Mans Bekeering. Met één woord, het Boek „ zal u tot eere strekken, of, 't geen u beter aanstaat, zal „ een zegen voor u zyn, door een werktuig te weezen tot be„ vordering van 't algemeene Nut."

De voornaamste aanmerking, welke Mr. ORTON op het Werk maakte, is, „ dat de Schryver het genoegen hadt van eenige „ voorbeelden te verneemen, waarin het beantwoord hadt aan „ zyn wensch en hoope; schoon veelen, en misschien te regt,

„ oor-

Het Derde Deel van Dr. DODDRIDGE's *Family Expositor* kwam, met den Jaare MDCCXLVIII, te voorschyn. Het be-

„ oordeelden, dat hy te veel bot gevierd hadt aan de beweegingen van byzondere vriendschap, onder het opstellen." —— „ In de waarheid deezer bedenking" zegt Dr. KIPPIS, „ stem „ ik ten vollen toe. Colonel GARDINER was, in de daad, een „ Man van een uitsteekend Character; maar dat Character hadt „ een inmengzel van Geestdryvery en Godsdienstig Bygeloof. „ Ik herinner my zeer wel, dat zyn voorkomen de agtbaarheid zelve was; maar die agtbaarheid ging vergezeld van eene „ stugheid en styfheid, geenzins inneemend voor de Kweekelingen der Academie te *Northampton*. De genegenheid van den „ oudsten Zoon tot den Vader was, dit weet ik, met meer vreeze gepaard, dan men doorgaans verlangt in een Kind omtrent „ zynen Vader. Dr. DODDRIDGE gaat ongetwyfeld te verre, wanneer hy, in zyne Lykreden over Colonel GARDINER, voluit „ verklaart, dat hem moeilyk viel te zeggen waar, dan in het „ woord van GOD, de Colonel *zyn voorbeeld* vondt, of waar „ hy *zyns gelyken hadt agtergelaaten*. De Doctor zelve ging „ hem te boven in Character. Doch men hebbe te bedenken, dat, indien onze Schryver soms wat verre uitweidt in „ den lof van zynen Vriend, hy niets zeide, dan van welks „ waarheid hy ten volle overtuigd was.

„ 't Is myn oogmerk niet" vaart Dr. KIPPIS voort, „ om diep „ te treeden in de Geschiedenis der Bekeeringe van Colonel „ GARDINER, alleszins zo zonderling. Dat de indruk op zyne „ Ziel gemaakt in een Droom geschiedde, is het genoegzaam „ aangeduidde gevoelen van Dr. DODDRIDGE, schoon de Colonel zelve het voor een wonderdaadig gezigt hieldt. De „ voorschikkende omstandigheden pleiten 'er genoegzaam voor, „ om het op eene zeer beredeneerde wyze voor een Droom „ te houden. Hy hadt een strenge Godsdienstige opvoeding „ ontvangen; nooit de beginzels van den Godsdienst verzaakt, „ schoon in zyn gedrag daar van afwykende; dikwyls voelde „ hy knaaging over zyne Leevenswyze; hy bevondt zich alleen „ in de stilte van den nagt; hy sloeg een Godsdienstig Boek „ open; het schriklyk misdryf, 't welk hy gereed stond te „ pleegen, werd op 't sterkst gewraakt door zyn geweeten. „ In deezen tweestryd viel hy in slaap; een Droom, overeenkomstig met zyne denkbeelden, waakende gekoesterd, volgde. En was hy, uit dien hoofde, niet min verschuldigd aan „ de Goedheid der Godlyke Voorzienigheid, voor de gelukkige „ en kragtige verandering, welke dezelve te wege bragt in „ zyne genegenheden en gedrag. De gebeurtenissen, welke „ ontstaan uit eene opvolging van tusschen beide komende oor-

„ zaa-

behelsde de *Handelingen der Apostelen*, met bygevoegde Aantekeningen op de Overeenstemming der Euangelisten, en *Two Dissertations*. 1. *On Sir* ISAAC NEWTON'S *System of Harmony*. 2. *On the Inspiration, of the New Testament*. —— Dit Deel maakt een zeer aangelegen gedeelte uit van Dr. DODDRIDGE's groot Werk. In de Verhandeling over Sir ISAAC NEWTON's Stelsel, om de verschei-de Geschiedenissen, by de Euangelisten voorkomende, tot derzelver eigen plaats te brengen, bestrydt Dr. DODDRIDGE, met veel voordeels, Sir ISAAC's veronderstelling; maar geeft hem, intusschen, den grootsten lof. „ Ik kan „ my" luiden zyne woorden, „ tot deeze taak niet „ nederzetten, zonder de zwaarheid van de taak aan- „ merkelyk verligt te voelen, door het genoegen waar- „ mede ik denk aan de vaste overtuiging, welke een „ Man van zyne gadelooze schranderheid moet gehad „ hebben van de waarheid des Christlyken Godsdiensts, „ daar hy zich zo veel moeite gaf, om de Heilige Bla- „ deren op te helderen; een genoegen, waarin ik denk „ dat elk braaf Leezer met my gaarne zal willen deelen; „ inzonderheid daar (volgens de beste berigten, open- „ baare en byzondere, welke ik heb kunnen magtig wor- „ den,) zyn vast geloof in de Godlyke Openbaaring zich „ ontdekte in de egte vrugten van manlyke Deugd en „ Godsdienstigheid, en ons, by gevolge, de regtmaatigste „ reden geeft, om te besluiten, dat hy tegenwoordig in „ de gelukkige uitwerkzelen daarvan zich oneindig meer „ verheugt, dan in al de toejuiching, welke zyne Wys- „ geerige Werken hem verschaften; schoon zy hem eene „ Beroemdheid bezorgden, duurzaam als de Wereld, „ waarvan hy het waare bespiegelend Stelzel ontdekte, „ en die hem, (in spyt van de niets beduidende poogin- „ gen van onkunde en trotsheid, en derzelver waare af- „ stammeling, bygeloof,) als 't ware, met straalen van de „ Zon verheerlykt, en zyn naam onder de Gestarnten „ des Hemels aanschreeven."

Dr. DODDRIDGE beschonk de Wereld, in 't Jaar MDCCXLIX, met *A plain and serious Addresf to a Master of a Family, on the important Subject of Family Religion*. In dit stukje wa-

„ zaaken, zyn niet min een inslag van de Bestuuring des Op- „ perweezens, dan meer onmiddelyke tusschenkomsten. 't Is „ zo wel de gewisse Leer der gezonde Rede, als der Schrif- „ tuure, *dat alle goede Gaven, en volmaakte Giften, van den „ Vader der Lichten nederdaalen*."

waren twee Gebeden. Het een geschikt om te dienen, tot een Aanvang van vastgestelde Gebeden in de Huisgezinnen, waar deeze voorheen niet gebruikt waren; het ander tot een Morgen- en Avondgebed, voor de Huisgezinnen. Dr. DODDRIDGE, schoon een *Dissenter*, en uitsteekende in het doen van niet vooraf overlegde Gebeden, was, gelyk hier uit bleek, niet afkeerig van vooraf beraamde Gebeden, by voeglyke gelegenheden.

(*Vervolg en Slot in 't volgend Stukje.*)

DE BESTRAFTE EN VERBETERDE CALIPH.

Ten tyde van den Caliph HAKKAM, een der *Moorsche* Vorsten in *Spanje*, bezat eene arme Vrouwe een Stuk Lands, grenzende aan de Tuinen van den Caliph, die, daar een Lustprieel wenschende te bouwen, het wilde koopen; doch geen aanbod was groot genoeg, om haar te beweegen tot afstand eens gronds, welke zy van haare Voorouderen geërfd hadt. Of HAKKAM onderregt wierd van haare weigering, hangt in twyfel; dan 's Vorsten Staatsdienaars maakten 'er zich meester van, en het Gebouw werd vervaardigd.

De beledigde Vrouw vervoegde zich by den Cadi, of Regter, wiens naam was BECHIR, die, de regtmaatigheid haarer zaake inziende, haar beloofde uit al zyn vermogen te zullen helpen.

Wanneer, op zekeren dag, de Caliph zich verlustigde op deeze nieuw verkreegene plek gronds, kwam BECHIR tot hem; zittende op een Ezel met een ledigen zak in de hand. „ Vader „ der Geloovigen," sprak hy, „ ik nader u met het nederig „ verzoek, dat gy my wilt vergunnen, deezen zak te vullen „ met Aarde van den grond, op welken gy treedt?" —— HAKKAM gaf hier toe vryheid, en de Cadi den zak gevuld hebbende, verzogt den Caliph, dat hy, om de maate zyner goedgunstigheid vol te meeten, hem de hand zou leenen om 'er den Ezel mede te belaaden. —— De Vorst lachte om het vreemde verzoek, doch poogde, met gulhartigheid, daar aan te voldoen, en den zak op te ligten; doch welhaast liet hy dien vallen; klaagende over de verbaazende zwaarte. — „ 't Is, nogthans," voerde de Cadi hem te gemoete, „ slegts een klein gedeelte van „ dien Grond, welken gy van een uwer Onderdaanen hebt afge„ nomen; hoe zult gy dan de zwaarte des geheelen Gronds kun„ nen draagen, wanneer gy, met den last dier ongerechtigheid „ belaaden, voor den grooten Richter verschynt."

HAKKAM, getroffen door de kragt van dit vermaan, omhelsde den Cadi, bedankte deezen wegens de Bestraffing, en gaf het Stuk Lands niet alleen de Eigenaaresse weder, maar ook het Gebouw daar gesticht, met alles wat 'er in was.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Ken u zelven, is een Les van eenen der zeven Wyzen van Griekenland. Het is eene Spreuk of Les van het uiterst aanbelang, zo voor zich zelven, als voor anderen, met welke hy moet verkeeren. —— Van veel aanbelang voor de Maatschappy, waarvan hy een Lid is. Een mensch, die zich zelven verwaarloost, en niet toelegt om zich zelven grondig te leeren kennen, word zeer onagtzaam omtrent zynen Evenmensch, en alle die pligten, welke hy zich zelven, en zynen Naasten, verschuldigd is. —— Een Mensch, die niet tot zich zelven inkeert, en met al de aandagt, welke het gewigt der zake vordert, overweegt welke zyne bestemming is op deze Wereld; die niet overdenkt met welke oogmerken hy door zynen Schepper aanzyn ontvangen hebbe, die word weldra een onnut, zo niet een schadelyk, Lid in de Maatschappy. —— Dan Hy, integendeel, welke zich zelven vlytig betragt, zal nagaan welke vermogens hy van zynen oneindigen Maker ontvangen heeft. —— Hy zal ze zo dra niet opgemerkt hebben, of dezelve dra aanleggen ten nutte van zich zelven en anderen. —— Zich zelven betragtende, moet hy veele behoeften in zich ontdekken, welke hy niet vervuld kan krygen, dan van anderen. —— Zo vind hy by anderen ook behoeften, van welke 'er veele door hem vervuld kunnen worden. Hier uit ontstaan de onderlinge Verpligtingen. Hier uit ontstaan onderlinge Verbintenissen, volstrekt noodzakelyk in dit Leven. —— Dan zich zelven regt betragtende, zal hy ook daar en boven in zich eene menigte behoeften ontdekken, welke hy noch door zich zelven, noch door anderen, vervuld kan krygen, maar die van een oneindige Magt —— van zynen Almagtigen Schepper, alleen afhangen. — Dit zal hem zyne volkomene afhangelykheid van zynen Maker leeren, en langs dien weg hem het geschiktst opleiden tot God, die alle de begeerten, die alle onze behoeften, vervullen kan. —— Dus is deszelfs kennis volstrekt noodzakelyk om dat ze ons leert de pligten, welke wy aan God, ons zelven en onzen Evenmensch, verschuldigd zyn, —— om dat ze ons het allerbest leert onze bestemming kennen, en de groote einden, om welke wy geschapen zyn.

Zyn het niet de Wyzen, welke zich zelven altyd gelyk blyven? En zyn het niet de Dwazen, die geduurig veranderen, by welke geen grond van bestendigheid is? —— Zyn het niet de Dwingelanden, die alles naar hunne wenken willen bestierd hebben? —— Die begeeren dat men alles zal doen naar hun zin, en alles versoejen en afkeuren, wat ze maar kunnen bereekenen dat niet instemt met hunne gevoelens, terwyl ze zich dikwils veel erger vergrypen, dan zy, welke van hen ge-

gehaat, gelasterd en verfoeid, worden? — Die daaden bedryven, welke ze in anderen afkeuren, en niet verdraagen kunnen? —— Maar gy, ô mensch! die u daar aan schuldig maakt —— keer tot u zelven in, steek uw hand in uwen boezem, en zie of ze 'er niet melaatsch uitkome. —— Ga naar uwen eigen Tuin, en gy zult daar een menigte onkruid zien groejen. —— Wied dat eerst uit, en komt dan, zo zal de schande en de schuld, die u anders bedekken moeten, verre van u af vlieden.

Het berouw veronderstelt eene voorafgegane misdaad, en wanbedryf, het geen den berouwhebbenden mensch mishaagt. —— Dan hy, die te voren wel wikt en weegt, wat hy doen of spreken zal, loopt zelden gevaar, om zich wegens daden, handelingen of gesprekken, te moeten schamen, en zelden zal het hem berouwen, dit of dat gedaan te hebben, of dat hy zich in het spreken heeft te buiten gegaan. —— Hoe noodzakelyk is het dierhalven nooit iets uit te voeren, voor men eerst de zaak, die men wil uitvoeren, van alle kanten regt bekeken heeft. —— Op dezelfde wyze behoort men ook omtrent zyn spreken te werk te gaan. —— Hy, die te voren eerst overdenkt, wat hy spreken zal, spreekt doorgaans zeer wel, daar, integendeel, de man, die onbedagt spreekt, meestal een groote Babbelaar is, en, indien hy blozen kan, vaak reden heeft om schaamrood te worden. —— Men vind vlugge menschen, die, op staande voet, over zaken kunnen oordeelen; maar de minsten zyn met zulke voorregten begaafd, daarom behoorden de meesten zich ten dezen opzichte te wantrouwen, en het nooit op hunne vlugheid te laten aankomen.

„Niemand gelukkig voor zynen dood," was de gulde spreuk van eenen der zeven Wyzen. —— Maar al wie een juist Vonnis wil vellen over het Leven van den mensch, moet daar mede wagten tot dat hy het aflegge. —— Men moet op het einde letten. —— Het einde moet het werk kroonen, wanneer dit niet goed is, dan worden alle vorige bedryven bedorven, de schoonste daden bevlekt, en worden als niets gerekend. —— Hoe veele voorbeelden zyn 'er van zulke niet voorhanden, welke groote daden hadden verrigt, doch welke zy, in 't eind van hun leeven, met wanbedryven hebben bezwalkt.

Hevige smarten duuren zelden lang, dit is ook de rede, dat 'er veele worden doorgestaan, het geen niet geschieden zou, indien ze van langen duur moesten zyn. —— Zo zyn ook hevige vervolgingen, deze duuren ook niet zo lang als zulken, die bedekt en gestadig zyn. Hevige stormen, geweldige plasregens, duuren veelal maar eenige oogenblikken. — Maar een gestadige drup kan den steen verteeren. —— Dan in alles wat den mensch overkomt, behoort hy zich lydzaam te gedragen, want hy, die geleerd heeft geduldig te lyden, mag men met waarheid zeggen, dat maar half lyd.

C. v. d. G.

Mengelwerk, tot fraaye letteren, konsten en weetenschappen, betrekkelyk.

Keurig verslag van de theosophisten en rosa-crusiaanen.

(Ontleend uit *The History of Philosophy from the earlist times, to the beginning of the present Century, drawn up from* BRUCKER's, Historia Critica Philosophiæ. *By* WILLIAM ENFIELD, L. L. D.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 455.)

Een geleerder *Theosophist*, dan JACOB BÖHM, ontmoeten wy in JOANNES BAPTISTA VAN HELMONT, een beroemd Geneesheer te *Brussel*, in den Jaare MDLXXVII, gebooren. Hy maakte vroegtydig zo groote vorderingen in de Studien, tot de Weetenschap, door hem omhelsd, behoorende, dat hy in zyn zeventiende Jaar, op de *Leuvensche* Hoogeschool, tot Lector in de Heelkunde benoemd wierd. Dan hy ontdekte welhaast, dat hy onbedagt deezen post op zich genomen, en zich onderstaan hadt, anderen te onderwyzen, in 't geen hy zelve niet verstondt. Hy bevondt, dat, schoon hy veele Boeken geleezen en veele uittrekzels gemaakt hadt, het hem aan wezenlyke kundigheden ontbrak; en klaagde, dat de ligtgeloovige en eenvoudige Jeugd zo dikwyls bedroogen werd, door vermetel voorgeeven van zich wys dunkende Hoogleeraaren. Met onvermoeiden vlyt, lag hy zich toe op de Wis- Stel- Redeneer- en Starrekunde. Maar, zelfs in deeze takken van Weetenschap, trof hy de verlangde voldoening niet aan. Steeds klagten over zyne onkunde uitstortende, weigerde hy den Eertytel van *Meester der Kunsten*, met betuiging, dat hy nog geene enkele Kunst, in de daad, maar alleen in schyn, geleerd hadt.

Onder dit voorkomen van nederigheid, bedekte VAN HELMONT eene smaadende veragting van alle kundigheden, behalven van zyne eigene, en zelfs van alle Geleerdheid, welke dus lang in de Wereld geweest was; en maakte hy zich diets, dat hy van GOD verwekt was,

om alle voorgaande Stelzels van Wysbegeerte om verre te werpen, en eene geheel nieuwe Wysbegeerte in te voeren. Opgewekt, gelyk hy schryft, door de Godvrugtige Schriften van THOMAS A KEMPIS, om GOD te bidden, dat Hy hem wilde in staat stellen, om de waarheid te beminnen en te zoeken, werd hy in een Droom vermaand, om afstand te doen van alle Heidensche Wysbegeerte, en wel inzonderheid van de *Stoïcynsche*, tot welke hy overhelde, en op Godlyke Inlichtingen te wagten.

Niet voldaan met de kennis van den aart en de kragten der Planten, welke hy ontleende uit de Schriften van MATTHIOLUS en DIOSCORIDES, en over de beginzelen der Geneeskunde, die hy vondt by GALENUS of AVICENNA, besloot hy, dat de kennis der Geneeskunde niet te verkrygen was uit menschlyke Schriften, noch door menschlyk vlytbetoon. Hy nam weder de toevlugt tot het Gebed, en werd op nieuw in eenen Droom vermaand, zich over te geeven aan het zoeken van Godlyke Wysheid.

Omtrent deezen tyd, leerde hy, van eenen ongeleerden Chymist, de werkdaadige behandeling der Chymie; en gaf zich met onvermoeiden vlyt over aan die kunstbewerking; vol hoope, dat hy, in het Stookhuis, die kennis zou vinden, welke hy te vergeefsch in de Boeken gezogt hadt. De Geneeskundige Weetenschap, welke hy, door dit middel, opdeedt, besteedde hy geheel ten dienste der armen. Verscheide jaaren deelde hy Geneesmiddelen uit, zonder daar voor eenig geld te neemen, en verwierf groote agting, zo van wegen zyne Menschlievenheid, als uit hoofde van zyne bedreevenheid in de Geneeskunde. Eene koude, welke hy vatte, in by nagt een Lyder te bezoeken, maakte een einde aan zyn leeven, in het zeven-en-zestigste jaar zyns ouderdoms.

VAN HELMONT bezat weezenlyk Talenten, hadt veel geleezen, en, door het doen van Proeven, verbeteringen gemaakt in de Chymie en Geneeskunde; doch zyn waan vervoerde hem tot Kwakzalvery. Hy roemde op het bezit van een Vogt, 't welk hy *Alcahest*, of zuiver Zout, noemde, 't welk het eerste stoflyk beginzel in de Natuur was, in staat om in de lichaamen in te dringen, en eene geheele scheiding en verandering van derzelver bestanddeelen te wege te brengen. Doch dit wonderbaar Vogt werd nooit aan iemand vertoond, zelfs niet aan zyn Zoon, die mede de Chymie beoefende. De veragting diens Wysgeers van alle vroegere Wysgeerige Stelzels deedt hem een ei-

gen Stelzel ontwerpen, bestaande uit een vreemd mengzel van Godgeleerde, Geneeskundige en Wysgeerige, Wonderspreuken; waar in de *Theosophistische* Mystikery zich paart met Scholastike zifteryen. Schoon hy voorgeeft, het gebouw zyns stelzels, op den grondslag van Proefneemingen, op te haalen, is 't zelve niets meer, dan een gevaarte van allen grondslag ontbloot; bestaande in droomen en verrukkingen van eene weelderige en verwilderde verbeelding. Op nieuwigheid gesteld, vormde VAN HELMONT afgetrokke denkbeelden, die geen bestaan hadden dan in zyne eigene beroerde harsenen, en, naa deeze ingebeelde weezens barbaarsche naamen gegeeven te hebben, roemde hy 'er op als op alle verwondering verdienende vindingen. Zyne Schriften, indien wy eenige weinige zaaken uitzonderen in de Chymie en oefenende Geneeskunde, zyn, in de daad, geheel ontbloot van die soort van onderrigting, die een redelyk onderzoeker der waarheid, of naauwkeurigen naavorscher der Natuure, kan voldoen.

De voetstappen deezes Wysgeers werden zeer zorgvuldig gedrukt door zyn Zoon FRANCISCUS VAN HELMONT, die den voorraad van Wysgeerige Verzinzelen, van zynen Vader geërfd, met zeer veel vlyts vermeerderde, door 'er de droomen van de *Joodsche Cabbala* by te voegen. De *Dissertationes*, van hem in 't licht gegeeven, behelzen eene zamenflanzing van Wysgeerige, Geneeskundige en Godgeleerde, Wonderspreuken, waarvan men zeer bezwaarlyk eene wedergade in de Lettergeschiedenis zal aantreffen.

De keurigste en Wysgeerigste van alle *Theosophisten* was PETRUS POIRET, in den Jaare MDCXLVI, te *Metz*, gebooren, en aan de Hoogeschool te *Bazel* opgevoed. Door ongezondheid belet om de Lessen by te woonen, besteedde hy langen tyd in het beoefenen der *Carthesiaansche* Wysbegeerte. In 't Jaar MDCLXVIII, gaf hy zich te *Heidelberg* over aan de Godgeleerdheid, om een Kerklyk beroep te aanvaarden; en verscheen als zodanig, in den Jaare MDCLXXII, te *Tweebrugge*. Hier schreef hy, naa eene langduurige ziekte, zyne *Cogitationes Rationales de Deo, Anima, & Malo*, of *Redelyke Bedenkingen over God, de Ziel, en het Kwaad;* waarin hy meest de beginzels van DESCARTES volgde: een Werk, 't welk de aandagt der Wysgeeren sterk trok, en 't geen hy naderhand tegen de aanmerkingen van BAYLE verdeedigde.

Staatsonrusten noodzaakten hem zyn Standplaats te ver-

verlaaten, en hy vertrok na *Holland*, vervolgens na *Hamburg*, waar hy de beroemde *Fransche* Mystike Dame BOURIGNON aantrof, en zo zeer ingenomen werd met haare denkbeelden, dat zy geen vol-yveriger Leerling hadt. Van een *Carthesiaansch* Wysgeer in een Mystiek Godgeleerde veranderd, besloot hy, voortaan, die verlichting, welke hy niet kon verkrygen door het te werkstellen van zyn redelyk vermogen, te verwerven door Godlyke bespiegeling en het gebed. Zints dien tyd, werd POIRET een geslagen vyand van de *Carthesiaansche* Wysbegeerte, en wendde alle moeite aan, om 'er gebreken en dwaalingen in te vinden. Ten zelfden tyde verwierp hy, geheel ingenomen met de Mystike denkbeelden van Madame BOURIGNON, het licht der Rede als nutloos en gevaarlyk, en voer heftig uit tegen alle Wysbegeerte, die het gevolg niet was van Godlyke Inlichtingen. —— POIRET zette zich, in 't laatste zyns leevens, te *Rhynsburg*, in *Holland*, neder, en besteedde het overige zyner dagen in het schryven van Mystike Boeken. Hy overleedt in 't Jaar MDCCXIX. Zyne Verhandelingen: *De Oeconomia Divina* —— *over de Godlyke Huishouding*, en *De Eruditione Triplici* —— *over de Drievoudige Geleerdheid*, en de laatste Uitgave van zyne *Cogitationes Rationales*, schoon voor een groot gedeelte vry van die duisterheid, welke de Schriften der reeds gemelde *Theosophisten* kentekent, rangschikken hem zeker onder de *Mystiken*. Eenige zyner Mystike denkbeelden, zo als wy ze byeen verzameld vinden, in eene voorloopige Verhandeling voor zyne Werken, komen hier op neder.

Het heeft GOD behaagd, om een leevend en genoeglyk genot te erlangen, uit de beschouwing van zich zelven, buiten dat eenzaame, 't welk tot het Godlyk Weezen behoort, uitwendige Weezens te scheppen, waarin hy een Beeld van zich zelven kon voortbrengen. Het weezen van 's Menschen Ziel is de Gedagte, bekwaam en verlangende na licht en genoeglyk genot; eigenschappen, waarin dezelve eene gelykvormigheid heeft met het Godlyk Weezen. Niets is inwendiger of weezenlyker voor de Ziel, dan deeze begeerte, welke dezelve altoos tot het waare en oneïndige goed opleidt. Om dit verlangen te voldoen, is de verlichting des Geloofs noodzaaklyk; waardoor de Ziel, bewust van haare zwakheid en onvermogen, alle verzinzelen der Menschelyke Rede verwerpt, en zich tot GOD wendt, met eene onuitspreek-

lyk

lyk vuurige drift, tot zy, door de ftille befpiegeling van Hem, vervuld worde met een gerustftellend licht en genoeglyke voldoening; fchoon zy, nog gedrukt door den last deezes fterflyken lichaams, zyn ongedekt aangezigt niet konne aanfchouwen. Uit deeze Godlyke verlichting volgt de vreedzaamfte Helderheid van Geest, de vuurigfte Liefde tot God, en de innerlykfte Vereeniging met Hem.

Kan 'er eenige twyfel overblyven aan de gepastheid, om POIRET te plaatzen by de Geestdryvers, onder de Schryvers, die het licht der Rede verfmaaden, en alle Wysheid en Geluk zoeken in de Ziel met ftilheid en bedaardheid te onderwerpen aan de indrukken der Godlyke verlichting?

Tot de *Theofophisten*, heeft men doorgaans gebragt den geheelen Aanhang der *Rofacrufiaanen*, die, in den aanvang der Zeventiende Eeuwe, zo veel gerugts in de Kerklyke en geleerde Wereld maakte. De Gefchiedenis deezes Aanhangs is met eenige duisterheid omgeeven; doch fchynt hier op neder te komen. De oorfprong brengt men tot zekeren *Duitfcher*, ROSENCREUZ geheeten (*), die, in de Veertiende Eeuwe, het Heilig Graf bezogt, en, door *Afia* en *Africa* reizende, zich verfcheide Oosterfche geheimen eigen maakte; en, naa zyne t'huiskomst, eene kleine Broederfchap oprigtte, aan welke hy de Verborgenheden door hem ontdekt, onder een Eed van onfchendbaare geheimhouding, mededeelde. Deeze Broederfchap bleef onbekend, tot het begin der Zeventiende Eeuwe, wanneer 'er twee Boeken uitkwamen; het eene getyteld: *Fama Fraternitatis laudabilis Ordinis Rofacrucis*, of *de Roem van de Loflyke Broederfchap der Rofacrufiaanen*; het andere *Confesfio Fraternitatis*, of *Belydenis der Broederfchappe*.

In deeze Boeken werd de Wereld onderrigt, dat deeze Broederfchap, door Godlyke Openbaaring, in ftaat gefteld was, om de gewigtigfte Geheimenisfen van Natuur en Genade uit te leggen; dat zy beftemd waren om de dwaalingen der geleerde wereld te regt te brengen, bovenal in de Wys-

(*) Wy hebben hier boven bl. 455, in eene Aantekening, uit MOSHEIM's *Kerkelyke Gefchiedenis* ontleend, een anderen oorfprong van de Benaaming *Rofacrufiaanen*, of Broederen van het Roozenkruis, aangeweezen. VERT.

Wysbegeerte en de Geneeskunde; dat zy den Philosophischen Steen bezaten, en de kunst verstonden om de Metaalen te veranderen, en het Menschlyk leeven te verlengen, en dus, door dit behulp, de Gouden Eeuw, onder de Kinderen der Menschen, zou wederkeeren.

Zo ras deeze groote Geheimenissen openbaar werden, vervoegde zich de geheele bende van *Paracelsisten*, *Theosophisten*, en *Chymisten*, onder den standaard der *Rosacrusiaanen*, en alle nieuwe en ongehoorde verborgenheid werd tot deeze Broederschap gebragt. 't Is onmogelyk te vermelden, hoe veel gerugts deeze wonderbaare Ontdekking maakte, of welke onderscheidene gevoelens men deswegen vormde. En, met dit alles, schoon de Wetten en Inrigtingen der Broederschappe aan 't licht gebragt waren, kon niemand zeggen waar men de Broederschap zelve vondt, of wie 'er met de daad toe behoorden. Eenige schrandere Waarneemers verbeeldden zich, dat 'er eene gewigtige betekenis verborgen lag, onder de Geschiedenis der *Broederen van het Roozenkruis*, hoewel zy in 't geheel niet konden zeggen, welke dezelve was. Zommigen gisten, dat 'er een Chymische verborgenheid school agter de Zinnebeeldige voorstelling; anderen veronderstelden, dat dezelve eene groote Omwenteling in de Kerk voorspelde.

Eindelyk hadt MICHAËL BREłER, in het Jaar MDCXX, moeds genoeg om openlyk te verklaaren, met volkomene zekerheid te weeten, dat de geheele Geschiedenis verzonnen was door schrandere koppen, die zich met de ligtgeloovigheid des Gemeens wilden vermaaken. Deeze verklaaring veroorzaakte een algemeen verdenken van de geheele Geschiedenis; en, daar niemand het zich onderwond dezelve te wederspreeken, verdween deeze wondere Aanhang allengskens, en de gerugten, deswegen wyd en zyd verspreid, hielden op. Het geheel bestondt, waarschynlyk, in een vond, om de Voorwenders van heimlyke Wysheid en Wonder-vermogen, bovenal de *Chymisten*, die stoften dat zy den Steen der Philosophen bezaten, in een belachlyk licht te zetten. Men heeft gegist, dat de schertzende toon in zyne Schriften, en verscheide bepaalde plaatzen in zyne Werken, de gissing begunstigen, dat dit spel uitgevonden, en voor een gedeelte ten minsten volvoerd was, door JOANNES VALENTINUS ANDREA, een Godgeleerde van *Wurtenberg*.

Het bygebragte is genoegzaam, om te toonen in welk

een

een licht de Aanhang der *Theosophisten* moet beschouwd worden. Schoon de buitenspoorigheden van dien Aanhang te veelvuldig zyn, om ze tot een geregeld Stelzel te brengen, kunnen zy alle t'huis gebragt worden tot één algemeenen oorsprong; de verzaaking van de menschlyke Rede of het Gezond Verstand. Deeze Wysgeeren laaten het geheel aankomen op inwendige Verlichting, waarin zy, terwyl het Verstand in rust, en lydlyk, blyft, in heilige stilte en bedaardheid van Ziel, op Godlyke Inlichtingen wachten; en wat, geduurende deeze diepe mymeringen, door eene verhitte verbeeldingskragt, zich aan hunnen geest opdoet, ontvangen zy als een Godlyk Onderwys. —— Openlyk verwerpen zy het gezag van de Schriften der Godlyke Openbaaring niet; maar zy verwerpen derzelver natuurlyke betekenis, en weeten, door behulp der kinderagtigste verbloemde betekenissen, de woorden der Heilige Schrift eenen zin te geeven, welke hun goeddunkt. Met geen anderen gids, in het zoeken der waarheid, dan hunne eigene ontstelde verbeeldingskragt, omhelzen zy de verwilderdste droomen als heilige waarheden, en dringen ze der wereld op met eene ondraaglyke trotsheid, als onwederleglyke Godsspraaken.

Deeze Geestdryvers schynen overeen te komen in te erkennen, dat alle dingen uit GOD voortvloeijen, en tot hem zullen wederkeeren; bovenal dat dit het geval is van 's Menschen Ziel, die haare hoogste gelukzaligheid moet ontleenen uit de Bespiegeling van GOD; en dat men Godlyke Verlichting alleen kan verwagten in dien onderwerplyken staat der Ziele, wanneer zy, van alle werkzaamheid ontbloot, in stilte ontvangbaar blyft voor Godlyke indrukzelen. —— Zy hebben zich daarenboven diets gemaakt, dat GOD niet alleen zyn Beeld den Mensch, maar ook alle zigtbaare voorwerpen, ingedrukt hebbe; en dat dit Beeld van GOD, door zekere tekenen ontdekt zynde, de verborgene natuur der dingen, de invloed der boven- op deeze beneden-Wereld, kan verstaan, en hier door wonderbaare uitwerkzels veroorzaakt worden. —— Zy hebben zich verbeeld, door behulp der Starrewichelaary en Chymie, de Verborgenheden der Natuure zo verre te kunnen verklaaren, dat men een algemeen Geneesmiddel tegen alle Kwaalen, de wyze van mindere Metaalen in Goud te veranderen, of den Philosophischen Steen, kon ontdekken.

Niet veel arbeids is 'er noodig, om te bewyzen, dat het Stelzel der *Theosophisten* op bedrog gegrond is, en na-

nadeel aan Wysbegeerte en Godsdienst toebrengt. Die vermeende Verlichtingen zyn, of aan Geestdryvery, of aan Bedrog, toe te schryven. De smaadlyke veragting, waar mede deeze Voorwenders van Godlyke Wysheid de zodanigen behandeld hebben, die zich te vrede houden met de eenvoudige Voorschriften des Gezonden Verstands, en de Leer der Schriftuure te volgen, heeft ongewyfeld veel toegebragt om het ligtgeloovige Gemeen te bedriegen, en eene onverschilligheid omtrent redelyk onderzoek te wege gebragt, zo zeer hinderlyk aan den voortgang van waare Kennisse. Hun voorbeeld heeft anderen aangezet, om de Wysbegeerte en de Godgeleerdheid in 't algemeen te versmaaden, door dezelve af te maalen als op geen beter gronden steunende, dan Geestdryvery en Ongerymdheid. 't Is, naar den aart der liefde, te denken, dat deeze bedroogene Geestdryvers zelve niet bedagt hebben, welk een nadeel zy toebragten aan de belangen van Weetenschap en Godsdienst. Niet te min is het hoogst te bejammeren, om hun eigen wil, en om den wil der groote menigte, door hun misleid, dat, terwyl zy zich verbeelden een helder en bestendig licht te volgen, zy steeds door dwaallichten van den weg zyn afgebragt.

AANMERKINGEN, OF IETS, OVER ERF- OF AANGEBOOREN ZIEKTEN EN GEBREKEN,

DOOR

JACOB VAN DER HAAR.

Men noemt Erf- of liever aangebooren Ziekten of Gebreken, welke Kinderen, uit den schoot der Moeder, op een zigt- of onzigtbaare wyze, mede ter waereld brengen.

Van de zigtbaare, als: Waterhoofden, Waterbuiken, Splyting der ruggegraat, Haazemonden, Horlvoeten, Breuken, Mankgaan, en verscheiden soort van gezwellen, huidvlakken, enz. konnen eenigen door de hand eens Heelmeesters, geheel of ten deele, verbeterd, doch by de meeste geen wezenlyk goeds gedaan, worden.

Sommige ontstaan, ontwyfelbaar, uit een zagte, aanhoudend drukkende, oorzaak binnen of buiten op de baar-

baarmoeder; althans de meeste Horlvoeten ziet men by Jongens, minder by Meisjes, en wel by zulke kinderen, die, by hunne geboorte, vry kloek, en 22 duimen lang, zyn (*). Andere schynen volstrekt af te hangen van een eigenaartig gestel der vaste deelen of vaten van den Vader of van de Moeder, of wel van beiden tevens, aan de Vrugt medegedeeld: onder veele andere zal ik daarvan slegts maar een paar bewyzen opgeeven.

Ik kenne een mankgaande Moeder, die zeven kinderen, Jongens en Meisjes, heeft; waar van 'er vyf, in weezenstrekken, naar de Moeder gelyken; en ook tevens alle vyf, min en meer, mankgaan: de twee andere kinde-

(*) Met onzen Hoogleeraar J. BON, heb ik een welgemaakte Vrouw gekend, die veele welgemaakte kinderen had, en, by de laatste bezwangering, een sterken Vloed kreeg, en, eenige maanden daar na, van een Dogtertje, 't welk de darmen buiten den buik hingen, verloste. Eenigen tyd daar na merkten wy, dat zy een *Hydrops Ovarii* had, gelyk wy ook, na den dood, zagen: de drukkinge daarvan is waarschynlyk de oorzaak des bloedvloeds, en van de uitstorting van des kinds ingewanden, geweest.

Gemelde Hoogleeraar, myn byna 50 jaarige Vriend! heeft, onder meer anderen, een *Fœtus* van een duim lang, welks achterhoofd tusschen twee knobbelen in de *placenta* bekneepen zit, en een allerleelykften, dubbelen, Haazemond heeft. —— Begeert iemand de juiste aanleidende oorzaak daarvan te weeten, men behoort ze te vraagen aan zulke Mannen, die van alle natuurlyke, ja bovennatuurlyke, Verschynselen redenen weeten te geeven.

Om evenwel te betoogen, dat een te naauwe of gedrongen plaats, zomwyl, veel wanordes (zonder van de Planten te spreeken) in de Dierlyke vorming verwekt, heb ik herhaald gezien dat een door een Haan bevrugt hoender-ei, 't welk 7 lood of meer gewigt had, twee Doyers, of twee volkomen Eiëren, bevatte: deeze, bebroed zynde, vormen twee Kiekens, die, door de naauwte der plaats, in elkander groeijen, maar niet uit den dop konnen voortkomen.

Ik heb twee zulke Kiekens gezien, waarvan 't een in het lichaam van 't andere als verzwolgen scheen, en vier pooten had, waarvan 'er twee met de teenen naar den kop, en de twee anderen naar den staart, stonden. De groote CAMPER, die een Werk over de Monsters geschreeven heeft, 't welk nog niet is uitgegeeven, en waarvan hy my de Plaaten reeds voor veele jaaren vereerd heeft, toonde my, over deeze en soortgelyke Waarneemingen, zyn genoegen.

deren, wier oogen en aangezigt naar den Vader gelyken, zyn van het mankgaan bevryd gebleeven.

Een Man, die, van zyne geboorte af, een Darmbreuk had, verwekte vyf kinderen, waar van twee Jongens en één Meisje, die naar den Vader geleeken, alle drie breuken hadden: één Jongen en één Meisje, die in oogen, hair en aangezigt, enz. de Moeder geleeken, waren daarvan bevryd.

Ik zou een menigte dergelyke, of in soort verschillende, Gevallen kunnen opgeeven; maar daar dezelve zo algemeen zyn, en by ieder oplettend man in het oog vallen, gaa ik dit voorby. Intusschen komt het my eenigzins vreemd voor, dat zommige geleerde Mannen de Erf- of aangebooren Ziekten geheel, of ten deele, ontkennen; doch daar, naar myn inzien, zo veele daaden spreeken, zyn geene woorden noodig. Ieder ziet althans uit de voorgaande voorbeelden, dat deeze uitwendige wanordes niet door een ingebeeld Smetvogt, maar door een eigenaartig vaatgestel of de vaste deelen van den Vader of de Moeder, op de kinderen, wezenlyk kan en word voortgeplant. En daar uitwendige tekenen en gelykenissen van aangezigt, oogen, hairen, enz. van zeer veel kinderen met die van één hunner Ouderen dikwyls zo volmaakt overeenstemmen, wat zou ons dan verhinderen te mogen vermoeden, dat deeze uitwendige overeenstemming by de inwendige deelen, vaaten, klieren, enz. mede geen plaats zou hebben konnen? En, bygevolg, dat de sterkte, zwakte, ziekten, gebreken, enz. der kinderen, ja ook zelf hunne Zielshoedanigheden, daar van meerendeels kunnen afhangen: kundige Huislieden neemen het zelve by hun Vee waar, en teelen het zwakke, gebrekkige of onhandelbaare, niet voort: het zelfde doet men by het Pluimgedierte; 't witste Vee schynt meestal het zwakste.

Indien deeze myne vermoedens, gelyk ik, met reden, meen eenigzins gegrond zyn, naamlyk; dat de kinderen, zo wel in het maaksel hunner ingewanden, als in uitwendige wezenstrekken en bedryven, met dat van één hunner Ouderen, zo dikwyls overeenkomen; dan meen ik, dat men de Erf- of aangebooren Ziekten niet zo zeer in de vloeibaare vogten, gelyk ik denk dat te veel geschied, maar in de vaste deelen, vooral de *Lymphatique* vaaten, zoeken en vinden moet; schoon het waar en zeer natuurlyk is, dat de gebrekkige hoedanigheid der vaaten en

klieren, de vogten een gebrekkige hoedanigheid doet aanneemen, waarby een vernuftig Artz dient te poogen niet zo zeer om de Vogten te verbeteren als wel de Vaten te versterken, of liever beide tevens te bewerken.

Eene oplettenheid, zints veele jaaren aangewend, deed my dikwyls by Scrofuleuse Ziekten, Hair-daauwworm, Kliergezwellen, enz. myne oogen van de kinderen naar derzelver Ouderen slaan, en de meest naar de kinderen gelykende vraagen: of zy in hunne jeugd, of ook als nog, met soortgelyke kwaalen niet waren aangedaan geweest? en ik heb my maar weinig daarin bedroogen. — Lichtblaauwe, groote, verwydde oogen, zweerende oogleden, enz. ja, kleiner dingen, leeren dikwyls iets groots!

Hier vóór heb ik gezegd, dat een mankgaande Moeder zeven kinderen voortbragt, waar van 'er vyf mankgaan. — Een oud Heer, die geweldig uit de keel stonk, en, zints meer dan dertig jaaren, zeer veel stinkende Etter uithoestte, teelde, geduurende deeze omstandigheid, (onder meer andere) drie Zoons en vier Dogters, van welke de zes jongsten, allen ruim dertig jaaren oud, aan de Longteering gestorven zyn; deeze waren mooije, bloozende, menschen, die veelal eene zwakke Long hebben: de oudste Dogter, die naar de Moeder gelykt, en minder fraai schynt, is thans meer dan zestig jaaren oud. — Meer gevallen, die even zo sterk zyn, gaa ik, om kort te zyn, voorby.

Sommige merken de Scrofulziekte en de Teering aan als twee besmettelyke Ziekten, die, van het eene lichaam in een ander, vry en gezond, lichaam zouden kunnen overgaan. Ik staa geenzins in dat gevoelen, gelyk ik, in myne *Genees- en Heelkundige Waarneemingen*, *Artikel* 16, *bladz.* 31, *van den tweeden druk*, beweerd heb, en hier niet behoeft herhaald te worden. Het zyn echter twee Ziekten, die maar al te veel gepaard gaan; en ik merk de *Tubercula* en *Vomicæ*, in de Long, als Scroful-gezwellen aan; en meen dat veele zogenaamde *Smet-* en *aangebooren* Ziekten niet genoeg, en naar behooren, onderscheiden worden. — Op het verdwynen en verminderen van Scroful- of Klierziekten, volgt, zomwyl, de Teering; en op het verschynen en verzweeren der eerste, word de laatste, niet zelden, aanmerkelyk verzagt, ja, in schyn, geneezen; beide vloeijen ook uit onze eigen natuur voort; Smetziekten niet, maar worden door iets vreemds, uit het eene lichaam in een ander, voortgeplant; en in dit op-

opzigt, en in eenen algemeenen zin, kan men Smetziekten wel erflyk, maar toch geenzins aangebooren, noemen. —— Wanneer ik dan 't woord *erflyk* gebruik, verlang ik het in den laatsten zin gebruikt te hebben.

In het bovengemelde Stukje meen ik, uit onze Hospitaal-practyk, maar genoegen beweezen te hebben, dat de vuile uitwaasfeming van Teeringzieke Lyders andere gezonde menschen wel degelyk konnen ziek maaken, maar even daar door de Teering zelf niet, gelyk men waant, voortbrengt. De vuile uitwaasfeming van alle andere gemeene Ziekten maaken, insgelyks, veele gezonde menschen ziek, maar worden even daarom geenzins *Smetziekten* genaamd: —— *Smetziekten* ontstaan ras; *Erfziekten* langzaam, en dikwyls niet dan na veele jaaren.

De beroemde VAN SWIETEN geeft echter, onder meer anderen, uit C. BENEDICTUS, een wonderbaar voorbeeld van besmetting eener Teeringzieke Vrouw op (*); een voorbeeld, het welk QUARIN, en misschien meer andere, aanhaalt, om 'er den besmettenden aart der Teeringziekten door te bewyzen, en toch naauwlyks by veelen zal geloofd worden: Hy zegt: —— *Eene aan de Teering stervende Vrouw de laatste kusfen op de kin van haaren man gedrukt hebbende, is die plaats naderhand kaal gebleeven, schoon de gansche omtrek met een digte baard bedekt was*: —— Dit voorbeeld bewyst te veel, en, bygevolg, niets; althans, 'er word niet gezegd, dat de man de Teering kreeg. —— Ik meen dan dat een groot deel Teeringziekten, schoon niet alle, aangebooren, erflyk, maar geenzins besmettelyk, zyn.

'Er is meermaalen eene Vraag geopperd, die in de practyk van eenig belang schynt, en eenige opheldering verdient: Men vraagt: —— Hoe het mooglyk zy, dat aangebooren Ziekten, *Graveel*, *Steen*, *Podagra*, enz. somwylen eerst 30, 40, enz. jaaren na de geboorte zig vertoonen? Maar gesteld, dat de juiste werkwys daar van niet verklaarbaar was, (en hoe veel duisters is 'er niet?) kan men even toch de menigvuldige voorbeelden en uitkomsten daar van niet loochenen. Eenige, doch niet alle, kinderen uit een Melaatschen Vader of Moeder geteeld, worden dikwyls naar de getrouwe Waarneemingen

(*) Tom. IV. p. 72.

gen van SCHILLING (*), en veele anderen, niet, dan eerst naar veele jaaren, Melaatsch; en dat ook deeze Ziekte mede aangeboeren, geenzins besmettelyk, zy, heeft de hooggeleerde en doorschrandere ABD. VELINGIUS (†) zo volkomen betoogd, dat 'er geen schyn van tegenspraak by my meer overblyft. —— Maar meer ter zaak (‡).

By jonge kinderen zyn de Nieren veelal in byzondere stukjes, of lobbetjes, verdeeld, die, vervolgens, zig vereenigen en één geheel maaken. By bejaarde menschen, die van den Steen gesneeden en gestorven zyn, vindt men, niet zelden, wederom die zelfde verdeeling in de Nieren, die, waarschynlyk, voorheen een geheel gemaakt hadden; deeze verdeeling schynt by zommige hoogbejaarde menschen geheel niet, by anderen al, min of meer, vroeg of laat, plaats te hebben, en brengt, misschien, in het afscheiden der pis in de Nieren, eenige verandering of oorzaak van Graveel of Steen aan. En offchoon ook dit geheel ongegrond ware, zo leert althans de droevige ervaring maar al te veel, dat juist kinderen, en bejaarde mannen, het meest van den Steen en Graveel gekweld worden. —— Zou deeze, of een andere soortgelyke, byzondere, gesteldheid der Nieren, Vaaten en Klieren, niet even zo wel van de anderen kunnen worden overge-

(*) SCHILLING *de Lepra.*

(†) VELINGIUS, Mengelschriften, *Eerste, maar vooral 't Tweede, Deel.*

(‡) Volgens de Mosaïsche Ceremonieele Wet, was iemand, die een Melaatschen, of ook eenig tuig waar op hy gezeeten had, aanraakte, *onrein*; maar deeze wettische voor- of zinnebeeldige *onreinheid*, die van een hoogere betekenis was, bestond geenzins daar in, dat de aanraaker mede melaatsch wierd. Die een doode, enz. aanraakte, was mede *wettisch*, maar niet *lichaamlyk*, *onrein*. En het geen zommigen van de besmetting der Melaatschen in Syriën, Palestina en van Zuid-Amerika, blyven zeggen, rust op het zelfde losse grondbeginsel, 't welk wy van de besmetting van onze Europeesche Klier-Teering, voeden. DON ULLOA zegt, dat de Melaatschen te Karthagena met elkander trouwen, en dat daardoor die Ziekte steeds vermeerderd en onderhouden word. —— Dus niet door uitwendige Besmetting, maar door Voortteeling. HIPPOCRATES stelt dit mede van de *Elephantiasis.* —— Bedrieg ik my niet, men spreekt thans al te veel, zonder grond, van *Smetziekten*, en byna nooit, nog naar vereisch, van *aangeboorene Ziekten*: hier van daan .... maar ....

geërfd als de overeenkomende blaauwe, bruine oogen, spitse, stompe neus? enz. Dit zo zynde, dan erven de kinderen van de Ouderen geenzins een stoflyke oorzaak van *Steen*, *Graveel* of *Podagra*, neen; maar een eigenaartig vaat- en kliergestel, 't welk hen door tyd, jaaren en verandering, daar voor byzonder vatbaar maakt. —— Ik vertrouw dan, dat de zo dikwyls overeenstemmende wezenstrekken van de kinderen, met de een of de andere hunner Ouderen, de sterkste ontkenners van Erf-Ziekten niet zullen durven of kunnen loochenen. En ook dit, dunkt my, is wederom een bewys, dat de eerste of waare oorzaak van *Steen*, *Graveel*, *Podagra*, *Melaatschheid*, enz. niet in de vogten, maar in de vaste deelen of de vaaten, even als by alle andere Erf-Ziekten, plaats hebbe. —— Wat moet men dan van de zogenaamde *specifique* Geneesmiddelen verwagten, die zo dikwyls, en met ophef, worden aangewend, om de vogten te verbeteren, zonder de vaaten, door welke zy beärbeid moeten worden, daar toe bekwaam te maaken? en ook dit is meestal boven het vermogen van menschen, en ook zeer vernederend voor zulke Artzen, die steeds waanen *Steen*, *Graveel*, *Podagra*, enz. te kunnen geneezen, en ook steeds daar toe nieuwe middelen zoeken. Dan ik schryve niet voor zulke Geleerden, maar voor Onërvarenen.

Misschien vraagt men: —— Zo uit- of inwendige aangebooren Kwaalen alleen oorsprongelyk zyn van een byzondere drukking of beklemming van de Vrugt in de baarmoeder; of van een medegedeeld, aangeërfd vaat- en kliergestel van de Ouderen op de kinderen, zonder dat de voedende vogten daar in deel hebben, hoe het dan bykomt dat 'er (zo men meent) dikwyls kinderen met Venus-Ziekten gebooren worden? En dit is evenwel iet waarvan zo dikwyls gesprooken word, en zommigen wel eens vreezen. Ik betwist de ondervindingen van anderen geenzins; maar zeg, dat ik, zints ruim een halve Eeuw, nevens de ervarenste myner medebroederen, mede redelyk veel gezien heb, en herzeg hier, het geen ik elders reeds vóór 30 jaaren, en nog onlangs, in een ander Stuk, heb gezegd: —— *Dat ik nimmer een kind, van zyne geboorte tot* 12 *of* 14 *jaaren oud, met volkomen tekenen van een aangebooren, of, op een andere wyze, besmettende Venus-Ziekte, gezien hebbe* (*). —— Ik heb meer-

(*) Aanmerkingen *op van* SWIETEN's *Legerziekten*. —— *Genees-en*

meermaalen Venusziekte Mannen en Vrouwen, met hevige nagtpynen, beengezwellen, openbaare huidzweeren, als of ze van de muizen geknaauwd waren, gezien; die, staande deeze toevallen, volmaakt gezonde kinderen teelden, die ook aldus den huwbaaren staat bereikten. 'Er is my geen Smetziekte bekend, die zo gemeen is dan het Schurft; en de schurftste Moeders heb ik de zuiverste kinderen zien voortbrengen, die niet, dan door de uitwendige besmetting, ras mede schurftig wierden.

De beroemdste Schryvers over de Venusziekte, HUNTER, GIRTANNER, enz. stellen en bewyzen 't ten deele, dat dit smet geenzins in het *bloed*, de *melk*, het *zaad*, het *speeksel*, of in het *zweet*, plaats hebbe, maar alleen in de *Lymphatique* deelen. —— GIRTANNER, die waant veele Venerische kinderen, in Frankryk, gezien te hebben, en 'er zulke tekenen en toevallen van opgeeft als ik zelf meermaalen by kinderen, die geenzins Venerisch waren, heb waargenomen, zegt echter; dat zy in den schoot der Moeder geenzins besmet worden, maar alleen in den doortogt by hunne geboorte; en ook dit kan, naar myn inzien, geen plaats altoos hebben, ten zy 'er op dien tyd, en in dien doortogt, ontvelling, etterende Zweeren, enz. voorhanden zyn; waarvan de Smetstof in de geöpende, tedere, huid des kinds kan indringen. Dan het is hier de plaats niet, daarvan iets meer te reppen; dienende dit alleen om te betoogen, dat de Venusziekte geen Erf- of aangebooren Ziekte, maar een Smetziekte, zy, en dat de eerste in de Vaste deelen, en de laatste in de Vogten, plaats hebbe.

De Heeren CAMPER, BLUMENBACH, en anderen, meenen, in de beenderen des hoofds van byna alle bekende Natiën, zulk een wezenlyk en kenbaar verschil bemerkt te heb-

en Heelkundige Waarneemingen. Artikel 27, bladz. 51, tweede Druk, alwaar dit breeder betoogd word.

Zo min als ik Kinderen met Venusziekte heb gezien, even zo min heb ik de waare Kanker daar by ontmoet; en nogthans spreeken Mannen van naam van beide Ziekten, als by kinderen zeer gemeen. Intusschen ben ik, door klaare blyken, overtuigd, dat Scrofulgebreken, maar al te veel voor Venus- of Kanker-zweeren worden aangezien en behandeld. —— Zints 3 jaaren, heb ik 13 Vrouwen met beslooten of open Kanker in de borsten gezien, waar van 'er 9 in de linke, en 4 in de regte, borst waren. 't *Waarom!* weet ik niet.

hebben, dat 'er de leevende voorwerpen aan zouden kunnen worden gekend en onderſcheiden. Ontwyfelbaar zal dit in de overige vaste lichaamsdeelen mede plaats hebben. Hier van daan dan ook zo veel vreemde, verſchillende, ziekten en gebreken, die, van 't Land, Lucht en 't Voedſel, afhangen, en wezenlyk aangebooren zyn. Arabië, Syrië, Palestina, zyn van ouds, als Geboorte-landen van de Melaatschheid, bekend. En het ſchynt my toe, dat die ziekte, eerst na den zogenaamden Heiligen Oorlog, van daar, in Europa overgebragt, van tyd tot tyd verzagt, en in onze zo bekende Klierziekte veranderd zy. Althans in 't warmst gedeelte van Europa, Italie, Spanje, Frankryk, enz. ſchynt zy het meest en het langst, maar minder in Zweeden, geheerscht te hebben. —— Van de bekende Engelſche Ziekte (*Rachitis*) der kinderen, die na het verdervelyk misbruik van warme Thee en Koffydrank ontſtaan, en dat nog geen 200 jaaren oud is, behoef ik niet te bewyzen, dat ze van de Ouderen op de kinderen word voortgeplant, en zig, in 't tweede of derde jaar, 't eerst vertoont.

N. TULP zegt: (*) *Een verzworen Kanker en ontſtoken oogen zyn beſmettelyk.* —— Dat de Kanker een Smetziekte zou zyn, word van eenigen geloofd; maar, zo ik meen, zonder grond: dat zy een aangebooren Ziekte zou zyn, gelyk anderen willen, is mede vry duister. 't Is wel waar, men hoort verhaalen, dat verſcheide menſchen, in dezelfde familie, van de Kanker zouden geſneden zyn; maar naardien onder zes, of meer, van deeze zogenaamde Kanker-Lyders, 'er vermoedelyk geen één geweest zy, die dit kwaad waarlyk gehad hebbe; zo blykt, dat men op al zulke verhaalen niet vertrouwen moet. — Onder de uitwendige aangebooren gebreken zyn 'er, als Haazemonden, Horlvoeten, enz. die, door de veel vermogende Heelkonst, kunnen verbeterd, of geheel weg genomen worden (gelyk boven gezegd is); maar, wie kan dit by inwendige wanordes, en wel met geneesmiddelen, doen? Men ziet daaglyks, onder meer anderen, dat kinderen, uit een geelen Lever-zieken Vader of Moeder geteeld, ondanks alle hulpmiddelen, vroeg of laat, mede in dezelfde omſtandigheid komen. En, nadien 'er veele Smetziekten dagelyks geneezen worden, en men dit, helaas! van de Kanker, en van veele aan-

(*) *Geneesk. Vermaaningen.* Artik. X. bl. 523.

aangebooren Ziekten niet zeggen kan; zo schynt het, dat de Kanker, veeleer tot de aangebooren, dan Smetziekten, zou behooren, die echter niet, dan eerst na veele jaaren, te voorschyn komt. —— Ik heb kinderen uit Scirrheuse, ja openbaare, vrouwe Kankerborsten, met aandoening, zien zoogen, en met blydschap beleefd, dat zy, in haare jeugd, met het zelfde kwaad, niet zyn aangedaan geworden. —— Zo lang als 'er onhelpelyke gebreken in de *Godgeleerdheid*, en onöplosbaare gevallen in de *Rechtsgeleerdheid*, zullen zyn, zullen 'er ook ongenees- en onverklaarbaare Ziekten, in de *Geneeskunst*, plaats hebben.

Dat de Kinderpokken een Smetziekte zyn, die niet uit onze natuur voortkomt, is zeker; maar het schynt my eenigzins twyfelagtig, of zy, in zommige lichaamen, niet eenige verandering in de vaste deelen, en een geäartheid nalaat, die naar iets aangeboorens schynt te gelyken; althans wy zien zomwyl, dat twee sterk gepokt hebbende Ouderen kinderen voortbrengen, die mede vry sterk in die Ziekte deelen, en omgekeerd. En zo, by voorbeeld, de Vader zwaar, en de Moeder ligt, gepokt heeft, dan staan die kinderen, die het meest in wezenstrekken met één der Ouderen overeenkomen, daar mede veelal gelyk; en dit heeft beide by Jongens of Meisjes plaats. — Inënters, die dit niet weeten, bedriegen zig zomwylen in hun voorzeggen, schoon toch de Inënting altoos te verkiezen zy.

Verscheiden beroemde Mannen hebben, met iever, gepoogd te bewyzen, hoedanig de Bevrugting en Vorming by Menschen en Dieren plaats hebbe; en daarover zyn een menigte zeer verschillende *systhemata*, die, als nog, niets afdoen; —— en, niettegenstaande deeze gissende ontwerpen, hebben anderen evenwel gepoogd te betoogen, hoedanig uit- of inwendige Wanschapenheden, aangebooren Ziekten en Gebreken, zouden konnen worden te weeg gebragt. Men heeft daartoe de *Semina* van beide Sexen, het *Germen*, de *Kiem*, enz. te hulp geroepen, en getragt te toonen, waarom het eene kind een Jongen, het andere een Meisje, was: —— waarom de eene naar den Vader, en de andere naar de Moeder, geleek, enz. — Mannen, die hun daaglyks werk maaken, en teffens de zwakheid hebben, deeze gewaagde inzigten in de eeuwigheid, om met LAVATER te spreeken, te leezen, ontrooven zig van veel tyd; want schoon ook dit tot de hoogste zekerheid wierd gebragt, zie ik, als nog, niet,

welk nut 'er voor de Natuur- en Geneeskunde uit gebooren zal worden.

Dan hoe zeer ik in dit Stukje ook gepoogd heb, my, voor alle menschen, kort en klaar uit te drukken, en het verhandelde met de noodige bewyzen te versterken, geloof ik toch, dat 'er nog veel duisters overblyft; en niet te min, met gerustheid, 'er de volgende Geneeskundige Gevolgen uit te mogen afleiden:

I. Dat uit- of inwendige aangebooren wanordes en wanschapenheden, enz. geenzins afhangen van schrikken, ontroeringen, of van sterke inbeeldingen van de Moeder op de Vrugt; maar van verborgen Natuur- en Werktuigkundige oorzaaken; waarvan de wyze *hoe!* onbekend is. —— SALOMON zegt: —— *Wy weeten den weg des Winds niet, nog hoedanig de beenderen zyn in den buik van eene zwangere Vrouwe: in veel wysheid is veel verdriet.*

II. Dat de aangebooren uitwendige kwaalen aan drukkende oorzaaken op, of in, de Baarmoeder moeten worden toegeschreeven, en aanstonds by de Geboorte der kinderen zigtbaar zyn.

III. Dat inwendige aangebooren gebreken dikwyls in de tedere jeugd verschynen; anderen zig eerst naar veele jaaren ontwikkelen.

IV. Dat gemeene Erf-Ziekten, die in de eerste jeugd dikwyls vry erg zyn, tegen de huwbaarheid veelal veranderen, verminderen, ja geheel, en in schyn, geneezen; maar in den ouderdom niet zelden, doch onder een verschillende gedaante, weêrom komen.

V. Dat aangebooren Ziekten van Smetziekten vooral behooren onderscheiden, en daarmede niet verward, te worden, wyl de eersten, als Klierteering, Steen, Graveel, Podagra, Melaatschheid, enz. nooit besmettelyk zyn; en de laatsten, immers zo veel ik weet, niet aangebooren worden.

VI. Dat alle Smetziekten, Pest, Kinderpokken, Schurft, Dollenhonds-Beet, Venus-ziekten, enz. binnen eenige dagen, weeken, of ten langsten na weinige maanden, zig doorgaans vertoonen.

VII. Dat zeer waarschynlyk tegen Smet-ziekten zekere hulpmiddelen kunnen en zullen gevonden worden, zo als reeds tegen de Venus-ziekte, en het Schurft, blykbaar is.

VIII.

VIII. Dat, zints alle tyden, veele Geneeskundige *Adepti* (zonder den grond der kwaal te kennen) steeds vrugteloos gepoogd hebben, en nog poogen, om aangebooren inwendige gebreken in de vaste deelen, door Geneesmiddelen te herscheppen, of althans te verbeteren; maar wie van hen heeft, daar door, van een aangebooren leelyk aangezigt, ooit een fraaijer gemaakt? —— *Verschil is hier niet.*

IX. Dat men, bygevolg, by aangebooren inwendige Erf-ziekten, zyne Lyders niet veel belooven moet; want, schoon men hunne Ziekte, om het toevallig bederf of ontaarting in de vogten, zomwylen, ja dikwyls, zeer verzagten, en, in schyn, geneezen kan, zo blyft 'er toch meest altoos een ongeneesbaare wanorde, in 't werktuiglyk vaat- en kliergestel, over.

X. Dat de Venus-ziekte (ten zy ik zeer dwaale) geen *aangebooren*, maar een onzuivere, *Smet-ziekte* zy, die nog heden, even als vóór 300 jaaren, als een Peest, die het menschdom vernielt, word aangemerkt; en met middelen, wreeder dan de Ziekte zelf, behandeld. Maar dat ik in myn leeftyd, die ras 77 jaaren word, 'er maar één, met desperaate zweeren in de keel, die het slikken belette, heb zien sterven; en de overigen gemakkelyker dan een derdendaagsche Koorts, in den Winter, zien geneezen.

Ik zou hier by, met weinige woorden, meer en sterker Geneeskundige Gevolgen konnen voegen; maar, vrees dat ze, misschien, in de Eeuw, waar in wy zyn, van weinig waardy zullen worden aangemerkt.

'S HERTOGENBOSCH,
den 20 *Augustus*,
1792.

BRIEF, OVER DEN STAAT DER NATUURKUNDIGE WEETENSCHAPPEN TE ROME, ZINTS TWEE EEUWEN; EN BYZONDERHEDEN, OVER DE VEROORDEELING VAN GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE. 20 April 1790.

Journal des Savans.

I. Ik heb de eer, Myn Heer! u toe te schikken het Vertoog van den Abbé CALANDRELLI, Hoogleeraar in de Wiskunde in het Romeinsch Collegie, uitgegeeven, over den Electrikaalen Afleider, door hem, op last van den Paus, op het Paleis van *Mont-Quirinal* te *Rome* geplaatst. 't Zelve leezende, zult gy terstond zien, dat 'er niets, van 't geen de Theorie der Electriciteit betreft, of van de voorzorgen noodig by het daar stellen van dergelyke Werktuigen op een Gebouw, 't geen men voor den Blixem wil beveiligen, overgeslaagen is door dien geleerden en arbeidzaamen Man. Ik twyfel ook niet of gy zult 'er genoegen in neemen, en uwe goedkeuring zal my een nieuw bewys opleveren tegen de zodanigen, die gelooven en anderen willen doen gelooven, dat de Natuurkundige Weetenschappen te *Rome* geheel verwaarloosd en vervolgd worden. De Veroordeeling van GALILEO, waarvan de omstandigheden vergroot zyn, en het onregt verzwaard heeft, is het onophoudelyk aan ons gedaan verwyt, hoewel dezelve reeds zeer veel jaaren geleden is (te weeten in 't jaar MDCXXXIII). Ik kan u niet zeggen, hoe veel maalen, zints ik te *Parys* my onthoude, deeze Veroordeeling heb hooren bybrengen, tot een uitmaakend bewys van de onkunde des Hofs van *Rome*, en den haat van 't zelve tegen de Geleerden. Staa my toe, myn Heer! dat ik, te deezer gelegenheid, my eenigzins breeder uitlaat over een Stuk, 't welk myn Vaderland zo zeer tot oneere geduid wordt. Ik zal bekende en onbetwiste zaaken ophaalen, die genoegzaam zullen weezen om veelen uit den dut te helpen. Uwe zugt voor de Starrekunde, en de byzondere yver, welke gy betoond hebt voor de eer van den grooten GALILEO, verzekert my, by voorraad, dat gy, niet zonder

der deelneeming, eenige ophelderinge zult ontvangen over een gedeelte zyner Geschiedenisse.

II. De eerste Academie, die zich voorgesteld heeft de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie te vernieuwen en te volmaaken, en die, met een edele fierheid, afstand doende van de Droomeryen der *Scholastieken* in de voortzetting dier Weetenschappen, niets aangewend heeft dan Waarneeming en Proefondervinding, is de Academie der *Lyncei* te *Rome*, gestigt door FREDERIC CESI, in den jaare MDCIII. MARTIN FOGEL, een *Duitsch* Geleerde, hadt alle de berigten, de Geschiedenis dier Academie betreffende, verzameld; doch hy stierf eer hy zyn arbeid volbragt hadt. LEIBNITZ kreeg dit Handschrift, en schonk het vervolgens in de Boekery des Prinsen van WOLFENBUTTEL, waar het nog voorhanden is. JEAN BIANCHI, of JANUS PLANCUS, een bekwaam Natuurkundige van *Rimini*, en bekend door de ontdekking der *Ammonshoornen* in de *Adriatische Zee*, zich een afschrift daarvan verschaft hebbende, voegde zyne eigene opgedaane kundschappen by die van FOGEL, en vormde, uit deeze bouwstoffen, een stuk; getyteld: *Notitia Lynceorum*, gedrukt aan het hoofd der tweede Uitgave van het *Phytobasanon* van FABIUS COLONNA, te *Florence* in 't jaar MDCCXLIV gedrukt. 't Is uit dit Vertoog, dat men zich een recht denkbeeld kan leeren vormen van 't geen de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie, aan de Academie der *Lyncei*, heeft dank te weeten. Ik zal my vergenoegen met hier de Naamen en de Werken van eenige der uitsteekendste Leden op te haalen.

FREDERIC CESI, Grondvester dier Academie, is de Schryver der geleerde Verhandelingen, getyteld: *De Cœlo, de Metallophytis, de Prodigiis, Apiarium, Tabulæ Phytosophicæ*. Hy is het, die, met een stoute hand, de vaste Spheeren, waarmede het Stelzel van PTOLEMEUS den Hemel bezwaard hadt, aan stukken brak. Hy is 't, die zich 't eerst bediende van het Microscoop, om de Zaaden der Planten te bezien, terwyl FRANCOIS STELLUTI, zyn Medebroeder, de eerste was om zich van dit Werktuig te bedienen tot het waarneemen der Insecten. Hy is 't, die den naam van Telescoop en Microscoop gaf aan de Werktuigen, welke hy geleerd hadt met eigen hand te vervaardigen (*). Hy is 't, die aan 't hoofd zyner Academie-

(*) Over alles wat de Telescoopen en Microscoopen, derzel-

demisten arbeidde, om in 't licht te geeven, en te verryken, het groote Werk van ANT. HERNANDES, een *Spanjaard*, over de *Natuurlyke Historie van Mexico*. De dood verhinderde hem een groot Werk uit te geeven, 't welk afgeschreeven ligt, onder den Tytel: *Theatrum Naturæ*.

JEAN BAPTISTE PORTA was een *Lynceo*, en de geheele Wereld weet wat de Natuurkunde in 't algemeen, en de Gezigtkunde inzonderheid, aan hem verschuldigd is. Hy bezigde eerst de middelen om de lugt te verdikken, en vondt het Windroer uit, 't geen binnen eenige jaaren gemeen werd in *Italie*. —— JEAN FABRI is de eerste geweest om het toen algemeen aangenomen gevoelen, wegens de voortbrenging der Dieren uit verrotting, te bestryden, en hy ging in dit Stuk REDI en MALPIGHI voor, die aan deeze Leer den laatsten slag toebragten. —— Zo is FABIUS COLONNA de Voorganger geweest van TOURNEFORT, die zelve erkend heeft, dat zyn Plantkundig Stelzel reeds uitgevonden en voorgesteld was door dien geleerden *Lynceo*, en door AND. CESALPINI. FABIUS gaf den naam van *Petales* aan de Bladen der Bloemen, een naam welken zy behouden hebben; hy is de eerste, die bewees, dat de opgedolve Beenderen en Schulpen, in gebergten zeer wyd van Zee gelegen, overblyfzels van Dieren, en geene speelingen der Natuur, waren, gelyk men tot dien tyd geloofde. —— Maar het zou te lang vallen de beroemde Mannen op te noemen, die, door hunnen arbeid en ont-

dek-

zelver uitvinding, gebruik en uitwerkzels betreft, kan men de *Magia Universalis* van den Jesuit G. SCHOTT naazien, Tom. I. Liv. 10. Waar hy EUSTACHE DIVINI noemt, die, ten zynen tyde, te *Rome* zulke heerlyke Instrumenten van die soort vervaardigde, dat hy niet voldoen kon aan de bestellingen, hem van allerwegen gedaan; die de Glazen, door KIRCHER gezonden aan den Keizer FERDINAND DEN III, groot Minnaar van de Proefondervindelyke Wysbegeerte, sleep. Dewyl ik van SCHOTT spreek, die zo veele verdiensten heeft in de Natuurkunde, en zich langen tyd te *Rome* onthieldt, waar hy ten naauwsten verbonden was aan zyn Broeder Vader KIRCHER, wil ik niet naalaaten hier aan te duiden, de *Notice des Ouvrages de* SCHOTT, te *Parys* in 't jaar 1785, in 8vo. uitgegeeven door den Abbé MERCIER, *Abbé de St. Leger de Soissons, ancient Bibliothecaire de St. Genevive*; een Werkje, zeer zeldzaam geworden, en waar van te wenschen is, dat de Schryver de moeite zal neemen om eene nieuwe uitgave te geeven.

dekkingen, de Academie der *Lyncei* beroemd gemaakt hebben. Genoeg is het, op te tekenen, dat de groote GALILEO zodanigen prys stelde op zyn Lidmaatschap in deeze Academie, dat de eenige Tytel, met welken hy praalt aan 't hoofd zyner Werken, die van *Lynceo* was. In zynen ouderdom zyn gezigt verlooren hebbende, zeide hy menigmaal, boertende, dat hy *una Lynce cieca*, een *Blinde Lynx* geworden was. —— De Verhandelingen van MARIA GUIDUCCI, Secretaris van die zelfde Academie, waren oorzaak van de Geschillen, die vervolgens tusschen GALILEO en diens vyanden ontstonden, wier haat niet bevredigd werd, dan door de veroordeeling van dien grooten Starrekundigen. De Geschiedenis der *Lyncei*, zo zeer verbonden zynde aan die van GALILEO, kan ik niet begrypen hoe de beroemde Geschiedschryver der Starrekunde, de Heer BAILLY, van de grondvesting der hedendaagsche Academien spreekende, die Academie heeft kunnen vergeeten, welke ze alle voorgegaan is, en, door haar voorbeeld, de Wysgeeren geleerd heeft de waare middelen, om de Beoefening der Natuur aan te kweeken en te doorgronden. De Academie der *Lyncei* zou door de pen eens zo diepdenkenden en fraaijen Schryvers niet gemist hebben een nieuwen glans te krygen.

III. De Cardinaal FRANCOIS BARBERINI volgde FREDERIC CESI op, als Voorzitter van de Academie; maar, by den dood des Stichters, die, door zyn voorbeeld en kunde, als 't ware, de ziel van het gezelschap uitmaakte, scheen de yver en arbeidzaamheid der Leden te verflaauwen, en geraakte bykans uitgebluscht. Toen was het, dat de Heer CIAMPINI op het denkbeeld viel om eene andere Academie te vestigen, welke den naam droeg van de *Academie Physico-Mathematique*, 't geen hy uitvoerde in 't jaar MDCLXVII. De Cardinaal MICHEL-ANGE RICCI, een der beste Wiskundigen van zyn tyd, haalde CIAMPINI over tot deeze Stichting. Dezelve geschiedde onder 't opzigt van Koningin CHRISTINA, die zich toen te *Rome* bevondt. Eene Koninginne, die, terwyl zy geestige *Italiaansche* versjes opstelde met den Abbé GUIDI, een beroemd Dichter, en een der Grondvesteren van de Academie der *Arcadiers*, met veel yvers de Natuurkundige Weetenschappen beoefende, en geheele nagten doorbragt om het Uitspanzel waar te neemen met den grooten CASSINI, wiens gezondheid zy zo zeer ter harte nam, dat zy, om het hoofd diens Starrekundigen

voor de lugt te dekken, met haar hand een Zakdoek daarop hieldt; eene treffende omstandigheid, welke CASSINI zelve, met veel aandoenings, verhaalt in de geschreevene Aantekeningen van zyn Leeven, die in handen zyn van den Graaf CASSINI, my medegedeeld op het Koninglyk Observatorie. ——— De Nieuwe Academie te *Rome* verwierf, van haaren aanvang af, de grootste beroemdheid; zo dat de Koninglyke Academien van *Parys* en *Londen* met dezelve begeerden Briefwisseling te houden. Vader MABILLON, die, ten dien tyde, zich te *Rome* bevondt, verhaalt, in zyne Reize door *Italie*, dat hy menigmaal, met genoegen, de Zittingen daarvan bywoonde. De Heer CIAMPINI was een onvermoeid Man, gelyk te zien is uit de lyst der talryke Werken, welke hy ons heeft naagelaaten; ik vernoeg my hier op te noemen, zyne Verhandelingen over de Aardbeevingen; over het onverbrandbaar Linnen, of de *Amianth* (*); over de nieuwe wyze welk hy uitdagt om Gezigtkundige Tafelen op te stellen, als mede het Vertoog, waarin hy aan de Academie rekenschap geeft van zyne Waarneemingen op de Comeet van den jaare MDCLXXXI, eene Comeet altoos gedenkwaardig, zo van wegen de berekeningen van NEWTON, als uit hoofde van de Wysgeerige Schriften, waar

(*) De Heer CIAMPINI, door zyne eigene Proeven zich verzekerd hebbende van de Onverbrandbaarheid der Amianth, geloofde, volgens eene plaats by PLINIUS, dat de Ouden zich bedienden van Linnen daar uit zamengesteld, om de Lichaamen der Koningen en Grooten te omwinden, en door dit middel derzelver assche te scheiden van de houtassche. MAHUDEL heeft zich hier tegen verzet, (*Mem. des Inscript.* Tom. IV.) en de Natuurkundigen op zyne zyde getrokken, die uit de smelting van de Amianth, door den Brandspiegel, al te vlot beslooten hebben, dat het vuur der Houtmyt desgelyks het Linnen, daar van gemaakt, verbrandde: doch het vuur van de Houtmyten der Ouden komt niet in vergelyking met het vuur eens Brandspiegels. Het eerste hadt dikwyls geen kragts genoeg de beenderen der Lyken tot assche te verbranden, welke men te dier oorzaake besloot in een vat *Cinerarium*, of *Ossuarium* geheeten. Men zou 'er nog eene aanmerking kunnen byvoegen. De proeve met den Brandspiegel is genomen op de Amianth zo als dezelve in de natuur voorkomt; dat is op de Amianth, omwonden met glasagtige zelfstandigheden, die de smelting hebben moeten bevorderen, en waarvan men dezelve afscheidt, als men 'er Linnen van maakt.

waar toe zy, vervolgens, gelegenheid gaf. CIAMPINI hadt tot zyne Medegenooten ALPHONSO BORELLI, FRANCOIS BIANCHINI, MONTANARI en PAUL BOCCONE, die alleen genoeg waren waren om aan zyne Academie den grootsten luister by te zetten. 't Is allen bekend hoe veel de Wis- en Starrekunde aan de twee eerstgemelden verschuldigd zyn; maar hoe veelen weeten niet de uitgestrektheid hunner kundigheden in de Natuurlyke Historie, waarin de laatstgenoemde bovenal uitmuntte? BORELLI heeft ons de *Meteorologie* van den Berg *Etna*, en de Geschiedenis van deszelfs Uitbarstingen, gegeeven: hy is ten deezen opzigte de voorlooper geweest van myn beroemden Vriend den Commandeur DE DOLMIEU, die ons, als een diepziend Natuurkundige, de Vulcanische Voortbrengzels van dien Berg heeft doen kennen. BIANCHINI (*) heeft keurige naaspeuringen gedaan op het Meir van *Albano*, op de wateren der Fonteinen te *Rome*, op de vuuren van *Pietromala*, die de Hoogleeraar SPALLANZANI en de Ridder VOLTA, onlangs, erkend hebben voor ontvlambaare Lugt, die zich natuurlyk vormt, en te dier plaatze ontbrandt. De smaak voor de Natuurlyke Historie was, toen ten tyde, by ons de heerschende, en zeer algemeen verspreid.

(*) Hy heeft eene Waarneeming gedaan, welke misschien eenige betrekking heeft op lichtende punten in het duister gedeelte der Maan, waaruit HERSCHELL het bestaan van Vuurbraakende Bergen in dezelve besloten heeft. BIANCHINI reeds, in 't jaar 1725, de Maan waargenomen hebbende met een Kyker van CAMPONI, van 150 *Romeinsche* Palmen; bespeurde hy in het midden van de plek, *Plato* geheeten, een streek licht, welke hy oordeelde veroorzaakt te worden van doorgebrooken Zonnestraalen, 't zy door eene opening, of door een gat, van de bergagtige zanden, die deeze Maanvlek omringen, *Hesperi & Phosphori nova phaenomena*, p. 24. — De Heer MAIRAN tekent, in zyn Werk *sur l'Aurore Boreale*, desgelyks eene Waarneeming op, te *Rome* gedaan door Vader JACQUIER, op den 12 April 1742; Vader JACQUIER, en allen die nevens hem waarnamen, zagen uit den noordkant der Maane een bleek licht voortkomen, in breedte omtrent gelyk aan de halve diameter van de Maan, en omtrent vier maalen zo lang. —— Eene waarneeming van soortgelyk een aart hadt CHRETIEN MENTZEL langen tyd te vooren in *Duitschland* gedaan, als hy, op den 26 Nov. 1684, een lichte streep zag, die zich topswyze verhief boven de Schyf der Maane, en geleek na den staart van een Comeet. Zie *Les Ephemerides des Curieux de la Nature*. Dec. II. An. 1684.

spreid. In de *Transactions Philosophiques* voor 't jaar MDCLXVIII, vindt men een Brief van STENON over de Proeven te *Rome*, door den Ridder CORVINI, op den Salamander, genomen. Dezelfde *Transactions*, voor 't jaar MDCLXX, vermelden ook de herhaalde Waarneemingen in dezelfde Stad, over de afwyking der Kompasnaalde. Geleerden zelfs, die den grootsten naam verkreegen hadden in alle andere vakken van Weetenschappen, waren 'er op gesteld, om te toonen, dat zy de beoefening der Natuurkunde niet verwaarloosd hadden. In de *Ephémerides Romaines* (*) van 't jaar MDCLXXVIII, treft men een schoonen Brief aan van den Cardinaal NORIS, over het visschen van Koraal. —— Onze geleerde Natuurkenners hielden zich niet te vrede met Nasspeuringen te doen, en Werken over de Natuurlyke Historie te schryven; zy lagen Kabinetten aan, waarin zy zorgvuldig de voortbrengzels van de drie Ryken der Natuure bewaarden; FREDERIC CESI hadt 'er een ten gebruike van zyn *Lyncei*. CIAMPINI hadt een ander voor zich en de Leden zyner Academie. Maar geen dier Kabinetten haalde by 't geen Vader KIRCHER in 't *Romeinsche Collegie* verzamelde; deeze beroemde KIRCHER, Schryver van de *Mundus Subterraneus*, *Ars magna lucis & umbræ*, en van veele andere Werken, waar uit onze hedendaagsche Natuurkundigen een groot deel hunner kundigheden geput hebben, en dikwyls zonder den bekwaamen *Jesuit* te noemen, die ze hun verschafte. Zyn Kabinet bestaat nog; vercierd, en laatst vermeerderd, door den Cardinaal ZELADA, Secretaris van Staat, in geen soort van Weetenschappen en Letterkunde een Vreemdeling, en wiens heerschende smaak voor de Natuurkunde, en de Natuurlyke Historie, in geheel *Europa* bekend is.

Zo-

(*) Deeze *Ephemerides* maaken het eerste Tydschrift uit over de Natuurlyke Historie, 't welk in *Italie*, en misschien elders, verscheen. FRANCOIS NAZARI begon ze uit te geeven in 't jaar 1668; ze werden agtervolgd door CIAMPINI, en eenigen der Leden zyner Academie, tot het jaar 1683. Over derzelver waarde kan men oordeelen uit de Fransche Vertaaling, uitgegeeven in het vierde en de volgende Deelen van de *Collection Academique de Dyon*. Deeze *Ephemerides Romaines* worden thans vervaardigd door den Abbé PESSUTI, een fraai en geleerd Schryver, Hoogleeraar in de Wiskunde in het Collegie *de la Sapienza*.

Zodanig, myn Heer, was de zugt, met welke men de Natuurkundige Weetenſchappen, by ons, behartigde, op een tyd, waarin de ongelukkige SWAMMERDAM, in geheel *Frankryk*, niemand kon vinden, die zyne Inſecten en Ontleedkundige Preparaten wilde koopen (*). —— Eer ik dit Artykel beſluit, moet ik aanmerken, dat de ſmaak, dien men te *Rome* gehad heeft voor Natuurkundige Weetenſchappen en Kabinetten, tot veel hooger tyd opklimt dan de Academie der *Lyncei*. De *Metallotheca Vaticana* van MICHEL MERCATI ſtrekt 'er ten blykbaaren bewyze van. Deeze Geleerde, gebooren in den Jaare MDXLI, en, in den bloei zyns leevens, Opzigter van den *Vaticaanſchen* Kruidtuin, kreeg, vervolgens, last van Paus SIXTUS den V, om by den Kruidtuin een Kabinet der Natuurlyke Historie aan te leggen, waarvan hy eene beſchryving gaf in een Werk, 't welk egter eerst zeer lang daar naa (MDCCXVII), te *Rome* is uitgegeeven, door den Heer LANCISI, met Aantekeningen van P. ASSALTI, Hoogleeraar in de Scheikunde. In dit Werk wordt geſprooken van de gedaante der Cristallen, en de Kunst-cristallen van Aluin; en het is vreemd, dat de Heer ROME DE L'ISLE, wiens verlies wy betreuren, daarvan geen melding gemaakt heeft in zyne *Crystallographie*.

IV. Terwyl de Academie van den Heer CIAMPINI, met zo veel geluks, arbeidde aan het voortzetten van de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie, en dezelve den welverdienden roem genoot, hadt zy te *Florence* eene Mededingſter, die haar in vermaardheid evenaarde, ja zelfs overtrof. Gy gevoelt, dat ik ſpreeken wil van de Academie *del Cimento*, geſtigt in 't Jaar MDCLVII, door Prins LEOPOLD DE MEDICIS. Maar, tot eer van *Rome*, was dezelve haare eerſte poogingen, en welgelukken, verſchuldigd aan den raad en den arbeid van een *Romein:* MICHEL-ANGE RICCI beſtuurde het werk; en het Eerſte Deel der Memorien van die Academie, zagen het licht niet, dan naa door dien Geleerden naagezien en goedgekeurd te weezen. Dezelfde RICCI was door en door bedreeven in de Natuur, en nog ſterker in de Wiskunde; zo dat BORELLI, die al den trots eens Wiskunſtenaars be-

(*) Zie het *Leeven van* SWAMMERDAM, door BOERHAVE geplaatst voor de *Nederduitſche* en *Latynſche* Uitgave van SWAMMERDAM's *Biblia Naturæ*.

bezat, niemand dan hem tot Regter koos in een geschil, 't welk hy hadt met ETIENNE DE ANGELIS en MICHEL MANFREDI, over zyn Werk *de Vi Percussionis*. De verdiensten en roem van RICCI deeden INNOCENTIUS den XI besluiten, om hem, in den Jaare MDCLXXXI, met den Cardinaalshoed te beschenken, ondanks de weigering van dien Geleerden, wiens zedigheid deeze Eer weigerde aan te neemen. Deeze hulde, welke de Paus bewees aan de Weetenschappen in den persoon van RICCI, bewyst, hoe zeer de beschuldiging der vyanden des Hofs van *Rome* valsch en lasterlyk is, als zy voorgeeven, dat Paus CLEMENS de IX het Cardinaalschap niet vergunde aan LEOPOLD DE MEDICIS, dan onder voorwaarde, dat hy de Academie *del Cimento* zou vernietigen. De Heer FABRONI, Bestuurder der Universiteit van *Pisa*, met zo veel roems bekend door zyne *Vitæ Illustrium Italorum*, hadt geloof geslagen aan dat valsch berigt; doch heeft het vervolgens ingetrokken, en de volledigste bewyzen van deszelfs onegtheid opgeleverd. Hoe heeft men dus de nagedagtenis kunnen schenden van een Paus, die de Wysbegeerte geleerd hadt onder BENOIT CASTELLI, die, met al zyn vermogen, GALILEO handhaafde tegen diens vyanden, die, niet dan met veel wederzins, den grooten CASSINI aan LODEWYK DEN XIV afstondt, die Vader RICCIOLI dekte tegen de aanslagen van een Inquisiteur, die, eindelyk, het ontwerp beraamd hadt, om te *Rome* dezelfde Academie te grondvesten, door CIAMPINI eenigen tyd daar naa gestigt.

(*'t Vervolg en Slot hier na.*)

LEEVENSBERIGT

VAN

DEN EERW. PHILIP DODDRIDGE, D. D.

(*Vervolg en Slot van bl.* 486.)

Dr. DODDRIDGE lag, op den tienden December des Jaars MDCCL, den laatsten Eerpligt af aan de gedagtenis van zyn uitsteekenden Vriend en Vader, Dr. CLARK, die op den vierden dier Maand stierf, door eene Lykreden te doen te *St. Albans*. De reis, welke hy aflei om dit

werk

werk te volvoeren, gaf aanleiding tot de kwaal die hem in 't graf sleepte. Hy vatte eene koude, welke hem het overige van den Winter bybleef. Met het Voorjaar, verminderde zyn ongemak aanmerkelyk; doch het keerde, in den Zomer, met geweld, weder. In deezen verzwakten staat van gezondheid, werd hem geraaden, voor eenigen tyd zyn openbaar Dienstwerk te staaken, gepaste Geneesmiddelen te gebruiken, en uitspanning te neemen. Men kon hem niet overhaalen, om het eerste gedeelte van deezen raad te gebruiken: want, naar zyn inzien, was werkloosheid erger dan de dood. Dewyl hy oordeelde, dat 'er geen onmiddelyk gevaar was, kon men hem niet beweegen, het Dienstwerk, waarin hy zo veel welgevallen vondt, te staaken. Hoe meer hy aan zyne ontbinding naderde, hoe duidelyker men zyne gestadige vordering in Hemelsgezindheid bemerkte. Hy scheen zich boven de Wereld verheeven te hebben, en, van dag tot dag, meerder na de Onsterflykheid te reikhalzen. Deeze Zielsgesteltenisse drukte hy met veel vuurs uit in verscheide zyner Brieven, en is openbaar uit zyn Laatsten Wil, dien hy, ten deezen tyde, maakte, en op de volgende wyze aanving: „ Naardemaal het gebruiklyk is, „ by gelegenheden als deeze, aan te vangen met de Ziel „ in de Handen van GOD, door JESUS CHRISTUS, aan te „ beveelen, doe Ik zulks, niet uit sleur, maar in opregtheid en met blydschap; het voor myn grootst geluk „ rekenende, dat ik geleerd heb en bemoedigd ben dit „ te doen, door dat heerlyk Euangelie, 't geen ik, ten „ vollen geloovende, aan anderen, geduurende myn leeven, predikte; en 't welk ik voor een oneindig grooter „ schat reken, dan al myn geringe voorraad van tydlyke „ Goederen, of Bezittingen tien duizend maalen grooter „ dan de myne."

De laatste keer, dat Dr. DODDRIDGE het Avondmaal aan zyne Gemeente te *Northampton* uitdeelde, was op den tweeden van Juny MDCCLI. In de voorafgaande Leerreden over *Hebr.* XII: 23, gaf hy eenige wenken van zyn naderend einde, en sprak, met veel tederheids en aandoenings, tot zyne Gemeente, over het vooruitzigt van hunne haast aanstaande scheiding. In July predikte hy nogmaals, en dit bleek zyne Afscheidsreden te weezen, over *Rom.* XIV: 8. Het laatste openbaare Dienstwerk, door hem verrigt, was op den achttienden dier Maand, by de Bevestiging van Mr. ADAMS, te *Bewdly.*

Naa deezen tyd verbleef hy, eenige weeken, ten huize van zynen Vriend, den Eerw. Mr. ORTON, te *Shrewsbury*. In Augustus ging hy na de Wateren te *Bristol*; doch zyne Gezondheid steeds afneemende, raadde men hem, als een uiterst middel, een Reisje na *Lisbon* te doen. Dewyl de Dr. zich in geene zeer ruime omstandigheden bevondt, leverden de groote kosten van zulk eene reis eene zeer gewigtige zwaarigheid op. Doch deeze werd weggenomen, door eene zeer ruime Inschryving onder zyne Vrienden; te werk gesteld door een zeer waardig Geestlyken, aan wien de Doctor, zonder eenigen toeleg, iets van zyne omstandigheden ontdekt hadt.

Hy vertrok van *Bristol* op den zeventienden September, en ging, den dertigsten, aan boord van de Paketboot te *Falmouth*. Het zeilen met het Schip, het nieuw tooneel voor hem geopend, de zagte lugt en verfrisschende zeekoelte, hadden een allergunstigste uitwerking op zyn gestel. Hy zat, het grootste gedeelte van den dag, in een gemaklyken Armstoel, in de Kajuit, en vermaakte zich met de ruime Zeegezigten. In de Baai van *Biscaijen*, werd het Schip eenige dagen door stilte opgehouden, en het weêr was zo heet, dat Dr. DODDRIDGE'S overmaatig zweeten wederkeerde met eene zwakheid, die zyne spoedige ontbinding dreigde. Maar, toen het Schip voor de gewenschte Haven kwam, en wagtte om de noodige Klaaringe te doen, gaf de schoonheid van den dag, de zagtheid van de lugt, en de fraaiheid der voorwerpen die hem omringden, een nieuwen omloop aan zyne vogten. Hy kreeg zulk eene maate van verfrissching, dat de hoop, op herstel, hem begon te streelen.

Op den dertienden van October, tradt hy aan land. Den volgenden dag, schreef hy aan den Heer, die te *Northampton* zyn Dienst waarnam, en gaf hem een kort verslag van zyne Reis. Zyne verregaande zwakheid en gevaarlyken toestand verhaald hebbende, voegde hy 'er nevens: „Des niet tegenstaande dank ik GOD; de ongestoordste helderheid van geest blyft myn deel, en myne „Lichaamskragten zyn redelyk. Ik hoop en vertrouw „op GOD, en berust volvrolyk in alles wat hy met my „doet. Wanneer gy myne waarde Vrienden van de Gemeente ziet, onderrigt hun van myne omstandigheden, „en verzeker hun, dat ik my wilvaardig aan GODS „wil onderwerp. Indien ik eenig verlangen op herstel „koester, 't is voornaamlyk, op dat ik my moge bezig

„hou-

„ houden met CHRISTUS, onder hun, te dienen; en dat ik
„ my, door het Geloof, in ſtaat bevinde, om den Dood
„ aan te zien, als een vyand die overwonnen zal wor-
„ den; en, wel te vrede, myne waarde Egtgenoote, in een
„ vreemd Land, Weduwe te laaten, indien zulks de be-
„ ſchikking is van onzen Hemelſchen Vader. Ik hoop my-
„ nen pligt gedaan te hebben. De Heere doe zo als goed
„ is in Zyne Oogen!"

Te *Lisbon*, werd Dr. DODDRIDGE bejegend met al de hoogagting en vriendſchap, die zyn uitſteekend en beminnenswaardig character kon verwagten. Maar de verandering van Lugtſtreeke bragt geene gewenschte uitwerking voort. Op den vier-en-twintigſten van October, werd hy aangetast door een ſterken Buikloop, die zyne weinige kragten uitputte. Des niet te min behieldt hy, den volgenden nagt, dezelfde bedaardheid, kragt, en vrolykheid, van geest, die hy, geduurende zyn geheele ziekte, gevoeld en te verſtaan gegeeven hadt. De eenige ſmert, welke hem ontroerde, was het vooruitzigt op de droefheid en verlegenheid, waarin Mevrouw DODDRIDGE zich, by zyne afſtyvigheid, zou gedompeld vinden. By zyne Kinderen, zyne Gemeente en Vrienden, verlangde hy, op de aandoenlykſte wyze, in gedagtenisſe gehouden te worden. De Godvrugtigſte wenſchen en verlangens boezemde hy uit; maar Mevrouw DODDRIDGE's hart was te zeer aangedaan over den aanſtaanden Standswisſel, om zich deeze onderſcheiden te herinneren. Den volgenden dag, lag hy in eene zagte ſluimering, die duurde tot een uur vóór zynen dood. By de laatſte worſtelingen ſcheen hy rustloos, en loosde veele diepgehaalde zugten. Kort hierop volgde zyne ontbinding, op den zes-en-twintigſten van October, Oude Styl, omtrent drie uuren in den morgenſtond.

Menigmaal hadt Dr. DODDRIDGE zyn wensch te kennen gegeeven, om in de Vergaderplaats te *Northampton*, waar zyne Kinderen, en zo veelen zyner Gemeente en Vrienden, waren bygezet, begraaven te worden. Geduurende zyne ziekte, nogthans, ſprak hy hierover als een by hem onverſchillig ſtuk, en, om de ſteeds toeneemende verlegenheid zyner Egtgenoote te verminderen, verlangde hy begraaven te worden, waar hy ſtierf. By onderzoek, bevondt men, dat het overvoeren van zyn Lyk na *Engeland*, met groote kosten, zou vergezeld gaan; men oordeelde daarom hiervan te moeten afzien. Zyn overſchot werd, derhalven, begraaven op de Begraaf-

plaats

plaats van de *Britsche Factory* te *Lisbon*; met zo veel staatlykheids, als de omstandigheden op de plaats toelieten. Het grootste gedeelte der Heeren, tot de Factory behoorende, vergezelde zyne Lykstatie.

Schoon Dr. DODDRIDGE's Gemeente het treurig genoegen niet mogt smaaken, van hem in hunne eigene Vergaderplaats te zien byzetten, richtte zy in dezelve een fraai Gedenkteken voor hem op, en deedt een edelmoedig geschenk aan zyne Weduwe. Het Opschrift, vervaardigd door 's Doctors Vriend, GILBERT WEST, *Esq.* (Schryver van eene uitmuntende Verhandeling, *over de Opstanding van* CHRISTUS,) liep op deezen zin: *Ter Gedagtenisse van* PHILIP DODDRIDGE, *een-en-twintig jaaren Herder deezer Gemeente, Bestuurder van eene bloejende Academie, en Schryver eener menigte uitsteekende Werken; door welken zyn Godvrugtige, weldaadige en onvermoeide yver, om de Menschen wys, goed en gelukkig te maaken, veel beter zal bekend worden, langer vereeuwigd blyven, dan door dit donker en vergangl'yk marmer. Het nederig Gedenkteken, niet van zyn lof; maar van de hoogagting, de genegenheid en droefheid der geenen, die hem kenden, hem beminden, en hem betreurden; en die verlangen, door dit Opschrift, hun Vriendschaplyk, doch opregt, getuigenis te geeven aan de veelvuldige beminnelyke en Christelyke Deugden, die zyn meer byzonder Character vercierden: door welke hy, schoon dood, nog spreekt, en steeds in gedagtenis tegenwoordig, kragtdaadig, schoon stilzwygend, zyne eertyds beminde, en altoos dankbaare, Gemeente vermaant.*

Hy was gebooren Juny 26, 1702.
En stierf Oct. 26, 1751.
Oud 50 jaaren. (*)

Zo-

(*) Het oorspronglyke is:

To the Memory of
PHILIP DODDRIDGE, D. D.
Twenty-one years Pastor of this Church,
Director of a florishing Academy,
And Author of many excellent Writings;
By wich
His pious, benevolent, and indefatigable zeal
To make men wise, good and happy,
Will far better make kwown,
And perpetuated much longer,

Than

Zodanig waren de laatste oogenblikken van deezen grooten en braaven Man, hooggeagt niet alleen by de Geleerden onder de *Dissenters*; maar ook by veele uitmuntende cieraaden der *Engelsche* Kerk: by eenen BARKER, eenen MILES, eenen NEAL, eenen LELAND, eenen LARDNER, onder de eerstgemelden, en by eenen COSTARD, eenen WARBURTON, eenen OLIVER, eenen NEWTON, eenen SECKER, eenen AYSCOUGH, eenen GREY, eenen HUNT, eenen WEST, eenen MADDOX, eenen SHERLOCK, eenen HILDESLEY, eenen SOMERSET, en eenen LYTTLETON, onder de laatstgenoemden.

Over de Geaartheid, de Deugden en het Character van Dr. DODDRIDGE in 't algemeen, zal het, naa het reeds aangemerkte, niet noodig zyn hier uit te weiden; maar Dr. KIPPIS, die de beste gelegenheid hadt om hem te kennen, heeft 'er een zeer keurig verslag van gegeeven: en, met het treffend einde daar van, zullen wy, zeer voeglyk, dit Leevensberigt besluiten. „Over 't geheel was „Dr. DODDRIDGE niet alleen een groot Man; maar een „der uitmuntendste en nuttigste *Christenen* en *Christen-Leeraaren*, die immer leefde. De indruk zyner veel„vuldige en beminnelyke Deugden zal uit myne Ziel „niet gewischt worden, zo lang dezelve eenig bezef en „geheugenis behoude. 't Is 'er zo verre af, dat die „indruk op my zal verlooren gaan, dat ik denzelven al„toos, met allen vlyt, zal aankweeken; en ik agt het „voor geen klein geluk myns leevens, dat ik bewaard „ge-

Than by this obscure and perishable marble;
The humble monument, not of his praise,
But of their esteem, affection, and regret,
Who knew him, loved him, and lament him;
And who are desirous of recording,
In this Inscription,
Their friendly but faithful testimony
To the many amiable and Christian virtues,
That adorned his more private character;
By which, though dead, he yet speaketh,
And, still present in remembrance,
Forcibly, though silently, admonisheth
His once beloved and ever-grateful flock.
He was born 26 Jun. 1702.
And died 26 Oct. 1751.
Aged 50.

„ gebleeven ben, om dit Getuigenis van pligt, van dank-
„ baarheid en genegenheid, af te leggen aan de Naage-
„ dagtenis van mynen Weldoender, myn' Leermeester,
„ myn' Vriend, en myn' Vader! (*)"

(*) Naardemaal Dr. DODDRIDGE buiten 's Lands ftierf, verloor Mevrouw DODDRIDGE een vry aanzienlyk jaargeld, 't welk hy voor haar bezorgd hadt, in gevalle zy Weduwe mogt worden. Van dit gevolg zyner Reize, indien hy buiten 's Lands overleedt, was de Doctor onkundig. Dan de edelmoedigheid zyner Vrienden was yverig in de weere, om het verlies, 't welk Mevrouw DODDRIDGE hier door leedt, te vergoeden. Men opende eene Inſchryving voor haar, en, binnen kort, was 'er eene ſom ingeteekend meer dan genoeg om het verlies des Jaargelds aan te vullen.

Dr. DODDRIDGE was niet fraai van geſtalte, langer dan middelbaar, rank en mager, en hadt een mismaaktheid in zyn ſchouders. Maar, wanneer hy in een ernſtig geſprek was ingewikkeld, of op den Predikſtoel ſtondt, zag men een vuur en leevendigheid in zyne houding en gebaaren, die de aandagt boeide.

Mevrouw DODDRIDGE overleefde haaren Man bykans veertig jaaren. In al dien tyd ſtrekte zy tot een uitſteekend voorbeeld van Christelyke Deugden. Zy ſtierf te *Tewkesbury*, waar zy lang gewoond hadt.

Dr. DODDRIDGE liet vier kinderen na: één *Zoon en drie Dogters*. Zyn Zoon PHILIP was een Regtsgeleerde, en zette zich als zodanig te *Tewkesbury* neder, waar hy, eenige jaaren geleeden, overleedt. De oudſte Dogter trouwde aan Mr. HUMPHREYS, een Schepen te dier Stede. Zy, en haare twee Zusters, die ongehuwd bleeven, leeven nog.

De drie overige Deelen van den *Family Expoſitor* gaf Mr. ORTON, in de jaaren 1754 en 1756 in 't licht. In 't laatstgemelde jaar desgelyks eene *Collection of his Hyms*, geſchikt om Christlyke Godsvrugt te bevorderen. In 't jaar 1763 zag men zyne *Courſe of Lectures on the principal Subjects of Pneumatology, Ethics and Divinity, with References tot the moſt conſiderable Authors on each Subject.* —— Ook deeze *Academiſche Lesſen* zyn in 't *Nederduitsch* vertaald; zo dat wy in onze Taale de belangrykſte Schriften van deezen God- en Schriftgeleerden bezitten.

HET

HET VOORTREFFELYK CHARACTER VAN CAREL EMMANUEL FERDINAND MARIA, *Prins van Piedmont, Erf- en Kroonprins van Sardinie.*

(Overgenomen uit *Etdt Moral, Physique, & Politique de la Maison de Savoie.*)

„ Te meermaalen heeft het Menschdom rede om zich „ over de Opvoeding, en daar uit volgende geaart- „ heid der Vorsten, te beklaagen; voorbeelden van het „ tegendeel zyn maar al te schaars, en verdienen, der- „ halven, onze aandagt. Wy mogen die onzer Leezeren, „ voor dit oogenblik, vestigen, op het volgende."

CAREL-EMMANUEL-FERDINAND-MARIA, Erf-opvolger van den *Sardinischen* Throon, zag het eerste leevenslicht op den vier-en-twintigsten van Bloeimaand des Jaars MDCCLI.

Deeze Prins, wiens Character ik gaa beschryven, hadt ten Opvoeder den Cardinaal GERDIL. Deeze eerwaardige Kerkvoogd boezemde zynen Vorstelyken Kweekeling, van deszelfs vroegste jeugd, liefde tot de Letteren en tot waare Godsvrugt in, en verbande eene erflyke verknogtheid aan den Krygsdienst uit zyn gemoed.

De Prins van *Piedmond* betoont eene opregte genegenheid voor zyn Vader, Egtgenoote, Broeders en Zusters. Hy is zagtaartig, menschlievend, en medelydend van inborst. Zyne Godsvrugt is van alle Geveinsdheid verre verwyderd. De Bevelhebber SAINT MARTIN de SAINT GERMAIN is zyn Opperstalmeester en Vertrouweling. Gelukkig ware het voor Vorsten, indien zy altoos zulke eerlyke Raadslieden by zich hadden.

Niet zelden dringt hem zyn Kinderpligt, om den afkeer, dien hy heeft van de Grooten, die den throon omringen, te verbergen: en hy verschoont zich van de Kabinets-Raads-vergaderingen by te woonen; dewyl de ondervinding hem geleerd heeft, dat de Staatszaaken door onbekwaame handen bestuurd worden. Zyn Vader vondt zich, op zekeren tyd, in groote verlegenheid, uit hoofde van eenige misslagen door de Staatsdienaaren begaan,

en openbaarde zyne zwarigheden aan den vermoedelyken Throon-opvolger. —— „ Sire!" gaf de Prins ten antwoord, teffens zyn horlogie uit den zak haalende: „ zie „ dit kleine Werktuig, het loopt altoos goed, en de rede „ hiervan is dat ik het met eigen hand regele." —— Zyne Majefteit begreep ten vollen de beduidenis van dit zeggen zyns Zoons; maar bekeerde het noch ten eigen voordeele, noch ten voordeele zyns Volks.

By den aanvang der *Fransche* Staatsomwenteling, raadpleegde zyne Koninglyke Majefteit zyne Koninglyke Hoogheid over de Staatkundige gefteltenis van *Europa*; en hy hadt toen zulk een juist denkbeeld van het woord Vryheid, dat hy, by wyze van antwoord, aanmerkte: „ Dat zy, die begeerden te regeeren, terftond moesten „ beginnen." De verftandige Prins voorzag, dat de Volken te verlicht waren om in de ftrikken te vallen, hun door hunne Dwingelanden gefpannen. Zelve een Wysgeer, voorziet hy de gevolgen, welke de Wysbegeerte moet te wege brengen, Gelykheid, naamlyk, Menschlievenheid, en het gezag der Rede.

Beftendig veroorzaakt het hem groot verdriet, dat hy zyn Vader altoos bezig vindt met het Krygsweezen, en hier door de andere takken van het Staatsbeftuur verwaarloost. Hy treurt in 't verborgen, als hy hoort dat een Luitenantsplaats, by de Grenadiers, gegeeven is aan den Kinderlyken Zoon van een Edelman, die nog onder 't opzigt ftaat van zyne Minne. Zyne gevoelige Ziel is met verontwaardiging en fchrik vervult, als hy zwaare ftraffen ziet uitoefenen over geringe misdryven der Soldaaten, terwyl de Bevelhebbers, met de fchandelykfte ftrafloosheid, zich overgeeven aan Luiheid, Ongebondenheid, Wellust en Onderdrukking.

Wanneer de *Savoyaarden* klaagen over het dwingelands beftuur hunner Bevelhebberen, is het de Prins van *Piedmond* alleen, die belet dat hunne jammerlyke Hutten niet in de asfche gelegd worden. Ware het niet om deezen Prins, GRANETI zou zich terftond van zyn Ampt verlaaten zien, en deeze Staatsdienaar, een Vriend der Geregtigheid en Menschlievenheid, zou plaats moeten ruimen voor den eenen of anderen onkundigen Indringer.

Te bejammeren is het, dat deeze Erfprins geene Kinderen heeft, hy zou dezelve gewis niet overlaaten aan de gewoone Opvoeding, die doorgaans aan de Afftammelingen der Koningen gegeeven wordt.

Steeds

Steeds is deeze Kroonprins bezig met goed te doen, en neemt weinig deels in de Hofvermaaklykheden. De Edelen te *Turin* noemen hem den *Hypochondrist*: wat my betreft, ik zou hem veeleer geregtigd agten tot den naam van den *Beminnelyken!*

TREFFENDE BLYKEN VAN ONVERSCHROKKENHEID EN MOED, DOOR DEN AMERICAANSCHEN GENERAAL PUTNAM BETOOND.

(Ontleend uit J. P. BRISSOT, (voorheen DE WARVILLE) *Nouveau Voyage dans les Etats Unies de Nord-Americ.*)

De Generaal PUTNAM stak uit door zyn stoute en onverschrokke geestgesteltenisse, welke hem aanzette tot bedryven van eene gelukkig slaagende onderneemzugt.

Een Wolf, van eene verbaazende grootte, was langen tyd de schrik geweest van *Connecticut*, en hadt de wyk genomen in een diep en ontoeganglyk hol. PUTNAM bezat moeds genoeg om zich, met een koorde aan hem vastgemaakt, daar in te laaten nederdaalen; houdende in de eene hand een fakkel, in de andere zyn snaphaan: en het gelukte hem, dit verschriklyk Dier dood te schieten, op het oogenblik dat het na hem toe sprong.

PUTNAM waagde het, ten betoon van zyne onverschrokkenheid, in een boot, de schriklyke Watervallen van de *Hudsons*-Rivier over te vaaren. Dit viel voor in 't jaar MDCCLVI, toen PUTNAM streedt tegen de *Franschen* en derzelver Bondgenooten, de Wilden. Hy bevondt zich toevallig, met een boot en vyf man, aan de oostzyde der Riviere, niet wyd van deeze Watervallen. Zyn volk, 't geen zich aan den overkant bevondt, onderrigtte hem door een teken, dat een groot aantal Wilden in aantocht was om hem te omringen, en dat hy geen oogenblik te verliezen hadt. Drie zaaken stonden te zyner keuze; te blyven, te vegten, en te sneuvelen; het te onderstaan om na de andere zyde over te steeken, blootgesteld aan het schieten zyner vyanden; of de Watervallen af te zakken met eene bykans onmisbaare zekerheid van te zullen omkomen. —— Van deeze drie moest hy één kiezen. Hy hing niet in twyffel; maar sprong op een gelukkig oogenblik in de boot: want een zyner Medegenooten, slegts op een kleinen afstand van hem verwyderd, strekte ten onverwylden slachtoffer der Wilden. —— Zyne vyanden waren ras genoeg by de hand, om hunne snaphaanen op de boot te lossen, eer hy buiten schoots kon weezen. —— Dan door de snelheid des strooms, was hy dit gevaar niet ontkomen, of de dood grimde hem aan onder een nog veel schriklyker gedaante. Rotzen, welker punten boven de opper-

vlakte des waters uitstaken; groote brokken houts, die den doortocht half verstopten; wegrukkende golven, en schielyke nederstortingen, ter lengte van een vierde myls, lieten hem geene hoope van ontkoming, dan door een wonderwerk. PUTNAM, egter, vertrouwende op die Voorzienigheid, welke hem zo dikwyls beschermd hadt, ging aan 't roer zitten, en stuurde met de uiterste bedaardheid. Zyne Medegenooten zagen, met verwondering, verbaasdheid en schrik, hoe hy, met alle behendigheid, de klippen en golven, die hun, ten allen oogenblikke, met den dood dreigden ontweek. Hy verdween, kwam weder te voorschyn, en, den koers neemende door de éénige voor hem mogelyke opening, bereikte hy, in 't einde, de effene oppervlakte van de Rivier, die beneden aan deezen eislyken Waterval stroomt. —— De Wilden stonden niet min versteld. Dit wonder verbaasde hun bykans zo zeer als het gezigt van de eerste *Europeaanen*, die de oevers van deeze Rivier naderden. Zy merkten PUTNAM aan als onwondbaar, en dagten dat zy den GROOTEN GEEST zouden beledigen, indien zy na het leeven stonden van een Man, zo zigtbaar onder diens onmiddelyke bescherming.

Zyn moed redde hem desgelyks van een oogschynlyken dood; naagezet door den Generaal TYRON, aan 't hoofd van 1500 man, ontkwam hy zulks door met zyn paard van den steilen nedergang van een Rots, *Horseneck* geheeten, af te springen, en, dewyl niemand der *Engelschen* dit voorbeeld durfde volgen, was hy dit gevaar ontsnapt.

BESCHOUWING VAN HET PAARD.

Grootsch, noem ik het Onderwerp van het *Paard*, om dat het een der uitmuntendste Dieren is .....

Wat de uiterlyke gestalte van dit Dier betreft; deeze is genoeg bekend, en verrukt het oog der aanschouweren, door evenmaatigheid en houding; waarin vlugheid met deftigheid vergezeld gaat, en sterkte doorstraalt. Welk een vuur schittert dit Beest ten ooge uit! welk een vaardige beweeglykheid bespeurt men in de ooren! welk een trotsche gestalte heeft de lange hals! hoe welgemaakt en vlug zyn de pooten! De verscheidenheden deezer Dieren bestaan meerendeels in hunne kleuren, die zoo veelvuldig zyn, als in eenig geslagt van Dieren; en verder, in de ongelyke grootte hunner gestalte, sterkte en vlugheid; stukken, die van de verschillende vermenging en de lugtsgesteldheden afhangen. —— *Arabie* schynt het regte klimaat te zyn ter voortteeling van *Paarden*, van waar de rykdom der *Arabieren* voornamenlyk in 't bezit van Paarden gelegen is; —— Wonder naauwkeurig, verhaalt men, zyn de *Arabiers* in de geslachten hunner *Paarden* onvermengd en onverbasterd te houden: de bespringing

van een edele Merry door een edelen Hengst, gelyk ook de geboorte van het Veulen, daarvan voortkomende, geschiedt onder getuigen, die 'er behoorlyk getuigenis van geeven; en bezorgen, dat het jong in de nette geslachtlyst geplaatst wordt: De *Persiaansche* en *Turksche Paarden* zyn van dit ras waarschynlyk herkomstig, en waarlyk schoon: die in *Indie* en *China* vallen zyn slegt; ook kunnen de besten niet wel in die lugtstreeken aarten. De *Tartaaren* hebben wederom een overvloed van sterke, moedige en vuurige, *Paarden*; doch die fraaiheid van gestalte derven. Men vindt zeer aardige kleine *Paardjes*, die sterk en moedig zyn; elk weet dit van de *Hollandsche* en *Noordsche*, die by ons in menigte gevonden worden: *Schotland* en *Ierland* leveren 'er dergelyke uit: in *Italie*, *Spanje*, *Frankryk*, *Duitschland*, en in de *Nederlanden*, vindt men zeer goede *Paarden*; —— *Vriesland* verschaft ons de beste.

Daar dit Beest aan zoo veelvuldige ongemakken en ziekten onderworpen is, en veeltyds, in zynen ouden dag, tot slaafachtigen arbeid gebruikt wordt, leeft het egter doorgaans vyf en twintig of dertig jaaren; schoon 'er eenigen zyn, die een hooger trap van ouderdom beklimmen. 't Is bekend, dat men den ouderdom aan de tanden ontdekt, waarop vry vaste regels zyn, den liefhebberen genoegzaam bekend. Het gewoone voedsel der *Paarden*, hier te lande, is des Zomers Gras, en des Winters Hooi. —— Elk weet, hoe zy, zwaaren arbeid moetende doen, of lang loopen, met Haver en Roggebrood gevoed worden. Zy vereischen, wil men ze wel en naar verdiensten behandelen, veel oppassens. Maar een Dier, zoo schoon van gestalte, zoo goed van neigingen, van zoo veel nuts, is zulks overwaardig.

Het *Paard*, hoe fier en hoe wild, wanneer het ongetemd in het wilde loopt, is geenzins wreed van aart, en, schoon veele Dieren in kragt overtreffende, randt het ze nimmer of zelden aan, hoewel het, aangevallen zynde, zich wel dapper weet te verdedigen, indien zyne grootmoedigheid den vyand niet slegts met verachting aanziet. —— In de *Hengsten*, onder de tamme *Paarden*, is deeze edele fierheid ten vollen blykbaar. Als de *Paarden* drie, of drie en een half, jaar oud zyn, begint men ze reeds te schikken tot het gebruik, waar men ze toe denkt te houden, en hunne leerzaamheid is uitmuntend; zy schynen zin te hebben in wel opgetooid voor den dag te komen, en dat door kunst de natuurlyke schoonheden, die zy bezitten, opgeluisterd worden. —— De snelheid der *Paarden* is verwonderlyk, en 't is de onbarmhartige liefhebbery van harddraaven, die meenig Beest de gezondheid en het leven kost. Dat men ze gebruikt, en 'er snel den weg mede spoedt, zonder ze af te matten is een redelyk gebruik; maar 't komt my voor met den aart van een regtschaapen liefhebber te stryden, dat hy zyne beesten dus mishandelt; —— ik kan het niet zagter noemen. —— De Heer VAN EFFEN heeft, in zyne uitmuntende

Spectator, dat dolleman*s*-werk zoo aartig bestraft, dat ik de Vertoogen, dès betreffende, met den grootsten smaak lees en herlees, en ze elk durf aanraaden.

Van hoe veelvuldigen dienst het *Paard* is, ter bezorging van de noodzaaklykheden, gemakken en vermaaken, des levens, zien en ondervinden wy daaglyks: maar geen volk is 'er, dat meer gebruik van dit Beest maakt, dan de *Tartaaren*. Van een algemeenen dienst zyn ze hun in 't leeven, dewyl ze zich ook de Melk ten nutte maaken! en, gedood zynde, eeten zy het vleesch, terwyl zy het Bloed zorgvuldig vergaderen, —— daar een soort van gebak van maaken, 't geen zy voor een lekkerny houden.

Eindelyk, is dit moedig Beest, van vroege tyden af, in den Oorlog gebruikt; —— dus leest men 'er bykans overal van, waar Heirlegers opgenoemd, en Veldtogten beschreeven, worden; en, —— om alles in eens te besluiten, weet ik geen grootscher, geen verhevener beschryving van ons overschoone Beest, dan in het Boek van JOB; dezelve is zoo uitmuntend, als ze gemaakt kan worden: *Zult gy het Paard sterkte geeven? kunt gy zynen hals met donder bekleeden? Zult gy het beroeren, als een sprinkhaan? De pracht van zyn gesnuif is eene verschrikkinge. Het graaft in den grond, en 't is vrolyk in zyne kragt: en trekt uit den geharnaschten te gemoete. Het belacht de vreeze, en wordt niet ontsteld; het keert niet wederom, van wegen het zwaard. Tegen hem ratelt de pylkoker; het vlammig yzer der spiese en der lansse. Met schuddinge en beroeringe slokt het de aarde op, en gelooft niet, dat het is het geluid der bazuine. In 't volle geklank der bazuine, zeit het heah! en riekt den Kryg van verre, den donder der Vorsten, en het gejuich.*

ZEDELYKE EN LEERZAAME GEDAGTEN, EN GELYKENISSEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Het Onderhoud naar de Mode is niet uitgestrekt of veel bevattend, 't zelve loopt voor eene wyl schielyk over zeker slag van onderwerpen, en doet ons denken om onze Straat-Muzykanten, die, door het verzetten van een schroef, eene soort van toonen op een draaiorgel voortbrengen; doch die, het bepaald gespeeld hebbende, en uit het Instrument niet meer kunnende haalen, naar een andere straat gaan, en dezelfde toonen voor andere toehoorders opdeunen.

Nydigheid is eene kwaadaartige toveresse, die, wanneer goeddaadige Geesten bloemen in overvloed over het pad des wandelaars gestrooid hebben, haare verdervende roede opheft, en het tooneel van vrugtbaarheid in een woestyn verandert.

Wie

Wie is elendiger dan een verlaatene Schoonheid van de *Ton*, wanneer de vrolyke vertooningen van tytels en een ryke toestel, die lang voor haare verbeelding zweefden, en binnen haar bereik scheenen, in 't einde verdwynen, even als de schitterende kleuren des uitspanzels by de avondschemeringen heenen gaan? Haare aandoeningen zyn geweldiger dan die van een verliezend Speelder; zy voelt zich in 't heimlyk gedwongen, eenig gebrek te erkennen in haare eigene aantrekkelykheden, en de Natuur, zo wel als de Fortuin, met een zydelings ongunstig oog aan te zien, zonder hoope om ooit haare te leurstellingen vergoed te vinden: naardemaal de Tovergodinnen zints lang geen drup meer over hebben, van het water, 't welk verdweenen Schoonheid herstelde.

Men vindt Menschen, die, terwyl zy met kragt van Goedaardigheid spreeken, eene Ziel ondeugen, welke geene gedagten, dan die van vuile Eigenbaat, koestert: zy herinneren allen, die hun waar Character kennen, de Zwaan die in de lugt haare sneeuwwitte veeren bevallig uitspreidt, terwyl zy zorgvuldig haare zwarte Pooten in 't water verbergt.

De vermaaken der Losbandigheid zyn gelyk aan de sterk flikkerende kleuren, die, voor een tyd, het gezigt trekken; doch 't zelve schielyk afmatten en hinder doen; daar de voldoeningen van den bedaarden Mensch vergeleeken mogen worden met het groen gewaad der Natuure, waarop het oog gaarne rust, en tot welk het altoos met een gevoel van vermaak wederkeert.

Naardemaal Vooruitzigt en Behoedzaamheid zoo gemeen in de waereld zyn, behooren wy gereed te weezen met onze vergiffenis aan die weinige, die eene veel vertrouwende eenvoudigheid betoonen, en nooit luisteren na de lessen van agterdocht, die gereed voor alle indrukken wyken, en beter over de menschelyke natuure denken, dan dezelve verdient. De zodanigen worden doorgaans zwaar genoeg gestraft, over hunne zeer verschoonbaare dwaaling.

De staatlykheden van ouderwetsche Pligtpleeging moeten zeker lastig voorkomen in de dagelyksche verkeering; nogthans blyven dezelve in een tyd van jaaren welvoegelyk. Wy vinden ons bekoord door de lugtige en bevallige cieraaden, welke de smaak van BROWN aan onze tegenwoordige Lustplaatsen heeft bygezet, en verheugen ons, dat elke laan geen wederlaan, daaraan beantwoordende, ontmoet; maar wanneer wy een oud Landgoed bezoeken, wie zal dan wenschen, dat de lange oprydlaanen, bezet met hooge boomen, door den ouderdom eerwaardig, en als geheiligd door derzelver verbintenis met vroegere eeuwen en reeds weggerukte geslachten, voor den omhouwenden byl bezweeken, om plaats te maaken voor een aanleg naar den nu heerschenden smaak?

Die Goedwilligheid, welke uit het hart voortkomt, is gelyk aan

aan een helderen ſtroom, welke zyn vollen en ſnellen loop altoos onverhinderd voortzet, terwyl die daaden van Goedwilligheid, welke uitgeoefend worden met wederzin, gelyken naar een ondiep water, voortkomende uit een modderagtige bron, in den voortgang ſteeds geſtuit door hinderende ſteenen, door hette opdroogt, en door koude bevriest.

De beſchouwing van een oud eerwaardig Man, zagtlyk nederzinkende in den arm des doods, onderſtut door de toegenegenheid zyner Kinderen, en bezield door Godsdienſtige Hoope, verwekt eene ernſtige maar geenszins onbevallige aandoening. Wanneer de vrolyke en bezige tooneelen deezes leevens voorby zyn, en de jaaren naderen, als wy geen lust meer hebben in dezelve, wat kan de Ouderdom dan meer wenſchen, dan dat zyne zwakheden onderſteund worden door de oplettende zorge der tederhartigheid; dan dat de duisternis, welke hem omringt, opgeklaard wordt door een ſtraal lichts, „ die van boven komt”? —— Voor de zodanigen is het leeven zelfs in het laatſte tooneel aangenaam. Zy vallen niet af, gelyk Bloemen, die, wanneer zy hunne ſterkte verliezen, teffens ſchoonheid en geur derven; maar hebben meer overeenkomsts met de verdorrende Roos, die, als de gloed der betoverende kleur verflauwt, nogthans haaren vervrolykenden geur behoudt, en gezogt word zelfs tot op het punt des afvallens.

Niets kan treffender weezen dan de ſtrydigheid tusſchen eene ſchoone welbebouwde valei, en de woeste omliggende ſtreeken. Deeze vertoont zich als eene ſchoonheid rustende in de armen van ſchrik, en in een veilige wyk beſchermd voor de woedende ſtormen die 'er boven raazen.

In die oogenblikken, waar in wy bezig zyn met de beſchouwing der Natuure, boezemen wy betuigingen uit van bewondering, en de Ziel gevoelt haare aangeboorene waardigheid; wy ſchynen nader aan de Godheid, en ontwaaren haare heilige tegenwoordigheid; de laage zorgen deezer aarde verdwynen; wy zien de geheele Natuur goedheid en ſchoonheid ademen; en wy berusten met een Godsdienſtig vertrouwen op Hem die de Schepping dermaate vercierde. Op het Land ontleent de Ziel deugd uit de omringende voorwerpen. Wanneer wy op 't hoog Gebergte treeden, wanneer het wyde Meir zyn breed water voor ons oog verſpreidt, wanneer wy luisteren na het geraas van een Waterval, wordt de met ontzag vervulde Ziel verheven boven alle verzoekingen tot misdryf. —— Wanneer wy wandelen door de zagtere tooneelen der Natuure, zullen de bekoorelykheden van het Landſchapsgezigt, het gezang der Vogelen, de zagtheid van de Koelte, 't gemurmel van een Beek, de Driften tot bedaaren brengen, de zoetvoerigſte aandoeningen opwekken, en 't vermogen bezitten, om alles, behalven wanhoop, te geneezen. Kan een Mensch, als de Natuur hem toelacht, nalaaten te lachen? Kunnen byster ſtormende Harts-

tocht-

tochten zyn gemoed beroeren, terwyl elk windje vrede aanvoert, en elk boschje wedergalmt van welzamenstemmende zangtoonen!

Men zal altoos bevinden, dat groote Bekwaamheden nieuwe kragt ontleenen uit de deugdzaamheid van iemands Character, even als wanneer een Zonnestraal op Edelgesteente valt, en al de schitterende gloed van dezelve doet uitkomen.

Daar is eene bedaardheid van Ziel, niet ongelyk aan den schoonen gloed van een Zomer-morgenstond, verfraaid door Zonneschyn, en het vervrolykend gezang der Vogelen; dezelve heeft meer overeenkomsts met de ernst wekkende stilheid van den Avondstond, wanneer de zagtheid van de lugt, en de wegwykende bekoorlykheden des Landschaps, een teder gevoel in de Ziel doen gebooren worden; nader komende aan droefgeestigheid dan aan blydschap.

De by vlaagen betoonde daaden van Weldaadigheid, die voortkomen uit grootsheid of vreeze, hebben veel gelyks met die hier en daar verspreide groene plekken, zomtyds op een steenagtigen en onvrugtbaaren grond door regenvlaagen voortgebragt; terwyl zuivere edelmoedige Menschliefde nederdaalt gelyk de ongeziene Dauw, welks zegenende invloed alleen gezien wordt in de uitwerkselen, en nieuwe bekoorelykheden over de Schepping verspreidt.

Genegenheid tot Kinderen, zelfs by de zodanigen, die geen Ouders zyn, is eene aandoening zeer natuurlyk voor een teder Hart: want wat is inneemender dan de onschuld, de hulploosheid, en eenvoudigheid der Kinderen?

In het genot van de schoonheden der Natuure, in de bekoorelykheden der Vriendschap, en in het vermaakend onderhoud van verstandigen en braaven, gaat de tyd niet voort, als de ongestuime Waterval, die met ongelyke vaart nederstort, en beroerd wordt door bulderende winden, en heeft ook geen overeenkomst met de Poel, wier wateren door stilstaan vervuilen; doch dezelve glydt zagtlyk weg, gelyk de klaare beek der valeie, welker oppervlakte, niet gerimpeld door de winden van het gebergte komende, het groenend Landschap langs den zoom te rug kaatst.

Veelen hebben een altoosduurende overhelling om te spreeken: door mangel aan genoegzaam verstand om te zwygen.

Gierigheid is eene drift, zo veragtlyk als haatlyk. Dezelve verkiest de snoodste middelen om haar doel te bereiken: zy durft na het bedoelde voorwerp niet streeven met de stoute vlugt van een Arend; maar scheert langs den grond in naauwe kringen, gelyk de Zwaluw.

De Middelstand des levens is allergeschiktst tot groote en edelmoedige bedryven; de Ziel wordt alsdan niet verzwakt door den al te sterk schitterenden straal des voorspoeds, noch verkoeld en verlaagd door de bevriezende koude van tegenspoed.

De zuivere en kiesche aandoeningen van eene eerste Drift waar tegen geen pligt zich aankant, en die niet verbitterd word door

door tegenstand, vervult de Ziel met eene zoete betovering, die elk voorwerp bevallig, en elk oogenblik vermaaklyk, doet worden: dezelve is gelyk aan dat eerste en leevendige groen, 't welk 't vroege Voorjaar doet uitspruiten, dat teder en bekoorend groen, 't welk men in den gloeienden Zomer niet aantreft, en zo ras voorbygaande is als verrukkend.

In eene Ziel, waar de beginzels van Godsdienst en Braafheid diep geworteld zyn, is aandoenlykheid niet enkel de medgezellinne van zwakheid of de slaaf des misdryfs, maar dient om der Deugd een scherper prikkel te geeven.

Deugd is het eenig waare steunsel van Vermaak; 't welk, van Deugd afgescheiden, gelyk is aan eene Plant, welker wortels doorsneeden zyn, en voor een korten tyd vrolyk praalt; doch schielyk verdort.

De jonge lieden der tegenwoordige Eeuwe bezitten, over 't algemeen, de wysheid om die romanesque vervoeringen, die voorheen over Eerzugt en Gierigheid zegepraalden, te onder te brengen, en hebben de voorzigtigheid van ryper Leevensjaaren aangenomen. De Egtverbintenissen worden nu veelal gegrond op den grondslag van Convenientie; en Liefde is een Artykel, 't welk in 't Verdrag wordt overgeslagen.

De weezenlyke beweegredenen, die op Lieden van de wereld werken, kan men zo min uit hunne bedryven opmaaken; als de weezenlyke kleur van een morsige zelfstandigheid, die, door eene stookkundige bewerking, de zuiverste kleur heeft aangenomen.

Het menschlyk Hart komt tegen Verdrukking op, en wordt door Zagtheid gelenigd; gelyk de baaren der Zee zich verheffen naar gelange van het geweld der Winden, en bedaaren als eene slappe koelte waait.

Voor een Liefhebber der Natuur zyn de laatste dagen van den Herfst byzonder treffend. Wy neemen afscheid van de verwelkende schoonheden dieses Saisoens, met eene droefgeestige aandoening, niet ongelyk aan die wy gevoelen, als wy vaarwel zeggen aan een Vriend, wiens tegenwoordigheid ons veel genoegen verschafte, en wegens wiens wederzien wy onzeker zyn: want wie, schoon het tydperk der wederkomste des Herfstes bepaald is, heeft, te midden van de onzekerheden deezes leevens, eenige zekerheid, dat, gedurende dit afweezen, zyn oog niet zal overtoogen weezen met duisterheid, en zyn hart het gevoel der genoegten verlooren hebben?

Het Ryk der Driften is een land van willekeurige Regeering; waarin Rede geen dan een gewaand gebied voert; gestaag word zy genoodzaakt zich te onderwerpen aan een willekeurigen Dwingeland, die haare vastgaande en gematigde Wetten verwerpt, en zich alleen laat vervoeren door de gevaarlyke aandrift van zyne geweldige en onbeperkte wenschen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

HET AANBELANG VAN 'T ONDERWYS DES GEMEENEN MANS.

(Ontleend uit THOMAS CHRISTIE's Miscellanies Philosophical Medical, and Moral.)

Si l'Ignorance pouvoit s'abstiner de juger, elle seroit, sans doute, moins meprisable & moins dangereuse; malheureusement l'esprit humain ne peut être sans action, il faut qu'il ait des opinions bonnes ou mauvaises; il faut qu'il ait des prejuges, s'il n'a pas des connoisances, & des superstitions au defaut de religion; j'en appelle a tous les peuples barbares qui existent de nos jours.

BORDE, *seconde Replique à* M. ROUSSEAU, p. 377.

Wyd en verre ben ik van toe te stemmen in het gevoelen der zodanigen, die het Wilde Leeven den voorrang toekennen boven den staat eener Beschaafde Burger-Maatschappye. Maar ik beken openlyk, dat, in de laatstgemelde, veele dingen Hervorming noodig hebben. De Menschen mogen, in derzelver oorspronglyken onafhanglyken Staat, vergeleeken worden by eene menigte baalen Wol of Vlas, nevens elkander geplaatst in een Koopmans Pakhuis, waar elk geheel en vol is, zyn eigene grootte en gedaante behoudt. Terwyl, in het Burgerlyk Leeven, hun toestand gelykt naar die van dezelve baalen, gemakshalven op elkander gestapeld tot den top van het Pakhuis, waar door zy eene algemeene drukking lyden, aan den top beginnende, en toeneemende naar gelange men laager komt; veele der benedenste hebben geheel de oorspronglyke gedaante verlooren, eenige zyn tot barstens toe geprangd. Zodanig is, vrees ik, het geval, meer of min, in alle Burger-Maatschappyen van het beschaafd *Europa*; in dit Land, (*Engeland* naamlyk) misschien minder dan in eenig ander.

Gy Vrienden des Menschdoms! Gy, die eens anders leed kunt voelen, beslist dit vraagstuk! Wordt de *Arme Man* niet te zeer gedrukt? Maaken wy zyn last niet te zwaar, en zyne genietingen niet te weinig? Worden niet veele onzer geneugten gekogt voor zyn zweet — veele onzer overdaadigheden verschaft ten koste van zyne gezondheid, en van zyn leeven? —— Doch laaten wy voortgaan.

„ Daar is geen Mensch," zegt de Eerw. CLARKE, „ of hy is vatbaar voor Onderwys; geen Mensch, of hy zou daarom te beter gemaakt worden. Menschen van de geringste natuurlyke bekwaamheden kunnen eene ziel bezitten, oplettend op onderwys; zy kunnen liefde hebben tot waarheid en regt; zy kunnen braave en eerlyke harten in den boezem omdraagen (*)."

De Heer BORDE brengt op dit stuk eene Aanmerking in 't midden, welke hier byzondere aandagt verdient. „ Indien de onkunde zich kon onthouden van oordeelvellingen, dezelve zou ongetwyfeld min verägtelyk en min gevaarlyk weezen: maar, ongelukkig, kan 's menschen geest niet bedryfloos zyn; dezelve moet ten goede of ten kwaade werken, moet vooroordeelen hebben als dezelve kundigheden derft, en bygeloovigheden by gebrek aan Godsdienst. Ik beroep my, ten bewyze van deeze Waarheden, op alle barbaarsche Volken, die heden bestaan (†)."

Ongetwyfeld zyn deeze bedenkingen van den Heer BORDE juist. De bekrompene vermogens van redenkaveling, het doorgaand deel der onkundigen, dienen om hun te misleiden, in stede van hun te bestuuren. Zy zyn gereed om zeer ongepaste vergelykingen te maaken tusschen den veronderstelden gelukkigen staat van hunne Heeren, en hunne eigene moeilyke omstandigheden, armoede, en, gelyk zy het aanzien, ongelukkig lot. Zy zyn gereed om uit te roepen: Wat zyn zy beter dan wy! en, op den grond deezer kwellende denkbeelden, voor zich zelven alle trouwloosheden te verdeedigen.

't Is een der kwaalen van de Onkunde, dat dezelve haar eigen gebrek niet kent. Gy zult nimmer een onkun-

(*) CLARKE, Sermons. Vol. III. p. 318. 8vo. Lond. 1756.
(†) Het oorspronglyke hebben wy ten *Motto* genomen.

kundig Landman overhaalen om eenige verbetering, in den Landbouw uitgedagt, aan te neemen. Gy moogt, by eenen niet onderweezen Man, de voordeelen van de Inënting der Kinderziekte ophaalen, hy zal u het doove oor toe houden; of zeggen dat het eene verzoeking der Voorzienigheid is, gezonde Kinderen eene ziekte op den hals te brengen. Misschien begint, kort daar op, die vernielende kwaal in zyn huis te woeden, en gy wordt geroepen om een dier verrotte lyken ten grave te geleiden. Gy verbeeldt u, dit zal overtuiging baaren. Geenzins. Verblinde Onkunde zal u te gemoet voeren: „ dat „ zy, daar het Kind in den weg van GOD gestorven is, „ zich des getroost; maar troostloos zou weezen, indien „ het door Menschen handen gestorven ware."

Zeker Schryver (*) opgemerkt hebbende, dat de Ontdekkingen in den Landbouw, door Geleerden en Kundigen gedaan, bykans nutloos worden, als men ze niet aan de gemeene Landlieden mededeelt, en aanpryst in Korte Begrippen, behelzende een eenvoudige en gemakkyke voordragt van dezelve, om ingevoerd te worden in de Schoolen, waar de Boeren-kinderen onderwys ontvangen, voegt 'er by: „ Men zie het niet aan als een harssenschimmig Stelzel, onmogelyk uit te voeren, om het gemeene Volk dusdanig een Onderwys mede te deelen. De Ondervinding spreekt voor de uitvoerbaarheid. Een *Duitsch* Vorst (ERNST de Godvrugtige, Hertog van *Saxen Gotha*) veranderde, niet meer dan eene Eeuw geleden, de gedaante van zyn Hertogdom. Waarlyk groot door zyne Staatkundige Deugden, hadt hy zyn Volk doen onderwyzen door Korte Begrippen van alle nuttige Weetenschappen op alle Landsschoolen den Boeren-kinderen in handen gegeeven." Hy voegt 'er by, dat, schoon deeze Inrigtingen thans niet in derzelver oorspronglyke kragt bestaan, het verschil, egter, tusschen het Volk van deeze en andere Kreitzen, zeer aanmerkelyk is (†). —— Op den raad van den Boeren Wysgeer,

(*) Essays on various Subjects, intresting to Politics and Morality.

(†) Men treft deeze plaats aan in eene Aantekening op p. 348 der *Engelsche* Overzetting, van een uitmuntend *Hoogduitsch* Boek, getyteld: M. HIRZEL's Rural Socrates.

geer, werden de *Zwitserſche* Landlieden aangemoedigd, om de Zamenkomſten der Natuurkundige Societeit te *Zurich* by te woonen. Daar gaf elk verſlag van zyne wyze van Landbouw, en ontving de gepaste onderrigtingen van de Societeit. Des Heeren HIRZEL's verhaal deezer zaake is, in de daad, belangryk, en kan niet misſen te voldoen aan elk welgeplaatst hart. Het toont hoe veel wy zouden kunnen doen om het geluk en de kennis onzer Medemenſchen te bevorderen; indien wy ons ſlegts eenige moeite wilden geeven; indien wy ydelen trots wilden ter zyde zetten; indien wy ons in ſtaat ſtelden om te voelen, in welk een ſtaat zy zich bevinden, en om ons te verheugen in Goed te doen.

„ Is 'er," luidt de taal van een Menschlievend Schryver, „ is 'er aan deeze zyde des Hemels eenig ding, 't welk gelyk ſtaat met het genoegen van GODS Wysheid in de wonderbaare Werken der Scheppinge te kennen en te beſpiegelen? En moet dit genoegen ontzegd worden aan allen, uitgenomen eenige weinige Wysgeeren en Priesteren, die veelligt werktuigen der Dwinglandye worden, om het Volk in Onkunde te houden, en op eene hoogte met de Dieren des Velds (*)?"

Men voege hier by., de klemmende aanmerking van den Heer D'ALEMBERT. „ Eenige geleerde Mannen, 't is waar, gelyken zeer veel op die *Egyptiſche* Priesters, die hunne niets beduidende Verborgenheden voor de rest des Volks verborgen hielden, en wilden dat alle Boeken alleen ten hunnen gebruike bleeven; en het minſte lichtſtraaltje, zelfs in onverſchillige zaaken, den Volke bedekt bleef —— een licht, 't welk wy hun niet moeten benyden; dewyl zy het zo zeer behoeven, en 'er geen grond van vreeze is, dat het ooit te helder hun in de oogen zal ſtraalen. In de daad, wy behooren anders te denken als Medeburgers, en misſchien ook als Lieden van Letteren (†)." —— Ongetwyfeld —— het belang der Letteren hangt af van het aantal der geenen die dezelve beoefenen.

Ik wilde de zodanigen, die zich zo beſchroomd betoonen, om het gemeene Volk eenig vermogen van Zelfbeſtuur te geeven, wel verzoeken de Geſchiedenis des Menschdoms te

(*) *Monthly Review.* Vol. XXXIII. p. 44.
(†) M. D'ALEMBERT *Pref. du 3 Vol. de l'Encyclopedie.*

te leeren, en dan rondborstig te verklaaren, of het zelve, door 'er het volgen van hun eigen oordeel aan toe te staan, ooit tot groover dwaalingen zou vervallen weezen, dan het nu verviel, door zich geheel te verlaaten op het bestuur van slinksche oogmerken bedoelende Lieden, die 't zelve doen volharden in de schandlykste en nadeeligste vooroordeelen, dikwyls tot opstand, vervolging, moord, bloedstorting, roof, en alle euveldaaden, aanzetten. Op den heilloozen Grondslag, *'s Volks Onkunde*, heeft men alle die *standhoudende* en *verbaazende* Stelzels van *Bygeloof* en *Dwinglandy* gebouwd, die, in onderscheide Eeuwen, en by verschillende Volken, het Menschlyk Geslacht vernederden en verdrukten.

Wy behooren niet te voorbaarig te zyn in vast te stellen, dat de Godheid nooit ten oogmerke hadt, dat het gros des Menschdoms eenige Kennis zou bezitten; naardemaal zy het in eenen stand geplaatst heeft, waarin het voor 't zelve onmogelyk is, die te verkrygen. Wy moeten onderzoeken, of deeze onmogelykheid ontstaat uit de beschikking der Godheid, dan uit de onredelyke schikkingen der Menschen. In dit geval, gelyk in andere, heeft GOD de dingen derwyze verordend, dat veel van 't geluk van den eenen Mensch van het gedrag eens anderen afhange. Terwyl wy de Voorzienigheid beschuldigen, dat zy de Menschen in eenen stand geplaatst hebbe, waarin zy geene kundigheden kunnen opdoen, is het, in de daad, waarheid, dat, in veele Ryken van *Europa*, het arme Gemeene Volk in de diepste Onkunde gehouden wordt door dwinglandsche Overheden. Werd die tyd, welken men in *Roomsch Catholyke* Landen besteed tot het volvoeren van ongerymde bygeloovigheden, aangewend om het Volk te onderrigten, de Onkunde zou schielyk van onder 't zelve verbannen weezen. Ik kan niet afzyn van het, in *Protestantsche* Ryken, als eene onvoegelyke en onredelyke Staatkundige schikking te beschouwen, die het Volk tot onophoudelyken arbeid doemt van Maandag morgen tot Saturdag avond, zonder het eenigen tyd voor zich zelven over te laaten.

In gevolge hiervan zal de Zondag, in 't algemeen, en, in de daad, bykans noodzaaklyk, tot vermaakneeming, zo niet in losbandigheid, besteed worden. En Ziel en Lichaam vorderen eenige ontspanning. Ik weet, men zal my hier terstond tegenwerpen het verlies van tyd, 't geen hier

uit voor onze Handwerken zou gebooren worden; een bewysreden, die by zommigen zo sterk klemt, dat het hun leed doet, dat men den Zondag zelve niet tot werken besteedt. Maar ik beken, dat myne inzigten, op dit stuk, wyd en verre van de hunne verschillen. Ik staa toe hun plan zou dienen, om Gespen, Knoopen, enz. een weinig beter voor 't zelfde geld te maaken dan onze Nabuuren: —— dan, wat wordt 'er intusschen van ons Volk? hoe staat het met 't vormen van hunne verstandlyke en zedelyke vermogens, dat werk van zo veel aangelegenheids? Is het eenige vergoeding voor de Maatschappy, voor het algemeene welzyn, voor het weezenlyk belang der Natie, dat een groot Manufacturier twintig duizend Ponden byeen verzameld heeft, indien hy deezen schat opeenstapelde; door veele honderden zyner Medeschepzelen in Onkunde en Zedebederf te storten? Ik wil elk rechtschaapen Staatkundige gevraagd hebben, welk eene uitwerking zodanige Stelzels in 't einde voor eene Natie moeten baaren? Kan zekere rang van Menschen bedorven worden, zonder teffens alle andere aan te steeken? Verspreidt zich de Ondeugd niet als de pest, in stilte, over allen? Worden de ligtekooijen in de Steden, waar de Handwerken bloeijen, alleen bezogt door lieden van haare soort, en stand? Bederven zy onze Dienstboden niet, zo Knegts als Meiden, en door deezen onze Zoons en Dogters?

Maar, om weder te keeren: Zelfs in de thans standgrypende Staatkundige schikking kan 'er iets gedaan worden. Een gedeelte van een Zondag, ten minsten, zou men nuttig kunnen aanwenden tot Onderwys der zodanigen, die niet te Kerke gaan, en die men niet kan verwagten, dat 'er zullen gaan; dewyl zy noch leezen, noch schryven, noch verstaan, kunnen.

Zints ik deeze aanmerkingen eerst op 't papier bragt, is 'er, door Mr. RAIKES van *Gloucester*, een groot en uitgebreid plan in *Engeland* geopend, tot Opvoeding des Gemeenen Volks. Elk begrypt, dat ik ooge op de Instelling van de *Zondags Schoolen*. 't Is met een oneindig genoegen, dat ik zie, dat zo veele aanzienlyke Persoonen van verdiensten zich reeds verbonden hebben, om deeze Instelling te bevorderen, en dat de goede uitwerkzels alrede alle verwagting te boven gaan. Voortreflyke Mr. RAIKES! Mogt uw weldaadig voorbeeld algemeen gevolgd wor-

worden! Gy hebt den verdrukten Mensch opgebeurd, en licht geschonken aan die in de duisternisse zaten. De zegen der geenen, die op 't punt stonden om verlooren te gaan, zal op u komen; en het Volk, dat, wegens gebrek aan Kennisse, het verderf in den mond liep, zal uwen Naam vermelden!

By de veelvuldige Societeiten, om byzondere Takken van Kennis en Weetenschap te doen bloeijen, zou ik wenschen dat 'er eene Societeit wierd opgerigt tot het verspreiden van *Kennis in 't Algemeen*; eene Societeit, welke zich bevlytigde om zedige verdiensten aan te moedigen, door den *Dorp*-NEWTON op te speuren, door het Vernuft, in een hut verborgen, uit dien donkeren schuilhoek te trekken, en den anders stommen, als een MILTON, te doen zingen —— eene Societeit, die Boeken deedt vervaardigen, byzonder ingerigt om de Ongeleerden te onderwyzen, die, in verscheide Gewesten, zulke Stukjes deedt drukken en verspreiden, als eigenaartig strekten om de liefde tot de Letteren op te wekken, en de harten te verbeteren —— eene Societeit, die een zeker aantal schrandere Jongelingen aannam; en, naa dezelve in de Weetenschappen onderweezen te hebben, uitvaardigde, eenigen als *Zendelingen*, om de bedriegeryen van Dwaaling en Onkunde van onder de Menschen te verdryven; en anderen om verscheide nuttige Standen in de Maatschappy te bekleeden, naar gelange hunne Talenten of Bekwaamheden medebragten, en die, ter belooning van de voordeelen der Opvoeding, hun geschonken, by hun vertrek alleen beloofden, dat zy, in hunne byzondere kringen, zich zouden bevlytigen om de zugt tot Kennisse te ontsteeken in den boezem hunner Vrienden, Bekenden, en van allen, die hun omringden — eindelyk, eene Societeit, die de Wysbegeerte in al de oorspronglyke waardigheid van haar Character vertoonde; en die, in stede van Dagen te vieren ter eere van gewaande Heiligen, en Geestdryvers, eene nieuwe soort van Almanach opstelde, en een Dag bepaalde om de Geboorte te vieren van ARISTOTELES, van SOCRATES, van CONFUCIUS, LOCKE, NEWTON, en soortgelyke Mannen, die den vernederden Mensch verhoogden, het Menschdom in het gebruik van deszelfs vermogens onderweezen, de Regten der Menschlyke Natuur, en de zaak der Geleerdheid, Vryheid en Deugd, in onderscheide Tydperken der Wereld, verdedigden.

't Is met wederzin, dat ik afstappe van een Onderwerp, waarover nog zo veel zou te zeggen vallen. Maar, dewyl ik niet verder gaan kan, dan tot het geeven van eenige wenken, zal ik 'er nog maar éénen, en wel eenen allergewigtigsten, wenk byvoegen, die de aandagtige opmerking verdient der Vrienden van de Vryheid in *Groot-Brittanje* [en, mogen wy 'er byvoegen, van de Vrienden der waare Vryheid allerwegen]; dezelve komt hier op neder. Een algemeene geest van *Hervorming* werkt onder ons; daar heerscht eene neiging, om, in alle opzigten, de Magt en de Voorregten des VOLKS te verbreiden. Maar, misschien, zal men bevinden dat wy aan het verkeerde einde begonnen hebben; en dat wy, eer wy het Volk *meer Magts* gaven, getragt moesten hebben om 'er hetzelve beter geschikt voor te doen zyn; ten einde wy niet, door 't zelve *Magt* te schenken, eer het *Wysheid* bekomen heeft, 't zelve ongelukkiger en slegter maaken dan het te vooren was.

WAARNEEMING WEGENS DE SCHADELYKE GEWOONTE, OM DE BAARS, ZONDER ONTDOENING VAN DERZELVER INGEWANDEN, TE KOOKEN. Door D. E. KNAVEN, *M. D.* te Medemblik.

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Het is, by veele Liefhebberen van Baars, eene Gewoonte, om deezen Visch, zonder ontdoening van derzelver Ingewanden, te kooken, met oogmerk, om het, voor den smaak zo aangenaame, vet der darmen af te zuigen: het is daarom, dat ik de vryheid neeme, de nevensgaande Waarneeming, omtrent dit schadelyk gebruik, U Wel Ed. toe te zenden.

De yver, welke U Wel Ed. betoonen, om, in U Wel Ed. geacht Maandwerk, alles gemeen te maaken wat eenigzins ten nutte kan strekken, doet my vermoeden, dat U Wel Ed. daarvoor wel een plaats zullen gelieven in te ruimen.

Onlangs wierd ik ontbooden, ten huize van B....., L.....;

L....; aldaar gekomen zynde, vond ik, tot myn grootste verwondering, den man, en vyf kinderen, in de allerhevigste benaauwdheden; de buik was by allen zeer sterk opgezet, en gespannen; de krimpende en knaagende pyn waren, ter plaatse der *Regio Epigastrica*, byna ondraaglyk; de kleur des aangezigts was by allen uitsteekend bleek, verzeld met sterke zweeting; de pols was ras, egter niet hard, of vol; by twee kinderen, was dezelve zeer stuipachtig; dit alles ging gepaard met aanhoudende *Conatus vomendi*; hoewel drie kinderen, reeds vóór myne komst, de gebruikte spys, door zwaare braakingen, ontlast hadden, zonder de minste verligting; de dorst was by allen zeer groot, maar het drinken was naauwlyks doorgezwolgen, of zy braakten het (met groote benaauwdheid) weder uit. In deeze deerniswaardige, en te gelyk bedenkelyke, omstandigheden, vroeg ik aan de Vrouw, wat spyzen zylieden des middags gebruikt hadden, welke my antwoordde, een zogenaamd Water-zoodje, bestaande uit Baars en Snoek; waarvan zy zelve, met nog een van haare andere Kinderen, ook zeer smaakelyk gegeeten hadden, zonder dat deeze twee laatsten eenig ongemak daarvan gevoelden; de Man en Kinderen ondervraagd hebbende, of zylieden ook nog eenige andere spys, of drank, gebruikt hadden, zeiden alle neen. Dit was al het licht, dat ik in deezen konde krygen; zo dat de *Causa proxima*, in dit netelig geval, voor my nog onzeker was.

De *Symptomata*, (welke langs hoe dringender wierden) gaven my egter niet onduidelyk te kennen, dat 'er iets allernadeeligst in de maag plaats had; en vorderde te gelyk van my, zeer spoedig, op middelen bedagt te zyn, om, was het mooglyk, deeze stoffe te ontlasten.

Ten dien einde, schreef ik aan allen, (in veele verdeelde, en spoedig op elkander toegediende, giften) een zeer werkzaam Braakmiddel voor, (egter met onderscheid van deszelfs hoeveelheid, naar maate des ouderdoms) en liet, intusschen, by herhaaling, een slap *infus. flor. Chamomil. cum mell. communi* drinken.

Na, hierdoor, verscheide braakingen bewerkt te hebben, waar by ik niets anders, dan eenige natuurlyke slym, en by zommigen de gebruikte spys, ontdekte, kreegen ze allen eenige ruime afgangen, met dat gelukkig gevolg, dat ik, tot myn grootste genoegen, binnen den tyd van twee uuren, vyf van deeze Lyders, van alle de boven-

gemelde toevallen volkomen verlost zag, egter by uitstek afgemat; eene geruste slaap, welke spoedig daarop volgde, verkwikte hun dermaate, dat zy, des anderen daags, haare bezigheden weder konden verrigten; uitgezonderd, een Jongetje van 11 jaaren, welk (niettegenstaande het Geneesmiddel by hem, even als by de anderen, als een braak- en buikzuiverend middel, genoegzaam gewerkt had, en de *Conatus vomendi* bedaard waren) benaauwdheid en pyn, in den bovenbuik, bleef behouden, waar by zig aanmerkelyke *Spasmi* van het geheele ligchaam voegden. Aan deezen gaf ik het *Laud. Opiat.*, *cum ol. Amygd. dulc.*, waarna de toevallen bedaarden, en eene geruste slaap volgde. Deeze Jonge heeft egter nog eenige dagen aan verlooren eetlust, met maagpyn, inzonderheid ten tyde der spysverteering, gelaboreerd; welke ook, eindelyk, door het gebruik van maagversterkende, en omwindende, middelen, volkomen cesseerde.

Het was my, in het eerste voorkomen, niet mooglyk, de waare oorzaak van dit geval te kunnen ontdekken; maar, na dat ik, des anderen daags, de zaak naauwkeuriger onderzogt, bevond ik, dat de Baars de eenigste oorzaak daarvan was, en dat wel om de volgende reden.

De Man met zyne vyf Kinderen, welke zo deerlyk ongesteld waren geweest, hadden niet dan Baars gegeeten; welke, zonder ontdoening der Ingewanden, gekookt waren. Onder het eeten, hadden zy, zeer greetig, het vet van de darmen afgezogen, en men verhaalde my nu, dat zy allen, kort na het eeten, reeds pyn in hunne maag, en duizelingen, gewaar wierden.

De Vrouw, en het andere Kind, (geen Liefhebsters van Baars zynde) hadden niet dan Snoek gegeeten, welke, te gelyk met de Baars, in denzelfden Ketel, gekookt waren, egter met ontdoening van derzelver ingewanden; deeze twee laatsten hebben daarvan geen het minste hinder gevoeld.

Waaruit dan, zo ik meene, te regt moet beslooten worden, dat deeze Baars op vergiftige *Insecten* heeft geäast.

Mooglyk is dit vergift, aan het vet der Ingewanden medegedeeld, misschien onder het afzuigen de tedere darmen doorgezogen zynde, aldus in de ligchaamen der Lyders geraakt.

Ik zal myn oogmerk bereikt hebben, indien ik, hierdoor, het

het algemeen van een schadelyke Gewoonte afbrenge, op dat deeze, anderzins zo nuttige, Visch niet tot een gevaarlyk voedzel bereid worde.

Ik heb de eer, met alle achting, te zyn,

Wel Edele zeer Geleerde Heeren!

U Wel Edele D. W. Dienaar

Medemblik, 27 Augustus, 1792. D. E. KNAVEN.

MERKWAARDIG BERIGT VAN DEN ZEILSTEEN-BERG OP HET EILAND CANNAY. Door GEORGE DEMPSTER, *van Dunnichen*, Esq.

(Uit de *Transactions of Antiquariens of Scotland.*)

'T Zal u niet verveelen een Berigt te ontvangen van den Zeilsteen-berg van *Cannay*: maar misschien is deeze byzonderheid u reeds van elders bekend, of gy zult ten minsten van dergelyke Bergen, op andere Plaatzen, gehoord hebben. Hoe 't zy, ik bied ze u aan.

Cannay is een Eiland, 't welk tien of twaalf Mylen in den omtrek haalt, met een uitsteekende Haven. Naby deeze Haven, op een berg, van eene aanmerkelyke hoogte, *Compass-hill* geheeten, is een klein gat gegraaven, ter diepte van omtrent twee voeten. Een Kompas, geplaatst in dit gat, geraakt terstond van streek, en wyst binnen kort op 't Oosten, tot het Noorden in 't Zuiden komt, en daar staan blyft. Op een kleinen afstand van dit gat, misschien zelfs op den rand, herkrygt de Kompasnaald de gewoone richting.

Deeze zonderlinge omstandigheid was bekend, toen MARTIN zyn berigt van deeze *Schotsche Eilanden* uitgaf, en hy geeft 'er kennis van: schoon, volgens zyn verslag, het Kompas recht Oost wees. —— 't Geen de zonderlingheid deezer verandering in de Kompasnaald vermeerdert, is eene ontdekking onlangs gedaan door HECTOR M'NEIL, *Esq.*, een Amptenaar op *Cannay*. Hy sprak 'er ons van, en Lord BREDALBANE, Sir ADAM FERGUSSON, Mr. ISAAK HAWKINS BROWN, gingen, met eenig verder gezelschap, het stuk onderzoeken.

De

De Haven wordt, aan de Noordzyde, gevormd door een kloeke Rots van Basalt; deeze ligt omtrent eene halve myl beneden en Zuidwaards van *Compass-hill*, van welke die Rots een verlenging is. Wy roeiden by deeze Rots heen, en wanneer de Boot by het middelste gedeelte kwam, digt onder de Rots, en dezelve bykans raakende, draaide het Noorden van ons Kompas om, en wees het Zuiden aan; dus staan blyvende. Wy herhaalden deeze proeve verscheide keeren met denzelfden uitslag; dan die werking was bepaald tot een zeer klein gedeelte van de Rots, welke ons toescheen recht Zuidwaards te leggen van het gemelde gat op *Compass-hill*. Op een geringen afstand aan wederzyden, herkreeg het Kompas de gewoone richting. —— Zyn Lordschap beval daar op, dat men met groote snelheid de Rots voorby zou roeijen; als wy ter plaatze kwamen, waar wy de Verandering der Kompasnaalde te vooren waargenomen hadden, werd dezelve weder aangedaan, schoon zeer snel, en herstelde zich weder als wy die plaats voorby waren.

Van deeze verschynzelen konden wy bezwaarlyk eenige reden geeven; dan door iets Zeilsteenigs in deeze Rots te veronderstellen; zich uitstrekkende van *Compass-hill*, tot het hooge Land, aan den mond der Haven. En, indien dit het geval is, dan schroomen wy niet te verzekeren, dat dit de grootste Zeilsteen is, tot nog in de Wereld ontdekt.

Wy braken een stuk van de Rots af, ter plaatze, waar wy de Verandering der Kompasnaalde waargenomen hadden, en bragten het by het Kompas, toen wy ons van de Rots verwyderden; doch het scheen geene uitwerking in 't allerminste te baaren. Wy bragten ook het Kompas omtrent de lengte van de Boot van de Rots af, doch in eene richting met *Compass-hill*; wy plaatsten het in dezelfde lyn, aan den overkant der Haven, op omtrent een vierde gedeelte myls afstand; dan, in geen deezer Proeven, werd de Kompasnaald aangedaan.

BRIEF, OVER DEN STAAT DER NATUURKUNDIGE WEETENSCHAPPEN TE ROME, ZINTS TWEE EEUWEN; EN BYZONDERHEDEN, OVER DE VEROORDEELING VAN GALILEO. Door den Abbé TESTA aan den Heer DE LA LANDE. 20 April 1790.

Journal des Savans.

(*Vervolg en Slot van bl.* 516.)

V. Geleerden van den eersten rang onderweezen te *Rome*, terwyl men 'er de Natuurkunde en de Natuurlyke Historie met zo veel vlyts beoefende, in de Wis- en Starrekunde. LUCAS VALEZIUS, Hoogleeraar in het Collegie *de la Sapience*, en Lid van de Academie der *Lincei*, ontving, van GALILEO, den tytel van *Uitmuntenden Wiskunstenaar*, en diens Werken over het Middelpunt der Zwaarte, en de Quadratuur van de Parabole, toonen dat hy denzelven niet onwaardig was. De Leer van het Middelpunt der Zwaarte werd ten hoogsten toppunt van volmaaktheid opgevoerd door den beroemden GULDINI, Hoogleeraar in de Wiskunde in het *Romeinsch Collegie*. CASTELLI, de groote Vriend van GALILEO, en die verdient aangezien te worden als den Vader der *Hydraulica*, onderwees in de Wiskunde in het Collegie *de la Sapience*. TORICELLI, BORELLI en RICCI, waren 'er zyne Leerlingen. De eerstgemelde, gebooren te *Fuenza*, in den *Kerklyken Staat*, kwam, in zyne vroegste jeugd, te *Rome*, en volgde zyn Meester op in de Wiskunde te onderwyzen. Vader NICERON, die zich toen ten tyde te *Rome* onthieldt, werd zyn Vriend, en wikkelde hem in tot Briefwisseling met FERMAT, ROBBERVAL en MERSENNE, waarover TORICELLI vervolgens zich met zo veel reden beklaagde. Hy verliet *Rome* niet dan om by GALILEO te leeven; naa diens overlyden, wilde hy na *Rome* wederkeeren, maar de gunstbetooningen van FERDINAND DEN II, Groothertog van *Toscaane*, deeden hem zyn verblyf te *Florence* houden. BORELLI, gelyk ik reeds aanmerkte, leerde te *Rome* de Wiskunde onder BENOÎT CASTELLI, uit *Messina* gebannen, dewyl hy deel genomen genomen hadt in een opstand tegen *Spanje*; hy vondt een schuilplaats in deeze Hoofd-

Hoofdstad, waar hy, in den Jaare MDCLXXX, stierf. Zyn onsterflyk Werk, *de Motu Animalium*, liet hy in geschrift naa; doch 't werd dat zelfde jaar te *Rôme* gedrukt, onder 't opzigt van een Geestlyken, wien BORELLI 't zelve hadt aanbevolen.

Zints de verbetering van den Almanach, die den naam van Paus GREGORIUS DEN XIII voor altoos der sterflykheid zal onttrekken, heeft *Rome* steeds groote Starrekundigen gehad. Vandaar hebt gy den grooten CASSINI, den Vader der Starrekunde, in *Frankryk* gekregen; 't is CAMPANI, een *Romeinsch* Kunstenaar, die de eerste en grootste Voorwerpglazen voor het Observatorie te *Parys* vervaardigde; 't is te *Rome*, waar men de schoonste Meridiaan der Wereld ziet getrokken door BIANCHINI, en beroemd geworden door diens Waarneemingen. Daar heeft men de eerste Verklaaring opgesteld, die uitgegeeven is over de *Beginzelen van* NEWTON, wiens Leer over het Hemelstelzel daar zo heftig betwist werd door de vuurige Verdedigeren der Draaikringen van DESCARTES. Naa de bekende Reis der Academisten van *Parys* na de Pool en den Equator, is de Pauslyke Staat de eerste in *Europa*, waar den graad der Middaglyn gemeeten werd. Terwyl de Vaders BOSCOVICH en MAIRÉ aan die meeting arbeidden, bepaalden de Uitleggers van NEWTON's Werken, te *Rome*, de Lengte des Slingers. Vader BECCARIA, die vervolgens een graad te *Piemont* mat, verklaarde, in die zelfde Stad, de Theorie der Electriciteit, en volmaakte dezelve; en DONATI, aan wien wy de schoone beschryving van de *Adriatische Zee* verschuldigd zyn, reisde, op last van den Paus, om in *Napels* en *Sicilie* Waarneemingen te doen, de Natuurlyke Historie betreffende. BENOÎT STAY, een waardig Vriend van alle deeze Geleerden, leeft nog, en geniet de eere, verworven door een Dichtstuk, 't welk hem met regt den naam gegeeven heeft van den LUCRETIUS *der Newtoniaansche Wysbegeerte*. Eindelyk, om tot GALILEO weder te keeren, de waare Theorie der Comeeten was te *Rome* zelfs in zynen tyd bekend; zyne geschillen, gevoerd over de natuur en oorsprong dier Starren, bewyzen zulks genoeg. Hy hadt het mis; maar door de verhevenheid van zyn vernuft vernederde hy zyne tegenstanders, en stelde hun ten doel der spotternye, waarom zy zyne veroordeeling en zyn verderf zwoeren.

VI. Vóór dat ik u toone, welk eene vergrooting 'er plaats

plaats hebbe in het verhaal, doorgaans van die Veroordeeling gegeeven, verzoek ik, myn Heer, verlof, om eene kleine uitweiding te mogen maaken. Welk is het Land, waar het vooroordeel, de hoogmoed, de partyschap, de jalousie, de haat, zich niet van de agtbaarste beweegredenen bediend hebben om de Waarheid te bestryden, de Verdeedigers van dezelve te vervolgen, en te mishandelen? Welke bejegeningen ontmoette DESCARTES niet in *Frankryk*, in *Holland* en in *Zweeden*? Wat hadt de ongelukkige RAMUS niet te lyden; om dat hy het juk van ARISTOTELES poogde af te schudden? Welke beweegingen, welke onlusten, verwekten ten eenigen tyde de Universiteit en het Parlement van *Parys* niet over de Letter *q*, die men wilde doen uitspreeken als een *k*? Men bragt de buitenspoorigheid zo verre, dat men een ongelukkig Geleerden, die van een ander begrip was, van zyne goederen beroofde. Hoe veelmaalen zyn te *Parys* de Werken van ARISTOTELES, nu eens vergoôd dan weder verbrand? Dat men zich, ten opzigte van dit stuk, te binnen brenge, het berugte *Arrêt contre la Raison*, door BOILEAU uitgedagt, en de Vonnissen, niet min onregtvaardig dan ongerymd, gestreeken door de daar toe minst bevoegde Regters, tegen den omloop des Bloeds, en de Inënting der Kinderziekte, enz. Dat men zich herinnere JEAN JACQUES ROUSSEAU, in beeldtenis door de Muzykanten opgehangen, om dat hy aan de *Italiaansche* Muzyk de voorkeus boven de *Fransche* hadt durven geeven.

Wat de *Engelschen* betreft, wat zullen wy zeggen van hunne halstarrigheid, om de verbetering des Almanachs niet te willen ontvangen, enkel om dat dezelve het werk was van de *Roomsche* Kerk? Hebben de *Engelschen* niet nog onlangs van het Paleis der Koninginne de Blixemafleiders weggenomen, om dat FRANKLIN, die in allen opzigte pryswaardige Man, de Uitvinder, een der Hoofden was van de Staats-omwenteling in *America*? Kwam de Proeve van LOCKE aan de Universiteit van *Oxford* niet voor, als eene nieuwigheid en eene gevaarlyke Kettery? Sprak zy geen vloek over den Schryver uit? Gebeurde 'er niet iets dergelyks, toen de onsterflyke NEWTON zyne Ontdekkingen in 't licht gaf? De Roman van DESCARTES was zelfs toen in *Engeland* het Stelzel der mode, en zeven-en-twintig jaaren verliepen 'er, eer zyn Boek der Grondbeginzelen bekend genoeg was om een tweeden Druk noodzaaklyk te doen worden. Wat zullen

wy zeggen wegens de Gevangenis van den grooten BACON, dien Voorlooper, dien Vader, van de waare Wysbegeerte? Zyn TYCHO in *Deenemarken*, LINNEUS in *Zweeden*, WOLFF in *Duitschland*, enz. niet min of meer de slachtoffers geweest van dien haat, van die jalousie, die alle uitsteekende Talenten vervolgen? De Geschiedenis van alle Volken krielt van dergelyke voorbeelden; dan de aangevoerde zyn genoegzaam ten bewyze, dat het niet dan onkundigen zyn, die aan het Hof van *Rome* alleen kunnen verwyten, eene behandeling, welke, op een hardere wyze, in alle Landen en in alle Eeuwen, tegen de beroemdste Geleerden, zyn uitgeoefend. Dat men zich herinnere het middagmaal door BABOUC gegeeven aan de Academisten, als hy te *Parys* was. Niets drukt de woede en buitenspoorigheid van de Wysgeerige Onverdraagzaamheid sterker uit.

VII. Men ziet dat overal het Vernuft en groote Talenten Vyanden en Vervolgers gehad hebben; maar dewyl men bovenal de Veroordeeling van GALILEO steeds aanhaalt, als het toppunt van Onkunde en Bygeloof, zal het te stade komen u 'er byzonderheden van mede te deelen, om te doen zien hoe weinig deeze verwyten gegrond zyn. —— GALILEO ging driemaal na *Rome*. De eerste keer, in den jaare MDCXI, om de Geleerden van die Hoofdstad te raadpleegen over zyne Ontdekkingen, en uit hun mond te verstaan, wat zy 'er van dagten. Hiervan verzekert hy zelve ons in zynen Brieve aan BELISAIRE VINTA. Welhaast werd hy de Vriend van den Cardinaal MONTI, van den Jesuit CLAVIUS, die zo veel aandeels hadt in het verbeteren van den Almanach, en bovenal van FREDERIC CESI, die zich haastte om hem tot Lid aan te neemen van zyne Academie der *Lincei*. Staande dit eerste verblyf te *Rome*, ontving hy alle bewyzen van de uitsteekendste hoogagting en de opregtste Vriendschap.

Voor de tweede keer ging hy na *Rome*, in 't jaar MDCXV. De uitmuntenheid zyner Bekwaamheden, en zyne Kundigheden, hadden hem reeds vyanden beginnen te verwekken. Hy ving met hun geschilvoeringen aan over de natuur der Comeeten, over de Zonnevlekken, enz. GALILEO spaarde niets om zyne Tegenstanders te vermeesteren: hy deedt meer, hy maakte ze belachlyk. Zyn *Saggiatire*, op Vader GRASSI gemunt, is een meesterstuk van fraaiheid en scherpzinnigheid. Nooit gebruikte

iemand het zo gevaarlyk wapentuig van fchimp en befpotting met meer behendigheids. Men lachte, ten koste zyner vyanden; dan hunne jaloufie verkeerde in onverzoenlyken haat, en zy waren op niets dan wraak bedagt. In het volgend jaar verwierven zy reeds, dat hy bevel kreeg om de Beweeging der Aarde niet meer te leeraaren, ondanks de poogingen van den Cardinaal ORSINI, en den Cardinaal MONTI, die zich tot zyne Befchermers hadden verklaard. Men merke hier op, dat dit zelfde Stelzel, in 't voorgaande jaar, erkend was niets te behelzen ftrydig met het Geloof.

GALILEO toog daarop na *Florence*, werwaards de Groothertog, zyn Vorst, hem hadt opontboden; eenigen tyd daar na gaf hy, te dier Stede, in 't jaar MDCXXXII, zyne beroemde *Zamenfpraaken over het Wereldftelzel* in 't licht; een Werk, waarin hy alles byeenzamelt, alles wat de Rede kragtigs en de fpotterny bitters heeft, om de nederlaage zyner vyanden te voltooijen. Zy fchreeuwden over zyne ongehoorzaamheid. Men gaf Paus URBANUS DEN VIII, die dus lang een groot Voorftander van GALILEO geweest was, en zelfs heerlyke Verzen tot zyn lof gemaakt hadt, te verftaan, dat die Starrekundige hem wilde affchilderen in den perfoon van *Simplicius*, die, in deeze Zamenfpraaken, de rol fpeelt van een onkundig en trotsch Schoolgeleerden.

De laster flaagde, en GALILEO vondt zich genoodzaakt, in 't jaar MDCXXXIII, te *Rome* weder te keeren, om rede te geeven van zyne Leer. Hy nam zyn intrek by den Staatsdienaar des Groothertogs. Zyne Vrienden fchikten zich te zyner verdeediginge; onder deezen de Opperfte van het heilige Paleis, die GALILEO begunftigde, even als een diens Voorzaaten ten Schutsheer gediend hadt aan uwen Wysgeer MONTAIGNE, tegen de befchuldigingen door de *Franfchen* op hem afgegeeven (*). Maar GALILEO verydelde, door zyne uitjouwing en de fchimpende trekken, die hy by aanhoudenheid zynen vyanden toevoegde, alle de goede dienften, welke de tusfchenfpraak zyner Vrienden hem zou hebben kunnen toebrengen. De Staatsdienaar des Groothertogs herinnerde hem zulks menigmaal, en badt hem, op 't ernftigst, dat hy zou zwygen;

(*) MONTAIGNE verhaalt dit zelfs in zyne *Voyage d'Italie.*

gen; doch te vergeefsch. De geesten verbitterden hoe langs hoe meer; zyne vyanden zegepraalden; en hy werd genoodzaakt, op den tweeden April deszelfden jaars, in het Huis der Inquisitie te gaan. Maar merk op, bid ik u, de byzonderheden, welke 'er plaats by hadden; de Fiscaal der Inquisitie ruimde GALILEO zyn eigen kamer in; en de Staatsdienaar des Groothertogs van *Toscaane* verschafte hem dagelyks het benoodigde tot zyn tafel (*). GALILEO hadt vryheid om binnen in het Paleis te wandelen, aan zyne Vrienden te schryven, en hunne Bezoeken te ontvangen. Op het einde der maand herriep hy zyne Stellingen, waarop hy het Huis der Inquisitie verliet, en op nieuw zyn intrek nam by den meergemelden Staatsdienaar.

Zie daar een getrouw verslag van de Gevangenis, van de wreed- en barbaarschheden, door de Inquisitie van *Rome* omtrent GALILEO gepleegd. Zie daar, waarop het onderwerp van zo veele bittere klagten, en zinnelooze uitroepingen, tegen het Hof van *Rome*, nederkomt. GALILEO hadt de behandeling hem aangedaan, en die zeer veel verschilt van 't geen men zo willekeurig aanneemt, te wyten aan den onverbiddelyken haat zyner vyanden, en de ongestuime onvoorzigtigheid zyns gedrags.

Wat de Leer, door hem voorgestaan, betreft, dezelve was, het voorgaande jaar, gelyk wy gezien hebben, rechtzinnig verklaard. Het Stelzel van COPERNICUS was te *Rome*, openlyk, en met vrugt, geleeraard door COPERNICUS zelve, toen hy Hoogleeraar was in het Collegie *de la Sapience*. Hy kreeg 'er de eerste denkbeelden van uit DOMINICO MARIA DE FERRARE, toen hy dien te *Bologne* over de Starrekunde hoorde. 't Is allen bekend, dat hy zyn Werk aan Paus PAULUS DEN III opdroeg, en dat het SCHOMBERG, Cardinaal van *Capua*, was, die hem tot de uitgave overhaalde, met aanbod om het op zyne kosten te laaten drukken. De Cardinaal DE CUSA, dezelfde, die, op de Lateraansche Kerkvergadering, de noodzaaklykheid van het verbeteren des Almanachs beweerde, leedt geen verwyt van wegen *Rome*: om dat hy, bykans eene eeuw vóór COPERNICUS, het gevoelen der Ouden, wegens de Beweeging des Aardkloots, weder opgehaald en verdeedigd hadt. —— Dan het geen met de onwederspreekbaarste baarblyklykheid betoogt, dat men, in de zaak met GALILEO,

(*) Zie M. MALLET DUPAN, *Mercure du 17 Julius 1784*, die de Brieven des *Florentynschen* Staatsdienaars aanhaalt.

LEO, diens Persoon, en niet zyn Stelzel, bedoelde, is dat Paus URBANUS DE VIII, om zo te spreeken, Vader CASTELLI aan den Groothertog onttrok, om hem te *Rome* te doen komen, waar hy hem vestigde, door hem tot Hoogleeraar in de Wiskunde aan te stellen in het Collegie *de la Sapience*; schoon het niemand onbekend is, dat CASTELLI, even als TORICELLI, een Boezemvriend van GALILEO, en een yverig verdeediger van diens gevoelen, was. En, eindelyk, dat die zelfde Paus VIRGINIO CESARINI, Lid van de Academie der *Lincei*, die, door de uitgestrektheid zyner kundigheden, en jonge jaaren, aangemerkt werd als een tweede PIC DE LA MIRANDOLE, met zo veel hoogagting bejegende. De Paus zou hem den Cardinaals Hoed vereerd hebben, hadt de dood dien jongen Academist niet weggerukt in den jaare MDCXXIV, en met hem zo veel hoops afgesneeden. CESARINI hadt, in de *Latynsche* en *Italiaansche* Dichtkunst, zeer groote vorderingen gemaakt: de stukken van zyn Dichtgeest, nog voorhanden, bewyzen het ten vollen. In de eerste zyner *Elegien* spreekt hy van het Draaijen des Aardkloots, waar uit hy gelegenheid ontleent om den lof van GALILEO treffend op te haalen, van wien hy een Boezemvriend geweest was; 't geen de gevoelens van verknogtheid, en agting, welke de Paus bestendig voor hem hadt, niet veranderde.

In deeze Eeuwe hebben de Pausſen nooit opgehouden om de Instelling van *Bologne*, waar de Weetenschappen, tot de Natuurkunde behoorende, altoos met zo veel yvers, als goeden uitslag, aangekweekt zyn, te beschermen, en met weldaaden op te hoopen. Maar te *Rome*, te *Bologne*, en in den geheelen Kerklyken Staat, zien wy ze meer dan immer bloeijen, zo door de beschutting, welke de thans regeerende Paus daaraan verleent, als door de onvermoeide werkzaamheid van den Cardinaal ZELADA, zyn Staatsdienaar, die, te midden van de zwaarwigtigste bezigheden, geene recht smaakende uitspanningen vindt, dan in de beoefening der Starre- en Natuurkunde, der Natuurlyke Historie en der Gedenkstukken van de Oudheid, gelyk gy zelve, myn Heer! verhaald hebt in uwe *Voyage d'Italie*.

Ik blyf, enz.

VERSLAG VAN HET LEEVEN, EN DE SCHRIFTEN, VAN HENRY HOME, *Lord* KAMES.

(Uit de *Encyclopedia Brittannica.*)

HENRY HOME, *Lord* KAMES, een uitmuntend Regtsgeleerde in *Schotland*, en Schryver van veele beroemde Werken over verscheide onderwerpen, stamde af van een zeer aanzienlyk en oud Geslacht, en werd, in den Jaare MDCXCVI, gebooren. Lord KAMES Grootvader, HENRY HOME, was een jonger Zoon van Sir JOHN HOME van *Renton*; die het Opperregterampt van *Schotland*, in 't jaar MDCLXIII, bekleedde. Hy ontving het Landgoed *Kames* van zyn Oom GEORGE, Broeder van den toenmaaligen Opperregter. De Familie van *Renton* stamt af van de Graaven van HOME, de Vertegenwoordigers der oude Prinsen van *Northumberland*.

Het Landschap *Berwick*, in *Schotland*, hadt de eer, om ter Geboorteplaats te strekken aan dit groot en nuttig Lid der Maatschappye. In zyne vroege jeugd, was hy leevendig van aart, en op het leezen zeer gesteld. Nooit betradt hy eene Taalschool; doch werd, in de oude en hedendaagsche Taalen, zo wel als in de Wiskunde, en de daar aan verwante Weetenschappen, onderweezen door den Heer WINGATE, een Man van veel geleerdheid en groote bekwaamheden, die verscheide jaaren als Onderwyzer ten huize van den Heer HOME zich onthieldt.

Naa, met veel vlyts en schranderheids, op de Hoogeschool te *Edenburg*, zich in het Burgerlyk Regt, en dat van zyn eigen Land, geoefend te hebben, bemerkte de Heer HOME vroegtydig, dat de kennis daarvan alleen niet toereikt om iemand een volkomen Regtsgeleerden te maaken. Eene kundigheid aan de Geregtshandelingen in de Hoven, en inzonderheid ten hoogen Geregtshove, als een Lid van 't welke hy na roem en eene bediening zogt, oordeelde hy daartoe noodig. Hierom werd hy voor eenigen tyd Schryver op de Zegelkamer, 't geen hem gelegenheid gaf, om den styl te krygen in Regtszaaken, en bedreevenheid in veele stukken. Deeze verstandige stap verwierf hem, behalven zyn groot vernuft en onvermoeide bevlytiging, naa dat hy ter Pleitrolle toegelaa-

ten

ten was, byzondere agting ten Hove, en, ingevolge daarvan, veel werks als Advocaat.

Wie de Regtsgeleerde Papieren, door den Heere HOME opgesteld toen hy nog een Jongeling was, leest, ontdekt daarin eene meer dan gemeene fraaiheid van styl, en, behalven eene groote scherpzinnigheid in het redenkavelen, eene doorkneede ervaarenheid in de Wetten zyns Lands. Deeze hoedanigheden, gepaard met de sterkte en het vuur zyner natuurlyke bekwaamheden, deeden hem welhaast het cieraad van de *Schotsche* Pleitzaal worden, en hy werd, in Sprokkelmaand des jaars MDCCLII, bevorderd tot een der Regteren van het Hof der Zittinge, onder den tytel van Lord KAMES (*).

Vóór dien tyd hadt hy, niettegenstaande de veelvuldige bezigheden zyns Beroeps, de Wereld met een menigte Regtsgeleerde Schriften, en groote Werken, verrykt: het eerste zag, in 't jaar MDCCXXVIII, het licht; hy voer daar mede voort tot het jaar MDCCLXXX (†).

Geen gering gedeelte deezer Regtsgeleerde Schriften, en Werken, dienden bepaald om de Wetten van *Schotland* toe te lichten, en te verbeteren; en terwyl zy ten bewyze strekken van zyn onvermoeiden vlyt, toonen zy teffens zyn ernstig verlangen, om de eer en het welvaaren van zyn Vaderland te bevorderen. En worden die Schriften, in het Hooge Geregtshof aldaar, van gelyke waarde gehouden, en als van zo veel gezags aangehaald, als die van COKE of BLACKSTONE, in de Geregtshoven van *Engeland*.

Lord KAMES hadt veel op met Bovennatuurkundige Naaspeuringen. Om zich in deeze by hem geliefde studie te oefenen, hieldt hy, nog jong zynde, Briefwisseling met den beroemden BERKELEY, Bisschop van *Cloyne*, Dr. BUTLER, Bisschop van *Durham*, Dr. SAMUEL CLARKE, en veele andere schrandere en geleerde Mannen, in *Brittanje* en

(*) De Heeren der Zittinge in *Schotland* worden, by hunne aanstelling tot de post, terstond Lords geheeten, en ontleenen den naam van hun Familie-Landgoed; doch zy tekenen alle hunne Brieven, enz. met hun Doop- en Bynaam.

(†) In de *Encyclopedia Brittannica*, waar uit wy dit Leevensberigt ontleenen, worden alle deeze Werken opgenoemd; doch zulks voor den *Engelschen* Leezer van belang, en voor den *Nederduitschen* van weinig beduidenis, zynde, hebben wy ze overgeslaagen.

en *Ierland*. Deeze Brieven, zyn, zo ons bericht is, zorgvuldig bewaard door zyn Zoon en Erfgenaam GEORGE HOME DRUMMOND, *Esq.* van *Blair Drummond*.

Het jaar MDCCLI gaf de geboorte aan de eerste vrugt van zyne beoefening der Bovennatuurkunde, verschynende onder den naam van *Essays on the Principles of Morality and Natural Religion*, *in II Parts*. (*Brieven over de Beginzels van Zedelykheid*, *en den Natuurlyken Godsdienst*.) Hoewel een klein Werkje, was het vol vernuft en scherpzinnige redenkaveling; het verwekte veel opziens, en gaf gelegenheid tot veel geschils. Het behelsde, in uitdruklyker bewoordingen dan eenig werk van een Godsdienstig *Theist*, toen in *Schotland* bekend, de Leer, die, zints eenigen tyd, zo veel gerugts gemaakt heeft onder den naam van *Philosophical Necessity*, of *Wysgeerige Noodzaaklykheid*. —— Het zelfde was geleerd geweest door HOBBES, COLLINS, en door den beroemden DAVID HUME: maar, dewyl deeze Schryvers als openbaare Ongeloovigen, of als de zodanigen verdagt waren, verwekte zulks, als van hun komende, geen verwondering, en, voor een tyd, slegts eenige verontwaardiging. Maar, toen een Schryver, die geen kenmerken vertoonde van buitenspoorhollende Twyfelaary, die niets inbragt tegen de Openbaaring in 't algemeen, en met den vuurigsten ernst de groote Pligten van Zedelykheid, en den Natuurlyken Godsdienst, aandrong, ten zelfden tyde, zo zeldzaam eene Leer als die der *Noodzaaklykheid* beweerde, scherpte zich tegen hem terstond eene menigte van pennen, en, geduurende eenigen tyd, was het Werk, en de Schryver, gehaat in *Schotland*. —— Van den anderen kant, waren 'er sommigen, en niet geheel ongeletterden, die, *Noodzaaklykheid* met *Voorbeschikking* verwarrende, den Heer HOME geluk wenschten van wegen zyne meesterlyke verdediging des vastgestelden Geloofs; en, schoon 'er, tusschen deeze twee Stelzels, geene soort van gelykheid is, uitgenomen dat het toekomend geluk of ongeluk van alle Menschen, volgens beide, zeker voorweeten en bepaald is by GOD, herinneren wy ons nogthans, dat een Hoogleeraar, op eene Academie van *Dissenters*, zo verre de eene voor de andere Leer nam, dat hy zynen Leerlingen de Proeven van den Heer HOME aanprees, als behelzende eene volkomene verdediging der Leere van CALVIN. Om deeze misgreep werd hy van zyn post verlaaten, en uit de Gemeenschap, tot welke hy behoorde, gesloten.

Lord

Lord KAMES bleef, gelyk meer andere groote en braave Mannen, tot zynen dood toe, de Leer der Noodzaaklykheid aankleeven; doch, in eene volgende uitgave zyner Proeven, gaf hy een doorslaand bewys van zyne opregtheid en onbekrompenheid van hart, door de uitdrukkingen te veranderen, die, strydig met zyn oogmerk, zo algemeenen aanstoot gegeeven hadden.

In den jaare MDCCLXI, gaf hy in 't licht zyne *Introduction to the Art of Thinking*, of *Inleiding tot de Kunst van Denken*. Dit klein, doch dierbaar, boekje, was oorspronglyk bestemd tot het onderwys van zyn eigen Gezin. Het plan van 't zelve is aartig, onderhoudend, en zeer geschikt om de aandagt der Jeugd in te neemen, en het hart te verbeteren. Het bestaat uit Grondregelen, verzameld uit ROCHEFAUCAULT, en veele andere Schryvers. Om deeze Grondregels op te helderen, en derzelver meening het gemoed der Jeugd in te drukken, heeft zyn Lordschap, by de meeste, bevallige Geschiedenissen, Fabelen en Vertellingen, gevoegd.

In het vak der Fraaije Letteren, kwam hy, in den jaare MDCCLXII, te voorschyn met zyne *Elements of Criticism*, of *Beginzels der Oordeelkunde*. Dit dierbaar Werk is de eerste en welgeslaagde onderneeming, om te toonen, dat de Oordeelkunde gegrond is op de beginzels der Menschlyke Natuure. Zodanig een plan, zou men veelligt denken, moest een dor en schraal Werk voortgebragt hebben. Lord KAMES heeft, in tegendeel, door de leevendigheid, met welke hy alle onderwerpen wist te behandelen, deeze Beginzels van Oordeelkunde niet alleen zeer leerzaam, maar tot een der onderhoudendste Boeken, in de *Engelsche* Taal, gemaakt. —— Eer dit Werk uitkwam, werden ROLLIN's *Belles Lettres*, een jammerhartig stuk, waar uit een Student weinig nuts kan trekken, algemeen als een handboek aangepreezen; doch, naa dat Lord KAMES Beginzels het licht zagen, verdween ROLLIN ten eenemaal, en ruimde plaats in voor een verstandiger en nuttiger Werk. Ten opzigte van weezenlyk onderwys, en waaren smaak in opstellen van allerlei aart, kan een Letterminnaar, in geene taal, zulk een ryk veld van Onderrigting vinden. Lord KAMES hadt het genoegen, om den goeden uitslag te zien zyner poogingen, en twintig jaaren lang eene agting te genieten, welke hy met zo veel regts verdiend hadt.

Eene verdere proeve van zyn vernuft, en de veelerhan-

de betragtingen zyns werkzaamen geests, gaf hy, in 't jaar MDCCLXXII; een Werk gemeen maakende, onder den Tytel: *The Gentlemans Farmer, being an attempt to improve Agriculture by subjecting it to the test of rational principles*, of *de Edelmans Landhoevenaar, zynde eene Pooging om den Landbouw te verbeteren, door denzelven ter toetze te brengen aan zedelyke Beginzelen*. Ons bestek laat niet toe in een breed verslag van dit Boek te treeden; maar wy moeten, ten dien aanziene, aanmerken, dat alle verstandige Landbouwers in *Schotland*, eenpaarig, verklaaren, dat, naa YOUNG, DICKSON, en honderd andere Schryvers over den Landbouw, geleezen te hebben, het Werk van Lord KAMES de beste regels aan de hand geeft omtrent alle deelen des Landbouws, die men ergens kan aantreffen. Als daadlyk in den Landbouw bedreeven, heeft Lord KAMES veele in 't oog loopende proeven van zyne kunde opgeleverd. Naa dat hy, uit hoofde van het regt zyner Egtgenoote, het groote Landgoed *Blair-Drummond*, in het Land van *Perth*, kreeg, ontwierp hy een plan om een groot moeras, ten minsten 1500 Acres groot, in Zaailand te hervormen. Zyn Lordschap hadt het genoegen, van, vóór zyn dood, dit ontwerp, schoon slegts gedeeltelyk, wel te zien slaagen. Dit zelfde plan wordt thans met meerder spoeds voortgezet door zyn Zoon GEORGE HOME DRUMMOND, *Esq.*

In 't jaar MDCCLXXIII, begiftigde Lord KAMES de Wereld met zyn *Sketches of the History of Men*, of *Schetzen van de Geschiedenis van den Mensch*. Dit Werk bestaat uit een groot aantal gebeurtenissen en waarneemingen, de Natuur van den Mensch betreffende, en is de vrugt van veel en wel overdagt leezen. In den loop zyner Letteroefeningen en Overdenkingen, hadt hy eene groote verzameling gemaakt van bouwstoffen. Deeze bragt hy, hoog in jaaren gevorderd, onder geschikte hoofden, en onderwierp ze aan het oordeel zyner Landsgenooten. Hy beoogde, dat dit Boek even verstaanbaar zou weezen voor Vrouwen als voor Mannen; en, om dit einde te bereiken, vertaalde hy de voorkomende aanhaalingen uit oude of buitenlandsche Schryveren, in 't *Engelsch*. Deeze Schetzen behelzen veele nuttige onderrigtingen, en zyn, gelyk alle de andere Werken deezes Lords, zeer uitlokkend en onderhoudend opgesteld.

Wy komen nu tot het laatste Werk van zyn Lordschap, waar aan hy den zedigen tytel geeft van *Loose Hints upon*

Edu-

Education, chiefly concerning the Culture of the Heart, of *Losse Gedagten over de Opvoeding, voornaamlyk het verbeteren van het Hart, betreffende.* Dit Werk kwam uit in 't jaar MDCCLXXXI, toen deeze eerwaardige Schryver in het vyf-en-tachtigste jaar zyns Ouderdoms getreeden was. Schoon zyne Lordschap dit Werk *Losse Gedagten* noemt, zal de Leezer in dit Stukje eene verwonderenswaardige vlugheid van geest ontdekken, in een zo hoog gevorderden Leeftyd, en eene ernstige begeerte om de gemoederen der Jeugd tot Eer, tot Deugd, tot Vlyt, en Eerbiedenis voor de Godheid, te vormen.

Behalven de opgemelde Werken, gaf Lord KAMES veele kleine Stukjes uit, in verscheide Tydschriften, die alle de kenmerken draagen van vernuft, en eene oorspronglyke wyze van denken.

Hoe een Man, die zyn leeven doorbragt in het behandelen van openbaare zaaken, en in zaaken van het uiterste gewigt, tyd kon vinden tot zo veele naaspeuringen van onderscheiden aart, en in dezelve uitmunten (*), valt voor Menschen van mindere vermogens niet ligt te begrypen. Veel ongetwyfeld moet toegeschreeven worden aan de kloekheid van zyn uitsteekend vernuft; maar veel ook aan de geregelde verdeeling van zyn tyd. Hy stondt vroeg op in de kragt zyner jaaren; 's morgens ten vier uuren, in zyn ouden dag ten zes uuren, en was den geheelen morgen in Letteroefeningen onledig. Als het Hof zat, vorderde de bediening, welke hy bekleedde, dat hy van acht of negen, tot twaalf of één, uur zich daar bezig hieldt; naa welken arbeid hy, als het weêr zulks toeliet, twee uuren wandelde met eenige geleerde Vrienden, en dan het middagmaal nam. Geduurende den tyd der Zit-

(*) Als wy den Letterärbeid van Lord KAMES overweegen, en hoe veel hy schreef, kan de Leezer niet nalaaten zich eene treffende gelykvormigheid voor den geest te brengen tusschen zyne Lordschap, en den werkzaamen PLINIUS *den Ouden.* In een Brief van PLINIUS *den Jongen*, vinden wy deeze plaats, op beiden, toepasselyk, *Nonne videtur tibi, recordanti quantum legerit, quantum scripserit, nec in officiis ullis, nec in amicitia, Principum fuisse*, dat is, „ wannneer gy u te binnen brengt, „ de Boeken die hy geleezen, en de Werken welke hy ge„ schreeven, heeft, zoudt gy dan niet denken, dat hy geene „ bezigheden om handen hadt, en zyn Vorst niet ten dienst „ stondt!"

Zitting, nam hy geene uitnoodigingen ter maaltyd aan, noch verzogt iemand: kwam een Vriend ongevraagd by hem eeten, hy onthaalde hem op zyn gullen en gastvryen trant; doch, naa het eeten, eenige glazen wyns gedronken hebbende, ging hy met zyn Klerk heenen, en liet het onthaal des Gezelschaps voorts aan zyne Egtgenoote over. —— De Naamiddag werd, even als de Voormiddag, in Letteroefening besteed. 's Avonds ging hy na de Schouwburg, of na het Concert, vandaar na het gezelschap eeniger Geleerden, by welke hy zomtyds laat bleef, en zulk eene geschiktheid voor gezelligheid betoonde, als men zelden aantreft. 't Is de aanmerking van een onlangs overleden uitmuntenden Schryver, „ dat te leezen, „ te schryven, en gezellige verkeering, alles in behoo„ relyke maate te houden, de zaak is voor lieden van „ Letteren; en dat hy, die met genoegen wenscht te „ rug te zien op zyne verloopene leevensjaaren, zich „ moet gewennen om de waarde van elke minuut te „ schatten, en te tragten om geen gedeelte des tyds nut„ loos te laaten voorby zwinden." Het was door deeze Lessen te werk te stellen, dat Lord KAMES tot dien top van Letterroem opklom, ondanks alle de hinderpaalen, welke het waarneemen zyner zaaken hem in den weg leiden.

Eene gepaste afbeelding te geeven van het openbaar en byzonder Character van Lord KAMES zou het bestek onzes werks verre te buiten gaan. De Schryver van dit Leevensberigt, nogthans, die de eer hadt van eene gemeenzaame kennis te hebben met dien grooten en braaven Man, meer dan twintig jaaren lang, kan egter niet naalaaten, 'er het een en ander by te voegen, 't welk onder zyne eigene opmerking viel.

Lord KAMES stak uit in yver voor het Algemeene Welweezen; hy voegde 'er uitsteekende werkzaamheid by. Geduurende een langen reeks van jaaren hadt hy het voornaamste bestuur van alle de Societeiten en Genootschappen, tot bevordering van den Handel, de Visscheryen en de Manufactuuren, van *Schotland*. Als bevorderlyk tot deeze einden, betoonde hy zich een groot Voorstander voor het aanleggen en onderhouden der Straatwegen, door alle gedeelten des Lands. Hy was, desgelyks, de voornaamste in de verdeeling en het gebruik van het Fonds, voortkomende uit de Landgoederen in *Schotland*, die ongelukkig aan de Kroon gehegt waren. Niet min vol-

volyverig betoonde hy zich, met, door zyne Schriften en persoonlyken invloed, de Letterkundige Genootschappen te onderschraagen. Hy mag eenigermaate aangezien worden voor den Oprigter van de Societeit, the *Physical and Litterary Society* geheeten. Deeze Societeit werd naderhand in de *Koninglyke Societeit* van *Edenburg* ingelyfd, welke een Charter van de Kroon ontving, en, van tyd tot tyd, Werken van vernuft, als mede van weezenlyk nut, voortbrengt.

Als een byzonder Persoon, en in 't gewoone Leeven, werd Lord KAMES bewonderd door beide de Sexen. De levendigheid van zyn vernuft en van zyn gestel, zelfs toen hy hoog in jaaren gekomen was, maakte zyn Gezelschap niet alleen aangenaam, maar zeer gezogt door de Geleerden, en door Mevrouwen van aanzien en smaak. Hy vertelde weinig Geschiedenissen, en zelden, zo ooit, dezelfde aan denzelfden Persoon. Voor de noodzaaklykheid om vertellingen op te warmen, de jammerhartige toevlugt der zodanigen, die, zonder vernuft, in de gezelschappen zoeken te schitteren, was hy bevryd door den voorraad van spreekstoffe, welke hy zelve wist te verschaffen: zyn vernuft, of geleerdheid, stondt hem by alle gelegenheden ten dienste. Hy kon, met even veel gemaks en vaardigheids, de gevoelens eens Bovennatuurkundigen bestryden, en de neteligste Regtsgevallen ontwikkelen, als met een Landman spreeken over de verbeteringen des Landbouws, of met eene Dame over de Klederdragten. In stede van jalours te zyn over mededingers, het kenmerk van laage Zielen, kweekte Lord KAMES elk vonkje van verdiensten, 't welk hy in een Letteroefenaar, of by den geringsten Handwerksman, vondt, aan.

Eer hy in bezit kwam van *Blair-Drummond*, was zyn inkomen gering, dan, niettegenstaande deeze omstandigheid, deedt hy met Mevr. DRUMMOND, zyne agtenswaardige en bekwaame Egtgenoote, meer goeds aan de behoeftigen, dan de meeste Familien met groote rykdommen gezegend. Was de nood dringend, dan gaven zy geld. Zy deeden meer. Wanneer zy ontdekten, dat behoeftige en vraagende Mannen en Vrouwen in staat waren om eenigen arbeid te doen, deeden zy beiden hun best om werk te vinden, 't geen zy konden verrigten. In gevallen van dien aart, welke veelvuldig voorkwamen, nam Mevrouw de Vrouwen onder haar, en Lord KAMES de Mannen onder zyn, opzigt.

Uit het geen wy gemeld hebben van de verscheidenerleie

deie en veelvuldige Voortbrengzelen zyns vernufts, is het openbaar, dat hy weinig ledige oogenblikken in zyn langdurig leeven kan gehad hebben. Zyn geest was bestendig bezig; of in het overdenken van nieuwe gedagten; of in het volvoeren van werkzaame verrigtingen.

By deeze kloeke verstands-beoefening, letter-begaafdheden, en bevlytiging van het algemeene nut, stak het Character van Lord KAMES uit in Onschuld. Niet alleen gaf hy zich nooit toe in kwaadspreekenheid; maar wanneer deeze in gezelschap de tong begon te roeren, zweeg hy geheel stil, of poogde aan het onderhoud eene andere wending te geeven. Als een natuurlyk gevolg van deeze geäartheid, mengde hy zich nooit in Staatsgeschillen, zelfs dan niet, wanneer de Partyschappen in zyn Land tot onvoegelyke hoogten liepen, en, 't geen nog opmerkenswaardiger is, hy schreef nooit iets, onaangezien de veelvuldigheid zyner Schriften, of hy had 'er het duidelyk oogmerk mede, om wel te doen aan zyne Medemenschen.

Natuurlyk was hy vuurig van aart; doch altoos goedertieren en gul. In zyne vriendschap was hy yverig en opregt. Zo verre was hy van Ongodsdienstigheid, hem door eenige verstandlooze dryvers wel eens ten laste gelegd, dat weinige Menschen een hebbelyker wyze, van Godsdienstig te denken, bezitten. Een bestendig gevoelen van de Godheid, en eerbied voor de Godlyke Voorzienigheid, heerschte in zynen geest. Hieruit ontstond die geneigdheid, in alle zyne Schriften doorstraalende, om Eindoorzaaken op te speuren, en de Wysheid van den Maaker der Natuure aan te toonen. Doch hier by moeten wy het laaten berusten.

Lord KAMES stierf, tot groote droefheid van die hem kenden, op den zeven-en-twintigsten van Wintermaand des jaars MDCCLXXXII. Naardemaal hy geene kennelyke ongesteldheid hadt, dan de verzwakking, noodwendig uit zyne hooge jaaren ontstaande, ging hy, weinig dagen vóór zyn dood, na het Hof der Zittinge, sprak alle de Regters, hoofd voor hoofd, aan, en nam een staatlyk en hartlyk afscheid.

AARDRYKSKUNDIG BERIGT VAN HINDOOSTAN, OF INDIË.

(Ontleend uit de *Mem.* van *Major* RENNELL.)

De Aardrykskundige Beschryving van *Hindoostan* is, tot dus lange, zeer gebrekkig begreepen door de *Europische* Schryvers; en het scheen bewaard voor den Major RENNELL, om 'er een volkomener denkbeeld van te geeven, dan men ooit voorheen hadt. De Kaart, door hem van *Hindoostan* vervaardigd, met het Geschrift tot opheldering daarvan, geregtigt hem tot een hoogen rang onder de Mannen, die ryklyk toegebragt hebben tot de uitbreiding onzer Aardrykskunde (*).

Hindoostan heeft men tegenwoordig in *Europa* begreepen, de streek Lands te behelzen, gelegen tusschen de Rivieren de *Ganges* en den *Indus*, ten Oosten en Westen; hebbende ten Noorden de *Thibetische* en *Tartaarsche* Bergen, en de Zee ten Zuiden. Maar, naauwkeurig gesprooken, is de uitgestrektheid van *Hindoostan* veel bepaalder, dan deeze Grensscheidingen ons een denkbeeld geeven; en de naam van *Hindoostan* moet alleen toegeëigend worden aan dat gedeelte van de bovengemelde uitgestrektheid Lands, 't welk ten Noorden ligt van de Paralellen van 21° of 22°. De Rivier *Nerbudda* is, in de daad, de Zuidlyke Grensscheiding van *Hindoostan* zo verre dezelve zich uitstrekt; en de Zuidlyke Grenzen van *Bengalen* en *Bahar* maaken het overige gedeelte uit. De Landen, ten Zuiden van deeze Linie, zyn, volgens de *Indiaansche* Aardrykskundigen, bekend onder den algemeenen naam van *Deccan*, en behelzen bykans eene helft van het Land, doorgaans het

(*) 't Was deeze Kaart, en de Beschryving tot opheldering van dezelve, die den Heer W. ROBERTSON aanleiding gaf tot het vervaardigen van het uitsteekend Werk, *An Historical Disquisition, concerning the Knowledge which the Ancients had of India; and the Progress of Trade with that Country prior to the Discovery of the Passage to it by the Cape of Good Hope*; waarvan eene *Nederduitsche* Vertaaling onder de Pers is, by de Boekhandelaars YNTEMA en LOOSJES.

het *Mogolsche Ryk* geheeten. Maar, dewyl de naam van *Hindoostan*, in een uitgebreiden zin, toegepast is op dit geheele Ryk, zal het noodig weezen het Noordlykst gedeelte daarvan te onderscheiden door den naam van het *Eigenlyk Hindoostan*.

Dit Land heeft, in de daad, den *Indus*, en de Bergen van *Thibet* en *Tartaryen*, tot de Westlyke en Noordlyke Grensscheidingen; maar de *Ganges* wordt zeer oneigen voor de Oostlykste Grensscheiding gehouden; dewyl dezelve door verscheide van de rykste Landschappen des Lands stroomt; terwyl men de *Burrampooter*, die veel nader komt om de Oostlyke Grensscheiding te kennmerken, geheel niet kent.

In deezen omschreeven staat, is de uitgestrektheid van het *Eigenlyk Hindoostan* omtrent gelyk aan *Frankryk*, *Duitschland*, *Boheemen*, *Hungaryen*, *Zwitzerland*, *Italie* en de *Nederlanden*, te zamen genomen; terwyl de *Deccan* en het *Schier-eiland* omtrent gelyk staan met de *Britsche Eilanden*, *Spanje* en *Turksch Europa*. Ik heb hier het Land, ten Zuiden de Rivier *Kistna*, den naam van *Schier-eiland* gegeeven, volgens het algemeen gebruik, schoon de gedaante voor die benaaming geenzins pleit. De benaaming *Deccan*, welke het Zuiden betekent, wordt, (gelyk gezegd is,) in den uitgestrektsten zin, toegeëigend aan het geheele Gewest, liggende ten Zuiden van het *Eigenlyk Hindoostan*. Ik begryp, nogthans, dat dezelve, in den strikten en bepaalden zin, alleen de Landen beduidt, gelegen tusschen het *Eigenlyk Hindoostan*, de *Carnatic*, de *Wester Zee* en *Orissa*; dat zyn de Landschappen *Candeisch*, *Dowlatabad*, *Visiapour*, *Golconda*, en het Westlyk gedeelte van *Berar*.

De Naam *India*, by welken dit Land, voor zo verre het bekend was, onderscheiden wordt by de vroegste *Grieksche* Schryveren, blykt ontleend te zyn van *Hind*, den naam daar aan toegevoegd door de Oude *Persen*, van welken ongetwyfeld de *Grieken* en de kennis van het Land, en van den Naam, kreegen. Wy hebben de sterkste verzekeringen van den Heer WILKINS, dat geene zodanige Woorden als *Hindoo*, of *Hindoostan*, in het *Sanscreetsche* Woordenboek voorkomen (*). Het blykt, dat het Volk, by

(*) Zie de Aanteekeningen op de *Heeto-pades*, of Fabelen, nu onlangs uit de *Sanscrit*, of *Sanscritsche* Taal, overgezett, door den

by 't welk de *Sanscritsche* Taal de Volkstaal was, hun Land *Bharata* noemden, een naam, zo ik geloof, geheel nieuw klinkende in de ooren van het geleerd *Europa*. Het is, overzulks waarschynlyk, dat het woord *Hind*, dien van *India* aan de *Grieken* verschafte, en het woord *Stan*, zo veel als Land betekenende in de *Persische* spraake, is van eene laatere dagtekening; want wy vinden het gevoegd by veele van de oude *Persische* naamen aan Landen gegeeven; zo is *Daha*, *Daha-stan*; *Tapuri* is *Taberi-stan*; *Corduene* is *Curdi-stan*, met veele andere dergelyke. Met de toepassing van dien naam *India*, is het gegaan als met andere benaamingen; ik wil zeggen, men heeft denzelven gegeeven, niet alleen aan het Land oorspronglyk daardoor aangeduid; maar ook aan andere, daar by of daar omtrent gelegen (*): want de Landen, tusschen *Hindoostan* en *China*, werden het *Verdere India*, of *India* ex-

den Heer WILKINS, p. 332. Deeze Heer heeft de verdienste, dat hy de eerste *Europeaan* is, die kennis kreeg aan de *Sanscritsche* Taal, welke de Taal was van *Oud Hindoostan*, of *Bharata*; doch welke ophieldt de Landtaal te zyn, kort naa de vermeestering door de *Mahomethaanen*, in de veertiende Eeuwe. Weinige jaaren geleeden, was dezelve alleen bekend aan de *Pundits*, of Geleerde *Brahminen*, die allen, welken niet tot hunne Orde behoorden, met veel zorgvuldigheids, van de kennis dier Taale uitslooten; dewyl zy dezelve aanmerkten als geheiligd tot het bewaaren hunner Godsdienst-Instellingen en Verborgenheden; welke zy onvoeglyk oordeelden aan het Gemeen te ontdekken, dan door middel hunner eigene Verklaaringen en Uitleggingen. De eer, te deezer gelegenheid, WILKINS aangedaan, herinnert ons de ontdekkingen, door de *Egyptische* Priesters aan HERODOTUS gedaan; en wy mogen 'er het gunstig gevolg uit afleiden, dat de persoonlyke verdiensten van beide deeze Mannen een voornaam deel hadt in het verkrygen van zulk een onderscheidend voorregt.

(*) De naam *Lybia* behoorde, in 't eerst, alleen tot de Landen van *Africa*, waarin zich *Grieksche* Volkplantingen gevestigd hadden; doch werd naderhand door hun toegepast op 't geheele Vasteland. De *Romeinen* strekten, op dezelfde wyze, den naam van *Africa*, welke oorspronglyk alleen tot de Landen van *Carthago* behoorde, uit over het geheele Vasteland, of, ten minsten, tot zo veel als zy daarvan kenden. *Asia* bepaalde zich in 't eerst alleen tot *Natolia*, 't welk den naam van *Klein Asia* in laater tyd aannam, toen de benaaming van *Asia* gegeeven werd aan alle de bekende deelen des Vastelands.

extra Gangem, geheeten; terwyl *Hind*, of *India*, eigenlyk alleen behoorde tot het Land des Volks *Hindoos* geheeten, of die van *India intra Gangem*. Die benaaming is zo oud als de vroegste ongewyde Geschiedenissen thans voorhanden, en dit kan, onder veele andere voorbeelden, ten bewyze strekken van de hooge oudheid der *Persische* Taale.

India heeft, door alle Eeuwen heen, de aandagt der Weetgierigen in alle leevensstanden getrokken. De zeldzaame Voortbrengzels deezes Lands, en de Goederen daar vervaardigd, trokken die der Kooplieden; terwyl de zagte en niemand stootende Godsdienst van *Brama*, en de Zeden daardoor voorgeschreeven, de oplettenheid der Wysgeeren gaande maakte. De Taal is desgelyks opmerkelyk, en heeft aanspraak op oorspronglykheid.

Gelukkig ware het voor de *Indiaanen* geweest, hadden zy de aandagt niet uitgelokt van eene soort van Menschen, meer vyandig aan het geluk des Menschdoms: want de zagtheid en verwyfdheid, die de lugtstreek medebrengt, en de ryke aart des gronds, welke alles bykans van zelve oplevert, noodigde hunne veelvuldige stoutmoediger nabuuren uit ten aanvalle, en maakte hun tot een gereeden prooy voor elken vreemden invaller. Vanhier vinden wy hun agtereenvolgend overwonnen door de *Persen*, de *Patanen* en *Mogollers*, en het is waarschynlyk, dat zy, even als de *Chineesen*, zelden een Heerschappy van Koningen, uit hun eigen Land herkomstig, gehad hebben.

De berigten, van twee-en-twintig Eeuwen herwaards, vertoonen de *Indiaanen* als een Volk tot een vry hoogen trap van beschaafdheid opgeklommen; maar, indien men oordeelt uit hunne oude overblyfzelen, hadden zy de nabootzende Kunsten niet tot de hoogte van volkomenheid opgevoerd, als de *Grieken* en *Romeinen*, of zelfs de *Egyptenaars*. Zo de *Hindoos*, als de *Chineesen*, schynen hunne Kunsten gebragt te hebben juist tot het punt tot nuttige einden noodig; maar zy klimmen nooit op tot volmaaking om den smaak te voldoen, of iets groots te bestaan (*).

De staat waarin *Hindoostan* geraakt is, zints den val des

(*) Dit alles vinden wy keurig uitgewerkt door den Heer ROBERTSON, in het boven aangeweezen Werk, 't geen wy met verlangen te gemoete zien.

des *Mogolschen* Ryks verschilt zeer veel van dien, waarin dit Land zich bevondt, vóór dat het vereenigd werd onder de *Mahomethaansche* Vermeesteraaren. Het was toen verdeeld in verscheide Koningryken van middelbaare grootte, die onderling in een zeker evenwigt tot elkander stonden. Dan tegenwoordig mag *Hindoostan* en de *Deccan* gezegd worden uit zes voornaame Staaten te bestaan, die alle de mindere, welke eene groote menigte uitmaaken, als Schattingschuldigen of Leenroerigen onder zich hebben. Deeze zes Hoofdstaaten zyn, volgens den Major RENNELL, de *Britsche*, de twee *Mahratten Staaten*, de *Nizam*, *Tippoo Sultan* en de *Seiks*: want welke woordonderscheidingen men ook moge maaken, eene gedwongene Verbintenis is ten minste eene afhangelyke, zo niet, met de daad, eene schattingschuldige Gesteltenisse (*).

(*) I. DE BRITSCHE BEZITTINGEN. 1. *Bengal* en *Bahar*, met de *Zemindary* van *Benares*. 2. De Noordsche *Circars*. 3. De *Jaghire* in de *Carnatic*. 4. *Bombay* en *Salsette*. 5. Het Landschap *Midnapour*, in *Orissa*. —— De Bondgenooten der *Britten*, die aangemerkt mogen worden als van hun afhanglyk, zyn AZUPH DOWLAG, *Nabob* van *Oude*; MAHOMED ALLY, *Nabob* van de *Carnatic*; en de *Rajahs* van *Travancore* en *Tanjore*.

II. DE POONAH MAHRATTAS. 1. *Malwa*. 2. *Candeish*. 3. Een gedeelte van *Dowlatabad*. 4. *Visiapour*. 5. Een gedeelte van *Guzerat*. 6. Een gedeelte van *Agra*. —— 7. Een gedeelte van *Agimere*. 8. *Allahabad*. —— Schattingschuldigen, de *Rajahs*. 1. Van *Iyenagur*. 2. Van *Joodpour*. 3. Van *Oudipour*. 4. Van *Narwah*. 5. Van *Gohud*. 6. Een gedeelte van *Bundelcund*. 7 MAHOMETH HYAT. 8. FUTTY SING. 9. GURRY MUNDELLA.

III. DE BERAR MAHRATTAS. 1, *Berar*. 2. *Orissa*. —— Schattingschuldig, *Bembajee*.

IV. NIZAM ALLY, *Soubah* van de *Deccan*. —— *Golconda*, *Aurungabad*, *Beder*, een gedeelte van *Berar*. *Adoni*, *Rachore*.

V. TIPPOO SULTAN, *Mysore*, *Bednore*, *Canara*, *Cuddapah*. (Van de Landschappen, deezen Vorst toebehoorende, hebben wy in een voorgaand Stukje een byzonderder berigt gegeeven.) Zie hier boven, *bl.* 341, enz.

VI. DE SEIKS, *Lahore*, *Moultan*, en de Westlyke gedeelten van *Delhi*.

Behalven deeze zes voornaame Staaten, heeft men de zeven kleindere. 1. *Zubea Cawn*, thans *Golum Cawdir*, *Sehaurunpour*. 2. De *Juts*. 3. De *Pattan Rohillas*, *Furruckabad*. 4. *Adjid Sing*, *Rewhag*. 5. *Bundelcund*, of *Bundela*. 6. Klein *Ballogistan*. 7. *Cochin*.

AUGUSTUS EN MAGDALENA.

Eene waare Gebeurtenis, ten dage der Fransche Omwenteling voorgevallen.

(*Uit het Engelsch.*)

Een jong *Fransch* Heer, die doorgaans in *Parys* zyn verblyf hieldt, in het Jaar vóór de Omwenteling na *Toulouse* gereisd zynde, werd door eenigen zyner Vrienden uitgenoodigd, om hun te vergezellen na *Bareges*, waar eenigen hunner heen toogen om zich te verlustigen; anderen om herstel hunner gezondheid te zoeken in het Bronwater, 't welk in heete en koude stroomen uit het *Pyreneesche* Gebergte voortkomt.

Deeze jonge *Parysenaar*, die eenigen smaak hadt in de verhevene tooneelen, welke de Natuur oplevert, oordeelde het een wellust eenigen tyd langer de Kunst-wandeldreeven der *Tuilleries*, en de Fonteinen van *Versailles* te verlaaten, om te wandelen tusschen het Gebergte, en te luisteren na de Watervallen, die van dezelve met geweld nederstorten. —— Welke sterke aandoeningen ontstaan 'er niet in de Ziel, op het eerste gezigt van een zo grootsch tooneel! Wy schynen een nieuw bestaan te verkrygen: elke voorige indruk is, voor eene wyl, uit de geheugenisse gewischt, en de geest verliest zich geheel en al in de geweldige en overstelpende opwellingen van verwondering en verbaasdheid.

Bareges was, gelyk doorgaans in den Zomer, niet alleen opgevuld met gezelschap van *Franschen*, maar ook met Vreemdelingen uit andere Landen daar gekomen, om de beroemde Baden te gebruiken. 't Gezelschap vermaakte zich, als gewoonlyk by de Bronnen, met wandelen, speelen, en andere daar gebruikelyke, onschuldige, en ook wraakbaare, tydkortingen.

Het verblyf te *Bareges* valt kostbaar. Zelfs gemeene geryflykheden moet men duur betaalen; leevensmiddelen en huisvesting verkrygt men zomtyds met moeite. *Bareges* wordt daarom zeldzaam ten verblyf van eenigen tyd bezogt, dan door lieden van groote middelen, die de hinderpaalen, welke de bergen opwerpen tot het verschaffen van de aangenaamheden en gemakken des leevens, weeten weg te neemen door de alles overmeesterende kragt des Gouds.

Onder een aantal Persoonen van Rang en Middelen, bevondt zich, nogthans, eene Familie te *Bareges*, in eenen anderen toestand. Deeze Familie bestondt uit een oud zwak *Fransch* Officier, zints lang aan een beroerte kwynende, en zyne Dogter, eene jonge Juffer van omtrent negentien Jaaren. Hun voorkomen en leevenswyze scheen aan te wyzen, dat, schoon deeze oude

Offi-

Officier, ter zyner beterschappe, na de Bronwateren van *Bareges* gereisd was, hy, dit doende, de paalen was te buiten gegaan, welke zyne inkomsten hem stelden; hy moest zich van alles speenen, wat zyn zwakke staat niet volstrekt eischte. Hy leefde zeer afgezonderd, in de slegtste verblyfplaats te *Bareges*. En, terwyl de andere Dames, in den eersten smaak, ryk en kostbaar, gekleed waren, en die vertooning van dag tot dag verwisselden, droeg zyne Dogter slegts een wit gewaad, 't geen, schoon altoos rein, verre was van fyn te weezen; haar bruin hair was, altoos, ongepoederd, en zonder eenig vercierzel. Gelukkig, egter, voor MAGDALENA (want zo was zy geheeten) was haar Persoon geschikt om zich in die kleeding op het voordeeligst te vertoonen; en, hoewel zy niet zeer schoon was, hadt haar gelaad eene uitdrukking van bevalligheid, die aan 't einde der schoonheid beantwoordde, door Liefde en Verwondering te verwekken.

Het Gezelschap te *Bareges* maakte welhaast kennis met elkander, en de Dames vestigden altoos het oog op MAGDALENA als zy haar op de wandelingen ontmoetten, 't welk, nogthans, niet vaak gebeurde; want haar Vader was dikwyls niet in staat om uit te gaan. Wanneer hy het deedt, werd hy aan de eene zyde ondersteund door MAGDALENA, en aan de andere zyde door zyn knegt. Het was onmogelyk, zonder aandoening, te zien, welk een agt zy sloeg op haar Vader, dien zy geen oogenblik verliet. Men merkte op, met welk eene tedere bezorgdheid zy hem geleidde door de straaten van *Bareges*; wandelende zo langzaam haar mogelyk was, en 's Vaders zwakke schreden volgende. Als hy het niet durfde waagen uit te gaan, zat zy aan het venster van haar kleine Zydvertrekje, en las hem iets voor. Haar uitzigt en houding duidden spreekend aan, dat zy uit den aart leevendig was, en vrolyk zou geweest zyn, indien haar Vader niet ziek geweest ware. Maar al de vrolykheid, welke zy kon aanneemen, terwyl hy leedt, besteedde zy om hem te vermaaken, en de langzaam voortsleepende verdrietige uuren van kwyning en zwakheid te korten.

Hoewel MAGDALENA bevallig was, bevrydde de laagheid en geringe staat, waarin zy leefde, haar voor den nyd der Jufferschap te *Bareges*. Zy wisten ten vollen, dat de Heeren te *Bareges*, voor 't grootste gedeelte, Lieden van de groote wereld waren, die, hoe zeer zy schoonheid bewonderen, en deugd agten, egter zich wagten om zich zo verre te laaten verlokken, door eenig teder of zedelyk gevoel, dat het aanloopt tegen hun eerzugt, trotsheid en belang. Schoon de Omwenteling in *Frankryk* nog geen stand hadt gegreepen, was het deeze Dames bekend, dat, wat het Huwelyk betreft, de Tyd der *berekeninge* reeds gekomen was, en vreesden zy dus geene Mededingster in MAGDALENA te zullen aantreffen. De Dames, zo wel als de Heeren, bewonderden de bevalligheden van haar

Perſoon, en de beminnelyke hoedanigheden, welke zy in haar gedrag ten toon ſpreidde. Met één woord, MAGDALENA werd, binnen kort, het voorwerp van algemeene agting.

AUGUSTUS, (want zo zal ik onze jonge *Paryzenaar* noemen, daar hy zyne Tytels verlooren heeft, zints de wet der Gelykheid in zyn Land herſteld is,) —— AUGUSTUS ſprak minder dan andere Heeren te *Bareges* van MAGDALENA; doch dit ontſtondt miſſchien daar uit, dat hy meer op haar dagt. Zomtyds maakte hy, in zyne Morgenwandelingen, vergelykingen tusſchen haar, en de Dames te *Parys*, onder welke hy den Winter geſleeten hadt; en de vergelyking eindigde dikwyls met een diepgehaalden zugt. Het tooneel deezer gepeinzen werkte zeker zeer ten voordeele van MAGDALENA. Misſchien zou te *Parys*, of te *Versailles*, AUGUSTUS betoverd geworden zyn door de *hoogbeſchaafde* bevalligheden van eene geblankette, gepoederde, en op het doen van vermeesteringen uitgeruste, Dame. Deeze kunstaanlokzelen zouden mogelyk genoeg zamengeſtemd hebben met de geſchoore laanen en hoekige wandelpaden. Maar MAGDALENA's natuurlyke lachjes, en onvoorbedagte bloozingen, waren veel eenſtemmiger met den Natuurtoon der *Pyreneeſche* Bergen.

Op zekeren avond, wanneer AUGUSTUS, met eenige Dames, door *Bareges* wandelde, zag hy MAGDALENA op eenen kleinen afſtand, met veel moeite haaren Vader onderſteunende, die een nieuw toeval van beroerte ſcheen gekreegen te hebben. AUGUSTUS ſchoot 'er na toe als een pyl uit een boog, en onderſtutte den Officier, tot hy een weinig bekwam: waar op hy, met een zagt geweld, MAGDALENA, die doodsbleek en beevende daarby ſtondt, dwong haars Vaders arm los te laaten, en te gedoogen, dat hy den Knegt hielp, om haar Vader t'huis te brengen; zy waren ſlegts eenige ſchreden van diens verblyf. AUGUSTUS tradt binnen, en bleef tot dat de oude Officier eenigzins herſtelde; en naa MAGDALENA bewoogen te hebben om eenige druppels Hartshoorn te neemen, vertrok hy.

's Anderen daags 's morgens dagt hy, dat de gewoone beleefdheid van hem vorderde by den ouden Officier een bezoek af te leggen, en te verneemen, hoe hy den nagt hadt doorgebragt. MAGDALENA hadt juist dezelfde gedagten gekoesterd, en by zich zelve gezegd: „ Zeker, het zou vreemd weezen, „ indien die jonge Heer, die met zo veel bezorgdheids myn „ Vader byſtand boodt, en my eenige druppels Hartshoorn „ deedt gebruiken, niet na ons kwam omzien." —— Dit denkbeeld was reeds verſcheide keeren door haaren geest gegaan, en zy peinsde 'er op aan 's Vaders bedſponde gezeeten, toen AUGUSTUS werd aangediend.

De oude Officier, die al de beleefdheid bezat van zyn Landaart en van zyn Beroep, ontving hem op de verpligtendſte wyze,

en schoon hy met eenige moeite sprak, was hy overvloedig in dankbetuigingen voor de gedaane diensten van AUGUSTUS. MAGDALENA drukte haaren dank kort en eenvoudig uit; maar de toon, op welke zy sprak, was zodanig, dat AUGUSTUS voelde dat hy zyn leeven zou hebben kunnen waagen om dien dank te verdienen.

De oude Officier bleef ziek; en hierom hieldt AUGUSTUS het steeds voor een blyk van oplettenheid, waar hy niet buiten kon, om 'er alle dagen te gaan, en naa den staat des kranken te verneemen. Hy begon ook gewaar te worden, dat deeze bezoeken, van dag tot dag, noodzaaklyker wierden voor zyn eigen geluk.

Dit geluk werd, in de daad, verbitterd, door veele smertlyke bedenkingen. Hy wist maar al te wel, dat de toestemming zyns Vaders, den Graaf van ****, tot het Huwelyk met MAGDALENA, te verwerven, zo onmogelyk was, als voor hem om de Liefdedrift, door haar in zynen boezem ontstooken, uit te dooven. Hy kon berekenen in welk eene orde zyns Vaders nasporingen, dit onderwerp betreffende, zouden loopen. Hy bevroedde dat 'er twee groote vraagen zouden moeten beantwoord worden —— de eerste: „ Hoe veel duizend „ Livres heeft zy in 't jaar aan inkomen?" —— En de tweede: „ Is zy van Adel?" En niets kon belemmerender voor hem weezen, dan dat de vraag, het Inkomen betreffende, de eerste zou komen: naardemaal dit het Artykel was, 't welk op geene voldoende wyze kon beantwoord worden: want tegen de Familie van MAGDALENA kon geen tegenwerping vallen. Hoewel de vroegere Adel van *Frankryk* volstrekt de zuivere stroom van het Adelyk bloed niet wilde besmetten, door eene Egtverbintenisse met de Dogter van een *Roturier*, (een *Burgerman*) had zy altoos edelmoedigheids genoeg om eenige geslachten van Adel af te staan, voor schatten daar tegen over in de weegschaal gelegd.

AUGUSTUS, terwyl hy overtuigd was van de onmogelykheid om zyns Vaders toestemming tot het Huwelyk te verwerven, gaf, uit dien hoofde, geen bezoek minder aan MAGDALENA; en wanneer het gewoone uur van zyne bezoekgeeving kwam, brak hy menigwerf schielyk de aaneenschakeling zyner redenkaveling over de onvoorzigtigheid zyner verknogtheid op één af, om zich te haasten na het verblyf zyner Zielsvoogdesse. —— Binnen kort, liet hy alle redeneering op dit stuk vaaren, en gaf zyn hart, zonder eenig bedwang, over aan de geweldigste en onoverwinbaarste drift.

AUGUSTUS openbaarde aan den ouden Officier, welke gevoelens zyne Dogter hem hadt ingeboezemd. De oude Heer ontdekte dit aan MAGDALENA, en zy antwoordde alleen met traanen, welker meening hy duidelyk verstondt. Toen AUGUSTUS hem ontvouwde hoe het met zyn Vader gelegen ware, verzogt

zagt de Officier dát hy niet meer om zyne Dogter zou denken. AUGUSTUS voelde dat hy hem even goed zou hebben mogen verbieden, adem te haalen. Hy zette zyne bezoeken voort, en de oude Officier vondt zich welhaast in een ſtaat van zwakheid, welke hem noch de magt, noch de wensch, liet om dit dagelyks komen te verbieden. Zyne kwaal nam hand over hand toe, en ging met de ontzettendſte verſchynzelen gepaard.

Het ſaiſoen, om de wateren te *Bareges* te gebruiken, was nu ten einde geloopen: alle de Brongasten vertrokken, uitgenomen de oude Officier, die zich te zwak bevondt om vervoerd te kunnen worden, en AUGUSTUS, die, zo lang MAGDALENA bleef, zich van deeze plaats niet los kon rukken.

Binnen weinig weeken voelde de oude Officier dat zyn ſterfuur naderde. AUGUSTUS knielde met MAGDALENA by zyne bedſponde —— haare ſtem werd door ſnikken belet; en AUGUSTUS hadt naauwlyks het vermogen om met gebrooke woorden te betuigen, dat hy zyn leeven aan het geluk van MAGDALENA zou opofferen. De oude Officier vestigde zyn oog vol tedere bezorgdheid en kommer op zyne Dogter, en blies den laatſten leevens-adem uit. MAGDALENA betreurde haaren Vader met de diepgaandſte rouwe, en konden alle de opwagtingen van haaren Minnaar de droefenis niet verzetten, waar mede haar aandoenlyk hart den dood van haaren Vader beweende.

De Winter vry verre gevorderd zynde, ſtelde zy voor, haare reis na het verafgelegen Landſchap, waar zy voorheen met haaren Vader gewoond hadt, tot het Voorjaar uit te ſtellen, en zich, in dien tusſchentyd, in een Klooster, niet verre van *Bareges*, te onthouden. AUGUSTUS ſtelde al de kragt der welſpreekenheid, door Liefde aangevuurd, te werk, om haar over te haalen ter toeſtemming in een geheim Huwelyk. Zy hing in twyfel over dit voorſtel: en, terwyl zy over dit onderwerp ſpraken, werd de deur van de kamer, waarin zy zich bevonden, op 't onverwagtst, geopend, en AUGUSTUS zag zyn Vader, den Graaf van ****, binnen treeden.

De Graaf hadt gehoord van de liefdebanden, die zyn Zoon zo lang te *Bareges* hielden, en zich gehaast om hem van daar te haalen, eer het te laat was. Hy beſchuldigde zyn Zoon met hevig tegen hem uit te vaaren, en begon ook MAGDALENA verwyten te doen: doch 'er was iets in haar gelaad, in haar ſtilzwygen, en in haare traanen, 't welk den toon van ſcherp verwyt, op welken hy begonnen was, verzagtte. Hy beval zyn Zoon uit de kamer te gaan, en verlangde met haar alleen te ſpreeken.

Na aan MAGDALENA voorgeſteld te hebben, de onmogelykheid van immer met zyn Zoon in den Egt te treeden, en zyn beſluit om hem te onterven, en al zyn goed aan zyn tweeden Zoon te maaken, indien AUGUSTUS in zyne genegenheid tot

haar

haar bleef volharden, —— en, naa aangewende poogingen om haaren hoogmoed en edelmoedigheid op te wekken, verlangde hy te mogen weeten, werwaards zy ten oogmerk hadt heen te gaan. Zy gaf hem haar voorneemen te kennen, om onmiddelyk haar intrek te neemen in het Klooster van ——. Hy keurde dit oogmerk goed, en liet haar alleen, om zyn Zoon te spreeken. De kamerdeur was niet digt, of MAGDALENA gaf een ruimen loop aan den traanenvloed, die zy naauwlyks hadt kunnen tegenhouden, terwyl de Graaf met haar sprak. Nooit hadt zy haar toestand, als Wees, zo zeer gevoeld, als op dit oogenblik; en de dierbaare herinnering van haaren Vader mengde zich met de Zielssmerte eener te leurgestelde liefde.

Intusschen verklaarde de Graaf van *** zyn Zoon, dat de eenige kans, welke 'er overbleef om immer MAGDALENA te verwerven, afhing van zyne volstrekte onvoorwaardelyke onderwerping aan zyn bevel, en dat hy oogenbliklyk met hem na *Parys* moest vertrekken. AUGUSTUS vroeg, met allen ernst, wat 'er van MAGDALENA zou worden? Zyn Vader zeide, dat zy beslooten hadt zich na het Klooster van —— te begeeven. AUGUSTUS weigerde volstrekt te vertrekken, of het moest hem vooraf vergund worden, MAGDALENA nog eens te spreeken. De Graaf moest hieraan zyne toestemming geeven; doch, eer hy gedoogde dat zy zamen kwamen, verwierf hy van MAGDALENA de toezegging, dat zy geene byzonderheden zou vermelden van het gesprek, tusschen haar en den Graaf gehouden.

AUGUSTUS deedt, in dit laatste onderhoud met MAGDALENA, vergoeding voor de wreede versmaading zyns Vaders, door de staatlykste en vuurigste verzekeringen van getrouwheid, door geen tyd of omstandigheden aan 't wankelen te brengen; waarop hy, naa verscheide aangewende poogingen om de kamer te verlaaten, en naa geduurig weder te keeren, eindelyk zich uit haare armen rukte. MAGDALENA zag, met zyn vertrek, alle hoop op aardsch geluk verdwynen.

's Anderen daags vroeg ging zy na het Klooster van ——; maar niet dan naa dat zy eenigen tyd weenende gezeten hadt op den stoel, dien AUGUSTUS pleeg te gebruiken.

MAGDALENA sleet het overige gedeelte van den Winter in het Klooster te —; staande dien tyd ontving zy verscheide Brieven van AUGUSTUS. Met het aankomen van de Lente, verzogt hy haar ten ernstigste, dat zy, in stede van na het Landschap haars voorigen verblyfs te vertrekken, nog een weinig in het Klooster zou blyven; en streelde haar met de zoete hoope van in staat te zullen weezen, om eerlang die Verbintenis aan te gaan, waar van al zyn geluk afhing.

In den Zomer, van dat jaar, greep de Omwenteling in *Frankryk* plaats, welke dien Zomer altoos gedenkwaardig zal doen blyven. MAGDALENA was eene yverige Voorstandster der Omwen-

wenteling, die zy hoorde dat elk *Franschman* vrygemaakt hadt: „ En, indien ieder *Franschman* vry is," dagt MAGDALENA, „ dan mag ook ieder *Franschman* trouwen, welke hem be„ haagt." Het kwam MAGDALENA voor, dat, alle staatkundige redenen, stukken waarop zy niet veel gedagt hadt, ter zyde gesteld zynde, het verkrygen van vryheid in Huwelykskeuze, alleen, de onrust eener Omwentelinge wel waardig was; en zy was, uit hoofde van dit denkbeeld alleen, zo vuurig Patriotschgezind, als of zy de Verklaaring van de Regten van den Mensch, door de Nationaale Vergadering gedaan, in al derzelver uitgestrektheid en gevolgen begreepen hadt.

De Graaf van * * * *, die berigt gekreegen hadt van de Briefwisseling tusschen de Gelieven, en weinig hoops koesterde, dat zyn Zoon een liefdevlam zou dooven, die door deeze Briefwisseling steeds werd aangeblaazen, wist een middel te bedenken, om de Brieven van AUGUSTUS, by het Klooster, te doen onderscheppen. —— Te vergeefsch vroeg MAGDALENA, met alle bezorgdheid, na Brieven. Te vergeefsch telde zy de uuren tot de wederkomst van een Postdag. Postdag op Postdag volgde, en 'er kwam geen tyding van AUGUSTUS. Drie maanden verliepen 'er in de vreeslykste kwellingen van verwagting en angst, en werden eindelyk deeze van wanhoop gevolgd.

MAGDALENA begon te gelooven, dat zy vergeeten was —— vergeeten door AUGUSTUS! Zy raadpleegde met haar eigen hart, en het scheen haar ongelooflyk; nogthans kon zy, naa een stilzwygen van drie maanden, niet langer twyfelen.

De arme MAGDALENA herinnerde zich nu met smert, in stede van vermaak, dat alle de *Franschen* vry waren. Zy zou eenigen zwakken troost gevonden hebben in het gevoelen, dat alle *Franschen* Slaaven waren. Het hadt gewis tot eenige ligtenis van haar hartenleed gediend, indien AUGUSTUS gedwongen geweest ware haar te verzaaken; en zy verbeeldde zich, dat zy het zou hebben kunnen verdraagen, hem voor haar verlooren te rekenen, indien zy zich tevens hadt mogen verzekeren, dat hy haar nog beminde —— 't was het verlies van hem door zyn eigen schuld, 't welk haar hart met bykans ondraaglyke angsten vervulde.

Het geringe overschot van geld, 't welk MAGDALENA, naa het betaalen van haars Vaders schulden, bezat, kon geenzins toereiken om de kosten, als een Kostgangster, in het Klooster op den duur te betaalen. Zy hadt reeds, door haare zagtaartigheid en bevalligheid van zeden, de genegenheid van eenige der Nonnen gewonnen, zy was ook, eenigermaate, aan dezelve gehegt: deeze hielden steeds by haar aan om het Kloosterkleed aan te trekken: „ En waarom," sprak zy te meermaalen by zichzelven, „ waarom zou ik langer in twyfel hangen, „ om dit te doen? Daar AUGUSTUS voor my verlooren is, kan

„ my

„ my het verzaaken der wereld niet veel kosten? Welk eene „ opoffering doe ik? Welk een geluk laat ik vaaren?"

MAGDALENA hadt geene gehegtheid aan de wereld, die zy maar weinig kende: maar zich onherstelbaar, en voor altoos, af te scheiden van hem, aan wien haare Ziel geheel verknogt was, —— hem niet meer te zien, —— hem niet meer te hooren, —— geloften te doen, die het eene misdaad maakten aan hem te denken —— hem geheel uit haare gedagten te verbannen; dit hieldt zy voor onmogelyk; haar hart, helaas! zou verdeeld blyven.

Zomtyds kwam by haar het denkbeeld boven, dat AUGUSTUS haar nog beminde. „ En zal ik dan," was haare overpeinzing, „ my zelve in een staat begeeven, waarin ik gedrongen zal „ zyn te wenschen, dat hy ongetrouw mogt weezen; ten einde „ ik van naberouw mogt ontheven worden?" — Zy stelde het denkbeeld, om onder de Aankomelingen tot het Kloosterleeven zich aan te melden, eenige weeken ter zyde.

Geene Brieven daagden op, haar voorneemen om eene Nonne te worden, kwam weder boven. „ Waarom," riep zy uit, „ zal ik langer dien onstandvastigen Minnaar betreuren, die „ aan my niet meer denkt? Helaas! zag hy de Zielsangsten niet „ die my folterden, toen hy van my scheidde? Weet hy de „ verlaaten toestand niet, waarin ik my bevinde. —— Ach! „ —— Ja —— hy weet dat my geene andere uitkomst is overgebleeven, dan het Kloosterleeven. —— Ongetwyfeld wenscht „ hy te hooren, dat ik daartoe myne toevlugt genomen heb. —— „ Hy zal in myn verlaaten van de wereld eenige verschooning voor „ zyne ongetrouwheid vinden. Ach! Hemel! zal dan AUGUSTUS „ hooren, dat ik van hem voor altoos gescheiden ben, zonder een eenige zugt te loozen? —— Ach! waarom behoef ik „ my op dit stuk langer te beraaden? —— Myne beproeving „ zal korten tyd duuren. —— Ik voel myn hart zal breeken. „ —— Ja de dood zal te myner verlossing aansnellen. —— „ In den Hemel zal ik myn Vader wedervinden!"

MAGDALENA besloot, eindelyk, zich by de Zusterschap in het Klooster te voegen. De witte Sluier voor haar, als Aankomeling, lag gereed. De dag was bepaald, op welken zy, met het aangezigt ter aarde geboogen, met bloemen bestrooid, en met deels afgesneeden hairen, de intrede zou doen ter proeve van haare verzaaking der Wereld —— en van AUGUSTUS! voor altoos.

Eenige dagen vóór den dag tot die plegtigheid bestemd, werd MAGDALENA in het spreekvertrek geroepen; waar zy haaren Minnaar vondt, met eenige der Officieren van de Stads Municipaliteit, met Nationaale Cocarden. —— MAGDALENA kreeg, op het zien van AUGUSTUS, met veel moeite, een stoel, waarop zy, geheel buiten kennis, nederzeeg; terwyl AUGUSTUS zich niet kon onthouden, verwenschingen uit te boezemen tegen de yzeren

ren tralien, die tusschen hem en het voorwerp zyner Liefde waren, en hem beletten haar bystand te bieden. Hy bezorgde, egter, hulp, en MAGDALENA kwam by.

Een der Officieren onderrigtte haar, dat zy, daags te vooren, een Besluit van de Nationaale Vergadering ontvangen hadden; een Verbod inhoudende van Nonnen aan te neemen. Hy voegde 'er by, dat de Municipaliteit reeds eenig verslag van deeze nieuwe Wet gegeeven hadt aan de Abdisse, op wiens toestemming MAGDALENA terstond het Klooster zou mogen verlaaten. — Terwyl hy deeze woorden sprak, wierp MAGDALENA het oog op haaren Minnaar. AUGUSTUS haastte zich, om haar te vermelden, dat zyn Oom, die hem beminde, en hartelyk deel nam in zyn lyden, in 't einde een uiterste wil gemaakt hadt, by welken hy hem zyne goederen maakte, onder voorwaarde, dat zyn Vader toestemde in zyn Huwelyk met MAGDALENA.

AUGUSTUS met de Officieren vertrokken zynde, begaf zich MAGDALENA in haar kamer, om bot te vieren aan de aangenaame traanen, die ontsprongen uit een hart, overvloeiende van verwondering, dankbaarheid en vreugde. —— Toen haar eerste driftvervoering eenigzins bedaard was, maakte zy een aanvang met het inpakken van haar kleinen voorraad van kleederen; ten oogmerk hebbende, den volgenden dag het Klooster te verlaaten. —— „Ik was" sprak MAGDALENA by zich zelve, „altoos een Voorstandster der Omwenteling," (intusschen lag zy het witte gewaad, waarin zy 'sanderen daags zich als Nieuweling aan 't Klooster zou verbonden hebben, ter zyde) „en dit „laatstgenomene Besluit is van alle het beste —— maar indien „het te laat gekomen ware!" Op dit denkbeeld vatte MAGDALENA den Nonnen-sluier nogmaals van tafel — besproeide dezelve met een vloed van traanen.

'sVolgenden daags werden AUGUSTUS en MAGDALENA in den Echt verbonden, in de Kerk te —, en gingen, onmiddelyk naa de Huwelyksvoltrekking na *Parys*, waar zy thans een allergezegendst Paar zyn.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Er is eene alles regeerende Voorzienigheid, die alles bestiert, die alles regeert, en door welke al het geschapene word onderhouden. —— Wy weeten, dat wy onder de hand dier Voorzienigheid leeven. —— Wy weeten, dat geen grasje groeit, geen stofje zich beweegt, en 'er geen hair van ons hoofd vallen kan, zonder den wil van onzen Hemelschen Vader. — De mensch is een edeler, een voortreflyker, wezen, dan een redeloos beest; deeze gaan weêr een aantal andere wezens in voortreffelykheid te boven, schoon alle door den Vinger des Almagtigen

gen voortgebragt. Dan eene bewustheid, dat eene zonderlinge zorg ons bewaakt, is de grootste aangenaamheid, het uitgebreidst genoegen, 't geen een mensch smaaken kan. Wy bezitten edeler bekwaamheden en gaven, dan de overige wezens in de geschapenheid, op dat wy daar door vatbaar zouden zyn voor edeler Aandoeningen —— en op dat wy byzondere ontvangen gunsten en goedheid zouden erkennen. —— Wat is de beschouwing dan oneindig verrukkend —— dat de Godlyke Goedertierenheid zonderling zorgt voor de kinderen der Menschen, zorgt voor hun behoud, hun welvaart en onderhoud. —— Hier van levert de aarde de geschiktste bewyzen op; want ze is vol van de goedertierenheden des Heeren. —— Zy is door de Hand des Almagtigen geschikt, om veelvuldige dingen op te leveren, om ons genoegen te verwyden, om ons verblyf op dezelve aangenaam te maken, en om ons voor te bereiden tot een geluk, dat door geene palen van eindigheid kan beperkt, of bepaald, worden.

Kan 'er wel een treffender schetsbeeld vertoond worden van den Staat der Rampzaligen, dan dat, waar van de Heilige Schryvers zich bedienen. —— Een schetsbeeld, dat gevoeliger treft, dan de grootste Lighaamsfolteringen: namentlyk, zy leeren ons, „ dat God alle dingen zal in het gerigte brengen, van al wat „ de mensch gedaan heeft, het zy goed, of het zy kwaad." —— Welk eene beevende rilling zal den veroordeelden Zondaar aangrypen, wanneer hem alle zyne daden voor 't oog van Engelen en Menschen zullen onder 't oog gebragt worden —— wanneer zyne geheimste bedryven, zyne verborgen gedagten zelfs, zullen openbaar gemaakt worden! welk eene schaamte zal den zulken doen in verlegenheid wegzinken, die de verborgene Aanstokers geweest zyn van de gruuwzaamste wanbedryven —— die in het verborgen geloerd hebben op hun 's naastens bederf en ondergang! Hier zal de Huichelaar niet langer zyne snoode Veinsery met een kleed van schyndeugd kunnen bedekken; 't zal opgerold worden, en hy zal naakt en bloot, besmet met de grootste euveldaden, verschynen! Hier zal de grootste Monarch met zynen geringsten Onderdaan gelyk staan! —— Wat zal hy antwoorden? Gy hebt deezen den voet van dwinglandy op den hals gezet. —— Beiden zult gy loon ontvangen —— dan die oneindig onderscheiden wezen zal. —— Hier zal de listige Staatsman alle zyne geheime en valsche streeken zien aan 't ligt gebragt, en zal van spyt en schande wegzinken, wanneer hy ontwaar word, dat de geheele schepping op Hem, met veragting en verontwaardiging, neder ziet! —— Hier zal de bedrieglyke Rentmeester, de trouwlooze Amptenaar, sidderen en beeven, wanneer hem een zwart Register zyner euveldaden word voor oogen gelegd, en, tot in de allergeringste omstandigheden, zyne trouwloosheid word aan 't ligt gebragt! —— Hier zal de looze Koopman verstommen, als zyn on-

onregtvaardige handelwyze openbaar word! —— Hier zal de valfche Vriend in het gerigte ftaan, met hem, die door zyne verraderyen bedrogen is! —— Hier zal de ontrouwe Huisvrouwe met haaren bedrogen Egtgenoot verfchynen, en 't zal aan 't ligt komen, hoe dikwils zy hem, onder fchyn van liefde, de fnoodfte trouwloosheid betoond heeft! Hier zal de verraderlyke man met zyne bedrogene Huisvrouwe verfchynen. —— Hoe zal hy de blikken verdragen kunnen van de onteerde Vrouw. —— Hoe zal hy 't verdragen kunnen, dat zyne fchande openbaar word aan Engelen en Menfchen! —— Te vergeefsch zal men zich tragten te verbergen, en zyne daden poogen te verdonkeren! —— Te vergeefsch zal men dan in de uiterfte, in de wanhoopigfte, vertwyfeling uitgillen: Bergen valt op ons! —— Heuvelen bedekt ons van voor het aangezigte van hem, die op den throon zit. —— Verbergt onze fchande —— bedekt ons onder uwe afvallende brokken! —— Hy, die op den throon zit, is ons een verteerend vuur, wy kunnen het niet verdragen! —— Wy kunnen de aanfchouwing van onzen evenmensch niet verdragen! ô Welk een verteerend Gezigt, het Gezigt van Engelen en Menfchen! —— Het Gezigt van Jefus Christus! —— Het Gezigt van eene verteerende Godheid!

Behooren niet de veelvuldige weldaden, welke wy dagelyks, die wy ieder oogenblik, ontvangen, van onzen Schepper, van onzen genadigen Onderhouder en gunstryken Weldoener, *ons ook* dagelyks en oogenblikkelyk, by iedere ademhaling, die wy doen, op te leiden tot de dankbaarfte aandoeningen? — Behooren wy niet geduurig te erkennen de Voorzorg, die HY tot onderhoud en gerief voor ons aanwend? —— Maar doen wy helaas niet veelal het tegendeel? Vergeeten wy niet veeleer onzen Weldoener; beheerst ons niet, meest altyd, eene onvergeeflyke flordigheid, met zelden, of bykans nooit, aan Hem te gedenken?

C. v. D. G.

B E R I C H T.

*** De Schryver, of Schryffter, der Zedelyke Befchouwing, *het Graf*, getekend J. D. V. in het *Mengelwerk*, hier voor bl. 440 en 441 te vinden; wordt by deezen bekend gemaakt, dat, door de Uitgeevers der *Letteroefeningen*, een Brief wegens gemelde Befchouwing, gedateerd *Rotterdam* 15 *October* 1792, ontvangen is, welke men gaarne, onder behoorlyk adres, aan dien Schryver, of Schryffter, als dezelven rechtftreeks betreffende, zoude doen geworden.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ONDERZOEK, WAAROM 'S WAERELDS HEILAND IN ZULKE GERINGE EN ARMOEDIGE OMSTANDIGHEDEN OP DEZE AARDE VERSCHEEN.

Gelyk het oneindig verſtand zich altoos de beste en nuttigſte oogmerken en bedoelingen vertegenwoordigt, zo weet het ook altoos de beste middelen ter bereiking van die oogmerken uit te kiezen, en in 't werk te ſtellen. —— Dit is wysheid! —— en met dit te willen lochenen, zouden wy de Godheid de grootſte oneer aandoen. —— Dit moest dus ook plaats hebben, met betrekking tot de komst van 's Waerelds Heiland. De oogmerken van de zending van Gods Zoon ſtrekken zich, wel is waar, algemeen uit tot het ganſche menschdom; maar, aan den anderen kant, verſcheen de Zaligmaker ſlechts aan een klein gedeelte van dat menschdom; hy verſcheen onder de Joodſche Natie: *Hy kwam tot de zyne*, op welke hy eene byzondere betrekking, en zy weerkeerig op hem, hadden. — Wanneer wy dus de redenen, waarom God zynen Zoon in zulk een geringen ſtaat in de waereld zond, willen opzoeken, kunnen wy niet beter doen, dan het oog te vestigen op de byzondere betrekking, waarin Jezus ſtond tot zyne tydgenooten. —— 't Moet toch in den eerſten opſlag bevreemden, dat de groote Zoon van God in zulk een geringen toeſtand op de waereld kwam. Zelfs de heerlyke Schets die 'er in de aloude Godſpraaken van die doorluchtige perſoonaadje word gegeven, en de verwachtingen die 'er ten zynen aanzien by het Joodſche Volk plaats hadden, ſchynen het veeleer waarſchynlyk te maaken, dat 's Waerelds Heiland in een' verheven ſtand moest te voorſchyn komen. 'Er moeten voor het tegenovergeſtelde zeer gewigtige redenen geweest zyn, en het lust ons, by het naderend Kersfeest, deze eens, zo veel wy kunnen, gade te ſlaan.

De toeſtand van de Joodſche Natie, de algemeene verwachtingen derzelve, en de aardschgezinde denkbeelden, die

die onder dit Volk, aangaande het Mesfiaansche Ryk plaats grepen, geven ons de eerste rede aan de hand: het geschiedde, *om reeds van het eerste begin af het denkbeeld van een aardsch Vorst, en zichtbaar Koningryk op aarde, met kracht tegen te gaan.* —— In de gewyde Orakelrol was de Mesfias op 't luisterrykst aangekondigd, als het grootste heil der Natie. De beschryvingen, aangaande dien persoon, moesten, zouden ze door het oude Israël bevat en verstaan kunnen worden, volledig in dien zinnelyken smaak vervat zyn, die toenmaals de heerschende was. De Grootheid en Luister, die aan dien Vorst toegekend wierd, moest afgemaald worden met trekken, ontleend van aardsche Grootheid. Van daar zulke zinnelyke beschryvingen, aangaande den Mesfias in de gewyde bladeren (*), en deze gaven weder gelegenheid aan den aardschgezinden Jood, om de heerlykheid van zynen Mesfias alleen in eene Grootheid van deze waereld te stellen. Zyn Vorst moest, volgens zyn denkbeeld, met al dien Luister verschynen, waarmede zy, die op aarde heerschappy voeren, zich doorgaans vertoonen: zyne heerlykheid moest dus in uiterlyke praal en pracht, zyne macht in overwinningen over Israëls vyanden, zyn roem in het verbreeken van Israëls kluisters, en zyne grootheid in een algemeen gebied over alle de Heidenen vinden: zyn troon moest hier op aarde gevestigd, zyne heerschappy alomme uitgebreid, Jerusalem de Zetel van het bewind, zyn; alle de Natien moesten aldaar voor hem knielen. —— Zie daar het denkbeeld van den aardschgezinden Jood! Wy vinden hiervan overvloedige bewyzen in de bladeren des N. V., en ik behoeve ter staving hiervan my slechts te beroepen op de heerschende zinnelyke denkbeelden van Jezus onmiddelyke volgelingen. Zy, die zo lang door hem onderrecht waren, aangaande de dingen van zyn Koningryk, durfden nog begeeren, om de een ter rechter en de ander ter slinker zyde van zynen troon te mogen zitten, en na

zy-

(*) Over dit onderwerp, 't welk op de verklaring en opheldering der Voorspellingen zulk een grooten invloed heeft, kan men nazien 't geen NIEMEYER schryft in zyne *Karakterkunde van den Bybel*, (volgens de Hoogduitsche Uitgave, 5de D. p. 31.) en DOEDERLEIN *ad Esaia Cap. XI, p. 51. in not. Edit. 3.*

zyne Opstanding waren zy zelfs nog van denkbeeld, dat Jezus nu eindelyk dat aardsche Koningryk van Israël zou oprechten. Zo diep waren deze denkbeelden ingewortelt.

Zo iets de wezenlyke gelukzaligheid van Israël in den weg stond, en dit volk onvatbaar maakte voor de Zegeningen van Messias Koningryk, dan was het voorzeker deze zinnelykheid en aardschgezindheid. Zy baande niet alleen den weg tot eene volstrekte Ongodsdienstigheid, maar maakte hen geheel ongeschikt voor geestlyke Zegeningen, wier belang zy niet wisten te waardeeren, en waarna zy dus onmogelyk begeerig konden zyn. —— Dit op te ruimen, was een' oogmerk der Liefde van den Opperheer overwaardig: zyne Wysheid gaf 'er hem het geschiktste middel toe aan de hand. —— 's Waerelds Heiland wierd in eene geheel tegenovergestelde gedaante, dan hy verwacht was, in de waereld ingevoerd. —— Het minste zweemsel van aardsche Grootheid en zinnelyken Luister zou min of meer voedzel gegeven hebben aan de zinnelyke denkbeelden van den aardschgezinden Jood, waardoor hy dus in zyne aardsche verwachtingen versterkt en bevestigd was. De pracht van een' aardsch Vorst, en de stoet van dienaaren, die den Aanzienlyken volgt en omringt, gevoegd by het denkbeeld van den Verlosser Israëls, die de boeijen van Romeinsche Opperheerschappy verbreken zou, en, omgekeerd, eene algemeene heerschappy over alle de Natien zou oprichten, kon onmogelyk iets anders ten gevolge gehad hebben, dan dat de Joodsche Natie, die het harde juk gevoelde, naar vryheid reikhalsde, en zeer geneigd was tot oproer, terstond aan het muiten geslagen, en zich tegen de Romeinsche Opperheerschappy aangekant zou hebben. —— Hoe strydig zou dit geweest zyn met de oogmerken van Jezus komst? — Welk een nadeeligen invloed zou dit gehad hebben op zyn persoon, op zyn werk en verrichtingen? — Hoe groot zou de tegenstand geweest zyn, dien het Euangelie zou hebben moeten lyden van de beheerschers der Waereld? —— Het Euangelie wierd naderhand eenigen tyd gedoogd, om dat het geen invloed had op de algemeene belangen van den Staat, en de burgerlyke Regeering niet aanrandde. —— Zou dit ook zo geweest zyn, indien de Joodsche Natie Jezus als een aardsch Vorst beschouwd, en op dien grond tegen de Romeinen gerebelleerd, had? als ware dit ten eenemaal strydig met de oogmerken van den Zaligmaker. —— Laaten

ten de pogingen der Jooden voor myne gezegden pleiten. Geduurig zoeken zy de handelwys van Jezus en zyne Apostelen te doen voorkomen, als rechtstreeks geschikt, en bedoelende om eene heerschappy ten nadeele der Romeinen te vestigen: zy bedienen zich daartoe van hunne aardschgezinde denkbeelden aangaande den Messias. —— Daar en boven, hoe zou langs dezen weg de zegen Abrahams algemeen worden? Hoe zouden alle geslachten der aarde in en door den Messias gezegend worden? Ja hoe zou de Jood zelve vrucht trekken van eenen Messias; daar hy omtrent het groote oogmerk zyner komst dwaalde?

Maar, vraagt men misschien, hoe kon Israël by zodanige zinnelyke denkbeelden weeten, dat deze Jezus de Messias zyn zou, daar Hy in eene geringe gedaante te voorschyn kwam? Moesten hunne verwachtingen niet overeenkomen met de aloude beschryvingen? —— Zo lang dus Israël geen Messias ontdekte met dien glans en luister bekleed, waarmede hy in de aloude bladeren voorspeld was, zo lang konden zy hem niet voor dien lang beloofden aanmerken; zo lang waren zy niet te beschuldigen van wegen hun Ongeloof, en zo lang kon de overhelling tot zinnelykheid langs dien weg, en door dat middel, niet verbroken worden.

Laat ik deze tegenbedenking kortelyk uit den weg zoeken te ruimen. —— Was het reeds noodzakelyk, dat *dat kindeken in doeken gewonden en liggende in de Kribbe*, door het geheele volk, als Messias erkend wierd? —— Dit was alleen het voorrecht van eenige eenvouwige Herders, die een harte hadden om zich te verheugen in het heil des Heeren, en zich aan de geringheid van 's Waerelds Koning niet ergerden. Zo ook een Simeon, eene Anna, waren voor deze overtuiging vatbaar, om dat *zy de vertroostingen Israëls verwachteden*, en met verlangen daar na uitzagen. Het overige gedeelte der Natie was geheel onverschillig omtrent den Messias (*). Hierom moest Jezus zich eenigen tyd schuil houden in het gering en verachte Nazareth, tot dat hy eindelyk, dertig jaaren oud zynde, in het openbaar te voorschyn kwam... hoe? als de verwachte Messias? —— Neen, ook toen nog slechts als de Leeraar der menschen, die echter van eene onmid-

(*) Dit bleek uit de handelwyze der Schrift- en Wetgeleerden, by de komst van de Wyzen uit het Oosten.

middelyk Godlyke volmacht voorzien was, wien zyne groote Wonderwerken tot duchtige geloofsbrieven verstrekten; maar die, voor het overige, in een toestand en op eene manier leefde, waarby hem niemand voor den verwachten Mesfias kon erkennen, ten zy dan dat hy afstand deed van zyne zinnelyke en aardschgezinde Grondbeginzelen. 't Was toen nog Jezus van Nazareth, (zo men meende) eenes timmermans Zoon, een man, die zelfs geen steen had, waarop hy zyn hoofd kon nederleggen; die, vergezeld door twaalf eenvouwige jongeren, van zeer geringe afkomst, meestal Visschers, het land door ging, om te leeren, te verbeteren, en wel te doen, ja zelfs met Tollenaaren en Zondaaren verkeerde; die onbeschroomd de waarheid voorstond, en daardoor zich zelven zeer veele vyanden op den hals haalde; en die, eindelyk, eerst aan zyne discipelen, en vervolgens meer openlyk, verklaarde te zyn —— de Christus, de Zoon van God! —— Wie kon dit gelooven, dan die afstand deed van zyne zinnelykheid? —— De waarheid wierd echter door hem zo voorgesteld en bekrachtigd, dat, wie aandachtig op het leven, op de daaden, op de lessen, van dien grooten en merkwaardigen persoon, acht gaf, die moest, vooreerst, tot die belydenis komen, *wy weeten dat Gy zyt een Leeraar van God gezonden:* en geloofde hy dit, dan moesten hem alle aanmatigingen van Jezus geloofwaardig zyn —— dus ook die navolgende aanmatiging —— ik ben de Christus. Het wezenlyk groote en verhevene in den Verlosser deed hem het geringe en armoedige, 't welk by hem plaats greep, hoe strydig het ook met zyne denkbeelden van Mesfias was, over het hoofd zien. Dit was het geval met de Discipelen van Jezus, wanneer zy die welmeenende belydenis doen: —— *Heere tot wien zullen wy gaan, by U zyn de woorden des eeuwigen Levens* —— *wy hebben bekend en geloofd, dat Gy zyt de Christus, de Zoon des levendigen Gods.* Joh. VI: 68, 69. Matth. XVI: 16.

Ondertusschen, ook deze houden in veelen opzichte ook vast aan hunne vooroordeelen: zy, de Apostelen van Jezus, waren tot de erkentenis van, en het gelove aan, den Mesfias gekomen; en, met dat al, de aardschgezindheid, de zinnelykheid, blyft. Blykt dan hier uit niet ten vollen, dat de geringe geboorte van Jezus niet in staat was om deze zinnelykheid te verdryven, dat dit middel dus niet

krachtig genoeg was? — — Deze zwarigheid schynt in den eersten opslag van veel gewigt te zyn. Dan men neeme in aanmerking, dat ik niet beweer, dat Jezus geringe geboorte volstrekt de denkbeelden van een aardsch Koningryk geheel en al moest uitroejen, maar alleen, dat zy dat denkbeeld van het begin af aan moest te keer gaan. Die verwachting van een aardsch Koningryk wierd eerst geheel afgesneden door de Leer en door de Lotgevallen, vooral door den Dood, de Opstanding en de Hemelvaart, van Jezus: maar, naa den afloop van dit alles, zouden deze, te zamengenomen, ook krachtig genoeg zyn ter bereiking van dit groot en verheven doeleinde, by elk die geloofde. Wanneer men dan ontdekte, dat de Messias van 't begin af als *de onwaardigste en verachtste onder de Menschen, en als een die noch gedaante noch heerlykheid had, zo dat men hem zoude begeerd hebben*, in de oogen der menschen geweest was, en dat deze geringheid van zyn aardsche leven met hemelsche Grootheid was verwisseld, dan zou hier door het besluit ras worden opgemaakt, *Hy is een Koning, maar zyn Koningryk is niet van deze Waereld*; daar, omgekeerd, indien hy met aardsche Grootheid verschenen was, de aardschgezinde Jood hierin voedzel voor zyne zinnelykheid zou gevonden, en de belydenis van Jezus, *ik ben de Messias*, voor hem de oproerkreet tegen de Romeinsche Opperheerschappy zou geweest zyn. Hoe duidelyk straalt dus de Goddelyke Wysheid in deze beschikking door.

Dan 'er zyn nog meer redenen voor dezelve: eene daar van is tot den Persoon des Verlossers zelve betrekkelyk. *'t Was zeer nuttig voor 's Waerelds Heiland, dat hy tot de laagste rangen der menschen vernederd wierd!*

Het werk van Jezus en van zyne Apostelen gedoogde, geenzints, dien omslag, die met aardsche Grootheid verbonden is. Was hy van eene hooge afkomst geweest, en in een hoogen stand geplaatst; had hy uit dien hoofde een ryk deel in dit leven gehad, dan zouden de beslommeringen van dezen tyd, die aan aardsche Grootheid en bezittingen altyd verbonden zyn, Hem tot een grooten hinderpaal verstrekt hebben in de uitvoering van dat Werk, waartoe de Vader Hem hier op deze Waereld gezonden had. 't Was, uit dien hoofde, eene wyze beschikking, dat de Zoon des menschen kon zeggen geen steen te hebben, waar Hy zyn hoofd op kon nederleggen.

„Daar en boven, ter bereiking van die groote oogmerken, waartoe Hy op deze aarde gezonden was, wierd voornamelyk geëischt, dat hy door de moeilykheden en bezwaaren, die met zulk een weldaadig leven verbonden waren, geenzints afgeschrikt wierd in het volbrengen van die verplichtingen, die, uit hoofde van zyne betrekking, op hem rustten. Zou hy waarlyk zyne liefderyke pogingen ten beste van het menschdom in het werk stellen, dan kwamen hier opofferingen en verloocheningen te pas, waar toe de menschelyke natuur, zelfs die van den zuiversten, niet dan door geduurige oefeningen kan komen. En deze vind men minder in het huis des Overvloeds, maar veel meer in de hutte der schamele armoede. Aardsche Grootheid gaat, voornamelyk aan de hoven der Vorsten, veelal gepaard met weelde en gemak, en waar deze huisvesten, daar word de mensch niet bekwaam gemaakt, om de ongemakken en moeilykheden dezes levens, en de rampen, en wederwaardigheden, kloekmoedig te dragen. Hy ontziet dezelve, en laat zich daardoor menigwerf van de beoefening zyner verplichtingen afschrikken. —— Zodanig eene opvoeding zou in 't allerminst niet gepast hebben voor Jezus, die, in den loop van zyn aardsche leven, alleen het heil van anderen zou behartigen, die nooit eene gelegenheid, om goed te doen, moest verzuimen, die alle zwarigheden, die hem daar in den weg kwamen, moest trotseeren, alle rampen moest tarten, alle gevaaren kloekmoedig moest verachten, en het schandelykste en wreedste lyden en de bitterste dood, gewillig, en uit vrye ongedwongen gehoorzaamheid, moest ondergaan, om in alle opzichten den goddelyken raad Gods, tot zaliging van Zondaaren, ter uitvoer te brengen, en de Leeraar zyner broederen, het offer voor hunne zonden, en de algemeene bestierder en volkomen Zaligmaker, te zyn. In zynen geringen staat, waarin hy leefde, had hy te beter gelegenheid, om vooral in die deugden geoefend te worden, die hem tot zodanig eene kloekmoedigheid moesten opleiden; ik bedoel de lydzaamheid en het vertrouwen; vereischten, volstrekt noodzakelyk in den Verlosser der Waereld, die zo veel lyden, en zulk een schandelyken dood, ondergaan moest, om hem standvastig te doen blyven tot aan het einde toe; deugden, die volstrekt, zelfs by onzen gezegenden Verlosser, eene geduurige oefening vereischten, om dezelve zo sterk en welgevestigd te doen zyn, dat

 hy,

hy, te midden in den bangsten stryd, kon zeggen: *Vader niet myn wil, maar de uwe, geschiede* (*).

Ook *met betrekking tot alle menschen, zo wel die zyne tydgenooten waren, als die naderhand leefden, was het nuttig, dat Jezus in dien geringen stand geboren wierd, en leefde.* Arme en geringe menschen moesten niet afgeschrikt worden, om tot Jezus te naderen, en hem tot het voorwerp van hun vertrouwen te stellen. 't Is waarlyk aanmerkelyk, dat de ZOON VAN GOD, by zyne komst op aarde, de gestaltenis van eenen dienstknecht aanneemt. Nooit kon hy ook de helper van hulpeloze, de trooster van troosteloze, en de toevlucht van ellendige, geweest zyn, byaldien hy met aardschen luister was te voorschyn gekomen. Deze zou de menschen, in plaats van hun vertrouwen in te boezemen, veeleer afgeschrikt hebben, om tot Jezus de toevlugt te neemen. Onderscheid van rang en staat gedoogt geene vertrouwelyke vrindschap. De arme ziet altoos tegen den ryken op, en is met schroom vervuld, wanneer hy het een of ander van hem begeert. En wat zou dan, met betrekking tot Jezus, het gevolg hiervan geweest zyn? Dit, dat zyne uitwendige Grootheid eene groote menigte van hem verwyderd, ten minsten den toegang tot hem bezwaarlyker gemaakt hebben, en vooral die liefde en toegenegenheid tot hem, ten minsten zeer verminderd hebben. —— Geheel anders was het nu. De armen konden hem beschouwen, als volkomen aan hun gelyk, niet slechts daarin, *dat hy*, gelyk als zy, *des vleeschs en des bloeds deelachtig was*, maar ook daarin, dat hy in zulk een' armoedigen, en voor het oog der waereld verachtelyken, staat leefde, en dus aan de behoeften en moeilykheden der armoede, gelyk als zy, onderworpen was. —— *Zo kon hy een Hoogepriester zyn, die in alles was verzocht geweest, gelyk als wy, en die dus in staat was om medelyden met onze zwakheden uit te oefenen.* Hebr. IV: 15.

Deze geringe Stand, waarin Jezus geboren wierd, en leefde, stelde hem daar en boven te meer in staat, om een

(*) Wanneer iemand eenige zwarigheid mogt vinden in deze gezegden, en dezelve hem toeschynen strydig te zyn met de grootheid en verhevenheid van Jezus, beschouwd als de Zoon van God, die geeve zich zelve rede, waarom Christus dan verzocht wierd?

een algemeen voorbeeld te zyn van zodanige deugden, die niet slechts in een enkelen kring van menschen, maar meer algemeen, moeten worden uitgeoefend. In een hoogeren stand zou zyn voorbeeld slechts voor weinigen van dienst geweest zyn, daar het getal der geenen, die in dien kring leeven, veel minder is, dan dat van hun die in een minderen stand zich bevinden. Jezus kon daar en boven voor den ryken en aanzienlyken veeleer ten voorbeeld verstrekken in dezen staat, dan hy, in een hoogeren kring levende, voor de armen zou hebben kunnen zyn; dewyl hy, wel is waar, als mensch, de gestalte van een dienstknecht had aangenomen, maar met dat al boven alle creatuuren, naar zyne Goddelyke Natuur, verheven was; zynde niet alleen *het afschynsel van Gods heerlykheid en het uitgedrukte beeld zyner zelfstandigheid*, *maar ook dat* WOORD, *waardoor alles geschapen en voortgebragt, en alle dingen gedragen worden.* Hebr. I: 3. Joh. I: 3. Leerde hy dus aan de eene zyde den armen door zyne geringheid wel te vreden te zyn in hunnen stand, hun vertrouwen op God te vestigen, hunne vermogens ten nutte van hunne medemenschen te besteeden, en met geduld en lydzaamheid de moeilykheden der armoede te verdragen, hy leerde, aan den anderen kant, den ryken de groote deugd van Nedrigheid, en het schandelyke eener verwaatene verheffing, op schatten en bezittingen, die vergangelyk en kort van duur zyn. Door zyne armoede boezemde hy hun eerbied in omtrent armen en geringen, en wraakte het verachtlyk nederzien van den ryken trotsaart op zyne mindere medebroeders, en heiligde dus, als het ware, den stand der armen en geringen.

Eindelyk. Hoe geschikt was niet deze beschikking, om ons overtuigend te doen zien, hoe veel God wilde doen ter bevordering van ons geluk. Niet dat Jezus waardiger, beter en gelukkiger, zou geweest zyn, indien hy geleefd had in een aanzienlyken stand; maar deze zyne geringheid leverde meer moeilykheden op, en was voor 't oog der menschen veel onaanzienlyker. Tot zulk een geringen stand gaf God zynen Zoon over, en deze, die alle schatten van heerlykheid en gelukzaligheid in de onbegonnen eeuwigheid by den Vader bezeten had, nam deze moeilykheden gewillig op zich. *Gy weet*, zegt daarom Apostel Paulus, *gy weet de Genade van onzen Heere Jezus Christus, die, daar hy ryk was, arm wierd, op dat wy door zyne armoede zouden ryk worden.*

En dus moest de komst van Gods Zoon, in zulk eene geringe Gedaante, in allen opzichte medewerken ter bereiking van die oogmerken, die God met zyne Zending bedoelde. Zie daar, 't geen my gewichtig en belangryk over dit onderwerp voorkwam; de God der waarheid doe ook dit weinige ſtrekken ter bevordering van zuivere kennis en ongeveinsde Godsvrucht. Hy leide ons allen voortaan in alle waarheid.

P. BEETS, P. Z.,
Leeraar der Doopsgezinden.

WAARNEEMING VAN EENE GELUKKIG HERSTELDE HERSEN-WATERZUGT, (*Hydrops Cerebri.*) Door ..... *Med. Dr.*

Mejuffr. A. G., oud omtrent 36 jaaren, van eene ſombere waterachtige geſteldheid, daar by zeer aandoenlyk van zenuwen, en rooswallig, doch voor het overige vry gezond, had reeds voor eenige jaaren, nu en dan, aan eene geweldige hoofdpyn gelaboreerd, welke meest altoos de linker helft van het hoofd aantastte, en doorgaans volgde, zo dra zy, in het een of ander, haaren gewoonen goeden leefregel te buiten was gegaan; dezelve ging dan teffens vergezeld van een onleschbaaren dorst, een gevoel van zwaarte in de rechter zyde, en gebrek aan ſtoelgang.

Voor eenigen tyd wierd zy, op nieuw, door eene zoortgelyk geweldige hoofdpyn overvallen, welke, ſchoon zyne zitplaats, volgens het gevoel, aan de linker zyde des hoofds was, nogthans eene aanmerkelyke uitpuiling van den rechter oogbol veroorzaakte; vergezeld wordende door eene ſterke zwelling van het geheele hoofd, eene ongevoeligheid aan de rechter zyde van den hals, en van den rechter arm: doch zonder eenige koortsachtige beweeging.

Daar men te voren deeze hoofdpyn, door zagte laxeeren zweetverwekkende middelen, verdreven had, beproefde ik weder dezelfde geneeswyze, en hield daar mede den tyd van zes dagen aan; dan de toevallen verſlimmerden trapswyze; 'er kwamen van tyd tot tyd ligte, vervolgens zwaardere, ſtuiptrekkingen en ylhoofdigheid by, die my

my eindelyk voor het leeven der Lyderesse bedugt maakten; en daar alle de toevallen eene waare Herzen-Waterzugt (*Hydrops Cerebri*) aanduidden (*), zo gelastte ik een groote Spaansche Vliegpleister tusschen de Schouderbladen, en Zuurdeeg, door Mostert, Zout en Azyn, versterkt, aan de kuiten te leggen, waar by ik teffens de volgende Pillen voorschreef:

℞ *Therebinth. Coctæ.*
Gummi Ammoniaci á ℥i.
Sal. Vol. C. Cervi
Sapon. Hieros. á ℨd.
Pulv. Rad. Valerianæ Silv. ℥ii.
M. f. pil. gr. IV. N. LXXV.
Pulv. Cinam. Consperg. d. in Vitro.

van welke alle uur drie met een weinig water en wyn gebruikt wierden.

De uitwerking hiervan ging alle myne verwachting te boven: 'er ontstond eerst eene zagte uitwaasseming, die vervolgens tot een sterk zweet overging; uit de oogen vloeiden eene menigte traanen; de neus ontlastte eene groote hoeveelheid dun slymachtig vogt; het hoofd begon te slinken; het oog en de verlooren gevoeligheid aan den hals en arm herstelden zich, terwyl de pynen dagelyks minder wierden, en de ylhoofdigheid, benevens de stuiptrekkingen, reeds op den tweeden dag, na het gebruik dier pillen, de Lyderesse verlaaten hadden; slegts agt dagen deeze pillen, zonder andere verandering, dan dat ik 'er, tusschen beide, om den stoelgang te bevorderen, eenige pilletjes uit de *Massa pilul. Ruffi* byvoegde, gebruikt hebbende, was de geheele ziekte weggenomen. Hierop liet ik, ter herstelling der zeer afgenomen kragten, van de volgende pillen, viermaal 's daags, vyf gebruiken:

℞ *Extr. C. peruv.* ℨiii.
Sal. vol. C. Cervi ℥i.
M. f. pil. N. LX. Arg. obd. d. in Vitro.

en eindigde met haar, noch eenigen tyd, van dit laatste voorschrift, driemaal 's daags, vyf te doen neemen.

℞ *Extr. C. peruv.* ℨii.
Tartari Vitriol. Tach. ℈ii.
Pulv. Squillæ marinæ ℈d.
M. f. pil. N. LX. Arg. obd.

(*) Zie hier over, inzonderheid, MORGAGNI, *de Sedib. et Causis Morb.* Epist. prima.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE ROSSE-EEND.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Rosse-Eend*, in 't Latyn *Anas ferè fusca, vel media*, ook *Penelope*, in 't Engelsch *Pochard*, in 't Fransch *Millouin*, in 't Hoogduitsch *Rot-hals* en *Mittelent*, heeft, overeenkomstig met den naam van *Cane à tête rousse*, of *Eend met een rossen Kop*, zo als BELON dezelve opgeeft, den Kop, en een gedeelte van den Hals, ros bruin, of Kastanje bruin; deeze kleur loopt aan den Onderhals kringswyze om, en wordt gevolgd van zwart of donker bruin, desgelyks over de Borst en tot den Rug oploopende; de Vleugels hebben een graauwe zwartagtige tint zonder weerschyn; maar de Rug en de Zyden zyn artig gewerkt: over een parelkleurden grond loopen fyne zwarte streepjes, by kleine zigezaagen. Volgens SCHWENCKFELD, is de Kop van het Wyfje niet ros gelyk die van het Mannetje, en heeft alleen eenige rosagtige streepen.

Van grootte is de *Rosse-Eend* als de *Brand-gans* (*), maar zyne gestalte veel lomper; de al te ronde gedaante geeft een logge houding aan deezen Vogel, die ook met moeite en zeer onbevallig loopt, en, om op den grond in evenwigt te blyven, noodig heeft, van tyd tot tyd, met de vlerken te slaan.

Het geluid, dat de *Rosse-Eend* slaat, gelykt meer op het geschuiffel van een grooten Slang, dan op de stem van een Vogel. Zyn breede Bek is zeer geschikt om in den modder te slobberen, Wormen te vinden, kleine Vischjes en Schelpvisschen te vangen.

Twee Mannetjes deezer Vogelen, door den Heer BAILLON 's Winters op een Vogelplein gehouden, waren bykans altoos in 't water; in 't zelve betoonden zy zich sterk en moedig, en lieten niet toe, dat andere Eenden naderden; slagen met den Bek waren de middelen ter verwyderinge; maar de andere Eendvogels namen hun beurt waar als de *Rosse-Eenden* zich op den grond bevonden, en alle verdeediging der laatstgemelden bestondt als

(*) Zie de Beschryving van den *Brand-gans*, hier boven, bl. 464.

alsdan in na het water te vlugten. Schoon zy getemd, en zelfs vry gemeenzaam geworden waren, kon men ze niet lang houden, dewyl ze niet kunnen loopen, zonder de pooten te beschadigen: het zand der wandelpaden in de tuinen hindert deeze Vogelen zo zeer als de grond van een Vogelplein; en, welke voorzorge de Heer BAILLON droeg, zy leefden niet langer dan zes weeken in den gevangen staat. „Ik geloof," schryft deeze keurige Waarneemer, „dat deeze Vogels tot het Noorden behooren; de myne bleeven 's nagts in 't water, zelfs wanneer het sterk vroos; zy maakten 'er genoeg beweegings om te beletten dat het rondsom haar niet digt liep." —— „Voor het overige," voegt hy 'er nevens, „eeten de *Rosse-Eenden* veel, en verteeren het voedzel zo vaardig als de andere Eenden; in den beginne eeten zy niets dan geweekt brood, vervolgens droog; doch kreegen het 'er met groote moeite door, zy moesten bykans elk oogenblik drinken; ik heb ze niet kunnen leeren Graan te eeten."

De Heer HÉBERT, die, als een oplettend en vernuftig Jaager, in de jagt, andere vermaaken, dan dat van doodschieten, heeft weeten te vinden, schenkt ons over deeze Vogels, gelyk wegens veele anderen, zeer gewigtige waarneemingen. Hy schryft: „De *Rosse-Eenden* schynen my, naast de *Wilde-Eendvogels*, de talrykste in de Landen, waar ik gejaagd heb. Zy komen tot ons in *Brie* op het einde van October, by benden van twintig tot veertig; zy vliegen veel sneller dan de *Wilde-Eendvogels*, en het gedruis der vleugelen is geheel onderscheiden: de Vogelbende vormt in de lugt een geslooten Peloton, zonder een driehoek te maaken, gelyk de *Wilde-Eenden*. By derzelver aankomst zyn ze onrustig, zy stryken neer op groote poelen, oogenbliklyk daarop vliegen zy weder weg, vliegen veelmaalen rond, gaan heenen, komen één uur daar naa weder, en houden geen langer tyd stand. Wanneer ik ze geschooten heb, is het altoos by geval geweest, en met zeer zwaar lood. Als zy haare veelvuldige wendingen in de lugt maakten, staken zy alle uit door een dikken rossen Kop, welke by ons in *Bourgogne* deezen Vogelen den naam van *Rougeot* heeft doen verwerven. —— Zeer ongemaklyk vallen zy te naderen; en het is alleen in de Eenden-Kooijen van *Picardye* dat men ze veelvuldig kan dooden; des niettegenstaande zyn ze zeer gemeen in *Bourgogne*, en men vindt ze te *Dijon* in de Vogel-Koopers Winkels bykans den geheelen Winter. Ik heb

heb in *Brie* 'er een gedood, in de maand July, op een heeten dag. De Vogel kwam my voor op de oevers van een poel, te midden van het houtgewas, op eene zeer eenzaame plaats. Hy was vergezeld van eenen anderen, 't geen my deedt vermoeden, dat het een Paar was, en dat eenige Paaren van deeze Vogelsoort in *Frankryk* in groote moerasfen broeden."

Wy voegen 'er by, dat deeze Vogelsoort ook zeer verre van onze Landen verwyderd voorkomt: want wy hebben uit *Louisiane* een *Rosse-Eend* ontvangen, gelyk aan de *Fransche*. Daarenboven, men herkent denzelfden Vogel in de *Quapacheanauthli* van FERNANDES (*), die den Heer BRISSON daarom de *Millouin du Mexique* tytelt (†). —— Wat de verscheidenheid in de *Fransche Rosse-Eenden* betreft, door deezen laatstgemelden Vogelbeschryver opgegeeven, onder de aanwyzing van *Millouin Noir*; wy kunnen, deeze verscheidenheid ons onbekend zynde, niets anders doen dan ons houden aan 't geen hy daar van zegt (‡).

(*) *Anatis ferae genus, capite, collo, pectore ac ventre flavo... Alis cum dorso a fusco fulvoque transversis taeniis variis.* FERNAND. Cap. 194. p. 53.

(†) *Ornithologie*, Tom. VI. p. 390.

(‡) *Ornithol.* p. 389. *Anas fera fusca alis.* ALDROVAND. *Avi.* Tom. III. p. 221.

BRIEF VAN DEN HEER DE LUC AAN DEN HEER DELAMETHRIE; BERIGTGEEVINGEN BEHELZENDE OVER ZEKER VIERVOETIG DIER.

Windsor, 18 *April* 1792.

MYN HEER,

Ik zend u het antwoord van Dr. SMITH, aan wien ik bekend gemaakt had uw verlangen, om zyn gevoelen, en dat van den Heer PENNANT, te weeten over het nieuwe viervoetige Dier, hier te lande gekomen, onder den naam van de *Lion Monster*, of de *Monsteragtige Leeuw*, waar van gy eene beschryving gegeeven hebt in uw Maandwerk, *Journal de Physique*, Fev. 1792. (*).

Hy

(*) Wy hebben hier boven bl. 420, *enz.* de Beschryving van

Hy schryft my: ,, Ik vind my zeer vereerd met het
,, verzoek van den Heer DELAMETHRIE, om myne gedag-
,, ten over dit Dier te mogen weeten. —— Wat de *Fi-*
,, *guur* betreft, dezelve is zeer wel afgebeeld door den
,, Heer CHARLES CATTON, in zyn Werk, getyteld *Figu-*
,, *res of Animals*, waar hy 't zelve noemt, *Een Dier*
,, *van het Beeren-geslacht*, en zegt, dat het van *Patna*
,, in *Bengale* (en niet uit *Africa*) komt. —— Ongeluk-
,, kig zyn de Figuuren niet genommerd, en dus kan ik
,, u deeze in het Werk niet aanwyzen. De meeste der
,, Figuuren van den Heer CATTON zyn wel getroffen, en
,, inzonderheid de Afbeelding van dit Viervoetig Dier:
,, maar zyne Beschryving is niet Stelzelkundig; de Schry-
,, ver merkt alleen met rede op, dat de Huid van dit
,, Dier van eene te verbaazende dikte is, om uit heete
,, Gewesten te komen.

,, Myn Vriend, Dr. SHAW, Lid van het *Britsche Mu-*
,, *seum*, en een onzer bekwaamste Dierkundigen, heeft
,, een Stelzelmaatige Beschryving van dit zelfde Dier
,, gegeeven in No. 19, (Pl. 58 en 59) van het *Natura-*
,, *lists Miscellany*; waarin hy, eenstemmig met den Heer
,, PENNANT, hetzelve brengt tot het Geslacht der *Bradypus*
,, (der *Luyaarden*), en noemt *Bradypus-Ursinus*, en na-
,, der omschryft *Bradypus niger, hirsutissimus, naso elon-*
,, *gato nudo*. De Figuuren van Dr. SHAW zyn ontleend
,, van die van den Heere CATTON; doch volgens de
,, natuur gekleurd.

,, U het gevoelen van deeze twee Natuurkundigen opge-
,, geeven hebbende, is het myne van weinig aanbelangs;
,, ondertusschen kan ik 'er byvoegen, dat ik het zelfde
,, gevoelen koesterde, naa een herhaald onderzoek van dit
,, Dier. Het is een waare *Bradypus* in zyn geheele
,, maakzel, en zulks blykt byzonder uit de *Tanden* en
,, *Klaauwen*. Ook behoort het tot dat Geslacht, uit hoof-
,, de van de voorkeuze van voedzel uit het Plantenryk,
,, de zagtaartigheid van character en van zyn voorkomen;
,, alleen betoont het meer werkzaamheids, dan andere
,, soorten van dit zelfde Geslacht. Het heeft geene over-
,, eenkomst met de *Beeren* of *Dassen*, dan in 't geen
,, LINNEUS *habitus* noemt; en ten deezen opzigte zelve
,, is

van dit Dier, met eene *Afbeelding*, daar uit ontleend, ge-
geeven.

„ is de overeenkomst grooter met den *Bradypus tri-*
„ *dactilus*.

„ Ik hoop, dat deeze ophelderingen van eenigen dienst
„ zullen kunnen weezen voor den Heer DELAMETHRIE,
„ en zal 'er alleen byvoegen, gisteren uit den Heer
„ PENNANT vernomen te hebben, dat hy, in de nieuwe
„ uitgave zyner *Historie der Viervoetige Dieren*, eene
„ breedvoeriger Beschryving zal geeven van den *Brady-*
„ *pus-Ursinus*, waarover ons gevoelen, voor 't overige,
„ volstrekt hetzelfde is.

„ Op dit oogenblik verstaa ik, dat 'er eene zeer groote
„ onzekerheid plaats heeft, over het Geboorteland deezes
„ Diers; en' ik kan my op geenerlei wyze verbeelden, dat
„ het weezenlyk uit *Bengale* komt (*)."

(*) „ Ik heb," voegt de Heer J. C. DELAMETHRIE, in eene Aantekening, hier nevens, „ in de Openbaare Boekery, de Wer-
„ ken van de Heeren CATTON en SHAW, waarvan de Heer
„ SMITH spreekt, gevonden. Ik bedank hem ten hoogsten voor
„ de Ophelderingen my medegedeeld, als ook den Heer DE
„ LUC. De Afbeeldingen, in die Werken gegeeven, weinig
„ verschillende van die ik in het *Journal de Physique* heb ge-
„ geeven, ben ik ontslaagen van eene nieuwe te leveren. Het
„ eenig aanmerkenswaardig onderscheid is, dat *zy niet* spree-
„ ken van de Bulten op den rug.
„ Geen Snytanden.
„ Twee Hondstanden in elke Kaak.
„ Drie Maaltanden of Kiezen aan elke zyde in de Bovenkaak.
„ Zes Maaltanden aan elke zyde in de Onderkaak."

De volgende Brief, wegens hetzelfde Dier, *ons laater ter hand gekomen, gunnen wy gaarne hier nevens eene plaats, alzo de een kan dienen ter Opheldering*e *van den anderen.*

Den

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

WEL EDELE HEEREN!

In het 10de No. van Uw Ed. geacht Maandwerk, vind ik eene Beschryving van een onbekend Dier, het welk, in *Engeland*, voor geld vertoond, en door den eigenaar het *Lion-Monster* genaamd, word. By het slot van die Beschryvinge wenscht men, dat een of ander *Engelsch* Natuurkundige eene volkomener Beschryving daar van wilde geeven, dan men thans in staat ware te leveren, en doordien ik een juist en naauwkeurig verhaal van dit zogenaamde *Monsterdier*, van de Heeren PENNANT en SHAW, voor myne *Natuurkundige Beschouwingen* bekomen heb, meen ik het publiek geenen ondienst te zullen doen, Uw Ed. het zelve mede te deelen. In verwagting dat Uw Ed. het eene plaats zal geeven, ben ik, met alle achting,

WEL EDELE HEEREN!

Uw Ed. D. W. Dienaar,

's Hage,
10 November 1792.

R. WILDING.

BESCHRYVING VAN DEN BRADYPUS-URSINUS, OF BEER-LUYAARD.

Dit Dier is uit het binnenste van *Bengaalen* (niet uit het binnenste van *Africa*, gelyk de Heer DE LA METHRIE verkeerdlyk opgeeft) in *Engeland* gebragt; en is omtrent vier jaaren oud (in het jaar 1791.) Toen het eerst gevangen werd, had het, zegt men, omtrent de grootte van een *Baccoon*, en blafte gelyk een *Hond*; maar thans heeft het de grootte van eenen *Beer*, en geeft, wanneer het getergd word, een' soort van brullend geluid; in zyn algemeen voorkomen heeft het ook veel overeenkomst met dat Dier, en is zelfs door eenige Natuurkundigen daar onder gerangschikt; dan zyne tanden, het byzondere maaksel van zyne pooten, en verscheidene andere omstandigheden beletten ons het als eenen *Beer* aan

te merken (*); en, hoewel men het den naam van *Luyaard* heeft gegeeven, heeft 't nogthans niets van den luyen aart dier Dieren, het is zelfs eerder levendig in zyne beweegingen; zich geduurig omdraaiende, gelyk een *Hond*, die zich ter slaap wil begeeven. Men zegt, dat het uit den grond gedolven is geweest, toen het gevangen werd; en nog schynt het eene geneigdheid te hebben om geduurig in den grond te delven.

Het gantsche lyf van dit Dier is met lang, ruw, zwart hair bedekt, dat op den rug veel langer is dan op het overige van het lighaam. Op het voorste gedeelte van het lighaam valt het hair naar vooren; doch op het agterste gedeelte naar agteren. De oogen zyn zeer *klein*: het voorhoofd is met kort zwartachtig hair bedekt, doch lichter dan het lyf-hair: door het midden van het voorhoofd loopen twee lynregte streepen, die eenigzins donkerer zyn dan het grondhair; het onderste deezer streepen is donker zwart, en maaken een' byna regten hoek, even boven de oogen, en vervolgens met eenen boog boven de oogen loopende, maaken zy twee zwarte wenkbraauwen uit: het overige van het gezigt, beneden de oogen, is van eene bruinachtige vleeschkoleur.

De twee Hondstanden, in de bovenste kaak, staan omtrent twee duimen van elkanderen, die in de onderste kaak staan nog verder van elkanderen af. Aan elke zyde van de bovenste kaak heeft het drie *Molares*, of Maaltanden, waarvan de twee agterste dubbeld zyn, en de voorste enkeld. In de onderkaak heeft het, aan elke zyde, zes Maaltanden (†), waarvan het agterste enkeld is, de twee volgende dubbeld, en de drie overige enkeld. De tong is glad, en heeft niets byzonders in haare vertooning. De snoet is eenigzins langwerpig, en schynt een dwars lid of inwendig kraakbeen te hebben, dat eene byzondere beweeging van dit deel toelaat.

De nagels aan de voorste pooten zyn vyf in getal, zeer sterk,

(*) Het verbaazend hairbosch, dat dit Dier, volgens Uw Ed. overgenomene beschryving, van de *Beeren* onderscheid, kan ik noch in de beschryving van de Heeren PENNANT en SHAW, noch in de afbeeldingen van de Heeren CATTON en NODDER, bespeuren: waarschynlyk heeft de verdeeling van het rug-hair tot dit gevoelen aanleiding gegeeven.

(†) In Uw Ed. beschryving staat verkeerdlyk, „ in elke kaak zes Maaltanden."

sterk, geboogen, en scherp; die van de agterste pooten zyn korter en stomper.

Het aast greetig op tuingewassen en melk, en eet graag appelen; doch het schynt eenen tegenzin voor vleesch te hebben, ten zy het zelve van een zagten aart is, gelyk merg, dat het greetig uit een been zuigt; honig, zuiker, en andere zoetigheden, schynen voor dit Dier een lekkerny te zyn.

Verder is de Beschryving, door Uw Ed. van dit Dier medegedeeld, zeer naauwkeurig.

WAARNEEMINGEN OVER DEN INVLOED VAN DE WINDEN, EN VAN DEN OCEAAN, OP DE HETTE.

(Ontleend uit de *Experiments upon Heat*, by Major General Sir BENJAMIN THOMPSON, in de *Philosophical Transactions*. Part. I. for 1792.)

Hoewel de deeltjes van de Lugt afzonderlyk, of elk op zich zelve, in staat zyn om Hette te ontvangen en *over te brengen*, is nogthans de Lugt, in een staat van rust, of als eene Vloeistoffe, welker deelen ten opzigte van elkander in rust zyn, niet bekwaam om de Hette te geleiden, of daaraan een Doortocht te geeven; met één woord, Hette is onbekwaam om *door een klomp van Lugt heen te trekken*, gaande van het eene deeltje tot het andere, en hieraan moet derzelver niet overbrengend vermogen voornaamlyk worden toegeschreeven.

't Is ook aan deeze omstandigheid, in een groote maate, dat men hebbe te erkennen, dat derzelver niet overbrengend vermogen, of schynbaare Warmte, wanneer men eenig dekzel gebruikt om de Hette te bepaalen, zo merkbaar toeneemt, als ze vermengd wordt met eene kleine hoeveelheid van eene zeer dunne, ligte, vaste zelfstandigheid, als Zyde, Bont, Eiderdons en dergelyke; want, schoon deeze zelfstandigheden, in de kleine maate, waarin zy gebruikt werden, naauwlyks, op eene aanmerkenswaardige wyze, zouden hebben kunnen beletten, dat de Lugt de *Hette* geleidde, of daaraan een *Doortocht* geeve, was dezelve bekwaam geweest om 'er door te dringen, nogthans veel belemmerings konden geeven, in de werking van dezelve over te brengen.

Doch daar is eene andere omstandigheid, welke wy

noodzaaklyk in aanmerking moeten neemen, en deeze is de Aantrekking, welke plaats heeft tusschen de Lugt en de bovengemelde Lichaamen, en andere dergelyke zelfstandigheden, die een natuurlyk of kunstig dekzel uitmaaken. Want, schoon de onbekwaamheid der Lugt om Doortocht aan de Hette te geeven, op de wyze, als vaste Lichaamen, en niet veerkragtige Vloeistoffen, dezelve doorlaaten, ons in staat stelle om reden te geeven van derzelver Warmte, in zekere omstandigheden, schynt, egter, het enkel toestaan van dit beginzel niet genoegzaam om reden te geeven van de zeer buitengewoone graaden van Warmte, welke wy ontmoeten in Pelteryen en in Vederen, en verscheide andere Stoffen tot natuurlyke of kunstige kleeding dienende; noch zelfs van die, welke wy in Sneeuw vinden; want, indien wy veronderstellen, dat de Lugtdeeltjes de vryheid hebben om de Hette *weg te voeren*, welke men denkt, dat deeze Lichaamen bepaalen, zonder eenig ander beletzel of hinderpaal, dan die ontstaat uit derzelver *vis inertiæ*, of de kragt, noodig om ze in beweeging te brengen, doet het zich als waarschynlyk op, dat de toevloed van versche deeltjes koude Lugt, en het daar uit volgend verlies van Hette, veel schielyker zou toegaan, dan wy het met de daad bevinden.

Dat 'er eene Aantrekking, en wel eene vry sterke Aantrekking, daadlyk plaats hebbe tusschen de Lugtdeeltjes en het fyne hair van Beesten-huiden, Vogel-vederen, Wol, enz. blykt door de verkleefdheid, met welke deeze zelfstandigheden de Lugt, daarin beslooten, vast houden, zelfs wanneer zy in 't water geworpen, of onder den ontvanger van eene Lugtpomp gebragt worden; en dat deeze Aantrekking weezenlyk tot de Warmte deezer Lichaamen behoort, denk ik dat gemaklyk te bewyzen valle.

In Vagten, by voorbeeld, de Aantrekking tusschen de Lugtdeeltjes, en de fyne hairtjes, in welke dezelve beslooten is, grooter zynde dan de vermeerderde veerkragt, of afstooting van deeze deeltjes, met betrekking tot elkander, ontstaande uit de Hette aan dezelve medegedeeld door het dierlyk Lichaam, wordt de Lugt in de Vagt, schoon verwarmd, niet ligt verplaatst; en dit dekzel van bepaalde Lugt is het daadlyk beschutzel, welke het dierlyk Lichaam voor de uitwendige koude beveiligt. Deeze Lugt kan de Hette des Diers niet *wegvoeren*, dewyl dezel-

zelve bepaald is door de Aantrekking aan het Hair of de Vagt, en ze zeer bezwaarlyk, indien eenigzins, doorlaat.

Hieruit blykt, waarom Vagten, die fynst, langst en dikst zyn, desgelyks de warmste bevonden worden; en waarom de Bever- en Otterhuiden, en van andere dergelyke Dieren, die zich veel in 't water onthouden, alsmede de Vederen van Watervogelen, in staat zyn om de Hette van deeze Dieren in den Winter te besluiten, ondanks de verregaande Koude en het groot afleidend vermogen des waters, waarin zy zwemmen. De Aantrekking tusschen deeze zelfstandigheden en de Lugt, welke derzelver tusschenruimten vervult, is zo groot, dat die Lugt zelfs niet door de aanraaking van Water wordt uitgedreeven; doch, op haare plaats blyvende, het Lichaam van het Dier teffens bewaart voor nat en voor het beroofd worden van Hette, door de omringende koude Vloeistoffe. — En het is mogelyk, dat de drukking van deeze Vloeistoffe op het dekzel van Lugt, besloten in de tusschenruimten van de Vagt, of van de Vederen, ten zelfden tyde de Warmte, of niet overbrengend vermogen, in zulker voege vermeerdert, dat het Dier, met de daad, niet meer Hette verliest in het Water dan in de Lugt; want het blykt, uit gedaane Proefneemingen, dat, in zekere omstandigheden, de Warmte van een dekzel vermeerdert, door de deelen, waaruit hetzelve bestaat, nader aan elkander te brengen, of door digtheid te doen toeneemen, ten koste van de dikte.

Beeren, Wolven, Vossen, Haazen, en andere dergelyke viervoetige Dieren, Bewoonders van koude Gewesten, die niet veelvuldig te water gaan, hebben de Vagt veel dikker op den rug dan aan den buik. De verwarmde Lugt, de tusschenruimten van de hairen des Diers vervullende, uit den aart genegen om opwaards te ryzen; ingevolge van de vermeerderde veerkragtigheid, zou veel gereeder uit de ruggen dan uit de buiken deezer viervoetige Dieren opklimmen, hadt de Voorzienigheid niet wyslyk tegen dit onheil zorge gedraagen, door de hinderpaalen in deeze deelen te vermeerderen; deeze houden de Lugt te rugge, en bepaalen dezelve tot het Lichaam van het Dier. — En dit, dunkt my, levert bykans een voldingend bewys op, voor de beginzels, aangenomen met betrekking tot de wyze waarop de Hette weggevoerd wordt door de Lugt, en de oorzaaken van het niet geleidend vermogen der Lugt, of derzelver schynbaare Warmte, wanneer zy,

 met

met andere Lichaamen vereenigd zynde, als een dekzel werkt om de Hette te bepaalen.

De Sneeuw, die de oppervlakte des Aardryks, in den Winter, op hooge Breedten bedekt, is, ongetwyfeld, door den albehoedenden Schepper, bestemd als een dekzel om 't zelve te beschutten tegen de snydende Winden, uit de Poolgewesten, die geduurende het koude saisoen heerschen.

Deeze Winden behouden, niettegenstaande de groote streeken lands, over welke zy heenen waaijen, derzelver scherpsnydenheid, zo lang de grond, waar over zy gaan, met Sneeuw bedekt is; en het is niet vóór dat zy, den Oceaan ontmoetende, door de aanraaking van deszelfs Wateren, de Hette verkrygen, welke de Sneeuw belet aan te neemen van de Aarde, dat derzelver snydende Koude afneemt, allengskens vermindert, en eindelyk geheel verdwynt.

Altoos worden de Winden veel kouder bevonden, wanneer de Grond met Sneeuw bedekt, dan wanneer dezelve daar van ontbloot, is. In 't algemeen veronderstelt men, dat deeze Koude door de Sneeuw aan de Lugt wordt medegedeeld; doch dit is eene dwaaling; want deeze Winden zyn doorgaans veel kouder dan de Sneeuw zelve. —— De Winden behouden derzelver Koude, dewyl de Sneeuw belet dat ze verwarmd worden, ten koste des Aardryks; en dit levert een treffend bewys op van de nuttigheid der Sneeuw, om de Hette der Aarde, geduurende den Winter, in koude Gewesten, te bewaaren.

Het is opmerkenswaardig, dat deeze Winden zeldzaam van de Poolen rechtstreeks na den Equator, maar van het Land na Zee, waaijen. Aan de Oostkust van *Noord-America* komen de koude Winden uit het Noordwesten, doch op de Westkust van *Europa* blaazen zy op uit het Noordoosten.

Dat die Winden blaazen na deeze gedeelten, waar zy de Hette, welke zy zoeken, gereedst kunnen vinden, heeft niets zeldzaams in zich; en dat zy allengskens afneemen en ophouden, verwarmd zynde door de aanraaking der Watereu van den Oceaan, is desgelyks overeenkomstig met de natuur en oorzaaken van derzelver beweeging; en, indien ik de vryheid mag gebruiken om eene gissing in 't midden te brengen, ten aanzien van den voornaamen dienst die de Zeeën toebrengen, of reden te geeven waarom de evenredigheid van Water, met de uit-

uitgeſtrektheid van het Land op onzen Aard- en Waterkloot zo groot is, zou dezelve hier op neder komen, dat zulks dient om eene meerdere gelykmaatigheid in de onderſcheidene Lugtſtreeken te onderhouden, door de Winden, die, op zekere tydperken, van de groote Vastelanden waaijen, te verwarmen, of te verkoelen.

Dat koude Winden veel zagter worden door over Zee te waaijen, en dat heete Winden verfrischt worden door de aanraaking des Waters, gaat zeer vast; en het gaat even zeker, dat de Winden van den Oceaan, onder alle Lugtſtreeken, veel zagter zyn dan de Landwinden.

'Er valt geen twyfel aan, of de groote zagtheid der Lugtsgeſteltenisſe, in de Eilanden van *Groot-Brittanje*, en *Ierland*, moet geheel en al toegeſchreeven worden aan derzelver afzondering van het nabuurig Vasteland door zo wyd eene Zee: en in alle gelyke liggingen, in alle deelen des Aardkloots, ontdekt men, dat ſoortgelyke oorzaaken ſoortgelyke uitwerkzels te wege brengen.

De koude Noordweste Winden, die, gedurende den Winter, op de Kust van *Noord-America* heerſchen, waaijen zelden op meer dan honderd Mylen van 't Strand, en men vindt dezelve altoos min geweldig, en min ſnydend, als zy verder van het Land af zyn.

Deeze op zyn tyd wederkeerende Winden van de Vastelanden van *Europa*, en *Noord-America*, hebben meest plaats omtrent het einde van February, en in de maand Maart. En ik begryp, dat ze, met de daad, zeer veel toebrengen, om eene vroege Lente en een vrugtbaaren Zomer aan te voeren, bovenal, wanneer zy zeer ſterk zyn in Maart, en indien op dien tyd de grond wel met Sneeuw bedekt is. De geheele Dampkring van de Poolgewesten, door deeze Winden, als 't ware, na den Oceaan gebragt zynde, wordt daar verwarmd, en met Water vervuld; en, eene groote opeenhooping van Lugt boven de Zee het noodwendig gevolg zynde van de lange aanhoudenheid deezer koele Winden van het Strand, beginnen de warmer Zeewinden, by derzelver ophouden, noodzaaklyk te worden, en, zich verre en wyd over het Land verſpreidende, bieden zy der wederkomende Zonne hulpe in de Aarde te ontdoen van de overblyfzelen haarer Winterkleeding, en leeven te ſchenken aan de menigvuldige ſchoonheden van het herbooren jaar.

Die verwarmde Lugt, welke uit Zee komt, haare warmte gekreegen hebbende door de gemeenſchap met den

Oceaan, is, ingevolge daarvan, verzadigd met Water; vanhier de zagte Regenvlaagen in April en May, zo noodig tot een vrugtbaar saisoen.

Met regt mag de Oceaan aangemerkt worden als de groote verzamelplaats en gelykmaaker der Hette. De heilzaame invloeden daarvan, tot het bewaaren van eene gepaste gelykmaatigheid in den Dampkring, werken in alle Jaargetyden, en in alle Lugtstreeken.

De verschroeiende Landwinden onder de verzengde Lugtstreek worden verkoeld door de aanraaking des Waters van den Oceaan, en, by beurtwisseling, brengen de Zeewinden, die, op zekere uuren van den dag, *in meest* alle heete Landen, op Strand komen, verfrissing *mede*; en schenken, als 't ware, een nieuw leeven aan de Dierlyke en Groeiende Schepping, kwynende en dorrende door de hette der brandende Zonne.

Welk eene groote uitgestrektheid Lands, thans het vrugtbaarste op den Aardbodem, zou volstrekt dor en onbewoonbaar weezen, ter oorzaake van de ondraaglyke Hette, moest dezelve die verfrissende Zeewinden derven? En is het niet meer dan waarschynlyk, dat de uitersten van Hette en Koude in de onderscheide Saisoenen, onder de gemaatigde en koude Lugtstreeken, volstrekt onverdraagelyk zouden weezen, indien de invloed van den Oceaan geene gelykmaatigheid van Lugtsgesteltenisse onderhieldt?

Tot deeze zo heilzaame einden is de Oceaan wonder geschikt, niet alleen uit hoofde van het groot vermogen des Waters om de Hette op te slurpen, en de groote diepte en uitgestrektheid van de onderscheide Zeeën (die zodanig zyn, dat één Zomer of één Winter bezwaarlyk ondersteld kan worden, eenig merkbaar uitwerkzel te hebben in het verwarmen of verkoelen van deeze verbaazende hoeveelheid van Water); maar ook ter oorzaake van den aanhoudenden omloop, welke in den Oceaan zelve plaats heeft, door middel van de Stroomen. De Wateren onder de verzengde Lugtstreek, door deeze Stroomen na de Poolgewesten gevoerd zynde, worden daar verkoeld door de aanraaking der koude Winden, en, dus derzelver Hette medegedeeld hebbende aan deeze ongastvrye Oorden, keeren zy na den Equator weder; de verfrissing voor die verschroeide Landen medebrengende.

De Wysheid en Goedheid der Voorzienigheid heeft men menigmaal in twyfel getrokken, ten opzigte van de ver-

verdeeling des Lands en Waters op de oppervlakte onzes Aardkloots; men hieldt de groote uitgestrektheid van den Oceaan voor een bewys van de weinige zorge voor den Mensch in die verdeeling. Maar hoe veel meer lichts wy krygen, wegens de weezenlyke geschapenheid der dingen, en de veelvuldige nuttigheden van de onderscheide deelen der zigtbaare Scheppinge, des te minder zullen wy overhellen om ons zelven toe te geeven in het maaken van zulke beuzelagtige vitteryen.

WAARNEEMINGEN OVER HET CHARACTER, DEN GODSDIENST, DE WYSBEGEERTE, EN DE WEETENSCHAPPEN DER ARABIEREN. Door Sir WILLIAM JONES, *Voorzitter in de Societeit te Bengalen.*

(Getrokken uit de *Asiatic Rescearches, or Transactions of the Society instituted in Bengal, for inquiring into the History and Antiquities, the Arts, Sciences, and Literature, of Asia.* Vol. II.)

Den naam van *Arabie* geef ik, even gelyk de *Arabische* Aardrykskundigen dikwyls doen, aan dat wyduitgestrekt Schier-eiland, 't welk de *Roodezee* van *Africa* afscheidt, de groote *Assyrische* Rivier van *Irân*, en van 't welk de *Erythresche* Zee het benedenste gedeelte bespoelt, zonder eenig gedeelte van de Westzyde uit te sluiten, die geheel aan Zee zou liggen, indien 'er geen Landengte kwame tusschen de *Middellandsche Zee* en de Zee van *Kolzom*; met één woord, ik noem *Arabie* dat Land, waarin de *Arabische* Taal en Letters, of die 'er eene zeer naauwe gemeenschap mede hebben, zints onheuglyke tyden, in gebruik geweest zyn.

Arabie dus van *Indie* gescheiden door een grooten Oceaan, of ten minsten door een breede Baay, kon bezwaarlyk eenige gemeenschap met dit Land hebben, vóór dat de Zeevaart en Koophandel merklyken opgang gemaakt hadden: dewyl, nogthans, de *Hindus*, en het Volk van *Yemen*, beiden, in zeer vroegen tyde, handeldryvende Volken waren, heeft men ze waarschynlyk te houden voor de eersten, die, der Westlyke Wereld, Goud, Yvoor, en Reukwerken, uit *Indie* bezorgden, zo wel als het riekend Hout, in de *Arabische* taal *Alluwwa*, en in de *Sanscritische Agaru*, geheeten, 't welk allerbest groeit in *Anam*, of *Cochinchina*. 't Is ook mogelyk, dat een gedeelte

van de Afgodery der *Arabieren* uit dezelfde bron voortvloeije als die van de *Hindus*; maar zulk eene gemeenschap kan niet anders beschouwd worden, dan gedeeltlyk, en alleen toevallig.

De *Arabieren* zyn nooit te ondergebragt, noch heeft men op hun geen inbreuk gemaakt, dan alleen aan de grenzen; waar, met de daad, de *Phenicierss*, *Perfiaanen*, *Ethiopiers*, *Egyptenaars*, en, in laateren tyde, de *Othman-Tartaaren*, verscheide Vastigheden verkreegen hebben; doch, met deeze uitzonderingen, hebben de Inboorelingen van *Hejáz* en *Yemen*, eeuwen lang, alleen de Heerschappy behouden van hunne Woestynen en *Weidlanden*, van hunne Gebergten en vrugtbaare Valeyen; in deezervoege van de rest des Menschdoms afgezonderd, heeft dit zeldzaam Volk de oorspronglyke Zeden, Taal, Weezenstrekken en Character, behouden, zo lang en zo onderscheiden als de *Hindus* zelve. —— Alle de oorspronglyke en egte *Arabieren* van *Syrie*, die ik in *Europa* kende, die van *Yemen*, welken ik op het Eiland *Hinzuân* zag, waar 'er veelen van *Maskat* gekomen waren om handel te dryven, en die van *Hejâz*, die ik op *Bengalen* ontmoette, leveren een treffend verschil op met de *Hindu*-Inwoonderen deezer Landschappen. Hunne oogen staan zeer leevendig, hun spraak is ras en onderscheiden, hun voorkomen manlyk en agtbaar; aandagt en tegenwoordigheid van geest is op hun gelaad te leezen, en vryheid straalt door in het weezen van den minsten onder hun. —— De Menschen zullen altoos verschillen in hunne begrippen van Beschaafdheid, elk dezelve afmeetende naar de gewoonten, en vooroordeelen, van zyn eigen Land; maar, indien Heuschheid en Beleefdheid, een zugt voor Poëzy en Welspreekenheid, een juister maatstaf van eene volkomene Maatschappy opleveren, hebben wy een uitmaakend bewys, dat het Volk in *Arabie*, zo ten Platten Lande als in de Steden, in Republicainsche en Monarchaale Staaten, in groote maate beschaafd waren, veele eeuwen vóór hunne bemagtiging van *Persie*.

De Taal der *Arabieren*, gelyk dezelve ongetwyfeld een der oudsten des Aardbodems is, zo behoeft zy voor geene te wyken in aantal van woorden, en juistheid van uitdrukking; doch het is zo waar als bewonderingswaardig, dat dezelve, noch in woorden, noch in woordschikking, de minste gelykvormigheid heeft met de *Sanscrit*, of de groote moeder der *Indiaansche* Taalen. Twee in 't

oog-

opgloopende byzonderheden wyzen dit uit; de *Sanscrit* heeft veel op, gelyk de *Grieksche*, de *Persische* en *Duitsche*, Taal, doch in eene veel hooger maate, met zamengestelde woorden; terwyl de *Arabische* met alle Zustertaalen van zamengestelde woorden afkeerig is, en onveranderlyk zeer zamengestelde denkbeelden door omschryving uitdrukt: zo dat, wanneer men een zamengesteld woord aantreft in eenige taal van het *Arabisch* Schiereiland, 't zelve vrylyk mag geteld worden onder die van vreemde herkomste. Ten anderen is het eene eigenschap van de *Sanscrit*, en van andere Taalen van denzelfden oorsprong, dat de wortelwoorden meest altoos *Tweeletterig* zyn, en die der *Arabische* Taale *Drieletterig*.

Men beweert, vry algemeen, dat de oude Godsdienst der *Arabieren* geheel *Sabeïsch* was; maar ik kan zo weinig onderscheiden berigt geeven van het *Sabeïstisch* Geloof, of zelfs van de meening des woords, dat ik nog met geen vertrouwen over dit stuk durf spreeken. Dit gaat althans vast, dat de *Yemen* zeer vroeg vervielen tot de algemeene, schoon groove, dwaaling van de Zon en het Uitspanzel aan te bidden: want zelf de *derde* onder de afstammelingen van YOKTAN, die gevolglyk zo oud was als NAHOR, nam den bynaam aan van ABDUSHAM, of *Dienaar der Zonne*, en zyn Geslacht, worden wy verzekerd, bewees byzondere Eere aan dit Hemellicht; andere Stammen vereerden de Planeeten en vaste Starren; maar de Godsdienst der Dichteren schynt zuivere *Theïsmus* geweest te zyn, dit weeten wy met zekerheid; dewyl wy *Arabische* Verzen bezitten, van eene ontwyfelbaare oudheid, welke Godvrugtige en verheevene gevoelens behelzen over de Goedheid, Regtvaardigheid, Magt en Alomtegenwoordigheid van ALLAH, of DE GOD. Indien een Opschrift, 't geen men zegt op Marmer in *Yemen* gevonden te zyn, egt is, dan bewaarden de oude Inwoonders van dat Land den Godsdienst van EBER, en beleeden hun geloof in *Wonderwerken* en een *Toekomenden Staat*.

Men verhaalt ons mede, dat 'er zich eene groote overeenkomst opdoet, tusschen de Godsdiensten der *Heidensche Arabieren* en de *Hindus*; maar, schoon dit waarheid zyn moge, zal nogthans eene overeenkomst, in het vereeren van de Zon en de Starren, geene verwantschap tusschen de twee Volken bewyzen: de *Vermogens* van God vertoond als *vrouwlyke* Godheden, de aanbidding van *Steenen*, en de naam van den Afgod *Wudd*, mag ons

doen

doen vermoeden, dat eenige van de *Hindu*-bygeloovigheden toegang in *Arabie* gevonden hebben; en, schoon wy, in de *Arabische* Geschiedenis, geene voetstappen ontdekken van zulk een Vermeesteraar of Wetgeever, als de groote SESAC, die gezegd wordt, Pylaaren opgeregt te hebben in *Yemen*, zo wel als aan den mond van de *Ganges*, zullen wy, nogthans, daar wy weeten dat *Sácya* een tytel is van BUDDHA, dien ik veronderstel WODEN te weezen; naardemaal BUDDHA geen Inbooreling van *Indie* was, en dewyl de leeftyd van SESAC volkomen overeenstemt met dien van *Sácya*, eene waarschynlyke gissing mogen vormen, dat deeze in de daad dezelfde Persoon was, die van *Ethiopie* oostwaards trok, of als een Krygsheld, of als een Wetgeever, omtrent duizend jaaren vóór CHRISTUS, en wiens Godsdienstplegtigheden wy thans zo verre uitgebreid vinden, als het Land van *Nifon*, of, gelyk de *Chineesen* 't zelve noemen, *Japuen*, welke beide woorden de *Opgaande Zon* betekenen. *Sácya* kan afgeleid worden van een woord, *Magt* betekenende, of van een ander, *Groeiend voedzel* aanduidende: zo dat dit woord niet bepaale, of hy een Held dan een Wysgeer was: maar de tytel BUDDHA, of *Wyze*, mag ons doen gelooven, dat hy eer een Weldoener, dan een Verdelger, zyner Medemenschen geweest hebbe: indien zyne Godsdienst, egter, waarlyk in eenig gedeelte van *Arabie* werd ingevoerd, dezelve heeft in dat Land niet algemeen kunnen weezen: en wy mogen vrylyk verklaaren, dat, vóór de *Mahomedaansche* Omwenteling, de edele en geleerde *Arabieren* tot de *Theïsten* behoorden; maar dat een domme Afgodery onder de laagere volksstanden heerschte.

Onder de *Arabieren* vind ik, tot den tyd hunnes uittochts, geen stap van eenige Wysbegeerte, dan de *Zedekunde*: en zelfs hun Stelzel van Zedekunde, hoe edelmoedig en uitgebreid het ook moge geweest zyn in de harten van eenige weinige doorlugtige Opperhoofden, was het over 't algemeen deerlyk bedorven, ten minsten eene Eeuw vóór de opkomst van MAHOMED: de uitsteekende Deugden, welke zy zich beroemden in te scherpen en te betragten, bestonden in eene Versmaading der Rykdommen, en zelfs van den Dood: maar, in de Eeuw der *Zeven Dichteren*, was hunne Milddaadigheid veranderd in dwaaze Verkwisting; hun Moed in Woestheid, en

en hun Geduld in eene Hardnekkigheid, om vrugtlooze gevaaren in den mond te loopen. De Dichtstukken, getyteld *Almoállakut* (*), leveren eene juiste schilderye op van hunne Deugden en Ondeugden, van hunne Wysheid en Dwaasheid; en toonen, wat men bestendig te wagten hebbe van lieden met open harten en ziedende driften, zonder wet om de Hartstogten te beteugelen, en weinig Godsdienst om ze te bedwingen.

Weinige Gedenktekens der Oudheid zyn in *Arabie* bewaard, en van deeze weinige zyn de naarigten zeer onzeker; dan wy behoeven geen oude Gedenktekens of Overleveringen, ten bewyze dat de *Arabieren*, zo van *Hejàz* als *Yemen*, van eenen geheel anderen Stam komen, dan de *Hindus*.

De Zeden der *Hejàzi-Arabieren*, die wy weeten, dat stand gehouden hebben, van SALOMO's tyd, tot de tegenwoordige Eeuwe, begunstigden in geene deele de aankweeking der *Kunsten*; en, wat de *Weetenschappen* betreft, wy hebben geen reden om te gelooven, dat zy kennis aan eenige hadden: want, voor liefhebbery, Naamen aan de Starren te geeven, welke hun van dienst waren in hunne herderlyke of rooversche omzwervingen in de Woestynen, en in hunne Weerwaarneemingen, kunnen, bezwaarlyk, als een weezenlyk gedeelte der Starrekunde beschouwd worden. —— De eenige Kunsten, waarin zy na uitsteekenheid dongen, (ik zonder het Paardryden en den Wapenhandel uit) waren Dicht- en Redenrykkunde. Dat wy niets van hunne opstellen in ondicht hebben, ouder dan de *Koran*, mag, misschien, toegeschreeven worden aan de weinige kennis, welke zy in de Schryfkunst schynen bezeten te hebben; aan de voorkeuze, welke zy aan dichterlyke opstellen gaven, en de gemaklykheid, waar mede men verzen van buiten leert. Dan hunne geheele Geschiedenis wyst uit, dat zy zeer welspreekend waren, en een wonderbaar vermogen bezaten, om, zonder voorbereiding, vloeiend en klemmend te spreeken. — Nooit heb ik kunnen ontdekken, wat zy meenden door de Boeken *Rawásim* genaamd; doch veronderstel, dat het verzamelingen waren van hunne Gemeene of Gewoonlyke Wet. — Het schryven was by hun zo weinig in gebruik, dat hunne oude Dichtstukken,

(*) Van deeze is eene *Engelsche* Vertaaling voorhanden.

ken, welke wy thans kunnen leezen, bykans aangemerkt mogen worden als oorsprônglyk ongeschreeven: en ik hel over, om te denken, dat SAMUEL JOHNSON's redenkaveling, over de verregaande onvolkomenheid van ongeschreevene Taalen, te algemeen is: naardemaal eene Taal, welke alleen gesprooken wordt, egter zeer beschaafd kan zyn, door een Volk, 't welk, gelyk de oude *Arabieren*, de verbetering zyner Taale een Volksbelang rekent, staatlyke zamenkomsten bepaalt om Dichterlyke Bekwaamheden ten toon te spreiden, en het een pligt rekent, de Kinderen de meest goedgekeurde Stukken van buiten te doen leeren.

De *Yemen* hadden mogelyk meer *Handwerklyke Kunsten* en misschien meer *Weetenschaps:* dan, schoon hunne Havens de Marktplaatzen moeten geweest zyn, tot het dryven van den uitgestrekten Koophandel, tusschen *Egypte* en *Indie*, of een gedeelte van *Persie*, bezitten wy nogthans geene zekere bewyzen van hunne vordering in de Zeevaart, of zelfs in de Handwerklyke Kunsten.

Dat de *Arabieren* der Woestyne Speeltuigen bezâten, en Naamen voor de onderscheide Muzyknooten, als mede, dat zy veel vermaaks vonden in de toonkunst, weeten wy in 't zekere; doch hunne Snaar- en Blaastuigen waren, naar allen schyn, zeer eenvoudig, en, zo ik vermoede, was hun Muzyk weinig meer dan een natuurlyk en zamenstemmend ophaalen van hunne Treur- en Minnezangen. —— De zonderlinge eigenschap hunner Taale, en het vermyden van zamengestelde woorden, mag, volgens het denkbeeld van BACON, aangedrongen worden als een bewys, dat zy geene vorderingen in de Kunsten gemaakt hadden, „welke," gelyk hy schryft, „eene verscheidenheid van zamenvoegingen vorderen, om „de zamengestelde begrippen, daar uit herkomstig, uit „te drukken:" doch deeze byzonderheid moet misschien geheel toegeschreeven worden aan den aart der Taale, en den smaak der geenen, die dezelve spraken: vermids de oude *Duitschers*, die geen Kunsten verstonden, blyken, smaak gevonden te hebben in zamengestelde woorden, welke Dicht- en Redenkunst, iemand veelligt zou begrypen, zo zeer vereischten als eenige andere Kunst.

Zo groot, over 't geheel genomen, was de sterkte der bekwaamheden, natuurlyk, of door gewoonte, verkreegen, door welke de *Arabieren* zich boven anderen deeden uitsteeken, dat wy ons niet behoeven te verwonderen, wanneer

wy die flikkering van vernuft zien, 't welk zy betoonden, zo verre als hunne wapenen zich uitstrekten, als zy buiten hunne oude grenspaalen kwamen, en als een watervloed zich uitbreidden over het groote Ryk van *Iràn*. Dat een Geslacht van *Tâzis*, of *Zwervers*, gelyk de *Persiaanen* hun noemen, „ die de Melk der Kameelen dronken en Spring„ haanen aten," het in den zin kreeg, om het Koningryk van *Feridun* te onder te brengen, wordt door den Veldheer van YEZDEGIRD's Leger aangemerkt, als het sterkste blyk van de ligtzinnigheid en veranderlykheid der Fortuine; maar FIRDAUSI, een volkomen Kenner van de *Asiatische* Zeden, en zeer onpartydig, vertoont de *Arabieren*, zelfs in de dagen van FERIDUN, als „ versmaadende „ alle soort van afhangelykheid van dien Monarch; zich „ verheugende in hunne vryheid, vermaak scheppende in „ welspreekenheid, weldaadigheid, en Krygsverrigtingen; „ maakende die, gelyk de Dichter zegt, de geheele Aar„ de rood als wyn, met het bloed hunner vyanden, en „ de Lugt als een bosch door hunne zwaare Speeren!" Met zulk een Character waren zy geschikt, om elk Land, waarin zy konden vallen, te vermeesteren; en, indien ALEXANDER op hun Land een Krygskans gewaagd hadt, zouden zy ongetwyfeld een hardnekkigen, en waarschynlyk een gelukkigen, wederstand geboden hebben.

LEEVENSMERKWAARDIGHEDEN VAN EDUARD CHRISTIAAN VAN KLEIST, BEROEMD KRYGSHELD EN DICHTER.

EDUARD CHRISTIAAN VAN KLEIST, een beroemd *Duitsch* Dichter, en een Krygsheld van uitsteekende dapperheid, zag, in den Jaare MDCCXV, te *Zeblin*, in *Pomeren*, het eerste leevenslicht. Met zyn negende jaar werd hy na *Cron*, in *Poolen*, ter Schoole gezonden, en zette zyne Letteroefeningen vervolgens te *Dantzich* en *Koningsbergen* voort.

Den loop zyner Letteroefeningen voleindigd hebbende, ging hy zyne Bloedverwanten in *Deenemarken* bezoeken, die hem uitnoodigden om in dat Ryk zich neder te zetten: vergeefsche poogingen aangewend hebbende, om, als Regtsgeleerde, eenige bevordering te verkrygen, tradt hy, met zyn één en twintigste jaar, in *Deenschen* Krygsdienst. Naa deezen stap beylvzigde hy zich op alle Weetenschappen, tot

tot den Kryg betrekking hebbende, met dezelfde naarstigheid als hy voorheen zich in de Regtsgeleerdheid oefende.

Met den aanvang der Regeering van FREDERIK DEN II, Koning van *Pruissen*, in den Jaare MDCCXL, trok de Heer KLEIST na *Berlin*; hy werd voorgesteld aan zyne Majesteit, die hem een Luitenants-plaats gaf, in 't Regiment zyns Broeders, Prins HENDRIK; hy woonde alle de Veldtochten by, die de eerste vyf jaaren der Regeeringe van FREDERIK DEN II onderscheiden.

In den jaare MDCCXLIX, werd hy tot Capitein bevorderd, en gaf, in dit jaar, zyn uitmuntend Dichtstuk, *de Lente*, uit. Vóór het uitbarsten des laatsten Oorlogs, verkoos de Koning, KLEIST met eenige andere Officieren te *Potsdam*, tot metgezellen van den jongen Prins FREDERIK WILLEM van *Pruissen*, en om aan diens tafel te eeten. By den eersten Veldtocht, in 't jaar MDCCLVI, werd hy benoemd tot Major van *Hausen's* Regiment; 't zelve toen te *Leipzich* in bezetting liggende, hadt hy tyd om verscheide nieuwe Dichtstukken af te maaken.

Naa den slag van *Rosbach*, droeg de Koning, by eenen eigenhandigen Brieve, aan KLEIST den last op, om het Opzigt over het groote Hospitaal, te *Leipzich* aangelegd, op zich neemen. Te deezer gelegenheid werd zyne Menschlievenheid door de Zieken en Gewonden van Vriend en Vyand gepreezen; en zyn, Onbaatzugtigheid door alle de Inwoonderen van *Leipzich* bewonderd.

Wanneer Prins HENDRIK, in den jaare MDCCLVIII, te *Leipzich* kwam, verlangde de Heer KLEIST in diens Leger met het Regiment van *Hausen* te dienen; gereed werd dit verzoek ingewilligd. Aan gelegenheden, om Krygseere te behaalen, kon het niet wel ontbreeken onder dat groote Legerhoofd; en hy deelde altoos zyn moed mede aan het Battaillon, onder zyn bevel staande. —— Hy diende ook onder dien Prins in 't begin des Veldtochts van MDCCXLIX, in *Frankenland*, en in alle de Krygstochten van dat Leger, tot hy, met de Legermagt, onder den Generaal FINK, last kreeg zich by 's Konings Leger te voegen.

Op den twaalfden van Oogstmaand viel de bloedige Veldslag by *Kunersdorf* voor, waar in de dappere KLEIST sneuvelde. Hy was onder die het *Russisch* Leger van de zyde aanvielen, en hielp drie Batteryen vermeesteren. In dit bloedig gevegt ontving hy twaalf kneuzingen; en de

twee

twee voorste vingers van zyn rechter hand gewond zynde, moest hy zich van zyn slinker bedienen om het Zwaard te voeren. Zyn post van Major verpligtte hem achter de Gelederen te blyven: dan hy bemerkte niet, dat de Bevelhebber der Battaillons gewond en weggebragt was, of hy stelde zich aan 't hoofd, en voerde 't zelve, te midden van het verschriklykst vuur van 's Vyands Geschut, tegen de vierde Battery aan. Hy verzogt het Regiments vaandel te mogen hebben, en, dit in den arm houdende, voerde hy het aan. Hier kreeg hy een kogel in den slinker arm; toen niet langer in staat om het zwaard in de slinker hand te houden, greep hy het weder, in de regter, en hieldt het met de twee achterste vingers en den duim. Dus rukte hy voor uit, en was dertig schreden van de Battery, toen zyn regter Dye beschadigd werd door een schampscheut van een groote kogel: hy viel van zyn Paard; zyn volk toeroepende: „ Myne Kinderen! verlaat uwen Koning niet!” Met behulp van die hem omringden, poogde hy, tot tweemaalen toe, weder te Paard te klimmen; doch zyn kragt begaf hem, en hy viel in zwym. Daarop bragt men hem achter de linie, waar de Chirurgyn, bezig met zyne wonden te verbinden, doodgeschooten werd.

De *Cozakken*, kort daarop aanrukkende, kleedden den Heer KLEIST naakt uit, en wierpen hem op eene morssige plaats neder; hier vonden eenige *Russische* Husaaren hem in den nagt, en bragten hem by 't vuur van de hoofdwagt, dekten hem met een mantel, en gaven hem een hoed op 't hoofd; ook reikten zy hem eenig brood en water toe. In den morgenstond boodt een hunner hem een stuk gelds aan, 't welk hy weigerde: dan hy lag het op zyn dekmantel neder, en vertrok met zyne makkers. Welhaast keerden de *Cozakken* weder, en namen alles weg, wat de edelmoedige *Husaaren* hem geschonken hadden. Dus lag hy weder naakt op den grond, en bleef in dien jammerlyken toestand tot op den middag, wanneer een *Russisch* Officier hem herkende, en in een wagen na *Frankfort aan den Oder* deedt voeren; hier kwam hy in den avond aan, zeer zwak; de Heelmeesters bragten hem terstond alle mogelyke hulp toe; maar de gebrooken beenderen vaneen splytende, borst 'er een slagader, en hy stierf door verlies van bloed.

Frankfort toen in 's Vyands handen zynde, bestelden zy deezen *Pruisfischen* Held met alle Krygseere ten grave:

de Stads Bevelhebber, een groot aantal *Russische* Officieren, de Stads Regeering, met de Hoogleeraaren en de Studenten, maakten de Lykstatie uit, voorgegaan door Treurmuzyk.

De in *Duitschland* zeer bewonderde Dichtwerken van deezen ongelukkig gesneuvelden Dichter zyn, in twee Deelen, in 8vo, fraai gedrukt, en strekken hem ter Onsterflyke Naagedagtenisse.

SELICO.

Een Africaansch Vertelzel.

Uit het *Fransch.*

Indien wy, gelyk de *Persiaanen* beweeren, mogten gelooven, dat het Heelal onderworpen is aan twee Beginzelen, welk een al het goede, en welk ander al het kwaade, op deeze wereld veroorzaakt, zouden wy, in de daad, moeten overhellen om vast te stellen, dat *Africa* het Gewest is, waar het kwaade Beginzel, op eene byzondere wyze, zyne Magt uitoefent. Geen gedeelte der Aardkloots brengt zulk eene verscheidenheid van Vergiften, zo veele wilde Dieren, en vernynige kruipende Dieren, voort. Het weinige, 't geen wy weeten van de Geschiedenis van *Marocco*, van de Negers van *Ardra*, van de *Jaggas*, de ingeboorene Kustbewoonders, zo verre als het Land der *Hottentotten*, heeft veel overeenkomsts met de Natuurlyke Historie der Leeuwen, Panthers en Slangen, die, op eene zo waardige wyze, dit verzengd Gewest in gemeenschap bezitten, met de Menscheneetende Vorsten, die de Gevangenen verkoopen, of derzelver vleesch eeten. Te midden van deeze afzigtige en schriklyke tooneelen, waar eenigen hunne Kinderen verkoopen, en anderen de Gevangenen ten lyve in slaan, mogen wy soms blyken ontmoeten van Natuurlyk Regt, van edelaartige Deugd, van Standvastigheid in lyden, en eene grootmoedige veragting des Doods. Deeze voorbeelden, hoe schaars dezelve ook mogen weezen, zyn genoegzaam, om ons deel te doen neemen in dit vernederd gedeelte des Menschdoms, om ons te doen gedenken dat zy Menschen zyn, eveneens als, in een dorre Zandwoestyn, eenige weinige groene bladeren van een op zich zelve staande plant, die de Reiziger, van tyd tot tyd, te zyner verlangenaaminge ontdekt, genoegzaam zyn om hem te verzekeren, dat hy nog op den aardbodem wandelt.

In het Koningryk *Juida*, op de Kust van *Guinea* geleegen, by de *Kaap der drie Punten*, en niet verre van *Sabi*, de Hoofdstad,

ſtad, woonde, in den Jaare 1727, eene arme Weduwe, DARINA geheeten. Zy was de Moeder van drie Zoonen, welke zy hadt opgekweekt met eene tederheid, gelukkig der Menschlyke Natuur algemeen eigen; maar zeer zeldzaam in Lugtſtreeken, waar de Kinderen als Koopwaar aangemerkt, en door gevoellooze Ouderen tot Slaaven verkogt worden. De oudſte deezer Zoonen heette GUBERI, de tweede TELOA, en de jongſte SELICO. Alle deezen waren beminnelyk, en gevoelig van hart; zy aanbaden hunne goede Moeder, die, thans oud en zwak, alleen van het vlytbetoon deezer Kinderen leefde. De Rykdom van dit Gezin beſtondt in een Hut, waarin het woonde, met een klein Veld daar by liggende; de Maiz, welke daar groeide, diende ten leevens onderhoud. Elken morgen, ging, beurtlings, een der drie Broederen op de jagt, een ander arbeidde op het land, en de derde bleef by de Moeder t'huis. De Jaager bragt zyn gevangen Wild, en somtyds eenig Honig, in de Hut; de Landwerker bragt het geen het Land opleverde, en hy, die t'huis bleef, maakte het eeten gereed. 's Avonds hielden zy gezamenlyk den maaltyd, om ſtryd zich beyverende om de oude Moeder dienſt te doen: zy ontvingen haaren zegen, en, zich aan elkanders zyde op ſtroo nedervlyende, gingen zy ſlaapen tot den morgen.

SELICO, de jongſte der Broederen, ging menigwerf na de Stad, om de eerſte vrugten des Oogsts te brengen, als eene offerande voor dit arme Gezin, in den Tempel van de groote Godheid huns Lands. Deeze Godheid is, gelyk men weet, een Slang, van die ſoort, welke niet vergiftig is, en geen leed doet. Terwyl zy alle vergiftige Slangen, zo veel mogelyk, uitrooijen, wordt het voor een doodverdienende misdaad gehouden, één der in *Juida* geëerbiede Slangen te dooden. Te deezer oorzaake is het getal dier heilige Slangen, in het oneindige, vermeerderd; in 't midden hunner Steden en Dorpen, en zelfs in de Huizen, ontmoet men, waar men komt, deeze Godheden, die gemeenzaam by hunne Vereerders voedzel neemen, by het vuur ſlaapen, en op de bedden Jongen werpen; dit laatſte wordt by hun als een allergunſtigst voorteken aangezien.

Van alle de Negers in *Juida* was SELICO de zwartſte, de welgemaaktſte, en de beminnelykſte. In den Tempel hunner groote Godheid hadt hy de jonge BERISSA, de Dogter des Opperpriesters, gezien, die, door haare gedaante, ſchoonheid en bevalligheid, alle andere jonge Dogteren haars lands overtrof. SELICO ontſtak in liefde tot BERISSA, en wekte haare wederliefde op. Elken Vrydag, de Dag by de Negers beſtemd tot ruſt en Godsdienstoefening, vervoegde zich de jonge Minnaar Tempelwaards, en ſleet den dag in 't gezelſchap van zyne dierbeminde BERISSA, ſprak tot haar van zyne Moeder, van zyne tedere liefde, en het geluk, 't welk zy, door den Huwelyksband vereenigd, zouden ſmaaken. BERISSA ſcheen desgelyks niet te verheelen, dat zy even zeer verlangde, na het aanbreeken van dit

tydstip, en de eerwaardige FARULHO, haar Vader, die de Egtverbintenis goedkeurde, beloofde, onder omhelzing, dat hy, binnen kort, de Liefde van dit Paar zou beloonen.

Eindelyk naderde dit zo lang verlangde tydperk. De Dag was bepaald; de Moeder van SELICO en de twee Broeders hadden de Hut gereed gemaakt, om het jeugdig Paar te ontvangen, wanneer de berugte TRURO AUDATI, Koning van *Dahomai*, het gerugt wiens schielyke overwinningen zelfs tot in *Europa* klonk, in het Koningryk van *Ardra* viel; de Inwoonders verdelgende: aan het hoofd zyns verschriklyken Legers optrekkende, werd hy alleen te rug gehouden door de groote Rivier, op de grenzen des Konings van *Juida*. Deeze een zwak en vreesagtig Vorst, beheerd door zyne Vrouwen en Staatslieden, was niet bedagt om zyne Krygsmagt te verzamelen tot wederstand des Vermeesteraars. Hy geloofde, dat de Godheden des Lands 't zelve genoeg zouden beschutten voor eenen inval, en liet, aan den oever der Riviere, alle de heilige Slangen brengen, welke hy kon magtig worden. De Vorst van *Dahomai*, verwonderd en verontwaardigd, dat hy niets dan Slangen te bestryden vondt, wierp zich met de zynen in den Stroom, bereikte den tegenovergestelden oever, en welhaast werden deeze Goden, van welken men wonderen verwagtte, in stukken gehouwen, op 't vuur geroost, en door de Overwinnaaren opgegeeten. Hierop verliet de Koning van *Juida*, denkende dat niets anders hem kon redden, zyne Hoofdstad, en haastte zich om schuilplaats te zoeken op een afgelegen Eiland. De Krygslieden van AUDATI verspreidden zich allerwegen, woedende te vuur en te zwaard. Zy brandden Koornvelden, Steden en Dorpen af, en vermoordden alles wat zy aantroffen.

Schrik verstrooide de weinige Inwoonders, die de flagting ontkwamen. De drie Broeders hadden, op de aannadering des Vermeesteraars, de Moeder op de schouderen genomen, en zich gehaast na het diepst van een bosch. SELICO wilde DARINA niet verlaaten, terwyl zy zich aan het minst gevaar vondt blootgesteld: doch, op het eigen oogenblik, dat hy haar buiten gevaar rekende, vlood hy, beevende voor het Lot van BERISSA, na *Sabi*, om haar te behouden, of met haar om te komen. —— *Sabi* was door de *Dahomiaanen* ingenomen. De straaten stroomden van bloed; de huizen waren geplunderd en verwoest; het Paleis des Konings en de Tempel der Slange leverden niets op aan zyn oog dan smeulend puin, bedekt met Lyken, welker hoofden de Barbaaren, volgens hunne gewoonte, afgekapt en weggevoerd hadden. De ongelukkige SELICO waagde zich, in wanhoope, menigmaalen onder de Soldaaten, dronken van brandewyn en bloed! Overal ging SELICO, door deeze jammertooneelen, BERISSA en FARULHO zoeken, derzelver naamen uitschreeuwende; doch kon, onder zo veele rompen, de lichaamen deezer waarde Panden niet onderkennen.

Naa

Naa vyf dagen in deeze fchriklyke naafpeuring gefleeten te hebben, niet twyfelende of BERISSA en haar Vader waren de flagtoffers geworden van de woedende *Dahomiaanen*, befloot SELICO na zyne Moeder weder te keeren. Hy vondt haar in 't bosch, waar hy deeze Vrouw, met zyne Broederen, gelaaten hadt. De kommer op 't gelaad van SELICO diep ingedrukt, zyn voorkomen en verwilderde houding, verfchrikten het ongelukkig Gezin. DARINA beklaagde zyn ongeluk, en voerde troostredenen aan; doch voor alle was haar Zoon ongevoelig. Hy weigerde allen voedzel, en fcheen beflooten te hebben zich uit te hongeren. GUBERI en TELOA deeden geene pooging om hem door redenen over te haalen; zy weezen alleen op hunne Moeder, die noch huis, noch brood, en niets dan haare Kinderen, hadt. Zy vroegen hem, „ of hy op dat gezigt geen „ moeds genoeg bezat, om te leeven?"

SELICO beloofde dat hy zou leeven, en pynigde zich zelven om aan niets anders te denken, dan om de zorg voor eene dierbaare Moeder met zyne Broederen te deelen. —— Zy toogen dieper het Woud in, verwyderden zich verder van *Sabi*, bouwden een Hut in een afgelegene valei, en dagten door de jagt' te vergoeden, het geen zy aan Maiz, en andere mondkost, moesten misfen.

Van boogen en pylen, en alle andere noodwendigheden, welke zy geen tyd gehad hadden om mede te voeren, beroofd, voelden zy welhaast het uiterfte gebrek. Vrugten vondt men weinig in deeze bosfchen, waar het verbaazend groot aantal van Aapen de inzameling geftadig aan de drie Broederen betwistten. De aarde bragt niets dan gras voort. Zy hadden geen werktuigen om den grond te ontginnen, noch zaad om te zaaijen. De Regentyd kwam, de verfchriklykheden des hongernoods omringden hun. De arme Moeder, op een bed van drooge bladeren liggende, zieltoogde; doch klaagde niet. Haare Zoonen, door honger verzwakt, konden niet langer in de bosfchen omzwerven, die overal door 't water ontoeganglyk werden: zy hadden ftrikken gefpannen voor het klein gevogelte, 't welk naby de Hut kwam; als zy 'er een vingen, 't welk zeldzaam gebeurde, want het ontbrak hun eerlang aan aas, bragten zy het tot hunne Moeder; zy ontving het met een lach; doch wilde 'er niet van eeten, of haare Kinderen moesten 'er een gedeelte van neemen.

Drie maanden verliepen 'er, zonder eenige verandering in hunne omftandigheden te wege te brengen. In 't einde, gedrongen eenen ftap te doen, hielden zy raad, op het verzoek van DARINA. —— GUBERI ftelde eerst voor, dat zy tot de kust zouden doordringen, en één hunner verkoopen aan den eerften *Europeaan*, die zy tegenkwamen; om voor dit geld maiz, brood, en de noodige werktuigen tot den Landbouw, te koo-

koopen, ten einde daar mede hunne Moeder te onderfteunen.' De Broeders namen hierin genoegen; doch toonden zulks door een droevig ftilzwygen. Het denkbeeld, om, voor altoos, van elkander afgefcheiden, en Slaaven der Blanken te worden, maakte hun als bysterzinnig. —— „Wie zal verkogt worden?" vroeg TELOA op een hartbreekenden toon. —— „Het lot moet dit „ beflisfen," fprak GUBERI, „ laaten wy drie fteenen van ver- „ fchillende grootte in dit aarden vat doen, dezelve doorfchud- „ den, en hy, die den kleinften trekt, zal de ongelukkige Man „ weezen." —— SELICO viel hem in de rede, „ neen, myn „ Broeder, het lot is reeds getrokken. Ik ben de onge- „ lukkigfte van allen: gy vergeet, dat ik BERISSA verlooren heb, „ en dat gy alleen my wederhouden hebt van om te komen, „ door te zeggen, dat ik, myne Moeder ten dienfte, moest „ leeven. Bekragtig 't geen gy gezegd hebt, —— dit is de „ gepaste tyd, —— verkoop my!"

GUBERI en TELOA poogden te vergeefsch zich aan te kanten tegen het edelmoedig voorftel huns Broeders. SELICO wederftreefde alles wat zy bybragten, weigerde 't aan het lot over te laaten, en dreigde zelve heen te zullen gaan, indien zy hem niet wilden vergezellen: in 't einde gaven de twee 'oudften toe. Men kwam overeen, dat GUBERI by zyne Moeder zou blyven, dat TELOA SELICO na het *Hollandfche* Fort zou brengen, daar den prys voor zyns Broeders vryheid ontvangen, en onmiddelyk met de zo zeer benoodigde leevensmiddelen wederkeeren. —— Toen dit beflooten was, kon SELICO, alleen, zich van traanen wederhouden; doch hy vondt het allermoeilykst dezelve te bedwingen, toen hy zyne Moeder zou verlaaten, haar voor eeuwig vaarwèl zeggen, haar voor de laatfte keer omhelzen, en, wat meer is, haar misleiden, door de belofte van fpoedig met TELOA weder te zullen keeren; zeggende, dat zy alleen ten oogmerk hadden hunne voorgaande wooning te gaan opzoeken, om te zien of zy 'er zich weder zouden kunnen nederflaan. —— De goede Oude Vrouw geloofde hun; nogthans kon zy bezwaarlyk haare Zoons uit haare klemmende armen loslaaten; zy beefde voor de gevaaren, welke zy mogten loopen; en, door eene onwillige beweeging, liep zy SELICO na, op 't oogenblik, dat zy hem uit het oog verloor.

De twee Broeders, van welken niet kon gezegd worden wie de ongelukkigfte was, bereikten in korten tyd *Sabi*. De moordende Oorlog hadt uitgewoed, de Vrede begon haar lacheud aangezicht te vertoonen, de Koning van *Dahomai*, ongeftoord Bezitter des Grondgebieds van *Juida*, wenschte den Handel aan te moedigen met de *Europeaanen*, die hy in zyne Stad noodigde. Veele *Engelfche* en *Franfche* Kooplieden werden ten Hove des Konings ontvangen, die aan hun zyne

veel-

veelvuldige Gevangenen verkogt, en onder zyn Krygsvolk de Landeryen der Overwonnenen verdeelde.

TELOA vondt welhaast een Koopman, die hem honderd Kroonen voor zynen Broeder boodt. Terwyl hy in twyfel hing, alle zyne Leden beevende, en over den schriklyken koop handelende, hoorde men een trompetgeschal, en een Omroeper maakte bekend, dat de Koning van *Dahomai* vier honderd Oncen Gouds beloofde aan ieder, die leevend tot hem zou brengen een jongen Neger, die, 's nagts te vooren, het hadt durven bestaan om het Serail van den Monarch te ontheiligen, en, Oostwaards vlugtende, de Wagters ontkomen was. —— SELICO hoorde dien uitroep; gaf TELOA een teken, dat hy de koop met dien Koopman niet zou sluiten; en, zyn Broeder ter zyde neemende, voerde hy hem te gemoet: „ Gy zyt „ hier gekomen om my te verkoopen, en ik wenschte dat gy „ het doen zoudt om myne Moeder te ondersteunen; doch de „ geringe prys, welken deeze Blanke u biedt, kan niet veel „ baaten; vier honderd Oncen Gouds zou u en DARINA voor „ altoos buiten behoefte stellen. Gy moet die verdienen, myn „ Broeder! Bind my op dit oogenblik, breng my tot den „ Vorst als de schuldige Persoon, dien hy verlangt. Vrees „ niet; ik weet, zo wel als gy, welk eene straffe ik te wag- „ ten heb. Ik heb berekend hoe lang dezelve zal duuren: lan- „ ger dan een uur zal dezelve niet aanhouden, en toen myne „ Moeder my ter wereld bragt, leedt zy langer."

TELOA, beevende, kon hier op naauwlyks antwoorden: geheel van tederheid vermeesterd, viel hy neder aan de voeten van SELICO, omvatte zyne knieën, en bezwoer hem, in den naam zyner Moeder, in den naam van BERISSA, en by alles wat hem dierbaar was, van dit schriklyk oogmerk af te zien. —— „ Van wie spreekt gy," ving SELICO aan, met een versmaadende glimplach op 't gelaat, „ ik heb BERISSA verlooren; „ ik wensch haar weder te ontmoeten; ik behou het leeven „ myner Moeder door myn dood; ik maak myne Broeders „ voor altoos ryk. en ik ontkom eene Slaaverny, waarin ik „ veertig jaaren lang zou kunnen zugten. Myne keuze is „ gedaan. Dring my niet verder, of ik gaa my zelven aan- „ klaagen; gy zult dan allen voordeel, anders uit myn dood „ te wagten, verliezen, en elende veroorzaaken aan haar, aan „ welke wy ons leeven verschuldigd zyn."

Verschrikt door de wyze, en den toon, op welken SELICO deeze laatste woorden uitte, waagde TELOA het niet, te antwoorden, gehoorzaamde zynen Broeder, wist koorden te krygen, bondt de handen van SELICO op den rug, bevogtigende de knoopen met zyne traanen, en ging, hem voor uit doende treeden, na 's Konings Paleis.

Door de Lyfwagten opgehouden, verzogt hy gehoor by den Koning, en werd, aangediend zynde, toegelaaten. De Koning

van *Dahomai*, met Goud en Edelgesteente als overdekt, zat op een Sopha; leunende met het hoofd tegen een zyner Gunstelingen, gekleed in met goud geborduurde zyde stoffe; doch naakt, van den middel na boven. Zyne Staatsdienaars en Officieren, heerlyk uitgedoscht, lagen op een afstand van twintig voeten geboogen. De dappersten staken uit door een halsband van menschen tanden, waarvan ieder ter getuigenis strekte eener behaalde overwinning. Veele Vrouwen, met Vuurroers op de schouderen, bewaakten de deur der Gehoorzaale. Groote Gouden Vaten met Palmwyn, Brandewyn, en andere sterke Dranken, stonden in 't verschiet; de Gehoorzaal was gevloerd met harsfenpannen der verslaagene vyanden. „ Vorst „ der Wereld!" riep TELOA uit, zich op den grond nederwerpende, „ Ik kom volgens uw geheiligd bevel, om in uwe „ handen over te leveren. . . . . . ." Hy kon niet meer uitbrengen, zyne stem bezweek op zyne lippen. De Koning ondervroeg hem; doch hij kon geen antwoord geeven. —— In 't einde ving SELICO aan: ——, Koning van *Dahomai*! gy ziet „ voor uwe oogen den snoodaart, die, vervoerd door eene „ misdaadige drift, in den laatst verloopen nagt in 't binnenst „ van uw Serail drong. Hy, die my hier gebonden brengt, „ was zints lang myn Vriend, en ik schroomde niet hem myn „ geheim te openbaaren. Yver voor uwen dienst heeft hem „ bewoogen, die vriendschaps verbintenis te schenden. Hy „ verraste my in mynen slaap, heeft my gekneveld, en komt „ de aangebodene Belooning eischen: geef ze hem; want de „ ongelukkige Man heeft ze verdiend."

De Koning, zonder hem met eenig antwoord te verwaardigen, gaf een teken aan een zyner Officieren, die, den Gevangenen overneemende, hem in de bewaaring der Vrouwlyke Wagten stelde, en aan TELOA de vier honderd Oncen Gouds betaalde. Deeze het Goud, met eene ziel vol huivering en wederzin ontvangen hebbende, vertrok, kogt leevensbehoeften, en snelde, de Stad verlaatende, zich tot zyne Moeder.

Reeds was men bezig met, op 's Vorsten last, alles gereed te maaken ter schrikbaarende strafoefening, tot welke zy gedoemd worden, die Overspel met de Vrouwen van den Souverein bedreeven hebben. Twee diepe kuilen waren, op een kleinen afstand van elkander, gedolven. In den kuil, voor de schuldige Vrouwe geschikt, binden zy de ongelukkige aan een staak, en alle de Vrouwen van het Serail, in de keurigste pronkkleederen gedoscht, brengen groote vaten met kookend water aan, treeden, op 't geluid van trommelen en fluiten, nader, om dit water op haar hoofd uit te gieten, tot dat zy sterft. De andere kuil bevat een houtstapel, waar boven een yzeren staaf geplaatst is, onderschraagd door twee stutten. Aan dit

yzer

yzer wordt de elendige vastgemaakt, het vuur in brand gestooken, en hy komt dus om, naa de ysselykste pynigingen te hebben doorgestaan, daar het vuur hem naauwlyks raakt, en schroeit.

De Strafplaats was vol volks; de gewapende Krygslieden stonden in orde geschaard; de Priesters, in hun statiegewaad gekleed, wagtten op de twee Slachtoffers, om 'er de handen op te leggen, en dezelve ten dood te doemen. Zy kwamen van onderscheide kanten, bewaakt door de gewapende Vrouwen. —— SELICO, bedaard en geheel onderworpen aan zyn lot, traadt te voorschyn met opgestoeken hoofde. Toen hy by den brandstaak kwam, kon hy niet nalaaten het oog te slaan op zyne Medegenoote in de strafoefening. Hoe groot was zyne verbaasdheid en smerte als hy BERISSA zag! Hy gaf een sterke schreeuw, en wilde tot haar naderen; doch de Geregtsuitvoerders hielden hem te rugge. —— Welhaast week zyne eerste ontroering voor verontwaardiging. —— „ Ongelukkige, die ik ben," riep hy uit, „ terwyl ik den dood in den mond liep, hoopende haar weder te zullen ontmoeten, bevondt zy zich onder die laaghartige vrouwen, die om stryd yveren ter voldoening van de lusten eens Tyrans. 't Was haar niet genoeg trouwloos in de liefde te weezen, zy was ook ongetrouw aan haaren Meester! Zy verdiende den naam van Overspeelster, en de straffe haars misdryfs. —— Ach, myne Moeder! —— Voor u —— voor u alleen, sterf ik! —— Om u —— om u alleen, kan ik denken!"

Op dit oogenblik herkende BERISSA haaren SELICO, en gaf een gil. Zy riep de Priesters, en verklaarde hun overluid, dat de Jongman, dien zy gingen dooden, de Indringer in het Serail niet was. Zy zwoer dit by den Hemel, by de Bergen, by den Donder, en de heiligste onder de heilige Slangen. —— De Priesters, bevreesd, bevalen het uitstellen der Strafoefeninge, en gingen het den Koning, by de straffe tegenwoordig, boodschappen. Verontwaardiging en woede greep den Monarch aan, toen hy BERISSA naderde: „ Slavin!" voerde hy haar toe, met een schriklyke stem, „ Slavin! —— gy, die de liefde „ versmaadt van uwen Meester, gy, die ik tot den rang „ van eerste Sultane zou verheeven hebben; en die ik, „ ondanks uwe weigering, in 't leeven spaarde, wat is uw „ oogmerk met het voorgegeeven lochenen der strafschuldigheid van uwen Medepligtigen? Wenscht gy hem te behouden? —— Indien deeze uw Minnaar niet is, noemt hem „ my; lever den schuldigen aan 't Geregt over, en ik zal den „ onschuldigen ontslaan!"

BERISSA, reeds aan de paal vastgemaakt, sprak: „ Koning van „ *Dahomai!* Ik kan uw hart niet aanneemen, ik bezit myn „ eigen niet. Ik schroomde niet zulks u te verstaan te geeven.

„ Denkt

„ Denkt gy, dat zy, die niet wilde leeven om in het draagen
„ eener Kroone te deelen, eene leugen zou spreeken in het
„ oogenblik des doods? Neen. Ik beken alles, en herhaal myne
„ weigering. —— Een Man kwam laatstleden nagt in myn
„ vertrek; hy verliet het niet voor den morgenstond. ——
„ Maar deeze was die Man niet! —— Gy vergt my af, hem
„ te noemen. —— Dit moet, dit wil, ik niet. —— Ik ben
„ gereed om te sterven: ik weet, dat niets my kan redden, en
„ ik vertraag alleen het noodlottig oogenblik om u te weder-
„ houden van het pleegen eens misdryfs. Ik zweer u, ander-
„ maal, Koning van *Dahomai!* dat het bloed deezes onschuldi-
„ gen op uw hoofd zal komen. —— Ontsla hem! —— en
„ straf my! —— Ik heb niets meer te zeggen."

De Koning stondt versteld over deeze woorden van BERISSA, zo wel als over de wyze, waar op zy dezelve voortbragt. Hy gaf geene bevelen; maar zyn hoofd afwendende, stondt hy verwonderd over den wederzin, dien hy gevoelde, om op dat oogenblik bloed te storten. Maar zich herinnerende, dat deeze Neger zichzelven beschuldigd hadt, en het belang, 't geen BERISSA denzelven toedroeg, aan liefde toeschryvende, ontvonkte al zyn woede op nieuw. Hy gaf een teken aan de Uitvoerders der straffe; de Brandstapel werd aangestooken, en de Vrouwen traden toe met vaten vol kookend water; wanneer een oud man, geheel buiten adem, bedekt met wonden en met stof begruisd, door de menigte heen drong, en zich voor 's Konings voeten nederwierp.

„ Hou op!" riep hy, „ hou op! Ik smeek het u, ik al-
„ leen ben de schuldige, ik heb de muuren van het Serail be-
„ klommen, onderstaande myne Dogter te verlossen! Ik was
„ eertyds de Opperpriester van de Godheid hier aangebeden.
„ Zy rukten myn Kind uit myne armen, en bragten het te
„ deezer plaatze. Zints dien tyd, heb ik met allen ernst na
„ eene gelegenheid gezogt om haar te zien. Voorleeden nagt
„ kwam ik in haar vertrek —— te vergeefsch poogde zy my te
„ volgen: want uwe Wagten ontdekten ons. Ik ontkwam al-
„ leen, niet tegenstaande de pylschooten, welker wonden gy
„ nog ziet. Ik kom u uw Slachtoffer aanbieden! Ik kom, om
„ met haar te sterven, voor wie ik alleen verlangde te leeven."

Naauwlyks hadt hy uitgesprooken, of de Koning beval den Priesters de ongelukkige Gevangenen los te maaken, en ze voor hem te brengen. Hy ondervroeg SELICO, wenschende te weeten, welk een kragtdaadig werkende beweegreden hem kon overgehaald hebben, om vrywillig zulk eene verschriklyke Strafoefening te zoeken.

SELICO, wiens hart van vreugde verwyderde, om dat hy zyne BERISSA weder, en getrouw, vondt, schroomde niet alles aan den Monarch te ontdekken. Hy verhaalde hem zyne on-

ge-

gelukken, den verlegen toestand zyner Moeder, en het besluit, door hem genomen, om voor haar vier honderd Oncen Gouds te verkrygen. BERISSA en haar Vader hoorden hem, terwyl zy traanen van vreugde en bewondering stortten; de Officiers, de Soldaaten, en het Volk, deelden in de tederste gevoelens; de Koning zelfs bespeurde dat 'er traanen uit zyne oogen vloeiden, die nooit te vooren zyne wangen bevogtigden. Zo groot is de bekoorlykheid der Deugd, dat Barbaaren haar eerbieden.

Naa SELICO gehoord te hebben, reikte de Koning hem de hand, en verzogt hem op te staan. Zich keerende tot de *Europische* Kooplieden, die by dit schouwspel zich vervoegd hadden, sprak hy: „ Gy, wier wysheid, ondervinding, en de „ verlichting eener langduurige Beschaafdheid, zints lang u ge„ leerd heeft wat de byzondere waarde van een Man uitmaakt, „ hoe veel schat gy deezen waardig?" —— Een jong *Franschman*, vrymoediger dan alle de overigen, riep uit: —— „ Tien „ duizend Gouden Kroonen!" —— „ Deeze," zeide de Koning, „ zullen aan BERISSA gegeeven worden: met dezelve mag „ zy de hand van SELICO aanvaarden!"

Onmiddelyk wierd dit op de Strafplaats volvoerd, en de Koning van *Dahomai* vertrok; verbaasd dat hy eene vreugde gevoelde, welke hy tot nog toe, nimmer, ontwaar geworden was.

FARULHO gaf, op dien eigen dag, zyne Dogter aan SELICO ter Vrouwe. Het jonge Paar, vergezeld van den ouden man, vertrok, 's anderen daags, met den verkreegen schat, om DARINA op te zoeken. Zy, zo wel als de Broeders van SELICO, bezweeken bykans van blydschap. —— Dit deugdzaame Gezin scheidde niet weder, leefde in 't genot des Rykdoms, en leverde, in een barbaarsch Gewest, een langen tyd, het schoonste voorbeeld, 't welk de Hemel op aarde kon geeven, —— van Geluk en Welvaart, uit Deugd voortspruitende!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Dikmaalen gebeurt het, dat zy, welke naar Waereldsche grootheid, naar aanzien, naar eerampten staan, dikwyls gebeurt het, dat zy rook en wind verkrygen in plaats van wezentlyke goederen. —— Dan hy, die langs verkeerde en onbetamelyke wegen zyn doel poogt te bereiken, komt vroeg of laat gewisselyk ten val. —— Dan niets is gruwzamer dan dat men, op den val en het ongeluk der braven, zyn gezag en grootheid zoekt te bouwen. —— Dezulken zyn vervolgers van de Deugd, en handhavers der Ongeregtigheden; by hen vind de Ondeugd eene veilige schuilplaats, en Regt en Gerechtigheid

heid worden met de voeten getreden. —— De boozen nemen tot dezulken hunne toevlugt, maar voor den Armen en Verdrukten is de deur gesloten. —— Vreest altyd hen, die de toevlugt der kwaden zyn, en waar de Verdrukten ledig worden weggezonden. —— Vreest dezulken, waartoe de Ondeugd vlied ter bescherming, en de Deugd word afgewezen.

Geweld is gevreesd, maar het berokkent ten laatsten nogthans zynen eigen ondergang. Hoe veele geweldenaars hebt gy zich tot den einde toe zien staande houden? —— Voorwaar weinigen.

Men heeft veele gissingen, die hersenschimmig zyn, en bepalingen omtrent uitkomsten van zaken, welke op zeer wankelbare gronden rusten. —— Dan, als men zyne bepalingen en vooruitzigten grond op voorafgaande waarneemingen van gebeurde zaken, dan kan men op dezelve vry zeker gaan.

Vertrouw u niet aan het bestuur des Godloozen, want zyn raad zal tot zotheid, en gy zult beschaamd, worden.

Wanneer de boozen de overhand hebben, en de Godloozen het hoofd vry opsteken, en zich verheffen op hunne wanbedryven, dan is het een tyd van benauwdheid. —— Het regt word verdonkerd op den middag, en die regt doen worden gehaat. De goeden lyden verdrukkinge, de kwaden schenden de regten vertrappende Wetten, en onderdrukken de Deugd. Met één woord, geen rampzaliger gewesten, dan in welke zulke ongeregeldheden plaats grypen.

Al wat geweldig is duurt doorgaans kort, 't geen gematigd is, kan 't langste duuren, indien men wel opmerkt, zal men dit in alle gevallen ontwaar worden. Hevige pynen duuren gewoonlyk niet lang. Het geweld werkt zich zeer schielyk af. —— Felle Stormen, geweldige plasregens, duuren gewoonelyk zeer kort. Het Spreekwoord zegt, de regeering van strenge Heeren is kort van duur. Dit Spreekwoord word op meest alle gevallen toegepast, dan het is het zekerste in zyne eigentlyke beteekenis. —— Ieder Tyran ziddere dan, op elke gestrenge daad, welke hy bedryft, want hy kan zeker zyn, dat zyne regeering van zeer korten duur zal wezen.

Het is een regte Dwaas, die zich zelven laat voorstaan alles altoos beter te weeten, dan anderen; het beter te doen, dan het door anderen gedaan is, zulke menschen kenschetzen doorgaans zich zelven als de grootste dwazen, schoon ze zich als Orakels willen doen gelden. Een ander gebrek, dat daaruit voortspruit, en hun in eigen persoon raakt, is, dat zy in duizend gevallen ellendig hunne ziel kwellen; want zelden of nooit te vrede, zouden ze gaarne zien, dat alles naar hun zin wierde ingerigt. —— Dan, gelukkig verliezen zulke menschen schielyk al hun crediet; want ieder word 'er weldra schuw van, en men gebruikt ze niet langer, dan men ze volstrekt noodig heeft, tot de uitvoering van zyne byzondere oogmerken, en, deeze bereikt zynde, laat men ze dryven.

C. v. d. G.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

D.

Steen,

BERIGT VOOR DEN BINDER.

Het *Plaatje*, van een *Onbekend Dier*, te plaatzen tegen over bl. 422.

